MUZEUL JUDEȚEAN SATU MARE

satu mare

studii şi comunicări
seria istorie-etnografie-artă

XXXV/II
2019

SATU MARE

STUDII ȘI COMUNICĂRI

XXXV/II

Volum aniversar

50 de ani de la prima apariție

(1969-2019)

Redactor şef:

Dr. Claudiu Porumbăcean

Colegiul de redacţie:

Dr. Maria Lobonţ-Puşcaş
Mihaela Sălceanu
Cristina Busuioc
Drd. Lőrincz Norbert
Adela Dobrescu

Secretar de redacţie:

Dr. Paula Virag

Colegiul ştiinţific:

Dr. L. Balogh Béni, Arhivele Naţionale ale Ungariei, Budapesta, Ungaria
Dr. Ovidiu Ghitta, Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj Napoca, România
Dr. Cornel Grad, Universitatea de Vest „Vasile Goldiş" Arad, România
Dr. Camelia Burghele, Muzeul Judeţean de Istorie şi Artă Zalău, România
Dr. Valentin Orga, Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca, România
Dr. Német Péter, Nyíregyháza (Ungaria)
Dr. Doru Radosav, Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca, România
Dr. Adrian Andrei Rusu, Institutul de Arheologie şi Istoria Artei, Cluj-Napoca, România
Dr. Ottmar Trașcă, Institutul de Istorie „George Barițiu", Cluj-Napoca, România.
Dr. Jakab Albert Zsolt, Universitatea „Babes-Bolyai", Facultatea de Litere, Departamentul de Etnografie şi Antropologie Maghiară ISPMN – Institutut pentru Studierea Problemelor Minorităţilor Naţionale

Răspunderea pentru conţinutul ştiinţific al studiilor, formulării şi calitatea rezumatelor în limbi străine revine, în exclusivitate, autorilor.

Coperta: Iulian Petrescu, Aurel Cordea
(Sigiliul oraşului Satu Mare din secolul al XVIII-lea)

Adresa redacţiei:
MUZEUL JUDEŢEAN SATU MARE
B-dul Dr. Vasile Lucaciu, 21
440031 Satu Mare
ROMÂNIA
Tel: 04/0261/73.75.26
E-mail: muzeusm@gmail.com
www.muzeusm.ro

SATU MARE
STUDII ȘI COMUNICĂRI

Seria
ISTORIE - ETNOGRAFIE - ARTĂ - RESTAURARE - CONSERVARE

XXXV/II

Volum aniversar

50 de ani de la prima apariție

(1969-2019)

EDITURA MUZEULUI SĂTMĂREAN
SATU MARE
2019

CUPRINS – TARTALOM – CONTENTS

Mesajul acad. prof. univ. dr. Ioan-Aurel POP.....*9*

Diana KINCES
Jubileu-Satu Mare. Studii şi comunicări. De 50 de ani în slujba istoriei locale şi reginale ...*10-12*

ISTORIE

SZŐCS Péter Levente
Programe de cercetare ştiinţifică privind Sătmarul istoric. Rezultatele proiectelor transfrontaliere implementate de Muzeul Judeţean Satu Mare în colaborare cu Muzeul Jósa András, Nyíregyháza
Scientific research programs regarding the historic city of Sătmar. Results of cross-border cooperation projects implemented by Satu Mare County Museum in collaboration with the Jósa András Museum of Nyíregyháza.....*13-18*

Ciprian-Emanuel HONCA
Árkád Pásztory - o schiţă biografică
Árkád Pásztory-biographic notes.....*19-37*

Mihaela SĂLCEANU
Românii sătmăreni în apărarea liceului românesc de la Beiuş
The Romanians of Satu Mare in the defense of the Romanian high school in Beiuş *39-67*

Camelia DAVID
Evoluţia şi structura căsătoriilor în Livada, judeţul Satu Mare, între anii 1867 – 1906
The evolution and structure of marriages in Livada (Satu Mare County) between 1867 and 1906.....*69-81*

Augustin ŢĂRĂU
Turneul generalului Berthelot în comitatele din vestul României
The tourney of General Berthelot in the counties of Western Romania.....*83-96*

BATFALSZKI Gabriella Franceszka
Oraşul Satu Mare în timpul Primului Război Mondial - aspecte demografice şi de viaţă cotidiană
The city of Satu Mare during the First World War - demographic and daily life aspects.....*97-110*

Lucian TURCU
Între marile speranţe şi amarele deziluzii. Despre Biserica greco-catolică la începuturile României Mari
Between the great hopes and the bitter disillusions. About the Greco-Catholic Church at the Beginning of Great Romania *111-123*

Claudiu PORUMBĂCEAN
Dr. Ilie Carol Barbul (1883-1946), liderul românilor sătmăreni la 1918
Dr. Ilie Carol Barbul (1883-1946), the leader of the Romanians from Satu Mare in 1918.....*125-134*

Ovidiu Mihai HOTCA
Contribuția locuitorilor din Țara Oașului la Marea Unire
Contributions from the residents of Țara Oașului to the Great Union.....135-141

Daniel - Victor SĂBĂCEAG
Considerații despre trecerea instituțiilor juridice din Sălaj sub administrație românească în anul 1919
Considerations on the passage of the legal institutions in Sălaj under Romanian administration in 1919 143-157

Paula VIRAG
Norme privind trecerea frontierei româno-maghiare de către persoanele a căror proprietăți au fost tăiate de graniță
Rules for the crossing of Romanian-Hungarian frontier by persons whose properties were cut off from the border.....159-168

Diana KINCES
Sătmărenii și Marele Război
Satu Mare and the Great War 169-180

Daniela BĂLU
100 de ani de la vizita Regelui Ferdinand I și a Reginei Maria în județul Satu Mare Carei - 25 mai 1919
100 years from the visit of the King Ferdinand I and Queen Mary in Satu Mare county - Carei, 25 May 1919.....181-188

LŐRINCZ Norbert
A Szatmárnémeti Direktórium aktivitása és főbb intézkedései 1919 márciusában
The principal activity and decisions taken by the communist Directorate in Satu Mare during the month of March 1919.....189-195

Marin POP
Activitatea organizației Partidului Național Țărănesc din județul Satu Mare în perioada 1931-1938
The activity of the National Peasant Party organization in Satu Mare County between 1931-1938.....197-215

Ovidiu T. POP
Dr. Carol Blum
Dr. Carol Blum.....217-222

Ovidiu T. POP
Alexandrina Pelle, prima femeie profesor a Liceului Mihail Eminescu
Alexandrina Pelle, the first female teacher at Mihai Eminescu Highschool.....223-227

Radu DAVID
Repere din istoria învățământului sătmărean între 1945-1968
Highlights in the history of education in Satu Mare County between 1945 and 1968.....229-241

Elena STANCIU-GORUN
Primul Război Mondial în filmul românesc de ficțiune din perioada socialistă
The First World War depicted in the fictional Romanian movie from the Socialist period.....243-251

Ioan NISTOR
Șase scrisori adresate din Satu Mare de Dariu Pop romancierului Liviu Rebreanu
Six letters sent from Satu Mare by Dariu Pop to the novelist Liviu Rebreanu.....253-258

ETNOGRAFIE

Maria LOBONȚ-PUȘCAȘ
Științe etnografice și muzeografie în cinci decenii de Studii și Comunicări - Muzeul Județean Satu Mare
Ethnographic sciences and museography in five decades worth of volumes „Studii și Comunicări" Satu Mare County Museum.....261-264

Claudiu PORUMBĂCEAN
Colecția „Ioniță G. Andron" în patrimoniul Muzeului Județean Satu Mare
The collection of „Ioniță G. Andron" in the patrimony of Satu Mare County Museum.....265-279

Camelia BURGHELE
Sânzienele: despre soare și flori sau despre „o sărbătoare compusă din straturi"
Lady's Bedstraws: of sun and flowers.....281-288

Remus VÂRNAV
Un monument de arhitectură populară pierdut: șura în furci din Bixad, Țara Oașului
A moment of lost architectural folk: the barn of forks from Bixad, Oaș Country.....289-296

Olimpia MUREȘAN
Pelerinajul - o componentă a antropologiei religioase (Mănăstirea Nicula - Cluj și mănăstirile din Sălaj)
Pilgrimage – a component of religious anthropology (Nicula Monestary – Cluj and the monasteries in Sălaj).....297-305

SZILÁGYI Levente
Magyar anyanyelvű románok identitása a romániai szatmárban
The identity of ethnic Romanians who speak Hungarian as a mother tongue in Satu Mare region, Romania.....307-314

Laura Melinda TĂTĂRAN
Structuri de rol în poezia ceremonialului nupțial. Studiu de caz: „cererea miresei" în satul Chilia – zona etnografică Codru (jud. Satu Mare)
The "Bridal request" from Chilia village – Codru area (Satu Mare county).....315-323

Adela DOBRESCU
Fondurile europene – oportunități de dezvoltare ale Muzeului Județean Satu Mare
European funds – opportunities of development for the County Museum of Satu Mare.....325-330

CONSERVARE - RESTAURARE

Gheorghina OLARIU
Restaurarea și protejarea patrimoniului, o preocupare constantă a muzeului sătmărean
The heritage restoration and preservation, a constant aim for the Museum of Satu Mare....333-339

Ana-Maria MUREȘAN
Restaurarea unor piese din plumb descoperite la schitul Prodromu, Athos
Restoration of some objects of the Prodromu Hermitage storehouse, Athos Mountain.....341-345

Olimpia MUREȘAN, Gheorghina OLARIU, Eugenia SIDORIUC
Surpriză în sfeșnic de bronz
The surprise within the bronze candlestick.....347-350

Consuela CIOBOTEANU, Leonard FULĂU
„Ceaslov". Intervenții de restuarare
„Ceaslov". Interventions of restoration.....351-355

Oana PĂCURARIU, Gabriela ROTARU
Aspecte privind restaurarea și conservarea Penticostarului de la Râmnic, 1743
Aspects regarding the restoration and preservation of the Penticostar from Râmnic, 1743....357-361

Luminița Veronica BUJANCĂ
Deteriorări întâlnite la restaurarea manuscriselor pe suport papetar
Encountered deteriorations during the restoration of manuscripts on paper.....363-367

Cristina Oana BUSUIOC
Observații și teste aplicate pe iconostasul Bisericii greco-catolice „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril" din Peleș, județul Satu Mare
Observations and applied tests on the iconostasis of the Greek Catholic Church „Saints Archangel Michael and Gavril" in Peleș, Satu Mare county.....369-378

PUSKÁS Éva, SULYOK László
A máramarosszigeti Borromeo Szent Károly plébániatemplom festményeinek restaurálása
The restoration of the pictures from the roman catholic church of the Saint Carol Borromeo of Sighetul Marmației.....379-387

ARTĂ

MUHI Sándor
Viața artistică la Satu Mare
Artistic life in Satu Mare.....389-402

Irina Liuba HORVAT, Denisa Monica CĂRĂIAN
Scurtă prezentare a colecției Secției de Artă a Muzeului Județean Satu Mare
Short presentation of the art collection from County Museum Satu Mare 403-422

Alexandru ZOTTA
Diversitate și performare la Muzeul de Artă
Diversity and formation at the Arts Museum.....423-426

Cristina TRIFU
Expo Itinerar Spiritual - 33
Spiritual Itinerary Exhibition - 33.....427-430
Impresii.....431-434

ISTORIA ARTEI – ISTORIA CULTURII

KERESKÉNYI Sándor
Fernand Braudel öröksége. Struktúra és funkció a mai történetírásban.
Fernand Braudel's heritage. Structure and function in contemporary historiography.....435-443

ILLYÉS-GULÁCSI Andrea
Biblioteca Muzeului Județean Satu Mare
The library of Satu Mare County Museum 444-448

MESAJUL ACAD. PROF. UNIV. DR. IOAN AUREL POP

Cărțile au soarta lor (Habent sua fata libelli), ca și periodicele. Iar un periodic care ajunge până la cinci decenii de viață se poate declara de vârstă venerabilă, fiindcă marchează o întreagă epocă. Aceasta este situația revistei „Satu Mare. Studii și comunicări" a Muzeului Județean Satu Mare, care, de cincizeci de ani, reflectă, cu știință și conștiință, viața oamenilor care au trăit în trecut și în prezent, în colțul nord-vestic al României, dar și viața generală a societății din România și din regiunile de interferență cu țările și popoarele din jur. Condusă inițial de cercetători de prim rang, precum Tiberiu Bader, urmat de Doru Radosav, în vremuri grele pentru cercetarea istorică, publicația a beneficiat de colaborări de marcă și de contribuții remacabile. Colectivul de cercetători ai Muzeului, colegiile de redacție ale revistei au colaborat mereu, animați de onestitate și responsabilitate, cu instituțiile Academiei Române din Cluj-Napoca, cu Universitatea „Babeș-Bolyai", cu universitățile din Oradea, Arad, Timișoara, Baia Mare, cu centrele de învățământ superior din Satu Mare, cu Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, cu celelalte muzee județene din regiune, reușind să susțină o revistă de cea mai înaltă ținută, adevărat punct de reper între creațiile intelectuale ale genului. Tocmai pentru că nu a fost ușor, pentru că au existat și momente grele și timpuri de sacrificiu, efortul cercetătorilor și muzeografilor sătmăreni este cu atât mai de apreciat.

Urăm revistei și colectivului de redactori, întregii echipe a Muzeului Județean Satu Mare, în aceste momente ale jubileului, ani mulți în continuare, spre mărirea cunoașterii, spre continuarea creației intelectuale de vârf, la acest început al mileniului al treilea al erei creștine.

Vivat, crescat, floreat!

Acad. Ioan-Aurel Pop
Rectorul Universității „Babeș-Bolyai"
Președintele Academiei Române.

JUBILEU – SATU MARE. STUDII ŞI COMUNICĂRI. DE 50 DE ANI ÎN SLUJBA ISTORIEI LOCALE ŞI REGIONALE

Diana KINCES

Anuarul ştiinţific editat de Muzeul Judeţean Satu Mare, revista ***Satu Mare. Studii şi comunicări,*** aniversează anul acesta 50 de ani de la prima ediţie, apărută în anul 1969, publicaţia muzeului sătmărean numărându-se printre primele anuare apărute în Transilvania[1]. Astfel, se prefigura, aici, la Satu Mare, începutul unui drum editorial ambiţios în acord cu exigenţele şi maturitatea cercetării naţionale şi internaţionale, prin valorificarea rezultatelor ştiinţifice din diferite domenii ale istoriei. Acest demers a apărut după reorganizarea muzeului, survenită în urma noii împărţiri administrativ teritoriale a ţării din anul 1968, muzeul sătmărean devenind cea mai importantă instituţie culturală din judeţ, acestuia revenindu-i sarcini complexe, deosebit de importante privind cercetarea istoriei locale, păstrarea şi valorificarea artei populare şi a operelor de artă plastică, îmbogăţirea planului editorial şi a îndrumării pe linie de specialitate a unităţilor muzeale din judeţ. De asemenea, în anii 1968-1969 a fost reorganizată expoziţia permanentă de istorie, s-a deschis expoziţia permanentă Aurel Popp şi s-au pus bazele expoziţiei permanente de etnografie. Tot atunci au fost puse bazele unui schimb interbibliotecar cu instituţii similare, de învăţământ sau biblioteci din ţară, dar şi cu instituţii de specialitate din străinătate, realizându-se un important şi valoros fond documentar, dar şi un schimb de idei şi relaţii care vor continua şi se vor consolida în timp[2].

O retrospectivă şi o istorie a acestui anuar al muzeului sătmărean este necesară şi binevenită, oferindu-ne astfel prilejul pentru a evidenţia activitatea merituoasă depusă în slujba ştiinţelor istoriei. Încă de la apariţia sa, în paginile anuarului au fost publicate, număr de număr studii şi articole referitoare la cele mai importante descoperiri şi cercetări de arheologie şi istorie, diferite aspecte ale culturii şi civilizaţiei populare din judeţul Satu Mare (de la arhitectură la ocupaţii şi manifestări spirituale), cât şi diverse probleme de artă (de la stiluri şi şcoli de creaţie, până la operele şi personalitatea unor prestigioşi artişti din ţara noastră), muzeologie, conservare şi restaurare a patrimoniului cultural naţional. Rubricile de recenzii şi de note bibliografice, menite să contribuie la buna informare a cititorilor asupra noutăţilor apărute în literatura de specialitate din ţară şi străinătate completează datele oferite de studiile regăsite în anuar, demonstrându-şi utilitatea lor evidentă.

Fondatorul acestuia, precum şi primul redactor al anuarului, a fost Tiberiu Bader, cel care era şi directorul Muzeului de Istorie Satu Mare, un adevărat cercetător şi susţinător al istoriei şi arheologiei sătmărene. Acesta şi-a dat seama de necesitatea editării unei reviste de profil ce urma să oglindească în paginile sale activitatea muzeului ca instituţie de cercetare şi protejare a patrimoniului istoric deţinut de acest spaţiu geografic.

---

[1] În anul 1969, apăreau anuare la muzeele din Deva (*Sargetia*), Alba Iulia (*Apulum*), Cluj (*Napocensis* şi *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei*) Sibiu (*Cibinium* şi *Brukental*) şi Braşov (*Cumidava*).

[2] Diana Kinces, *Istoria muzeului sătmărean în secolul al XX-lea*, în „Satu Mare. Studii şi comunicări", XXX/II, 2014, pp. 102-103.

Primul număr al revistei a apărut în anul 1969, cu denumirea ***Satu Mare. Studii şi comunicări. Studien und Mitteilungen - arheologie - istorie - etnografie - artă***, avându-l ca responsabil pe dr. Tiberiu Bader, publicaţia fiind dusă apoi mai departe, cu eforturi remarcabile, de ceilalţi directori ai instituţiei, precum Viorica Ursu Bilţ, Gheorghe Lazin şi, nu în ultimul rând, prof. univ. dr. Doru Radosav, care a condus Muzeul din Satu Mare din 1977 până în anul 1990.

Începând cu primul număr copertă a fost realizată de artistul plastic Aurel Cordea, iar astăzi anuarul foloseşte aceeaşi copertă ce are reprezentat sigiliul oraşului Satu Mare din secolul al XVIII-lea.

Următoarele numere au apărut în anii 1972, 1975, 1980, 1981-1982, 1986-1987, iar începând cu anul 1992 a apărut fără întrerupere chiar dacă unii ani au fost publicaţi comasat într-un singur volum. Începând cu anul 1980, colectivul muzeului se măreşte, se formează un colegiu de redacţie al anuarului (Doru Radosav, Tiberiu Bader, Ivan Iurasciuc şi Gheorghe Lazin) acesta îngrijindu-se ca studiile apărute să fie de o calitate cât mai bună reflectând rezultatele cercetărilor şi a activităţilor muzeale. Atenţia conducerii faţă de anuarul instituţiei a continuat şi după 1990, în cu totul alte condiţii financiare şi într-un alt context politic, în mandatele directorilor Ilie Sălceanu, Viorel Ciubotă, Felician Pop sau Liviu Marta.

De la început, anuarul nu s-a limitat doar la trecutul ţinuturilor sătmărene, ci prin deschiderea lui, a publicat în paginile sale valoroase contribuţii ale unor specialişti de marcă din domeniile arheologie, istorie, etnografie şi artă, ce îşi desfăşurau activitatea în cadrul muzeului şi în centre ştiinţifice de tradiţie din ţară. Astfel, între coperţile anuarului se regăsesc studii semnate de personalităţi marcante ale culturii din ţară şi străinătate, academicieni, profesori universitari şi cercetători de prestigiu, care au făcut o deosebită cinste revistei şi instituţiei noastre. Amintim aici câteva nume de referinţă: Pompiliu Teodor, Ioan Aurel Pop, Doru Radosav, Ioniţă G. Andron, Negoiţă Lăptoiu, Tiberiu Bader, Gheorghe Bulgăr, Carol Koracsonyi, Nae Antonescu, Sever Dumitraşcu, Ladislau Gyémánt, Nicolae Bocşan, Viorel Faur, Dumitru Şandru, Gavril Ardelean, Susana şi Avram Andea, Vasile Vetişanu, Livia Bacâru, Toader Nicoară, Valeriu Florin Dobrinescu, Gheorghe Buzatu, Gheorghe Onişoru, Cornel Grad, Ioan Chindriş, Gheorghe Focşa, Ioan Stanciu, Marius Diaconescu, Vjaceslav Kotigorosko, Romsics Ignác, Német Péter, Sabin Luca, Balogh Béni, Dumitru Suciu, Stelian Mândruţ, Ottmar Traşcă, Vasile Ciobanu ş.a.

În anul 1995, Muzeul Judeţean Satu Mare şi-a înfiinţat propria editură, Editura Muzeului Sătmărean, în cadrul ei fiind editat şi anuarul muzeului alături de un mare număr de lucrări de arheologie, istorie, etnografie, istoria artei, conservare - restaurare şi ştiinţele naturii, toate reprezentând rezultatul cercetării desfăşurate de către specialiştii acestei instituţii sau de către colaboratori de seamă ai acesteia.

În anul 2000, revista se reorganizează, de acum fiind editate trei volume distincte, unul pentru secţiunea Preistorie - Istorie Veche - Arheologie (I), altul pentru secţiunea Istorie - Etnografie - Artă (II) şi un al treilea pentru Ştiinţe Naturale (III). În cadrul anuarului s-au publicat în mai multe rânduri lucrările unor simpozioane naţionale sau internaţionale organizate de Muzeul Judeţean Satu Mare.

Începând cu numărul XXXII (2016), volumul este editat în policromie, fiind primul anuar muzeal din ţară care apare în aceste condiţii, toate ilustraţiile fiind imprimate color. De asemenea, suntem în contact cu bazele de date internaţionale, precum EBSCO şi DOAJ (în aşteptare de răspunsuri), iar promovarea vizibilităţii revistei a crescut foarte mult prin pagina de social media (Facebook) a Muzeului Judeţean Satu Mare. În urmă cu trei ani s-a reuşit finalizarea procesului de digitizare, astfel că anuarul nostru poate fi consultat şi descărcat pe pagina de WEB a instituţiei noastre www.muzeusm.ro.

Prin valoarea studiilor publicate în toată această perioadă, prin consecvența apariţiilor sale, acest anuar a devenit o importantă sursă de documentare şi informare pentru orice specialist cu preocupări în domeniu, din ţară sau străinătate.

Din anul apariţiei şi până în prezent anuarul şi-a câştigat peste 200 de parteneri de schimb atât din ţară, cât şi din străinătate, în ultimii ani numărul acestora indicând o tendinţă de creştere. Astfel, se urmăreşte ca revista să devină un reper în peisajul editorial şi muzeal românesc, găzduind în primul rând articole ştiinţifice şi dezbateri pe teme de actualitate în domeniul istoric şi muzeal. Prin valorificarea unor informaţii inedite şi interesante legate de istoria acestei părţi de ţară, această publicaţie şi-a adus o contribuţie importantă la dezvoltarea istoriografiei transilvănene.

Astăzi, după 50 de ani de prezenţă activă în mediul istoriografic, revista ***„Satu Mare. Studii şi comunicări"*** are o activitate constantă, care se datorează, în principal, colectivului redacţional şi colegiului ştiinţific:

Redactor şef:
Dr. Claudiu Porumbăcean
Colegiul de redacţie:
Dr. Maria Lobonţ-Puşcaş
Mihaela Sălceanu
Cristina Busuioc
Drd. Lőrincz Norbert
Adela Dobrescu
Secretar de redacţie:
Dr. Paula Virag
Colegiul ştiinţific:
Dr. L. Balogh Béni, Arhivele Naţionale ale Ungariei, Budapesta, Ungaria
Dr. Ovidiu Ghitta, Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj Napoca, România
Dr. Cornel Grad, Universitatea de Vest „Vasile Goldiş" Arad, România
Dr. Camelia Burghele, Muzeul Judeţean de Istorie şi Artă Zalău, România
Dr. Valentin Orga, Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca, România
Dr. Német Péter, Nyíregyháza (Ungaria)
Dr. Doru Radosav, Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca, România
Dr. Adrian Andrei Rusu, Institutul de Arheologie şi Istoria Artei, Cluj-Napoca, România
Dr. Ottmar Trașcă, Institutul de Istorie „George Barițiu", Cluj-Napoca, România.
Dr. Jakab Albert Zsolt, Universitatea „Babes-Bolyai", Facultatea de Litere, Departamentul de Etnografie şi Antropologie Maghiară ISPMN – Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităţilor Naţionale

Tradiţiile şi prestigiul invocate aici, la 50 de ani de la prima apariţie a anuarului ***Satu Mare. Studii şi comunicări,*** ne dau motive de satisfacţie şi ne îndeamnă să ne gândim cu recunoştinţă la toţi cei ce au făurit-o de-a lungul anilor, prin fapta şi scrisul lor. Ajuns la un număr jubiliar, anuarul trebuie şi este obligat moral să continue tradiţia, începută cu 5 decenii în urmă, aceea de a fi un mesager al preocupărilor ştiinţifice de ţinută europeană în domeniul atât de vast al istoriei locale, naţionale şi de ce nu internaţionale, paginile sale fiind deschise tuturor celor care se preocupă de cercetarea şi studierea patrimoniului cultural ca şi element al identităţii europene şi moştenire a avuţiei naţionale, acestea reprezentând modalităţi de a înţelege mai bine prezentul printr-o înţelegere mai nuanţată şi împărtăşită a trecutului.

Diana Kinces

PROGRAME DE CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ PRIVIND SĂTMARUL ISTORIC. REZULTATELE PROIECTELOR TRANSFRONTALIERE IMPLEMENTATE DE MUZEUL JUDEȚEAN SATU MARE ÎN COLABORARE CU MUZEUL JÓSA ANDRÁS, NYÍREGYHÁZA

SZŐCS Péter Levente

Abstract: *The scientific researches of the two museums are primarily focused on local and regional themes and subjects. With the beginning of the 90's cross-border cooperation's started to flourish in our region that has helped in bringing forward countless results in scientific research in our area.*

Also, with the beginning of the 90's parallel researches were now a possibility to conduct that helped the historic city of Sătmar to be viewed in its integrity despite being separated by administrative borders of different countries. For many decades these administrative borders have separated archeological sites, ethnographic regions and of course archive documents and collections, therefore parallel research and complementary research of the historic region of Sătmar was a scientific necessity.

This procedure however is not effortless, in many cases studying the historic region of Sătmar brought forward many technical challenges. For instance, the integrity of the region was studied in two languages and different terminologies, chronologies, with distinguishable implemented methods that many times have differed, leaving us sometimes with incompatible results or even worse, contradictory results.

The two museum institutions therefore vowed in order to combat these difficulties encountered, to create a common framework of dialogues and cooperation in order to bring the results of research closer together. Benefiting from the opportunities cross-border cooperation has given the institutions as a supplementary plus in the field of research.

Keywords: *scientific research, history, archeology, ethnography, cross-border cooperation, Romania, Hungary, Satu Mare*

Cercetările științifice întreprinse în cadrul celor două instituții muzeale sunt concentrate în principal pe teme locale și județene. Din anii 1990, parteneriatele transfrontaliere au cunoscut o înflorire care a adus rezultate și în cercetarea științifică. Deschiderea granței a oferit posibilitatea ca cercetările să aibă teme care abordau teritorii peste limitele administrative moderne (inclusiv cele de stat), astfel obiectul cercetărilor a devenit unitățile teritoriale istorice, arheologice și etnografice tradiționale – un aspect esențial pentru Sătmarul istoric, împărțit de granițe administrative. Începând cu anii 1990 s-a putut reorganiza cercetarea paralelă a teritoriilor istorice ale Sătmarului, atât în partea de vest a fostului comitat, inclus în Ungaria, județul Szabolcs-Szatmár-Bereg, cât și în partea centrală aflată în județul Satu Mare și partea estică

arondată județului Maramureș. Granițele administrative au despărțit situri arheologice, zone etnografice, dar și fondurile de arhive[1], fapt care necesita o abordare a cercetării în mod paralel și complementar. Studierea fondurilor de surse care formaseră cândva un singur întreg a adus un beneficiu evident, însă cercetările întreprinse în paralel s-au desfășurat în două limbi, iar terminologiile, metodele, cronologiile și contextul interpretărilor aplicate erau diferite, astfel s-a ajuns la rezultate incompatibile sau chiar contradictorii. Cele două instituții muzeale, ca o obligație firească, și-au dorit crearea unui cadru comun de dialog pentru a apropria rezultatele cercetărilor, scop pentru care utilizarea proiectelor transfrontaliere a oferit o oportunitate suplimentară.

Începând cu anii 1990, Muzeul Județean Satu Mare a pus bazele unor legături mai strânse cu muzeul din Nyíregyháza, iar din anii 2000 această colaborare s-a extins și cu implicarea instituțiilor din Zakarpatia - Ucraina (universitățile și muzeele din Ujgorod, arhiva din Beregovo), respectiv cu alte instituții din Transcarpatia. În privința volumului cooperării și a rezultatelor obținute cea mai fructuoasă legătură s-a dovedit între muzeele din Satu Mare și Nyíregyháza. Muzeul Județean Satu Mare și partenerul din Ungaria, Direcția Muzeelor din Județul Szabolcs-Szatmár-Bereg, transformat ulterior în Muzeul Jósa András din Nyíregyháza, au un istoric de cooperare excelentă de mai multe decenii. Legătura dintre aceste instituții, care s-a limitat la schimburi culturale, în special la expoziții, a luat o nouă direcție în anul 1999, cu ocazia desfășurării șantierului arheologic premergător modernizării punctului de trecere a frontierei Petea-Csengersima. Cercetările arheologice au vizat situri de epoca bronzului și de perioada romană, tăiate în două de linia frontierei, astfel era necesară o colaborare mai strânsă. Lucrările desfășurate concomitent au evidențiat barierele virtuale ce împiedică prelucrarea științifică comună a rezultatelor: diferențe de denumiri a vestigiilor de același tip, încadrări cronologice și abordări metodologice diferite. O altă experiență comună importantă a însemnat săpăturile arheologice preliminare pe traseul autostrăzii M3 din județul Szabolcs-Szatmár-Bereg. Acest volum imens de muncă s-a putut realiza prin coordonarea muzeului din Nyíregyháza și cu participarea arheologilor din Ungaria și România[2].

Cooperarea a fost aprofundată prin implementarea proiectelor cu finanțare din partea Uniunii Europene, derulate în cadrul programelor de cooperare transfrontalieră[3]. Startul la acest capitol a fost dat tot de arheologi prin prelucrarea materialului arheologic scos la suprafață din siturile cercetate pe punctele de trecere a frontierei. Un rezultat concret a fost apariția volumelor care prezentau rezultatele științifice ale cercetărilor arheologice a sitului din epoca bronzului și din epoca imperială romană Petea-Csengersima[4]. La fel, a apărut o lucrare

[1] Despre sursele istorice: *Szatmár vármegye levéltára / Fondul „Prefectura Județului Satu Mare", 1402–1919.* Volum editat de: Kiss András, Lucia-Augusta Șerdan, Henzsel Ágota, Cluj-Napoca – Nyíregyháza, 2000. (A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai, IV. Segédletek, 2.); Gottfried Barna: *„Szatmár vármegye levéltári anyagának megosztási tervei az 1920–1930-as években"* (Proiecte de împărțire ale fondului de arhive a comitatului Satu Mare). *Szabolcs-szatmár-beregi Levéltári Évkönyv* 19. Ed. Galambos Sándor, Kujbusné Mecsei Éva. Nyíregyháza, 2011, pp. 159–168.

[2] Kurucz Katalin, *„Nagyberuházásokat megelőző régészeti feltárások Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 1993–2008 között"* (Cercetări arheologice din județul Szabolcs-Szatmár-Bereg, premergătoare investițiilor mari, derulate între anii 1993–2008). *A Nyíregyházi Jósa András Múzeum évkönyve* L (2008). pp. 55–66.

[3] Este vorba în primul rând despre Programul de Cooperare Transfrontalieră Ungaria–România, derulat în perioada 2007–2013, prin instituții și cadru financiar comun pentru județele aflate pe granița celor două țări: (http://www.huro-cbc.eu/hu/). În perioada 2014–2020 programul este continuat cu denumirea Interreg V-A România–Ungaria: https://interreg-rohu.eu

[4] Robert Gindele, Eszter Istvánovits, *Die römerzeitliche Siedlungen von Csengersima–Petea.* Satu Mare, 2009.; Marta Liviu, *The Late Bronze Age Settlements of Petea–Csengersima,* Satu Mare, 2009.; Dan Pop, *The Middle Bronze Age Settlement of Petea–Csengersima,* Satu Mare, 2009.; Robert Gindele, Eszter Istvánovits, *Die römerzeitliche Töpferöfen von Csengersima–Petea,* Satu Mare, 2011.

comună și despre siturile din epoca bronzului Nyíregyháza–Oros și Úr–Csere cercetate pe traseul autostrăzii M3. Definirea numitorului comun în privința unor domenii de specialitate, cum ar fi denumirile culturilor arheologice, terminologia, tipologiile, cronologia și procedeele utilizate etc., a necesitat efort serios de cooperare între specialiști.

Legăturile de cooperare stabilite între arheologi au fost extinse și continuate de etnografi, istorici și istorici ai artei, însumând, de fapt, aproape toți specialiștii din cele două instituții. Au mai fost cooptate și alte muzee și instituții culturale învecinate și, nu în ultimul rând, reprezentanții comunităților locale. Cercetările multidisciplinare au avut în vizor un teritoriu bine definit, o micro-regiune istorică, stabilind ca obiectiv inventarierea și evidența topografică a siturilor, monumentelor și, în general, a bunurilor de patrimoniu, atât din punct de vedere arheologic, cât și istoric și etnografic. Punctul de plecare a fost oferit de bazele de date cu specific arheologic sau monumente istorice[5], dar simpla cadastrare și listare a fost depășită atât metodologic, cât și în abordare, creându-se astfel premisele integrării și realizării unor lucrări complexe de istoria localităților sau a microregiunilor cu abordare monografică. Factorul cheie într-un astfel de demers complex este un muzeu local, unde prezența specialiștilor din diferite domenii și cooperarea acestora este asigurată în mod firesc. De fapt aceasta ar fi menirea reală a unui muzeu local, dar, desigur, constrângerile și nevoile zilnice de supraviețuire, cerințele utilității și utilizării directe ale resurselor muzeale îngreunează ca această menire să fie împlinită, fapt ce este accentuat și de rolul defavorabil al unor curente științifice dominante, care ignoră temele locale și regionale, și le acordă importanță minimală. Dincolo de aceste piedici, trebuie remarcat că o abordarea teritorială, cuplată cu metodele topografice și de inventariere, poate integra în mod benefic programele de cercetare din interiorul unei instituții de profil muzeal și poate fi creat astfel un profil și un program științific propriu, cu impact evident și pentru finanțatori în vederea beneficiului public.

Programul de cercetări al muzeului a fost formulat și este continuu reformulat, mai mult într-un mod neenunțat, deseori numai prin idei strecurate printre liniile directoare ale proiectelor aplicate. Pe scurt, obiectivul unui astfel de program științific este restituirea memoriei unei regiuni istorice culturale multiseculare transfrontaliere, ceea ce presupune cooperare în toate cele trei domenii de activitate de bază ale muzeelor: colecționarea, conservarea și prelucrarea științifică, precum și popularizarea. Unele elemente ale acestor domenii de activitate le-am putut încorpora cu succes în prioritățile programelor de cooperărilor transfrontaliere finanțate de către Uniunea Europeană, mai precis am reușit să asigurăm suportul financiar și de specialitate pentru anumite activități care au contribuit direct sau indirect la obiectivul formulat. Primele proiecte de finanțare ale celor două muzee, finanțate prin programul transfrontalier Hu-Ro al Uniunii Europene au început în 2007 și s-au repetat aproape anual, conform lansărilor de apeluri de proiecte. Această oportunitate a asigurat condițiile pentru muncă științifică de calitate, și a fost și a rămas o sursă importantă pentru completarea resurselor bugetare centrale și județene, fluctuante în volum, fiind expuse la diverse constrângeri și priorități. , din ce în ce mai reduse.

O componentă majoră a activității comune de cercetare a celor două muzee a constituit-o cercetările arheologice comune. Obiectivul primar al acestora a fost identificarea și delimitarea siturilor, prin cercetări de teren, completate în unele cazuri de fotografii aeriene, prospecțiuni prin diferite metode moderne (geomagnetice, de rezistivitate, georadar), periegheze și respectiv de sondaje intrusive[6]. Setul de fotografii aeriene, realizate în jurul anilor 2010, au

[5] Volumele seriilor, *Magyarország Régészeti Topográfiája* (Topografia Arheologică a Ungariei) *și Magyarország Műemléki Topográfiája* (Topografia Monumentelor din Ungaria).

[6] Au fost cercetate următoarele situri: așezarea fortificată din epoca bronzului târziu de la Căuaș–Sighet, așezarea din epoca bronzului Andrid–Bikadomb, așezarea fortificată din epoca bronzului și din evul mediu de la Căpleni–La

înregistrat pe lângă situri arheologice propriu zise şi numeroase monumente istorice, dar şi imaginea de atunci a aşezărilor, a ansamblurilor naturale, fapt datorită căruia aceste imagini pot fi surse utile - şi pentru mai multe discipline. Cercetările arheologice au fost completate în unele situri de cercetări istorice, etnografice şi ale patrimoniului construit. Dintre acestea s-a remarcat în primul rând, cercetarea bisericilor medievale, categoria cea mai timpurie şi cea mai expusă transformărilor ulterioare din cadrul patrimoniului construit. Începând cu anul 2008 s-a derulat timp de mai mulţi ani evaluarea arhitecturală a acestor clădiri eclesiastice, completate în cazuri justificate de cercetări istorice, de istoria artei, arheologice sau de parament. Astfel, am reuşit să aflăm date importante, nebănuite până atunci, despre istoria timpurie a bisericilor monument[7]. Cercetările mai detaliate au scos la iveală fragmente de picturi murale, ca de exemplu în biserica reformată din Berea, unde lângă fresca deja cunoscută din secolul al XV-lea a Maicii Ocrotitoare (cu mantie), a fost identificată o frescă mai timpurie ce reprezintă iconografia Schimbării la faţă a Mântuitorului[8]. În unele cazuri am descris şi am fotografiat, ca punct de pornire pentru un inventar de valori patrimoniale preconizate în viitor, şi bunurile mobile valoroase ale bisericilor: bănci (uneori pictate), mese liturgice, clopote, feţe de masă, tipărituri, vase clenodii bisericeşti, monumente funerare din apropierea bisericilor etc. Evaluările s-au dorit a se realiza cu o oarecare periodicitate, dar datorită limitărilor timpului disponibil şi a personalului, acestea au devenit mai rare şi nu s-au făcut întotdeauna cu aceeaşi eficienţă. Cea mai importantă a fost însă demararea proceselor, inventarierea valorilor, de multe ori neglijate, şi desigur, crearea oportunităţii de a relua acest demers. Inventarierile au stat la baza proiectelor de renovare la unele biserici şi au constituit un punct important de pornire pentru obţinerea finanţărilor pentru aceste lucrări de renovare.

Cercetările multidisciplinare derulate în ultimii ani au contribuit considerabil la baza noastră de cunoştinţe. Prelucrarea tradiţională a bazelor de date a devenit din ce în ce mai greoaie, inclusiv din cauza lipsei de spaţiu, motiv pentru care a devenit necesară sistematizarea şi înregistrarea informaţiilor în format digital, dintre care cel mai promiţător s-a dovedit sistemele geo-informatice, care permit ca unele date să fie publicate inclusiv publicului larg. Pentru a avea o bază de date utilă pentru cercetările viitoare, evidenţa organizată după un concept teritorial trebuie completată în viitor cu baza de date a obiectelor muzeale, iar la evidenţa de bază trebuie ataşate şi sursele scrise cu reprezentările aferente, iar în cazul siturilor informaţiile de bază trebuie completate în primul rând, de documentaţiile săpăturilor, respectiv literatura de specialitate. Introducerea unui astfel de sistem încă nu a fost posibilă la Muzeul Judeţean Satu Mare, dar există planuri ca prin cooperare cu partenerul Muzeul Jósa András să reuşim să realizăm şi acest obiectiv. Rezultatele cercetărilor, elementele care vor fi cuprinse în baza de date ce prinde treptat contur, au fost prezentate în cadrul unor conferinţe ştiinţifice cu participarea specialiştilor români şi maghiari. Dintre aceste evenimente trebuie să amintim seria de conferinţe ştiinţifice intitulată *Arhitectură eclesiastică medievală în Transilvania*, un for ştiinţific marcant din domeniu[9]. Legat de aceste simpozioane, au apărut volume multilingve

---

Cetate, aşezările din perioada romană şi a migraţiilor din Berveni–Holmoş, Berveni–Cetatea, Medieşu Aurit –„Şuculeu", respectiv limesul roman identificat în apropierea localităţii Supuru de Sus şi siturile din apropiere. Legat de monumentele medievale am reuşit să identificăm locul şi planimetria bisericii medievale demolate din Livada, dar şi fortificaţia exterioară deja dispărută a castelului din Medieşu Aurit.

[7] Au avut loc relevări de clădiri şi cercetări de mică anvergură la bisericile de origine medievală din Atea, Agriş, Vetiş, Tăşnad, Bercu, Halmeu, Ţeghea, Sânmiclăuş şi Lelei, respectiv la bisericile de lemn din Hurezu Mare şi din Lelei.

[8] Cercetări de fresce asemănătoare au avut loc şi în bisericile de origine medievală din Ciumeşti, Ardud, Beltiug, Acâş, Ţeghea, Pişcolt şi Livada, dar acestea nu au adus rezultate remarcabile: din cauza transformărilor şi reparaţiilor ulterioare s-au păstrat doar fragmente mărunte din picturile murale medievale.

[9] Începând din anul 1998, au avut loc nouă ediţii ale conferinţei, alternativ la Satu Mare şi la Nyíregyháza. Ultima, ediţie, a noua, a fost organizată la Satu Mare, în perioada 11 – 14 aprilie 2019.

ale lucrărilor prezentate[10]. O altă serie de cercetări și studii arhitecturale, de parament și ale picturilor murale, completate de sinteze și studii de caz au fost publicate în trei volume, între anii 2011 și 2014, în cadrul unor proiecte derulate de cele două autorități publice de nivel județean și ulterior de eparhiile reformate și autoritatea publică județeană din Transcarpatia, proiecte la care instituțiile muzeale au luat parte prin specialiștii lor[11]. Aceste volume sunt repere de neocolit în ceea ce înseamnă cercetarea monumentelor bisericești și a artei medievale din regiune.

Cercetările istorice comune ale celor două muzee au urmărit obiective multiple: pe de o parte au identificat, au adunat și au prelucrat parțial sursele istorice referitoare la istoria celor două județe vecine și ale localităților acestora, pe de altă parte au încercat să ofere un for de dezbatere pentru temele controversate între istoriografia română și cea maghiară. Acest din urmă obiectiv a fost urmărit, nu neapărat în mod expres, de conferințele științifice *Noi cercetări și teorii în istorigrafia locală* (Satu Mare, 26–27 iunie 2009) și *Minorități în Bazinul Carpatic* (Satu Mare, 7–9 octombrie 2011)[12]. Aceste simpozioane au conținut câte o secțiune etnografică și una istorică, cu accent pe dinamica relațiilor minoritate-majoritate legat de marile schimbări istorice ale secolului al XX-lea. Un moment major al istoriei locale a făcut importantă marcarea aniversării a 300 de ani de la încheierea răscoalei curuților condusă de Francisc Rákóczi, astfel prin cooperarea celor două muzee am realizat o expoziție comemorativă, un film de informare și am organizat un simpozion științific dedicate acestui eveniment[13]. Cercetările etnografice și de istorie locală s-au concentrat asupra împrejurimilor fostei Mlaștini Ecedea, iar rezultatele acestora au fost prezentate printr-o conferință științifică și printr-o expoziție[14].

Prelucrarea surselor istorice referitoare la acest teritoriu a fost realizată în alte instituții de specialitate, dar publicarea acestora a fost posibilă în urma proiectului de finanțare câștigat de cele două muzee. Astfel, a apărut volumul care conține extrasele diplomelor medievale emise de autoritățile comitatului Satu Mare[15], volumul surselor selectate referitoare la istoria din secolele XV-XVI, a celei mai influente familii nobiliare a zonei, familia Báthori de Ecedea[16], sau conscripțiile urbariale ale plasei Nyír a comitatului Satu Mare din secolul al XVIII-lea[17]. Cercetări arheologice, istorice, etnografice de teren, identificarea surselor din arhive și din biblioteci, relevee și studiile asupra monumentelor, întreprinse în cadrul proiectelor transfrontaliere au fost utilizat în mod direct la întocmirea seriei de *Ghiduri istorice și culturale*. Astfel, a apărut 26 de volume referitoare la 17 comune din România și 9 localități din Ungaria, toți de pe teritoriul Sătmarului istoric[18].

[10] Lucrările prezentate la conferințe au apărut în cinci volume intitulate *Arhitectura religioasă medievală din Transilvania / Középkori egyházi építészet Erdélyben / Medieval Ecclesiastical Architecture in Transylvania* între 1999 și 2012.

[11] *Középkori egyházi építészet Szatmárban* (Arhitectura religioasă medievală din Satu Mare), Coord. Kollár Tibor, Nyíregyháza, 2011, *Középkori templomok a Tiszától a Kárpátokig* (Biserici medievale între Tisa și Carpați). Coord. Kollár Tibor, Nyíregyháza, 2013; *Művészet és vallás a Felső-Tisza-vidékén* (Artă și religie în zona Tisei superioare). Coord. Kollár Tibor, Nyíregyháza, 2014.

[12] http://www.epatrimonium2.eu/konferenciak/kisebbsegek-es-kisebbseg-kutatas-a-karpat-medenceben-konferencia.

[13] *A szatmári megegyezés (înțelegerea de la Satu Mare)* simpozion comemorativ Vaja–Satu Mare, 27–29, aprilie 2011.; Expoziție comemorativă *300 de ani de la Pacea din Satu Mare*, Satu Mare, vernisată la 29 aprilie 2011.; http://www.epatrimonium2.eu/2011-04-15-tortenelmi-tanacskozasra-es-kiallitas-megnyito-szatmarnemetiben.

[14] http://www.epatrimonium1.eu/tevekenysegek/kiallitasokrol.

[15] Piti Ferenc, C. Tóth Norbert, Neumann Tibor, *Szatmár megye hatóságának oklevelei (1284–1524)*, Nyíregyháza, 2010. (A nyíregyházi Jósa András Múzeum kiadványai 65).

[16] *Documenta ad historiam familiae Bátori de Ecsed spectantia I. Diplomata 1393–1540.* Ed. Horváth Richárd, Neumann Tibor, C. Tóth Norbert, Coord. C. Tóth Norbert, Nyíregyháza, 2011. (A nyíregyházi Jósa András Múzeum kiadványai 67).

[17] *A jobbágylét dokumentumai az úrbérrendezés kori Szatmár vármegye Nyíri járásából.* Coord. Takács Péter, Nyíregyháza, 2010. (A nyíregyházi Jósa András Múzeum kiadványai 66).

[18] Localități din Ungaria: Csengersima, Csengerújfalu, Komlódtótfalu, Nagyecsed, Nagygéc, Ökörítófülpös, Porcsal-

Un rezultat palpabil al acestor proiecte (apreciat şi de către comunităţile locale respective) este renovarea unor obiective muzeale şi realizare unor expoziţii noi. Astfel, au fost realizate casele-muzeu din Tăşnad şi din Oraşu Nou (ambele cu expoziţii proprii de istorie locală şi etnografie), a fost renovată casa memorială Vasile Lucaciu din Apa, cea dedicată lui Ady Endre din localitatea omonimă şi parcul arheologic din Medieşu Aurit[19]. Cea mai de anvergură şi mai spectaculoasă dezvoltare a fost amenajarea expoziţiei de interioare istorice din castelul renovat din Carei [20].

În urma celor descrise se poate observa că volumul de cunoştinţe referitoare la Sătmarul istoric a crescut considerabil şi a devenit un punct de referinţă şi în cercetările din zona mai largă. Există multiple domenii pentru continuare şi completare a tot ceea ce s-a realizat până acum, în primul rând în domeniul arhitecturii laice: cetăţi, castelele, arhitectura burgheză, dar şi alte domenii. Sperăm că vom putea continua eforturile începute în condiţii din ce în ce mai bune.

Szőcs Péter LEVENTE
Muzeul Judeţean Satu Mare
Satu Mare, RO
e-mail: peter.szocs@gmail.com

ma, Tyukod, Ura. Comune din România: Apa, Medieşu Aurit, Berveni, Urziceni, Ciumeşti, Andrid, Căuaş, Hodod, Cămin, Călineşti-Oaş, Căpleni, Moftin, Foieni, Petreşti, Sanislău, Pir, Supur.

[19] http://cult-tour.eu/

[20] http://e-castellum.eu/

ÁRKÁD PÁSZTORY - O SCHIȚĂ BIOGRAFICĂ

Ciprian-Emanuel HONCA

Abstract: *This article comprises a short biography of one of the most interesting personalities of the Sătmar county in the XIX-XX centuries – the basilian monk Árkád Pásztory. As the subject wasn't studied before, for this research we used mostly epoque press articles and archive sources. The study compiled the few information about Pásztory's family and his childhood, his acceptance in the Monastic Order of Saint Basil the Great, his monachal path, the controversies in which he was involved, his arrival at the Bixad monastery, his excommunication, the acceptance of the Pope of Pásztory being a monk outside the order, about his welt and proprieties, the religious community he founded in Tur city in Oaș Land, his many trials (with his former order, the schismathic trial) and also the accusation of being a Russian spy during the First World War. Putting Pásztory's life in the middle of the research, the study also concerned with many important events in the XIX-XX centuries such as the awakening of the national feelings of the minorities living in former Austro-Hungary, the assimilation politics of the Hungarian Government, the foundation of the Hungarian Greek-Catholic Eparchy of Hajdudorog, The Ruthenian Schismatic Trial, the peasants emigration in the United States of America, the burst of the First World War. Through this study we identified the most unknown aspects of Pásztory's life and we filled it with information discovered by our research. The research is not over yet, it continues even now, this text reflecting just parts of the current stage of our work.*

Keywords: *Árkád Pásztory, Greek-Catholicism, Basilian Order, Mukacevo Eparchy, Gherla Eparchy, Hajdudorog Eparchy, Sătmar County, Oaș Land, Ruthenians, Austro-Hungary, XIX-XX centuries, Bixad monastery.*

Árkád Pásztory a fost un călugăr greco-catolic din Ordinul Sfântul Vasile cel Mare[1], o personalitate marcantă a timpului său, atipică, a cărui viață nu a fost lipsită de controverse.

S-a născut la 17 octombrie 1844[2] în Lunca la Tisa, comitatul Maramureș și a primit numele Sándor. Părinții lui au fost János Pásztory și Borbála Juhász. Conform unui articol de presă, tatăl a fost *învățător și om cu stare din Maramureș*, care și-a folosit averea în scopuri naționaliste (maghiare) în contextul izbucnirii revoltei din 1848, când s-a și înrolat ca *honvéd*[3]. În

[1] Certificatul de sfințire se află în original în Arhiva Episcopiei greco-catolice de Hajdudorogh.

[2] Görög Katolikus Püspöki Levéltár (în continuare GKPL) I-1-a. 930/1916, apud Csaba Endrédi, *Nehézségek és konfliktusok a Hajdúdorogi Egyházmegye alapitásának időszakában*, Értekezés a doktori fokozat érdekében a Történelemtudományok tudományágban, Készult a debreceni Történelem és Néprajz Doktori Iskolája Történelem programja keretében és a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program" című kiemelt projekt keretei között valósult meg, 2015, p. 101.

[3] *Szatmár és Vidéke*, nr. 17, Carei, 23 aprilie 1907, p. 3.

articol se mai spune că nu s-a mai însănătoșit în urma rănilor suferite, murind în 1852. Mama lui a fost educatoare în Sighetu Marmației și, pe urmă, în Vișeul de Sus[4]. Din certificatul de botez reiese că nașii lui au fost Bazil Rusznák și Mária Nyegre, iar preotul care l-a botezat a fost Gergely Berlányi[5]. Avem informații și despre un frate al călugărului, Péter Pásztory, care a fost tâmplar și a murit la 21 septembrie 1911. Pásztory făcea parte dintr-o comunitate ruteană[6] din Maramureș, dar după cum vedem, maghiarizată. Familia vorbea totuși și dialectul rutean.

Rămâne un mare semn de întrebare dacă viitorul călugăr a absolvit sau nu un gimnaziu. În necrologul acestuia din *Görög Katolikus Naptár* apare că a terminat gimnaziul și, după aceea, a intrat în ordinul bazilian[7]. Dintr-un alt articol reiese că ar fi studiat la piariștii din Sighetu Marmației[8]. Într-un document semnat chiar de Pásztory, acesta avea să declare că nivelul de studii avut este cu totul nerelevant. Pregătirea sa intelectuală nu a fost însă cu nimic mai prejos decât cea a colegilor săi, așa încât ordinul nu s-a făcut de râs cu el[9]. Conform presei radicale de stânga, acesta nu a absolvit vreun gimnaziu[10]. Ca fiind cu totul neșcolit încearcă să-l prezinte un articol din *Szabadgondolat* din 1913: *„fochist la grofii Mailáth, după care a ajuns la călugării din Máriapócs ca ajutor de bucătar și în timpul liber a învățat arta literelor*[11]. Lipsa educației o exploatează și episcopul Gyula Firczák atunci când încearcă să îl pună într-o lumină proastă în fața cardinalului Gotti[12]. Totuși, într-o declarație, Pásztory susține că are gimnaziul absolvit, doar că documentele doveditoare au ars într-un incendiu, la mănăstirea Bixadului[13]. Cert este că, după ce a acces în ordin, a urmat teologia timp de doi ani, în 1864[14] și 1865[15], la Máriapócs.

A fost sfințit ca monah în 1870, la Mukacevo. După sfințire, este repartizat, pe rând, în multe mănăstiri, având diferite funcții. Ajunge, într-un final, la mănăstirea Máriapócs, cea mai importantă mănăstire a ordinului și un important loc de pelerinaj, fiind renumită pentru Icoana Maicii Domnului, făcătoare de minuni. Trei dintre Șematismele Episcopiei de Mukacevo îl amintesc pe monah acolo: în cel din 1878 apare ca ocupând funcția de vicar și de catehet[16], în cel din 1881[17] e menționat în poziția de cooperator parohial, iar în 1883 în cea de cooperator parohial și ecleziarh[18].

În perioada petrecută aici și, conform unor surse, chiar mai devreme, monahul a reușit să își creeze un soi de renume în rândul poporului, prin profeții, vindecări miraculoase,

---

[4] *Ibidem.*

[5] GKPL-I-1-a-1916-930.

[6] Ruteni, rusini, rusnaci-o comunitate de etnie slavă care a locuit în comitatele de nord ale Imperiului Austro-Ungar.

[7] *A Görög Katolikus Magyarok Naptára*, II évfolyam, Hoffman és Kronovitz Könyvnyomdája, Debreczen, 1916, p. 190.

[8] *Lovag Pásztori Árkád* în „Szatmárvármegye Cimjegyzéke és Naptára 1908 évre", Szabadságajtó Könyvnyomda, Szatmár Németi, 1907, pp. 156-157.

[9] *Hogy én miként kerültem a szerzetbe, hogyan végeztem a teologiát és milyen volt a müveltságem, teljesen közömbös. Tény az, hogy ezt a müveltségi fokot, amivel a többi szerzetes birt, én is elértem, hivón tehát az én befogadásommal csorba nem esett.*

[10] Viktor Aradi, *Tanulmányok a nemzetiségi kérdés köréből. (A ruthén skizma - Pásztory Árkád - A hajdudorogi* püspökség) în „Huszadik Század", 1913, pp. 263-276.

[11] Viktor Aradi, *A milliomossá lett „csodatevő" barát,* în „Szabadgondolat", 1913, p. 300.

[12] *Quod personam ejus attinet, - erudictionem solummodo inferiorem habet, quia scholas solummodo elementares frequentarevat, s Theologiam vero post novitiatum in monasterio Maria-Pocsiensi via private et in lyceo Theologica Ungvariensi subierat.,* Archivio della Congregazione per le Chiese Orientale (în continuare ACCO). Fondo Ruteni, 734-31, Documento no.13597.

[13] Magyar Nemzeti Levéltár (în continuare MNL).BM.K.149-1915-3-746.

[14] *Schematismus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Diocensis Munkácsiensis*, Unghvárini, Typis Caroli Jager, 1864, p. 239.

[15] *Ibidem,*1865, p. 227.

[16] *Ibidem*, p. 370.

[17] *Ibidem*, p. 275.

[18] *Ibidem*, 1883, p. 275.

chiromanție și alte activități de acest gen. Era căutat de sute de mii de pelerini și se bucura de un statut de sfânt. Alții îl contestau și îl denigrau, considerându-l vraci, vrăjitor sau șarlatan. Nu sunt puține sursele care spun că monahul nu avea pretenții financiare în schimbul acestor servicii. Nu refuza însă dacă cineva lasă benevol o donație. Sumele importante rezultate astfel i-au atras călugărului antipatii. Cei care îi contestau calitățile puneau minunile pe seama a tot felul de tertipuri, precum folosirea luminii cinematografice de magneziu atunci când pretindea că interacționează cu sufletele morților[19], sau utilizarea unor cortine din spatele cărora apăreau la comandă Sfânta Fecioară Maria, Sfântul Iosif, Arhanghelul Gabriel[20].

După perioada petrecută la Máriapócs, Árkád Pásztory a îndeplinit funcția de egumen în mănăstirile Kis-Berezna[21] și Bixad[22]. Trecerea sa de la Máriapócs la Kis-Berezna s-a produs în urma unui scandal cu ecou destul de mare. De-a lungul timpului, împotriva călugărului au fost formulate plângeri repetate, care au culminat, în 1885, cu un denunț de anvergură făcut de medicul András Jósa. Călugărul a fost acuzat de vrăjitorie și de manipularea poporului. Nu cunoaștem, deocamdată, multe amănunte despre acele evenimente, dar, datorită unor documente de arhivă și articole de presă din epocă, știm deznodământul: călugărul Pásztory a fost expulzat de pe teritoriul comitatului Szabolcs.

Într-o scrisoare deschisă a notarului Gyula Horváth, trimisă redacției ziarului *Nyirvidék* la 19 ianuarie 1906, se amintește de expulzarea lui Pásztory în anii '80. Notarul susține că el însuși, în prealabil, l-a denunțat de 3 ori la vicecomitele János Zoltán, măsuri luându-se însă abia în 1885[23]. Într-un alt articol, din 1893, András Jósa se plânge de faptul că poporul este foarte superstițios și că apelează deseori mai degrabă la așa-zișii vraci, decât la medici. În acest sens, îl dă exemplu pe monahul bazilian; medicul susține că deși aparent s-a reușit pedepsirea acestuia (prin constrângerea lui să părăsească zona), în fapt, el și-a continuat activitatea într-o altă mănăstire, dintr-un alt comitat[24]. În 1912, în ziarul sătmărean Új Szatmár s-a publicat un șir de articole foarte critice la adresa activității călugărului. Într-unul dintre ele, autorul anonim citează *un renumit medic din comitatul Szabolcs*. Acestuia din urmă, se zice în text, încă de pe vremea când era un simplu medic în localitatea Kalló, a început să i se pară suspectă activitatea monahului, la care recurgeau contra cost, *pentru vindecare și mântuire,* până și calvini și luterani. Nedorind să îi sporească lui Pásztory reputația printr-un denunț, medicul a cerut ajutorul egumenului mănăstirii, Máté Mikita, pentru a *scapa comitatul de acest frate celuitor*[25]. Despre demersurile medicului vorbește și un document păstrat la Esztergom (o corespondență între bazilianul Joachim Homa și arhiepiscopul Csernoch), care conține un raport amănunțit despre Pásztory. Printre altele, Homa declară acolo că monahul a părăsit comitatul în urma unei plângeri a medicului dr. András Jósa[26].

Din acea perioadă datează însă și petiția semnată de sute de credincioși, prin care se cerea intervenția vicarului de Hajdudorogh pentru repunerea monahului în funcție (Hajdudorogh era pe atunci un vicariat, primind statutul de episcopie abia în 1913). Textul relevă devoțiunea solidă a acelor oameni față de Pásztory. Acesta este descris astfel: *podoaba comunității și a ordinului [...], cum toți credincioșii l-au cinstit, a câștigat atât ordinului precum sieși, a cumpărat*

[19] Imre Csécsey, *Ukrajnától - Máramarosig* în „Nyugat", nr. 3, 1914.

[20] Viktor Aradi, *A milliomossá...*, p. 300.

[21] *Schematismus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Diocensis Munk*ácsiensis, Unghvárini, Typis Josephi sen. Fésüs, 1888, p. 176.

[22] *Schematismus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Diocensis Munk*ácsiensis, Unghvárini, Typis Typographiae Bartolomaei Jager, 1896, p. 198.

[23] *Nyirvidék*, nr. 3, Nyiregyháza, 21 jan. 1906, p. 4.

[24] Jósa András, *Egészségügyi dolgok*, în „Meléklet a „Nyirvidék" 1893 15-ik számához", nr. 15, Nyiregyháza, 9 apr. 1893, p. 2.

[25] Új Szatmár, nr. 181, Satu Mare, 3 nov. 1912, pp. 2-3.

[26] Primási Levéltár (în continuare PL). Cat. 23. 6299/1917. Homa Joachim bazilita tartományfőnök levele Pásztory Árkádról és tevékenységéről, apud Csaba Endrédi, *op. cit.*, p. 104.

plăcerile lumești doar comunității, a trăit pentru ordin [...] fără vreo deosebire religioasă a slujit omenirea, căruia i-a fost doctor spiritual și trupesc, învățăturile și sfaturile le-a dat gratis, niciodată nu a pretins ceva în schimb, ci le-a îndeplinit gratis, din iubire pentru popor..."[27]

Din 1885, Pásztory devine egumen la mănăstirea Kis-Berezna, în comitatul Ung. Acolo a petrecut 5 ani. Din sursele pe care le avem reiese că starea mănăstirii era deplorabilă. Erau necesare investiții masive pentru renovări, dar existau și foarte multe datorii[28]. Scrisoarea Provincialului Joachim Homa, pomenită deja, arată că monahul a reușit totuși să renoveze biserica și mănăstirea, pe care, la plecare, le-a lăsat în condiții excelente. Ea scoate în evidență, de asemenea, că lăcașul a devenit un loc de pelerinaj intens vizitat, căutat de adepți ai călugărului din toată țara. În încheiere, documentul evidențiază și faptul că donațiile credincioșilor nu au fost înregistrate, Pásztory luând la plecarea sa de acolo toți banii cu el[29].

În 1890 s-a decis mutarea călugărului la Mănăstirea Bixadului, în comitatul Satu Mare. Egumenul de acolo decedase de curând, funcția devenind vacantă. Având în vedere că starea mănăstirii din Bixad era similară cu a celei din Kis-Berezna, ordinul a considerat utilă mutarea lui Pásztory acolo, în speranța că va reuși să restaureze lăcașul și să-i plătească datoriile. Este de remarcat faptul că, în documentele emise de ordin, Pásztory apare ca solicitant al mutării acolo, cu angajamentul că va obține rezultate comparabile cu cele de la Kis-Berezna. În unele declarații ale monahului însă, se susține că ordinul l-a rugat să meargă la Bixad pentru a încerca o reformare a lăcașului[30].

La Bixad, Pásztory a petrecut zece ani, din 1890 până în 1900. A avut multe realizări pe plan economic, reușind să achite toate datoriile mănăstirii, să rezolve problemele de structură ale lăcașului și ale anexelor și, de asemenea, să construiască noi edificii. Ne stau la dispoziție articole de presă în acest sens. În primii doi ani, noul egumen s-a ocupat de restaurarea bisericii mănăstirii. Ziarul *Budapesti Hirlap* oferă detalii și anunță că lăcașul, restaurat complet, urmează să fie resfințit. La slujba de sfințire a asistat și canonicul de Gherla Sándor (Alexandru) Erdőss, precum și o delegație formată din mulți preoți ruteni din Maramureș[31].

În 1896, cu ocazia împlinirii a 1000 de ani de la înființarea Regatului Maghiar, egumenul a ridicat un *frumos stâlp comemorativ,* ornamentat cu secvențe alegorice, între care se remarcă aceea cu Sfântul Ștefan predând coroana Ungariei regelui Franz Josef și reginei Elisabeta. Slujba de sfințire a fost oficiată de episcopul romano-catolic de Satu Mare, Gyula Meszlényi, invitat de marcă fiind comitele suprem Béla Simontsits. Acesta din urmă a fost așteptat la gara din Orașu Nou de preotul reformat György Szél, iar la Negrești Oaș, în fața unui banderiu și a unei mase mari de locuitori, de preotul greco-catolic Atanasie Demian. Parohul unit a ținut un discurs de întâmpinare în care a susținut că românii oșeni, la fel ca și strămoșii lor, sunt copii loiali ai patriei maghiare, pe care o iubesc și o vor iubi sincer pe veci. După acestea, sub îndrumarea prim-pretorului Géza Szuhányi, comitele, însoțit de banderiu, a plecat la Bixad. Acolo, de asemenea, în diferite puncte ale comunei, a fost întâmpinat de o persoană delegată. Astfel, la băi, l-a așteptat medicul Gedeon Ecsedy, în centru, notarul Miklós Kiss, iar la mănăstire, egumenul Árkád Pásztory[32].

În același context al „mileniului", egumenul a construit și o capelă, pe care a sfințit-o la 5 iunie 1896. De data aceasta, slujba de sfințire a fost celebrată chiar de egumen, ajutat de călugărul Kelemen (Clemente) Gavriș[33]. În capela nou construită, închinată Sfintei Fecioare

[27] GKPL IV-3. 46/1885., apud Endrédi Csaba, *op. cit.*, p. 103.

[28] Atanasie Maxim, *Memorii,* Ed Scriptorium, Baia Mare, 2009, (datate: iulie 1951 - februarie 1952), manuscris olograf în două caiete cu linii, format A5, p. 25.

[29] PL Cat. 23. 6299/1917, apud. Csaba Endrédi, *op. cit.*, p. 106.

[30] Csaba Endrédi, *op.cit.*, p. 106.

[31] *Budapesti Hirlap,* nr. 194, Budapesta, 14 jul. 1892, p. 6.

[32] *Budapesti Hirlap,* nr. 180, Budapesta, 2 jul. 1896, p. 5.

[33] *Budapesti Hirlap,* nr. 160, Budapesta, 11 jun. 1898, p. 9.

Maria, știm că s-a ținut în același an, la 20 septembrie, cu ocazia sărbătorii Sfânta Mărie Mică, slujba solemnă la care au participat aproximativ 5.000 de suflete[34].

La 18 august 1898 a avut loc un incendiu care a distrus aproape în totalitate clădirea mănăstirii[35], iar egumenul s-a angajat să o refacă[36]. Sfințirea ei a fost anunțată pentru data de 5 august 1900[37]. Slujba a fost oficiată de canonicul de Mukacevo Emmanuel Fejér[38]. Refacerea clădirii a costat aproximativ 100.000 de forinți, iar la masa festivă au fost invitați aproximativ 300 de persoane. Prim-ministrul Kálmán Szél și soția acestuia au fost rugați să accepte (și au acceptat) calitatea de *părinți simbolici* ai lăcașului. Deoarece nu au putut participa la eveniment, au fost reprezentați de comitele suprem, groful Béla Hugonnay[39]. Momentul festiv a fost însă și umbrit de un incident neplăcut, preotul greco-catolic din Târșolț, Eugen Dredean, fiind agresat și lovit de doi maghiari. Se pare că preotul ar fi ieșit nervos din sala de mese atunci când a auzit că se intonează imnul Ungariei, iar acest comportament i-ar fi deranjat pe unii meseni, mai patrioți[40].

Ajuns într-o mănăstire înglodată în datorii și cu construcții care necesitau intervenții iminente, Árkád Pásztory a reușit, deci, să rezolve rapid ambele probleme. Un articol de presă sugerează existența unui secret în spatele acestui succes: *Se spun povești de către cei care s-au întors de la sfințirea mănăstirii din Bixad, despre festivismele pe care le-au găsit acolo și toți se întreabă, involuntar, de unde vine acea mulțime de bani, din care s-a organizat. Păi, dacă veni vorba, domnul Árkád Pásztory, egumenul din Bixad ne-ar face tuturor un mare favor dacă ar face cunoscut secretul facerii banilor. Ne-ar prinde bine tuturor o astfel de știință*[41].

Adevărul este că Ordinul bazilian era pe atunci în declin. Conform lui Athanasius Pekar, ramura din Transcarpatia nu număra nici 40 de călugări la sfârșitul secolului al XIX-lea, iar noviciatul era gol de două decade[42]. Papa Pius al IX-lea, după ce a ordonat o vizită apostolică în toate mănăstirile baziliene în anul 1852[43], a hotărât să inițieze o reformă în ordin, cu concursul călugărilor iezuiți[44]. Totuși, în Transcarpatia acest lucru nu s-a realizat, guvernul asimilaționist maghiar nedorind să ajute monahii ruteni. Pe lângă faptul că erau puțini, același Pekar remarcă faptul că acestora le lipsea și zelul și spiritul apostolic și *nu erau în stare să se ocupe nici de administrația propriilor mănăstiri*[45]. Atanasie Maxim își aduce aminte de primele sale impresii după ce a acces în comunitatea bazilianã și afirmă că aceștia duceau o viață *liberă sau prea libertină*, neavând nicio obligație și, în afară de organizarea a una sau două pelerinaje pe an, nu făceau nimic[46]. Tot Maxim amintește că Sinoadele Provinciale ale Ordinului se țineau de obicei la Máriapócs, tocmai pentru că celelalte mănăstiri, fiind prost administrate, nu își permiteau financiar să organizeze astfel de evenimente, care durau 4 sau 5 zile[47]. Într-un document păstrat la Nyiregyháza, Pásztory spune despre colegii săi că tânjeau doar după viața bună,

[34] *Szamos*, nr. 77, Satu Mare, 24 septembrie 1899, p. 3.
[35] *Heti Szemle*, nr. 32, Satu Mare, 8 aug. 1900, p. 3.
[36] *Szatmármegyei Közlöny*, nr. 19, Carei, 7 máj. 1899, p. 5.
[37] *Heti Szemle*, nr. 31, Satu Mare, 1 aug. 1900, p. 5.
[38] *Szatmármegyei Közlöny*, nr. 32, Carei, 5 august 1900, p. 3.
[39] *Pesti Hirlap*, nr. 217 Budapesta, 8 aug. 1900, p. 9.
[40] *Ibidem*.
[41] *Melléklet az 1900* évi 33 számához, Szatmár és Vidéke, Satu Mare, 14 aug. 1900.
[42] Athanasius B. Pekar, *Basilian Reform in Transcarpathia* în „Analecta Ordinis S. Basilii Magni", vol. 13, Roma, 1971, p. 145.
[43] Despre vizita apostolică vezi Athanasius B. Pekar, *Documents Concerning the Apostolic Visitation of the Basilian Fathers in Transcarpathia*, în „Analecta Ordinis S. Basilii Magni", vol XIII, Roma, 1988, pp. 306-356.
[44] *Ibidem*.
[45] *Ibidem, p. 147.*
[46] Atansaie Maxim, *op. cit.*, p. 18.
[47] *Ibidem*.

de restul nepăsându-le[48]. Și Csaba Endrédi subliniază faptul că printre aceștia *rigoarea a slăbit, călugării au devenit oameni de lume, s-a răspândit printre ei delăsarea și indiferența*[49]. Vedem și că provincialul Joachim Homa a cerut ajutorul iezuiților maghiari în vederea realizării unei reforme, dar aceștia l-au refuzat, spunând că ordinul nu are cum să supraviețuiască în Ungaria[50]. Ca urmare a unei administrări proaste, egumenii se împrumutau și înglodau mănăstirile în datorii, ca, în final, să asiste la părăginirea acestora.

Nu același lucru s-a întâmplat și cu mănăstirile în care a funcționat Pásztory. După cum am arătat, aureola de om sfânt atrăgea numeroși pelerini în mănăstirile în care acesta activa, iar donațiile lor erau pe măsură. De acest fapt a încercat să profite ordinul, mutându-l pe Pásztory în mănăstirile cu cele mai mari probleme, în încercarea de a le redresa din punct de vedere economic. Pásztory a acceptat aceste mutări și fiindcă, de fiecare dată, i s-a oferit funcția de egumen, adică rolul de conducător al obștii monahale.

După experiența de la Máriapócs, de unde a plecat alungat, monahul a înțeles că nu este suficientă simpatia poporului, dacă cei din administrația comitatului sunt împotriva lui. De aceea, o dată instalat într-o nouă mănăstire, a încercat, pe cât posibil, să intre în grațiile liderilor comitatenși. Din păcate, nu deținem multe informații despre timpul petrecut de acesta la Kis-Berezna. Din perioada petrecută la Bixad însă, sunt. Viktor Aradi oferă un important detaliu: *Pásztory și-a învățat lecția din tristele experiențe cu autoritățile din Máriapócs și acum primul lucru pe care a știut că trebuie să-l facă a fost să câștige simpatia autorităților sătmărene. De aceea a organizat mese somptuoase la mănăstire care curând a devenit locul preferat al elitelor. Viața din Bixad a prins răsunet, mesele somptuoase, vinurile alese, dărnicia noului egumen au prins în rândul domnilor [...]*[51]. Provincialul Joachim Homa la rându-i, în epistola mai sus menționată, arată că egumenul, pentru a nu repeta „episodul Máriapócs", s-a îngrijit să aibă cele mai bune relații cu oficialitățile comitatului[52].

Dacă monahului i-au ieșit socotelile și a ajuns în raporturi bune cu oficialitățile comitatense, cele cu propriul ordin și cu episcopul de care aparținea mănăstirea centrală a ordinului, cea de la Mukacevo, au devenit tot mai reci. Alegerile de egumeni se făceau tot la trei ani, iar în 1893, lui Pásztory i s-a stabilit ca loc de slujire mănăstirea Csernekhegy, unde urma să funcționeze ca simplu călugăr. Acest episod e relatat atât de Viktor Aradi[53], cât și de un articol din ziarul *Unirea*[54]. În ambele texte se subliniază faptul că, după această pierdere, fiind deja în relații bune cu oficialitățile comitatense, monahul a reușit, prin intervenția lor, să rămână la Bixad.

---

[48] *Ellemben az is tény, hogy a melyik zárdába én kerültem, annak vagyoni viszonyait mindig rendbe hoztam, mert a munkát mindig szerettem és igyekeztem hasznára lenni a szerzetnek, míg a rendtársak a kvaterkázást és az ezzel járó könnyű életet kultiválták, aminek én barátja soha nem voltam.*

[49] Endédi Csaba, *op. cit.*, p. 105.

[50] Athanasius B. Pekar, *Basilian...*, p. 150.

[51] Viktor Aradi, *Tanulmányok...*, pp. 263-276.

[52] *Este lucru știut că i-a reușit acest plan pe vremea grofilor Hugonnay, Kristóffy* și *László Nagy, doar că aceasta l-a costat foarte mulți bani. Pe lângă asta i-a mărit prestigiul vizitele unor membri ai unor familii catolice de notorietate (grofii Hugonnay, Vécsey) care respectau preotul înțelept și cu o viață exemplară.*; PL. Cat. 23. 6299/1917. Homa Joachim bazilita tartományfőnök levele Pásztory Árkádról és tevékenységéről, apud Endrédi Csaba, *op. cit.*, p. 106.

[53] Șefii ordinului priveau îngrijorați activitatea călugărului lor și când i s-a terminat ciclul de trei ani de egumenie nu a mai fost reales. Doar că acum avea deja prieteni suspuși care au intervenit pentru el: prim-pretorul *Kálmán Papp, notarul Bertalan Privigyei, „birăul" János Finta* și directorul economic Károly Majos au organizat o comisie care a apelat la episcopiile de Gherla și Mukacevo și a intervenit ca Pásztory *să rămână în continuare la Bixad,* Viktor Aradi, *Tanulmányok...*, pp. 263-276.

[54] *Nagyságos Pásztori Árkád, fostú igumenú la mănăstirea Bicsadului, n'a fostú realesú de igumenú nici la Bicsadú nici la altă mănăstire, ci a fostú dispusú la Muncaciú ca simplu paterú, dar nu „Nagyságos» [...] Au dóru credeți, că acei „patrioți» nu voru fi in stare pentru unu „frate de principiu» alu loru a pune sub picióre chiaru și legile bisericesci? A djsu și s'a apucatü de lucru a câștiga părtinirea „prietinilorú sei patrioți»[...].* ; *Unirea,* Fóe bisericéscă-politică, nr. 30, Blașiú, 14 iuliú 1894, pp. 228-229.

În anul 1899 însă se deschide un proces disciplinar împotriva lui, cu urmări mult mai grave. Episcopul romano-catolic de Spiš (Szepes, azi în Slovacia) a trimis o petiție episcopului de Gherla Ioan Szabo, în care se plângea de comportamentul lui Pásztory. L-a acuzat pe acesta că are agenți în tot comitatul Spiš, care ademenesc poporul să-l caute la Bixad[55]. Ierarhului unit de la Gherla, sub a cărui jurisdicție era mănăstirea Bixadului, i s-a cerut să înceapă o anchetă și să cerceteze fapta. Szabo a trimis însă mai departe petiția, la episcopul de Mukacevo, argumentând că Pásztory este călugăr basilian, iar basilienii sunt subordonați episcopiei de acolo[56].

Episcopul Firczák s-a conformat și a poruncit începerea anchetei. În timpul ei s-a descoperit că monahul a intabulat pe nume propriu proprietăți și terenuri, ceea ce contravine jurământului de sărăcie[57]. Procesul s-a prelungit, așa încât la 1900, când au fost din nou alegeri de egumeni, Pásztory nu a mai putut candida, fiind sub anchetă disciplinară[58]. A pierdut astfel statutul de egumen la Bixad și a fost trimis iar la mănăstirea Csernekhegy[59]. De asemenea, a fost somat să renunțe imediat la toate bunurile trecute pe numele său și să le cedeze ordinului.

Din presă aflăm că, la auzul acestei sentințe, mai mulți locuitori din Oaș au scris o petiție, pe care au înaintat-o vicecomitelui. Cereau prin ea repunerea monahului în funcția de egumen[60]. În 13 decembrie 1900, această petiție a fost citită în fața Adunării Comitatense[61]. Acolo s-a hotărât ca acel protest, semnat de nu mai puțin de 700 de persoane, să fie înmânat comitelui Hugonnay[62]. Marea majoritate a membrilor adunării au decis că Pásztory trebuie susținut. În același timp, ei au ținut să releve că acesta merită să primească recunoștința publică pentru multele acțiuni filantropice și patriotice pe care le-a săvârșit în comitat[63]. Au fost însă și contestatari ai deciziei, printre care Constantin Lucaciu, fratele mult mai cunoscutului Vasile Lucaciu, care a arătat că administrația publică nu ar trebui să se amestece în ancheta unei instituții ecleziastice[64].

Contestarea anchetei episcopiei s-a făcut nu doar prin petiții oficiale, ci și prin scrisori trimise unor redacții de presă. Astfel, într-o scrisoare anonimă trimisă ziarului *Szatmármegyei Közlöny,* se spune că Pásztory este un adevărat părinte spiritual al zonei, care, dintr-o mănăstire pustie, a creat un înfloritor loc de pelerinaj. Autorului i se pare ciudat că monahul a fost înlăturat imediat după ce a dus la bun sfârșit lucrările de construcție[65]. Se insinua că ordinul așteptase ca Pásztory să termine construcția inițiată pe cheltuială proprie, pentru ca apoi să scape de el. Alte surse susțineau că Victor Mihalyi de Apșa, mitropolitul greco-catolic român din Blaj, îl va repune pe acesta în funcție[66].

Toate aceste tentative nu au avut însă niciun efect. Inițial, Pásztory și-a acceptat sentința. A semnat un proces-verbal prin care renunța la averi și a plecat de la Bixad în noua mănăstire în care fusese repartizat. De acolo însă, la scurt timp, invocând unele probleme de sănătate, a cerut să fie lăsat să plece la băi, la Abbazia[67], pentru tratament. Numai că, odată ieșit din mănăstire, a plecat la Tur, pe una dintre moșiile achiziționate pe numele său, pe care ordi-

[55] Atanasie Maxim, *op. cit.*, p. 25.
[56] *Ibidem.*
[57] *Ibidem.*
[58] *Nagy választógyülés Mária-Pócson!*, în *Religio*, nr. 38, Budapest, 10 nov. 1900, p. 330.
[59] Csaba Endrédi, *op. cit.*, p.108.
[60] *Szatmármegyei Közlöny,* nr. 49, Carei, 2 dec. 1900, p. 5.
[61] *Szatmármegyei Közlöny,* nr. 50, Carei, 9 dec. 1900, p. 1.
[62] Pesti Napló, nr. 343, Budapesta, 14 dec. 1900, p. 4.
[63] *Szatmármegyei Közlöny*, nr. 51, Carei, 16 dec. 1900, p. 2.
[64] *Ibidem.*
[65] *Szatmármegyei* Közlöny, nr. 47, Carei, 18 nov. 1900, p. 5.
[66] *Szatmár* és Vidéke, nr. 47, Satu Mare, 20 nov. 1900, p. 3.
[67] Atanasie Maxim, *op. cit.*, p. 25.

nul dorea să și le însușească[68]. Deși a fost somat în mai multe rânduri să se întoarcă, Pásztory a declarat că nu consideră justă sentința și că a atacat-o la Sfântul Scaun. Până ce Roma nu avea să se pronunțe, nu se simțea obligat să se supună pedepsei date de Episcopia de Mukacevo. Episcopul Firczák nu a cedat în fața acestei atitudini a monahului. A rugat Provincialul Ordinului să-l someze să se întoarcă la Csernekhegy, iar după al treilea refuz, a dispus excomunicarea lui Pásztory, în anul 1902[69].

La câteva luni după acest deznodământ, pe adresa Episcopiei de Gherla a sosit decizia Congregației de Propaganda Fide. Prin scrisoarea cu nr. 14299, aceasta comunică faptul că îi va permite monahului să rămână călugăr în afara ordinului, cu obligația de a-și menține jurămintele de castitate (neapărat), de sărăcie (după posibilități) și de supunere față de episcopul local[70]. Viktor Aradi consideră că această reușită se datorează relațiilor pe care monahul reușise să și le creeze la Roma, prin mită[71].

După obținerea deciziei Congregației, Pásztory a continuat să locuiască pe moșia proprie, pe care o cumpărase, cu mai mulți ani în urmă, de la notarul Bertalan Privigyei[72]. Ea era situată în hotarul localităților Tur și Boinești, în Țara Oașului. Acea parte de hotar poartă și azi denumirea de *Toagul lui Pásztory.* Acolo, monahul și-a construit un conac, a continuat extinderea moșiei, prin noi achiziții, ajungând, într-un final, să dețină o proprietate de aproximativ 2.000 de holde, pe care a adus coloniști ruteni și slovaci[73].

Atanasie Maxim remarcă faptul că, în mod permanent, locuiau acolo 40-50 de persoane, care munceau în gospodărie și ca meseriași[74]. Acești coloniști nu erau doar simpli muncitori, ci și adepți ai călugărului. Ajunși acolo, ei și-au transformat în bani toate bunurile materiale și imateriale, pe care, ulterior, le-au donat monahului. În schimb, călugărul le-a garantat cazare, masă și îmbrăcăminte pentru tot restul vieții. S-a înfiripat în acest mod un soi de comunitate religioasă, care, potrivit lui Endrédi, *nu aparținea altcuiva decât conducătorului lor spiritual, călugărul Pásztory. Acolo au dorit să locuiască cu el pe moșie, ca prin îndrumările sale să trăiască o viață adevărată creștinească*[75]. Viktor Aradi este de altă părere, văzând în acest grup niște *sărmani înnebuniți [care] își transformă în finanțe toate bunurile și le donează lui Pásztory ca să fie transpuși în „creșterea slavei lui Isus". S-au așezat pe moșia acestuia, mănâncă în bucătărie și lucrează gratis pe moșia imensă, ale cărei hotare ajung astăzi până la Tur, Negrești Oaș, Boinești, Lechința, Trip, Bixad și Tuba*[76].

Cert este că, atât cu forța de muncă a comunității, cât și cu banii aduși de membrii ei, reședința monahului s-a transformat într-un centru economic și industrial. A construit acolo biserică și capelă, curie, școală de muzică pentru tinerii talentați[77], precum și ateliere pentru diferite meșteșuguri, precum: cizmărie, pantofărie, confecționat de curele, confecționat de căruțe, croitorie, ateliere de confecționat unelte agricole, care toate au adus un profit frumos, mai

---

[68] *Ibidem.*

[69] Csaba Endrédi, *op. cit.*, p.108.

[70] *Roma i-a aprobat să locuiască afară de Mănăstire și desfăcut de legăturile ce le avuse cu Ordinul Bazilian. Era obligat să-și afle un episcop, care să-l primească sub iurisdicția sa. Nu să știe, însă, să crede, că Episcopul romano-catolic de Satumare, Meszlénga, l-ar fi primit.;* Atanasie Maxim, *op. cit.*, p. 24.; GKPL I-1-a. 2370/1914, apud. Endrédi Csaba, *op. cit.*, p.109.

[71] Și-a concentrat atenția pe stabilirea unei relații cât mai bune cu Scaunul papal. Zeci de mii trimitea anual la Roma, care, pe urmă, i-a câștigat multe simpatii. Fratele aproape analfabet a fost numit cămărar papal, cavaler al Sfântului Mormânt, astfel că *Pásztory s-a simțit în siguranță, în* Viktor Aradi, *Tanulmányok...*, pp. 263-276.

[72] Viktor Aradi, *Tanulmányok...*, pp. 263-276.

[73] *Ibidem.*

[74] Atanasie Maxim, *op. cit.*, p. 26.

[75] Csaba Endédi, *op. cit.*, p. 119.

[76] Viktor Aradi, *Tanulmányok...*, pp. 263-276.

[77] Csaba Endrédi, *op. cit.*, p. 124.

ales că materialele necesare proveneau din pădurea proprie și din roadele activității agricole desfășurate acolo[78]. Dintr-un articol aflăm că Pásztory poseda la vremea respectivă chiar și tractor[79].

Călugărul a creat senzație și prin înființarea unei fanfare private, alcătuită din muncitorii săi. Un turist venit la băile din Valea Mării – care a ținut să-și relateze în presă impresiile – punea moșia călugărului în rândul celor princiare și pomenea frumoasa fanfară găsită acolo, alcătuită din 5 persoane[80]. Un alt turist, aflat de data asta la băile Bixad, amintește, de asemenea, fanfara călugărului[81], același lucru făcându-l și Sándor Dénes, ziarist la *Szamos*, atunci când l-a vizitat pe monah la moșia acestuia, în vederea realizării unui interviu. Gazetarul avea să scrie următoarele: *În timpul mesei, când am fost sub găzduirea lui Pásztory, în zgomotul produs de batoză, de sunetul de ciocan din atelierul de rotărie sau din atelierul de fierărie, s-a auzit sunetul unui semnal din armată. Toagul a amuțit pentru o perioadă. Semnalul indica pauza de masă. Nu au trecut însă decât câteva clipe și curtea a răsunat de cântecele fanfarei, care întâi a început cu imnul și a continuat cu cântece maghiare. Pășind în curte mi s-a dat să văd o formație dintre cele mai originale, pe care nu o poți uita. Tenorul, absolvent de Conservator, a condus cântăreții compuși din slujitorii și meseriașii lui Pásztory. În fața fiecăruia stăteau cotele din care citea căruțașul, oierul, rotarul, batozarul, sculptorul personal al călugărului, fierarul și alți membrii din suita dânsului. Iar suita dânsului nu e compusă din sezonieri contractați de Sfântul Mihai, ci din membrii familiilor care fac parte din cercul lui Pásztory și care locuiesc pe viață în Toag*[82]. Despre ei, în același articol se precizează cu nu consumă nici alcool, nici tutun.

Femeile din comunitate participau, la rândul lor, la activitățile meșteșugărești, specializându-se în confecționarea produselor de *lucru manual*. Cu ocazia unei expoziții organizate la Satu Mare au fost expuse piese realizate de acestea, care au lăsat o impresie foarte bună. Un articol de presă a lăudat piesele superbe din lucru manual, covoarele din smirnă și hainele preoțești cusute cu aur. S-a remarcat atunci și macheta din aluminiu a unei biserici, realizată de sculptorul personal al lui Pásztory[83].

Cât privește noile preocupări ale lui Pásztory din vremea când a fost absolvit de atribuțiile călugărești, spre sfârșitul anului 1901 îl găsim implicat în politică. Presa anunța atunci începutul campaniei electorale pentru alegerea de deputați (campanie derulată între 2 și 11 octombrie), în cercul districtual Medieșu Aurit unul dintre candidații din partea liberalilor fiind Árkád Pásztory[84]. Acesta și-a prezentat programul printr-o conferință ținută la Valea Mării, la data de 22 septembrie, în fața unui public numeros[85]. A pierdut însă alegerile în fața lui Gyula Szentiványi, acesta din urmă depășindu-l cu aproape 800 de voturi[86].

După acest eșec, simpatizanții monahului au început un război mediatic împotriva noului deputat, în timp ce Pásztory a contestat în instanță modul de organizare a alegerilor. Într-un articol este exprimată dezamăgirea prilejuită de rezultatul alegerilor, de înfrângerea lui Pásztory, locuitor de 10 ani în Țara Oașului, timp în care a dus o evlavioasă muncă naționalistă

[78] PL. Cat. 24. 291/1915. A sárospataki plébános vizsgálatának írásos anyaga a Pásztory vagyonról Csernoch János hercegprímás számára, apud Csaba Endrédi, *op. cit.*, p. 148.

[79] *Gazdák Lapja*, nr. 28, Satu Mare, 13 jul. 1906, p. 6

[80] *Szatmár és Vidéke*, nr. 32, Satu Mare, 8 august 1905, pp. 1-2.

[81] *Cum ne pregăteam, auzim, în sunetele unei fanfare de suflat, cântece patriotice ungurești. În acordurile destul de plăcute iese dintr-o caleașcă părintele Árkád Pásztory. Fanfara el a înființat-o și o întreține de puțin timp, acum se derulează încă pregătirea și, făcând abstracție de faptul că toate începuturile sunt nevoiașe și că nu este formată din muzicieni ci din oameni simpli, totuși este pe placul auditoriului..., Heti Szemle*, nr. 29, Satu Mare, 15 jul. 1908, p. 1.

[82] *Szamos*, nr. 218, Satu Mare, 24 szep. 1911, pp. 1-2.

[83] *Szamos*, nr. 222, Satu Mare, 29 szep. 1911, p. 3

[84] *Szatmármegyei Közlöny*, nr. 37, Carei, 15 szep. 1901, p. 2.

[85] Szatmármegyei Közlöny, nr. 39, Carei, 29 szep. 1901, p. 2.

[86] Pesti Napló, nr. 274, Budapesta, 5 okt. 1901, p. 3.

și a ajuns să se bucure de stimă la cele mai înalte curți. În opinia autorului, înfrângerea s-a datorat clasicelor tertipuri politice: violență, șantaj, mită. Cârciumarii au fost amenințați cu retragerea dreptului de cârciumărit, iar notarii și juzii locali cu demisia în cazul în care nu-l susțin pe Szentiványi. E amintit și elanul cu care unii preoți români au propagat până și în biserici sloganuri pro-Szetiványi, considerând că victoria lui Pásztory ar reprezenta victoria maghiarizării. Se mai amintește că în fruntea grupului lui Szentiványi se află Constantin Lucaciu[87].

Ca răspuns la aceste acuzații, într-un alt articol intitulat *Să fie lumină!*, se prezintă evenimentul dintr-o altă perspectivă. Se recunoaște că monahul a dat dovadă mereu de patriotism, dar pierderea alegerilor nu este pusă pe seama considerentelor naționaliste, așa cum s-a invocat (preoții români „radicaliști", Constantin Lucaciu ș.a.). Autorul îl consideră pe Gyula Szentiványi la fel de patriot ca Pásztory. Despre cârciumari și evrei, se spune că au fost cu toții de partea monahului și că în fruntea grupului lui Szentiványi nu a stat Lucaciu, ci Zsigmond Böszörményi, Pásztohy și Darabánt. Se subliniază, totodată, că niciodată inteligența unui comitat nu s-a aliniat în spatele unui singur candidat, așa cum s-a întâmplat acum. Astfel, faptul că „lucăcenii" au câștigat teren în Oaș nu se datorează lui Szentiványi, ci iluziilor în care s-a complăcut monahul[88].

Așa cum am menționat, rezultatul acelor alegeri a fost contestat și în instanță[89]. După ce adepții lui Pásztory au întocmit o petiție, conținutul ei a fost dezbătut la 4 februarie 1902. Președintele de judecată a fost Andor Paiss, petiționarii au fost reprezentați de avocatul dr. Mór Bihari, iar Szentiványi de către dr. Lajos Ragályi. Candidatul victorios a fost acuzat că oferea câte 10 coroane pentru fiecare votant al său și că existau secții unde s-au consumat și 160 litri de pălincă. Prin petiție se cerea anularea alegerilor și numirea lui Pásztory ca deputat. În răspuns, cealaltă tabără pune acuzațiile pe seama dorinței de răzbunare. Monahul considera că a fost înlăturat din mănăstirea Bixadului cu concursul lui Szentiványi, intrând, de aceea, în competiția electorală. Șantajul și amenințările de care a fost acuzat Szentiványi, zice avocatul acestuia, au fost folosite tocmai de către Pásztory, iar în ceea ce privește petiția, 9 dintre semnatari sunt analfabeți, care nici măcar nu știu ce au semnat[90]. Curia a respins cererea petiționarilor, acuzațiile neputând fi dovedite[91]. Pásztory va mai candida în două rânduri pentru funcția de deputat, de fiecare dată în cercul districtual Edelény, o dată în 1905[92] apoi în 1906[93], fiind însă înfrânt. Deși monahul a continuat să se implice în viața politică a comitatului, vedem că nu a reușit să se extindă la nivel național, neputând să facă din asta o carieră.

Pásztory s-a făcut remarcat în viața comitatului prin diferite acțiuni caritabile. Încă din vremea când era egumen (anul 1889), presa a pomenit că acesta, în pragul sărbătorilor de Paște, împarte ajutoare săracilor din zonă, indiferent de confesiunea acestora[94]; în 1892, atunci când locuința parohului greco-catolic Berinde din Călinești Oaș a ars din temelii, îl vedem pe monah trimițându-i acestuia accesorii casnice, haine și alimente[95]. Altădată donează 20 de coroane pentru uniformele soldaților din regimentul 48 din comitat[96], plătește 20 de coroane într-o colectă pentru ajutorarea unei femei, Rácz Istvánné, o sărmană cu 7 copii[97]. În timpul războiului,

[87] *Heti Szemle*, nr. 42, Satu Mare, 16 okt. 1901, p. 2.
[88] *Szamos*, nr. 84, Satu Mare, 20 okt. 1901, p. 3.
[89] *Nagykároly és Vidéke*, nr. 45, Carei, 7 nov. 1901, p. 3.
[90] *Budapesti Hirlap*, nr. 34, Budapesta, 4 feb. 1902 p. 11.
[91] *Budapesti Hirlap*, nr. 35, Budapesta, 5 feb. 1902, p. 11.
[92] *Pesti Napló*, nr. 24, Budapesta, 24 jan. 1905, p.6.
[93] *Budapesti Hirlap*, nr. 113, Budapesta, 25 apr. 1906, p. 6.
[94] *Szatmármegyei Közlöny*, nr. 19, Carei, 7 máj. 1899, p. 5.
[95] *Heti Szemle*, nr. 20, Satu Mare, 14 máj. 1902, p. 4.
[96] *Szamos*, nr. 29, Satu Mare, 11 ápr. 1907, p. 3.
[97] *Szamos*, nr. 9, Satu Mare, 12 jan. 1913, p. 5.

donează pentru răniți două gâște, un sac de mere, 42 de colaci, un sac de cartofi, 6 perne și 6 saltele[98]. La inițiativa lui Pál Gáspár s-a înființat la Satu Mare o asociație ce își propunea să aibă grijă de minorii sub 15 ani rămași fără avere, ai căror tați erau ori grav răniți, ori decedați pe front. Pásztory Árkad a donat 200 de coroane în acest scop[99]. Un alt ziar precizează că, pe lângă suma donată, Pásztory se ocupa personal de îngrijirea a douăzeci de astfel de copii[100].

Monahul nu a fost străin nici de viața culturală a comitatului, pe care, de asemenea, a spijinit-o. În primul rând, la diferite evenimente culturale, își cumpăra biletul cu suprapreț. Astfel, la *Festivalul Trandafirilor (Rózsa ünepély)* din Seini, și-a cumpărat biletul cu suprapreț de 10 coroane[101], tot cu 10 coroane cumpără bilet și pentru *Balul Protestanților*[102] sau la reprezentația de dans susținută la Valea Măriei de Filiala din Seini a Asociației Sătmărene de Învățători (szatmármegyei tanító egyesület szinerváraljai köre)[103]. Cu suprapreț de 40 de coroane își cumpără biletul pentru reprezentația de dans a parohiei greco-catolice germane din Satu Mare[104]. La carnavalul din localul sătmărean Korona, organizat de *Clubul tinerilor romano-catolici din Seini,* plătește tot 10 coroane[105]. Tot la seara de dans organizată de parohia greco-catolică germană, la 12 iunie, cumpără bilet cu suprapreț de 10 coroane[106]. Cu aceeași sumă plătește suprapreț la petrecerea de dans organizată de *Asociația Femeilor Caritabile (jótékony nőegylet)*[107].

A contribuit cu 19 forinți la ridicarea unei statui a lui Márton Lendvai la Baia Mare[108]; cu alte 8 coroane, contribuie în 1903 la *Memorialul Rákóczy*[109]; în 1905 donează 5 coroane pentru renovarea bisericii reformate din Seini[110], iar parohiei greco-catolice din aceeași localitate îi donează 10 coroane pentru achiziționarea a două statui[111]; pentru înființarea unei fundații în amintirea lui Jenő Borsoss, director al liceului reformat, donează 5 coroane. Pe urmă vedem că, *folosindu-și o parte din avere*, dorește să înființeze un sanatoriu pentru tratarea bolilor de plămâni, în apropiere de băile din Bixad, pe moșia sa din Trip. Își propusese să se ocupe de toate formalitățile, precum și de întreținerea lui. Pe 28 iulie 1907 s-a pus piatra de temelie, în prezența unui public numeros. Fundația clădirii a fost sfințită de Pásztory însuși, care s-a rugat și a cerut Domnului ca acest sanatoriu să vindece cât mai mulți bolnavi. Clădirea ce stătea să se ridice urma să găzduiască gratis bolnavii. Ceremonia a fost urmată de un mare ospăț, la care au participat și o mare parte dintre oaspeții de la Băi[112].

Parohia din Csap i-a mulțumit pentru donația de 50 de coroane, făcută pentru biserica și școala parohială din localitate și, totodată, pentru achiziționare unei orgi[113]. Pentru construirea bisericii din Ujbáld, comitatul Maramureș, donează 40 de coroane[114]. Pentru construcția *Casei de Arte și Meserii (Iparosothon)*, care se va ridica pe strada Kazinczky, în Satu Mare,

[98] *Szamos,* nr. 14, Satu Mare, 17 jan. 1915, p. 4.
[99] *Nagykároly és Vidéke*, nr. 15, Carei, 14 ápr. 1915, pp. 2-3.
[100] *Szatmármegyei Közlöny,*nr. 12, Carei, 21 már. 1915, p. 4.
[101] *Heti Szemle*, nr. 32, Satu Mare, 3 aug. 1904, p. 2.
[102] *Szamos*, nr. 7, satu Mare, 22 jan. 1905, p. 3.
[103] *Szamos*, nr. 43, Satu Mare, 21 máj. 1906, p. 3.
[104] *Szamos*, nr. 81, Satu Mare, 11 okt. 1906, pp. 2-3.
[105] *Heti Szemle,* nr. 7, Satu Mare, 13 feb. 1907, pp. 4-5.
[106] *Szamos,* nr. 46, Satu Mare, 9 jun. 1907, p. 3.
[107] *Szamos,* nr. 74, Satu Mare, 1 ápr. 1906, p. 3.
[108] *Szatmár*, nr. 24, Satu Mare, 30 jun. 1900, p. 2.
[109] *Szatmármegey Közlöny*, nr. 33, Carei, 16 aug. 1903, p. 5.
[110] *Szamos*, nr. 6, Satu Mare, 19 jan. 1905, p. 4.
[111] *Heti Szemle*, nr. 23, Satu Mare, 31 máj. 1905, pp. 1-2.
[112] *Gazdák Lapja*, nr. 31, Satu Mare, 2 jul 1907, p. 4.
[113] *Heti Szemle,* nr. 42, Satu Mare, 14 okt. 1908, p. 4.
[114] *Budapesti Hirlap*, nr. 151, Budapest, 27 jun. 1909, p. 20.

donează o sumă importantă: 100 de coroane. Donația a făcut-o Băncii Sătmărene (Szatmári Bank)[115]. De asemenea, la manifestările organizate de *Ziua Pompierilor* își pune la dispoziție, în mai multe rânduri, fanfara privată[116]. Tot în categoria sprijinirea culturii putem aminti că în 1906, atunci când s-a scris celebra Monografie a Comitatului Sătmar, coordonată de către Samu Borowsky, Aladár Vende, cel care a fost mandatat să întreprindă o serie de săpături arheologice pe întreg teritoriul comitatului, s-a bucurat de ospitalitatea și găzduirea lui Pásztory (în perioada în care a întreprins săpături pe Coasta Boineștului). Monahul i-a asigurat și forța de muncă necesară întreprinderii acestui demers. Ca recunoștință, arheologul ține să îi aducă mulțumiri și prin intermediul presei[117].

Putem să observăm, deci, că Pásztory a fost deosebit de activ în ceea ce privește acțiunile filantropice și caritabile, sprijinind financiar cultura, biserica și poporul sărac din comitat. Nu a ținut cont de apartenența confesională nici când a venit vorba de susținerea celor nevoiași, nici când vreo biserică sau comunitate confesională solicita ajutor și nici atunci când acestea organizau câte o manifestare culturală. Mai remarcăm faptul că monahul, în tot acest timp, s-a asigurat că acțiunile sale vor ajunge mereu în atenția presei.

În cele ce urmează vom încerca o inventariere a averii acestuia și a modului în care își procura banii. Considerăm necesar demersul, deoarece, așa cum vom vedea, averea imensă deținută va genera multe polemici.

E important de precizat că un călugăr bazilian depune jurământul de sărăcie, așa încât el nu poate să dețină averi. Din memoriile călugărului Maxim aflăm însă că Pásztory deținea bani încă din timpul noviciatului (*știa să dea sfaturi bune bolnavilor)*[118]. Endrédi, pe de altă parte, amintește că acesta primea donații și fiindcă i se dusese vestea că este un mare binefăcător și filantrop. Un exemplu e din vremea când Pásztory era egumen la Bixad: *Au auzit de planul lui Pásztory în legătură cu mănăstirea și biserica și se întreceau în donații pentru realizarea acestui scop nobil*[119]. Donații importante primea și cu ocaziile pelerinajelor. Un preot din Sárospatak, într-o scrisoare adresată arhiepiscopului Csernoch, vine cu o dovadă elocventă în acest sens: *András Láczkó este un agricultor din filiala mea. Locuiește în Vajdácska și pentru un consult a dat voluntar două perechi de boi și și acum vorbește cu patimă de această faptă, căci este „un sfânt atotștiutor". În multe astfel de cazuri a primit călugărul astfel de onoruri, nu doar în bani ci și în cele mai ciudate moduri de răscumpărare, precum : câlți, cânepă, in, slănină, untură, șuncă, animale vii, viței, lână, piei, pânzeturi, lucruri manuale, cereale, din care are depozite mari și pe care în mare parte le prelucrează în instalațiile proprii sau le vinde prin comercianții proprii. Aceasta a fost sursa cea mai importantă a veniturilor sale.*[120]

Știm, de asemenea, că monahul ajuta financiar familii de țărani să emigreze în America, care îi trimiteau de acolo bani[121]. Maxim amintește de vreo 7-8 familii de slovaci din comitatul Szepes, care, întoarse din America, nu au revenit în locul lor de baștină, ci au mers la Pásztory, care le-a cumpărat în satul Boinești moșia unui evreu[122]. În Arhiva Episcopiei de Hajdudorogh se păstrează câteva scrisori din America adresate călugărului, prin care se anunță trimiterea

---

[115] *Szamos,* nr. 148, Satu Mare, 2 jul. 1911, p. 6.

[116] *Szamos,* nr. 218, Satu Mare, 24 szep. 1911, p. 4; *Szatm*árvármegye, nr. 31, Satu Mare, 3 aug. 1913, p. 3.

[117] *Budapesti Hirlap*, nr. 113, Budapesta, 25 apr. 1906, p. 6.

[118] Atanasie Maxim, *op. cit.*, p. 24.

[119] PL. Cat. 23. 6299/1917. Homa Joachim bazilita tartományfőnök levele Pásztory Árkádról és tevékenységéről, apud. Csaba Endrédi, *op. cit.* p. 106.

[120] PL. Cat. 24. 291/1915. A sárospataki plébános vizsgálatának írásos anyaga a Pásztory vagyonról Csernoch János hercegprímás számára, apud. Csaba Endrédi, *op. cit.*, p. 148.

[121] *Ibidem.*

[122] *Ibidem.*

unor sume importante de bani. Scrise în maghiară[123] și slavă[124], ele dovedesc că aceștia, fără rețineri, aveau încredere în corectitudinea lui Pásztory și în faptul că averea le este administrată corect[125]. Dacă însumăm banii amintiți în aceste scrisori, ajungem la sute de mii de coroane.

Banii obținuți astfel erau dați de Pásztory împrumut cu dobândă[126]. Acest aspect îl remarcă și Endrédi: *Tranzacții de împrumuturi se desfășurau nu doar cu localnicii, ci și cu locuitori din Budapesta.*[127] Deși inamicii lui l-au acuzat de cămătărie[128], datele nu susțin acest lucru. Există documente despre împrumuturi legale, din care reiese clar că Pásztory dădea împrumuturi cu dobânzi cuprinse între 5 și 8 la sută[129]. Atât Endrédi[130], cât și Szilveszter Terdik[131] amintesc doi frați artiști care s-au împrunutat de la călugăr pentru a-și desăvârși studiile. Cercetarea întreprinsă de noi confirmă și ea că monahul acorda împrumuturi cu dobândă încă de la începuturile activității sale călugărești. Știm asta din executările silite care erau aplicate în cazul neplății. În 1885 Judecătoria din Nyiregyháza anunța scoaterea la licitație a unor aparaturi de editură, statui și piese de mobilier deținute de Antal Lehnert, pentru că nu și-a respectat clauzele față de cetățeanul din Máriapócs, Árkád Pásztory[132]. Sute de astfel de anunțuri apar în presă, din 1885, până în 1916.

Cu banii strânși astfel a început să cumpere moșii. Sediul central, de unde își administra bunurile, era satul Tur. Am amintit mai sus comunitatea religioasă înființată acolo, ai cărei membri își donau averea lui Pásztory. Endrédi citează două scrisori în acest sens: în prima, András Hornyák, János Marozsák și János Madák donează câte 20.000, respectiv 10.000 de coroane în momentul intrării în nou înființata comunitate[133]. O altă scrisoare îl pomenește pe György Hanusy, care a muncit 20 de ani pe moșia călugărului și care, la începuturi, de asemenea, și-a donat averea. Pentru serviciile sale a fost plătit cu 240 de coroane anual, dar banii erau păstrați tot la Pásztory[134]. Aceste exemple nu reprezintă excepții. Toți membrii comunității au donat bani pentru a accede acolo; și nu e vorba de mici atenții, ci de sume mari. Și au făcut-o benevol. Aceștia vedeau în Pásztory un lider spiritual, sub a cărui îndrumare au vrut să-și trăiască restul vieții.

Din documentele provenite de la Hajdudorogh aflăm că monahul a deținut moșii și proprietăți la Tur, Boinești, Trip, Bixad, Negrești Oaș, Târșolț și Lechința, Nyirbátor, Mariapócs, Satu Mare, Tokaj și Nyiregyjáza[135], nu mai puțin de 153 de poziții în cartea funciară[136]. Pe lângă acestea, la enumerarea bunurilor se amintesc acte de valoare, bani, bunuri din străinătate sau revendicări, precum și utilaje (căci moșia a fost lucrată cu utilaje proprii). Din alte documente reiese că avea acțiuni la Szatmári Gőzmalom Társulat, Halmi Kereskedelmi Bank și Halmi Népbank[137]. Izvoarele ne mai spun că a deținut depozite și la Szatmári Termény és Hitelbank[138]

[123] GKPL I-1-a. P-3/1900, apud Csaba Endrédi, *op. cit.*, p. 113.
[124] *Ibidem.*
[125] *Ibidem.*
[126] Viktor Aradi, *Tanulmányok...*, *pp.* 263-276.
[127] GKPL I-1-a. P-20/1912.
[128] Viktor Aradi, *A milliomosá...*, p. 300.
[129] GKPL I-1-a. P-14/1906 , apud Csaba Endrédi, *op. cit.*, p. 111.
[130] Csaba Endrédi, *op. cit.*, p. 112.
[131] Szilveszter Terdik, *Adatok a magyarországi görög katolikusok művészetéhez,* Collectanea Athanasiana, I., Studia, vol. 5, Ed. Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Nyiregyháza, 2011.
[132] *Nyirvidék*, nr. 9, Nyiregyháza, 1 már. 1885, p. 4.
[133] GKPL I-1-a. 33/1918, apud Endrédi Csaba, *op. cit.*, p. 139.
[134] GKPL I-1-a. 33/1918, apud Endrédi Csaba, *op. cit.*, p. 140.
[135] GKPL I-1-a. 1/1916., apud Endrédi Csaba, *op. cit.*, p. 119.
[136] *Ibidem.*
[137] GKPL I-1-a. 1/1916, apud Endrédi Csaba, *op. cit.*, p. 120.
[138] *Ibidem.*

și că se afla într-o tranzacție de împrumut – o sumă mare, 32.000 de coroane – pe care o plătea în rate la Nyíregyházi Takarékpénztár[139]. De asemenea, pentru împrumuturi, a intrat în contact și cu Szatmári Gazdasági és Iparbank, care a înregistrat o ipotecă pe un imobil de-al lui, ridicată mai târziu.[140]

După episodul îndepărtării de la Máriapócs, petrecut la începuturile activității monahale a lui Pásztory și după evenimentele din jurul anilor 1900, o oarecare liniște a părut că se așterne asupra vieții și activității acestui personaj. Era liniștea dinaintea furtunii. Începând cu anul 1912, o serie de întâmplări îl vor readuce pe călugăr în primplanul opiniei publice, în atenția autorităților și chiar a guvernului (evenimente tumultuoase, acuzații grave), care îl vor afecta profund pe călugăr, atât fizic cât și psihic, el decedând în timpul anchetelor.

În momentul de față, nu cunoaștem încă în ce relații a rămas călugărul nici cu Episcopia de Mukacevo, nici cu fostul său ordin. Condiția pusă de Congregația de Propaganda Fide pentru a i se permite să rămână călugăr în afara claustrului, și anume jurământul de supunere față de episcopul local, pare că i-a creat probleme destul de mari lui Pásztory. Dintr-un document din Arhiva Congregației Pentru Bisericile Orientale aflăm că Episcopia de Mukacevo a refuzat să îl primească, deoarece locul în care locuia monahul aparținea de Episcopia Gherlei. Iar episcopul Szabo, al acesteia din urmă, nu voia să îl primească sub oblăduirea sa[141]. Or, Pásztory, fără să aparțină de vreun episcop, nu putea să își exercite atribuțiile de preot în biserica și mănăstirea din Tur, devenite loc de pelerinaj. Din același document aflăm că și nepotul acestuia, János Pásztor, încerca să obțină sfințirea ca preot și acceptarea sa într-una dintre episcopii[142]. Din jurnalul aceluiași Maxim aflăm că Pásztory a încercat să se împace cu cei de la Mukacevo, promițând că își va lăsa averile ordinului basilian. Numai că aceste tratative au eșuat[143]. În 1913 basilienii deschid proces împotriva călugărului, revendicând averea acestuia[144]. Au invocat atât faptul că cea mai mare parte a averii fusese agonisită în perioada când Pásztory a fost călugăr basilian, cât și jurământul de sărăcie depus de el în momentul intrării în ordin. În funcție de comitatul în care acesta deținea poziții funciare, s-au deschis nu mai puțin de 3 procese simultane împotriva lui: la Sátoraljaújhely, Nyiregyháza și Satu Mare[145] (pentru podgoria de la Tokaj la judecătoria de la Sátorljaujhely, pentru moșiile din Tur, Trip, Bixad, Boinești și Lechința la judecătoria din Satu Mare, pentru casele cu numărul 6 și 8 de pe strada Csonkay din Satu Mare la aceeași instituție și pentru imobilele din Nyirbátor și Máriapócs la judecătoria din Nyiregyháza)[146]. Instituțiile statului nu au dat curs solicitării ordinului. Sentința a fost pronunțată în favoarea călugărului, motivându-se că legile și jurămintele ordinului țin de structura internă a acestuia, însă, ca cetățean al statului maghiar, Pásztory are toate drepturile de a deține avere, iar,

---

[139] GKPL I-1-a. P-8/1904, apud Endrédi Csaba, *op. cit.*, p. 120.

[140] GKPL I-1-a. /1917, apud Endrédi Csaba, *op. cit.*, p. 120.

[141] *Pero vescovo, che la ricevesse, non ne ha trovato finora il P. Arcadio. Quella di Munkács non se ne occupo piu di lui, poiche dissora sul territorio della diocesi di Armenopoli, e quella di Armenopoli rifiuto de riceverla sotto la sua giurisdiozione. In questa maniera il P. Arcadio non e sottomesso ad alcum vescovo, ma dice messa nella sua capella, ed ora su un` altra sua tenuta ha edificato una bella capella, ove certo dira pure messa, facendosi cosi illusoria la giurisdizione vescovile.;* ACCO, Fondo Ruteni, 734-31, Documento no. 28121: Hossu Mons. Basil Sull` incardinagione nella sua diocesi d`un certo Giovanni Pasztori.

[142] *Ibidem.*

[143] Atanasie Maxim, *op. cit.*, p. 33.; *Provincia m-a încredințat să caut un advocat, să atacăm lăsământul. S-a angajat advocatul Dr.Novák Béla din Ungvar – fratele Episcopului gr.cat. din Eperjes.* Învoiala a sunat așa, că advocatul nu cere dela Provincie nici un filer. Însă din cea-ce v-a câștiga Provincia în acest proces – advocatul să primească 20% percente.

[144] Csaba Endrédi, *op. cit.*, p. 124.

[145] GKPL I-1-a. 500/1915, apud. Csaba Endrédi, *op. cit.*, p. 125.

[146] *Szatmármegyei Hirmondó,* nr. 12, Carei, 22 már. 1914, p. 4.

dacă acesta încalcă regulile ordinului său, statul nu poate interveni în niciun fel[147]. Judecătoria din Satu Mare a respins plângerea ordinului, a dat câștig de cauză călugărului și a somat ordinul la plata a 2.466 de coroane, reprezentând cheltuielile de judecată[148].

În acel an, un eveniment major a adus în prim-plan populația ruteană din Maramureș. Dintr-un sentiment de repulsie față de propriii preoți, care colaborau cu administrația maghiară în defavoarea poporului, dar și influențată de unele iscoade rusești, aceasta, în multe sate, a lepădat confesiunea *unită* și a trecut la ortodoxie (schismă). Guvernul maghiar, pe de o parte urmându-și idealul asimilaționist, pe de altă parte de teama pericolului rusesc, a luat măsuri drastice pentru stoparea curentului, descinzând în sate cu jandarmeria, efectuând controale la domiciliu și arestând sute de țărani, dând astfel evenimentului o culoare politică și acuzându-i pe schismatici de trădare de țară. Totul a culminat cu un proces de răsunet – *al rutenilor schismatici* – desfășurat la Sighetu Marmației și, pe urmă, la *tabla* din Debrecen. În acest proces, 94 de țărani ruteni (femei și bărbați), cu vârste între 17 și 64 de ani, au fost acuzați de trădare de țară. Prin plasarea bisericii rutene sub jurisdicția Bisericii Ortodoxe Ruse, s-a insinuat că aceștia urmăreau unirea acelei părți a Ungariei cu Rusia. Procesul s-a încheiat prin condamnarea a 33 de țărani la un total de 37 de ani de închisoare și plata a 6.800 de coroane, cheltuieli de judecată. Cea mai grea pedeapsă a primit-a Alexa Kabalyuk[149], unul dintre liderii mișcării: 4 ani de închisoare și 1.000 de coroane cheltuieli de judecată. Acest proces a fost primul act politic al guvernului maghiar împotriva rutenilor, care, printr-o mișcare religioasă, pașnică de altfel, protestau împotriva politicii de asimilare a guvernului și față de cooperarea cu el a propriilor ierarhi, greco-catolici[150].

Pásztory a fost acuzat în acest caz ca fiind administratorul banilor rusești, subversivi. Primul de la care aflăm detalii este Viktor Aradi, care afirmă că jandarmeria, controlând domiciliile țăranilor, ar fi găsit o scrisoare venită din Sofia. Ea îndemna ca, în cazul oricăror neplăceri sau probleme, să se apeleze cu încredere la monahul Pásztory[151]. Presa a tratat cazul cu reticență, articole pe subiect fiind destul de puține. În urma aflării scrisorii, monahului i s-a făcut o cercetare de domiciliu. Aceasta reiese dintr-un articol care cerea demisia comitelui suprem, Csaba Adorján, deoarece îngăduise regretabila faptă a percheziționării unei persoane atât de ilustre a lumii greco-catolice, precum prelatul Pásztory[152]. Călugărul a fost însă rapid achitat, negăsindu-se probe incriminatorii. Un ziar, prezentând starea inumană din închisoarea din Sighet, unde țăranii schismatici își așteaptau procesul, îl caracterizează pe Pásztory în termeni precum *pierde vară* sau *făcător de minuni*. Jurnalistul susține că, atunci când a întrebat

[147] GKPL I-1-a. 1/1916, apud. Csaba Endrédi, *op. cit.*, p. 129.

[148] *Szamos*, nr. 66, Satu Mare, 21 már. 1914, p. 3. *Népszava*, nr. 70, Budapesta, 22 már. 1914, p. 11; *Nagykároly és Érmellék*, nr. 13, Carei, 28 már. 1914, p. 5.

[149] Aleksei Kabalyuk s-a născut la 30 august 1877, în Iasynia, azi Ucraina, într-o familie de țărani ruteni greco-catolici. În 1905, trimis de Imperiul Țarist, a vizitat mănăstirile din Pochaiv și Kiev, iar peste trei ani a mers într-un pelerinaj în Ierusalim și la mănăstirea ortodoxă Sfântul Pantelimon de pe Muntele Athos. Acolo, în 1909, a trecut la ortodoxie. În 1910 a intrat în mănăstirea Iablochyn, azi în Polonia, unde a devenit călugăr novice și unde a studiat teologia. În 1911 s-a întâlnit cu patriarhul ecumenic din Constantinopol și cu patriarhul sârb din Karlovic, sub a cărui jurisdicție era Biserica Ortodoxă din Ungaria. Patriarhul l-a desemnat să slujească de preot în localitățile rutene Iza și Velyki Luchky, timp în care a fost atent urmărit de autoritățile maghiare, fiind suspectat de panslavism. Pe punctul de a fi arestat, fuge în Moscova, pe urmă în Statele Unite. S-a întors totuși, atunci când autoritățile maghiare au inițiat procesul împotriva rutenilor schismatici. A fost arestat și condamnat la 4 ani de închisoare. A fost eliberat în 1918, după căderea Imperiului Austro-Ungar. A devenit preot în Hust și, în 1921, egumenul mănăstirii Sfântul Nicolae din apropierea Izei. Anul următor a fost ridicat la rangul de arhimadrit. Moare la 2 decembrie 1947. În 2001 a fost canonizat, devenind primul sfânt rutean ortodox. (Paul Robert Magocsi, Ivan Pop, *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*, University of Toronto Press, Toronto, 2005, p.221).

[150] Paul Robert Magocsi, Ivan Pop, *op. cit.*, p. 321.

[151] Viktor Aradi, *Tanulmányok...*, pp. 263-276.

[152] *Közérdek*, nr. 22, Carei, 31 máj. 1913, p. 3.

procurorul de ce a scăpat atât de ușor monahul de proces, acesta a devenit foarte agitat. Se afirmă, totodată, că avocatul Arthur Klein ar fi intervenit și l-ar fi chemat pe procuror într-o cameră învecinată. După ce au revenit, s-a anunțat că monahul a fost achitat în urma intervenției Ministrului Justiției. Autorul încheie prin fraza: *Fratele făcător de minuni a scăpat din nou și încă cu ajutor ministerial. Mâna unor astfel de oameni poate să ajungă foarte departe!*[153]. Într-un alt articol, evenimentul este descris mai în detaliu. Aici este citată declarația procurorului, care ar fi spus următoarele: În legătură cu Pásztory, într-adevăr au existat câteva indicii, dar s-au dovedit a fi puține pentru a dovedi ceva. O scrisoare din Sofia, cu o semnătură ilizibilă, l-a amintit ca fiind un om de încredere al rușilor, dar în timpul percheziției nu s-a găsit nimic în locuința dumnealui, decât câteva icoane sfinte rusești[154]. În acest text se precizează că afirmația procurorului – în legătură cu intervenția ministerială – a fost făcută după interviu, ministrul cerând dosarul, din care a scos documentele despre călugăr, pe care le-a clasat drept secrete de stat[155]. Opinia publică era informată despre implicarea monahului în mișcarea schismatică, arătându-se că, în urma interogării principalilor suspecți în propagarea schismei, Alexa Kabalyuk și György Vorobcsuk, ultimul a declarat că primul a fost discipolul lui Pásztory[156].

Odată cu avansarea procesului s-a constatat că avocații de oficiu nu erau prea zeloși în a-și apăra protejații[157], așa încât publicistul Viktor Aradi a angajat 16 avocați (sârbi, evrei, slovaci și 2 maghiari) pentru continuarea cazului[158]. Aceștia au cerut reaudierea lui Pásztory, despre care susțineau că se află în conexiuni cu unii „schismatici" din Iza și Lipcse. Mai mult, spuneau ei, din anchete reiese că ar fi chiar mentorul unuia dintre lideri (Kabalyuk), astfel că, prin intoragarea lui, apărarea dorește să dovedească faptul că schisma nu este un păcat, dacă tocmai o față bisericească respectată de autorități și guvern o propagă.

Așadar, încheie avocații, dacă monahul a fost achitat în proces, de ce în cârca sărmanilor țărani aceste fapte sunt considerate fărădelegi? [159] Despre Pásztory nu se va mai pomeni nimic în acel context. În raportul judecătorului din Sighetu Marmației, dr. Illés Andor (descoperit în arhivele din Budapesta, atât în fondul Ministerului de Interne, cât și în cel al Ministerului Justiției), numele călugărului este pomenit pur și simplu alături de cele ale persoanelor scoase de sub anchetă, din lipsa dovezilor incriminatorii[160]. Acuzațiile vor fi însă reactualizate peste un an, atunci când monahul va fi acuzat de spionaj.

Prins în acel scandal juridic, Pásztory a luat o hotărâre menită, pe de o parte, să clarifice statutul său bisericesc, iar pe de alta să confere o utilitate propriei averi și să-i limpezească imaginea de patriot maghiar. A decis ca, sub forma unei fundații, să își doneze averea nou înființatei Episcopii Greco-Catolice Maghiare de Hajdudorogh. Aceasta luase naștere în 1913, fiind validată la 6 mai de regele Franz Joseph și canonizată la 8 iunie de Papa Pius al X-lea[161]. Episcopia trecea însă printr-o perioadă dificilă, căci statul, deși a oficializat înființarea acesteia și a alocat o sumă anuală, sub forma unei danii regale pentru buna funcționare a ei, totuși, a

[153] *Népszava,* nr. 305, Budapesta, 30 dec. 1913, pp. 6-7.
[154] *Est,* nr. 28, 31 dec. 1913, p. 1.
[155] *Ibidem.*
[156] *Budapesti Hirlap*, nr. 15, Budapesta, 17 jan. 1914, p. 16.
[157] *Népszava,* nr. 305, Budapesta, 30 dec. 1913, pp. 6-7.
[158] Paul Robert Magocsi, Ivan Pop, *op. cit.*, p. 321.
[159] *Szamos,* nr. 5, Satu Mare, 13 feb. 1914, p. 4.
[160] *[...] Pásztori Árkád [...] gyanusitottak ellen nincs alapos gyanuok arra, hogy ők akár a tőlük elkobzott nyomtatványok terjesztésével, felolvasásával, akár más módon büncselekményt követtek volna el. Az ő magatartásuk, melyszerint a Kabályuk Sándor és társai által rendezett összejöveteleken részt vettek, a gőr Keleti orosz egyház szertartásait hallgatták. Az átvett izgató tartalmu nyomtatványokat olvasták, büncselekmények megállapitására nem alkalmas.;* MNL. BM.K.149-1915-3-746.f.404.v. și MNL-IM-K578-1913-1914-128, A maramarosszigeti rutén skizma pör.
[161] Csaba Endrédi, *op. cit.*, p. 126.

întârziat cu trimiterea banilor[162]. Astfel, situația financiară a instituției era una delicată. Donația călugărului reprezenta, așadar, salvarea de la o desființare prematură a episcopiei. În schimbul ei, Pásztory urma să fie acceptat ca preot în episcopia nou formată, la fel și nepotul acestuia, János Pásztor (încă nehirotonit). Ambii s-ar fi bucurat de uzufructul moșiei, până la moarte. Foarte mult a contat în tot acest sens relația bună și veche dintre călugăr și István Miklóssy, primul episcop de Hajdudorogh.

Călugărul a intrat astfel în atenția opiniei publice, zeci de articole scriindu-se pe acest subiect. Mare accent s-a pus pe proveniența acestei averi, deasupra căreia planau multe suspiciuni și mult mister. Pe lângă donație și avere, s-a scris iar despre viața monahului, despre scandalurile avute, ieșirea din ordin, ș.a. Lui Pásztory nu i-a priit toată această atenție, dacă ne gândim și la procesele avute de el în acel an. Principalul acuzator al său a fost Viktor Aradi, care în reviste precum *Szabadgondolat*[163] sau *Huszadik Század*[164] și în ziare precum *Népszava*[165] a scris mult, consistent și foarte incriminator despre Pásztory.

Ca o dovadă a relației strânse care a existat între călugăr și episcopul Miklóssy, menționăm că în 1914, atunci când biserica ctitorită de primul la Tur (Toagul lui Pásztory) a fost terminată, episcopul a venit în persoană pentru a o sfinți. Evenimentul a fost relatat pe larg în presă[166].

Viața monahului o luase însă iar pe o pistă care l-a propulsat în centrul mai multor scandaluri. Lucrurile aveau să se agraveze după 1914. Odată cu izbucnirea Primului Război Mondial, apartenența acestuia la etnia ruteană a fost exploatată din nou. E acuzat, de această dată, de spionaj în favoarea rușilor. S-a spus că, în apropierea moșiei sale, ar fi aterizat un avion de cercetare rusesc[167]. Prin urmare, călugărul a fost arestat la domiciliu și i s-a făcut o percheziție. Din lucrarea lui Endrédi aflăm că episcopul Miklóssy nu a ezitat să îi ia apărarea, folosindu-se de statut său și de influența avută. A făcut presiuni la Ministerul Apărării, la Ministerul de Interne și la prim-ministru, pentru încheierea cât mai grabnică și fără ecou public a procesului[168].

Cu toate acestea, procesul s-a lungit foarte mult, căpătând o coloratură politică. S-a reușit doar ca, pe timpul anchetei, Pásztory să nu fie arestat, ci doar internat la sediul episcopiei de Hajdudorogh. În arhivele din Budapesta, deși s-a găsit doar o parte a acestui proces, totuși documentația dosarului depășește 300 de file. Putem să deducem de aici importanța și seriozitatea cu care s-a judecat cazul. Deoarece dorim să realizăm un studiu de sine stătător pe acest subiect, nu vom stărui aici cu prezentarea datele aflate în dosar. Ceea ce ne-a captat atenția, cercetând acele documente, e faptul că în comitat s-au derulat anchete și cercetări intense și numeroase pentru a lumina cazul, mobilizându-se multe persoane și instituții. Nu am găsit, în schimb, nicio semnalare a evenimentului în vreun articol de presă. Știri despre ultimul scandal în care a fost implicat numele monahului au început să apară în ziare numai din momentul în care deputatul și viitorul prim-ministru Károly Huszár a făcut o interpelare în Adunarea Camerei Deputaților la Budapesta, prezentând cazul și cerând unele lămuriri.

Acesta și-a început discursul prin a spune că Pásztory, profitând de credința poporului, a devenit milionar dintr-un simplu călugăr. I-a împrumutat până și pe funcționarii publici care

[162] *Ibidem*, p. 129.

[163] Viktor Aradi, *A milliomossá ...*, p. 300.

[164] Viktor Aradi, *Tanulmányok...*, pp. 263-276; Viktor Aradi, *Nemzetiségi fejlemények, Máramorosi képek*, 1914, pp. 78-85.

[165] *A csuhás milliói I* în „Népszava", nr. 186, Budapest, 9 aug. 1913, pp. 7-8; *A csuhás milliói II*, în „Népszava", nr. 188, Budapesta, 12 aug. 1913, p. 11; *A csuhás milliói III* în „Népszava", nr. 191, Budapesta, 15 aug. 1913, p. 6.

[166] *Heti Szemle*, nr. 22, Satu Mare, 3 jun. 1914, p. 6; *Szamos*, nr. 126, Satu Mare, 5 jun. 1914, p. 7; *Szamos*, nr. 129, Satu Mare, 9 jun. 1914, pp. 3-4; *Az Est*, nr. 137, Budapesta, 11 jun. 1914, p. 4; *Az Est*, nr. 139, Budapesta, 13 jun. 1914, p. 4.

[167] *Ibidem*, p. 135.

[168] GKPL I-1-a. 500/1915, apud. Csaba Endrédi *op. cit.*, p. 135.

ar fi trebuit să îi verifice activitățile, astfel că a reușit să se urce pe o poziție atât de aleasă, încât i-a fost tolerat orice tip de abatere. Nu uită nici de procesul „schismaticilor". Despre implicarea monahului în acea poveste, spune deputatul, se vorbește deschis prin Satu Mare. Apoi ajunge la subiectul spionajului. Oratorul îi reproșează ministerului de interne că un om acuzat de spionaj se bucură de un tratament atât de comod, precum internarea într-un sediu de episcopie. Într-un soi de șantaj emoțional, aduce în discuție armata și trupele maghiare, spunând că acest tip de tratament rezervat unor posibili spioni ar putea demoraliza trupele. În același discurs este acuzat și șeful poliției din Satu Mare, Gyula Tánkóczy, despre care se afirmă că depinde financiar de Pásztory. De aceea l-ar fi informat pe călugăr că urmează să vină detectivi din Budapesta, dându-i timp să distrugă probele incriminatorii.

Răspunsul a fost dat de prim-ministrul István Tisza. Acesta a afirmat că guvernul și-a propus să pedepsească exemplar pe oricine s-ar dovedi vinovat de trădare de țară. Condiția era să fie găsiți vinovați! Spune, în continuare, că cei nevinovați nu ar trebui să sufere, în special cei care toată viața au dat dovadă de patriotism. Cazul lui Pásztory nu i se pare încă destul de avansat ca să se poată da o sentință, așa încât evită să se pronunțe. Conchide că Pásztory este un om aparte, în prezența și sub influența căruia oamenii nu pot să rămână neutri, aceștia devenind ori prietenii, ori dușmanii lui[169]. Știrea că situația monahului Pásztory a ajuns în Camera Deputaților a fost purtată pe aripile presei. Ziarul *Népszava* afirmă că astfel de oameni sunt mai răi decât însuși dușmanul[170].

Pásztory a răspuns printr-un interviu acordat ziarului *Nyirvidék*, în care, alături de episcopul Miklóssy, a prezentat punctul său de vedere. Jurnalistul mandatat să scrie articolul a precizat că interpelările din Camera Deputaților i-au stârnit curiozitatea pentru acest subiect, astfel că a început o anchetă proprie. Multe persoane s-au abținut însă să dea informații, totuși ceva-ceva a ieșit la lumină. Pásztory fusese acuzat de soldatul László Szarvas că ar avea conexiuni cu „schismaticii" din localitățile Déter și Gesztete, din comitatul Gömör. Autorul nu omite nici cercetarea de domiciliu efectuată pe moșia călugărului, unde, se zice, s-ar fi găsit corespondență cu călugării de pe Muntele Athos (prin care se încuraja trimiterea de tineri la Kiev pentru a învăța practici „schismatice"), chitanțe de la compania navală Missler, liste cu nume importante din comitat datoare lui Pásztory, precum și chitanțe cu sume de bani primite din America. E pomenită și aici intervenția lui Gyula Tánkóczy, care l-ar fi informat pe monah de cele ce urmează să i se întâmple. Nu e uitat nici avionul rusesc care ar fi aterizat pe moșia călugărului.

Tot în preambulul interviului cu Pásztory, ziaristul remarcă apartamentul amenajat simplu, părul cărunt al personajului, dar de o curățenie sclipitoare, sprâncenele înalte, ochii mici și faptul că era gras. Călugărul îi mărturisește că nu a avut niciodată legături cu „schisma". Episcopul Firczák l-a rugat să meargă în Iza, pentru a convinge poporul să rămână la confesiunea greco-catolică. A refuzat, însă. Sunt minciuni și acuzațiile de spionaj. Neagă că ar fi avut vreo relație atât cu *muscalii*, cât și cu călugării de pe Athos. Spune că pe moșia lui nu sunt *muscali*, ci oameni necăjiți, 400 la număr. Declară că l-a supărat deputatul Károly Huszár, care a vorbit despre el fără să-l cunoască personal. Amenință chiar că va face o plângere penală împotriva acestuia. Despre averea personală zice că a fost făcută prin sârguință și muncă. Pentru a cumpăra pământuri a luat credite, ratele acestora plătindu-le și acum băncii din Carei.

Episcopul Miklóssy susține, la rându-i, nevinovăția monahului. După informațiile sale, acuzațiile de spionaj nu s-au putut dovedi, procesul continuând acum pentru bănuiala că ar fi

[169] Az 1910. évi junius hó 21-ére hirdetett országosgyulés nyomtatványai, Képviselőház - Napló. XXVI, 573. Országos ülés, 1915 április hó 28-án, szerdán, Szász Károly elnöklete alatt, pp. 338-392.
[170] *Népszava*, Budapesta, nr. 182, 29 ápr. 1915, pp. 7-8.

agent de emigrări[171]. Spune că sursa acestei suspiciuni sunt banii trimiși călugărului de către credincioșii din America.

Pásztory nu a apucat să se vadă achitat. La 22 februarie 1916, la vârsta de 79 de ani, a trecut la cele veșnice. A fost îngropat în cimitirul din Nyiregyháza, deasupra mormântului construindu-se o frumoasă criptă, devenită ulterior loc de pelerinaj.

O viață tumultuoasă, așadar. Un om ridicat dintr-o familie modestă, care a reușit să ajungă unul dintre moșierii importanți ai țării. A început ca simplu călugăr, urcând, pas cu pas, treptele ierarhice ale ordinului, ajungând egumen. A câștigat bani, a avut faimă, poporul idolatrizându-l. Pe unde a funcționat și-a lăsat amprenta. În toate mănăstirile a făcut restaurări, a edificat noi construcții, a plătit datorii. Prin ceea ce a realizat, a dat dovadă de atașament față de ordinul de care aparținea. Atunci când ideile sale vizionare s-au lovit de rezistența superiorilor săi, a mers pe propria cale, neascultând și nesupunându-se. Asta aproape că i-a adus pierderea exercitării atribuțiilor preoțești, atât de necesare și prețioase pentru activitatea pe care o întreprindea.

Epoca în care a trăit a fost, de asemenea, aparte, întortocheată, cu multe evenimente și răsturnări de situație. E răstimpul răscolit de afirmarea sentimentului național al minorităților din Imperiul Austro-Ungar, de politica de asimilare dusă de guvernul maghiar, de tendința de emigrare din imperiu către Statele Unite ale Americii, de izbucnirea Primului Război Mondial ș.a. Numele călugărului ajunge să fie asociat cu toate aceste fenomene. A fost purtat de marile curentele și tendințele din epocă, din unele ieșind cu scandaluri de răsunet.

A avut prieteni și relații în marile familii nobiliare maghiare, printre înalții ierarhi ai Bisericii, în Parlament și chiar la Roma. Nici de dușmani nu a dus lipsă. Pe cât a fost de adulat de credincioși, pe atât a fost de atacat de cei de sus. S-au dus împotriva lui un război de presă și unul juridic, prin plângeri repetate, unele dintre ele dezvoltate în procese celebre. Ultimul i-a adus și moartea.

Om sfânt sau șarlatan, binefăcător al săracilor sau cămătar, patriot sau trădător? Aceste întrebări traversează biografia complicată a lui Árkád Pásztory, un personaj aflat parcă la răscruce de vânturi, la intersecția marilor fenomene asociate modernității cu lumea de odinioară.

Ciprian-Emanuel Honca
Muzeul Județean Satu Mare
Satu Mare, RO
e-mail: cipry_honca2000@yahoo.com

[171] În arhivele din Budapesta am descoperit dosarul procesul, tocmai până în punctul în care monahul este achitat de acuzația de spionaj, dar ancheta urma să continue pentru suspiciunea de agent de emigrări.

ROMÂNII SĂTMĂRENI ÎN APĂRAREA LICEULUI ROMÂNESC DE LA BEIUȘ

Mihaela SĂLCEANU

Abstract: *The cornerstone of the Beiuș gymnasium was laid by the Greek Catholic bishop Samuil Vulcan, according to a document dated October 6th 1828. The founding of the gymnasium was an event of great significance for the Romanians in Transylvania, since it trained Romanian intellectuals which became the forebearers of cultural and political emancipation of Transylvanian Romanians. The hungarization offensive made way towards the Beiuș highschool, the only Romanian highschool in the Western regions of Transylvania which during the 1852-1890 period prepared over 725 future intellectuals.*

Founded by the great Romanian pariot Samuil Vulcan, the school didn't just train people of great intellectual tenure, but also forged characters, reinforcing in young Vulcanians love for the People and Nation and their faith towards God, shaping powerful personalities, like that schoolboy Borgovan, the 6th grader which in 1888, on the occasion of the visitation by the Hungarian Roman Catholic bishop of Oradea in town, took down the Hungarian flag, a deed for which he was sentenced to one month in prison and a fine of 50 guldens. This deed was also followed by the dismissal of headmaster Petru Mihuț and three members of the teaching corps, and Hungarian language was imposed for all disciplines in the upper grades of the gymnasium, except for religion and Romanian language, a situation that persisted up to the end of World War I. Bishop Mihail Pavel managed to maintain the national and ecclesiastical character of the institute. Even if Hungarian was the teaching languaged, he lived by the conviction that Romanian youth led and instructed by these heroes will come victorious out of school.

The Satu Mare citizens solidarity is manifesting in 1881 too, when the Beiuș highschool was in a critical situation and it had to adapt itself to the demands of the 1879 public education law. To ensure the necessary funding, headmaster Petru Mihuț launches an appeal to Romanians, demanding support for this highschool by donations. Donated money was meager and came from modest countryside priests, schoolmasters, pupils and peasants. From Satu Mare we may record George Mureșan, Sabin Coroianu, Archpriest George Papp, Ioan Fărcaș etc.

The Hungarian government's attitude caused a vehement reaction from either priests or Romanian public opinion. Worth mentioning are the general assemblies held in the 8 priories of Satu Mare in the month of April 1890, which supported the cause of the Beiuș gymnasium, stating that this situation might extend anytime upon the town of Satu Mare itself, drafting a statement to be sent to the bishop of Oradea. The draft contained ideas regarding use of Romanian language in schools, which we will find again later in the 1892 Memorandum.

Keywords: *Beiuș gymnasium, Satu Mare, Mihai Pavel, sinod episcopal.*

Satu Mare - Studii și Comunicări, nr. XXXV/II, 2019, p. 39-67

Subiectul pe care îl vom dezbate în articolul de față se referă la atitudinea românilor sătmăreni față de încercările de maghiarizare a autorităților și trebuie privit în contextul mai general al situației minorităților naționale din cadrul regatului maghiar în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea și mai ales după încheierea pactului dualist austro-ungar din anul 1867[1].

După cum afirmă unul dintre cei mai obiectivi istorici maghiari contemporani: „Pactul dualist, care a adus pacea între suveran și nobilimea mare și mijlocie - în detrimentul slavilor de sud, al slovacilor și al românilor - a dat cale liberă acestei orbiri și acestor excese, situație care a determinat instalarea, la nivelul clasei conducătoare din Ungaria, a unei clase politice induse de ideea de bază a unității statale, formulată de Kossuth încă din 1848 și de Deák în 1867: în Ungaria există naționalități, dar numai o națiune"[2].

Trei sunt pilonii principali ai compromisului din 1867, operă a marelui bărbat de stat liberal Deák Ferenc (1803-1876)[3]: unirea Transilvaniei cu Ungaria, compromisul croat și legea naționalităților (Legea CXLIV din 1868). Deák era și el adeptul maghiarizării diferitelor naționalități ale regatului, dar continuând linia moderată a lui Széchenyi István (1791-1860)[4], credea că o politică moderată și concesiile vor impune cultura maghiară pe care el o credea superioară față de cele ale naționalităților, mai ales prin forța sa morală și o superioritate înnăscută. Legea care garanta egalitatea în drepturi a naționalităților a fost citată ca o dovadă fără pereche a toleranței rasiale a Regatului Ungariei. Însă, după cum remarca Seton Watson, legea suferea de „un viciu esențial - acela de a rămâne de la început literă moartă"[5].

Pentru subiectul nostru pe noi ne interesează punctul 5, paragraful 17, în care se vorbea despre educație: „Fiind știut că instrucția publică, din punctul de vedere al culturii și a binelui general, este una dintre misiunile cele mai înalte ale statului, acesta este obligat de a asigura tuturor cetățenilor, oricărei naționalități care forma o proporție suficient de importantă, posibilitatea de a obține în vecinătatea lor instrucție în limba maternă până la începutul învățământului superior"[6].

Articolul de lege XXXVIII din 1868 în 148 de paragrafe stabilește și reglementează învățământul școlar în școlile populare. Cel mai important paragraf este acela în care se stabilea că dreptul de a înființa școli îl are nu numai statul ci, și toate confesiunile religioase, comunele politice, chiar și persoanele private, consorții, societăți, iar limba de predare o va stabili inițiatorul. Se puteau înființa școli elementare și superioare populare, școli civile și școli normale (preparandii care pregăteau învățători)[7].

„Bună și folositoare ar fi fost această lege spune G. Barițiu așa precum fusese ea redactată sub ministrul Oetves[8], după modelele împrumutate din alte state. Însă după moartea acelui ministru au și început a o modifica și schimonosi, până când, prin altă lege, din 1879 o sacrificară în mare parte scopului maghiarizării popoarelor cu manifestă delăturare a multor cunoștințe absolut necesare în viața omenească"[9].

[1] Bibliografia despre acest subiect este atât de vastă încât vom cita doar ultima sinteză monumentală apărută la Academia Română: *Istoria Românilor Constituirea României Moderne (1821-1878)*, vol. VII, Ed. Enciclopedică, București, 2003, pp. 748-780.

[2] Paul Lendvai, *Ungurii*, ed. a III-a, Ed. Humanitas, București, 2013, p. 315.

[3] *Akadémiai Kislexikon*, I, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989, p. 403.

[4] *Ibidem*, p. 63.

[5] Robert William Seton-Watson, *Histoire des Roumains de l'*époque romaine a *l'achevement de l'unité*, (Istoria Românilor din epoca romană la realizarea unității), Les Presses Universitaires de France, Paris, 1937, p. 443.

[6] *Ibidem*, p. 445.

[7] George Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe 200 de ani în urmă*, vol. III, ed. a II-a, Brașov, 1915, p. 494.

[8] Eötvös József, baron (1813-1871), scriitor, publicist, politician, unul dintre ideologii mișcării centraliste pentru reforme. Cf. *Akádemiei Kislexikon*, I, p. 499.

[9] *Ibidem*.

Astfel că guvernele maghiare, după anul 1870, au început o ofensivă puternică care să anuleze toate câștigurile pentru naționalități obținute în anul 1868. Vom menționa că în anul 1874 se închid cele trei școli secundare slovace sub acuzația de panslavism. Rutenii din Transcarpatia (azi Ucraina) nu au avut niciodată școli secundare în limba lor în timpul dominației maghiare, gimnaziul din Ujgorod, ajungând unul dintre cele mai dure centre de maghiarizare din nordul Ungariei[10].

Cele două biserici principale românești din Transilvania aveau în 1870, școli primare - ortodocșii 1.604 și greco-catolicii 2.058, pentru ca în anul 1880 situația să se prezinte astfel, 1.909 școli primare ortodoxe și 2.220 greco-catolice, în anul 1903 să fie doar 1.792 școli ortodoxe și 2.067 școli greco-catolice[11].

Măsurile de maghiarizare ating cote înalte mai ales în timpul guvernului Coloman Tisza, care s-a aflat la putere între anii 1875-1890 și care începe o ofensivă maghiarizatoare nemaiîntâlnită în istoria Ungariei.

În 1879 se adoptă o nouă lege a învățământului care impunea obligativitatea pentru dascăli de a cunoaște limba maghiară, impunea controlul statului asupra școlilor normale și dădea dreptul ministrului învățământului de a decide numărul de ore afectate studiului limbii maghiare și de a închide școlile care nu se conformau măsurilor ministrului[12].

În 1883 principiile legii din anul 1879 au fost aplicate și școlilor secundare. Existau în Ungaria 151 de școli secundare de toate categoriile și doar 14 erau maghiare, ceea ce constituia o mare durere pentru clasa dominantă maghiară. Românii aveau 4 școli secundare complete și 2 incomplete, iar sârbii aveau doar una[13]. Limba și literatura maghiară devenea obiect de studiu obligatoriu. Profesorii erau obligați să aibă calificare de la stat, examenele fiind susținute în fața unei comisii numită de Ministerul Învățământului. Se prevedea de asemenea, dreptul gimnaziilor de a cere ajutor de la stat pentru funcționare, acesta rezervându-și dreptul de a exercita un control și mai mare asupra procesului de învățământ[14].

Cum era de așteptat, ofensiva maghiarizatoare a autorităților s-a îndreptat în primul rând asupra liceului din Beiuș, singurul liceu românesc din părțile vestice ale Transilvaniei, care numai între anii 1852-1890 a pregătit peste 725 de viitori intelectuali (preoți, avocați, farmaciști, notari, profesori etc.) din care doar o mică parte erau maghiari sau evrei[15]. Vom enumera câțiva oameni de seamă care au absolvit liceul la Beiuș: Coriolan Brediceanu, Pap Ignatie, episcop ortodox al Aradului, Mangra Vasile, mitropolit ortodox al Ardealului, George Candrea scriitor, Simion Marian, academician, Nicole Bran, pictor, Aurel C. Popovici, scriitor și politician, promoția 1883-1884 etc.[16].

Iată cum se prezenta situația elevilor de la Beiuș, așa cum rezultă ea din raportul pe anul școlar 1880-1881, publicat de Petru Mihuț, directorul liceului. Corpul didactic număra 16 profesori, iar liceul avea 8 clase cu 226 de elevi, din care 12 au părăsit școala. Elevii se împărțeau în felul următor: 86 erau greco-catolici, 99 erau ortodocși, 21 romano-catolici, 6 calvini și 6 evrei. Dintre aceștia 144 au promovat, iar 82 au rămas repetenți[17]. Se vede deci că avem de-a face cu un liceu care servea toate confesiunile, deși era susținut din fondurile greco-catolice.

---

[10] Viorel Ciubotă, Diana Kinces, *Colecția de carte veche de la biserica ortodoxă din Slatina, Ucraina*, în „Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate", Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2015, p. 71.

[11] Robert William Seton-Watson, *op. cit.*, p. 446.

[12] *Ibidem*, p. 452.

[13] *Ibidem*, p. 453.

[14] dr. Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar față de biserica românească din Transilvania în perioada dualismului 1867-1918*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune, Sibiu, 1986, pp. 142-143.

[15] dr. Constantin Pavel, Școalele din Beiuș 1828-1928, Beiuș 1928, pp. 179-190.

[16] *Ibidem.*

[17] „Familia" (Oradea), an XVII, nr. 63/23 august-4 septembrie 1881, p. 411.

În orice caz, în anul 1881 situația liceului din Beiuș era critică, iar noul episcop, Mihai Pavel care în anul 1879 venise în fruntea diecezei orădene se află în situația de a căuta soluții la situația grea a liceului care nu mai avea sprijinul statului, dar care trebuia să se adapteze cerințelor legii învățământului din 1879. Șematismul din anul jubiliar 1900 enumeră câteva dintre preocupările episcopului pentru a rezolva criza liceului din Beiuș: i-a supus pe profesorii din Beiuș examenelor de ocupare a posturilor, a îmbunătățit dotările profesorilor gimnaziului, a îmbunătățit sistemul de pensionare a profesorilor emeriți, a reconstituit gimnaziul, mărind sălile de sport și a reconstruit internatul care putea adăposti acum 134 de elevi etc.[18].

Situația liceului din Beiuș a constituit și unul dintre punctele dezbătute în cel dintâi sinod episcopal ținut în anul 1882[19]. Vom menționa că având în vedere situația grea a liceului, intelectualitatea românească din Beiuș încearcă și reușește parțial să atragă fonduri din donații publice. În 1881 se constituie un comitet în frunte cu directorul liceului, Petru Mihuț, care lansează un apel către publicul român pentru „asigurarea existenței acestui gimnaziu - liceu superior în țară"[20].

Printre semnatarii apelului se găseau Vasile Popp, protoprezbiterul ortodox al Beiușului, Augustin Antal, protopopul greco-catolic al Beiușului, Vasile Ignat, avocat, Iosif Roman, avocat, Demetriu Negrean comerciant, casierul comitetului, Pavel Pop, avocat, Teodor Roșu, profesor la gimnaziu, secretarul comitetului[21].

Nu se poate spune că acest apel a rămas fără ecou. Sumele donate proveneau în general de la preoți modești de la țară, învățători, elevi, țărani sau comunități rurale românești care aveau o situație financiară precară. Poate că lucrul cel mai îmbucurător este faptul că principalele zone din care au venit donațiile sunt Banatul și comitatul Satu Mare, unde majoritatea preoților și a unei părți a învățătorilor a fost legată nemijlocit de liceul din Beiuș. Chiar în numărul 1 al revistei „Familia" se publicau numele a doi clerici sătmăreni care donează sume de bani pentru liceul din Beiuș: George Mureșan,1 florin și Sabin Coroianu, 3 florini"[22].

În lunile următoare numele donatorilor sătmăreni se înmulțesc, dar sumele donate rămân foarte modeste. Astfel din Vezendiu, o mică localitate românească de lângă Carei, protopopul George Papp dona câte 10 florini timp de patru ani, din Medișa Ioan Fărcaș, preotul satului 2 florini, Irma Fărcaș 50 creițari, Ilca Fărcaș 50 creițari, comuna Medișa dădea 1 florin, comuna Solduba 1 florin. Chiar și preotul rutean din Carei, Ignațiu Pazuchanici contribuia cu 5 florini, iar biserica ruteană din Carei cu 10 florini. Tot din Carei arhidiaconul Toma Șorban contribuia cu 20 florini, iar capelanul bisericii românești din Carei, George Darabanth contribuia cu 5 florini. Cu sume mai mici sunt notați alți 13 locuitori din Carei. Mai apare preotul din Istrău, Mihail Peter cu 1 florin, George Kiss cu 1 florin, iar satul cu 2 florini. Apar și preoții din Doba (Ioan Marchiș - 2 florini), Boghiș (Antoniu Popdan 2 fl.), Bicău (Lazăr Iernea 20 fl.), Iegheriște, Homoroade (George Marchiș 5 fl.), Gereușa (Sigismund E. Catoca- 3 fl.), bisericile din Rătești (1 florin), Hodișa (3 florini), Homorodu de Sus (2 florini), Homorodu de Mijloc (2 fl. și 60 de creițari), preoții din Vetiș (Ioan Darabanth 1 fl.) Homorodu de Mijloc (George Ardelean, protopop), Terebești (Emanuel Pelle), Mădăras (Ludovic Mărcuș, coajutor), Pomi (Augustin Pelle 5 fl.), Lipău (Ciriac Barbul protopop, 40 florini), Cărășeu (Timotei Varga 1 fl.), Roșiori (Petru Ciceronescu 25 florini), Bârsău de Sus (Ioan Vasvari 1 fl.), Bârsău de Jos (Ioan Simion 1 fl.). Lucrul cel mai remarcabil este faptul că sunt consemnate contribuiri pentru gimnaziul din Beiuș din comune aflate în Ungaria și care la 1891 încă își mai păstrau caracterul ro-

[18] *Schematismus historicus venerabilis cleri dioecesis Magno-Varadiensis graeci ritus catholicorum*, Magno-Varadini, 1900, p. 116.

[19] *Ibidem*, p. 124.

[20] „Familia", an XVII, nr. 4/ 11 ianuarie-23 ianuarie 1881, p. 23.

[21] *Ibidem.*

[22] *Ibidem*, nr. 1/1-13 ianuarie 1881, p. 7.

mânesc: Csengerujfalu (preotul Ioan Szabo 5 florini, Paul Dunca 5 florini, George Tămaş, jude comunal 1 florin, mai mulţi poporeni 8 florini şi 70 creiţari), Csegöld (preotul Ioan Popoviciu 2 florini, biserica 2 florini, Vasile Popp 1 fl., poporenii 5 florini), Porcsalma (preotul Ioan Sobotă 2 florini şi 45 creiţari[23].

Trist este faptul că astăzi nu se mai păstrează nimic din caracterul românesc al comunităţilor din localităţile menţionate! Totalul donaţiilor pentru gimnaziul de la Beiuş s-a ridicat la suma de 2.757 florini şi 3 creiţari care au fost predaţi Consistoriului episcopiei greco-catolice din Oradea[24]. Autorităţile maghiare se străduiau din răsputeri să închidă sau dacă nu era cu putinţă, să transforme în gimnazii maghiare şi puţinele şcoli medii româneşti superioare, căutând tot felul de motive reale sau închipuite pentru a aplica şi şcolilor româneşti tratamentul pe care îl aplicaseră cu succes şcolilor medii superioare din Slovacia, adică transformarea lor în şcoli maghiare.

Prilejul s-a ivit mai repede decât se aşteptau autorităţile şi societatea maghiară în 2 iunie 1888, când episcopul romano-catolic L. Schlauch[25] de la Oradea, a venit în vizită la Beiuş. Cum era de aşteptat pe toate clădirile oficiale flutura tricolorul maghiar, inclusiv pe clădirea liceului românesc, deşi exista un ordin al ministrului învăţământului prin care oprea orice drapel la întrunirile, defilările şi petrecerile elevilor (ordinul nr. 11.822 din 21 august 1868)[26]. Unul dintre elevi, Aurel Borgovan din clasa a VI-a, originar din Lozna Mare l-a plătit pe omului de serviciu Vasile Duma ca să dea jos drapelul unguresc, faptă pentru care a fost condamnat la 1 lună de închisoare şi 50 de florini amendă, sentinţă pe care o execută în anul 1889, după care trece în România unde ajunge farmacist[27].

Prin ordinul 24.335 din 1889 Ministerul Instrucţiunii Publice şi Cultelor stabilea că în clasele superioare „toate materiile de învăţământ, afară de religiunea şi limba română să se predea în limba maghiară, dându-se libertate a se folosi şi limba română de câte ori ar pretinde interesele didactice". Ordinul se aplică, începând cu anul şcolar 1889-1890. Astfel, că limba română se predă într-un număr de 17 ore săptămânal, iar limba maghiară în 28 ore săptămânal[28]. Dorim să menţionăm că acest compromis a fost în bună parte rod al nenumăratelor intervenţii pe care episcopul Mihai Pavel le-a făcut atât pe lângă guvernul maghiar şi chiar şi la Viena! De fapt ministrul învăţământului, Csáki dorea să închidă liceul!

Tot ca o pedeapsă putem considera şi faptul că episcopul Mihai Pavel, în urma presiunilor guvernamentale, hotărăşte destituirea directorului Petru Mihuţ şi a 3 membri ai corpului profesoral: Vasile Leşianu, Theodor Roşiu şi dr. Ioan Ardeleanu, bănuiţi de autorităţi ca s-ar fi aflat în spatele episodului cu steagul. Despre ordonanţă chiar şi un ziar moderat cum era „Unirea" de la Blaj scria în 25 iulie 1891 că „ţinteşte la nimicirea existenţei noastre naţionale şi bisericeşti pre pământul acestei patrii apărate cu sângele şi avutul nostru"[29].

---

[23] „Familia", an XVI, nr. 20/8-20 martie, 21/12-24 martie, 22/15-27 martie, 23/13-31 martie, 24/22 martie-3 aprilie, 25/26 martie-7 aprilie, 27/2-14 aprilie, 28/5-17 aprilie, 36/10-22 mai, 39/21 mai-2 iunie, 40/24 mai-5 iunie, 41/31 mai 12 iunie, 42/7-19 iunie, 45/21 iunie-iulie, 52/16-28 iulie 1881, 81/22 noiembrie-4 decembrie, 83/6-18 decembrie 1881.

[24] *Idem*, nr. 86/27 decembrie 1881-8 ianuarie 1882, p. 626.

[25] A fost născut în Aradul Nou şi în 21 septembrie 1873 a fost sfinţit în catedrala din Esztergom ca episcop la Satu Mare, rămânând aici până în 8 aprilie 1887 când a fost numit episcop de Oradea. Printre marile lui realizări la Satu Mare se numără donarea către episcopia sătmăreană a unei biblioteci de 8.541 de volume (între care 14 incunabule). A murit în 10 iulie 1902 la Oradea după ce în 1893 a primit titlul de arhiepiscop cf. *A Szátmari Egyházmegye Jubileumi Sematizmusa*, Szátmarnéméti, 2006, pp. 46-47.

[26] Traian I. Farcaş, *Istoria gimnaziului greco-catolic de Beiuş. (1828-1895)*, Beiuş, 1896, pp. 83-84.

[27] Despre acest episod în Traian Farkas, *op. cit.*, pp. 121-122, Petru E. Papp, *Din trecutul Beiuşului. Pagini de glorie şi jertfe,(1828-1895)*, Beiuş, 1928, pp. 14-15, C. Pavel, *op. cit.*, pp. 198-206, Iudita Căluşer, *op. cit.*, pp. 266-269.

[28] C. Pavel, *op. cit.*, p. 208.

[29] „Unirea", an I, nr. 30 din 25 iulie 1891, p. 235.

În orice caz atitudinea provocatoare a guvernului maghiar a provocat o reacție vehementă din partea opiniei publice românești, manifestată în primul rând prin publicațiile periodice românești, dar și în cadrul unor manifestări publice. Dintre relatările din presă vom menționa seriile închinate gimnaziului din Beiuș apărute în „Unirea"[30], „Familia"[31], „Gazeta Transilvaniei"[32].

Dintre multele relatări ne vom opri la un articol apărut în revista „Familia" intitulat „Progresele maghiarizării" în care se făcea referire la raportul Ministerului cultelor și instrucțiunii publice pe anul 1890. Astfel, dacă în anul 1869 erau 5.818 școli populare cu limba de predare maghiară, în anul 1890 existau 8.994 de asemenea școli. Cele slovace s-au redus de la 1.822 în 1869 la 1.115 în 1890, cele rutene de la 479 în 1869 la 211 în 1890, doar cele românești sporind de la 1.569 în 1869 la 1.587 în 1890 (cu18 școli). Se remarcă faptul că școlile românești erau toate susținute de biserici, statul necontribuind cu nimic la întreținerea lor. Acest fapt amar este remarcat și cu ocazia Conferinței Partidului Național Român de la Sibiu: „Suntem aproape trei milioane de Români în patria Ungurească și nime de sus de la putere nu să poate lăuda, că ne-ar fi dat din tezaurul comun al patriei un crucer pentru cultura noastră, ca Români... Avem totuși până astăzi din chiar puterea noastră proprie vreo 2.500 de școale poporale și încă printre cele mai multe de acelea, cari pot rivaliza cu oricare altele din țară"[33].

Tot în rândul inițiativelor cu răsunet este amintită și Conferința culturală de la Baia Mare din 17 februarie 1891, ținută în prezența a 500 de participanți, după ziarul „Unirea"[34], la punctul 3 din program s-a discutat „statorirea și subscrierea texturilor de adresă îndreptate către ministrul de culte și instrucțiunii și către dieta țării în cauza religiunii și limbii române"[35].

Proiectul a fost prezentat de dr. V. Lucaciu în care după ce a enumerat „călcarea drepturilor noastre în causa religiunii și a învățământului național prin ștergerea catedrelor limbei române de la gimnaziul din Satu Mare și Baia Mare, precum și încercarea din partea șoviniștilor pentru a șterge și catedra de religiune de la gimnaziul superior din Sighetu-Marmației" cere ca memoriul să fie înaintat. Cel care a criticat proiectul vehement a fost protopopul Gavril Lazăr de Purcăreți care a menționat că acesta nu amintește nimic de catedra de limba română și religie de la Gimnaziul din Carei, suspendată de direcțiune cu doi ani înainte, de soarta școlilor populare, susținute de biserica greco-catolică română din zona Nirului, unde autoritățile maghiare au introdus limba maghiară în locul limbii române precum și cauza gimnaziului din Beiuș „deci roagă că reprezentațiune să se facă amintire de toate acestea, căci de toate ne interesăm și toate ne dor"[36]. Mai ales chestiunea gimnaziului din Beiuș cere o dezbatere foarte serioasă.

Vom menționa că unul dintre punctele memoriului adoptat la Baia Mare și expediat ministrului învățământului atingea problema gimnaziului din Beiuș: „Între vătămările flagrante, între călcările vădite de legea sancționată este a se enumera și procedura Excelenței Tale în cauza gimnaziului din Beiuș, care procedură volnică, ilegală și injustă, au produs cea mai adân-

---

[30] „Unirea", an I, nr. 7/7 februarie 1891, nr. 8/21 februarie 1891, nr. 9/28 februarie, nr. 10/7 martie, 18/9 mai, 21/23 mai, 22/30 mai, 23/6 iunie, 30/25 iulie 1891,

[31] „Familia", an XXVI, nr. 10/11-23 martie 1890, nr. 19/13-25 mai 1890, nr. 20/20 mai-1 iunie, 26/1-13 iulie 1890.

[32] „Gazeta Transilvaniei", an LIII, nr. 257/16-28 noiembrie 1890, nr. 167/26 iulie-7august, nr. 196/28-9 august, nr. 162/25 iulie-6 august, nr. 163/20 iulie-1 august, nr. 165/24 iulie-5 august, nr.158/14-26 iulie, nr. 153/8-20 iulie, nr. 148/3-15 iulie, nr. 150/5-17 iulie, nr. 142/24 iunie-6 iulie, nr. 112/19-31 mai, nr. 108/15-27 mai, nr. 107/13-25 mai.

[33] Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, Ediție anastatică, vol. II, Ed. Tipo Moldova, Iași, 2017, p. 419.

[34] „Unirea", an I, nr. 9/28 februarie 1891, p. 65.

[35] *Ibidem.*

[36] *Ibidem*, p. 68 și *Maramureșenii în lupta pentru libertate și unitatea națională Documente 1848-1818*, București, 1918, pp. 188-195.

că amărăciune în toate inimile românilor binesimțitori, precum și abuzul nemaipomenit al poterii administrative în cauza școalelor române greco-catolice din Nir-Adon, Aciad și Abran, unde cu forța s-a călcat legea, s-a călcat dreptul confesional și dreptul părinților români"[37].

Încă din anul 1890, preoții români greco-catolici din comitatul Satu Mare au încercat să organizeze ținerea unui sinod diecezan, care să ia în discuție situația gimnaziului din Beiuș și a școlilor populare din districtul protopopesc Nir. Revista „Familia" anunța în 23 martie 1890 intenția preoților români sătmăreni de a ține o conferință a celor 8 protopopiate ale Arhidiaconatului părților sătmărene „... în cauza introducerii limbii ungurești în gimnaziul din Beiuș"[38].

Cronologic, prima adunare a preoțimii sătmărene s-a desfășurat în data de 27 martie 1890 la Carei, cu participarea arhidiaconului Ciriac Barbul, protopopul Eriului (Ioan Silviu Sălăgean) și protopopul Careiului Gavril Lazăr de Purcăreți, precum și preoții din Moftinu Mic, Sânmiclăuș, Carei și demn de remarcat este prezența lui Ignațiu Pazuchanics, preotul rutean din Carei, pe care l-am întâlnit și în rândul donatorilor din anul 1881 (doc. 1).

În esență, conferința a hotărât ca să se convoace pentru 1 mai 1890 o adunare generală a celor 8 protopopiate din Arhidiaconatul Satu Mare în cauza gimnaziului de la Beiuș. Până atunci protopopiatele trebuiau să-și țină adunări separat în care să opteze unde să se țină conferința generală, la Satu Mare sau la Carei. Protocolul conferinței a fost publicat și în Gazeta Transilvaniei[39].

Toate adunările protopopiatelor s-au ținut în luna aprilie 1890. Prima este cea a protopopiatului Supuru de Jos desfășurată în 9 aprilie (doc. 2) la care au participat protopopul Samuil Szabo, precum și preoții Ioan Sopronyi din Hurez, Ioan Clintoc din Racova, fost profesor la Beiuș, S. Millian, preot în Soconzel, F. Turdean, preot în Stâna și Vasile Ardelean.

Preoți din protopopiatul Supur

În ordine cronologică protopopiatul Eriu își desfășoară adunarea în data de 15 aprilie 1890 la Vezendiu. În discursul său protopopul Ioan Silviu Sălăjanu și acesta fost profesor la Gimnaziul din Beiuș, s-a referit la atentatul guvernului la adresa gimnaziului de la Beiuș precum și la „năpăstuirile din Sobolciul vecin" care se pot în orice moment extinde și în Sătmarul vecin. S-a citit protocolul adunării din 27 martie 1890 de la Carei adunarea pronunțându-se pentru desfășurarea adunării generale la Carei, fiind aleși reprezentanți pentru întrunire toți participanții de la adunarea protopopească: Ioan Silviu Sălăjanu, preoții Ioan Chereji din Portița, Vasile Leșianu din Sânmiclăuș, George Darabant, paroh în Tiream și Augustin Egri preot în Dindești (doc. 4).

Tot în 15 aprilie 1890 se desfășoară și adunarea protopopiatului Mădăras în localitatea Sătmărel, azi cartier al orașului Satu Mare. Au participat protopopul Mihai Cinca, paroh în Sătmărel, Ioan Erdelyi, paroh în Tătărești, Emanuil Pelle, paroh în Terebești, Mihai Darabant, paroh în Amați, Ludovic Mărcuș, preot coadjutor în Mădăras, Iuliu Szabo, absolvent de teologie, (cleric absolut în limbajul vremii).

Luându-se în discuție problema gimnaziului din Beiuș, membrii s-au declarat pentru ținerea conferinței la Satu Mare, iar delegați doreau să meargă toți la conferință, în afară de

[37] *Maramureșenii în lupta...*, p. 194.

[38] „Familia", an XXVI, nr. 10/11 martie-23 martie 1890, p. 119.

[39] „Gazeta Transilvaniei", an LIII, nr. 64/20 martie-1 aprilie 1890, p. 1.

Emanuil Pelle. Acesta din urmă propune să se voteze atragerea şi a intelectualilor mireni la conferinţa generală, ceea ce se şi votează iar hotărârea este trimisă arhidiaconului la Carei (doc. 5). Nu se păstrează protocoalele adunărilor de la Vetiş şi de la Pomi unde se pare că nici nu s-a desfăşurat o adunare. La Vetiş dintr-o adresă a protopopului Ioan Darabant (doc. 6) rezultă că s-a consultat cu preoţii protopopiatului şi toţi s-au declarat pentru ţinerea conferinţei generale la Satu Mare.

Protopopul Augustin Pelle al Districtului Someş i-a consultat pe preoţi printr-o adresă, iar aceştia au răspuns în unanimitate că doresc adunare generală la Satu Mare (doc.7).

Vestea agitaţiilor din rândul preoţimii sătmărene ajunge şi la cunoştinţa episcopului Mihail Pavel care expediază în 19 aprilie 1890 o circulară cu un ton categoric prin care cere arhidiaconului de Carei să explice scopul acestor adunări şi obiectivele urmărite, interzicându-i arhidiaconului să mai organizeze în viitor asemenea manifestări „... fără învoirea noastră să încetezi de a mai face ceva paşi în direcţiuni prin noi necunoscute" (doc. 11).

Preoţi din protopopiatul Eriu

Ultima adunare de protopopiat se desfăşoară în data de 21 aprilie 1890 şi este a districtului Carei. Ar fi foarte interesant să putem stabili dacă adunarea s-a desfăşurat după primirea adresei episcopale din 19 aprilie. Noi credem că s-a desfăşurat după ce arhidiaconul a primit adresa episcopală, deoarece acesta cere modificarea termenului adunării generale pentru 15 mai în loc de 1 mai cum era preconizat (doc. 13).

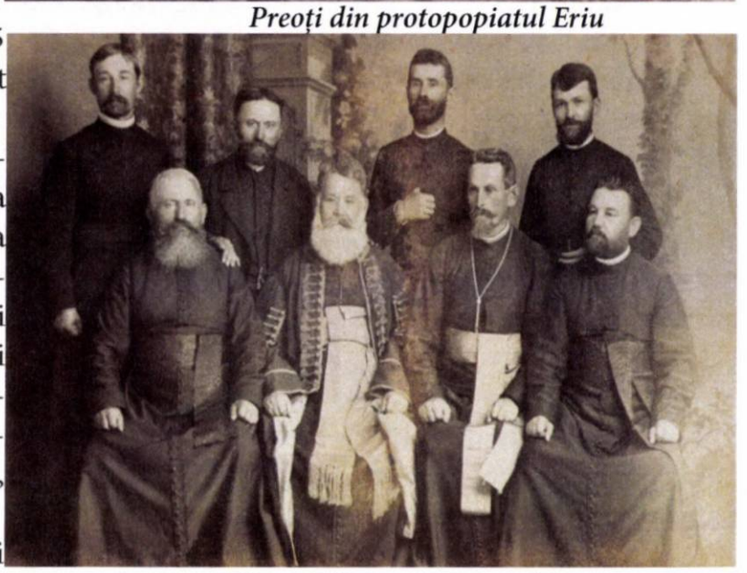

Preoţi din protopopiatul Carei

Adunarea de la Carei este importantă, deoarece pe lângă alegerea delegaţilor pentru adunarea generală a mai stabilit ca să se redacteze un memorandum, care să fie trimis episcopului de la Oradea (vezi doc. 13). Ca delegaţi pentru adunarea generală sunt aleşi Gavril Lazăr de Purcăreţi, George Şuta preotul din Moftinu Mic şi Andrei Popp, preotul din Ghenci.

Cu redactarea memorandului a fost însărcinat Gavril Lazăr de Purcăreţi, fost profesor la gimnaziul din Beiuş în perioada 1864-1869[40].

Dintr-un concept al unei adrese pe care Gavril Lazăr o adresează probabil redacţiei ziarului „Szatmár Megyei Kozlony", care apărea la Carei rezultă cu claritate obiectivul mişcărilor preoţimii sătmărene: „Obiectul mişcării noastre constă în faptul că la data de 22 iulie[41] Ministerul Instrucţiunii şi Cultelor a suprimat limba română de la gimnaziul din Beiuş, întemeiat

[40] C. Pavel, *op. cit.*, p. 174.

[41] Ordinul 24.335 a fost publicat în 22 iulie 1889 şi prevedea introducerea limbii maghiare în liceul din Beiuş începând cu anul şcolar 1889-1890.cf. C. Pavel, *op. cit.*, p. 207.

și susținut din banii noștri și stabilește că limba de predare în clasele superioare să fie limba maghiară. Astfel, obiectul mișcării noastre constă în stabilirea locului și a datei când să ținem o adunare generală în care să se stabilească poziția noastră față de acest ordin surprinzător. Mișcarea privește biserica noastră greco-catolică din Oradea, care cuprindea protopopiatele din Satu Mare, Arad și Csongrad" (doc 14).

În districtul protopopesc al Codrului, având în frunte pe protopopul George Ardeleanu nu știm dacă a avut loc o adunare prealabilă în luna aprilie. Faptul că îl găsim pe protopopul Ardeleanu prezent la conferința generală, unde semnează protocolul înseamnă că probabil procesul verbal de ședință al acestui district nu s-a păstrat.

Singurul district care nu a răspuns la apelul din 27 martie de la Carei a fost cel al Ardusatului, o zonă puternic românească[42].

Cauza credem că a fost faptul că fostul protopop din Ardusat murise cu puțin timp înainte și postul nu era ocupat, astfel că nu era cine să organizeze o ședință a protopopiatului. S-au păstrat publicate documentele adunării generale a celor 7 protopopiate din Arhidiaconatul părților sătmărene, desfășurate în 20 mai 1890 la Satu Mare[43].

Preoți din protopopiatul Someș

Preoți din protopopiatul Codru

Adunarea a avut pe ordinea de zi 4 puncte: chestiunea gimnaziului din Beiuș, școlile populare din districtul Nir, Ordinul ministerial din 26 februarie 1890[44], azilurile de băieți[45]. Observăm că față de temele inițiale au mai apărut două puncte noi dintre care cel mai important este cel privind azilurile de copii, care introducea învățarea limbii maghiare chiar și pentru copii care nu umblau la școală!

Vom sublinia că adresa episcopului a început deja să-și facă efectele, mai ales că era dublată de eforturile de influențare pe care canonicul dr. Augustin Lauran le-a depus peste tot în dieceză, iar în Satu Mare avea numeroși sprijinitori. Aceste efecte se văd din voturile parti-

[42] Districtul avea în 1890, 7.069 români greco-catolici, 387 romano-catolici (grupați în parohiile Borlești și Poiana Codrului), 32 calvini și 237 evrei cf. *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Magno-Varadiensis gr. r. cath.*, Magno-Varadini, 1890, p. 113.

[43] „Gazeta Transilvaniei", an LIII, nr. 108, 15-27 mai 1890, p. 102.

[44] Ordinul privind botezul era dat direct preoților cu evitarea căii normale care ar fi implicat autoritățile superioare bisericești.

[45] Menționăm că începând cu anii 1889-1890 guvernul a început să pună problema înființării grădinelor de copii, lege votată în anul 1891, în care paragraful 8 din lege prevedea că în grădinele de stat și comunale totul decurge în limba maghiară iar în cele confesionale „ocupația copilului trebuie să meargă mână în mână cu introducerea lui în cunoașterea limbii maghiare". Cf. Onisifor Ghibu, *Viața și organizația bisericească și școlară în Transilvania și Ungaria*, București, 1915, p. 105.

cipanţilor în chestiunea gimnaziului din Beiuş. Proiectul de rezoluţie care cerea ţinerea în cel mai scurt timp al sinodului diecezan prevedea ca în caz că episcopul de Oradea nu va primi rezoluţia sătmărenilor să se apeleze la forul superior, adică la Mitropolia de la Blaj. Arhidiaconul Ciriac Barbul şi protopopii Samuil Szabo, George Ardeleanu nu au fost de acord cu apelul la mitropolit!

La punctul 2, referitor la situaţia şcolilor din districtul Nir conferinţa vede rezolvarea tot prin convocarea sinodului, care ar trebui să statueze clar că învăţătorii confesionali sunt supuşi în cauzele disciplinare doar episcopiei. Acest punct a fost votat unanim. La punctul 3 iarăşi a fost unanimitate de voturi, hotărându-se că, deoarece ordinaţiunea ministerială din 26 februarie „se trimite preoţimei noastre cu încungiurarea autorităţilor noastre supreme bisericeşti competente pe cale administrativă, conferinţa deţărmureşte a o respinge"[46].

Preoţi din protopopiatul Ardusat

În ceea ce priveşte azilele de copii, conferinţa hotărăşte „...ca acest proiect să corespundă principiilor lui Fröbel,[47] cu caracter confesional, cu temei religioso-moral, deci este invitat Prea Veneratul Ordinariat a înruri din răsputeri, ca aceste instituţiuni humanitare să nu decline de la scopul lor adevărat, făcându-se unelte de maghiarizare..."[48].

De fapt legea azilelor de copii care este adoptată în anul 1891 chiar asta urmărea, transformarea acestor instituţii, folositoare de altfel, într-un instrument de maghiarizare şi a copiilor, care nu umblau la şcoală.

Protocolul este subscris de 18 preoţi dintre care un arhidiacon (Ciriac Barbul), 1 canonic onorariu, care era şi protopop de Satu Mare (Ioan Darabant), 3 protopopi (Gavril Lazăr de Purcăreţi din districtul Carei, Samuil Szabo din districtul Supuru de Jos, George Ardelean din districtul Codru) precum şi nouă preoţi din şase districte protopopeşti (George Şuta din Moftinu Mic, Vasile Leşian din Sânmiclăuş, Ioan Erdelyi din Tătăreşti, George Chereji din Portiţa, Ignaţiu Szilagyi din Gereuşa, Mihail Darabanth din Amaţi, Andrei Popp din Ghenci, Ludovic Mărcuş din Mădăras, Augustin Egri din Dindeşti[49]. Observăm că la adunare nu participă nici un preot din protopopiatele Someş şi Ardusat, probabil aceştia făceau parte din partida favorabilă canonicului dr. Augustin Lauran care nu dorea ţinerea unui sinod general pe care îl considera ca un atentat la autoritatea episcopului Mihai Pavel!

Extrem de interesant este şi Memorandul adoptat de conferinţă care cuprindea poziţia preoţilor sătmăreni faţă de atentatele guvernamentale mai ales la folosirea şi învăţarea limbii române. Vom remarca că acest document a fost redactat de Gavril Lazăr de Purcăreţi care, la a cincea conferinţă generală desfăşurată la începutul anului 1892, va fi ales membru în Comitetul Central electoral. Conferinţa este foarte importantă deoarece aici s-a hotărât mergerea la împărat cu Memorandul[50].

Documentul din mai 1890 cuprinde multe idei care se regăsesc şi în textul Memorandului din anul 1892. Enumerăm câteva dintre aceste idei: limba română stă pe aceeaşi treaptă cu celelalte limbi europene, limba română ca limbă naţională rituală în biserică, de limbă de

[46] „Gazeta Transilvaniei", nr. 108/15-27 mai 1890, p. 1.

[47] Fröbel Friedrich (1762-1852), mare pedagog german. Cf. *Knaurs Lexikon*, I. München, 1991, p. 431.

[48] „Gazeta Transilvaniei", an LIII, nr. 108/15-27 mai 1890, p. 1.

[49] „Familia", an XXVI, nr. 20/20 mai-1 iunie 1890, p. 239.

[50] Teodor V. Păcăţian, *op. cit.*, VII, p. 504.

propunere în şcolile din Transilvania, de limbă consultativă şi protocolară în justiţie este garantată prin legile patriei, cele trei milioane de români transilvăneni au nevoie de intelectuali buni cunoscători ai limbii române, enumerându-se categoriile, care ar trebui să ştie perfect limba română: preoţii, învăţătorii, funcţionarii comitatenşi, judecătorii civili. Statul în loc să sporească numărul institutelor cu limbă de predare română pune tot felul de piedici învăţării limbii române, printre aceste măsuri, înscriindu-se şi recentele măsuri împotriva gimnaziului din Beiuş sau a şcolilor populare confesionale din zona Nirului şi aşa că „existenţa noastră naţională e ameninţată cu totală extirpare din biserică, din şcoală, din stat, ba chiar din familie."[51]

Conferinţa generală cu votul unanim al participanţilor a adoptat următoarea rezoluţie în care cereau convocarea în cel mai scurt timp al unui sinod diecezan. În caz că Ordinariatul de Oradea şi episcopul nu ar fi acceptat această doleanţă a clerului, clerul sătmărean îşi lua libertatea să apeleze la mitropolie sau chiar la Papă şi pe această cale să fie propus „pentru sanare şi părintească rezolvire Maiestăţii Sale Regelui nostru apostolic"[52].

Memorandul se încheia cu următoarele cuvinte:„Ultimul azil de scăpare îl aflăm în sinodalitate, de unde susternându-ni-se durerile la scaunul Romei, cu puternică întrevenire a Sfântului Scaun să se propună acelea pentru sanare Maiestăţii Sale Regelui nostru apostolic ca şi la supremul patron şi protector al bisericilor şi şcoalelor noastre naţionale"[53].

Vom mai nota că şi textul Memorandului din 1892 pomeneşte situaţia gimnaziului din Beiuş: „Limba maghiară a fost impusă ca limbă de propunere în şcolile secundare din Beiuş prin simple dispoziţii ministeriale." Tot aşa sunt pomenite azilele de copii, maghiarizarea şcolilor elementare etc.[54].

Până la urmă, din păcate, voinţa episcopului Mihai Pavel şi mai ales a sfetnicului său de taină, Lauran[55] a învins. Se păstrează circulara episcopului Pavel din 25 iunie 1890 prin care se convoca pentru zilele de 8 şi 9 iulie la Oradea un consistor plenar diecezan la care erau chemaţi atât asesorii consistoriali cât şi toţi protopopii din dieceză (doc. 18). Din Satu Mare au participat asesorii consistoriali, oameni ai canonicului Lauran (Gavril Popdan, Silviu Rezei, V. Leşianu), arhidiaconul Ciriac Barbul, protopopii Ioan S. Sălăjan, Gavril Lazăr, Mihail Ciurdariu, Vasile Zsiros, Augustin Pelle, Mihai Cinca precum şi preoţii Ioan Erdelyi, Antoniu şi Corneliu Ghitta, M. Mărcuţ, Coriolan Ardelean, dr. Felician Bran, George Perenyi, Vasile Steer, Samuil Ciceronescu, Lazăr Iernea, Romul Marchiş, Sigismund Catoca, Florian Sălăjan, D. Mureşan, Ludovic Mărcuş, Ioan Ciceronescu[56].

Episcopul a făcut un istoric a fazelor prin care a trecut liceul din Beiuş şi măsurile luate pentru conservarea acestei bijuterii a diecezei. La propunerea preotului Ioan Moldovan din Nyiradony s-a adoptat o rezoluţie care lăsa la mâna episcopului viitoarele măsuri de luat, ceea ce reprezenta o victorie a partidei lui Lauran. Vom reproduce în parte rezoluţia care de fapt nu hotărăşte nimic: „Consistoriul plenar, considerând giurstările puse la evidenţă, cu mulţumită ia cunoştinţă despre procedura basată a guvernului diecezan observată în afacerea gimnaziului de Beiuş şi prin urmare nu consimţeşte cu enunţările ziarelor referitoare la cauza aceasta. Încât însă e convins consistoriul primar, cum că în clasele superioare ale acestui gimnaziu vor fi totdeauna studenţi parte din loc, parte veniţi de la alte institute, care nu vor poseda limba

[51] „Gazeta de Transilvania", an LIII, nr. 108/15-27 mai 1890, p. 2.

[52] *Ibidem*.

[53] *Ibidem*.

[54] Vasile Netea, *Istoria Memorandului*, Ed. Europa Nova, Bucureşti, 1993, pp. 84-86.

[55] Am introdus între documente şi mai multe relatări din „Gazeta Transilvaniei" care încearcă să descifreze această politică a episcopiei de Oradea care se va dovedi falimentară deoarece a dus în anul 1912 la crearea Episcopiei greco-catolice maghiare de Hajdudorog prin smulgerea a 44 de parohii din dieceza orădeană, precum şi la pierderea a nenumărate şcoli confesionale transformate în şcoli de stat.

[56] „Familia", an XXVI, nr. 26/1-13 iulie 1890, p. 315.

maghiară și astfel fără explicații românești neputând face progres în științe, vor fi necesitați a părăsi institutul, roagă pe Ilustritatea sa episcopul și pe veneratul guvern diecezan să efeptuiască cu tot dinadinsul ca în cele patru clase superioare să se propună toate studiile în limba română și maghiară"[57].

Ultimul document publicat este o circulară a episcopului Mihail Pavel din 20 ianuarie 1891, adresată tuturor preoților din eparhie, în care după ce le mulțumește pentru dovezile de prețuire adresate lui în ultimul an, justifică apoi toți pașii întreprinși de el în problema gimnaziului din Beiuș, condamnând totodată pe cei care prin intermediul ziarelor „Gazeta Transilvaniei" și „Tribuna" condamnau actele episcopului întreprinse în problema gimnaziului din Beiuș.

Așa ia sfârșit o inițiativă extrem de frumoasă și generoasă a sătmărenilor pentru salvarea caracterului românesc al gimnaziului din Beiuș. Vom mai menționa că Sătmarul a fost în fruntea mișcărilor pentru salvarea gimnaziului din Beiuș, având prioritate absolută în declanșarea mișcărilor, pentru că nu trebuie să uităm că adunările protopopiatelor Beiuș, Barcău, Sebiș, Șimand și Șiria sunt toate din a doua jumătate a lunii aprilie. Vom menționa că acest potențial național din rândul preoțimii sătmărene s-a manifestat și în timpul Memorandului[58] și mai ales în timpul protestelor împotriva episcopiei maghiare de Hajdudorog când Sătmarul s-a aflat în fruntea tuturor inițiativelor românești împotriva acestei episcopii.

Anexe[59]

1. 1890 martie 27, Carei. Protocolul adunării de la Carei din 27 martie 1890 în care s-a hotărât convocarea unei adunări generale a Arhidiaconatului Părților Sătmărene în problema gimnaziului de la Beiuș.

Protocolul consultului subsemnaților ținut în Carei Mare la 27 mărțișor sub prezidiul R<everendisimului> D<omn> Arhidiacon al părților sătmărene.

Obiect:

Chestiunea gimnaziului de Beiuș

R<everendisimul> D<omn> A<rhi>d<iaco>n salutând pe membrii adunați pune întrebarea: oare între împrejurările grele actuale este consult, cum că clerul și poporul diecezei orădene să ieie parte activă în cestiunea deja cunoscută a gimnaziului de Beiuș.

determinat: membrii prezenți în unanimitate s-au pronunțat pentru acțiune.

După consultare meritorie se-or aflat de bine următoarele expediente: să se adune toate 8 protopopiatele părților sătmărene în o conferință generală la ziua de 1 mai st<il> n<ou> în Satu Mare ori în Careii Mare după cum va binevoi a delibera majoritatea protopopiatelor din cestiune;

Rezultatul consultului de azi se va comunica cu protopopiatele singuratice, rugate fiind ca fiecare protopopiat în ambitul său să țină adunare districtuală, a cărora protocoale în decurs de 15 zile de la primire să le înainteze R<everendisimului> D<omn> A<rhi>diacon cu expresiunea aparte oare votează locul conferinței gen<erale> în Carei ori Satu Mare? Rezultatul voturilor pentru locul adunării numai decât va fi notificat oficiilor pro<to>popești concernante.

Nefiind alte objecte conferința se ridică.

Dat în Carei Mare la 27 mărțișor 1890

Ciriac Barbul

Arhidiacon

---

[57] *Ibidem.*

[58] Viorel Ciubotă, *Aspecte ale mișcării memorandiste din județul Satu Mare (1892-1894)*, în „Satu Mare. Studii și comunicări", nr. IV, Ed. Muzeului Sătmărean, 1980, pp. 203-211.

[59] Documentele și fotografiile originale folosite în această lucrare provin dintr-o colecție particulară.

Ioan Silviu Sălăgian[60]
protopop Eriului.
Gavril Lazăr Purcăreţianul
protop<opul> distr<ictului> Carei
George Şiuta[61],
paroh în Kis Majtény
Ignaţiu Pazuchanics,
paroh rutean din Careiu Mare
Vasile Leşianu[62],
parohul Sânmiclăuşului şi prof<esor> emerit
George Mureşan[63],
cooperator, notarul consultului
f: 2 verso:
Protocolul conferinţei ţinută la 27 Mart<ie> 890 în cauza gimnaziului de Beiuş.

2. 1890 aprilie 9, Supuru de Jos. Copia protocolului adunării protopopiatului Supuru de Jos în care s-au pronunţat pentru ţinerea adunării generale a arhidiaconatului sătmărean la Carei.

Copia

Protocolul adunărei consultative ţinută conform rescriptului Archidiaconului părţilor sătmărene R<everendissimul> D<omn> Ciriac Barbul, în Supurul de Jos, din partea subscrişilor la 9 aprilie st<il> n<ou> 1890. Samuil Szabo protopopul Supurului de Jos aduce la cunoştinţă celor de faţă, că la 27 martie st<il> n<ou> 1890 s-a ţinut în Carei Mare din partea alor câţiva domni preoţi diecesani de prin jurul Carei Mare, sub presidiul R<everendissimului> D<omn> Ciriac Barbul, o adunare consultativă în chestiunea gimnaziului de Beiuş, unde s-a determinat între altele acţiune din partea clerului diecesan, ca cea mai competentă corporaţiune în acea cauză, astfel e de lipsă o conferinţă generală din partea celor 8 protopopiate a părţilor sătmărene, unde e de dorit ca să se reprezenteze cât mai mulţi. Locul acelei conferinţe ţinânde s-a lăsat a fi determinat prin pluralitatea voturilor din partea competenţilor că oare adică Carei Mare sau Satu Mare să fie. Opiniunea mea ar fi, ca locul adunărei respective conferinţei aceleia ţinânde să fie Carei Mare, căci abstrăgând de la acea că pentru noi din districtul Supurului e şi mai favorabil, mai aproape şi mai fără spese, deoarece e lucru ştiut, că noi spre Satu Mare pentru comunicaţiunea împedecată numai după petrecere de una noapte putem merge mai departe, dar în Carei-Mare fiind şi locuinţa R<everendissimului> D<omn> Arhidiaconul părţilor sătmărene ţin de mai competent Carei-Mare decât Satu Mare - de altcum vă rog ca să vă daţi opiniunea.

Determinat: Nu numai situaţiunea dar toate împrejurările ne dă impulsul că locul adunărei conferinţei celor 8 protopopiate a părţilor sătmărene să-l votăm a fi Carei-Mare.

---

[60] Ioan Silviu Sălăgean (1836-1896), născut în localitatea Irina, a fost profesor emerit la liceul Samuil Vulcan unde a predat istorie şi geografie între anii 1858-1872. În ultima parte a vieţii a fost preot în Moftinu Mic, Valea Vinului, Vezendiu, a contribuit la elaborarea unor manuale şcolare. Cf. Viorel Câmpean, *Oameni şi locuri din Sătmar*, I, Ed. Citadela, Satu Mare, 2010, pp. 48-49.

[61] George Şuta (Şiuta) 1844-1915, născut la Sătmărel, a fost un susţinător al elevilor Gimnaziului de la Beiuş, iniţiind o serie de colecte. A fost membru al Partidului Naţional Român. Cf. Viorel Câmpean, *op.cit.*, III, Ed. Citadela, Satu Mare, 2015, pp. 168-177.

[62] Era născut în anul 1845 la Vezendiu, jud. Satu Mare. A absolvit liceul din Beiuş în anul şcolar 1867/8, fiind coleg cu Coriolan Brediceanu şi Pap Ignaţiu, viitor episcop ortodox al Aradului. A absolvit seminarul de la Oradea şi apoi Universitatea din Cluj-Napoca. Între anii 1872-1888 a fost profesor la Gimnaziul din Beiuş, de unde a fost destituit de episcopul Pavel şi numit paroh la Sânmiclăuş, jud. Satu Mare. Cf. C. Pavel, *op. cit.*, p. 177, 183, Iudita Căluşer, *op. cit.*, p. 268.

[63] George Mureşan (1858-1939), născut la Tiream, este şi el absolvent al liceului din Beiuş (1961), a slujit Sfântului Altar 42 de ani. A deţinut funcţia de preşedinte al Reuniunii Învăţătorilor Sătmăreni (1891-1893), a activat în cadrul despărţământului Sătmar-Ugocea al Astrei. Cf. Viorel Câmpean, *op.cit.*, II, Ed. Citadela, Satu Mare, 2010, pp. 25-28.

Signat (semnat n.n.) la 9 st<il> n<ou> aprilie 1890, Supurul de Jos
S. Szabo, protopop districtual president ad-hoc,
Ioan Sopronyi, preot de Hurez,
Ioan Clintoc, preot de Racova și prof<esor> emerit,
S. Millian, preot de Chegea,
A. Lazin, preot de Soconzel,
F. Turdean, preot de Stâna,
Vasile Ardelean, neoprezbiter not<ar> ad-hoc.

3. 1890 aprilie 12, Supuru de Jos. Adresa districtului Supurului de Jos către arhidiaconul Ciriac Barbul în care îi comunică că dorința preoților din protopopiat este ca locul de desfășurare a conferinței să fie la Carei.

38/1890

Rev<ere>dis<ime> D<omnu>le Arhidiacon!

Aci % alăturat am onoarea a vă trimite „copia" protocolului adunării preoților din districtul Supurului de Jos, din care precum apare ne este dorința ca locul conferinței ținânde să fie Carei Mari. Aștept resultatul!

Altcum a R<everendisimei> Voastre
Supuru de Jos 12/IV st<il> n<ou> 1890
În Christos frate și s<incer> stimător
Samuil Szabo, protopop

4. 1890 aprilie 15, Vezendiu. Protocolul conferinței districtului Eriu în care preoții au hotărât ca loc de desfășurare a conferinței generale să fie orașul Carei, alegându-se și cei patru delegați la conferință.

Protocolul

adunării tractuale al protopopiatului Eriului din părțile sătmărene aparținând Diecesei Gr<eco> cath<olice> Orădene convocate pentru ziua de 15 aprilie în Vezendiu, sub presidiul ordinar.

De față cei subscrișii.

Presidele deschide adunarea cu salutarea creștină: Chistos a înviat! Simbolul vieții și al libertății, după aceea raportând istoricul anchetei din Carei, reflectează la atentatul contra Gimnasiului de Beiuș și la năpăstuirile din Sobolciul vecin (va să zică pentru noi sătmărenii ardet Ucalegon[64]), apoi s-a dat citire protocolului conferinței pregătitoare din Carei din datul 27 martie a<nul> c<urent>. Adunarea animată salutând pe inițiatori, primește comunicatul în chestiune în toată întinderea lui.

Iar cu privire la locul pentru conferința generală a celor 8 protopopiate sătmărene, se declară unanim pentru Carei, delegând representanți în numele districtului Eriu în societatea protopopului pe d<omnii> parohi George Kerezsi, paroh în Portelec, Vasile Leșianu, paroh în S<ân>Miclăuș, Georgiu Darabant, paroh în M<ező> Tiream și Augustin Egri, paroh în Dindileag.

Copia autentică a protocolului de față, va servi una dată de litere credenționale.

După acestea, ședința se ridică, protocolul se subscrie și autentifică.

D<at> c<a> m<ai> sus
Ioan Silviu Sălăgian, protopopul Eriului
Vasiliu Leșianu, paroh în S<ân> M<iclăuș>, profesor emerit
George Kerezsi, par<oh> în Portelec, not<arul> adunării

[64] Corect „Jam proximus ardet Ucalegon" (Arde la vecinul Ucalegon), vers din Virgiliu, *Eneida*, II, 311. Aici sensul este că dacă se întâmplă vreo nenorocire vecinului, trebuie să fim cu grijă și cu apărare căci poate să vie și peste noi. Cf. Barbu Marian, *Dicționar de citate și locuțiuni străine*, Ed. Națională S. Ciornei, București, 1936, p. 93.

Georgiu Darabanth, paroh în Tiream,
Augustin Egri, par<oh> de Dengeleg.

5. 1890 aprilie 15, Sătmărel. Protocolul luat în parohia gr. cat. din Sătmărel al adunării protopopiatului Mădăras în care participanţii au optat pentru oraşul Satu Mare ca loc al conferinţei generale, toţi preoţii exprimându-şi dorinţa de a lua parte la această adunare.

Copia

Protocol, luat în parochia g<eco> cath<olică> română de Zsádany la 15 aprilie 1890, din conferinţa M<ult> O<noraţilor> Domni preoţi condistrictuali a protopopiatului de Mădăras, în meritul cestiunei (chestiunei n.n.) gimnaziului de Beiuş g<reco> cath<olic> aparţinător Diecesei g<reco> cath<olice> Orădene.

Fiind de faţă suscrişii M<ult> O<noraţii> D<omni> Mihail Cinca adm<inistratorul> of<iciului> protopopesc şi V<ice> A<rhi> D<iacon> on<orar> M<ult> O<noratul> D<omn> Ioan Erdelyi paroh în Tătăreşti, M<ult> O<noratul> D<omn> Emanuil Pelle paroch în Terebesci, M<ult> On<oratul> D <omn> Michail Darabant paroc în Amaţiu, M<ult> O<noratul> D<omn> Ludovic Mărcuş coadjutor în Mădăras, D<omnul> Iuliu Szabo teolog absolut dein Dieceză. După ce M<ult> O<noratul> D<omn> protopop salută pe preoţii coadunaţi la propunerea M<ult> O<noratului> D<omn> Ioan Erdelyi se constituie conferinţa. Se alege de preşedinte M<ult> O<noratul> D<omn> Mihail Cinca protopopul, de notariu Ludovic Mărcuşiu.

1. D<omnul> Preşedinte pune întrebarea oare primesce conferinţa în principiu deciziunea conferinţei constituente din Carei M<ari> cu respectu la cauza gimnasiului de Beiuşu. Membrii conferinţei, afară de M<ult> O<noratul> D<omn> Emanuil Pelle, se dechiară a primi în principiu decisiunea conferinţe i însemnate.

2. D<omnul> preşedinte mai departe conform invitarei primite de la Preşedintele conferinţei constituante dein Carei Mare cere votul membrilor, unde voiesc să se ţină adunarea generală a sătmărenilor în Carei Mare ori Satu Mare? Fără escepţiune votează pe lângă Satu Mare.

3. Le mai cere declaraţiunea conferinţei, că oare voiesc a lua parte activă la conferenţa generală ori nu? Fără M<ult> O<noratul> D<omn> Emanuil Pelle toţi membrii coadunaţi se declară a lua parte activă, la acea conferinţă.

4. În urmă D<omnul> Emanuil Pelle face propunerea ca conferinţa (sic!) prin tenoarea acestui protocol să invie pe R<everen>disimul Domn Archi-Diacon al Satu-Marelui, ca la conferinţa generală să invite pre toţi mirenii inteligenţi dein Archi Daconatului Sătmarului ... Se primeşte moţiunea unanim şi prin acesta este rogat R<everen>dissimul Archi-Diacon a face invitările conform moţiunei sus semnate.

După aceste nefiind altceva de pertractat conferinţa se închide.

Dat ca mai sus.

Mihail Cinca m. p. adm<inistratorul> of<iciului> protopopesc ca preşedinte, Ioan Erdély m. p. preot în Tătăreşti; Emanuil Pelle m. p. preot în Terebeşti, George Perenyi m . p. preot g<reco> cath<olic> în Ruşi, Mihail Darabanth m.p. preot g<reco> cath<olic> de Amaţiu, Iuliu Szabó m. p. teolog absolut, Ludovic Mărcuşiu coadjutor paroh în Mădăras m. p. ca notarul conferinţei.

Pentru autenticitatea protocolului
Mihail Cinca m. p. adm<inistratorul> of<iciului> protopopesc din Mădăras.

6. 1890 aprilie 16, Vetiş. Adresă a protopopiatului Satu Mare din care reiese că participanţii la conferinţa districtuală au optat pentru oraşul Satu Mare ca loc de desfăşurare a conferinţei generale.

88/890

Reverendissimului Domn Ciriac Barbul[65] Arhi Diaconul părților sătmărene

La oficioasa conferință făcută de protopopii Districtelor Eriului Ioan Szelesianu,[66] D<omnul> Re<verendi>ssim Gavril Lazăr P<roto>p<o>pul Careiului, D<omnul> Georgiu Siutha parochului de Kis Maiteny[67], Vasiliu Leșanu, Parochul de Szent Miklos[68], Georgiu Marosanu cooperatorul Careiului și notarial constorialu și D<omnul> Ioan Basuconiaj, la modesta întrebare făcută unde se va celebra adunarea făcândă în 1 Mai a curentei Preoțimea Districului Sătmarului toți unanimiter[69] au votat pentru ținerea adunării în orașul sau cetatea Sătmarului.

Despre care răspuns, cu expresiunea stimei profunde rămân.

În Vetiș în 16 aprilie 1890

R<everendi>ssimului Domn

Ioan Darabant

P<roto>p<o>pul Sătmarului

7. 1890 aprilie 17, Pomi. Protopopul districtului Someș informează pe Ciriac Barbul că din cauza postului nu a putut aduna preoții dar i-a informat printr-o circulară și au votat ca adunarea generală din 1 mai să aibă loc la Satu Mare.

74/1890/

Prea re<vere>ndisimului domn Ciriac Barbul arhidiacon

Carei - Mari

Primind copia protocolului conferinței ținută în Carei-Mare la 27 mart<ie> a<nul> cur<ent> în chestiunea Gimnaziului de Beiuș, după ce însă, din cauza păresemilor[70] și a săptămânii mari a patimilor - în sensul protocolului - adunare districtuală nu s-a putut ține, i-am provocat intim - un circulariu - alăturând copia protocolului în origine - pe toți frații condistrictuali, pentru votarea locului conferinței generale ținândă în 1 mai a<nul> cur<rent> în Carei-Mare ori în Satu Mare?

Districtul Someșian fără osebire, cu unanimitate s-au dechiarat și subscris pentru ținerea adunării generale în Satu Mare.

Cu deosebită veneratiune rămân Al R<everen>d<isii>mei Domniei voastre

Pomi în 17 ap<ril>i<ie > 1890

Frate în Cristos Augustin Pelle, m.p. paroh și pro<topo>p

8. 1890 aprilie 18, Brașov. Articol apărut în Gazeta Transilvaniei în care se relatează despre acțiunile preoțimii sătmărene în chestiunea gimnaziului din Beiuș.

Preoțimea din protopopiatele Carei și Eriu s-a întrunit la o conferință în opidulu Carei sub președinția Archi-Diaconului părților sătmărene la 27 Martie st<il> n<ou> a<nul> c<urent> în chestiunea gimnaziului din Beiuș. Deși puțini la număr, însă după zisa Mântuitorului: „unde-s doi sau trei adunați în numele meu, acolo sunt în mijlocul lor", deciziile conferinței s-au adus în unanimitate, căci cu noi a fost Dumnezeu.

Acum totul depinde de la zelul celor opt protopopiate, că ce activitate vor dezvolta față de chestiunea importantă, căci din partea conferinței li s-a dat latitudine atât în privința alege-

---

[65] Chiriac (Ciriac) Barbul (1820-1896) născut probabil la Pomi, a urmat Seminarul teologic la Oradea, ajunge arhidiacon, asesor consistorial. O lungă perioadă a slujit în parohia de la Lipău. A fost unul dintre membrii marcanți ai P/N.R, Cf. Viorel Câmpean, *Oameni și locuri din Sătmar*, I, Ed. Citadela, Satu Mare, 2010, pp. 50-53.

[66] Ioan Silviu Sălăjan (1836-1896), preot, protopop, fost profesor la gimnaziul din Beiuș, autor a primei geografii românești a Ardealului. Cf. Viorel Câmpean, *Oameni și locuri din Sătmar*, I, Ed. Citadela, Satu Mare, 2010, pp. 46-49.

[67] Moftinu Mic.

[68] Sânmiclăuș.

[69] În unanimitate (în limba latină în original).

[70] Miercurea de la jumătatea postului Sfintelor Paști. În trecut desemna tot postul Paștelui.

rii locului, cât şi a termenului pentru ţinerea adunării generale. Acum preoţimea nolle velle[71] nu poate sta mai mult locului. Opinia publică şi-a pronunţat verdictul său în chestiunea asta, acum e rândul la protopopi şi preoţi a dovedi lumei că poate ieşi ceva bun şi din Satu Mare. Un episod de odinioară al diecesei Orădene s-a fălit, că preoţimea lui e mai cultă dintre toate eparhiile gr<eco> catolice, acum aşteaptă să vadă ce atitudine va lua clerul în aceste momente critice, şi ce sprijin va da bunului episcop. Au trecut zilele acelea de tristă memorie, când ni se impunea ca cu ce partide politice din ţară să ne unim la urnele de alegere. Acest arhiereu nu a făcut presiune asupra convingerii nimănui şi merită să-i dăm toată veneraţiunea şi tot ajutorul posibil în cauza ce o reprezintă. Să luăm exemplu de la alţii, care se expun pentru susţinerea şi apărarea drepturilor lor, iar noi să le lăsăm pradă uneltirilor contrare? *Vigilantibus, non dormientibus jura subveniunt*[72].

Stăm pe teren egal apărăm legile aduse de parlament şi sancţionate de Maiestatea Sa. Pentru Dumnezeu! Ce cugetaţi, dacă va merge tot aşa unde vom da creştere băieţilor noştri? Profesorul de limba română din Satu Mare întrebă de elev „hogy mondjak ezt olahul"[73]. Catechetul din Carei propune Religiunea în limbă străină. După Beiuş va urma altul. La urmă vom ajunge cu credincioşii noştri la starea deplorabilă a districtului protopopesc de Satu Mare, unde poporul şi-a pierdut limba, şi numai chestiunea zilei e, când îşi va pierde religiunea. E de lipsă ca să ne adunăm cât de curând în Sinod.

G.S.

„Gazeta Transilvaniei", anul LIII, nr, 77/ 6(18) aprilie 1890, p. 2.

9. 1890 aprilie 18, Braşov. Articol apărut în „Gazeta Transilvaniei" în care i se cere episcopului Mihai Pavel din Oradea să se pronunţe în problema gimnaziului din Beiuş.

Chestiunea gimnaziului din Beiuş. Sub acest titlul citim în „Kolozsvar" de la 12 Aprilie: „Articolul ce l-am publicat dăunăzi în chestiunea aceasta, „Gazeta" îl reproduce în întreg cuprinsul său şi promite, că acum îşi va face observaţiile sale faţă de acel articol. Le aşteptăm. „Gazeta" provoacă totodată pe episcopul de la Oradea-mare, ca să spună ce e de făcut. Întregii acestei chestiuni i s-a dat o importanţă mai mare de cum trebuia, „Gazeta n-avea să se adreseze în afacerea asta către episcopul român din Oradea-mare, pentru că zice „Kolozsvar" - „agitaţiunea nu s-a pornit din cercul episcopului de la Oradea-mare. Ci din Arad, din cercuri private. De acolo s-a trimis cunoscutul apel. Nici însăşi inteligenţa română n-a dat importanţă apelului, din Februarie şi până acum ea numai în comitatul Sătmarului a ţinut adunare în chestiunea aceasta. Guvernul a fost în drept să facă ce a făcut. Cei ce n-au fost îndestuliţi cu dispoziţiunea ministrului, puteau să-şi caute dreptul, să fi recurs la legislaţiune; a face însă presiune asupra guvernului prin două trei adunări, asta nu se poate".

Afirmările reptilei din Cluj n-au nici un temei. Nu cumva ar dori cei dela „Kolozsvar" ca să mergem în deputaţie la dl. Csaky şi să-i mulţumim pentru lovitura de moarte ce a dat-o şcoalei române din Beiuş? Prea se preface a fi naivă, când scrie foarte bine, că aici se tractează pe viaţă şi moarte!

Gazeta Transilvaniei, anul LIII, nr. 77, 6 -18 aprilie 1890, p. 2.

10. 1890 aprilie 19, Braşov. Articol apărut în „Gazeta Transilvaniei" în care este prezentat punctul de vedere al canonicului dr. Augustin Lauran[74] faţă de chestiunea gimnaziului din Beiuş precum şi punctul de vedere al redacţiei ziarului faţă de aceeaşi problemă.

[71] Fie că vrea, fie că nu (în limba latină în original).

[72] Legile servesc celor care veghează, nu celor care dorm (în limba latină în original).

[73] Cum se spune asta în româneşte (în limba maghiară în original).

[74] Dr. Augustin Lauran (1844-1912) prelat papal şi protonotar apostolic născut la Petea, rector din 1879 al seminarului diecezan din Oradea timp de 27 de ani, autor a 7 lucrări teologice. Cf. Viorel Câmpean, *Oameni şi locuri din Sătmar*, I, Ed. Citadela, Satu Mare, 2010, pp. 38-40.

Ghestiunea gimnaziului din Bieuș

Înainte cu zece zile, în numărul de la 27 Martie (8 aprilie) ale foii noastre, am dat în toată estensiunea sa comunicatul semi-oficios, ce ministru unguresc de instrucțiune publică a făcut să se publice în una și aceeași zi (1 Aprilie st<il> n<ou> a<nul> c<urent>) în toate ziarele guvernamentale și care comunicat avea menirea a răspunde, sau mai bine zis, a combate Apelul apărut în nr. 26 al „Gazetei Transilvaniei" din anul curent.

Cu ocaziunea aceasta, adresându-ne către toți aceia, care ne pot da lămuriri exacte asupra faptelor atinse în memoratul comunicat, cu rugarea, ca să o facă aceasta neamânat, acum adaugă: „E clar, că acum, după ce s-a publicat răspunsul semi-oficios al guvernului unguresc, este la rândul său datoria guvernului diecezei române gr. cat. orădene de a ne lămuri asupra chestiunii ca să știm ce putem crede și ce nu din afirmările comunicatului din vorbă".

Opt zile după aceasta primiră de la Reverendisimul d-nul Canonic al bisericei catedrale gr. cat de Oaradea-Mare Dr. Augustin Lauran articolul de mai jos. D-nul canonic vorbește, ce e drept numai în numele său și nu în numele guvernului diecesan, dar modul cum scrie ne face a crede, că articolul d-sale are scopul a justifica procederea ordinariatului gr. cat. de Oradea-mare în afacerea gimnasiului din Beiuș. Astfel, putem să le considerăm ca un răspuns din partea aceasta, mai ales dacă vom avea în vedere că dl. canonic Lauran este un membru de frunte al consistoriului și că, precum se crede, sfatul d-sale a înrâurit mult asupra atitudinei guvernului diecesan în această fatală chestiune.

Iată articolul d-sale:

Gimnaziul din Beiuș

Cauzei arhigimnasiului gr. cat. de Beiuș nimic nu i-a putut face mai rău serviciu, decât chiar lipsa de tact, cu care s-a ventilat aceea din partea unora pe calea ziaristicei române. Era alarmarea diecezei și mai vârtos a Clerului prin „Apelul" cunoscut a fost chiar o eroare colosală.

Pentru molcomirea opiniei publice, trebuie să declar însă din capul locului, cum că afacerea nefericită a „steagului" a fost ce e drept „ocaziunea", însă nici-decât „cauza" dislocării acelor trei profesori, prin o rară „mistificațiune", îi înconjoară și astăzi cu aureola de martiri ai afacerii steagului.

Opinia aceasta trebuie să o rectific, încă și din această cauză, pentru că - întrebe cine nu-mi crede - și înșii interesați o scriu bine aceea, că dislocarea lor de la gimnaziul de Beiuș, unde ca preoți au fost în beneficiul diecesan, la alt beneficiu asemenea diecesan, a pretins, după împrejurări, individualitatea lor proprie, excepțională și în timpul „calamității". Altcum lor nu li s-a făcut nici o înjură, pentru că diecesa nu i-a lăsat fără aplicațiune.

E adevărat însă, că nefericita afacere a steagului - și aceasta o pot constatata și fără vătămarea discreției, a provocat un șir întreg de corespondențe și de negocieri între guvernul țării și între guvernul diecesan.

E superfluu a și aminti, că guvernul țării stăruia într-acolo, ca să se închidă gimnaziul, sau să i se întindă astfel de garanții, pe lângă care să nu se încapă nici îndoială la spiritul patriotic al Institutului vehiculat prin informațiuni sinistre. Era stăruința guvernului diecesan, susținerea cu orice preț a acestui a acestui unic institut diecesan, chemat nu numai a subministra sucrescința pentru Cler, dar totodată a pregăti pe tinerii noștri în spiritul bisericei și pentru alte ramuri ale studierilor academice. Chiar pentru aceea caracterul „diecezan"și atârnarea exclusivă a Institutului de la jurisdicțiunea ordinariatului nu s-ar sacrifica pentru nici o eventualitate.

Cine nu vede din această scurtă espunere, că mersul acestor pertractări a fost cu mult mai discrețională, decât să se fi putut complica acela chiar prin admiterea la aceste pertractări a „areopagului" publicității?

Nu satisface curiozității publicului, ci asigurarea intereselor publice ale Diecezei a fost, și asta va rămâne devisa guvernului diecesan și în viitor. E drept, că în urma urmelor guvernul

diecesan a comunicat cu direcțiunea gimnaziului și ținereaordinațiunei ministeriale referitoare la limba de propunere în clasele superioare ale Institutului.

E greșită însă, dacă nu chiar tendențioasă, acea informațiune a articolului din „Nemzet" (1 Aprilie a.c. Nr. 90) ca și cum însuți Episcopul ar fi făcut „inițiativa" în privința aceasta.

Guvernul diecesan, ca una dintre garanțiile care ar putea să-l convingă pe înaltul guvern al țării, că archigimnaziul de Beiuș este un institut de învățământ menit pentru pregătirea tinerilor la ajungerea scopurilor indicate, era nu una instituțiune de demonstrațiuni politice, a pus ce e drept în prevedere învățarea limbei maghiare în mai mare estensiune, decât în trecut. Însă acelora care pentru acesta i-ar face guvernului diecesan vre-o imputare, numai așa le-aș putea crede că vorbesc sincer, dacă respectivii m-ar convinge despre aceea, că nici ei înșiși, nici fii lor, nu scriu ungurește nici un cuvânt și că se chiar îngrijesc ca fii lor absolvind studiile gimnaziale, afară de limba română să nu se cunoască nici o altă limbă română, să nu se cunoască nici o altă limbă cultă, ca așa făcându-li-se imposibilă chiar și întreprinderea studiilor academice, să se simtă mulțumiți și cu aceea, dacă inteligența română din patrie ar fi reprezentată numai prin proletariatul unei cete de semidocți.

Cel ce vrea să glumească numai, ori să pășească pe terenul publicității numai din prurit de scriere: acela să nu scrie „Apeluri"; să nu alarmeze Dieceza; și să nu îngreuneze posițiunea acelora, cărora le zace la inimă adevăratul interes al causei ce o reprezintă.

Mai adaug încă și aceea, că pentru cazul, dacă înaltul guvern ar închide gimnaziul de Beiuș: procedarea aceasta ar fi ce e drept „injustă", însă ar fi totodată și „legală" sau mai bine zis „după lege". Ar fi „injustă", pentru că oricum să se caracterizeze afacerea steagului: oricare exces condamnabil al oricărui copil nematur, nu poate fi „caracteristica" institutului. Atunci ar trebui să se închidă toate gimnaziile din țară, începând de la cele ale statului.

De ar fi după lege pentru că paragraful 50 al Art. XXX de lege din 1883 îl îndreptățește pe ministrul de instrucțiune a pretinde, chiar și cu amenințarea închiderii gimnaziului, demiterea tuturor profesorilor acelora despre care s-ar convinge, că nutresc simțăminte contrare statului. Și fiindcă precum se află oricâți români preocupați față de unguri, chiar așa se află oricâți unguri preocupați față de români, și în special față de arhigimnaziul gr. cat. din Beiuș: nu este eschisă (esclusă n.n.) posibilitatea, ca înaltul guvern să fi adus în convingere rătăcită față de conduita politică chiar și a întregului corp didactic. Dar „convingerea", fie aceea chiar și „rătăcită"...

Era pentru eventualitatea închiderii gimnasiului e o iluzie deșartă aceea, că Majestatea Sa, decât să vadă închis gimnaziul de la Beiuș, să demisioneze pe toți miniștrii guvernului său constituțional.

Între astfel de împrejurări, concilierea opiniei publice, nu înstrăinarea aceleia de către gimnaziu, ar trebui să fie deviza tuturor acelora, cărora îi zace la inimă prosperarea acestui institut diecesan.

Dr. Augustin Lauran

Acest răspuns al d-lui canonic Lauran, mărturisim sincer, nu numai că ne-a pus în uimire, dar ne-a causat chiar o adâncă durere sufletească. Primindu-l tocmai în zilele luminate ale Paștilor l-am citit cu dorul de a vedea răsărind dintr-însul spiritul evanghelic al egalității și al dreptății, spiritul vieții și al libertății, dar ceea ce răsună din aceste rânduri nu este glasul învierii, ci glasul răstignirei.

Apelăm la toți cetitorii noștri nepreocupați, cari au urmărit cu atenție cele ce s-au publicat până azi în afacerea gimnaziului din Beiuș, și-i rugăm să ne spună în conștiința lor dacă spiritul în care este scris articolul d-lui Lauran se deosebește cât negru sub unghie de spiritul comunicatului semi-oficial al guvernului unguresc?

Noi nu aflăm nici o deosebire și cu aceasta, credem, acum caracterizată de ajuns de felul ingeniului d-lui Lauran.

Comunicatul ministrului de instrucțiune susține că procedarea acestuia a fost legală. Tot acesta susține cu alte cuvinte dl. Lauran. Comunicatul d-lui Csaky pretinde că guvernul era în drept „după lege" a închide gimnaziul din Beiuș. Aceasta o zice și dl. Canonic.

Comunicatul unguresc înșiră o mulțime de păcate ce le-ar fi comis corpul didactic și tinerimea de la gimnaziul din Beiuș. Dl. Lauran nu combate afirmările de felul acesta, ci, deși într-un loc vorbește de „informațiuni sinistre", care au tras la îndoială „spiritul patriotic al institutului", totuși admite, că a fost lipsit a se da „garanții guvernului țării" că gimnaziul din Beiuș nu este o instituțiune de demonstrațiuni politice".

Comunicatul guvernului unguresc combate Apelul, că poate duce în rătăcire opiniunea publică română. Același lucru îl face și dl. Canonic Lauran. Numai într-un singur punct dl. Lauran combate informațiunea publică în „Nemzet" și în celelalte foi de pănura ei, zicând că „este greșit, dacă nu chiar tendențios„ a susține, că însuți Episcopul ar fi luat „inițiativa" pentru introducerea limbei maghiare ca limbă de propunere în clasele superioare ale gimnaziului.

Oricât de rău a fost consiliat Episcopul în această tristă afacere, o asemenea „inițiativă" totuși nimeni n-ar fi putut-o admite, care scrie cât a făcut Prea Sfinția Sa pentru gimnaziul din Beiuș cu cele mai bune intențiuni.

Dar oare nu cumva comunicatul unguresc a înțeles sub acel cuvânt mai mult pasul consistoriului din Oradea-mare, prin care acesta a „pus în prevedere" învățarea limbei maghiare în mai mare estensiune ca în trecut", pas pentru care este răspunzător și dl. canonic Lauran și pentru care declarările sale de azi d-sa pare a se fi interpus cu toată energia?

Dl. Lauran nu avea lipsă să ne „convingă", cât preț pune d-sa pe învățarea limbei maghiare „în mai mare estensiune". D-sa de mult ne-a „adus în convingere", că în toate privințele întâietatea acestei limbi, în care și-a scris mai toate ofurile sale bisericești, făcând prin aceasta propagandă în sânul clerului român gr. cat. al Oradei-mari pentru „areopagul" opiniei publice maghiare, înaintea căruia îți descoperă toate băierile inimei sale, pe când publicul român nu-i iartă nici măcar „curiositatea", ce-o are de a afla, de la cei chemați și puși în frunte, din ce cauză și pentru care motive se sugrumă instrucțiunea română în vechiul așezământ de cultură al Bihorului.

Acum trebuie dar să fim uimiți, când am văzut din articolul dl. Lauran, că d-sa în această atacare/afacere înoată în același ape, în care se scaldă și contrarii noștri naționali. Dar o adâncă mâhnire ne-a cuprins sufletul, când am înțeles din espunerile d-sale, că pune toată greutatea numai și numai pe „caracterul diecesan" al școalei din Beiuș și nu dă nici cea mai mică însemnătate caracterului ei național românesc.

Aici ne aflăm înaintea marei prăpastii, ce ne desparte pe noi cei cu „Apelul" și cei de la „areopagul publicității" de domnul Lauran. Noi voim ca gimnaziul din Beiuș să fie și să rămână în veci o școală românească, care să răspândească cultură românească și numai românească, iar dl. Lauran ne spune cu cea mai mare răceală, că voiesce să se susțină „cu orice preț" institutul ca institut „diecesan" și că acest caracter al său nu s-ar sacrifica pentru nici o eventualitate.

De aici putem deduce, că pe cărarea apucată de a da „guvernului țării" dl. Lauran găsește, că se poate sacrifica caracterul românesc al gimnaziului și că acesta ar fi poate chiar o procedare „cu tact" care să ușureze posițiunea celor de la „guvernul diecesan". Ori dară se pot esplica în alt sens cuvintele „cu ori-ce preț" și „pentru nici o eventualitate„?

Dar dl. Lauran ne vorbește și de „asecurarea intereselor publice ale diecezei" zicând că aceasta a fost și rămâne „devisa" guvernului diecesan.

Ei bine îl întrebăm, cum își închipuiește d-sa interesele publice ale diecesei gr. cat. orădane dezbinându-le de interesele publice ale bisericei române gr. cat. și ale națiunei românești?

Nu a declarat episcopatul român gr. cat. de atâtea ori în modul cel mai sărbătoresc înaintea țării și a tronului, că limba română este o condițiune sine qua non, o condiție de viață pentru biserica gr. cat.? Și oare dieceza gr. cat de Oradea-mare nu face parte integrantă din această biserică? Și dacă dl. Lauran ocupă un post atât de onorific la biserica catedrală din Oradea nu-l ocupă domnia sa oare ca fiu al bisericei române, ca preot român?

Nu neagă nimeni că școala din Beiuș este un institut diecezan, dar dieceza care îi dă acest caracter nu este oare o dieceză română, care trebuie să țină seama de interesele de viață ale credincioșilor săi români?

Dl. Lauran recunoaște, că menirea gimnaziului din Beiuș este în prima linie „a subministra sucrescența pentru cler și totodată a pregăti pe tineri în spiritul bisericei". Ce cler va crește însă și ce spirit se va propaga în biserica română cu limba de propunere maghiară?

Iată de ce noi am susținut și susținem, că chestiunea gimnaziului din Beiuș este o chestiune de viață și de moarte pentru biserică și popor, care numai prin caracterul său românesc, prin limba sa română se poate desvolta și poate trăi.

Dar tocmai acest „caracter" și tocmai această „limbă" au fost lovite de forța brutală. Ce a făcut guvernul diecesan gr. cat. din Oradea ca să le apere?

Despre acesta dl. canonic Lauran nu ne dă nici o lămurire. Ne arată numai, că după niște „pertractări discreționale", care au fost ascunse dinaintea „areopagului" publicității „ca să nu se complice" lucrul, guvernul diecesan în urma urmelor a „comunicat" cu direcțiunea gimnazială „și tenorea ordinațiunei ministeriale".

„În urma urmelor"! Acesta este trista signatură a momentului!

În urma urmelor ne pomenim cu un caz ministerial, care răstoarnă temelia esistenții școalei din Beiuș, care lovește în cel mai sfânt drept al bisericei și al poporului român.

Cei de făcut acum? *Hic Rhodus, hic salta!*[75]

Dl. canonic Lauran susține, că trebuie să ne împăcăm cu atentatul, să conciliem opinia publică. No și cei de-o părere cu noi susținem sus și tare, că ar însemna a ne înfige noi înșine pumnul în piept, și a sacrifica și interesele bisericei și ale națiunei, când am subscrie prin tăcerea noastră această nelegiuire.

Dl. Lauran nu e pentru publicitate și poate nu e nici pentru Sinod. Noi cerem cea mai estinsă publicitate și cerem întrunirea Sinodului într-o chestiune de-o însemnătate atât de gravă.

Răspunsul d-lui Lauran ne lasă aproape în același întuneric în care am fost, ceea ce vom arăta în alt articol. Cine poate aduce dar lumină în această nenorocită chestiune dacă nu Sinodul diecesei orădane?

Guvernul diecesan gr. cat. din Oradea mare, stând înaintea unei răspunderi atât de grele față cu prezentul și viitorul, va avea să aleagă opiniunea d-lui canonic Lauran și între opiniunea publică a clerului și poporului diecesei orădan și a tuturor românilor de bun simț.

Gazeta Transilvaniei, anul LIII, nr, 78/ 7-19 aprilie 1890, pp. 1-3.

11. 1890 aprilie 19, Oradea. Adresă a episcopului Mihai Pavel către arhidiaconul Ciriac Barbul în care îi cere să înceteze să organizeze adunări și mișcări al căror scop nu este cunoscut de episcopie.

856

Reverendisimului în Christos Frate Ciriac Barbul

Archidiacon și paroc gr<eco> cat<olic> în Carei-Mari

Venindu-ne la cunoștință, cum că Frăția Ta te-ai decis de a provoca nescari mișcări zgomotoase și adunări tumultoase în districtele protopopești din comitatul Sătmariului pentru a pertracta atari cauze diecezane. După ce această intențiune a Frăției Tale nu ni-e încă insinu-

[75] Aici e Rhodos, aici să sari, vers din marele fabulist Esop (în limba latină în original). Folosit aici în sensul să arăți ce poți, cu ce te lauzi. Cf. B. Marian, *op.cit.*, p. 76.

ată, și prin urmare nu putem ști: pre ce bază ai susceput înscenarea acestor mișcări, ce obiecte dorești a pertracta și pertractările ce direcțiune au să urmeze, prin aceste vin a te provoca să ne informezi previe despre intențiunile care dorești a le valora și despre obiectele pentru a căror pertractare faci mișcările și provoci adunările în acele districte protopopești? și fără învoirea Noastră să încetezi de a mai face ceva pași în direcțiuni prin Noi necunoscute.

Oradea Mare, 19 aprilie 1890. Pavel Ep<isco>pul

12. 1890 aprilie 21, Carei. Traducerea în limba maghiară a procesului adunării protopopiatului Carei desfășurată în 21 aprilie la Carei trimisă redacției ziarului „Szatmár Megyei Közlöny".

Jegyzőkönyv

Felvétetett Nagykárolyban, folyó év április hó 21-én a nagykárolyi görögkatolikus alesperesi kerület papsága kerületi közgyülésben.

Jelen voltak az alulírottak.

TÁRGY

a). A szatmári részek görögkatolikus főespereségi papsága általános közgyülése helyének megszavazáza.

b). A közgyülési papság általános közgyülési kiküldetésnek megválasztása, valamint

c). A kerületi papság megválasztandó bizalmi tagjainak egy emlékirat szerkesztésére kiküldése a belényesi gymnázium kérdésében, amely emlékirat, annak az általános közgyülés általi elfogadása esetén a közgyülés megyei hatóságban felterjesztessék.

Letárgyalás

Kerületi esperes napirendre tüzvén a fenti tárgyalássorozatot.

Ad.a. Általános közgyülési helyül megszavaztatott: Nagykároly.

Ad.b. az általános közgyülésen megjelenésre felhivatik a kerület összes papsága azonban a kerület képviseletével espesen kívül megbizatnak Siuta György és Papp Endre.

Ad.c. az emlékirat elkészitésével megbizatik Lázár Gábor.

Az általános közgyülés megtartásának folyó év május l-én. Kiirt határidejére vonatkozolag Főtisztelendő Barbul Cserjék szatmármegyei főesperes számolva az időben felmerült igen fontos körülményekkel a folyó év május 1-re kiirt határidőtől eltérőleg uj határidőről folyo év május hó 15-ét irja kis mit legközelebb az esperességi kerületekkel közölni fog.

Kelt mint fent.

Lazar Gábor m.p kerületi esperes mint elnök és jegyzőkönyvelő

Barbul Cserjék m.p.

Siuta György m.p.

Marosán Mihály m.p.

Papp Endre m.p.

Ajaki János m.p.

<traducere:>

Proces verbal

Încheiat în Carei la 21 aprilie anul curent în adunarea generală a preoților din parohiile aparținătoare districtului Carei.

Au fost prezenți cei care au semnat mai jos.

Obiectul:

a) Stabilirea locului adunării generale a preoților greco-catolici din părțile sătmărene,

b) Alegerea delegațiilor pentru adunarea generală precum și

c) Alegerea membrilor pentru redactarea unui memorandum în privința gimnaziului

din Beiuş, memorandum care în cazul aprobării de către adunarea generală să fie trimis adunării generale comitatense.

Dezbaterea:

1) Protopopul districtului a stabilit obiectul adunării:

Ad 1) Adunarea generală a stabilit locul dezbaterii în Carei.

Ad b) Sunt chemaţi toţi preoţii din district pentru a participa la adunarea generală, dar ca delegaţi sunt desemnaţi George Şuta şi Andrei Popp.

Ad c).Cu redactarea memorandumului se încredinţează Gavril Lazăr.

2) Adunarea generală să aibă loc la data de 1 mai anul curent.

În privinţa stabilirii datei Chiriac Barbul, arhidiaconul de Satu Mare poate să stabilească o altă dată, 15 mai, dacă se ivesc împrejurări deosebite pentru data de 1 mai. Data va fi comunicată cu protopopiatele din arhidiaconat.

Dat ca mai sus.

Gavril Lazăr manu propria protopopul districtului

Chiriac Barbul manu propria

Ca preşedinte şi scriitorul protocolului

George Şuta manu propria
Mihail Mureşan manu propri
Andrei Popp manu propria
Ioan Ajaki manu propria

13. 1890 aprilie 21, Carei. Protocolul original al adunării protopopiatului Carei desfăşurată la Carei în 21 aprilie în care participanţii au optat pentru ţinerea adunării generale la Carei, însărcinându-l pe Gavril Lazăr de Purcăreţi cu redactarea unui Memorand.

Protocol

luat la Carei în 21 aprilie 1890 din conferinţa clerului districtului p<roto>p<opesc> Carei.

Presenţi:

Subscrişi:

Obiect:

Votarea locului conferinţei generale a clerului din Arhidiaconatul părţilor sătmărene; alegerea delegaţilor la conferinţa generală precum şi însărcinarea unor membrii din clerul districtual cu pregătirea unui Memorand în chestiunea gimnaziului din Beiuş, care din conferinţa generală la cazul primirii aceluia de această conferinţă să se sustearnă v<eneratu>lui Ordinariat.

Procesul verbal

Protopopul punând la ordinea zilei cele descifrate mai sus.

De locul conferinţei generale se votează Carei.

A se prezenta la şedinţa generală să se provoace toţi preoţii districtuali, însă se prezintă din oficiu, afară de p<rotopo>p, se delegă George Şuta şi Andrei Popp.

Cu pregătirea memorandului se însărcinează Gavril Lazăr.

Relativ la termenul conferinţei generale escris pentru 1 Mai:

R<everendi>ss<i>mul d<o>mn arhidiacon Ciriac Barbul, din considerarea unor împrejurări ivite faţă de acţiunea clerului din Archidiaconat, făcând cont cu aceste împrejurări, de termenul conferinţei generale escrie 15 Mai a<nul> c<urent>, ceea ce numaidecât va comunica cu toate protopopiatele din Arhidiaconat.

D<at> c<a> m<ai> s<us>.

Gavrilă Lazăr de Purcăreţi
protopopul distr<ictului> Carei
preşedinte şi scriitorul protocolului

Ciriac Barbul
George Şuta
Mihail Mureşan
Andrei Popp

Ioan Ajaky

14. 1890 aprilie <după 21>, Carei. Scrisoare adresată ziarului „Szatmár Megyei Közlöny" prin care se aduce la cunoştinţă problemele cu care se confruntă gimnaziul din Beiuş.

Tisztelt szerkesztőség

Tennapi (tegnapi) becses fehívásának igy szívesen engedve bátor vagyok tennapi gyülésünk jegyzőkönyvét magyar forditásban becses lapjában közlés végett áttenni.

A jegyzőkönyv igen száraz tartalma aligha fogja az olvasó közönséget müködésének, illetve mozgalmunk alanya, iletve tárgya felöl tájékoztatni, mert tennapi gyülésünk a folyó év március l7-én tartott értekezletünkön napirendre tüzött tárgya tovább fejlesztését ezekután más az alannyal illetve tárggyal mint a priori ismert dologgal nem foglalkozik.

Mozgalmunk alanya ugyanis a vallásügyek folyó év julius 22-én kelt azon rendelete, melyel s saját pénzünkből alapitott, fentartott belényesi gymnáziumunk román tannyelvét a felső osztályokban suprimálva, tannyelvül a magyart modja ki, és igy jelenben müködésünk tárgya, meghatározása a helynek, megalapítása az időnek ahol és mikor egy általános közgyülést tartsunk melyben premizáltassék állásfoglalásunk a minket annyira megdöbentő ministeriális rendelettel szemben s miután a mozgalom a nagyváradi görögkatolikus egyházunk területén, szatmári, aradi illetve csongrádi átterjedt és az reszinek tartottuk folyo május hó 15-én a megye területén lévő 7 illetve nyolc esperesség kerületenkénti helyre vonatkozó leszavazásával Szatmár várossában egy általános közgyülést tartani.

Ezek előre bocsátásával remélem megértjük az ide mellékelt jegyzőkönyv tartalmát.

<traducere:>

Onorată redacţie[76]

La chemarea de ieri cu plăcere accept şi am curajul să vă trimit procesul verbal încheiat în adunarea generală, tradus în limba maghiară, pentru a fi publicat în ziarul dumneavoastră.

Limbajul foarte sec al procesului verbal nu prea ar interesa publicul cititor despre obiectul mişcării noastre, deoarece nu priveşte obiectul consfătuirii din 17 martie anul curent.

Obiectul mişcării noastre constă în faptul că la data de 22 iulie Ministerul Instrucţiunii şi Cultelor a suprimat limba română din gimnaziul din Beiuş, întemeiat şi susţinut din banii noştri şi stabileşte ca limba de predare în clasele superioare să fie limba maghiară. Astfel obiectivul mişcării noastre constă în stabilirea locului şi a datei când să ţinem o adunare generală în care să se stabilească poziţia noastră faţă de acest ordin surprinzător. Mişcarea priveşte biserica noastră greco-catolică din Oradea care cuprinde protopopiatele din Satu Mare, Arad şi Csongrad.

Astfel, la 15 mai anul curent vom stabili o adunare generală a celor 7 sau 8 protopopiate.

Făcând aceste precizări considerăm că veţi înţelege conţinutul procesului verbal trimis.

15. 1890 mai 20, Satu Mare. Protocolul conferinţei generale a clerului greco-catolic român ţinută în oraşul Satu Mare în 20 mai 1890.

Protocol

Luat în conferinţa generală a clerului gr<eco> cat<olic> român din Arhidiaconatul părţilor sătmărene îngremiate diecesei orădane, ţinută la 20 mai 1890 în cetatea liberă Satu Mare.

Prezenţi subscrişii.

Obiect: a) Chestiunea gimnaziului de Beiuş, b) Şcoalele de la Nir, c) Ordinaţiunea ministerială din 26 febr<uarie> 1890, d) Azilurile de băieţi.

[76] Adresa este scrisă de protopopul Gavril Lazăr de Purcăreţi şi este adresată mai mult ca sigur ziarului „Szatmár Megyei Közlöny" care în luna aprilie a publicat un material dedicat chestiunii gimnaziului din Beiuş şi sinodului care urma să se desfăşoare la Oradea. Cf. „Gazeta Transilvaniei", nr. 90, 21 aprilie-3 mai 1890.

Pertractare.

Presidiul prin o cuvântare bine nimerită expune scopul convocării acestei conferințe și salutând în mod cordial pe cei prezenți, propune alegerea a 2 notari și declară ședința de deschisă. Conferința se constituie sub presidiul Rev<erendisimului> d<omn> Ciriac Barbul, vicar foraneu, alegând 2 notari *ad hoc* în persoanele lui Ludovic Mărcuș, preot în Mădăras și Augustin Egri, paroh în Dindileag.

II. ad.a) *Chestiunea gimnaziului de Beiuș.* Protopopul Gavril Lazăr prezentează un proiect de rezoluțiune.

Conferința primește proiectul de rezoluțiune, în care *se cere încel mai scurt timp sinod*, și se alătură protocolului sub %, însă trei protopopi, Ciriac Barbul, Samuil Szabó, George Ardeleanu excepționează pasajul din memorand referitor la apelată-la caz de neprimire din partea P<rea> V<eneratului> Ordinariat.

III. ad.b) Școalele de la Nir. Conferința văzând amenințate școalele noastre confesionale în fundament, și deosebit școalele din N<ir> Aciad, N<ir> Adoni și S<zent> George-Abrani, cuprinse de altmintrea și în memorandul conferinței:

Conferința în hotărârea sa spre a salva răul amenințător asemenea nu află alt mijloc mai acomodat, decât *convocarea sinodului diecezan*, în care totodată ar fi strict de a se îndruma învățătorii școalelor populare de a nu se abate de la planul de învățământ regnicolar stabilit la 1879 art<icolul> de lege 18 - precizându-se totodată și *starea învățătorilor confesionali, cu aceia în cauze disciplinare să nu mai fie supuși organelor ministeriale, decât autorităților lor naturale.*

IV. ad.c) *Ordinațiunea ministrului de culte din 26 febr<uarie> 1890.* Conferința în cauza ordinațiunei ministeriale din 26 febr<uarie> în cauza botezului decide:

Că deoarece aceea se trimite preoțimei noastre cu încungiurarea autorității noastre supreme bisericești competente pe cale administrativă, *conferința dețărmurește a o respinge.*

V. ad. d) *Azilurile de băieți.* Conferința față de acest proiect de lege referitor la aziluri hotărăște:

Ca acest proiect să corespundă principiilor profesate de Fröbel, cu caracter confesional, cu temei religioso-moral, deci este înviat P<rea> V<eneratul> Ordinariat a înrâuri din răsputeri, ca ceste instituțiuni humanitare să nu decline de la scopul lor adevărat, făcându-se unelte de maghiarizare - numai sub aceste condițiuni îl primește.

Dat ca mai sus.

Ciriac Barbul, archidiacon președinte, Ludovic Mărcuș not<ar> I, Augustin Egri not<ar> II, Samuil Szabó protopop, George Ardeleanu protopop, Gavril Lazăr protopop, Ioan Darabant canonic o<norar> protopop, George Șuta paroh, Vasile Leșianu prof<esor> emer<it> și paroh, Ioan Erdelyi, paroh, George Kerezsi paroh, Ignațiu Szilagyi paroh, Mihail Darabant paroh, Andrei Pop preot.

„Gazeta de Transilvania", an LIII, nr. 108, din 15-27 mai 1890, f.1-2.

16. 1890 mai 20, Satu Mare. Memorandum în ceea ce privește folosirea limbii române la gimnaziul din Beiuș adoptat în conferința generală a preoțimii românești sătmărene din 20 mai 1890.

Memorandul

Preoțimei gr<eco> cat<olice> române din Archidiaconatul părților sătmărene, îngremiate diecezei oradane, în chestiunea gimnaziului de Beiuș.

Considerând, că limba noastră națională română, după ființa, caracterul și vitalitatea ei, e garantată de Ziditorul lumei, care a inspirat-o în sufletele a 9-10 milioane de români, de 2000 de ani așezați în orientul Europei și Marele Ziditor al lumii în economia sa divină nu sufere amestec omenesc;

Considerând, că *limba noastră națională română*, după forma, dulcea dialectică și actuala cultură a ei, *stă pe același nivel cultural cu celelalte limbi europene*, și așa pe deplin aptă de a coopera în propagarea culturei europene la popoarele semi barbare din orient;

Considerând, că *limba noastră națională română* din punct de vedere al dreptului de existență e garantată nu numai prin constituțiunile bisericești și papale, dară și prin legile fundamentale ale statului civil, decretându-se limba română, prin legi constituționale sancționate de Maiestate, de *limbă națională-rituală în biserica noastră, de limbă de propunere în școlile noastre, de limbă oficioasă în afacerile noastre bisericești-școlare, de limbă consultativă și protocolară în afacerile justi<ți>are ale statului*;

Considerând, că trei milioane de Români din regatul nostru ungar au lipsă de o mare contingență de bărbați desăvârșit eruditi în limba română, și așa din punctul de vedere al necesității, *limba noastră națională română trebuie să o vorbească perfect preoții și învățătorii ca cultivatorii poporului, amploiații comitatului ca guvernatorii imediați ai poporului, iar judecătorii civili ca deplin înțelegătorii cauzelor cetățenilor angajați la procese civile, respectiv intaminată cu procese criminale;*

Cu durere aflând însă, că pentru pregătirea limbistică a unei atât de importante contingențe, în părțile noastre *numai de un institut dispunem;*

Cu durere aflând, că statul pentru pregătirea limbistică română a unei atât de importante contingențe, în butul legilor fundamentale de stat, nu se îngrijește, *nu ridică institute cu limbă de propunere română*; ba cu adâncă durere aflând, că înaltul guvern nu numai n-are părintească propensiune, nici cel puțin față de institutele române ridicate din banii noștri proprii, nu numai nu ne dă mână de ajutor pentru dezvoltarea noastră națională, *dară și ceea ce o avem, dacă nu ni-o ia cu totul, cel puțin ni-o face foarte problematică*; căci

Cu adâncă amărăciune sufletească aflăm, că Înaltul ministru de culte și instrucțiune publică, dând auz la informațiunile sinistre ale unor vrăjmași neîmpăcați ai noștri, și luând de bază impertinența detestabilă a unui băiețandru - prin ordinațiunea sa din 22 iulie 1889, *în gimnaziul nostru superior de Beiuș, în clasele superioare suprimând limba de propunere română, aceea o înlocuiesc cu limba maghiară, și această procedură intenționează a o urmări și în școlile noastre poporale de Nyiradony, Nyiracsád și Szentgyörgyábrány,* și așa,

Până în adâncul sufletului cutreierați, aflând că *existența noastră națională e amenințată cu totală extirpare din biserică, din școală, din stat, ba chiar din familie:*

Conferința generală actuală cu vot unanim aduce următoarea rezoluțiune:

Clerul gr<eco> cat<olic> român din archidiaconatul părților sătmărene îngremiate diecezei orădane, pentru rezolvirea canonică și legală a cestiunei limbistice a *gimnaziului român de Beiuș*, precum și a *școalelor din Niradon, Niraciad și Sântgeorgiuabrani, apelează la sinodul diecezan, a cărui convocare o cerem în cel mai scurt timp.* Iar la cazul neprimirei acestui apel, Prea Ven<eratul> Ordinariat diecezan cu umilință este rugat a considera lucrul *apelat la mitropolie*, respective la *P<rea> S<fința> S<a> patriarchul Romei*, și pe această cale pentru sanare și părintească rezolvire propus *Majestății Sale Regelui* nostru apostolic.

Apelul la sinod, ca subiectul rezoluțiunei conferinței, era și are de bază următoarele motive:

Cuvântarea inaugurală a Ilustrității Sale Prea Sfințitului nostru episcop ne asigurează, că Ilustritatea Sa în toate cauzele momentoase și lucruri de importanță se va folosi de sfatul clerului și poporului său, iar un lucru de cea mai colosală importanță e chiar chestiunea gimnaziului de Beiuș și a școalelor nostre de la Nir.

Gimnaziul de Beiuș în fundațiunile sale numără și bani colectați de la clerul rural, precum și de la poporul din întreaga dieceză a noastră; iar școalele de la Nir sunt ridicate și susținute de însăși poporenii, avem deci dreptul a da front în contra atacurilor îndreptate contra școalelor ridicate și susținute din banii noștri proprii, mai făcând cont și cu împrejurarea

oribilă, că apetitul atacatorului creşte mâncând.

Caracterul gimnaziului de Beiuş, că acela e „*gimnaziu cu limba de propunere română*", e decretat şi confirmat în sinodul nostru diecezan din 1882, de care caracter iarăşi *numai prin sinod se poate despoia.*

Biserica noastră, neînzestrată fiind cu drepturi autonomice constituţionale moderne, ca ea întrunită în congres bisericesc naţional, în cazuri de răstrişte, să poată da front atacurilor duşmănoase, *Ultimul azil de scăpare îl aflăm în sinodalitate*, de unde suşternându-ni-se durerile la scaunul Romei, cu puternica întrevenire a sfântului scaun *să se propună* acelea pentru sanare *Maiestăţii Sale Regelui* nostru apostolic ca şi la supremul patron şi protector al bisericilor şi şcoalelor noastre naţionale.

Sătmar, 20 mai 1890.

Prezentat prin: Gavril Lazăr protopop.

„Gazeta de Transilvania", an LIII, nr. 108, 15/27 mai 1890, p. 2.

17. 1890 mai. Scrisoare adresată lui Ciriac Barbul în care se descria atmosfera favorabilă ce domnea în Consistoriul orădean, în afară de canonicul Lauran, faţă de iniţiativele preoţimii sătmărene.

Prea iubite Bade!

Am fost ca examinator la examenele sinodale, reprezentaţiunea noastră va avea efect, chiar canonicul *a latere* îmi puse în prevedere utiliarea apelului nostru, dacă nu în sinod cel puţin în consistoriu; canonicul Lauran n-ar fi străin de ţinerea unui consistor plenar în cauza gimn<aziului> şi a şcoalelor de la Nir. Ceilalţi canonici sunt părtinitorii cauzei şi acţiunii noastre, iar cei minorum gentium din Oradea după datina bătrână vor ţine cu cel mai tare. Peste tot luat-am seamă că în Oradea se află în oarecare confuziune. N-aţi venit în Hotoan! Pentru ce?

Salutare de la cumnatul Gavrilă

<f.1 v:> 90/9

18. 1890 iunie 25, Oradea. Adresă a episcopului Mihai Pavel către Ciriac Barbul în care îl invită să ia parte la şedinţele din 8-9 iulie a consistoriului Episcopal lărgit.

1330/1890

R<e>v<erendisi>mei Fr<ăţiei> Sale Ciriac Barbul, archidiac<on>
şi parochu în Nagy-Károly

În şedinţele consistoriului concursuale, care se vor ţine în 8 şi 9 iulie st<il> n<ou> a<nul> c<urent> având de a pertracta şi alte obiecte de interes comun pentru întreaga diecezăă, am aflat cu cale de a dechiara acel consistor de consistor plenar diecezan şi de a chema la participare nu numai pe toţi asesorii consistoriali, ci şi pre toţi protopopii şi administratorii oficiului protopopesc din întreaga dieceză, având care nu sunt asesori asemenea vot cu asesorii consistoriali.

Prin urmare cu aceste Te provocăm şi pe Fr<ăţia> Ta, ca - putând face - să te prezentezi nesmintit aici în Oradea Mare şi să participezi la şedinţele mai sus indicate.

Oradea Mare 25 iunie 1890.

Pavel Ep<isco>pul

1891 ianuarie 20, Oradea. Circulară a episcopului Mihai Pavel al Oradei către preoţii dicezei în care le mulţumeşte pentru faptul că i-au fost alături în ultimii doi ani, justificându-şi şi acţiunile întreprinse în chestiunea gimnaziului din Beiuş.

Veneratului cler întreg al Diecezei gr<eco> cat<olice> de Oradea Mare.
Iubiţilor în Cristos Fraţi şi Fii!

Între împrejurările cele grele ale vieţii mele, când un caz trist familiar din anul trecut m-a atins foarte dureros; când şi starea cea debilă a sănătăţii mele, mi cauzează multe îngrijiri

și suferințe; după Providența Dumnezească numai în Frățiile Voastre mi-am aflat mângăiere. Am esperiat cu multă plăcere iubirea cea sinceră a Frățiilor Voastre care cu mine suferiți de suferințele mele, și cu mine vă bucurați de bucuriile mele; precum și eu iau parte le suferințele și bucuriile Frățiilor Voastre.

Mulți în persoană, mulți în scris v-ați îngrijit a mă mângăia în suferințele mele. Mulți din ocaziunea sărbătorii Sfântului meu Patron și a Anului Nou, mi-ați oftat din visteria inimei cei nobile daru și îndurare de la Dumnezeu. Iară din ocaziunea distincțiunei mele, de care m-a învrednicit mai de curând grația Majestatei Sale gloriosul nostru Împărat și Rege Apostolic, nu numai m-ați felicitat, parte în persoană, parte în scris: ci peste aceste mi-ați donat și un album foarte frumos, subscris de întregul cler venerat al Diecezei, concrezut prin providență păstoririi mele. Vă asigur Iubiți Frați și Fii, cum că acest don mi-a cauzat între suferințele mele multă plăcere și bucurie, pe care ca pe un clenodiu de mare preț îl voi păstra peste tot decursul vieții mele ca semn învederat al iubirei Frățiilor Voastre nutrite față de persoana mea, care clenodiu între toate împrejurările mă va mângâia și mă va anima spre fapte energioase conducătoare la scopul sublim al destinațiunii noastre.

Dar mai vârtos acum, când, precum vă e cunoscut și Frățiilor Voastre, mai ales din ziarele românești „Gazeta Transilvaniei" și „Tribuna", niște indivizi nepacinici, conduși de nu știu ce spirit, vârându-se pe sine de interpreți ai „opiniunei publice", seducând în prima linie pe înșiși Redactorii foilor numite, se par a nu avea alt scop al vieții, decât după subminarea autorității mele episcopești, sfâșierea Frățiilor Voastre în partide.

Aceste elemente turbulente și contrare intereselor noastre diecezane, întru ajungerea scopurilor sale meschine de mai sus, nu se sfiesc nici chiar de arma calomniei. Deonestează și discreditează chiar și dispozițiunile cele mai salutare ale guvernului diecezan. Fără cunoașterea cauzei se obtrud de superarbitrii ai deciziunilor consistoriale, în cele mai delicate afaceri. Ba cu una cutezare temerară, se gerează chiar și de scrutători ai inimilor, timbrând și cele mai nobile intențiuni. Afacerea gimnaziului din Beiuș o mistifică, ba pentru vicierea și seducerea opiniunei publice, o chiar și falsifică.

Ei se încearcă a-i da afacerii acel aspect, ca și cum acest guvern diecezan nu și-ar fi împlinit datorința față de salvarea intereselor acestui institut cultural diecezan; pe lângă toate că, aceia, care dintre Frățiele Voastre ați participat la consistoriul plenar din 9 iulie 1890, știți bine, că dacă în afacerea aceasta nu s-ar fi urmat, precum s-a urmat, direcțiunea dictată de împrejurări, gimnaziul din Beiuș astăzi n-ar mai exista, și sacrificiile materiale aduse tot în interesul sustărei institutului, toate ar fi zadarnice. Din care considerațiune mi se face să cred, că elementele turbulente din întrebare încă s-ar fi bucurat de aceea dacă s-ar fi casat gimnaziul, pentru că atunci ar avea întru-adevăr motive, cu care să mă înegrească înaintea publicului, deoarece dintre cei 250 și mai bine de tineri români, care cresc astăzi în acel institut de știință, nici 10% n-ar fi în stare să se crească la alte institute din patrie.

Dar ei zic, că un „Sinod diecezan" ar fi dezlegat altcum problema. Iluziune deșartă! Cuvintele „Sinod diecezan" n-au acea putere fermecătoare, ca să schimbe natura lucrurilor. Întrebarea a fost: Să se caseze oare institutul, ori, spre a se putea crește acolo tinerimea română *prin Preoți diecezani*, să se conserve cu orice preț? Eu nu cred, că „Sinodul diecezan", la carele cu puțină excepțiune, tot numai aceia ar fi participat, care au participat și la Consistoriul plenar, să fi putut lua altă rezoluțiune, decât aceea care a luat-o Consistoriul plenar, pe lângă conservarea cu orice preț a gimnaziului.

Iară cu privire la *expedient*: dintre membrii Consistoriului plenar rugați a-și propune părerile cu toată sinceritatea, nime nu mi-a știut sfătui alt expedient, decât care după consultări repețite cu Excelența Sa D<omnul> Mitropolit și ceilalți Ilustrisimi D<omni> Episcopi ai provinciei bisericești, după matura deliberațiune în coînțelegere cu Capitlul Catedral și cu Consis-

toriul ordinar. E dară contrar adevărului şi acea insinuaţiune, ca şi cum membrii Consistoriului plenar ar fi stat sub nu ştiu ce presiune, care i-ar fi oprit de la manifestarea părerilor sale în această afacere. Martori îmi sunt la aceasta dintre Frăţiile Voastre, toţi acei bărbaţi veneranzi, care au participat la Consistoriul plenar din întrebare.

Altcum pentru mine e una adevărata enigmă aceea, că, pe lângă toate că au fost timpuri când în gimnaziul din Beiuş toate studiile s-au propus în limba maghiară; pe lângă toate că într-un timp chiar dintre români şi-au dat unii toată silinţa, ca gimnaziul din Beiuş să se prefacă în gimnaziul de stat; pe lângă toate că, într-un timp, tot români, din motivul că studenţii români să-şi poată însuşi mai uşor limba maghiară, au decis ca studiul limbei şi literaturii maghiare propus până atunci româneşte, să se propună ungureşte; pe lângă că într-un timp iarăşi s-a decis ca studiul istoriei şi al geografiei să se propună în limba maghiară, precum s-a şi propus de atunci continu, şi sunt dintre oameni de-ai noştri, care pe docenţii poporali diecezani contra dispoziţiunilor consistoriale îi inviază la sprijinul inspectorilor comitatenşi: totuşi, acele elemente turbulente, sub a căror ochi s-au întâmplat şi se întâmplă şi acestea , nu şi-au ridicat vocea, contra acestor măsuri; iar acum timbrează de trădarea intereselor institutului încă şi acele dispoziţiuni, care între împrejurările date s-a recunoscut de unic *expedient* pentru însăşi salvare existenţei Institutului, chiar şi prin Consistoriul plenar.

Dar de la oameni, care părăsind terenul obiectivităţii, îşi îndreaptă atacurile numai singur contra persoanei mele, care prin urmare pe calea publicităţii chiar atunci îmi pun în prevedere, că îmi vor huli memoria încă şi după moarte, când credem în Domnul, a fi prestat Diecezei tot, ce s-a împlinit de la mine, nimica nu se poate lua serios.

Încă şi de aceea li pare rău acestora, că eu ca preot de 40 de ani şi Episcop de 19 ani, mi-am câştigat şi avere privată. Da, am eu şi avere privată, pentru că cele agonisite cu multe griji şi ostenele, le-am şi ştiut cruţa. Numai aşa mi-a succes a pune temei şi acelui „Fond subsidiar diecezan", la care am contribuit pân-aci suma rotundă de patru sute de mii, adică 400000 fl<orini>. Şi dacă mi va ajuta Dumnezeu, doresc a mai crea încă şi alt fond, menit numai singur pentru sublevarea posibilă a indigenţelor Clerului diecezan, atât de rău dotat.

Cu cât m-a atins dară de dureros atacurile jurnalistice îndreptate de un an încoace contra persoanei mele, cu atât mi-a alinat durerea, manifestaţiunile de iubire a Frăţiilor Voastre.

Ocupaţiunile mele cele multe, nu mi-au conces atât timp, ca fiecăruia la timpul său să vă pot răspunde mulţumita şi recunoştinţa mea, pentru bunăvoinţa în care m-aţi împărtăşit. Drept aceea Veneranzi în Cristos Fraţi, Canonici, Protopopi, Parohi, Preoţi şi Clerici, întreg venerat cler diecezan, primiţi cu toţii recunoştinţa mea părintească şi mulţumita mea cea mai călduroasă, exprimată în aceste orduri, atât pentru donul preţios, cât şi pentru felicitările cele cordiale adresate persoanei mele. Eu asemenea vă asigurez despre iubirea ce o păstrez în pieptul şi inima mea faţă de Frăţiele Voastre şi vă rog totodată să mă sprijiniţi cu rogaţiunile voastre precum vă sprijinesc şi eu înaintea Tronului ceresc; ca astfel ajutoraţi împrumutat, să putem face tot ce va fi putinţă spre mai marea mărire a lui Dumnezeu, înflorirea şi bunăstarea sfântei noastre religiuni şi biserici, pentru fericirea pământească şi cerească a Frăţiilor Voastre, şi pentru prosperarea şi mântuinţa poporului credincios.

Darul Domnului Nostru Isus Cristos, şi iubirea lui Dumnezeu şi Tatăl, şi împărtăşirea Spiritului Sfânt, să fie cu voi cu toţi.

Oradea-Mare, 20 ianuar 1891.

Pavel m<anu> p<ropria> Ep<isco>pul

<f. 2 verso: nr. 5/891 primit în 29 ianuarie>

Mihaela Sălceanu
Muzeul Judeţean Satu Mare; Satu Mare, RO
e-mail: ela_1975@yahoo.com

EVOLUȚIA ȘI STRUCTURA CĂSĂTORIILOR ÎN LIVADA (JUDEȚUL SATU MARE) ÎNTRE ANII 1867 - 1906[1]

Camelia DAVID

ABSTRACT: *Marriage has been, up to the modern age inclusive, the essential way of forming a family, the social legitimacy of a basic institution in the history of humanity. By marrying the family, the newly formed couple, together with its biological descendants, enters the cosmic cycle of life and death. The most important moments of a shorter or longer life of a person, such as birth, baptism, marriage, death, were recorded by priests of the place in the Parish Registers, so that the information on which we carried out this work came from this source. We analysed the village (today the town) Livada, located 23 km northeast of Satu Mare. The place was (and is) a multi-ethnic (Romanian, Hungarian, Ruthenian) and multi-religious (Roman Catholic, Greek-Catholic and Protestant). Marriage was made according to the opinion of the members of rural communities and not only for three reasons: First of all, to have a cohort to help and party, to comfort and relieve pain, more precisely to have someone to share the joys and sorrows of life.*

Secondly, to have legitimate descendants to keep their name, to have someone who inherited the parental wealth so that it does not pass into foreign hands and have worries about old age, and after death there is someone who mourns them to pray for the forgiveness of their sins. Thirdly, not to be reproached that they lived in vain in this world, as they leave no physical trace of their passage.

The tradition and customs of the rural world, though imposing certain rigor, allowed some freedom in choosing a partner. In choosing a partner, feelings were often on the last place, focusing on the material side of the family they were coping with and last but not least on tradition. Parents wanted their offspring to conclude a "good party" after marriage, not to worry about tomorrow, but at the same time they demanded understanding among partners, divorces not being looked at with good eyes (in Livada there was no divorce in the range studied by us).

The first attempts of marriage were most often made by parents, sometimes promising children since they were minors, and the promise had to be kept, so the friendship between the two families was strengthened by an imprint. Leaving aside the material aspect of marriage, the young man also followed the partner's age, because traditionally, the woman was not supposed to be older than the man. However, in the village of Livada we will find enough examples of couples in which the woman was older. The influence of the parents is not excluded, especially if the future husband was in good condition after the marriage, and they

[1] Prezentul articol reprezintă o parte din lucrarea metodico-științifică pentru obținerea gradului didactic I, cu titlul: *Evoluții demografice în satul Livada în a doua jumătate a secolului XIX și începutul secolului XX.*

also benefited from some help.
Another issue that was of concern to the young people was that the partner was from the same village in order to respect the tradition. In Livada, in the period studied, from this point of view, tradition is not fully respected, because many young people find partners in neighbouring villages. Also in the desire of respecting the tradition, trying to find a partner of the same religion / confession, avoiding the possibility of achieving mixed marriages, and from this point of view, Greek Catholic and Roman Catholic youth do not respect tradition, only the protestants remain almost entirely anchored in tradition.
Another issue involving marriage is the civil status of the partners, and it is preferable that they have not been married. This is due to the implications that their partners would have to bear, being forced to take care of children resulting from the first marriage, to which will be added common children, which is hard to bear for a family of peasants with a modest material state. By following all these aspects and interpreting them correctly, we can draw the image of the world from the end of the nineteenth and early twentieth century with its experiences, dramas, customs. For the rural world is one of the few ways to take the individual out of anonymity.

KEYWORDS: *marriage, rural world, nineteenth century, tradition, confession, ethnicity*

Familia, izvorul dătător de noi forțe, se dezvoltă și evoluează în funcție de transformările care au loc în societate[2]. Una din coordonatele de bază ale familiei este căsătoria, deoarece întemeierea și evoluția unei familii este rezultatul căsătoriei (dacă este legală) sau a concubinajului[3]. Căsătoria a reprezentat până în epoca modernă inclusiv, modalitatea esențială de formare a unei familii, de legitimare socială a unei instituții de bază din istoria umanității. Prin căsătorie familia, cuplul nou format, alături de urmașii săi biologici, intră în ciclul cosmic al vieții și al morții[4].

Unirea vieților a doi tineri prin căsătorie reprezintă un act fundamental, sacru, divin și irepetabil, căsătoria fiind o taină la fel ca și nașterea și moartea. Prin căsătorie familia trebuie să-și îndeplinească rolul economic, social și cultural[5].

Cele mai importante momente, din viața mai scurtă sau mai lungă a unei persoane, precum nașterea, botezul, căsătoria, decesul, erau consemnate de către preoții locului în Registrele parohiale, astfel încât informațiile pe baza cărora am realizat acest studiu provin din această sursă.

Pentru a subordona și mai mult societatea, statul austro-ungar va elabora Legea XXXII din 9 decembrie 1894, prin care registrele parohiale aflate sub monopolul bisericii vor înceta a mai avea caracter de acte publice[6]. Pe baza legii din anul 1894 s-au creat oficiile de stare civilă ale statului, subordonate Ministerului de Interne, creându-se registre noi, mai simple și mai

[2] Ioan Bolovan, *Transilvania între revoluția de la 18+48 și Unirea din 1918. Contribuții demografice*, Ed. Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2000, p. 169.

[3] Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, *Aspecte privind căsătoria în satul românesc din nord-vestul Transilvaniei la mijlocul secolului al XIX-lea*, în „Acta Musei Porolissensis", XII, Zalău, 1988, p. 845.

[4] Idem, *Căsătorii mixte în Transilvania la sfârșitul epocii moderne. Considerații demografice*, în Corneliu Pădurean, Ioan Bolovan (coord.), „Căsătoriile mixte în Transilvania. Secolul al XIX-lea și începutul secolului XX", Ed. Universității „Aurel Vlaicu", Arad, 2005, p. 88.

[5] *Ibidem.*

[6] *Ibidem.*

riguros completate[7], astfel încât se poate realiza o cercetare mult mai amplă folosindu-se aceste registre ale statului, eventual comparându-le cu cele ţinute de biserică.

Fiecare cetăţean potrivit noii legi era obligat să se înregistreze în actele de stare civilă ale statului, iar împlinirea ritualului religios rămânea la latitudinea fiecărei persoane[8], în funcţie de conservatorismul sau modernitatea de care dădea dovadă.

Pentru a putea analiza familia rezultată în urma căsătoriei, trebuie să ne oprim asupra unor aspecte cum ar fi: motivaţia căsătoriei şi scopul ei, criteriul de alegere a partenerilor şi perioada de încheiere a acesteia.

Motivaţia căsătoriei

Căsătoria era realizată după părerea membrilor comunităţilor rurale şi nu numai, din trei motive: În primul rând, de a avea un consort spre ajutorare şi petrecere, spre mângâiere şi alinarea durerilor, mai exact pentru a avea cu cine să împărtăşeşti bucuriile şi necazurile din timpul vieţii[9].

În al doilea rând, pentru a avea urmaşi legitimi care să le păstreze numele, să aibă cine moşteni averea părintească pentru ca aceasta să nu treacă în mâini străine şi să aibă cine-i griji la bătrâneţe, iar după moarte să aibă cine-i jeli şi să se roage pentru iertarea păcatelor lor[10].

În al treilea rând, ca să nu li se reproşeze că au trăit degeaba în lumea asta[11] în condiţiile în care nu lasă nici o urmă fizică a trecerii lor.

Putem afirma cu certitudine că, în mediul rural[12], de care se ocupă studiul de faţă, căsătoria era motivată în primul rând de obicei şi tradiţie, fiind normal ca tinerii care ajung la o anumită vârstă să-şi întemeieze propriile familii, scutindu-şi astfel părinţii de grija hrănirii mai multor guri. O dată căsătoriţi, tinerii părăseau casa părintească, dar conform tradiţiei, părinţii opreau lângă ei pe copilul cel mai mic, fie că era băiat sau fată. Acesta împreună cu familia sa trebuia să le fie sprijin la bătrâneţe, să-i înmormânteze şi să le plătească pomana.

În perioada analizată interesele materiale primau în ceea ce priveşte încheierea unei căsătorii. De cele mai multe ori interveneau şi părinţii, care doreau o „partidă bună" pentru copii lor, pentru a le putea oferi siguranţa zilei de mâine. Nu trebuie neglijat nici rolul comunităţii, al rudelor, care nu de puţine ori făceau presiuni asupra tinerilor. În acest sens căsătoria echivala cu încheierea unui contract înre cele două părţi, legat de interesele comunităţii în care locuiau. Amestecul rudelor şi al comunităţii în general în problema căsătoriei putea avea repercusiuni negative în relaţia dintre cei doi, ajungându-se la eşuarea căsătoriei şi impunerea unei soluţii nedorite şi anume divorţul. Ca urmare căsătoria reprezenta o tranzacţie între familiile celor doi tineri, cât şi între parteneri, care în acest mod intrau într-o asociaţie[13] şi din acel moment toate activităţile zilnice puteau fi mai uşor de realizat. Motivarea căsătoriei prin tradiţie îi face pe tineri să se căsătorească contrar dorinţelor şi idealurilor proprii, evitând în acest mod şi reproşurile, care ar fi putut veni din partea părinţilor şi a comunităţii.

[7] *Ibidem.*

[8] *Ibidem.*

[9] Simion Florea Marian, *Nunta la români*, Ed. Saeculum I. O., Bucureşti, 2000, p. 7.

[10] *Ibidem.*

[11] *Ibidem.*

[12] Amintim că comuna (în prezent oraşul) Livada, este situată în nord-estul judeţului Satu Mare, la 23 de km de municipiul Satu Mare, la bifurcaţia drumului naţional: Satu Mare - Baia Mare şi Satu Mare - Negreşti Oaş. Teritoriul comunei se suprapune peste Câmpia Someşului, fiind străbătut de râul Tur şi pârâurile Racta şi Eger. Se învecinează la nord-vest cu comuna Turulung, la vest cu comunele Botiz şi Odoreu, în sud cu comuna Medieşu Aurit iar în est cu comunele Oraşu Nou, Călineşti şi Gherţa Mică. Suprafaţa administrativă este de 166 km^2 având în componenţă următoarele sate: Livada Mică, Dumbrava şi Adrian. Cel mai îndepărtat sat de centrul comunei este satul Dumbrava, aflat la o distanţă de 7 km.

[13] Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, *Aspecte privind căsătoria în satul românesc din nord-vestul Transilvaniei la mijlocul secolului al XIX-lea*, în „Acta Musei Porolissensis", XII, Zalău, 1988, p. 846.

Căsătorindu-se, partenerii sunt perfect conștienți de motivele care i-au determinat să facă acest pas și anume: dragoste reciprocă, necesități sociale, interese materiale, spălarea rușinii în urma căderii în păcat a tinerilor. Punând în balanță toate aceste motive, ea va înclina în favoarea celor de ordin material, problema dragostei fiind lăsată pe ultimul plan, după părerea bătrânilor, ea putea veni și mai târziu, după oficierea căsătoriei.

Unele căsătorii au fost realizate în pripă, mai ales în urma aventurilor amoroase ale tinerilor. Astfel la insistențele părinților, a rudelor, a preotului, pentru spălarea rușinii fetei, tinerii erau nevoiți să se căsătorească, fiind astfel acceptați de către comunitate.

Nu puține au fost cazurile în care se invocă ca scop principal al căsătoriei sau recăsătoriei starea grea a părinților unui partener, sau imposibilitatea creșterii corespunzătoare a copiilor rămași orfani de un părinte (în special mamă). Este cazul lui Lapka Andras, căruia îi moare soția la nașterea celui de-al doilea copil. Rămas singur cu doi copii, la o lună de la moartea soției se va recăsători cu o tânără de 16 ani, Tonya Maria, cu care va mai avea în decursul căsătoriei 4 copii.

În societatea tradiționalistă din lumea rurală, în care celibatarii nu erau văzuți cu ochi buni (mai ales fetele), tinerii erau nevoiți să se supună, reușind astfel să se integreze în viața satului.

Alegerea partenerului

Tradiția și obiceiurile lumii rurale deși impuneau anumite rigori, permiteau o anumită libertate în ceea ce privește alegerea partenerului. În alegerea partenerului sentimentele se clasau de cele mai multe ori pe ultimul loc, accentul punându-se pe partea materială a familiei cu care se încuscreau și nu în ultimul rând pe tradiție. Părinții doreau ca odraslele lor să încheie o „partidă bună" în urma căsătoriei, pentru a nu avea grija zilei de mâine, dar în același timp cereau și înțelegere între parteneri, divorțurile nefiind privite cu ochi buni (în Livada nu a existat nici un divorț în intervalul studiat).

Primele tatonări în privința viitoarei căsătorii le făceau de cele mai multe ori părinții, uneori promițându-și copii de când erau minori, iar promisiunea trebuia ținută, astfel prietenia dintre cele două familii se întărea printr-o încuscrire. Lăsând la o parte aspectul material al căsătoriei, tânărul urmărea și vârsta partenerei, deoarece conform tradiției, femeia nu trebuia să fie mai bătrână decât bărbatul. Cu toate acestea, în satul Livada vom găsi suficiente exemple de cupluri în care femeia era mai în vârstă. Influența părinților nu este exclusă, mai ales dacă viitorul soț stătea bine din punct de vedere material, în urma realizării căsătoriei, beneficiind și ei de un anumit ajutor.

O altă problemă care-i preocupa pe tineri era ca partenera să fie din același sat, astfel încât să respecte tradiția. În Livada, în intervalul studiat, din acest punct de vedere nu se respectă în totalitate tradiția, deoarece numeroși tineri își găsesc parteneri în satele învecinate.

Tot în dorința de a respecta tradiția, se încerca găsirea unui partener de aceeași religie/confesiune, evitându-se cât se putea realizarea căsătoriilor mixte. Și din acest punct de vedere tinerii greco-catolici și romano-catolici nu respectă tradiția, doar cei reformați rămân aproape în totalitate ancorați în tradiție.

O altă problemă pe care o implica căsătoria este statutul civil al partenerilor, fiind preferabil ca aceștia să nu mai fi fost căsătoriți. Aceasta datorită implicațiilor pe care ar fi fost nevoiți să le suporte partenerii, fiind nevoiți să îngrijească și copii rezultați în uma primei căsătorii, la care se vor adăuga și copii comuni, lucru greu de suportat pentru o familie de țărani cu o stare materială modestă.

Urmărind toate aceste aspecte și interpretându-le corect, putem creiona imaginea lumii de la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX, cu trăirile, dramele, obiceiurile sale.

Pentru lumea rurală e una din puținele modalități de a scoate individul din anonimat[14].

Tabelul nr. 1: **Repartiția anuală a căsătoriilor**

Anul	Număr Căsătorii			Total
	Parohia Greco Catolică	Parohia Romano Catolică	Parohia Reformată	
1867	8	7	4	19
1868	11	8	3	22
189	611	9	4	24
1870	10	11	2	23
1871	6	10	2	18
1872	10	6	3	19
1873	8	8	3	19
1874	6	10	6	22
1875	4	7	2	13
1876	7	12	4	23
1877	7	6	1	14
1878	8	6	0	14
1879	4	7	9	20
1880	13	12	3	28
1881	16	6	2	24
1882	9	8	2	19
1883	5	-	6	11
1884	13	-	3	16
1885	9	7	3	19
1886	10	14	2	26
1887	8	7	1	16
1888	4	10	7	21
1889	6	6	2	14
1890	5	6	1	12
1891	6	9	2	17
1892	8	2	7	17
1893	11	19	5	35
1894	16	10	6	32
1895	12	6	4	22
1896	9	6	8	23
1897	7	6	5	18
1898	7	8	2	17
1899	3	12	4	19
1900	?	5	9	14
1901	?	4	2	6
1902	?	7	0	7
1903	?	8	3	11
1904	?	8	7	15
1905	?	8	2	10
1906	?	9	5	14
Total	277	310	146	733

Sursa: Arhivele Naționale-Biroul Județean Satu Mare (în continuare) A.N.- B.J. SM, *Colecția Registre parohiale de stare civilă*, dos.: 864, 870,876, 877.

[14] Luminița Dumănescu, *Transilvania copiilor. Dimensiunea demografică a copilăriei la românii ardeleni (1857-1910)*, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2006, p. 102.

Structura căsătoriilor

3.1. Evoluția căsătoriilor

Analizând tabelul nr. 1 privind repartiția anuală a căsătoriilor în cele trei parohii din satul Livada, remarcăm că între anii 1867 - 1906 s-au înregistrat 733 de căsătorii, rezutând o medie de 18,32 căsătorii anual.

Având în vedere faptul că pentru parohia greco-catolică ne lipsesc datele începând cu anul 1900, în analiza comparativă a căsătoriilor ne vom opri la anul 1899. Astfel, între anii 1867 – 1899 în parohia greco-catolică s-au înregistrat 277 căsătorii, reprezentând 42,22 % din total, în parohia romano-catolică 261 căsătorii, reprezentând 39,78 %, iar în parohia reformată 118 căsătorii reprezentând 17,98 % dintr-un total de 656 de căsătorii.

Spre deosebire de evoluția anuală a nașterilor, unde în parohia romano-catolică se nasc cei mai mulți copii, chiar dacă această comunitate nu este cea mai numeroasă, în cazul căsătoriilor, este evident faptul că greco-catolicii erau mai numeroși, având în vedere că au încheiat cele mai numeroase căsătorii până în anul 1899.

Variația numărului de căsătorii după cum arată și tabelul nr. 1 va fi influențată de cadrul socio-economic și politico-militar. Numărul maxim de căsătorii în Transilvania și în toată monarhia austro-ungară a fost în strânsă legătură cu producțiile agricole ridicate și cu prețurile scăzute ale cerealelor[15].

Criza financiară care începe să-și arate „colții" începând cu anul 1871, criza mondială de supraproducție izbucnită în anul 1873, anii cu recolte slabe care au urmat, epidemiile, printre care cea de holeră, au influențat[16] mișcarea demografică a populației din satul Livada și nu numai. Această comunitate deși afectată de probleme și-a continuat viața fără să se descurajeze, întemeind familii ce erau în măsură să ofere siguranță și încredere în viitor. Familia țărănească era marcată în primul rând de funcția sa economică, astfel încât întemeierea unei familii însemna forțe noi în munca pământului și în redistribuirea responsabilităților[17], într-un moment în care părinții îmbătrâniți și depășiți de problemele vieții nu mai puteau face față singuri.

Evoluția numerică a căsătoriilor variază de la un an la altul, de la un deceniu la altul și de la o parohie la alta. Cele mai puține căsătorii s-au înregistrat în anul 1883, doar 11 (5 în parohia greco-catolică și 6 în parohia reformată). Aceeași scădere am observat-o și în cazul nașterilor din același an. Număr scăzut de căsătorii se înregistrează în tot deceniul opt, respectiv în anii 1875 cu 13 căsătorii, 1877, 1878 cu câte 14 căsătorii și 1890 cu 12 căsătorii. Aceeași situație se înregistrează în întreaga Transilvanie[18].

Motivele acestei scăderi pot fi diverse, pornind de la situația politică a Austro-Ungariei, continuând cu situația economică a familiilor și terminând cu diversele epidemii care afectau numeroase familii, refacerea acestora trebuind să fie precedată de o perioadă de doliu. Putem remarca faptul că epidemia de holeră din anul 1872 nu a afectat satul din punct de vedere al numărului de căsătorii încheiate, acestea situându-se în valorile medii anuale.

Cele mai numeroase căsătorii s-au înregistrat în anul 1893, respectiv 35, iar în parohia romano-catolică s-a atins numărul maxim de 19 căsătorii. Alți ani în care numeroase cupluri au dorit să-și oficializeze relația au fost 1894 cu 32 căsătorii, 1880 cu 28 căsătorii și 1886 cu 26 căsătorii.

Analizând în paralel repartiția anuală a căsătoriilor în cele trei parohii observăm o medie anuală de 8,39 căsătorii încheiate în parohia greco-catolică, 7,75 în parohia romano-ca-

[15] Ioan Bolovan, *op. cit.*, p. 170.

[16] Luminița Dumănescu, *op. cit.*, p. 107.

[17] Sorina Paula Bolovan, *Familia în satul românesc din Transilvania. A doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul decolului XX*, Ed. Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 1999, p. 104.

[18] Luminița Dumănescu, *op. cit.*, p. 101.

tolică și 3,65 în parohia reformată. În același timp remarcăm că în parohiile reformată și romano-catolică, au existat câte doi ani, în care nu s-a înregistrat nici o căsătorie. Cele mai numeroase căsătorii s-au înregistrat în parohia greco-catolică în anul 1894, respectiv 16 căsătorii, în anul 1893 s-au înregistrat 19 căsătorii în parohia romano-catolică, iar în cea reformată în anii 1879 și 1900 când s-au încheiat 9 căsătorii.

La începutul secolului XX remarcăm o scădere a numărului de căsătorii cu mult sub medie, chiar dacă nu avem date despre căsătoriile din parohia greco-catolică. Motivele acestei scăderi a nupțialității pot fi: reducerea nivelului de trai[19] care a provocat migrații (fie în satele învecinate, fie în orașele Satu Mare sau Baia Mare, sau eschivarea înregistrării căsătoriilor la Biserică[20]) deoarece după anul 1894 căsătoria religioasă rămânea la latitudinea cuplurilor. Echilibrul constant în încheierea căsătoriilor între anii 1867 - 1900 reflectă influența și rolul comunității în intemeierea unei familii, o comunitate ce supraveghează cu atenție aliațele matrimoniale, și care și-a stabilit norme stricte de coabitare[21].

3.2. Sezonalitatea căsătoriilor

Tabelul nr. 2: **Repartiția lunară a căsătoriilor**

Luna	Parohia greco catolică	Procentaj %	Parohia romano catolică	Procentaj %	Parohia reformată	Procentaj %	Total	Procentaj %
Ianuarie	39	14,07	48	15,48	13	8,90	100	13,64
Februarie	80	28,88	55	17,74	31	21,23	166	22,64
Martie	-		4	1,29	17	11,64	21	2,86
Aprilie	8	2,88	14	4,51	22	15,06	44	6,
Mai	52	18,77	71	25,63	28	19,17	151	20,6
Iunie	29	10,46	30	9,67	13	8,90	72	9,82
Iulie	11	3,97	10	3,22	3	2,05	24	3,27
August	10	3,61	11	3,54	2	1,36	23	3,13
Septembrie	14	5,04	18	5,80	8	5,47	40	5,45
Octombrie	16	5,77	15	4,83	2	1,36	33	4,50
Noiembrie	18	6,49	33	10,64	4	2,73	55	7,50
Decembrie	-		1	0,32	3	2,05	4	0,54
TOTAL	277	100%	310	100%	146	100%	733	100%

Sursa: A.N.- B.J. SM, *Colecția Registre parohiale de stare civilă*, dos.: 864, 870, 876, 877.

Sezonalitatea căsătoriilor după cum ne arată și tabelul nr. 2 va fi influențată de două coordonate și anume restricțiile impuse de către Biserică (Posturile religioase) și ciclul muncilor agricole. Datorită muncilor agricole, căsătoriile erau mai frecvente toamna și iarna, deoarece întreruperea temporară a muncii câmpului în plin sezon agricol nu era pe placul țăranului, întrucât acesta trebuia să profite din plin de fiecare zi favorabilă din punct de vedere climatic[22].

În perioada respectivă, căsătoria însemna și o tranzacție materială între familii, adică presupunea evaluarea averii partenerilor. Ca urmare înainte de realizarea căsătoriei se făcea evaluarea averii prin numeroase întâlniri și prime promisiuni. Ori timp pentru astfel de discuții nu era decât iarna, deoarece acestea implicau și prezența altor săteni ca martori, când se făcea învoiala și logodna[23]. De membrii comunității era nevoie și la ospățul care se realiza după oficierea căsătoriei religioase. Observăm că în luna februarie s-au înregistrat cele mai numeroase căsătorii și anume 166, reprezentând 22,64 % dintr-un total de 733 de căsătorii încheiate în satul

[19] Sorina Paula Bolovan, *op. cit.*, p. 107.
[20] *Ibidem.*
[21] *Ibidem*, p. 108.
[22] *Ibidem*, p. 109.
[23] *Ibidem.*

Livada în perioada analizată. Alte luni în care s-au înregistrat numeroase căsătorii au fost mai cu 151 căsătorii, reprezentând 20,06 % și ianuarie cu 100 de căsătorii care reprezintă 13,64 % din totalul căsătoriilor.

Ca o concluzie putem afirma că în timpul iernii, imediat după Sărbătorile de iarnă și până la Postul Paștelui, este perioada în care sunt înregistrate cele mai numeroase căsătorii, cu o revenire în luna mai după ieșirea din Postul Paștelui și terminarea aratului și semănatului. Cele mai puține căsătorii sunt înregistrate în luna decembrie cu 4 căsătorii, respectiv în lunile martie cu 21 iulie cu 23 și august cu 24 căsătorii.

În lunile de vară numărul de căsătorii este redus datorită intensității muncilor agricole, care nu puteau fi întrerupte de pregătirile și ospățul nunții. O parte din căsătoriile din lunile de vară erau cauzate de aventurile amoroase ale tinerilor, astfel încât părinții din dorința de a salva onoarea familiei, consimțeau la căsătoria tinerilor, care probabil în alte condiții nu s-ar fi încheiat[24]. Existența relațiilor sexuale înainte de căsătorie reflecta o anumită optică în alegerea partenerilor, existența unor sentimente de simpatie, dacă nu de iubire.

Se remarcă faptul că în parohia greco-catolică care era mai conservatoare, în lunile de post, martie și decembrie, nu s-a încheiat nici o căsătorie. Raportând numărul de căsătorii la cele 12 luni ale anului, vom obține următoarea statistică: în parohia greco-catolică sunt înregistrate 23 căsătorii lunar, în cea romano-catolică 25,83 de căsătorii iar în cea reformată 12,16 căsătorii lunar. În parohiile greco-catolică și cea reformată, luna februarie este cea mai prolifică din punct de vedere al numărului de căsătorii încheiate și anume 80, respectiv 31 de căsătorii. Pentru parohia romano-catolică cea mai reprezentativă lună este luna mai, când sunt înregistrate 71 de căsătorii. Motivele acestei distribuții inegale a căsătoriilor ne sunt bine cunoscute și țin cont de educația religioasă a familiilor și de muncile câmpului, având în vedere faptul că aproape toată comunitatea avea ca principală activitate agricultura.

Luna martie și de multe ori și luna aprilie nu sunt propice pentru încheierea căsătoriilor deoarece se suprapun peste Postul Paștelui. Diferențe în cele trei parohii apar și în ceea ce privește distribuția lor în cele două luni, astfel încât în luna martie în parohia greco-catolică nu se înregistrează nici o căsătorie, iar în luna aprilie doar 8 (fiind luna cu cele mai puține căsătorii încheiate) în schimb în parohiile romano-catolică și reformată numărul este ridicat.

Diferența dintre luna martie și aprilie la cele trei parohii este dată de diferența dintre data Paștelui, respectiv a postului la greco-catolici pe de o parte și la romano-catolici și reformați pe de altă parte, știut fiind faptul că în anumiți ani apare o diferență de o lună între celebrarea Paștelui greco-catolic și a celui romano-catolic și reformat. Ca urmare Postul Paștelui se poate prelungi la greco-catolici și în luna aprilie având ca rezultat un număr redus de căsătorii.

În ceea ce privește luna decembrie, se poate remarca fără dificultate că în toate cele trei parohii se respectă Postul Crăciunului, șezătorile din timpul iernii dând posibilitatea tinerilor să se cunoască, iar părinților să organizeze viitoarea nuntă (să pună la punct ultimele detalii, inclusiv zestrea). Iarna era o perioadă bună pentru nuntit deoarece și hrana se putea păstra mai ușor, sătenii nu erau presați de munca câmpului, iar după plictiseala lăsată de post și nopțile lungi de iarnă, un astfel de eveniment scotea satul din amorțeală.

În același timp, lunile septembrie, octombrie și noiembrie erau favorabile deoarece erau imediat după culesul recoltei când bucatele erau numeroase (dacă a fost un an bun) și se putea organiza ospățul de nuntă, iar lunile mai și iunie se suprapun peste o perioadă mai lejeră din punct de vedere agricol (s-a terminat aratul și semănatul, iar secerișul mai are de așteptat).

Putem concluziona afirmând că în alegerea datei nunții (dacă nu era grăbită de o sarcină) se ținea cont în special de ciclul muncilor agricole, alegându-se în special lunile târzii de toamnă sau de iarnă. Postul religios avea influența sa, mai puțin însă în cazul comunității refor-

[24] *Ibidem.*

mate, unde s-au înregistrat numeroase căsătorii în timpul postului. Acestea au fost determinate de înţelegerea de care au dat dovadă preoţii reformaţi faţă de problemele comunităţii, adaptând sistemul religios la nevoile şi interesele oamenilor[25].

3.3. Starea civilă a partenerilor

Tabelul nr. 3: **Structura căsătoriilor după starea civilă**

Starea civilă	Parohia greco catolică	Procentaj %	Parohia romano catolică	Procentaj %	Parohia reformată	Procentaj %	Total	Procentaj %
Necăsătorit - necăsătorită	196	70,75	219	70,64	114	78,08	529	72,16
Văduv - necăsătorită	20	7,22	34	10,96	14	9,58	68	9,27
Văduv – văduvă	47	16,96	45	14,51	14	9,58	106	14,46
Necăsătorit - văduvă	14	5,05	12	3,87	4	2,73	30	4,09
TOTAL	277	100%	310	100%	146	100%	733	100%

Sursa: A.N.- B.J. SM, *Colecţia Registre parohiale de stare civilă*, dos.: 864, 870, 876, 877

O problemă importantă este şi analiza căsătoriilor în funcţie de starea civilă a partenerilor. Din tabelul nr. 3 putem observa ponderea ridicată a femeilor aflate la prima căsătorie şi anume 529, reprezentând 72,16 % din totalul căsătoriilor, acestea întemeindu-şi de la bază familia, nefiind obligate să grijească de copiii rezultaţi dintr-o altă căsătorie.

Pe locul doi în totalul căsătoriilor se situează văduvii care se recăsătoresc. Cel mai tânăr cuplu de văduvi este format din Marton Mihaly de 26 de ani şi Murin Ana de 19 ani, căsătoriţi în anul 1869, iar cel mai bătrân cuplu este format din Bakos Samuel de 63 de ani şi Szikely Zsuzsana de 49 de ani, care se căsătoresc în anul 1867. Recăsătoria era acceptată în condiţiile decesului unui partener, ca urmare moartea a devenit un factor determinant al căsătoriei[26]. Este ridicat numărul bărbaţilor văduvi care se recăsătoresc cu fete tinere, fără obligaţii, care puteau prelua problemele casei, inclusiv creşterea copiilor rămaşi orfani de mamă.

Comunitatea rurală accepta ideea recăsătoriei la bărbaţi, deoarece aceştia nu putea ţine locul femeilor în activităţile cotidiene: bucătărie, spălat şi îngrijirea copiilor şi în acelaşi timp era necesar să nu neglijeze munca câmpului[27]. Putem exemplifica această situaţie prin cazul lui Lapka Andras, care rămâne la 27 de ani văduv cu doi copii mici (sub 2 ani) şi se recăsătoreşte după o lună de văduvie cu Tonya Maria de 16 ani, care va deveni mama celor doi copii ai soţului şi împreună vor mai avea patru copii. Cel mai tânăr văduv este Kurpe Iozsef de 24 de ani, care în anul 1881 se recăsătoreşte cu văduva Angi Lidia de 36 de ani.

Văduvele se recăsătoresc mai greu, comunităţile rurale le acceptau mai greu, mai ales în condiţiile unei vârste înaintate. Femeile rămase văduve nu mai sperau să se recăsătorească cu un june, deoarece bărbaţii care nu au mai fost căsătoriţi nu prea doreau o soţie cu copii. În acest caz, văduvele se orientau spre văduvi indiferent de vârsta lor, cum a fost cazul prezentat anterior. Au existat şi excepţii în care bărbaţi necăsătoriţi au acceptat văduve în condiţiile în care acestea erau tinere şi aveau o stare materială bună. Este cazul lui Angi Andras de 23 de ani, necăsătorit, care se va căsători în anul 1874 cu cea mai tânără văduvă şi anume Kurpe Iuliana de 20 de ani.

Nevoia de a avea alături un partener cu care să împartă grijile, bucuriile şi necazurile vieţii, îi determina pe membrii comunităţii să facă compromisuri în ceea ce priveşte starea civilă a partenerului de căsătorie.

---

[25] Apud, Sorina Paula Bolovan, *op. cit.*, p. 111.

[26] Apud Sorina Paula Bolovan, *op. cit.*, p. 113.

[27] Sorina Paula Bolovan, *op. cit.*, p. 114.

3.4. Structura pe vârste a partenerilor

Căsătoriile pot fi analizate și în funcție de vârsta partenerilor în momentul încheierii căsătoriei. Conform tradiției femeia trebuia să fie mai tânără decât bărbatul. Abateri de la această regulă au existat în toată Transilvania, chiar dacă au fost puține, dar în momentul în care jocul intereselor materiale era puternic, se ajungea la încheierea unor mariaje în care femeia era mai în vârstă sau partenerii erau disproporționați ca vârstă[28] (cu diferențe mari). Așa este cazul lui Vida Gyorgy de 58 de ani, văduv, care se căsătorește în anul 1887 cu văduva Hrehacs Ana de 33 de ani.

În perioada analizată în satul Livada s-a respectat tradiția, întâlnindu-se doar 40 de cazuri în care soția este mai bătrână decât soțul și 14 cazuri în care partenerii au aceeași vârstă. Diferențele de vârstă dintre parteneri sunt cuprinse între un an și 25 de ani, dar în majoritatea cazurilor partenerii au vârste apropiate.

Vârsta medie la căsătorie a bărbaților era apropiată în cele trei parohii fiind de 27, 24 ani la reformați, 28,7 ani la romano-catolici și 28,93 ani la greco-catolici, bărbații căsătorindu-se între 18 și 65 de ani. Cele mai numeroase căsătorii le-au realizat bărbații de 24 de ani, 120 de cazuri, urmați de bărbații de 25 de ani, 107 cazuri. Oricum vârsta propice pentru căsătorie în toate cele trei parohii, la bărbați era cuprinsă între 22 - 26 de ani la fel ca în toată Transilvania[29].

Încheierea căsătoriilor la bărbați între aceste limite de vârstă, era cauzată de legea militară austriacă promulgată în anul 1858, prin care li se interzicea tinerilor sub 22 de ani să se căsătorească înainte de a fi participat de trei ori la tragerea la sorți pentru serviciul militar (sub aceeași interdicție erau și tinerii care efectuau serviciul militar de opt ani)[30]. Pe măsură ce înaintăm în vârstă, numărul căsătoriilor se reduce, cele mai puține fiind după vârsta de 50 de ani.

În ceea ce privește vârsta la căsătorie a fetelor, aceasta era mai coborâtă decât a bărbaților, ele căsătorindu-se între 14 și 65 de ani. Media vârstei este apropiată în cele trei parohii și anume 21,5 ani la reformați, 21,94 ani la romano-catolici și 23,86 ani la greco-catolici. Observăm că atât la femei cât și la bărbați în parohia reformată media vârstei este cea mai coborâtă, iar în parohia greco-catolică media vârstei la căsătorie este cea mai ridicată. Vârsta propice pentru căsătorie a fetelor era cuprinsă între 18 - 22 ani. Cele mai numeroase căsătorii le-au realizat fetele de 20 de ani respectiv 120, urmate de fetele de 18 ani cu 110 căsătorii încheiate și cele de 19 ani cu 95 căsătorii încheiate.

Nu trebuie să uităm nici vârsta la căsătorie a văduvilor care varia de la o parohie la alta. În cazul văduvelor, vârsta recăsătoriei era cuprinsă între 20 și 57 ani în parohia reformată, între 18 și 59 de ani în parohia romano-catolică și între 19 și 60 de ani în parohia greco-catolică. În schimb văduvii se recăsătoreau între 24 și 63 de ani la reformați, 23 și 63 de ani la romano-catolici și între 25 și 65 de ani la greco-catolici. Observăm că și în cazul recăsătoriei greco-catolicii au vârstele cele mai înaintate atât la bărbați cât și la femei.

Frica de singurătate și de gura satului determină membrii comunității să se căsătorească, indiferent de vârsta sau statutul social pe care-l aveau, pentru fiecare june sau văduv se găsea câte o jumătate cu care să-și împartă restul zilelor.

3.5. Căsătorii mixte

Tabelul nr. 4: **Structura populației din Livada după etnie în anul 1880**[31]

Total populație	Români	Maghiari	Germani	Slovaci	Ruteni	Croați	Alte etnii
2240	2	1692	13	22	6	147	268

[28] *Ibidem*, p. 112.

[29] *Ibidem*, p. 113.

[30] *Ibidem*.

[31] Traian Rotariu (coord.), Maria Semeniuc, Cornelia Mureșan, *Recensământul din 1880 Transilvania*, Ed. Staff, 1997, pp. 282-283.

Tabelul nr. 5: **Structura populației după etnie în anul 1900**[32]

Total populație	Români	Maghiari	Germani	Slovaci	Ruteni
2145	70	1731	1	288	55

Căsătoria mixtă reprezintă alianța dintre membri altor religii/confesiuni și de cele mai multe ori de altă etnie[33]. Având în vedere multitudinea de naționalități care coabitau în satul Livada în perioada analizată și anume români, maghiari, germani, slovaci, croați și ruteni este de la sine înțeles că au existat numeroase căsătorii mixte.

Tabelul nr. 6: **Evoluția căsătoriilor mixte**

Perioada	Total Căsătorii	Căsătorii Mixte	Pondere Căsătorii Mixte
1867 - 1879	250	87	34,8 %
1880 - 1899	406	120	29,55 %
1900 - 1906	77	25	32,46 %
TOTAL	733	232	31, 65 %

Sursa A.N.- B.J. SM, *Colecția Registre parohiale de stare civilă*, dos.: 864, 870, 876, 877

În perioada analizată s-au realizat 232 căsătorii mixte reprezentând 31,65 % din totalul căsătoriilor. Cei mai conservatori în menținerea purității cuplului și din punct de vedere religios au fost reformații, în rândul cărora, din cele 146 de căsătorii, doar două au fost mixte și în acest caz fetele au „corupt" băieți romano-catolici să li se alăture.

Femeile romano-catolice au convins 113 de bărbați greco-catolici să li se alăture și 3 bărbați reformați, în schimb bărbații romano-catolici au convins doar 2 femei greco-catolice și 2 femei reformate, în total în parohia romano-catolică încheindu-se 120 căsătorii mixte.

În ceea ce privește parohia greco-catolică, aici s-au încheiat 110 căsătorii mixte, femeile greco-catolice „corupând" 102 bărbați romano-catolici și 8 reformați. Conform tradiției căsătoria religioasă trebuia oficiată în fața preotului miresei și de aceea căsătoriile mixte sunt înregistrate în parohia femeii.

Tabelul nr. 7: **Structura confesională a căsătoriilor**

	Total căsătorii	Total căsătorii mixte	Gc + rc	Rc + gc	Rc + ref	Ref + gc	Ref + rc
Cazuri înregistrate	733	232	113	104	4	8	3
% din totalul căsătoriilor	100		15,41	14,18	0,54	1,09	0,40
% din totalul căsătoriilor mixte		100	48,41	44,82	1,72	3,44	1,29

Sursa: A.N.- B.J. SM, *Colecția Registre parohiale de stare civilă*, dos.: 864, 870, 876, 877

Numărul ridicat de căsătorii mixte arată toleranța religioasă a preoților și a membrilor comunității, care puneau mai presus de religie/confesiune interesele cuplurilor, care doreau să se căsătorească și din punct de vedere religios; în aceste condiții orgoliile religioase dispar. Cele mai numeroase căsătorii mixte se realizează în decada cuprinsă între anii 1880 - 1899, între romano-catolici și greco-catolici reprezentând 44,82 % din totalul căsătoriilor mixte.

Comunitățile rurale respectau tradiția și în ceea ce privește domiciliul partenerului sau partenerei, astfel încât fiecare membru al comunității încerca să-și găsească jumătatea în interiorul satului, printre indivizi de aceeași condiție socială. Aducerea unui partener din altă comunitate reducea șansele unui membru al comunității respective să-și întemeieze o familie[34].

[32] Traian Rotariu (coord.), Maria Semeniuc, Mezei Elemer, *Recensământul din 1900 Transilvania*, Ed. Staff, 1999, pp. 486-489.

[33] Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, *Căsătorii mixte în Transilvania la sfârșitul epocii moderne. Considerații demografice*, în Corneliu Pădurean, Ioan Bolovan (coord.), „Căsătoriile mixte în Transilvania. Secolul al XIX-lea și începutul secolului XX", Ed. Universității Aurel Vlaicu, Arad, 2005, p. 90.

[34] Toader Nicoară, *Transilvania la începuturile timpurilor moderne (1680-1800). Societate rurală și mentalități*

3.6. Căsătorii protogame și exogame

Tabelul nr. 8: **Domiciliul soților la căsătorie - Parohia greco-catolică**

Soțul		**Soția**	
Localitatea	Cazuri consemnate	Localitatea	Cazuri consemnate
Livada	166	Livada	166
Livada	45	Livada Nouă	45
Livada	2	Adrian	2
Livada	3	Alte sate	3
Livada Nouă	25	Livada	25
Medieș	4	Livada	4
Agriș	1	Livada	1
Adrian	6	Livada	6
Iojib	15	Livada	15
Alte sate	10	Livada	10
Total din Livada	216	Total din Livada	227
Total din alte sate	61	Total din alte sate	50
Număr de căsătorii	277	Număr de căsătorii	277

Sursa: A.N.- B.J. SM, *Colecția Registre parohiale de stare civilă,* dos.: 864, 870, , 876, 877

Tabelul nr. 9: **Domiciliul soților la căsătorie - Parohia romano - catolică**

Soțul		**Soția**	
Localitatea	Cazuri consemnate	Localitatea	Cazuri consemnate
Livada	210	Livada	210
Agriș	3	Livada	3
Iojib	10	Livada	10
Adrian	11	Livada	11
Livada Nouă	45	Livada	45
Alte localități	25	Livada	25
Străini	6	Străini	6
Total din Livada	210	Total din Livada	304
Total din alte sate	100	Total din alte sate	6
Număr de căsătorii	310	Număr de căsătorii	310

Sursa: A.N.- B.J. SM, *Colecția Registre parohiale de stare civilă,* dos.: 864, 870, 876, 877

Tabelul nr. 10: **Domiciliul soților la căsătorie - Parohia reformată**

Soțul		**Soția**	
Localitatea	Cazuri consemnate	Localitatea	Cazuri consemnate
Livada	81	Livada	81
Livada	1	Apa	1
Livada	1	Adrian	1
Livada	1	Agriș	1
Livada	1	Iojib	1
Livada Nouă	2	Livada	2
Adrian	7	Livada	7
Apa	2	Livada	2
Iojib	8	Livada	8
Remetea	9	Livada	9
Livada	2	Alte sate	2
Alte sate	26	Livada	26
Străini	5	Străini	5
Total din Livada	85	Total din Livada	135
Total din alte sate	61	Total din alte sate	11
Număr de căsătorii	146	Număr de căsătorii	146

Sursa: A.N.- B.J. SM, *Colecția Registre parohiale de stare civilă,* dos.: 864,870, 876, 877

Căsătoriile protogame sunt realizate între membri aceleași comunități, indiferent de religia acestora. Cele mai numeroase căsătorii protogame au fost realizate în parohia ro-

colective, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2001, p. 155.

mano-catolică şi anume 210 reprezentând 28,64 % din totalul căsătoriilor încheiate între anii 1867 - 1906. În lumea rurală transilvăneană observăm că aproximativ două treimi dintre căsătorii se realizau între membrii aceleiaşi comunităţi şi o treime îşi aducea partenerul/partenera din comunităţile învecinat, situate pe o rază de 15 - 20 km[35]. În satul Livada cele mai numeroase căsătorii din perioada analizată, după cum se poate observa şi în tabelele 8, 9 şi 10 sunt cele protogame, acestea fiind în număr de 457, reprezentând 62,34 % din totalul căsătoriilor.

Exogamia reprezintă căsătoria cu persoane din alte localităţi[36]. Aceste căsătorii au contribuit la evitarea căsătoriilor consangvine (între membri comunităţii care erau înrudiţi, deci le era interzisă căsătoria) permiţând alegerea partenerului printr-o selecţie atentă[37]. Motivul acestor căsătorii exogame este mobilitatea ridicată a bărbaţilor[38] care realizează munci sezoniere în alte localităţi, unde se vor putea căsători în faţa preotului miresei, chiar dacă nu vor locui în satul respectiv (conform tradiţiei mireasa nu poate părăsi satul necununată). În Livada întâlnim 222 bărbaţi proveniţi din alte sate şi 67 femei, cele mai multe provenind din parohii greco-catolice. Am identificat şi 11 străini care s-au căsătorit în Livada, deoarece s-au stabilit aici în urma găsirii unui loc de muncă sigur. Exogamia se întindea în satele învecinate cum ar fi Agriş, Iojib, Adrian, Livada Nouă, Apa, Remetea, dar mirii puteau proveni şi din localităţi mai îndepărtate, întâlnindu-se un număr de 61 de cazuri la bărbaţi şi 5 cazuri la femei în acest sens. Se remarcă mobilitatea foarte redusă a femeilor. Datorită naturii muncii pe care o realizează ele nu ies din graniţele satului, sau chiar dacă o fac se limitează la zonele învecinate.

Putem afirma în încheierea studiului nostru că, membrii comunităţii satului Livada luau în serios problema căsătoriei, analizând-o şi pregătind-o până în cele mai mici detalii. Aceasta se dovedeşte a fi în primul rând o necesitate economică, şi nu una socială sau psihologică, pentru marea majoritate a populaţiei care trăieşte în comunităţile rurale tradiţionale[39].

Camelia David
Şcoala Gimnazială „Avram Iancu" Satu Mare
Satu Mare, RO
e-mail: camisantal@yahoo.com

[35] Toader Nicoară, *op. cit.*, p. 155.
[36] Sorina Paula Bolovan, *Familia în satul românesc din Transilvania. A doua jumătate a secolului al XIX-lea şi începutul decolului XX*, Ed. Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 1999, p. 115.
[37] *Ibidem.*
[38] Mircea Brie, *Familie şi societate în nord - vestul Transilvaniei (a doua jumătate a secolului XIX - începutul secolului XX)*, Teză de doctorat, Oradea, 2007, p. 76.
[39] Toader Nicoară, *op. cit.*, p. 148.

TURNEUL GENERALULUI BERTHELOT ÎN COMITATELE DIN VESTUL ROMÂNIEI

Augustin ŢĂRĂU

Abstract: *The study describes the political situation in the Austro-Hungarian Empire in the autumn of 1918, after the Balkan front collapses and after Hungary, Count Károlyi Mihályi, signs the Belgrade armistice agreement. In this context, the new power in Budapest proclaims the republic and tries to establish a democratic regime between the borders of the old Hungary. But although the new government accepts the principles of US President Woodrow Wilson, including that on the right of self-determination of peoples, the Hungarian prime minister tries to apply this principle in Hungarian style, ie to keep the political hegemony of the Hungarian people at the expense of the other congregational peoples.*
This is the reason why the Transylvanian Romanians decide to leave Hungary permanently and to unite with the Kingdom of Romania. Until December 1, 1918, when their union decision will be confirmed at the Great Assembly in Alba Iulia, the Romanian and Hungarian national councils and guards worked together in Transylvania towns and villages. Immediately after the Unification was enacted, units of the Hungarian army went into retaliation against the Romanian civilian population. In such an anarchic atmosphere, General Henry Berthelot, the former head of the French Mission in Romania, will conduct his tour in Western Transylvania. The high-ranking officer will cross all the main cities of the region from south to north in order to take a picture of the realities in this territory. In the Banat region he will see with his eyes the abuses committed by the Serbian army of occupation, in the Crişana region will find live the atrocities committed by the Hungarian troops. On the other hand, he will come into contact with the great mass of Romanians living in these territories and will understand their decision to break any connection with the Hungarian state.

Keywords: *Arad, Berthelot, Bihor, Caraş, Carei, Lugoj, Oradea, Orşova, Sătmar, Seghedin, Şomcuta, Timişoara*

Generalul Berthelot soseşte pe pământ românesc pe 3/16 octombrie 1916, ca şef al unei misiuni militare de ajutor, alcătuită din 277 de ofiţeri, 88 de medici, 1150 de soldaţi şi gradaţi, plus o solidă echipă de infirmiere[1].

El va părăsi Iaşii în seara zilei de 25 februarie/9 martie 1918, la câteva ore după ce plecaseră şi membrii celorlalte misiuni ale puterilor Antantei (englezi, americani, italieni) şi câţiva soldaţi sârbi rămaşi din detaşamentele venite să sprijine apărarea Dobrogei. Armistiţiul semnat cu Puterile Centrale la Focşani, pe 26 noiembrie/9 decembrie 1917, impunea României, printre altele, şi condiţia retragerii de pe teritoriul acesteia a tuturor misiunilor militare ale foştilor aliaţi.

[1] Ion Mitican, *Brişca lui taica Berthelot*, în „Lumina", din 7 iunie 2008.

Despărțirea a fost încărcată de emoție. Gara Socola a devenit scena unui dinamic pelerinaj, alimentat continuu de mulțimi de tineri și de ostași români cu torțe în mâini, cu toții urându-i distinsului general, și suitei sale, „La revedere!" și „Au revoir!". În jurul orei 11 din noapte au sosit regele Ferdinand și regina Maria, împreună cu membri ai guvernului, diplomați și oameni politici spre a-și lua rămas bun. De pe scara vagonului, generalul răspundea uralelor „Trăiască Franța!" și „Vive la France!" cu promisiunea „Nous reviendrons!" (Vom reveni). Reîntâlnirea generalului cu ieșenii va avea loc la începutul lunii decembrie 1918[2].

Toamna anului 1918 aduce cu sine schimbări majore în peisajul politic al imperiului dualist. La trei zile de la semnarea Armistițiului de la Belgrad, Parlamentul maghiar va hotărî, pe 16 noiembrie 1918, abolirea monarhiei și va proclama republica. Legislativul și-ar fi dorit ca evenimentul să-i fi găsit în băncile palatului de pe malul Dunării și pe reprezentanții națiunilor trăitoare între hotarele fostului regat ungar, pentru ca împrejurarea intrării Ungariei în noua eră postbelică să fie percepută în Occident ca un jubileu al împăcării generale și al instaurării păcii între maghiari și popoarele conlocuitoare, perspectivă care ar fi legitimat cererile Budapestei, la viitoarea conferință de pace, de a-și păstra vechile teritorii neatinse. În coordonatele acestei utopii s-au și înscris în cursul ședinței toate intervențiile parlamentarilor maghiari. Președintele Camerei, Szász Károly, a ținut să sublinieze de la început că „menirea republicei e ca să asigurăm viitorul pacinic și fericit al Ungariei renăscute și *să-i apărăm integritatea teritorială*"[3], cerință reiterată și de președintele Senatului, Wlassics Gyula, care miza pe faptul că puterile Antantei vor ține cont de pavăza pe care Ungaria a reprezentat-o de-a lungul vremii pentru liniștea Europei și de rolul civilizator jucat de poporul maghiar în Bazinul Carpatic. „*Trebuie să asigurăm în contractul de pace integritatea teritorială a statului. Deși de prezent tendințele egoiste periclită integritatea teritorială a țării*, să nu ne pierdem speranța că, în zilele istorice ale încheierii păcii, se va înțelege și se va ști prețul ce înseamnă menirea istorică pe care o împlinește Ungaria"[4] - a accentuat el, afirmație completată apoi de președintele Consiliului Național Maghiar, Hoch János, cu aserțiunea: „*Cu trupurile noastre am apărat o mie de ani civilizația din Apus. Nu e în istorie alt popor care să fi fost mai nenorocit decât poporul maghiar*"[5]. Cuvântul de încheiere i-a aparținut premierului Károlyi Mihály. Cu o rară ipocrizie, contele și-a victimizat țara, s-a lamentat cum că poporul maghiar ar fi fost târât într-un război străin de interesele lui și că de abia acum, după încetarea ostilităților, „noua" clasă politică maghiară, republicană, s-a putut folosi de pârghiile democrației în a soluționa problema națională a Ungariei, chestiune pe care premierul o și considera închisă. „Despre aceasta trebuie să convingem lumea. Trebuie să punem în serviciul acesta radiografia, telegraful, telefonul, ca să spulberăm în străinătate orice neînțelegeri (tendențiosități). Trebuie să facem pe toți să înțeleagă că noi voim să trăim în înțelegere frățească. Va trebui, și lumea întreagă va înțelege, că *au încetat controversele ce au existat între cei cu buze maghiare și între cei cu buze nemaghiare*. Voim să înfăptuim principiile lui Wilson, dreptul de liberă dispunere a popoarelor. Rupem cu sistemul de contracte diplomatice. Vrem să știe fiecare cetățean al lumii despre contractul ce vom încheia. Țara e atacată din cinci părți, deși singura ei vină e că n-a putut destul de curând rupe cu trecutul"[6] - conchidea el. Cu alte cuvinte, opinia publică internațională trebuia să recepționeze alegațiile ce îi erau furnizate de Budapesta și nu realitățile din Ungaria, iar pentru reușita strategiei propuse Occidentul trebuie sufocat prin toate mijloacele media avute la îndemână.

Pe 18 noiembrie 1918 însă, Consiliul Național Român Central va lansa o proclamație adresată lumii întregi, în conținutul căreia făcea cunoscut tuturor popoarelor iubitoare de pace

[2] *Ibidem.*

[3] *Nu vreau să înțeleagă...*, în „Românul", nr. 9 din 19 noiembrie 1918.

[4] *Ibidem.*

[5] *Ibidem.*

[6] *Ibidem.*

şi de libertate năzuinţele pe care naţiunea română din Transilvania şi-a fundamentat hotărârea de a-şi lua destinul în propriile mâini şi de a rupe orice legătură cu administraţia de la Budapesta, care încă emitea pretenţii de for tutelar. „Naţiunea română din Ungaria şi Transilvania, ţinută de veacuri în robie trupească şi sufletească de către clasa stăpânitoare a poporului maghiar, eliberată acum din sclavie, prin strălucita învingere a armelor cari s-au luptat pentru drepturile civilizaţiei umane împotriva principiului barbar al opresiunii naţionale şi de clasă, înaintea guvernului opresorilor de până aci a declarat voinţa sa de a se constitui în stat liber şi independent, spre a-şi putea validita nelimitat forţele sale în serviciul culturei şi al libertăţii omeneşti. Guvernul opresorilor de până aci a denegat adeziunea sa la această hotărâre a naţiunii române şi, în faţa dreptului firesc al fiecărei naţiuni de a fi stăpână asupra sa şi a teritoriului locuit de dânsa, guvernul opresorilor opune forţa brutală a statului oprimator" - îşi motiva decizia reprezentanţa politică a românilor ardeleni, după care trecea la explicitarea situaţiei care a condus la anularea oricărui contact cu capitala vechiului regat maghiar - „Prin colonizări fără rost pe pământul strămoşilor noştri, prin maghiarizarea necruţătoare a tuturor acelor Români cari au fost nevoiţi să aibă raporturi mai nemijlocite cu stăpânirea maghiară, prin invadarea pe teritoriul românesc a sutelor de mii de slujbaşi publici maghiari, prin împiedecarea poporului nostru de a-şi mulţumi însuşi trebuinţele sale industriale, s-au maghiarizat oraşele şi s-a împestriţat etniceşte teritoriul locuit de naţiunea română prin mijloace artificiale şi în scopul barbar al nimicirii noastre. Această stare de lucruri, produsă prin opresiune şi fărădelege, acum guvernul maghiar o invoacă de justificare a opunerii sale la hotărârea naţiunii române de a-şi întemeia pe pământul său strămoşesc statul său liber şi independent. Starea, produsă prin crima săvârşită până aici împotriva libertăţii noastre naţionale acum, se prezintă ca o justificare a noului atentat ce se intenţionează împotriva existenţei noastre" - pentru ca în finalul manifestului să reitereze voinţa de convieţuire paşnică a românilor ardeleni cu naţionalităţile colonizate pe teritoriul transilvan, pentru a înlătura orice suspiciune vehiculată în cercurile învingătorilor de cabinetul budapestan - „Naţiunea română din Ungaria şi Ardeal nu doreşte să stăpânească asupra altor neamuri. Lipsită cu desăvârşire de orice clasă istorică stăpânitoare, naţiunea română, prin fiinţa sa însăşi, este întruparea democraţiei celei mai desăvârşite. Pe teritoriul său strămoşesc, naţiunea română este gata a asigura fiecărui popor deplină libertate naţională şi organizarea sa în stat liber şi independent. O va întocmi pe temeiurile democraţiei, care va asigura tuturor, indivizilor aflători pe teritoriul său egalitatea condiţiunilor de viaţă, unicul mijloc al desăvârşirei omeneşti"[7]. În aceeaşi zi, românii uniţi din comitatul Sătmarului s-au adunat la Carei pentru a denunţa bula papală prin care parohiile lor au fost rupte din vechea lor dieceză şi au fost arondate inventatei Episcopii Greco-Catolice de Hajdudorog, spre a sprijinii şi pe această cale programul de maghiarizare cultivat de guvernările care s-au perindat la Budapesta. Acţiunea s-a desfăşurat sub egida consiliului naţional local, al cărui preşedinte era chiar vicarul Careilor, Romul Marchiş, acesta fiind cel care, în numele credincioşilor săi, a proclamat ţinutul drept „vicariat naţional român", a luat apoi jurământul de credinţă pentru cauza românească tuturor celor prezenţi şi a ordonat pomenirea în slujbele religioase a Consiliului Naţional Român Central în locul monarhului austro-ungar[8].

Între timp, în toate oraşele şi comunele româneşti se întocmeau liste de alegători şi pe baza lor erau votaţi deputaţii care vor reprezenta întreaga suflare românească la Marea Adunare Naţională ce urma să consfinţească, la Alba Iulia, unirea Transilvaniei cu România, calea plebiscitară aleasă de conducătorii Consiliului Naţional Român Central fiind singura formă legală, definitivă şi irevocabilă, de legitimare a voinţei poporului român în faţa forurilor internaţionale. În zonele majoritar româneşti, procesul de înlocuire a funcţionarilor maghiari şi-a

[7] *Către popoarele lumii*, în „Biserica şi Şcoala", nr. 46, din 24 noiembrie 1918, p. 1.

[8] *Întâiul vicariat*, în „Românul", nr. 16, din 28 noiembrie 1918. Apud: *** *1918 la Români...*, pp. 400-401.

continuat cursul, susţinut de rezultatele anchetelor desfăşurate la plângerile sătenilor, cum s-a întâmplat în comuna Borod (Bihor), unde vechiul notar a fost schimbat la cererea locuitorilor români şi maghiari faţă de care s-a purtat abuziv şi discreţionar pe parcursul războiului, în timp ce la Cintei[9] (Arad) a fost reinstalat notarul român[10]. Însă la fel de active, în sensul rău al cuvântului, s-au dovedit a fi autorităţile maghiare în părţile în care acestea dispuneau de suportul forţelor armate. Un detaşament maghiar, condus de locotenenţii Jonás şi Karácsonyi Jenö au semănat teroare printre locuitorii satelor din plasa Vaşcău (Bihor), după ce au fost chemaţi aici de notarul Morna şi plutonierul jandarmeriei locale, Marazsán, care i-au reclamat pe săteni că ar fi furat lemne din pădurea exploatată de firma „Darvas La Roche" şi că ar fi devastat casa pădurarului Hesz din Lunca. Ostaşii maghiari au luat la rând casele românilor din satele Băiţa[11], Câmpani[12] şi Sighiştel[13], i-au bătut pe săteni şi au înjunghiat cu baionetele şapte dintre aceştia. Din Sighiştel au fost ridicaţi patru bărbaţi, au fost legaţi cu cablu telefonic şi bătuţi până la sânge, după care au fost scoşi în afara satului şi au fost împuşcaţi iar trupurile le-au fost abandonate la locul execuţiei vreme de 24 de ore. În Câmpanii de Sus au mai fost împuşcaţi alţi doi săteni, iar din Câmpanii de Jos un altul[14]. Alte violenţe au fost săvârşite de soldaţii maghiari sosiţi în zona Aleşdului, pe cursul mijlociu al cursului Crişului Repede. În comuna Bălnaca[15], ostaşii unui detaşament, condus de maiorul Molnár, au arestat mai mulţi săteni, i-au obligat să-şi sape gropile şi apoi au fost împuşcaţi. În Lugaşu de Jos au intrat în casa ţăranului Ilie şi, sub ameninţarea armelor, l-au obligat să-i ospăteze cu băutură şi mâncare, iar la Aleşd, maghiarii din oraş au început să conteste autoritatea consiliului românesc din localitate[16]. Spre deosebire de cele ce se întâmplau în Bihor, în Arad românii se întăreau sub aspect militar. Pe 23 noiembrie, în municipiu au sosit membrii gărzilor naţionale din comunele cercurilor notariale „Boroşineu[17]: Şicula[18], Răpsig[19], Mânerău[20], Gurba[21] ş.a., apoi din Miniş[22], din Micălaca[23]", precum şi garda marinarilor români întorşi din portul Pola, conduşi de sergentul major Valer Seredan, originar din Seleuş[24]. Aceştia, după ce au îndeplinit misiuni de poliţie militară în oraşul istrian, au fost îmbarcaţi şi transportaţi până în portul Fiume (Rijeka), iar de aici au venit acasă cu o garnitură de tren croată[25]. În aceeaşi zi, episcopul unit al Oradiei, Demetrie Radu, dispunea introducerea limbii române de predare în Gimnaziul greco-catolic de la Beiuş[26], iar la Arad Consiliul Naţional Român Central le cerea locuitorilor români să colaboreze cu trupele de ocupaţie sârbeşti,

[9] *Cintei*, sat aparţinător comunei Zărand (în ungureşte *Zaránd*), judeţul Arad, alcătuită azi din satele *Zărand* şi *Cintei* - n.n. A.Ţ.

[10] Arhivele Naţionale Istorice Centrale (ANIC Bucureşti), fond *Consiliul Naţional Român, Arad*, dosar 1/1918, ff. 23-24.

[11] *Băiţa* (în ungureşte *Rézbánya*), sat aparţinător oraşului Nucet, alcătuit azi din localităţile *Nucet, Băiţa* şi *Băiţa Plai* - n.n. A.Ţ.

[12] *Câmpani* (în ungureşte *Felsőmezős*) comuna în judeţul Bihor – n.n. A.Ţ.

[13] *Sighiştel* (în ungureşte *Kisszegyesd*), sat aparţinător comunei *Câmpani* – n.n. A.Ţ.

[14] ANIC Bucureşti, fond *Consiliul Naţional Român, Bihor*, dosar 11/1/1918, f. 2.

[15] *Bălnaca* (în ungureşte *Bánlaka*), sat aparţinător comunei Şuncuiuş (în ungureşte *Várson kolyos*), judeţul Bihor, alcătuită azi din satele *Şuncuiuş, Bălnaca, Bălnaca-Groşi* şi *Zece Hotare* - n.n. A.Ţ.

[16] ANIC Bucureşti, fond *Consiliul Dirigent*, dosar 24/1918, f. 1.

[17] *Ineu* (în ungureşte *Borosjenő*), oraş în judeţul Arad, alcătuit azi din oraşul *Ineu* şi satul *Mocrea* - n.n. A.Ţ.

[18] *Şicula* (în ungureşte *Sikula*), comună în judeţul Arad, alcătuită azi din satele *Şicula, Chereluş* şi *Gurba* - n.n. A.Ţ.

[19] *Răpsig*, sat aparţinător comunei *Bocsig* (în ungureşte *Bokszeg*), judeţul Arad, alcătuită azi din satele *Bocsig, Mânerău* şi *Răpsig* - n.n. A.Ţ.

[20] *Mânerău*, sat aparţinător comunei *Bocsig*, judeţul Arad - n.n. A.Ţ.

[21] *Gurba*, sat aparţinător comunei *Şicula*, judeţul Arad - n.n. A.Ţ.

[22] *Miniş*, sat aparţinător comunei *Ghioroc* (în ungureşte *Gyorok*), judeţul Arad, alcătuită azi din satele *Ghioroc, Cuvin* şi *Miniş* - n.n. A.Ţ.

[23] *Micălaca*, azi cartier al municipiului Arad - n.n. A.Ţ.

[24] *Pola*, port la Marea Adriatică, în regiunea *Istria*, Croaţia, intrat în componenţa Imperiului Habsburgic în 1809 - n.n. A.Ţ.

[25] *Aradul sărbătoreşte*, în „Românul", nr. 12, din 23 noiembrie 1918.

[26] *Liceul nostru din Beiuş iarăşi românesc*, în „Cultura Creştină", nr. 17-20, din noiembrie-decembrie 1918, pp. 369-370.

iar gărzilor naţionale să se supună ordinelor de dezarmare dispuse de comandamentul acestora, conform hotărârii Antantei[27]. Din păcate, prezenţa armatei sârbeşti în Banat, până la linia de demarcaţie a Mureşului, se va dovedi de rău augur pentru românii provinciei, pentru că guvernanţii de la Belgrad nutreau intenţii imperialiste în zonă. În acest sens, la începutul lunii noiembrie 1918 se va constitui la Arad Comitetul Popular Sârb, care va milita pentru alipirea teritoriului de valea Mureşului la statul sârb, opţiune încurajată şi de prezenţa armatei sârbeşti de ocupaţie în municipiului Arad[28].

Tot atunci, „Marele Sfat al Naţiunii Române din Ungaria şi Transilvania", care se îngrijea de pregătirea marii Adunări Naţionale de la Alba Iulia, a dat publicităţii normele de alcătuire a delegaţiilor care se vor prezenta la importantul eveniment al românilor ardeleni. „La adunare vor lua parte: episcopii români, toţi protopopii în funcţiune ai celor două confesiuni româneşti, câte un exmis al fiecărui Consistor şi Capitlu, câte 2 exmişi ai societăţilor culturale, câte 2 exmişi din partea fiecării reuniuni femeieşti, de la fiecare şcoală secundară, institut teologic, pedagogic şi şcoală civilă câte 1 reprezentant, câte 2 delegaţi de la fiecare reuniune învăţătorească, garda naţională va fi reprezentată prin câte un ofiţer şi un soldat din fiecare secţiune comitatensă, câte 2 delegaţi de la fiecare reuniune de meseriaşi, delegaţii partidului social-democrat român, tinerimea universitară prin câte 2 exmişi, fiecare cerc electoral român va trimite 5 reprezentanţi"[29] - se preciza în comunicat. În teritoriu, alături de activiştii Partidului Naţional Român, vor organiza întâlniri cu populaţia satelor româneşti şi activiştii Partidului Social-Democrat, care au ţinut discursuri şi au organizat comitete muncitoreşti la Vaşcău (Bihor), la Bocşa Română (Caraş), în comunele arădene Pecica, Micălaca şi Vărşand[30], precum şi la Arad şi Timişoara[31].

Dar pe măsură ce se apropia sorocul marelui moment al unirii Transilvaniei cu România, în provincie creşteau ca număr şi intensitate abuzurile şi fărădelegile săvârşite de autorităţile civile şi militare maghiare. La Domaşnea (Caraş), Consiliul Naţional Român local desfăşura o anchetă în legătură cu jafurile şi incendierile comise în comună de soldaţii maghiari ai Regimentului 5 Honvezi, din Seghedin[32], de la Ilia Mureşană[33] (Hunedoara) sosea vestea că soldaţii maghiari, veniţi cu un tren blindat, au încercat să oprească festivitatea de sfinţire a drapelelor naţionale româneşti[34], iar din Lăpuş[35] (Maramureş) venea ştirea în legătură cu atrocităţile şi asasinatele săvârşite de soldaţii maghiari ai detaşamentelor secuieşti cu ocazia adunării populare româneşti convocate în comună. „Părintele Ludu, protopopul, vorbeşte întâiul. El este cel primit şi ascultat cu lacrimi în ochi. Mii de glasuri strigau: *Aşa să trăiască neamul nostru.* Şi s-au înţeles, şi sufletele tuturor s-au umplut de bucurie mare... Dar, ochiul dracului pândeşte în umbră. Stegarii se prăbuşesc la pământ. Ţipete, vaiete şi mitraliere răpăiesc. Se prăbuşesc unii peste alţii, sânge pe piatra rece. Cad preoţi, cad învăţători, cad femei şi copii. Mor în marii zori ai luminii. Secuii s-au coborât din Băiuţ. Au ştiut de acea zi mare. Viermele părerii de rău le-a ros inima şi n-o puteau vindeca cu sângele vărsat nevinovat... Peste 40 (patruzeci) de morţi, mare parte din ei rostogoliţi în apa Lăpuşului, şi care acei mai bine de o sută de răniţi, se ridică umbra lui Vasile Filip" - relata mai târziu un martor ocular - „Om tânăr, român adevărat, ostaş

[27] *Protocol*, în „Românul", nr. 12, din 23 noiembrie 1918.

[28] Ljubivoje Cerovič, *Sârbii din Arad*, în „Procese şi contexte social-identitare la minorităţile din România", Ed. Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităţilor Naţionale, Cluj-Napoca, 2009, p. 359.

[29] *Adunare naţională*, în „Biserica şi Şcoala", nr. 46, din 24 noiembrie 1918, p. 3.

[30] *Vărşand*, sat aparţinător comunei *Pilu* (în ungureşte *Nagypél*), în judeţul Arad, alcătuit din satele *Pilu* şi *Vărşand* - n.n. A.Ţ.

[31] *Adunările poporale*, în „Adevărul", nr. 45, din 24 noiembrie 1918.

[32] ANIC Bucureşti, fond *Consiliul Naţional Român, Caransebeş*, dosar 92/1918, f. 5.

[33] *Ilia* (în ungureşte *Marosillye*), comună în judeţul Hunedoara, alcătuită azi din satele *Ilia, Bacea, Brâznic, Brtea Mureşană, Cuieş, Dumbrăviţa, Săcămaş, Sârbi* şi *Valea Lungă* - n.n. A.Ţ.

[34] *Sfinţire de steag*, în „Românul", nr. 31, din 17 decembrie 1918.

[35] *Lăpuş* (în ungureşte *Oláhlápos*), comună în judeţul Maramureş - n.n. A.Ţ.

vrednic, şi-o dat sfârşitul de-o potrivă cu Horea şi Cloşca. L-au prins în noaptea aceea, spre 6 decembrie... El striga: *Trăiască România Mare.* Şi l-au dus în bătăi şi ghionteli până la şcoală. Pălmuit şi scuipat. Acolo lângă morţii întinşi pe pietre, i-au cerut să strige: *Jos România Mare!* Dar el tot mai tare striga dimpotrivă: *Trăiască România Mare!* Şi i-au scos ochii şi el mai tare striga: *Trăiască România Mare!.* Şi i-au sfârtecat buzele şi el: *Trăiască România Mare!* Patruzeci şi patru de împunsături de baionetă în tot curatul lui trup l-au făcut să strige de patruzeci şi patru de ori: *Trăiască România Mare!...* Un glonte l-a culcat peste cadavre"[36]. Toate aceste lucruri se întâmplau în vreme ce armata română îşi ocupa poziţiile în Transilvania, conform prevederilor Armistiţiului de la Belgrad, la sud de cursul mijlociu al Mureşului. De altfel, dincolo de acţiunile nesăbuite ale unor unităţi răzleţe ale armatei şi jandarmeriei maghiare, locuitorii unguri nu-şi puteau ascunde totuşi temerile că astfel de evenimente ar putea atrage repercusiuni asupra lor, chiar dacă administraţiile locale îi asigurau că o eventuală intervenţie a armatei române dincolo de linia de demarcaţie ar însemna o încălcare a Armistiţiului. Intervievat de către un jurnalist de la gazeta orădeană „Nagyváradi Napló", comisarul guvernamental al Bihorului, dr. Ágoston Péter, era convins că teritoriul transilvănean de la nord de Mureş şi comitatele româneşti din Ungaria vor rămâne în continuare sub administrare maghiară[37]. Întrebat despre acelaşi lucru, fruntaşul Aurel Lazăr i-a răspuns jurnalistului că nu are cunoştinţă despre o probabilă intenţie a părţii române de a depăşi linia de demarcaţie şi că, deocamdată, forurile politice ale românilor ardeleni sunt ocupate cu buna organizare şi desfăşurare a Marii Adunări Naţionale de la Alba Iulia, unde se vor face cunoscute rezultatele plebiscitului şi se va proclama unirea Transilvaniei cu România[38]. Referendumul românilor ardeleni a fost exemplar organizat, el a fost condus după regulile stipulate de legea electorală maghiară din anul 1910, aşa că, în afară de reprezentanţii de drept ai instituţiilor bisericeşti, învăţătoreşti şi culturale româneşti, circumscripţiile mai trimiteau câte cinci reprezentanţi la adunarea populară şi, în plus, validarea scrutinului avea să se desfăşoare liber de orice constrângere sau ingerinţă militară. În felul acesta, voinţa naţiunii române din Transilvania era legitimată de prezenţa delegaţilor mandataţi de fiecare circumscripţie electorală şi astfel, preventiv, vor fi demontate reclamaţiile părţii maghiare cum că actul unirii a fost decis doar de o pătură subţire a intelectualităţii româneşti din Ardeal sau că unirea s-a înfăptuit cu prezenţa armatelor române în oraş. Mai mult, pe lângă cei cinci sute de delegaţi, la Alba Iulia s-au adunat benevol peste o sută de mii de români ardeleni, dornici să participe şi să fie martori ai istoricului moment. Noul guvern maghiar nu stătea însă cu mâinile în sân, ci se ocupa de reorganizarea armatei, lucru posibil datorită unei omisiuni a Convenţiei de Armistiţiu semnate la Belgrad, care nu prevăzuse explicit obligaţia Ungariei de a-şi desfiinţa armata, puterile învingătoare socotind, la starea de lucruri de la vremea respectivă, că armata maghiară se afla deja în plin proces de dezintegrare şi că se va dizolva de la sine. Conform spuselor maiorului Alexandru Vlad, comandantul unui batalion românesc din cadrul Regimentului 33 Infanterie din Arad, cabinetul maghiar avea de gând să organizeze şase corpuri de armată a câtre treizeci de mi de combatanţi fiecare, dintre care două corpuri vor aparţine românilor ardeleni, unităţi care vor fi dotate ulterior şi cu subunităţi de artilerie. În naivitatea sa, ofiţerul român trăia cu impresia că acele două corpuri militare vor alcătui viitoarea garda naţională, deosebită de forma empirică şi neprofesionistă a gărzilor constituite până la acel moment[39]. Maiorul Vlad avea dreptate în privinţa ineficienţei dovedite de gărzile naţionale româneşti, insuficient dotate cu armament şi muniţie, mai ales în zonele în care erau

[36] *Crima din Lăpuş*, în „Neamul românesc", din 8 ianuarie 1919.

[37] *Declaraţiile date ziarului „Nagyváradi Napló" de Ágoston Péter şi Aurel Lazăr referitoare la ocupaţia românească*, în „Nagyváradi Napló", nr. 262, din 27 noiembrie 1918.

[38] *Ibidem.*

[39] *În vizită la comandantul gărzilor, Alexandru Vlad, despre organizarea a două corpuri de armată*, în „Aradi Hirlap", din 28 noiembrie 1918.

prezente detaşamente militare maghiare. Cu numai două zile înainte de proclamarea Marii Uniri, ostaşii unguri le-au sechestrat sătenilor din Şuncuiuş (Bihor) animalele şi cerealele în contul pagubelor produse la prăvălia cooperativei Hangya"[40] din localitate, în condiţiile în care nu se ştia cine au fost făptaşii furtului[41], iar la Oradea, „nu se ştie cine", a dat jos drapelul român, ce flutura alături de cel maghiar pe clădire Prefecturii, şi l-a rupt în bucăţi ziua în amiaza mare, deşi edificiul era păzit zi şi noapte[42]. În aceeaşi zi a pornit cu trenul către Alba Iulia delegaţia românilor bihoreni, ce însuma două sute de persoane, pe traseul oferi de inelul feroviar din răsăritul Ungariei, care lega apoi tentacular, pe calea ferată, Transilvania interioară, şi de la Békéscsaba, cele patru vagoane destinate lor s-au cuplat cu garnitura ce pornea pe valea Mureşului către vechea capitală a provinciei[43]. Ei au optat pentru acest traseu în special din motive de siguranţă, întrucât defileul Crişului Repede, până la Cluj, era împânzit cu trupe maghiare. Şi bine au procedat bihorenii, fiindcă numărul martirilor a sporit în ajunul Marii Adunări Naţionale de la Alba Iulia. Delegaţia comunei Iara[44], în frunte cu Ioan Arion, din Agriş, se afla în trenul care ducea spre Alba Iulia şi alte delegaţii româneşti, când de la etajul superior al gării din Teiuş[45] şi dintr-un tren blindat german staţionat acolo s-au deschis focuri încrucişate de mitraliere asupra garniturii feroviare în care se aflau fruntaşii comunelor româneşti. Alte surse plasează incidentul la podul de peste Mureş, la Mihalţ. Acestea se întâmplau pe 30 noiembrie 1918. Tirul a însoţit trenul în mişcare cale de doi kilometri, după care călătorii şi-au făcut bilanţul pierderilor şi au constatat moartea fruntaşului din Agriş, care a şi fost înmormântat pe 2 decembrie la Alba Iulia[46].

Ostile actului unirii s-au dovedit şi autorităţile militare sârbeşti de ocupaţie din Banat. La 18 noiembrie 1918, preotul ortodox Coriolan I. Buracu, din Mehadia (Caraş), întors din război, este ales preşedinte al Consiliului Naţional Român al plasei Mehadia, cu votul reprezentanţilor celor 35 de comune româneşti ce o alcătuiau, şi totodată comandant al gărzilor naţionale locale ale acestora. A întocmit liste cu semnăturile românilor din Banat pentru a dovedi voinţa locuitorilor ca provincia lor să se unească cu România şi a înmânat aceste documente generalului Berthelot, care pe 26 decembrie a poposit vremelnic în halta Mehadiei în periplul său prin comitatele româneşti de la marginea de vest a Ardealului. Acţiunea sa a fost taxată de comandamentul trupelor sârbeşti de ocupaţie, care au hotărât arestarea sa. Salvarea i-a venit de la un român timocean, soldat în armata sârbă, ce l-a informat imediat şi astfel a putut fugi în miez de noapte la Turnu Severin, unde s-a înrolat în armata română[47]. Pe 2 decembrie 1918, administraţia militară sârbească din Banat a ordonat arestarea fruntaşilor Comitetului Naţional Român din comuna Câlnic[48] (Caraş) sub motivul că aceştia ar fi provocat rebeliune în localitate. Au fost ridicaţi de la casele lor preotul ortodox Petru Ieremia, fiul acestuia, Nicolae Ieremia, pe atunci student teolog, şi învăţătorul Sofronie Andriţoiu, cei care la 1 decembrie, în cinstea Marii Uniri, au arborat tricolorul românesc pe halta din Câlnic. Delaţiunea a pornit de la frânarul Weber care, enervat de vederea drapelului românesc, a telefonat la Reşiţa şi a

[40] *„Furnica"* - n.n. A.Ţ.

[41] *Din Biharia*, în „Românul", nr. 16, din 28 noiembrie 1918.

[42] *Învăţătură...*, în „Românul", nr. 40, din 28 decembrie 1918, p. 3.

[43] *Două sute de români bihoreni au plecat la Alba Iulia*, în „Nagyváradi Napló", nr. 265, din 30 noiembrie 1918.

[44] *Iara* (în ungureşte *Alsójára*) comună în judeţul Cluj, alcătuită din localităţile Iara, Agriş, Borzeşti, Buru, Cacova Ierii, Făgetu Ierii, Lungeşti, Maşca, Măgura Ierii, Ocolişel, Surduc, Valea Agrişului şi Valea Vadului - n.n. A.Ţ.

[45] *Teiuş* (în ungureşte *Tövis*, în germană *Dornstadt*) oraş în judeţul Alba, alcătuit din localităţile Teiuş, Beldiu, Căpud, Coşlariu Nou şi Peţelca - n.n. A.Ţ.

[46] Dan Lungu, *Uciderea lui Ioan Arion, „eroul martir al Unirii", un caz neelucidat de 96 de ani*, în „Ziarul Financiar", din 1 decembrie 2014.

[47] Grigore N. Popescu, *Preoţimea română şi întregirea neamului. Temniţe şi lagăre*, vol. II, Tipografia „Vremea", Bucureşti, pp. 254-255.

[48] *Câlnic*, azi suburbie a municipiului Reşiţa, judeţul Caraş-Severin - n.n. A.Ţ.

solicitat intervenţia militară, minţind că în comună s-a declanşat revoluţia. A doua zi a sosit de la Bocşa Montană[49] un escadron sârbesc, a dezarmat şi maltratat gardiştii români, iar apoi i-au luat pe cei trei fruntaşi şi i-au închis în arestul din Bocşa, unde i-au bătut şi interogat. După cinci zile i-au transferat în arestul din Timişoara, după alte trei zile în cel de la Vârşeţ[50], ca pe 11 decembrie 1918 să fie internaţi în lagărul cazărmii „Cneazul Lazăr" din Belgrad. De aici au fost eliberaţi abia pe 28 ianuarie 1919[51]. Preotul Aurel Bota, din Jamu Mic[52], a fost închis de sârbi vreme de patru luni la Vârşeţ[53]. Tot din Caraş, preotul ortodox Emanuil Ciulei, din Oraviţa, a fost arestat de autorităţile sârbeşti şi închis în arestul primăriei comunei Ciuchici[54]. A reuşit să evadeze cu complicitatea unor enoriaşi care au venit să-l viziteze. Aceştia i-au procurat haine ţărăneşti, spre a nu fi recunoscut, şi împreună cu ei a ieşit din incinta primăriei înşelând vigilenţa gardienilor sârbi. S-a ascuns o vreme în comuna Ilidia, apoi în Bozovici[55], de unde s-a reîntors acasă odată cu armatele române[56]. Parohul din Măru[57], preotul George Popovici, a intrat în atenţia serviciilor maghiare de siguranţă din anul 1916, casa i-a fost percheziţionată în mai multe rânduri, bănuit fiind că spionează pentru România. După Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia, sătenii l-au alungat pe vechiul primar, Fischl Geza, care le făcuse multe necazuri în trecut, însă subprefectul Aurel Isckutz a solicitat intervenţia armată împotriva localnicilor. Aşa că, de la Caransebeş au sosit în comună 40 de soldaţi sârbi şi 20 de jandarmi unguri. Primul dintre cei arestaţi a fost preotul, căruia i s-au adus învinuirile de a fi arborat drapele româneşti pe clădirea bisericii şi pe cea a şcolii, de a fi participat la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia şi de a fi îndemnat sătenii la rebeliune. După ce a fost ameninţat cu moartea, el şi alţi consăteni s-au refugiat la Băuţar[58], unde intraseră trupele române. S-au putut întoarce la casele lor de abia după zece luni, când au reuşit să stea de vorbă cu regele Ferdinand la Bekescsaba şi i-au cerut să integreze şi Banatul în hotarele României[59]. Preotul Serafim Băian, din Margina (Timiş)[60], a fost implicat într-o reţea de spionaj în slujba României. În 1918 el a fost arestat şi încarcerat la Seghedin, după ce la Viena a fost arestat şi interogat studentul Alexandru Iorga, un protejat al episcopului ortodox al Caransebeşului, Miron Cristea, asupra căruia s-au găsit fotografii şi schiţe ale unor obiective militare austro-ungare din Banat[61]. Tot în Timiş, preotul ortodox Romul Raţiu, din Dubeşti[62], a pătimit de pe urma bolşevicilor maghiari, care l-au bătut şi au pus la cale să-l omoare. A scăpat cu viaţă fiindcă-l cunoştea pe unul dintre bolşevici şi a luat apoi calea codrilor[63]. În Maramureş, preotul greco-catolic Simeon Balea, din

[49] *Bocşa* (în ungureşte *Boksánbánya*), oraş în judeţul Caraş-Severin născut prin fuziunea localităţilor Bocşa Română, Vasiova şi Bocşa Montană - n.n. A.Ţ.

[50] *Vârşeţ* (în sârbă *Вршац*) al doilea oraş ca mărime din districtul Banatului de Sud, provincia Voivodina, Serbia - n.n. A.Ţ.

[51] Grigore N. Popescu, *Op. cit.*, p. 65

[52] *Jamu Mic* (în sârbă *Mali Žam*) comună în districtul Banatului de Sud, provincia Voivodina, Serbia – n.n. A.Ţ.

[53] Grigore N. Popescu, *Op. cit.*, p. 67

[54] *Ciuchici*, comună în judeţul Caraş-Severin, alcătuită din localităţi Ciuchici, Macoviştе, Nicolinţ şi Petrilova - n.n. A.Ţ.

[55] *Bozovici*, comună în judeţul Caraş-Severin, alcătuită din localităţile Bozovici, Poneasa, Prilipeţ şi Valea Minişului - n.n. A.Ţ.

[56] Grigore N. Popescu, *Op. cit.*, p. 66

[57] *Măru*, sat aparţinător comunei Zăvoi, judeţul Caraş-Severin, alcătuită din localităţile Măru, 23 August, Măgura, Poiana Mărului, Valea Bistrei şi Voislova - n.n. A.Ţ.

[58] *Băuţar* (în ungureşte *Bócár*, în germană *Bautzen*), comună azi în judeţul Caraş-Severin, alcătuită din localităţile Băuţar, Bucova, Cornişoru şi Preveciori - n.n. A.Ţ.

[59] Grigore N. Popescu, *Op. cit.*, pp. 257-259.

[60] *Margina* (în ungureşte *Marzsina*), comună azi în judeţul Timiş, alcătuită din localităţile Margina, Breazova, Bulza, Coşeviţa, Coşteiu de Sus, Groşi, Nemeşeşti, Sinteşti şi Zorani - n.n. A.Ţ.

[61] Grigore N. Popescu, *Op. cit.*, p. 256.

[62] *Dubeşti*, sat aparţinător comunei Ohaba Lungă (în ungureşte *Hosszúszabadi*), azi în judeţul Timiş, alcătuită din localităţile Ohaba Lungă, Dubeşti, Ierşnic şi Ohaba Română - n.n. A.Ţ.

[63] Grigore N. Popescu, *Op. cit.*, p. 255.

Săpânța[64], a fost nevoit să fugă în codri, fiindu-i viața amenințată de bolșevicii maghiari pentru că a participat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. A stat pribeag vreme de șapte săptămâni prin păduri[65], iar protopopul greco-catolic Petru Salca, din Giulești[66], a fost bătut la finele anului 1918 de cazacii bolșevizați, iar apoi de unguri pentru atitudinea sa naționalistă[67]. Deși la începutul lunii noiembrie 1918 sunt desemnați și comandanții secțiilor gărzilor naționale române din comitatul Aradului[68], în fruntea comitatului a fost instalat comisarul guvernamental Várjássy Lajos, care a ignorat unirea Transilvaniei cu România, hotărâtă de delegațiile românești la Alba Iulia, iar măsurile punitive împotriva românilor arădeni s-au intensificat mai ales după 11 decembrie 1918, când în oraș au staționat pentru câteva zile trupele germane ale mareșalului Mackensen, aflate în drum spre Germania. Acestea au vândut o parte din armamentul lor ungurilor din urbe, iar pe 18 decembrie naționaliștii maghiari au organizat o chermeză la Palatul Culturii în cinstea oaspeților germani. Convins să nu cedeze puterea în mâinile structurilor administrative românești, comisarul guvernamental a solicitat suplimentarea efectivelor jandarmeriei locale cu jandarmi aduși de la Oravița, apoi numărul militar a sporit odată cu revenirea în Cetatea Aradului a trei regimente maghiare de husari. Aceștia au depus jurământul de credință pentru noua Ungarie pe 20 decembrie. Într-un asemenea context nefavorabil s-a desfășurat turneul generalului Berthelot în părțile apusene ale Transilvaniei.

Venind de la Orșova, generalul Berthelot a făcut un prim popas la Caransebeș, în 26 decembrie 1918. Autoritățile militare sârbești, de ocupație de aici, au făcut tot ce le-a stat în putință pentru a zădărnici manifestațiile de simpatie și dragoste plănuite de români în cinstea înaltului ofițer francez, urmărind totodată să-și disimuleze atitudinea de forță așezată în Banat cu intenția vădită de împământenire, pe care o afișaseră până atunci. În cadrul acestei strategii s-a înscris și îngrădirea accesului fruntașilor CNR la alocuțiunile pe care le plănuiseră, singurul orator agreat de sârbi fiind episcopul ortodox Miron Cristea, după cum și programul coral pregătit de profesorul Sava Golumba, care a fost limitat doar la trei cântece patriotice românești. Puterea brahială străină nu a putut stăvili însă însuflețirea maselor de țărani veniți la gară din satele mărginașe Caransebeșului, a căror entuziasm l-a sensibilizat într-atât pe emisarul francez încât acesta a coborât și s-a amestecat printre mulțime, a strâns mâinile țăranilor și le-a vorbit[69].

Vizita a fost scurtă, programul prestabilit reclama ajungerea în timp optim la Lugoj, așa că trenul s-a pus în mișcare în ritmurile „Marseiezei", până s-a pierdut în zare. Oricum, repercusiunile n-au întârziat să-și facă simțită prezența. Episcopul Cristea, protopopul Ghidiu, maiorul Târziu, și alți membrii ai CNR, au fost chemați la Comandamentul militar sârbesc spre a da seamă pentru deficitul de autoritate dovedit în strunirea mulțimii țărănești[70].

În după amiaza aceleași zile, CNR din Lugoj primește o telegramă expediată de la Sibiu de Consiliul Dirigent prin care fruntașii acestuia erau înștiințați că generalul Berthelot

---

[64] *Săpânța* (în ungurește *Szaplonca*), comună în județul Maramureș - n.n. A.Ț.

[65] Grigore N. Popescu, *Op. cit.*, p. 185.

[66] *Giulești* (în ungurește *Máragyulafalva*), comună în județul Maramureș, alcătuită din localitățile Giulești, Berbești, Fereștiși Mănăstirea - n.n. A.Ț.

[67] Grigore N. Popescu, *Op. cit.*, p. 254.

[68] Aceștia au fost: în Arad - căpitanul Moise Rișcuția, în Pecica - locotenentul Virgil Ciocan, în Nădlac - sublocotenentul George Ardelean, în Aletea - sublocotenentul Ionel Capră, în Chișineu-Criș - locotenentul Adrian Popescu, în Șiria - locotenentul Ștefan Peneș, în Ineu - voluntarul dr. Silviu Păscuțiu, în Târnova - stegarul Petru Petrică, în Sebiș - locotenentul Ștefan Neamț, în Hălmagiu - dr. Ioan Suciu, în Baia de Criș - căpitanul dr. Nerva Oncu, în Lipova - locotenentul Teodor Roxin, în Radna - caporalul dr. Eugen Beleș, în Aradu Nou - căpitan dr. Aurel Crișan. Maria Alexandra Pantea, *Aradul între Marea Unire și extinderea suveranității statului român asupra lui*, în „Studii și Comunicări din Banat-Crișana", vol. VII, „Vasile Goldiș" University Press, Arad, 2010, pp. 338-339.

[69] *Românul*, nr. 40 din 16/29 decembrie 1918, Arad, p. 3

[70] *Ibidem.*

urmează să sosească în orașul lor și că va zăbovi aici vreme de un ceas spre a sta de vorbă cu autoritățile locului.

Întârzierea de vreo patru ore a trenului, va da răgaz gazdelor să se pregătească cum se cuvine pentru primirea însemnatului oaspete și totodată pentru mobilizarea suflării românești a orașului și satelor din împrejurimi așa încât, pe la ora 8, când garnitura a tras la peron, gara vuia de forfota mulțimii entuziaste, estimată cam la 11 mii de suflete, „de care Lugojul, de la întemeierea lui, nu a avut parte și poate nici nu va avea decât la intrarea lui *Mihaiu Viteazu al II-lea*" - după cum se va exprima un jurnalist prezent la eveniment[71].

Ceremonialul de întâmpinarea a fost la rândul său unul regal. Corul studenților români a cântat în franceză „Marseieza", profesorul Ion Vidu a compus special pentru oaspetele francez cântarea „Bine-ați venit!", a cărei audiție l-a emoționat până la lacrimi pe general, iar în numele românilor bănățeni l-au salutat, tot în franceză, episcopul greco-catolic Valeriu Traian Frențiu și avocatul Coriolan Brediceanu, fruntaș al CNR. La uralele mulțimii „Să trăiască!", Berthelot a răspuns cu „Să trăiască România Mare împreună cu Banatul!", precizarea din finalul urării având darul să amplifice și mai mult starea de exaltare patriotică atinsă de mulțime, în vreme ce reprezentanții minorității maghiare părăseau peronul gării[72].

Pe 27 decembrie 1918, generalul Berthelot se va vedea cu emisarul Franței din Timișoara, generalul Jouinot-Gambeta, care nu se afla în subordinea sa, adică a comandamentului „Armatei de la Dunăre", ci în subordinea generalului Henrys, comandantul „Armatei franceze din Orient", având cartierul general la Belgrad. A doua zi vor lua prânzul împreună în trenul său special, invitat fiind și generalul sârb Djordjevič[73]. Formal, între părțile Transilvaniei și cele ale Banatului se înființase o zonă tampon, controlată de francezi, menită să împiedice fricțiunile ce ar fi putut să se dezvolte între sârbi și români pe fondul tensiunii dintre cele două părți.

La Seghedin, generalul Berthelot a ajuns în după amiaza zilei de 28 decembrie 1918, în jurul orelor 5-6. Aici avea în plan să-l întâlnească pe Ion Erdélyi, ministrul plenipotențiar al Consiliului Dirigent la Budapesta și totodată atașat militar al României pe lângă Misiunea Franceză din Budapesta, alături de membrii delegației conduse de acesta. Spre deosebire de celelalte orașe în care s-a oprit, aici generalul nu s-a bucurat de vreun protocol, lipsa acestuia fiind explicată de ministrul român prin prisma intransigenței manifestate de administrația militară sârbească de ocupație față de orice manifestare de afirmare națională a românilor locuitori pe acele meleaguri. „Domnule comandant! Ar fi venit în persoană reprezentanții poporului român din jurul acesta, dar n-au putut, căci armata asediatoare sârbească face imposibil orișice manifestare, așa încât astăzi nu permite nici preoților ca în biserici să țină predici credincioșilor lor. A împiedicat în modul acesta poporul român din jur să-și depună omagiile sale. Am venit deci eu să împlinesc dorința lor" - a ținut să sublinieze Ion Erdélyi[74].

Apoi diplomatul român a urcat în vagon și, în cupeul generalului, a discutat cu acesta vreme de trei sferturi de oră, „între patru ochi", despre relațiile dintre românii și maghiarii trăitori în zonă. La încheierea întrevederii, înaltul ofițer i-a salutat pe ceilalți membri ai delegației, care-l așteptau într-un alt cupeu, după care l-a primit pe prințul Hohenlohe, reprezentantul delegației maghiare. Mai târziu Erdélyi a fost invitat de general să cineze împreună, iar la ora 23 s-au despărțit, Berthelot urmând să ajungă dimineața la Arad[75].

Fruntașii CNR din Arad se așteptau ca trenul generalului să sosească în orașul lor în jurul orelor 7-8 ale dimineții de 29 decembrie 1918, dar pe la ora 11 din noapte au primit vestea

[71] Idem, nr. 41 din 16/29 decembrie 1918, Arad, pp. 1-2.

[72] *Ibidem.*

[73] Generalul Henryi Berthelot, *Jurnal și corespondență. 1916-1919*, Cluj, 2000, p. 334. Apud: Ionela Moscovici, *Banatul în așteptarea păcii. Premisele unei misiuni franceze*, în *Analele Banatului*, vol. XVIII, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2001, p. 244.

[74] *Românul*, nr. 43 din 20 decembrie 1918/2 ianuarie 1919, Arad, p. 2

[75] *Ibidem.*

că trenul va intra în curând în halta de la Pecica. De îndată au luat legătura cu comandantul gărzii naționale române de acolo, locotenentul Rațiu, care în cel mai scurt timp a mobilizat elita românească a comunei, preoți, învățători și gospodarii de frunte, apoi întreaga companie de gardiști și fanfara spre a-i asigura oaspetelui francez o primire sărbătorească.

Trenul a oprit în haltă după miezul nopții, la ora 1, în răsunetul uralelor entuziaste ale celor prezenți: „Trăiască Franța! Trăiască Excelența Sa domnul general Berthelot! Trăiască amicul Românilor și înfăptuitorul României-mari!". Din tren a coborât un membru al suitei generalului, domnul Neagoe, care le-a comunicat că are să-l informeze pe general despre frumoasa primire ce i s-a pregătit, veste care desigur că-l va bucura. Pesemne credea că Berthelot doarme și n-ar fi vrut să-i deranjeze odihna, când se pomeni că mulțimea începe din nou să aclame frenetic. La fereastra compartimentului își făcuse apariția însuși generalul, salutând cu respect mulțimea adunată pe peron, după care trenul se puse în mișcare în sunetul fanfarei care-i acompania mersul către Arad[76].

La Arad, fruntașii CNR i-au pregătit generalului Berthelot, și suitei sale, un dineu la restaurantul hotelului „Crucea Albă". În fața hotelului a fost așteptat de grupuri de țărani români veniți din satele arădene să-și exprime dragostea față de înaltul oaspete în mod organizat și într-o perfectă disciplină. Din păcate, bunele lor intenții au fost tulburate de contramanifestația pusă la cale de etnicii unguri ai orașului cu concursul fățiș al autorităților provizorii maghiare.

Un grup destul de numeros, purtând un uriaș drapel maghiar, a blocat intrarea în hotel, încât generalul de abia s-a strecurat înspre sala restaurantului. Pe timpul cât delegația franceză a luat prânzul, același grup a răcnit cât îi țineau plămânii „Imnul maghiar" și „Cântarea lui Kosuth", spre a acoperi vocile românești care intonau cântecul „Deșteaptă-te Române!", după care a provocat o busculadă sub motivul că românii le-ar fi murdărit drapelul cu noroi. Ungurii nu s-au potolit nici când generalul a ieșit din hotel și când automobilul, în care a urcat, încerca să plece către sediul CNR, casa avocatului Ștefan Cicio-Pop, ci l-au blocat minute în șir până când, în cele din urmă, a reușit să se desprindă din mulțime[77].

Situația a degenerat și mai mult după încheierea manifestației românești, atunci când grupurile de țărani au început să se îndrepte către stația de tren pentru a pleca fiecare în satele lor. Grupul de scandalagii maghiari tocmai se întorcea de la locuința fruntașului CNR, Ștefan Cicio-Pop, pe care au supus-o unui tir de pietre, și intenționau acum să forțeze intrarea în cazarma cetății pentru a-și procura arme, sub îndemnul „La arme în cazarmă!". Văzând ei grupurile românilor îndreptându-se spre gară, le-au atacat prin spate, din față acestea au fost întâmpinate cu focuri de armă trase de gardiștii maghiari trimiși de primărie. Îngroziți, mulți țărani au încercat să-și scape pielea fugind pe străzile lăturalnice ce dădeau către malul Mureșului, dar și aici au fost luați la țintă de alți gardiști și polițiști maghiari, care le ieșiseră în cale prin curtea din spatele clădirii primăriei. „Pușcau după bieții Români ca după iepuri!" - avea să declare un martor ocular. A mai fost atacat apoi Seminarul ortodox, a fost bătut paznicul școlii, au fost devastate cancelaria, direcțiunea și locuința directorului, sub pretextul că românii ar fi ascuns aici arme și muniții, s-a deschis foc asupra locuințelor unor prelați. Apoi a fost atacat cu focuri de mitraliere sediul gărzilor naționale românești, din Piața Francisc, au fost dezarmați paznici și a fost furată toată muniția precum și tot armamentul găsit. N-a scăpat de focurile armelor nici automobilul cu care generalul Berthelot se deplasa acum de la locuința avocatului Ștefan Cicio-Pop către sediul Episcopiei Ortodoxe a Aradului, șoferul mașinii fiind rănit[78].

Bilanțul incidentelor a rămas controversat până în zilele noastre. În vreme ce presa maghiară vorbea doar de cinci morți și mai mulți răniți, cea românească relata despre 20 de

[76] *Ibidem*, p. 2.

[77] Idem, nr. 40 din 16/29 decembrie 1918, Arad, pp. 1-2.

[78] *Ibidem*, pp. 1-2.

morţi şi 40 de răniţi. incidentul petrecut la Arad va determina conducerea aliată a Antantei să dispună trimiterea de trupe franceze în oraş.

În după amiaza aceleaşi zile, la ora patru, generalul a sosit la Oradea. El i-a primit în cupeul său pe comandantul gărzilor naţionale române din judeţ, maiorul Silviu Herbay, şi pe aghiotantul acestuia, Valer Popoviciu, precum şi pe secretarul CNR local V. Andru, împreună cu care a fost stabilită ordinea şi procedura de primire a delegaţiilor. Prima delegaţie a fost cea a femeilor române, apoi cea a reprezentanţilor CNR şi la urmă cea a ţăranilor români, conduşi de avocatul Iacob Radu din Ceica.

Oaspetele francez a coborât apoi din tren şi a intrat în sala mare a gării, înţesată de mulţimea de orăşeni şi ţărani de prin satele învecinate, pentru a schimba câteva vorbe cu oameni ce veniseră să-l vadă, dar s-a întreţinut exclusiv cu românii vremeo de vreun sfert de ceas - după cum precizează reporterul aflat la faţa locului . Apoi s-a adresat ţăranilor cu cuvintele: „Vă cunosc şi vă iubesc. V-am văzut în Carpaţi, v-am văzut la Mărăşeşti - v-am văzut flămânzi, v-am văzut desculţi, v-am văzut bătuţi, dar tot înainte. Acum sunteţi liberi - aveţi numai răbdare şi încredere"[79]. A urcat în tren, unde s-a mai văzut cu vicarul Oradieie, Roman Ciorogariu, şi cu ataşatul presei locale româneşti, Gheorghe Tulbure după care, la ora 5 trenul a pornit spre Debreţin în uralele mulţimii adunate pe peron.

La Carei, generalul era programat să ajungă în dimineaţa zilei de 30 decembrie 1918, către ora zece, însă evenimentele de la Arad au determinat modificări în desfăşurarea turneului, pe semene în legătură cu incapacitatea dovedită a structurilor administrative provizorii româneşti de a garanta siguranţa importantului oaspete şi a delegaţiei care-l însoţea. În acest context, trenul a sosit în gara Careilor la ora 11, în sera de zilei de 29 decembrie 1918.

Fruntaşii locali ai CNR îi pregătiseră o primire fastuoasă, scop în care mobilizaseră populaţia românească din satele învecinate, precum Vezendiu, Dindileag (azi Dindeşti), Portelec (azi Portiţa), Andrid, Tiream, Pişcolt, Resighea, Sanislău, Ciomocoz (azi Ciumeşti), Moftinu Mic, Crai Sânmiclăuş, Istrău şi altele, însă decalajul orar intervenit în derularea itinerariului le-a dat planurile peste cap. Până şi reprezentanţii CNR erau gata să rateze întâlnirea cu Berthelot, întrucât serviciul telegrafic din gara Careilor n-a catadicsit să-i informeze despre telegrama expediată de la Oradea, în după amiaza aceleiaşi zile, prin care era anunţată sosirea cu câteva ceasuri mai devreme a delegaţiei în oraşul sătmărean, aşa că aceştia au aflat vestea de la un călător sosit şi el de la Oradea[80].

În aceste condiţii, generalul s-a putut vedea doar cu o delegaţie românească restrânsă, constituită în pripă, în frunte cu vicarul Romul Marchiş, cu care a şi schimbat câteva vorbe, iar la despărţire prelatul român i-a adresat urările: „Trăiască viteazul general Berthelot, Trăiască Ententa, Trăiască Franţa, Trăiască România-Mare!". A doua zi, pe când grupurile de ţărani români se adunaseră la gară, neştiind de plecarea generalului, autorităţile oraşului mobilizaseră la rândul lor populaţia maghiară a urbei, gărzile maghiare, poliţia locală şi soldaţii rezervişti maghiari spre a pune în mişcare o contra-manifestaţie. Situaţia nu a escaladat deoarece ţăranii români s-au întors în satele de unde veniseră, iar drapele lor naţionale au fost depuse la sediul băncii *Bihoreana* pentru a nu cădea pradă furiei ungurilor. Generalul Berthelot s-a bucurat în schimb de ovaţii şi urări entuziaste ale românilor pe traseul parcurs către Satu Mare, pe când trenul său a trecut prin haltele Moftinu Mic, Moftinu Mare şi Sânt Gidana (azi Ghirolt)[81].

La Satu Mare, generalul s-a întâlnit cu un grup restrâns de români, „înarmaţi" cu un drapel naţional. Nu se cunosc detalii legate de această întrevedere, însă presa maghiară relatează cu indignare că această măruntă, până la urmă, manifestaţie patriotică românească ar fi avut

[79] Idem, nr. 43 din 29 decembrie 1918/2 ianuarie 1919, Arad, p. 2.

[80] Idem, nr. 49 din 30 decembrie 1918/12 ianuarie 1919, Arad, p. 4.

[81] *Ibidem.*

drept scop „să-l seducă pe Berthelot în ce priveşte caracterul naţional al oraşului". Aceeaşi sursă mai aminteşte că „batalionul secuiesc" cantonat în oraş a trecut apoi la represalii împotriva românilor locuitori ai urbei[82].

De la Sătmar, spun sursele jurnalistice, Berthelot s-ar fi deplasat până la Debreţin. Izvoarele vremii n-au imortalizat acest moment, ştim însă că în aceeaşi zi de 30 decembrie 1918, pe la ora 3 a după amiezii, a fost primit sărbătoreşte în gara din Baia Mare, după care trenul său a coborât înspre Cluj pe artera feroviară someşană. Românii din „Ţara Chioarului", aflând că celebrul ofiţer va trece prin zona lor s-au mobilizat exemplar şi i-au pregătit o întâmpinare entuziastă la halta din Satu Lung.

Deşi vremea nu era cea mai favorabilă, zeci de căruţe, încărcate cu ţărani ai satelor româneşti, au pornit către halta din Satu Lung. La intrarea trenului în staţie, corul bărbătesc din Şomcuta Mare a intonat imnul naţional, iar mulţimea a izbucnit în ovaţii la adresa oaspetelui şi, cu toate că programul delegaţiei nu prevedea vreo şedere în acest loc, Berthelot a ordonat oprirea trenului, iar un ofiţer a anunţat publicul că generalul va coborî pentru o clipă. Serviciul de tălmaci l-a îndeplinit un stagiar român în avocatură, care l-a încredinţat pe oaspete de cele mai sincere sentimente de dragoste şi mulţumire nutrite de românimea de prin partea locului, iar acesta, la rândul său i-a îmbărbătat, asigurând auditoriul că în curând se vor împlini toate aspiraţiile românilor ardeleni[83].

Pe 31 decembrie 1918, trenul generalului Berthelot va trece hotarul vechiului Ardeal, lăsând urmă românitatea din Banat şi din comitatele româneşti ale Ungariei - cum au fost ele botezate în documentele epocii. La Cluj, „în cuibul şovinismului unguresc" cum se exprima un participant, i s-a organizat una dintre cele mai fastuoase primiri. De cu noapte, trenurile de pe reţeaua ce se concentra către nodul feroviar al Clujului au transportat mii şi mii de ţărani români din întreaga Transilvanie, organizaţi în grupe distincte, fiecare purtând câte o pancartă cu numele satului din care venea şi cu o mulţime de drapele tricolore româneşti. Alte grupuri au coborât călări din satele româneşti ale Apusenilor, din „Ţara Moţilor", aşa încât, după ora două a după amiezi, când oaspetele a sosit, gara şi bulevardul Vesselényi erau înţesate de români[84].

Care va fi fost rostul turneului generalului Berthelot prin Banat, Crişana şi Sătmar, la sfârşitul lunii decembrie 1918? Situaţia incertă, alimentată de abuzurile trupelor sârbeşti şi ale celor maghiare staţionate comitatele româneşti situate la vest de Ardeal, impunea luarea unor măsuri strategice imediate. Deşi armata română s-a pus în mişcare încă de pe data de 6 decembrie şi a înaintat dincolo de prima linie de demarcaţie din Transilvania, cu scopul declarat al regelui Ferdinand de a „asigura protecţia tuturor românilor locuitori de pe pământul românesc de la Tisa până la Dunăre", efectivele acestei armate erau încă insuficiente iar rezerva se afla în plin proces de constituire[85]. În plus, multiple conflicte intervenite între administraţiile provizorii maghiare şi cele româneşti, primele având de partea lor şi sprijinul militar al unităţilor ungureşti încă aflate sub arme, tindeau să escaladeze criza de autoritate până la ciocniri armate cu populaţia civilă, mai ales după ce premierul maghiar Károlyi declarase public că nu recunoaşte România ca parte a alianţei Antantei, de unde nici drepturile revendicate asupra Transilvaniei[86].

Berthelot va mai sesiza un pericol, acela al înrădăcinării bolşevismului în Ungaria şi al răspândirii lui şi în alte provincii ale fostei monarhii, inclusiv în Ardeal, unde agenturile comuniste au şi reuşit să provoace pe alocuri revolte şi acte de nesupunere, creând astfel o stare de lucruri propice subminării planurilor Antantei în zonă. În acest context el se va vedea obligat

[82] *Ibidem.*

[83] *Ibidem*, p. 5.

[84] Idem, nr. 1 din 1/14 ianuarie 1919, Arad, p. 3.

[85] Ádám Magda, Ormos Mária, Barabás József, *Francia diplomácia iratok*, v. 1, 1918-1919, Révai Digitális Kiadó - *levéltári jelzet: AG.20N497 c/75. d/2.*

[86] *Ibidem.*

să împingă din nou linia de demarcaţie către vest, „aşa că am împuternicit Comandamentul român să treacă dincolo de linia de demarcaţie şi să ocupe poziţii pe linia Sighetu Maramureşului, Baia Mare, Satu Mare, Careii Mari, Dej, Cluj, Oradea Mare, oraşul Arad" - după cum se justifică generalul în faţa premierului francez Clemenceau[87]. Din păcate, forţele armate române mai aveau nevoie încă de un răgaz pentru a se fortifica suficient în perspectiva vreunei confruntări cu armata maghiară, şi de aceea Clujul a rămas până la sfârşitul anului ultimul important centru urban ocupat de armata română[88]. Este probabil ca tocmai în întâmpinarea campaniei militare din primăvara anului 1919 să se fi decis generalul Berthelot să străbată comitatele româneşti din vestul noii linii de demarcaţie, după consacratul obicei al infanteristului de a simţi sub propria-i talpă ţinutul pe care-l va cuceri.

O pertinentă analiză a obiectivelor urmărite de general în călătoria sa ne este oferită de un dibaci jurnalist în primele zile ale lui ianuarie 1919. El sesizează odată latura propagandistică, gloria pe care Franţa încerca să o însemineze, prin intermediul distinsului său emisar, în conştiinţa maselor româneşti din Banat şi Crişana şi Sătmar, apoi el descifrează misiunea de culegere a informaţiilor, direct de la sursă, pe care o îndeplineşte ofiţerul francez.

Aceasta din urmă a constituit însă cea mai mare provocare asumată de fruntaşii mişcării naţionale româneşti, pentru că a avut cu toţi de trudit pentru a scoate la iveală caracterul preponderent românesc al ţinuturilor străbătute de înaltul demnitar, dat fiind că oraşele bănăţene şi ardelene alcătuiau fieful minorităţilor etnice conlocuitoare. „Trecând, din cauza scurtimii timpului, numai prin oraşe - Timişoara, Arad, Oradea Mare, Sătmar, Cluj, Sibiu, Braşov - ilustrul nostru aliat putea să aibă impresiunea falsă, chiar surpriza neaşteptată, a unei ţări nu româneşti, ci germano-ungureşti. Lunga stăpânire străină nu putuse să distrugă blocul etnic al miilor de sate româneşti, dar a izbutit să prefire între ele zeci de oraşe şi orăşele străine, flori de seră ale unei politici de metodică supra-alimentare din bugetul statului" - va conchide gazetarul[89]. Informaţiile dobândite de generalul Berthelot în scurtul, dar fructuosul său turneu prin comitatele, azi de pe frontiera de vest, vor cântări greu în deciziile militare şi politice ale următorilor doi ani.

Augustin Ţărău
Muzeul Oraşului Oradea - Complex Cultural
e-mail: gustav_arhive@ yahoo.com

[87] *Ibidem, AG.5N202.*
[88] *Ibidem, AG.17N515 c/2. d/1.*
[89] *Luceafărul*, nr. 2 din 16 ianuarie 1919, Bucureşti, pp. 44-45.

ORAȘUL SATU MARE ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL - ASPECTE DEMOGRAFICE ȘI DE VIAȚĂ COTIDIANĂ

Gabriella Franceszka BATFALSZKI

Abstract: *There is no comprehensive data concerning the number of soldiers mobilized in Satu Mare County (then part of Austria-Hungary), nor about the deceased, the injured or the prisoners. There is even less data on the effects of the war on the civilian population.*

We have been collecting demographic data since 1910, when the last census was conducted on the Hungarian side of the Austro-Hungarian Empire, in order to make comparisons between the years of peace and those of war. In order to obtain the demographic data we used three documentary sources: the Civil Status Registers from the National Archives, the Satu Mare County Office, the Hungarian Statistical Yearbooks (Magyar statisztikai évkönyv) and the information from the Szamos newspaper.

Once the war started, an obvious effect was the reduction in the number of marriages. In 1915 it dropped by almost 48% compared to the reference year 1910, and in 1916 by 45% in comparison to the same year.

As expected, the number of births also dropped significantly. For example, in 1916 there were 400 fewer children born than in 1914 (39.37%), and in 1917 there were 370 fewer births (36.41%).

In 1916 there were 510 more deaths than in 1914 (42.64%), in 1917 there were 432 deaths in addition to 1914 (38.64%), and in 1918 the data indicated 460 additional deaths in comparison to the same reference year (40.13%).

These figures indicate a significant increase in the rate of mortality among the city's population. We wish to point out that the number of soldiers who died on the battlefield is also included here. It is rather difficult to establish the number of soldiers who died due to violent deaths or diseases because the cause of death was not always recorded accurately in the civil status registers. For example, in 1916, the cause of death is not mentioned in the case of 112 deaths. According to the Szamos newspaper on January 3, 1918, out of 1,188 deaths in 1917, 512 were believed to be soldiers killed on the battlefield, which represents 45.79% of the total number of deaths.

Among civilians too there were various causes that led to premature mortality. First of all, diseases such as cholera, typhus and pneumonia need to be taken into consideration. Since the autumn of 1918, alarming news about the Spanish flu started to spread. In September 1918, it was estimated that there were about 2,000 Spanish influenza patients in Satu Mare. That is why it was decided that the schools be closed between September 23 and October 7.

Satu Mare - Studii și Comunicări, nr. XXXV/II, 2019, p. 97-110

It is obvious that in the pre-war years, the population of the city grew naturally, the GDP growth being positive until 1914 and negative after this year. Basically, if we take into consideration the population of Satu Mare recorded during the 1910 census (nearly 35,000 inhabitants), we can say that in 1912 the population grew naturally by about 1.31%, in 1913 by 1.05 %, in 1914 by 0.97%, whereas the year 1915 brought about a net population decline.

The city of Satu Mare was protected from the direct threat of the war. The front line was the closest to Satu Mare in October 1914, when the Russian army entered Sighet (Maramureș County). However, the war was present in the life of every family. Everyone had someone serving on the front line. The news about battle stirred up feelings. Diseases, especially typhus, cholera and, since 1918, the Spanish maintained a state of panic. The eight military hospitals in the city, the presence of the wounded, the prisoners of war did not leave room for illusions. Somewhere out there, people were fighting and they were dying.

However, the city was trying to live as close to the normal state as possible. The shops were open, people, especially men, were still meeting at cafés in order to discuss politics and to share impressions of the war, schools were open each autumn, being closed several times because of the risk of epidemics. After being closed for several months, the theater reopens on December 5, 1914. At the beginning, there was a propaganda film "Franz Joseph transmits ...". The theatrical performances were constantly present in all the years of war.

The media reported extensively on the donations made by the inhabitants of Satu Mare both to the soldiers on the front line, and to the wounded in the military hospitals in the city. Goods such as food, clothes, money were donated. The donors were named nominally. There was hardly any issue of the Szamos newspaper which failed to mention such donations. In addition to the donations made by the city's citizens, we can also notice the attitude of the City Hall, which has made a constant effort to help those affected by the war. For example, the wounded and their families, as well as the families of the deceased on the front line received social support from the City Hall.

As early as August 1, 1914, the army requisitioned food from the main warehouses in the railway station area. Since then, fears have been expressed about rising prices. More or less forced requisitions remained a reality until the end of the war. The high demand for products led to a rapid rise in prices. Starting with the autumn of 1914 there were products that in two to three months' time doubled their price. We believe the graphs are illustrative in this respect. These price rises, then the disappearance of some products from the market and the rationing of food, affected negatively the living standards of the city's inhabitants, and the purchase of products of strict necessity became a real adventure especially during the last two years of war.

The city got past this war. Then in March and April 1919, it met the Communist Directorate. The war really came to an end for the inhabitants of Satu Mare only on April 19, 1919, with the Romanian troops entering the city.

Keywords: *Satu Mare, the First World War I, demography, rising prices, food shortages*

1. Date demografice referitoare la orașul Satu Mare în perioada Primului Război Mondial

În decursul celor 52 de luni ale Primului Război Mondial, cele 28 de state implicate în conflagrație au înregistrat aproape 37.500.000 oameni scoși din luptă[1], de aproape două ori populația României de astăzi. Dintre aceștia, aproape 10.000.000 decedați și 20.000.000 răniți recunoscuți, dintre soldați, la care se adugă încă circa 13.000.000 civili morți, fie direct datorită conflictului, fie datorită foametei, diverselor lipsuri și epidemiilor de tifos și gripă spaniolă[2]. Dacă ne referim strict la soldați, după unele surse Austro-Ungaria a pierdut aproape 1.000.000 de soldați din cei 9.000.000 mobilizați, alți circa 3.000.000 fiind răniți și aproape 500.000 prizonieri sau dispăruți. Practic, jumătate din efectiv poate fi trecut la pierderi parțiale sau totale. Din cei nouă milioane supuși austro-ungari mobilizați, peste un milion au fost români ardeleni, bănățeni și bucovineni[3] iar aproximativ un milion și jumătate au fost maghiari.

Nu există date complete cu privire la numărul soldaților mobilizați din județul Satu Mare (pe atunci parte a Austro-Ungariei), nici cu privire la cei decedați, răniți ori prizonieri. Cu atât mai puține date există despre efectele războiului asupra populației civile. Sătmărenii au fost încorporați în general în Regimentul 12 infanterie, care își avea comandamentul la Satu Mare și era dislocat la Carei, Satu Mare și Sighet[4]. În 13 august 1914, 4.000 de soldați ai acestei unități militare au depus jurământul în piața centrală a orașului, aclamați de mii de civili[5]. Ca aproape peste tot în Europa, războiul a fost întâmpinat cu entuziasm și la Satu Mare. Între lunile august 1914 și decembrie 1916 acest regiment a luptat timp de 845 zile pe frontul din Galiția, fiind transferat apoi în nordul Italiei până la sfârșitul războiului[6].

Am recoltat date demografice începând cu anul 1910, în care a fost realizat ultimul recensământ în partea maghiară a Imperiului Austro-Ungar, pentru a putea realiza comparații între anii de pace și cei de război. Pentru a obține datele demografice am utilizat trei surse documentare: Registrele de stare civilă de la Arhivele Naționale - Biroul Județean Satu Mare, Anuarele Statistce ale Ungariei (*Magyar statisztikai évkönyv*) și informații din ziarul *Szamos*.

Conform recensământului din 1910 populația comitatului Satu Mare era de 361.324 locuitori. Reședința comitatului era la Carei (16.078 locuitori în 1910)[7], dar orașul cel mai mare și mai dezvoltat din punct de vedere economic și edilitar era Satu Mare. Paralel cu dezvoltarea economică a avut loc și o adevărată „explozie demografică", populația orașului triplându-se în mai puțin de un secol. Câteva date, credem, sunt edificatoare: în 1815 orașul avea 9.928 locuitori, în 1850 - 13.325 locuitori, în 1869 - 18.353 locuitori, în 1890 - 20.736 locuitori, în 1910 - 34.892 locuitori[8]. Desigur că această creștere demografică nu poate fi pusă pe seama sporului natural al populației, ci pe seama sporului migratoriu specific zonelor aflate într-o perioadă de accentuată dezvoltare economică. Al treilea oraș ca importanță economică și demografică al comitatului era Baia Mare (12.877 locuitori în 1910).

Am identificat diferențe substanțiale între datele demografice recoltate din registrele de stare civilă aflate la Arhivele Naționale, Biroul Județean Satu Mare[9] și cele furnizate de anuarele statistice ale Ungariei[10]. În consecință vom prezenta ambele surse demografice, cu mențiunea

[1] Mircea Popa, *Primul Război Mondial 1914-1918*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p. 467.
[2] *Ibidem*, p. 468.
[3] Liviu Maior, *Doi ani mai devreme. Ardeleni, bucovineni și basarabeni în război 1914-1916*, Ed. Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2016, p. 11.
[4] Viorel Ciubotă, *Lupta românilor sătmăreni pentru unire (1918-1919)*, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2004, p. 74.
[5] *Szamos*, 14 augusztus 1914, p. 2.
[6] Viorel Ciubotă, *op. cit.* p. 74.
[7] Datele demografice pentru recensământul din 1910 la: Traian Rotariu (coord.), *Recensământul din 1910: Tramsilvania*, Ed. Staff, București, 1999.
[8] Doru Radosav, *Ghid de oraș. Satu Mare*, Ed. Sport-Turism, București, 1984, p. 29.
[9] Arhivele Naționale, Biroul Județean Satu Mare, fond: *Colecția Registre de Stat ale Stării Civile Satu Mare*, fond nr. 82.
[10] *Magyar statisztikai évkönyv.*

că nu avem date complete din registrele de stare civilă, pentru toți anii luați în discuție[11]. Menționăm că datele recoltate din registrele de stare civilă sunt confirmate și de articole din ziarul *Szamos*, care în luna ianuarie prezenta date cu privire la populația orașului, înregistrate în anul precedent. Datele proveneau de la serviciul de stare civilă a Primăriei. Toate acestea pun sub semnul întrebării corectitudinea datelor oferite de anuarele statistice ale Ungariei. După cum se va vedea, mai ales în cazul mortalității, diferențele sunt foarte mari între cele două tipuri de surse.

1.1. Numărul căsătoriilor

Tabel nr. 1 A: **Numărul căsătoriilor încheiate în orașul Satu Mare între 1910-1918[12].**

Anul	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918
Numărul de căsătorii	310	301	285	242	226	165	160	152	239

Cf. *Magyar statisztikai évkönyv: 1910, 1911, 1912, 1913, 1914, 1915, 1916-1918.*

Tabel nr. 1 B: Numărul căsătoriilor încheiate în orașul Satu Mare între 1910-1918[13].

Anul	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918
Numărul de căsătorii	280	279	259	225	210	146	152	165	?

Cf. *Colecția Registre de Stat ale Stării Civile Satu Mare*, fond nr. 82, inv. nr. 204, Registrul nr. 53 (Arhivele Naționale, Biroul Județean Satu Mare).

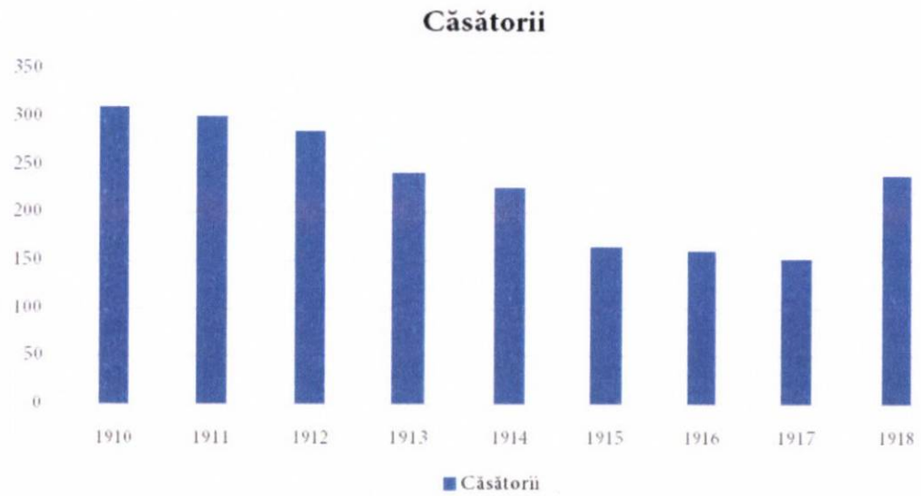

Grafic nr. 1 A (grafic realizat pe baza datelor demografice din tabelul 1 A - *Magyar statisztikai évkönyv).*

Evoluția numărului de căsătorii încheiate în orașul Satu Mare între 1910-1918.

Ambele seturi de date arată că un efect evident al declanșării războiului este reducerea numărului de căsătorii. În unii ani ai războiului acest număr scade aproape la jumătate față de anii antebelici. Conform datelor din anuarele statistice ale Ungariei numărul minim de căsătorii s-a înregistrat în 1917, în timp ce conform datelor din registrele de stare civilă acesta ar fi fost atins în 1915.

1.2. Natalitatea

Tabel nr. 2 A: **Numărul copiilor născuți în orașul Satu Mare între 1910-1918[14].**

Anul	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918
Numărul de nou-născuți	1095	1177	1206	1134	1081	801	653	660	624

TCf. *Magyar statisztikai évkönyv: 1910, 1911, 1912, 1913, 1914, 1915, 1916-1918.*

[11] SPCLEP Satu Mare nu a predat încă (mai 2019) la Arhivele Naționale, Biroul Județean Satu Mare, registrele care cuprind date cu privire la nașteri, căsătorii și decese pe anul 1918.

[12] *Magyar statisztikai évkönyv: 1910, 1911, 1912, 1913, 1914, 1915, 1916-1918.*

[13] Arhivele Naționale, Biroul Județean Satu Mare, fond: *Colecția Registre de Stat ale Stării Civile Satu Mare*, fond nr. 82, inv. nr. 204, Registrul nr. 53.

[14] *Magyar statisztikai évkönyv: 1910, 1911, 1912, 1913, 1914, 1915, 1916-1918.*

Tabel nr. 2 B: **Numărul copiilor născuți în orașul Satu Mare între 1910-1918**[15].

Anul	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918
Numărul de nou-născuți	1010	1094	1121	1074	1016	747	616	646	?

Cf. *Colecția Registre de Stat ale Stării Civile Satu Mare*, fond nr. 82, inv. nr. 204, Registrele nr. 50, 51, 52 (Arhivele Naționale, Biroul Județean Satu Mare).

Conform așteptărilor a scăzut semnificativ și numărul de nașteri. Acest fapt nu se observă încă în anul 1914, când numărul nașterilor este „în trend-ul " anilor anteriori, dar în 1915 se înregistrează o scădere bruscă. Conform ambelor surse cel mai mic număr de nașteri a fost înregistrat în anul 1916, când s-a ajuns la valori cu 40 - 45 % mai mici față de anii antebelici.

1.3. Decesele

Tabel nr. 3 A: **Numărul deceselor în orașul Satu Mare între 1910-1918**[16].

Anul	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918
Numărul de decese	810	762	741	767	756	945	774	695	904

Cf. *Magyar statisztikai évkönyv: 1910, 1911, 1912, 1913, 1914, 1915, 1916-1918.*

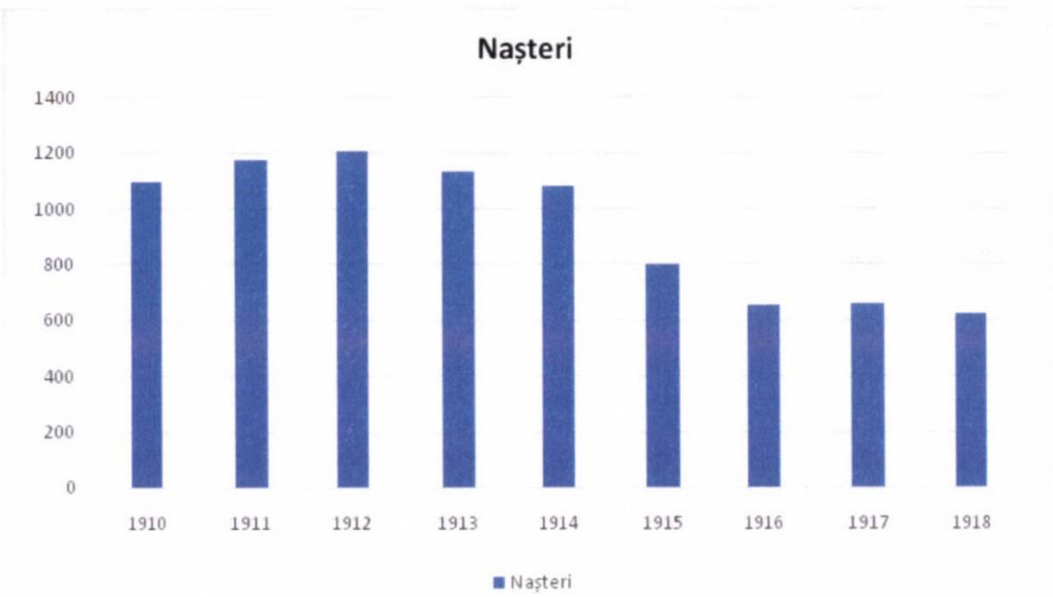

Grafic nr. 2 A (grafic realizat pe baza datelor demografice din tabelul 2 A - *Magyar statisztikai évkönyv):* Numărul copiilor născuți în orașul Satu Mare între 1910-1918.

Tabel nr. 3 B: ***Numărul deceselor în orașul Satu Mare între 1912-1918***[17].

Anul	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918
Numărul de decese	675	716	686	1024	1196	1118	?

Cf. *Colecția Registre de Stat ale Stării Civile Satu Mare*, fond nr. 82, inv. nr. 204, Registrul nr. 54 (Arhivele Naționale, Biroul Județean Satu Mare).

În cazul mortalității se observă cele mai mari diferențe între cele două categorii de surse. Datele din anuarele statistice ale Ungariei sunt oarecum neverosimile. Practic, în unii ani antebelici mortalitatea ar fi fost mai mare decât în anii războiului. Menționăm că, conform aceleiași surse (anuarele statistice), mortalitatea arată la fel și pentru județele Transilvaniei intracarpatice[18].

---

[15] Arhivele Naționale, Biroul Județean Satu Mare, fond: *Colecția Registre de Stat ale Stării Civile Satu Mare*, fond nr. 82, inv. nr. 204, Registrele nr. 50, 51, 52.

[16] *Magyar statisztikai évkönyv: 1910, 1911, 1912, 1913, 1914, 1915, 1916-1918.*

[17] Arhivele Naționale, Biroul Județean Satu Mare, fond: *Colecția Registre de Stat ale Stării Civile Satu Mare*, fond nr. 82, inv. nr. 204, Registrul nr. 54.

[18] Ioan Bolovan, *Primul Război Mondial și realitățile demografice din Transilvania. Familie, moralitate și raporturile de gen*, Ed. Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2015, tabel nr. 3, p. 61.

Datele colectate din registrele de stare civilă sunt mult mai credibile și indică o creștere a numărului de decese cu 35 - 40 % pentru anii de război, în raport cu perioada antebelică. Aceste cifre indică o creștere semnificativă a mortalității în rândul populației orașului. Subliniem că aici sunt incluși și soldații decedați pe front. Numărul soldaților decedați pe front, din cauze violente sau de boală este destul de greu de stabilit, deoarece cauza morții nu este întotdeauna înregistrată cu acribie în registrele de stare civilă. Spre exemplu, în anul 1916, la

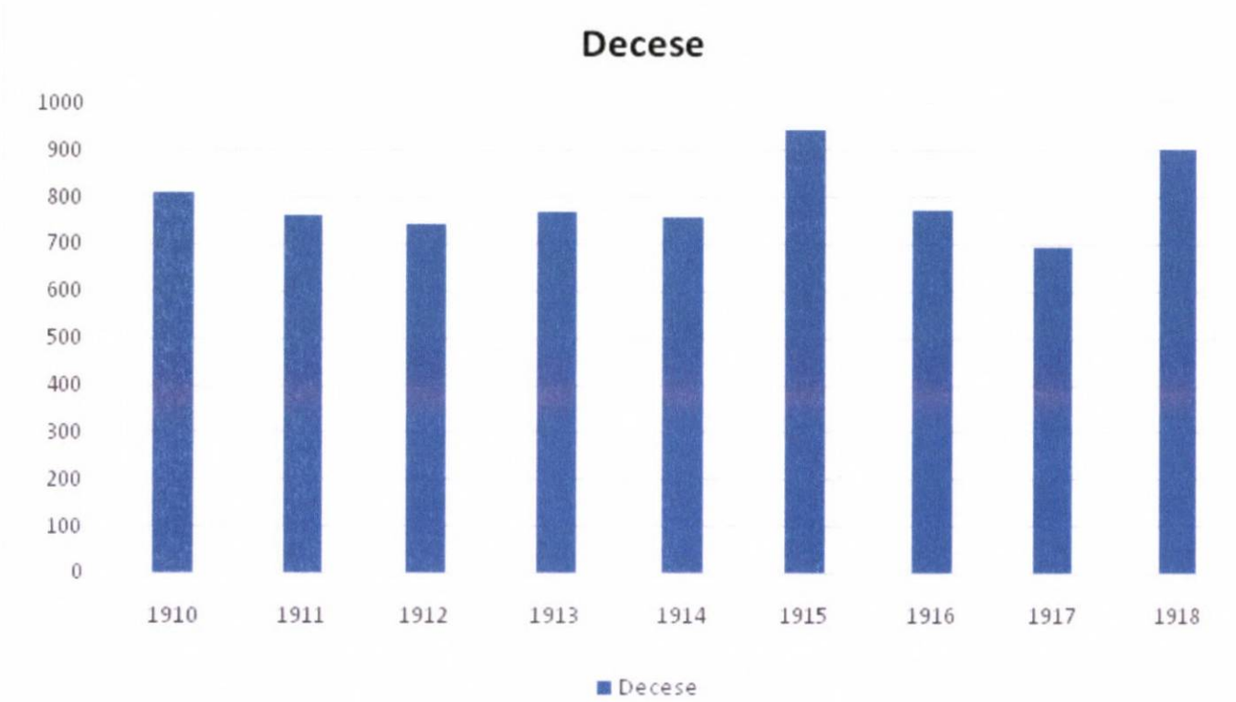

Grafic nr. 3 A (grafic realizat pe baza datelor demografice din tabelul 3 A - *Magyar statisztikai évkönyv)*: Numărul deceselor în orașul Satu Mare între 1910-1918.

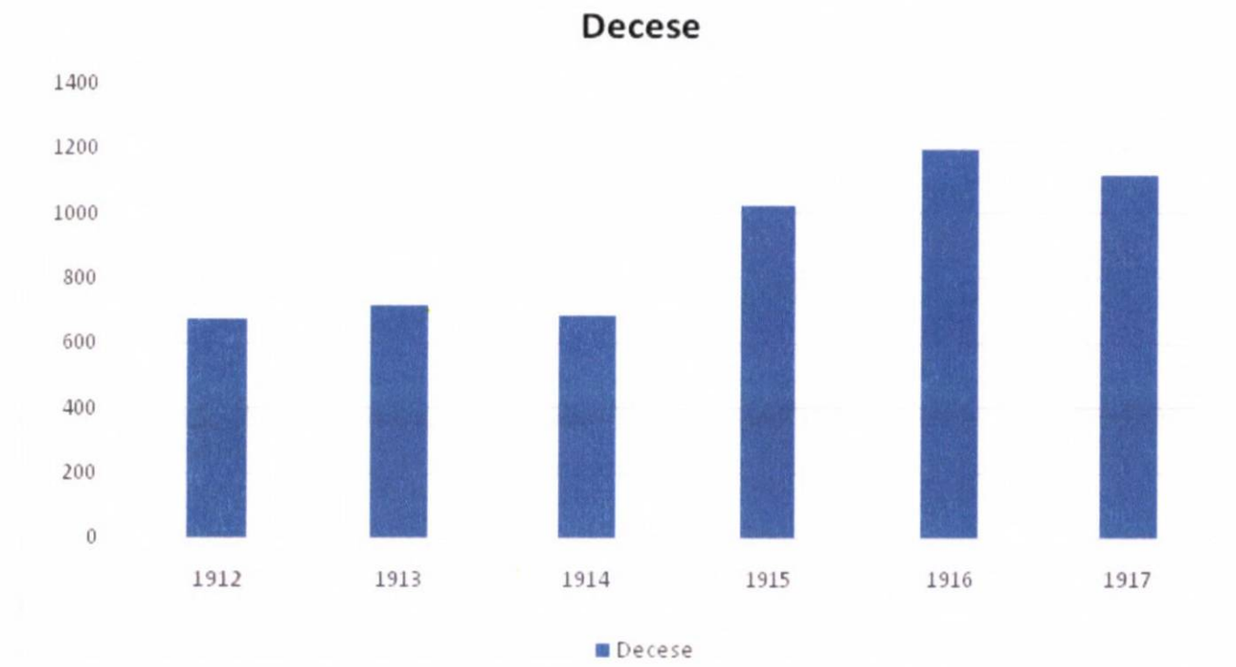

Grafic nr. 3 B: Numărul deceselor în orașul Satu Mare între 1912-1918. Grafic realizat pe baza datelor recoltate din *Colecția Registre de Stat ale Stării Civile Satu Mare*, fond nr. 82, inv. nr. 204, Registrul nr. 54 - (Arhivele Naționale, Biroul Județean Satu Mare).

112 decese nu este menționată cauza. Conform ziarului *Szamos* din 3 ianuarie 1918[19], din cei 1118 decedați în anul 1917, 512 ar fi fost soldați uciși pe front, ceea ce reprezintă 45,79 % din totalul deceselor din acel an. Rezultă că în rândul populației civile s-au înregistrat 602 decese, o valoare chiar mai mică decât în anii antebelici.

Și în rândul civililor existau diferite cauze care provocau mortalitate prematură. În primul rând aici trebuie semnalate bolile. Cazurile de pneumonie erau destul de frecvente. Spre exemplu, în anul 1912 s-au înregistrat 32 de decese datorită pneumoniei, în 1913 au fost 64, în 1914 erau 133 (19,38 %) din totalul deceselor, în 1915 se atinge un maxim de 182, iar în 1916 numărul deceselor provocate de pneumonie scade la 65[20]. În toamna anului 1914 numărul bolnavilor de holeră era atât de mare, încât se punea problema amenajării unui spital special pentru aceștia. Medicii sătmăreni aveau în vedere în acest sens Școala Profesională pentru Industria Lemnului[21]. În 1915 au fost înregistrate mai multe cazuri de tifos și holeră, atât printre civili, cât și printre soldații locali reveniți de pe front și în rândul prizonierilor ruși[22]. În anul 1915, până în iulie, printre soldații reveniți de pe front se înregistraseră 22 de cazuri de tifos, patru soldându-se cu decese[23]. Știri despre bolnavii de tifos apar cu o frecvență ridicată și în anii 1916 și 1917.

Legat de aceste boli în oraș circulau diferite zvonuri. Tifosul și holera erau puse fantezist pe seama unor insecte provenite din Asia[24]. În august 1915 pe strada Báthory s-a închis o fântână publică, deoarece era suspectată ca sursă a infecției cu tifos, mai mulți locuitori de pe străzile adiacente, care își aduceau apă de aici îmbolnăvindu-se[25]. Teama de tifos persistă și în anii următori. *Szamos* din 4 august 1916 anunța că tifosul a ucis 100.000 de oameni în Serbia. În 29 octombrie, același ziar susținea că la București era epidemie de tifos, iar fiul mai mic al regelui ar suferi de această boală (Principele Mircea a și decedat la 20 octombrie/2 noiembrie 1916, datorită acestei boli).

Din toamna anului 1918 își fac apariția știri alarmante despre gripa spaniolă. În septembrie 1918 se aprecia că la Satu Mare existau circa 2.000 de bolnavi de gripă spaniolă. Din această cauză s-a luat decizia închiderii școlilor între 23 septembrie și 7 octombrie[26]. Deoarece vârful epidemiei de gripă spaniolă a fost în 1919, deocamdată nu avem acces la documente, pentru a putea estima numărul decedaților datorat acestei cumplite maladii, care a lovit și părțile Sătmarului.

În stadiul actual al cercetărilor este imposibil de precizat cu exactitate numărul soldaților originari din orașul Satu Mare decedați pe front. Conform unor date din anul 1920, recoltate de ASTRA și aflate în arhivele de la Sibiu, din județul Satu Mare ar fi participat direct la luptele din Primul Război Mondial, în calitate de soldați 19.472 tineri români[27]. Lor li s-au adăugat alți 946 mobilizați „pe loc" sau la diverse servicii auxiliare, 34 arestați sau cu domiciliu forțat și patru refugiați. Rezultă un total de 20.456 mobilizați[28]. Dintre aceștia, 1.645 au murit pe front, 354 în spitale datorită diverselor boli, 1.280 au revenit de pe front ca invalizi, 1.627 au

[19] *Szamos*, 3 január 1918, p. 3.
[20] Valori calculate pe baza Registrului nr. 54, *loc. cit.*
[21] *Szamos*, 31 október 1917, pp. 2-3.
[22] *Szamos*, 11 julius, 1915, p. 3.
[23] *Szamos*, 21 julius, 1915, p. 3.
[24] *Ibidem.*
[25] *Szamos*, 24 augusztus, 1915, p. 3.
[26] *Szamos*, 22 szeptember 1918, pp. 2-3.
[27] O lucrare recentă care prezintă fotocopii după documentele originale: Ioan Bâtea, *Românii din Transilvania în Primul Război Mondial 1914-1918*, Ed. Eurotip, Baia Mare, 2018. Datele despre Satu Mare la pp. 170-177. Un tabel sintetic referitor la toate județele din Transilvania și Banat la p. 264.
[28] *Ibidem.*

fost răniți, însă s-au recuperat, 1.664 erau dați dispăruți. Rezultă un total de aproape 2.000 de decedați, fără să îi socotim pe cei dispăruți, adică un procent de 9,77 % din totalul celor mobilizați. În urma celor decedați au rămas un număr de 1.520 văduve și 3.447 orfani. La nivelul celor 24 de județe pentru care există aceste date, numărul total de mobilizați a fost de 489.454 tineri români[29]. Dintre aceștia au decedat pe câmpul de luptă 41.739, iar în spitale încă 11.275. Rezultă un total de 53.014 decese, ceea ce reprezintă 10,83 % din totalul mobilizaților și 1,77 % din totalul populației românești, din Transilvania și Banat, estimată la 2.979.614 locuitori.

1.4. Sporul natural

Tabel nr. 4 A: **Sporul natural în orașul Satu Mare: 1910-1918.**

Anul	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918
Numărul de nașteri	1095	1177	1206	1134	1081	801	653	660	624
Numărul de decese	810	762	741	767	756	945	774	695	904
Sporul natural	285	415	465	367	325	- 144	- 121	- 35	- 280

Cf. *Magyar statisztikai évkönyv: 1910, 1911, 1912, 1913, 1914, 1915, 1916-1918.*

Tabel nr. 4 B: ***Sporul natural în orașul Satu Mare: 1912-1918.***

Anul	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918
Numărul de nașteri	1121	1074	1016	747	616	646	?
Numărul de decese	675	716	686	1024	1196	1118	?
Sporul natural	446	360	330	- 277	- 580	- 472	?

Cf. *Colecția Registre de Stat ale Stării Civile Satu Mare*, fond nr. 82, inv. nr. 204, (Arhivele Naționale, Biroul Județean Satu Mare).

Este evident că în anii de pace de dinainte de război, populația orașului creștea în mod natural, sporul fiind pozitiv până în anul 1914 și negativ după acest an. Practic, dacă ne raportăm la populația orașului Satu Mare înregistrată în timpul recensământului din 1910 (aproape 35.000 locuitori), utilizând datele din tabelul 4 B, putem spune că în anul 1912 populația a crescut în mod natural cu circa 1, 31 %, în anul 1913 cu 1,05 %, în 1914 cu 0,97 %, pentru ca începând din 1915 să se înregistreze o scădere netă a populației. Remarcăm încă odată datele greu credibile din anuarele statistice ale Ungariei, mai ales pentru anul 1917, unde sunt men-

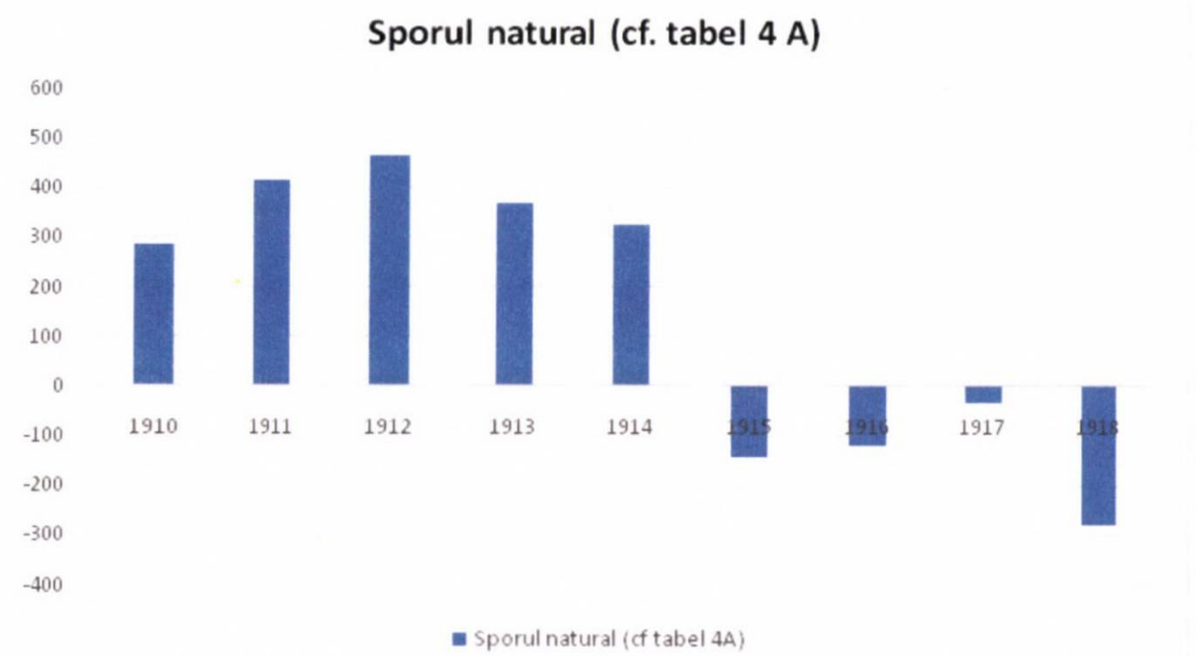

Grafic nr. 4 A (grafic bazat pe datele demografice din tabelul 4 A). Sporul natural în orașul Satu Mare: 1910-1918.

[29] *Ibidem*, p. 264.

ționate mai puține decese decât în anii de dinainte de război și un spor negativ de doar - 35. Credem că aceste date trebuie privite cu rezerve. Atragem atenția că anuarul statistic pentru anii 1916-1918 a fost publicat doar în 1924[30]. Nu știm cum au ajuns autoritățile maghiare în posesia datelor despre Transilvania intracarpatică, Crișana, Maramureș și Banat pentru anii menționați, însă este foarte posibil ca acestea să fie eronate. O altă posibilitate ar fi ca acestea să se refere strict la cei care au decedat în oraș, fără a lua în considerare soldații originari din oraș, decedați pe diferite fronturi.

2. Aspecte de viață cotidiană

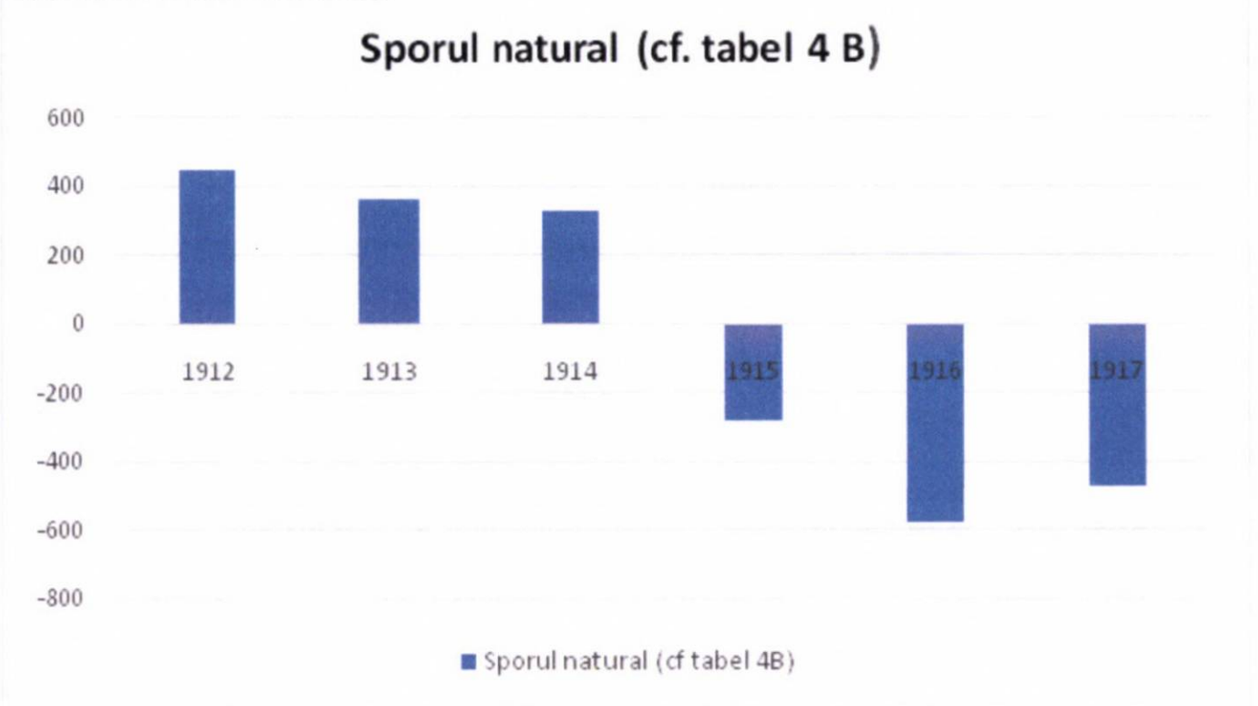

Grafic nr. 4 B (grafic bazat pe datele demografice din tabelul 4 B).
Sporul natural în orașul Satu Mare: 1912-1918.

2.1. Amenințarea războiului

Orașul Satu Mare a fost ferit de amenințarea directă a războiului. Frontul a fost cel mai aproape de Satu Mare în octombrie 1914, când armata rusă a pătruns în Sighet. Presa locală a alocat zile la rând prima pagină, pentru a informa sătmărenii cu privire la operațiunle militare din Maramureș[31].

O oarecare emoție a stârnit implicarea României în război. În 19 august, cotidianul *Szamos*, are un grupaj de știri consistent cu privire la România, sub titlul „Semne de întrebare cu privire la România"[32]. Sunt reproduse cuvintele omului politic conservator Take Ionescu, dintr-un interviu acordat ziarului britanic *Daily Telegraph*: „Pentru România a bătut ceasul. Intervenţia noastră va scurta războiul. Singura problemă o reprezintă aprovizionarea cu materiale de război din partea Antantei, dar acest lucru nu trebuie să întârzie acţiunile noastre". Conform ziarului *Steagul* „Poporul român este îngrozit să audă ca va trebui să lupte alături de soldații ruși"[33].

Primul dintre ziarele sătmărene care publică informația intrării României în război de partea Antantei, a fost tot *Szamos*, care în numărul din 29 august 1916 dedică două pagini,

[30] *Magyar statisztikai évkönyv:XXIV, XXV, XXVI, 1916, 1917, 1918,* A Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1924.
[31] *Szamos,* 3 október 1914, p. 1, *Szamos,* 4 október 1914, p. 1, *Szamos,* 5 október 1914, p. 1, ș. a.
[32] *Szamos,* 19 augusztus, 1916, p. 1.
[33] *Ibidem.*

acestui eveniment[34]. Sunt preluate informații din toată presa europeană. În zilele următoare primele două pagini ale cotidianului sătmărean sunt dedicate aceluiași subiect.

Războiul este prezent în viața fiecărei familii. Fiecare are pe cineva plecat pe front. Știrile despre bătălii agită spiritele; în 1914 și 1915 se permite publicarea în presă a numelor soldaților decedați pe front. Bolile, în special tifosul, holera și, din 1918, gripa spaniolă întrețin o stare de panică. Cele opt spitale militare amenajate în oraș, prezența răniților, a prizonierilor de război nu lasă loc de iluzii. Undeva oamenii se luptă și mor.

Prezența a numeroși soldați în oraș aduce cu sine și incidente violente, fie între aceștia, fie între militari și civili. Un astfel de incident este relatat de ziarul *Szamos* din 6 decembrie 1918. Este vorba de un scandal între soldați și proprietarul unui local. În scandal s-au tras focuri de armă, unul dintre soldați fiind rănit. Un alt incident este relatat de aceeași publicație, în data de 4 ianuarie 1919. Un elev militar și-a descărcat arma din greșeală, rănindu-și doi colegi, pe unul dintre aceștia mortal. Totul se întâmplase în noaptea de Anul Nou - 1 ianuarie 1919.

Cu toate acestea orașul încearcă să trăiească cât mai aproape de normalitate. Magazinele sunt deschise, oamenii, mai ales bărbații se întâlnesc în continuare la cafenele să discute politică și să împărtășească impresii despre război, școlile se deschid în fiecare toamnă, fiind închise de câteva ori datorită riscului de epidemie. După ce a fost închis timp de câteva luni, în 5 decembrie 1914 se redeschide teatrul[35]. Pentru început era vorba de un film de propagandă „Franz Joseph transmite...". Spectacolele de teatru vor fi o prezență constantă în toți anii de război.

2.2. Donații și rechiziții

Presa relatează pe larg despre donațiile sătmărenilor, atât pentru soldații de pe front, cât și pentru răniții din spitalele militare din oraș. Sunt donate alimente, haine, bani. Donatorii sunt menționați nominal. Aproape nu există număr al ziarului *Szamos* să nu fie menționate astfel de donații. Comitete și asociații de femei realizează lenjerie pentru soldați. Într-un articol din 1 septembrie 1914 este elogiat preotul Constantin Lucaciu, fratele cunoscutului patriot Vasile Lucaciu. Constantin Lucaciu este numit „preot român din Craidorolț, un conducător extraordinar"[36]. Se consemnează și că acesta a donat 50 de coroane pentru Crucea Roșie. Articolul încearcă probabil să îi sensibilizeze și pe români pentru a participa la efortul de război. Sugestive sunt cuvintele: „Un conducător ca și el ar trebui să fie un exemplu pentru toți"[37].

Pe lângă donațiile cetățenilor orașului putem remarca și atitudinea Primăriei, care a depus un efort constant de ajutorare a celor afectați de război. Spre exemplu răniții și familiile acestora, de asemenea familiile celor decedați pe front primeau un ajutor social din partea Primăriei[38]. Astfel, lui Peik Iren, i se ofereau 262 coroane și 50 filleri ca ajutor social, între aprilie și octombrie 1917; lui Vajder Sándor i se ofereau 175 de coroane pentru aceeași perioadă[39]. Într-o nouă ședință, din 11 iunie 1917, consilierii locali votau noi ajutoare sociale: Csaslos Erzsebet primea o sumă de 412 coroane, iar Kokai Ilona 225 coroane[40]. Erau răsplătiți pentru efortul lor și cei mai cunoscuți medici ai orașului. La 31 iulie 1917 Consiliul vota acordarea unei sume de 700 de coroane medicului Kölcsey Ferencz și 500 de coroane lui Lükő Béla[41]. La 11 februarie 1918 este votată suma de 7.116 coroane ca ajutor acordat răniților din spitalele

[34] *Szamos*, 29 augusztus,1916, pp. 1-2.

[35] *Szamos*, 6 december 1914, p. 3.

[36] *Szamos*, 1 szeptember 1914, p. 2.

[37] *Ibidem*.

[38] Arhivele Naționale, Biroul Județean Satu Mare, fond: *Primăria Municipiului Satu Mare* (nr. 15), seria: *Registre Adunări Generale* (inv. nr. 2), Registrul nr. 38/1917, f. 47.

[39] *Ibidem*, f. 133.

[40] *Ibidem*, f. 136.

[41] *Ibidem*, ff. 216-217.

militare amenajate la Satu Mare[42]. La 11 martie această sumă va fi suplimentată cu 3.306 coroane[43].

Rechizițiile armatei reprezintă un fapt obișnuit în vreme de război. Începând cu 1 august 1914 armata a rechiziționat mărfurile alimentare din principalele depozite aflate în zona gării[44]. Încă de atunci se exprimau temeri cu privire la creșterea prețurilor. Rechizițiile mai mult sau mai puțin forțate au rămas o realitate până la finalul războiului. Astfel, în *Szamos* din 5 iunie 1918, se anunța că vor fi achiziționate 80 de vite la prețul de 20 coroane bucata. Deasemenea se anunțau și produse la schimb[45]. Spre exemplu, pentru 5 kg de grâu sau patru de făină statul oferea un pachet de tutun. Pentru 10 kg de grâu sau 8 kg de făină se oferea ață de bumbac. Pentru 30 kg de grâu sau 16 kg de făină se ofereau lumânări, 1 kg de zahăr, 1 litru de spirt și 10 chibrituri. Cine dona 100 kg de grâu sau 80 kg de făină putea achiziționa pantofi. Pentru 500 kg de grâu sau 400 kg de făină se putea achiziționa o căruță.

2.3. Penuria de alimente și creșterea prețurilor

Cererea foarte mare de produse a dus la o rapidă creștere a prețurilor. Încă în toamna anului 1914 au existat produse care în decurs de două-trei luni și-au dublat prețul. Considerăm că tabelele și graficele de mai jos sunt ilustrative în acest sens[46].

Tabel nr. 5: **Evoluția prețului la fasole albă între septembrie - decembrie 1914 în Satu Mare.**

Produsul	Fasole albă (sacul de 100 kg)					
Anul 1914	11 sept.	15 sept.	1 oct.	30 oct.	22 noiem.	8 dec.
Prețul	22 coroane	24 coroane	30 coroane	39 coroane	50 coroane	44,60 coroane

Tabel nr. 6: **Evoluția prețului la cartofi între septembrie 1914 - septembrie 1916 în Satu Mare.**

Produsul	Sacul de cartofi							
Anul și data	1914 11 sept.	1914 15 sept.	1914 1 oct.	1914 30 oct.	1914 22 nov.	1914 8 dec.	1915 1 sept.	1916 5 sept.
Prețul	4 coroane	3 coroane	3,60 coroane	2,60 coroane	8 coroane	7,20 coroane	10 coroane	20 coroane

Tabel nr. 7: **Evoluția prețului la grâu între septembrie 1914 - decembrie 1914 în Satu Mare.**

Produsul	Grâu			
Anul 1914	11 sept.	1 oct.	22 nov.	8 dec.
Prețul	32 coroane	37 coroane	48 coroane	48 coroane

Tabel nr. 8: ***Evoluția prețului cărnii de porc (kg) între septembrie - decembrie 1914 la Satu Mare.***

Produsul	Carne de porc: toamna 1914 (kg)			
Anul 1914	11 sept.	1 oct.	22 nov.	8 dec.
Prețul	1,6 coroane	1,6 coroane	1,6 coroane	1,8 coroane

Tabel nr. 9: **Evoluția prețului cărnii de porc (kg) între dec 1914 - sept. 1916 la Satu Mare**

Produsul	Carne de porc: 1914 - 1916 (kg)		
Anul și data	1914 8 dec.	1915 1 sept.	1916 5 sept.
Prețul	1,80 coroane	5 coroane	7 coroane

[42] *Loc. cit.*, Registrul nr. 39/1918, ff. 96-97. Menționăm că la 31 decembrie 1917 salariul mediu săptămânal era estimat la 95 de coroane, în timp ce pentru coșul minim necesar unei familii medii se considera că era necesară o sumă minimă săptămânală de circa 190 coroane. Cf. Viorel Ciubotă, *Lupta românilor sătmăreni pentru unire (1918-1919)*, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2004, pp. 92-93.

[43] *Ibidem*, ff. 183-184.

[44] *Szamos*, 2 augusztus,1914, p. 4.

[45] *Szamos*, 5 junius,1918, p. 3.

[46] Prețurile le-am preluat din ziarul *Szamos*, numerele din datele specificate în tabele și pe grafice. Prețurile sunt exprimate în coroane austriece.

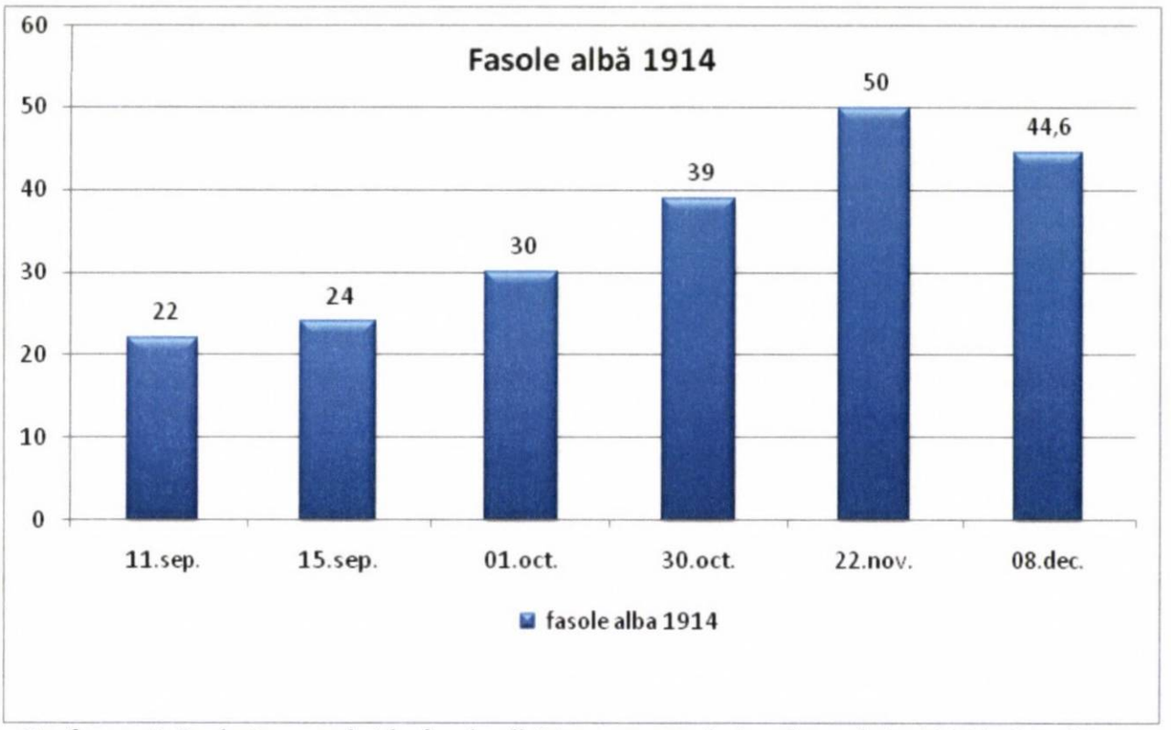

Grafic nr. 5: Evoluția prețului la fasole albă între septembrie - decembrie 1914 în Satu Mare.

Prețurile explodează încă din toamna anului 1914. La multe produse se înregistrează o dublare a acestora între septembrie și decembrie 1914. La fasole albă prețul urcă de la 22 de coroane, cât era la 11 septembrie, la 50 de coroane în 22 noiembrie (100 kg). În același interval cartofii își dublează prețul: de la două coroane pe kilogram - la patru. Grâul are o creștere mai puțin spectaculoasă - de la 32 coroane pentru 100 kg, la 48 coroane, în același interval, deci o creștere de 33 %. Și mai lent a crescut prețul cărnii de porc - din septembrie 1914 și până în noiembrie același an, cu doar 0,20 coroane pe kilogram (circa 11%). Pe termen mai lung creșterea

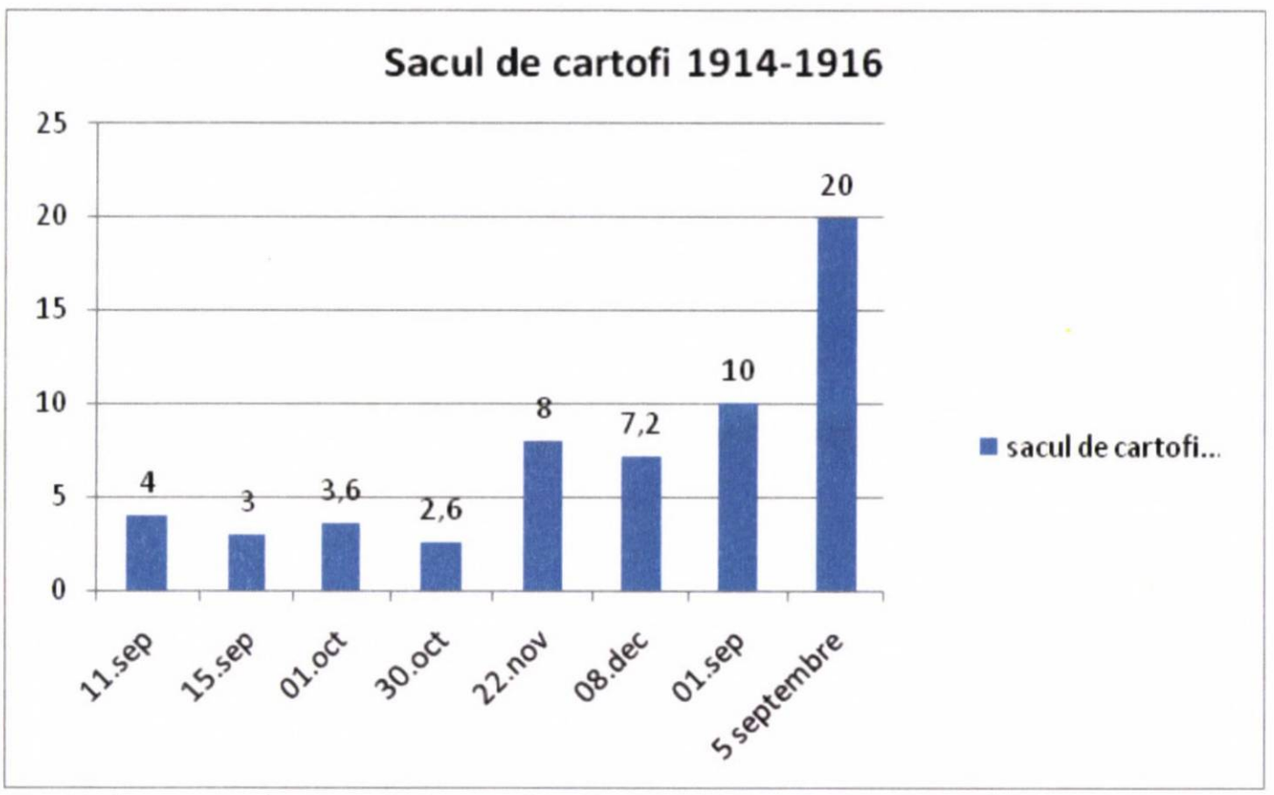

Grafic nr. 6: Evoluția prețului la cartofi între septembrie 1914 - septembrie 1916 în Satu Mare.

este însă spectaculoasă: de la 1,80 coroane în decembrie 1914, la 5 coroane în septembrie 1915 și la 7 coroane în septembrie 1916.

Aceste creșteri de prețuri, apoi dispariția unor produse de pe piață și cartelarea alimentelor, au afectat negativ nivelul de trai al locuitorilor orașului, procurarea unor produse de strictă necesitate devenind o adevărată aventură mai ales în ultimii doi ani de război.

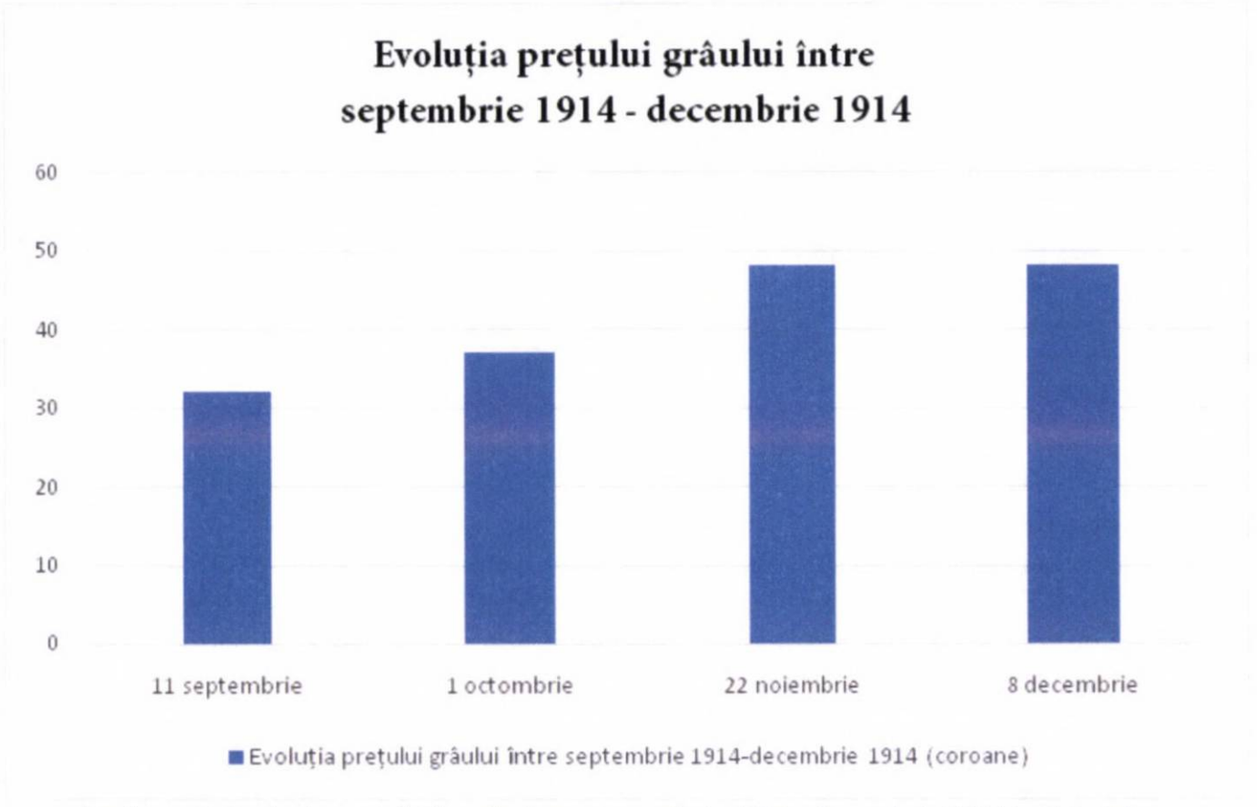

Grafic nr. 7: Evoluția prețului la grâu între septembrie 1914 - decembrie 1914 în Satu Mare.

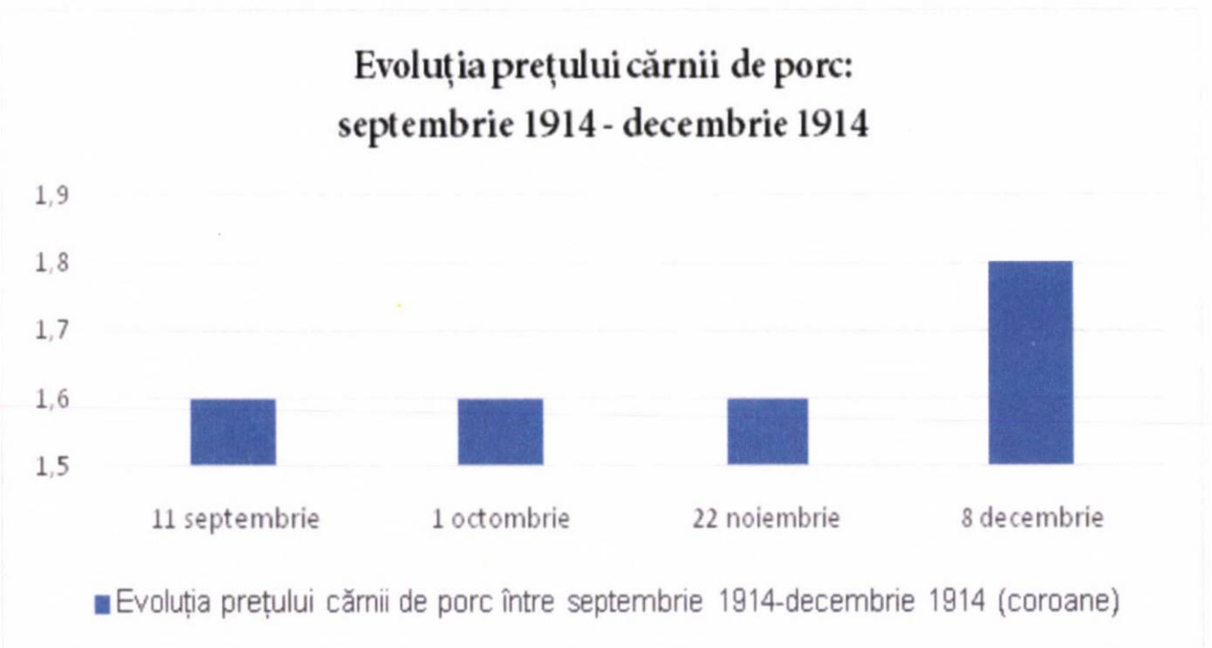

Grafic nr. 8: Evoluția prețului cărnii de porc (kg) între septembrie - decembrie 1914 la Satu Mare.

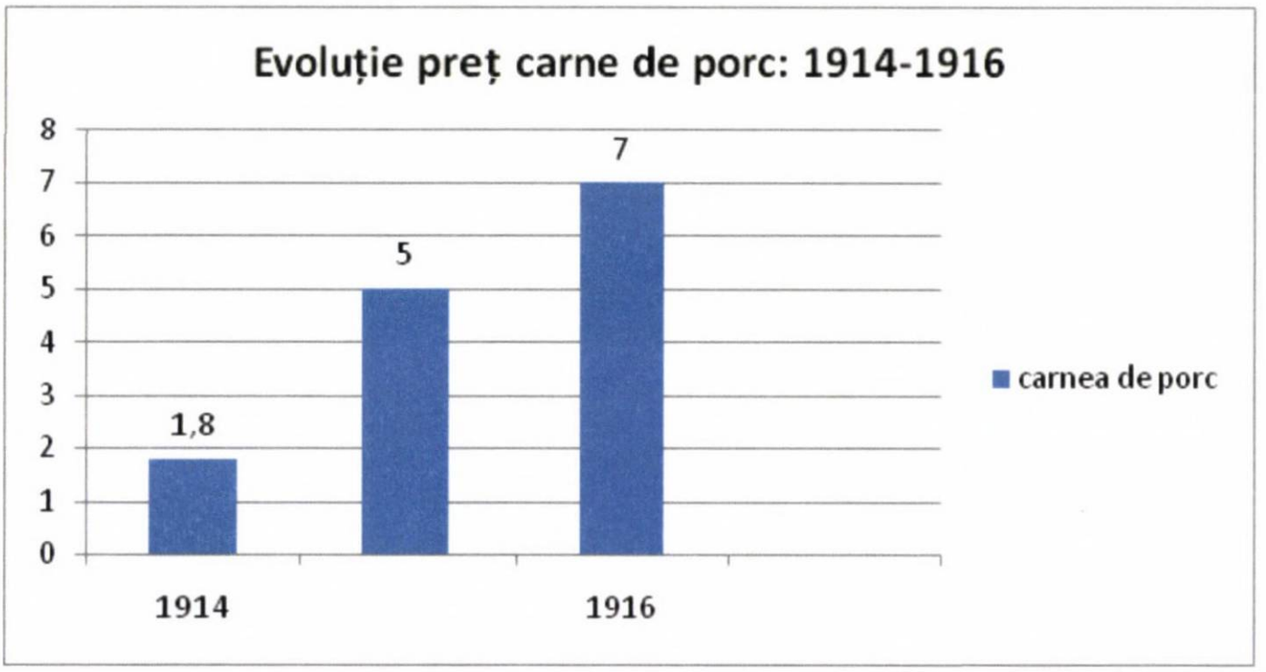

Grafic nr. 9: Evoluția prețului cărnii de porc (kg) între decembrie 1914 - septembrie 1916 la Satu Mare.

3. Câteva concluzii

Deși nu a fost traversat de linia frontului, orașul Satu Marea avut de suferit de pe urma acestui prim „război total" din istoria umanității. Numărul de căsătorii scade la aproape jumătate față de perioada antebelică. Numărul nașterilor scade cu circa 40 % în perioada anilor de război, față de anii anteriori, în timp ce numărul de decese crește cam în același procent.

În oraș funcționau opt spitale militare, numeroase unități militare traversau orașul, știrile despre război erau omniprezente. Diferite boli epidemice se manifestă și la Satu Mare: holera, tifosul, gripa spaniolă. Orașul găzduiește numeroși refugiați din zona frontului, în special din Galiția. Spre exemplu, la 6 septembrie 1916, existau 894 refugiați de război în oraș[47]. În 14 septembrie li se adaugă încă 492[48]. Toți aceștia trebuiau cazați, hrăniți, îngrijiți.

Armata acaparează aproape totul. Efortul uriaș făcut pentru aprovizionarea frontului duce la creșterea bruscă a prețurilor. În toamna anului 1914, numeroase produse alimentare de primă necesitate își dublează prețurile între septembrie și noiembrie. Pe termen lung, creșterea este de-a dreptul fulminantă. Produsele de bază încep să lipsească. Contrabanda și specula sunt în floare. Trupurile slab hrănite sunt o pradă ușoară în fața bolilor epidemice. Rare erau razele de lumină, precum spectacolele de teatru ținute pe aproape tot parcursul conflictului.

Orașul a trecut și peste acest război. Apoi în martie și aprilie 1919 a cunoscut Directoratul comunist. Putem afirma că războiul s-a încheiat cu adevărat pentru sătmăreni abia pe 19 aprilie 1919, odată cu intrarea trupelor române în oraș.

Batfalszki Gabriella Franceszka
Elevă - Colegiul Național „Ioan Slavici" Satu Mare, RO
prof. coordonator: Radu David
Satu Mare-email: gabriellafranceska3@gmail.com

[47] Viorel Ciubotă, *op. cit.*, p. 82.
[48] *Ibidem.*

ÎNTRE MARILE SPERANȚE ȘI AMARELE DEZILUZII. DESPRE BISERICA GRECO-CATOLICĂ LA ÎNCEPUTURILE ROMÂNIEI MARI

Lucian TURCU

Abstract: *This study analyses the religious consequences of the Union of Transylvania with the Kingdom of Romania, which took place on 1 December 1918. Emphasis is laid on the situation of the main denominations in Hungary and their relations with political power up until the breakup of the Austro-Hungarian Empire, after World War I. Light is shed on the political responses of the religious leaders of the Transylvanian confessional communities to the decision regarding the Union of Transylvania with Romania. Attention is given to their horizon of expectations concerning the legislation issued by the new Romanian state, as well as to the Romanians' desire to maintain the rights they previously held. Moreover, the study also analyses the ever more strained relations, after 1918, between the two Romanian confessions (Orthodox and Greek-Catholic), pointing out the changes that were brought about by the main enactments adopted in the third decade of the 20th century, which modified their status and governed their activity.*

Keywords: *ethnic-confessional minorities, rights, Greater Romania, the Orthodox Church, the ethnicity-confession relation.*

Este cunoscut astăzi faptul că una din componentele bogatei zestre cu care Transilvania își anunța intrarea în statul român era reprezentată de mozaicul etnic, lingvistic și cultural din interiorul ei[1]. Gestionarea situației grupurilor etnice minoritare a ridicat serioase probleme administrației românești după 1 decembrie 1918 din cauza faptului că ele s-au raportat diferit la decizia de unire luată de români la acea dată. După o perioadă firească de incertitudine, comunitatea săsească și-a limpezit comportamentul politic, recunoscând și aderând la unirea Transilvaniei cu România[2], exprimându-și prin acest gest încrederea că principiile enunțate la Alba Iulia vor fi nediscriminatoriu aplicate. Nu aceeași atitudine a manifestat însă comunitatea maghiară, căreia i se părea imposibil de admis că regatul milenar al Sfântului Ștefan se prăbușise într-un interval atât de scurt[3]. Perspectiva de a deveni o *gens minor* în interiorul unui stat

[1] Paul E. Michelson, *Romanian Unity 1859, 1918, 1989: Beginnings, Opportunities..., and Illusions*, în Kurt W. Treptow (ed.), „Tradition and Modernity in Romanian Culture and Civilization 1600-2000", The Center for Romanian Studies, Iași-Oxford-Portland, 2001, p. 53; Elemér Illyés, *National Minorities in Romania. Change in Transylvania*, Columbia University Press, New York, 1982, pp. 33-39; Ioan Scurtu (coord.), *Istoria românilor, vol. VIII. România întregită (1918-1940)*, Ed. Enciclopedică, București, 2003, pp. 31-35.

[2] Béla Köpeczi (sous la direction de), *Histoire de la Transylvanie*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992, p 638; Elemér Illyés, *op. cit.*, p. 73. Textul declarației din cadrul adunării generale de la Mediaș, în Ioan Scurtu, Liviu Boar (coord.), *Minoritățile naționale din România 1918-1925. Documente*, f.e., București, 1995, pp. 126-128.

[3] Zoltán Szász, *Revolutions and national movements after the collapse of the Monarchy (1918-1919)*, în Zoltán Szász (ed.), „History of Transylvania. Volume III. From 1830 to 1919", Columbia University Press, New York, 2002, p. 779.

condus de români, față de care se raportau prin prisma unui inventar variat de stereotipuri culturale și etnice, i-a determinat pe mulți etnici maghiari fie să părăsească teritoriile supuse acum „imperialismului românesc", fie să opună o rezistență pasivă, din interiorul noului stat, a cărui legitimitate geografică refuzau categoric să o recunoască[4].

În strânsă legătură cu varietatea etnică, multiconfesionalismul a reprezentat o altă trăsătură specifică spațiului transilvan, care imprima un colorit viu peisajului religios intern[5]. Pe fondul menținerii stării de incertitudine referitoare la statutul internațional al provinciilor desprinse de Ungaria, administrația românească a abordat afabil problema pluralității confesionale[6]. Printre primele măsuri luate s-a numărat și invitația făcută tuturor autorităților bisericești, școlare și culturale din cuprinsul provinciei de a renunța la orice fel de raporturi cu guvernul de la Budapesta[7]. Lucru dificil de realizat, nu numai în spațiul transilvan, unde geografia ecleziastică era stâns branșată la un cadru bine închegat de reprezentare simbolică, ci și la scara mai largă a Europei centro-orientale, unde omogenitatea religioasă a reprezentat, cel mai adesea, o excepție[8]. În cazul provinciei transilvane cele mai importante confesiuni, cu excepția celor două Biserici românești, erau: cea romano-catolică (cu aprox. 860.000 de credincioși), cea reformată (cu aprox. 650.000 de credincioși), cea luterană-săsească (aprox. 260.000 de credincioși), cea unitariană (aprox. 70.000 de credincioși), cea luterană-maghiară (cu aprox. 30.000 de credincioși), iar comunitatea evreiască se compunea din aproximativ 300.000 de membri[9]. Cumulate, aceste date ridicau la aprox. 2.200.000 numărul membrilor grupurilor confesionale, altele decât cele care îi reuneau pe români, reprezentând aproape 40% din totalul populației provinciei[10]. Prezența acestor grupuri într-un areal redefinit din punct de vedere geografic și politic a ridicat problema adaptării lor la noile coordonate teritoriale și de putere[11]. Primele reacții, firești de altfel, au fost de reticență sau chiar de nerecunoaștere a noilor autorități regionale sau centrale, atitudine care s-a manifestat la nivel simbolic prin refuzul de a depune jurământul de fidelitate față de suveranii României și de respectare a legilor care guvernau noua țară[12].

Desenul noilor granițe statale a impus însă și ajustarea perimetrului confesional la noile hotare politice. Cele mai mari transformări le-au resimțit structurile ecleziastice de la granița de vest și nord-vest a tânărului stat român. Teritoriul a trei dieceze catolice de rit latin a fost secționat prin trasarea noilor granițe: credincioșii eparhiei de Satu Mare au devenit cetățeni a trei state vecine: România, Ungaria și Cehoslovacia; cea mai mare parte a ariei de autoritate a episcopiei de Oradea a continuat să se afle pe teritoriul Ungariei, la fel cum cel mai mare perimetru al diecezei de Cenad a revenit din punct de vedere geografic României, la Timișoara

[4] Apostol Stan, *Iuliu Maniu. Naționalism și democrație. Biografia unui mare român*, Ed. Saeculum I. O., București, 1997, p. 81; Carlile A. Macartney, *Hungary and her Successors. The Treaty of Trianon and its Consequences, 1919-1937*, Oxford University Press, London-New York-Toronto, 1937, pp. 279-280.

[5] Titus Podea, *Transylvania*, f.e., Bucarest, 1936, p. 131; Nicolae Gudea, *Reflecții privind relația Stat-Biserică - o abordare teologică greco-catolică*, în „Theological Doctrines on the Ideal Church-State Relation", Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000, pp. 50-51.

[6] Gheorghe Iancu, *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român (1918-1920)*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1985, pp. 260-261.

[7] „Gazeta Oficială. Publicată de Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și Ținuturilor românești din Ungaria", nr. 5/1919, p. 17.

[8] Ivan T. Berend, György Ránki, *East Central Europe in the 19th and 20th Centuries*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977, p. 107; Antonietta Moretti, *Transilvania: terra di tre culture*, în Adriano Caprioli, Luciano Vaccaro (a cura di), „Storia religiosa dell'Ungheria", Fondazione Ambrosiana Paolo VI, Gazzada, 1992, p. 315.

[9] Datele le-am preluat de la Z. Străjanu, *Cultele minoritare în Transilvania*, în „Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1918-1928", vol. II, Cultura Națională, București, 1929, p. 835.

[10] *Ibidem*. Date apropiate oferă și Elemér Illyés, *op. cit.*, pp. 213-216.

[11] Maria Ghitta, Între ideologie și mentalitate: problema minorităților din Transilvania în primul deceniu interbelic, în „Identitate și alteritate. Studii de imagologie", vol. II, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1998, pp. 333-335.

[12] Z. Străjanu, *op. cit.*, p. 836.

fiind instituită începând cu anul 1923 o administratură apostolică[13]. Practic, singura eparhie catolică de rit latin rămasă intactă din punct de vedere al teritoriului jurisdicţional a fost cea de Transilvania[14].

Dar policromia confesională nu a fost caracteristică doar grupurilor etnice minoritare. Chiar şi în interiorul blocului etnic românesc, unitatea politică înfăpuită atunci devenea vulnerabilă prin prezenţa celei de-a doua Biserici, cea greco-catolică. Parte inseparabilă a aceluiaşi patrimoniu transilvan, Biserica unită devenea acum, fără voia ei, deţinătoarea unui nedorit stigmat care amintea de sciziunea religioasă apărută cu mai bine de două veacuri în urmă în interiorul aceluiaşi neam[15]. Totodată, ea simboliza perpetuarea unei tradiţii reconfirmate de-a lungul timpului de fidelitate faţă de Casa domnitoare austriacă, dar şi a unor solide conexiuni de culturalizare şi apropiere intelectuală faţă de Occidentul catolic[16]. Aşadar, după Primul Război Mondial se deschidea în faţa acestei comunităţi ecleziale perspectiva coabitării într-un mediu confesional majoritar ortodox, puternic racordat la tradiţiile şi valorile orientale, de tradiţie bizantină.

De altfel, problemele pe care le putea genera diversificarea spectrului religios în interiorul noului stat român au reprezentat o temă de reflecţie şi pentru lumea politică din vechiul Regat. Departe de a cunoaşte ce sorţi avea să aibă războiul pentru ţara lor, Take Ionescu şi Nicolae Filipescu, până nu demult adversari politici ireconciliabili, luau în discuţie, încă de la debutul ostilităţilor, „urmările fatale ale transformării României mici în România cea mare cu cei de peste Carpaţi"[17]. Şase au fost problemele majore pe care cei doi lideri politici le-au identificat ca necesitând o rezolvare imediată, dar totuşi prudentă. Printre acestea, pe penultimul loc era aşezată „chestia Bisericii". Reluând aceste idei în plenul Adunării deputaţilor, încă în vremea pribegiei de la Iaşi, şeful Partidului Conservator-Democrat propunea regândirea din temelii a raporturilor de putere dintre stat şi Biserica ortodoxă: „noi astăzi avem numai o religiune, cetăţeni numai de o religiune în stat, ortodocşi orientali, şi avem o organizaţie bisericească – cum să zic? – cam străşnică, cam de stat. Dincolo (în Ardeal – n.n.) este o Biserică tot ortodoxă orientală, dar trăită în libertate. Va trebui să le unificăm. Şi atunci, ce? vom duce sistemul nostru statist dincolo? Sau vom adopta sistemul libertăţii de dincolo? Desigur vom ajunge astfel la Biserică liberă în stat liber, cum a spus Cavour. Şi să nu ne temem de puterea Bisericii. În ţara sufragiului universal este bine să fie şi alte organisme puternice nu numai statul, căci din echilibru tuturor forţelor va naşte adevărata libertate, adevărata viaţă vie în România nouă"[18]. În plus, acelaşi talentat orator nu ezita să confere o imagine de ansamblu, ce-i drept mai complicată, tabloului confesional al viitoarei Românii: „în România cea nouă vor fi aproape 1½ milion de uniţi, vreo jumătate de milion de romano-catolici, câteva sute de mii de protestanţi, toţi cetăţeni ai statului român. Statul român nu va putea să mai fie un stat confesional, ci va fi, ca toate statele moderne, un stat în care vom avea, cum ziceam, Biserici libere în stat liber"[19].

De altfel, asigurarea drepturilor şi libertăţilor religioase în statele succesorale marilor Imperii a reprezentat una din preocupările majore ale dezbaterilor care s-au purtat la Conferinţa de Pace de la Paris. Mesajele disperate transmise de reprezentanţi ai confesiunilor din Ardeal

[13] *Ibidem*, p. 842; Mózes Nóda, *Biserica romano-catolică din Transilvania în perioada interbelică*, Ed. Studium, Cluj-Napoca, 2008, pp. 19-22.

[14] Mózes Nóda, *op. cit.*, p. 23.

[15] Irina Livezeanu, *Cultură şi naţionalism în România Mare 1918-1930*, traducere din engleză de Vlad Russo, Humanitas, Bucureşti, 1998, p. 167.

[16] Liviu Maior, *In the Empire: Habsburgs and Romanians. From Dynastic Loyalty to National Identity*, Romanian Academy, Center for Transylvanian Studies, Cluj-Napoca, 2008, pp. 223-240.

[17] Episodul cu pricina este comentat şi de Nicolae Brînzeu, *Cultele în România*, Ed. „Sionul Românesc", Lugoj, 1925, pp. 4-5.

[18] „Monitorul Oficial. Partea a III-a. Desbaterile Adunării Deputaţilor", nr. 58/1917, p. 622.

[19] *Ibidem*, p. 623.

au fost în stare să stârnească îngrijorare în rândul celor care urmau să confirme destructurarea vechiului univers religios, prin remodelarea granițelor naționale. Angajamentele luate de guvernanții români nu au fost suficiente pentru a garanta bunele intenții ale noului stat față de grupurile etno-confesionale minoritare regăsibile în interiorul lui. Aceasta, în ciuda faptului că principiile pe care românii erau dispuși să le așeze la fundamentul noului stat erau dintre cele mai promițătoare, doar dacă ne gândim la aceeași rezoluție cu valențe constituționale adoptată la Alba Iulia care garanta explicit „egală îndreptățire și deplină libertate autonomă confesională pentru toate confesiunile din Stat".

Și pentru cele două confesiuni românești ardelene schimbarea care se prefigura era una fundamentală. Cu o arhitectură instituțională comparabilă (Biserica unită dispunea în momentul unirii Transilvaniei cu România de un sediu mitropolitan cu trei episcopii sufragane, câtă vreme cea ortodoxă beneficia la rândul ei de rangul mitropolitan și de două eparhii subordonate, de Caransebeș și de Arad, în cadrul acesteia din urmă funcționând un al doilea consistoriu, la Oradea, organism ecleziastic care se afla în relație de coordonare cu cel de la reședința eparhială) și cu un relativ echilibru în ceea ce privește numărul credincioșilor, Biserica greco-catolică și cea ortodoxă izbutiseră să-și dobândească fiecare independența în raport cu alte instituții ecleziastice, statut recunoscut și de legile care au guvernat țara. Prima dintre ele fusese extrasă de sub autoritatea primatului Ungariei la mijlocul veacului al XIX-lea, eveniment care trebuie conexat cu eforturile Sfântului Scaun de la acea vreme de a fortifica din punct de vedere confesional teritoriile de la granița de răsărit a Imperiului habsburgic, după momentele dramatice petrecute în interiorul lui în miezul acelui secol, când furia revoluționară a clătinat stabilimentul instituțional al Monarhiei[20]. A doua primise acceptul elevării la rang mitropolitan, într-un moment de profunde reorganizări interne, soldate cu separația ierahică de Biserica ortodoxă sârbă și adoptarea unui statut, care pe lângă meritul că i-a uniformizat organizarea și i-a imprimat un plus de coeziune, a contribuit la laicizarea masivă a organismelor sale cu rol decizional[21]. Și locul pe care îl dobândise fiecare dintre cele două confesiuni românești în corpusul legislației maghiare a fost unul similar. Articolul de lege XXXIX din 1868 a recunoscut independența Bisericii greco-catolice românești; la fel, articolul de lege IX din același an a admis statutul de independență pentru Biserica română greco-orientală din Ungaria și Transilvania și organizarea ei pe baze autonome. În plus, la propunerea lui Ioan Pușcariu, Parlamentul de la Budapesta a adoptat punctul 6 al aceleiași legi prin care Biserica ortodoxă era recunoscută ca Biserică națională[22].

Prin unirea Transilvaniei cu România, elita clericală și laică a celor două Biserici spera nu numai că fiecare instituție eclezială își va conserva suma drepturilor și a libertăților dobândite în timpul funcționării lor în cadrele Imperiului austro-ungar (cu toate avatarurile sale statale), ci spera la o îmbunătățire grabnică a situației bisericești de ansamblu, dat fiindcă ajunseseră să funcționeze în interiorul unui stat român, iar de presiuni de natură politică și națională la adresa lor nu mai putea fi vorba. Date fiind metamorfozele radicale care au transpus cele două confesiuni românești, laolaltă cu întreaga societate multietnică și pluriconfesională din Ardeal, într-un cadru fundamental schimbat din punct de vedere politic și statal, a apărut la scurtă vreme preocuparea de a reglementa raporturile cu noile autorități care au asumat exercițiul guvernării provinciei, cărora ierarhiile Bisericilor românești nu au ezitat să le recunoască le-

[20] Edward Elton Young Hales, *Pio IX: studio critico sulla politica e sulla religione d'Europa nel secolo XIX*, traduzione italiana a cura di Francesco Bianchi, Società Editrice Internazionale, Torino, 1958, pp. 111-130.

[21] Johann Schneider, *Ecleziologia organică a mitropolitului Andrei Șaguna și fundamentele ei biblice, canonice și moderne*, traducere de diac. Ioan I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 2008, pp. 98-102.

[22] Sándor Biró, *The Nationalities Problem in Transylvania 1867-1940. A Social History of the Romanian Minority under Hungarian Rule, 1867-1918, and of the Hungarian Minority under Romanian Rule, 1918-1940*, translated from the Hungarian original by Mario D. Fenyo, Columbia University Press, New York, 1992, p. 130.

gitimitatea actului de conducere. La mai puţin de trei săptămâni de la intrarea în funcţiune a Consiliului Dirigent, şeful Resortului Culte şi Instrucţiune Publică anunţa intenţia organismului pe care îl conducea de a stabili un cadru normativ prin care se dorea crearea „unei temelii solide pentru dezvoltarea din viitor a aşezămintelor religioase şi culturale"[23]. Motiv pentru care adresa o ivitaţie seniorului episcopatului greco-catolic (la acea dată scaunul mitropolitan din Blaj era vacantat) de a formula până la data de 1 martie 1919 un „memoriu documentat în care veţi expune cu toată preciziunea posibilă părerile şi dezideratele pe care le aveţi cu privire la concordanţa raporturilor dintre Mitropolia condusă de Preasfinţia Voastră şi noul stat român, precum şi la afacerile şcolilor confesionale de sub conducerea Preasfinţiei Voastre". Documentul de răspuns a fost rezultatul consfătuirii celor mai importante figuri de la vârful Bisericii greco-catolice româneşti de la acea vreme, de-a lungul unei conferinţe-fluviu care a durat nu mai puţin de patru zile, în cadrul căreia s-au discutat cele mai presante probleme ale Bisericii. În cuprinsul memoriului solicitat, se sublinia faptul că cele două entităţi (Biserica şi statul) trebuiau să se găsească într-un raport de independenţă una faţă de cealaltă, idee care însă era înţeleasă fundamental diferit de modelul separaţiei totale, practicat în Occidentul european[24]. Asumând un scop de tip „transcedental spiritual", Biserica nu pierdea din vedere nici „bunăstarea şi fericirea vremelnică a membrilor săi", iar prin promovarea principiilor creştineşti de ordine, libertate, dragoste frăţească etc., Biserica aducea statului „cele mai frumoase servicii". Adresându-se practic aceloraşi subiecţi în dubla lor calitate, de membri ai Bisericii şi de cetăţeni ai statului, fiecare instituţie putea aduce beneficii celeilalte, Biserica consimţind să manifeste faţă de stat „cinstea cuvenită" şi să-i promoveze interesele „cu toată tăria puterii sale morale", statul fiind dator „să-i răspundă cu cinste, cu scut şi cu sprijin material"[25]. După cum se poate lesne observa, ierarhii greco-catolici au ales să pună accent în definirea raporturilor dintre stat şi Biserică pe funcţia socială a acesteia din urmă, care prin diseminarea preceptelor morale urmărea desăvârşirea membrilor ei în plan spiritual, scop pe care şi statul îl urmărea prin legile sale, dar în cadrul unui orizont material, imanent, motiv suficient pentru a afirma că cele două ipostaze ale puterii trebuiau să se situeze într-un raport de coordonare şi colaborare.

Interes pentru evoluţia evenimentelor din spaţiul fostei duble Monarhii a manifestat şi reprezentantul Sfântului Scaun în Viena, care în primele zile ale lunii ianuarie 1919 îi transmitea secretarului de stat, Pietro Gasparri, principiile enunţate de români la 1 decembrie 1918[26]. În ciuda caracterului nediscriminatoriu al deciziilor stabilite la acea dată, acelaşi delegat diplomatic al suveranului pontif nu pierdea din vedere statutul de minoritate religioasă pe care catolicii urmau să-l aibă în cadrul statului român lărgit. Nu doar numărul, cât mai ales atitudinea pe care statul român antebelic o manifestase faţă de supuşii catolici de pe teritoriu său era în măsură să trezească îngrijorare în rândul înaltelor feţe bisericeşti. Ignorarea cvasigenerală a cultului catolic din corpusul juridic românesc, dar mai ales privirile suspicioase la adresa insularelor comunităţi de credincioşi catolici şi a ierarhiei care îi deservea transmiteau puternicul sentiment că Biserica catolică era considerată un organism străin în România sau, mai grav, catalogată drept un duşman de-al său[27]. Abia preliminariile tratatului de pace cu Imperiul german şi cu Monarhia austro-ungară din 18 martie 1918 îi rezervase explicit Bisericii catolice

[23] Arhivele Naţionale, Serviciul Judeţean Alba, Fond *Mitropolia greco-catolică română de Alba Iulia–Făgăraş, Blaj. Registratura generală. Documente înregistrate*, dosar nr. 497/1919, f. 2r.

[24] *Biserica şi Statul. Memoriu prezentat Consiliului Dirigent român din partea Episcopatului provinciei bisericeşti greco-catolice române de Alba Iulia şi Făgăraş*, Tipografia Seminarului greco-catolic, Blaj, 1919, p. 3.

[25] *Ibidem*.

[26] Ion Dumitriu-Snagov, *România şi Vaticanul. Relaţii diplomatice 1918*, f.e., Bucureşti, f.a., p. 18.

[27] Raymund Netzhammer, *Episcop în România. Într-o epocă a conflictelor naţionale şi religioase*, vol. I, ediţie realizată de Nikolaus Netzhammer în colaborare cu Krista Zach, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 2005, *passim*; Ion Dumitriu-Snagov, *România în diplomaţia Vaticanului*, Ed. Europa Nova, Bucureşti, 1999, pp. 40-41.

recunoașterea din partea statului român a statutului de persoană juridică[28]. Dar mai presus de toate, marile rezerve din rândul cercurilor pontificale vizavi de viitorul Bisercii catolice în România Mare se datorau comportamentului tutelar pe care statul îl afișa față de Biserica ortodoxă, pe care se străduia să o valorifice ca pe o proprietate aflată la discreția sa[29]. Lucru subliniat cu apăsare și de către Alexandru Nicolescu în corespondența pe care o purta cu oficialii pontificali, în calitate de procurator al Bisericii greco-catolice românești pe lângă Sfântul Scaun[30]. Într-unul din rapoartele elaborate, mandatarul provinciei de Alba Iulia și Făgăraș folosea termenul de „înfeudare" pentru a descrie relația dintre statul român și Biserica ortodoxă din interiorul său[31]. Ca restul Bisericilor ortodoxe care au devenit „sclave ale puterii civile", abandonând independența pentru care Sfinții Părinți au luptat până la martiriu, și asupra Bisericii ortodoxe a vechii Românii apăsa de multă vreme „tiranicul jug" al guvernelor, al partidelor politice și al oamenilor influenți, considera același. Pentru a-și susține afirmațiile, împuternicitul Bisericii unite analiza cu acribie prevederile legislației încă în funcțiune la vremea respectivă în vechiul Regat prin care Biserica ortodoxă era supusă bunului plac al diriguitorilor vremelnici, situație degradantă care trebuia să reprezinte un semnal de alarmă pentru Biserica greco-catolică. Nu în cele din urmă, confesiunea, dar mai ales educația religioasă a suveranilor României și a odraslelor acestora constituia un alt punct labil, care fragilizase de la începutul secolului XX relația României cu Sfântul Scaun. Impusă ca un *raison d'état* încă de la aducerea pe tronul României a dinastiei de Hohenzollern-Sigmaringen, prevederea constituțională care stipula că „coborâtorii Măriei Sale vor fi crescuți în religiunea ortodoxă a Răsăritului" a fost de natură să producă tensiuni și chiar fracturi în relația preacatolicei familii domnitoare cu Sfântul Scaun[32]. Lipsa moștenitorilor direcți ai regelui Carol I a făcut ca abia odată cu descendenții lui Ferdinand I pomenitul articol constituțional să producă efecte. Acesta a fost motivul principal din cauza căruia viitorului suveran al României i s-a refuzat, începând cu anul 1900, administrarea sacramanetului euharistiei[33]. De altfel, situația nu era singulară în zonă. Și casa domnitoare de Saxa-Coburg Gotha a vecinilor bulgari se afla într-o postură similară. Și acolo încredințarea de către Ferdinand a prințului moștenitor Boris educației religioase a Bisericii ortodoxe a făcut ca rebelului monarh să-i fie refuzată absolvirea păcatelor și împărtășirea până la îndreptarea gravei erori. În cazul românesc, despărțirea dintre suveran și Biserica catolică a durat mai bine de două decenii, concilierea fiind rezultatul unor tratative severe între cele două părți[34].

---

[28] Raymund Netzhammer, *op. cit.*, vol. I, pp. 765-796; vol. II, pp. 1493-1500; Hans-Christian Maner, *Multikonfessionalität und neue Staatlichkeit. Orthodoxe, griechisch-katholische und römisch-katholische Kirche in Siebenbürgen und Altrumänien zwischen der Weltkriegen (1918-1940)*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2007, p. 51.

[29] Olivier Gillet, *Orthodoxie, nation et ethnicité en Roumanie au XXe siècle: un problème ecclésiologique et politique*, în Maria Crăciun, Ovidiu Ghitta (ed.), „Ethnicity and Religion in Central and Eastern Europe", Cluj University Press, Cluj-Napoca, 1995, p. 349.

[30] Sergiu Soica, *Biserica greco-catolică din Banat în perioada anilor 1920-1948*, Ed. Eurostampa, Timișoara, 2011, p. 41.

[31] Arhivele Naționale, Serviciul Județean Alba, Fond *Mitropolia greco-catolică română de Alba Iulia–Făgăraș, Blaj. Arhiva generală. Acte inventariate*, dosar nr. 4147/1934, vol. I, ff. 1r-8r.

[32] Raporturile regelui Carol I cu Biserica catolică, la Ana Victoria Sima, *La religione della Casa Reale di Romania e le sue implicazioni politiche a ridosso dela Prima Guerra Mondiale*, în Ion Cârja (a cura di), „Imperi e nazioni nell'Europa centro-orientale alla vigilia della Prima Guerra Mondiale", introduzione di Andrea Ciampani, Argonaut, Roma - Cluj-Napoca, 2016, pp. 189-201.

[33] Raymund Netzhammer, *op. cit.*, vol. I, pp. 19, 83; Francesco Dante, *Sui rapporti tra Santa Sede e Romania tra Ottocento e Novecento*, în Ion Cârja (a cura di), „I Romeni e la Santa Sede. Miscellanea di studi di storia ecclesiastica", Casa Editrice Scriptorium, Bucarest–Roma, 2004, p. 129.

[34] Raymund Netzhammer, *op. cit.*, vol. I, p. 826; vol. II, pp. 909, 919-920; Alexandru Marghiloman, *Note politice, vol. IV: 1918-1919*, Ed. Institutului de arte grafice „Eminescu", București, 1927, p. 210; Adela Herban, *România-Vatican 1920-1940. Relații diplomatice*, Ed. „Călăuza", Deva, 2002, p. 64; Marius Theodorian-Carada, *Acțiunea Sfântului Scaun în România. De acum și de întotdeauna*, Ed. Autorului, București, 1936, p. 13. Detalii la Lucian Turcu, *Come avvenuta la riconciliazione del re Ferdinando I di Romania con la Chiesa cattolica? (la fase postbellica)*, în Ioan-Au-

După unirea Transilvaniei cu România, alte momente mai puțin fericite au încordat relația statului român cu Biserica catolică. Dintre toate, cel mai ofensator la adresa orgoliului național pare *să fi fost refuzul* ierarhilor romano-catolici ardeleni de a presta jurământul de fidelitate față de suveranul Regatului român. Văzut ca un act de nesupunere și răzvrătire față de noul centru al puterii politice, episodului cu pricina i s-a pus capăt în primăvara anului 1921, când episcopii minoritari au depus jurământul solicitat (cu toate că insatisfacția vizavi de diminuarea proprietății agrare, și implicit a veniturilor pe care aceasta le genera, prin legea pentru reforma agrară, față de politica în domeniul educației, de planurile de ajustare sau chiar de dizolvare a unor dieceze nu dispăruse), promițând să respecte legile care guvernau țara[35]. Cu prilejul acelei ceremonii, cei doi episcopi care au prestat jurământul (Majláth Gusztáv Károly și Glattfelder Gyula) i-au înmânat suveranului țării mai multe memorii prin care îi solicitau ca Bisericii catolice din Ardeal să-i fie recunoscute, în principiu, drepturile de care beneficiaseră și în cadrul statului maghiar: organizare autonomă, asistență financiară din partea statului, păstrarea intactă a sistemului de învățământ confesional, exceptarea de la expropriere a suprafețelor deținute de Biserică și de Statusul catolic[36]. Implicațiile gestului episcopatului romano-catolic ardelean sunt semnificative din mai multe puncte de vedere: în primul rând, a deschis calea oficializării relației ramurii ardelene a Bisericii romano-catolice cu statul român, care a procedat imediat la virarea sumelor aferente întregirilor salariale, retroactiv, începând cu 1 iulie 1920[37]. Apoi, nu trebuie trecută cu vederea modificarea survenită la nivelul comportamentului politic al comunității maghiare, prin hotărârea liderilor acesteia de a abandona atitudinea de rezistență pasivă, adoptată imediat după 1 decembrie 1918, față de autoritățile române și înlocuirea ei cu prezența activă pe scena politică românească, prin fondarea Partidului Maghiar din România, la finalul anului 1922, organizație care a început lunga bătălie pentru obținerea dreptului la autoguvernare în regiunile în care maghiarii reprezentau majoritatea populației[38]. Gestul corului episcopal catolic de rit latin trebuie pus în legătură cu clarificarea situației internaționale a provinciilor desprinse din Monarhia austro-ungară, împrejurare care a contribuit la limpezirea politicii diplomatice a Sfântului Scaun față de acest spațiu[39]. Excepție nu a făcut nici noul stat român, lucru care a permis ca contactele dintre România și Sfântul Scaun să se oficializeze prin realizarea primului schimb de reprezentați diplomatici între cele două părți. Demetriu Pennescu a primit atunci însărcinarea din partea guvernului averescan de a reprezenta interesele României pe lângă Sfântul Scaun, iar Francesco Marmaggi, arhiepiscopul titular de Adrianopol, a deschis, din împuternicirea papei, seria nunțiilor apostolici acreditați pe lângă guvernul regal român[40]. Planurile ambițioase ale primului reprezentant diplomatic al suveranului pontif în România de a-i câștiga pe românii ortodocși pe seama Bisericii catolice impuneau temperarea nemulțumirilor comunităților catolice din interior față de deciziile politice românești, scop pentru realizarea căruia Sfântul Scaun s-a arătat dispus să dea curs cererilor formulate de autoritățile românești, inclusiv celor de a transfera unele persoane de la vârful ierarhiei ecleziastice devenite indezirabile, cum a fost considerat episcopul de Cenad, Glattfel-

rel Pop, Ovidiu Ghitta, Ioan Bolovan, Ana Victoria Sima (a cura di), „Dal cuore dell'Europa. Omaggio al profesor Cesare Alzati per il compimento dei 70 anni", Accademia Romena, Centro di Studi Transilvani, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2015, pp. 363-376.

[35] „Cultura Creștină", IX, nr. 7-9/1920, p. 217; „Unirea", XXXI, nr. 16/1921, p. 3; Z. Străjanu, *op. cit.*, p. 840; Mózes Nóda, *op. cit.*, p. 32.

[36] Mózes Nóda, *op. cit.*, p. 32.

[37] Z. Străjanu, *op. cit.*, p. 840.

[38] Mózes Nóda, *op. cit.*, p. 37; Ion Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948)*, Paidea, București, 1999, pp. 36-37.

[39] Martin Conway, *Catholic politics in Europe 1918-1945*, Routledge, London and New York, 1997, pp. 2-4.

[40] „Cultura Creștină", IX, nr. 4-6/1920, p. 170; Francesco Dante, *op. cit.*, p. 129.

der Gyula, sau arhiepiscopul de București, Raymund Netzhammer[41]. De altfel, această idee generoasă, a unirii religioase prinsese rădăcini puternice printre români, imediat după încheierea războiului[42]. Pentru unii dintre apostolii săi, ea devenise un imperativ pus în slujba consolidării interne a neamului, în condițiile împlinirii idealului național[43]. Pentru cei mai mulți însă, oferea un bun prilej de a pune în lumină, uneori cu suficientă agresivitate, partizanate de tip confesional. Pentru repararea acestui neajuns care afecta imaginea coeziunii perfecte a românilor s-au luat în calcul diverse variante, unele dintre ele departe de a fi aplicabile. Dar aceste planuri, dincolo de conținutul lor, reușeau să pună în lumină imaginea pe care autorii lor o proiectau atât asupra denominațiunii căreia îi aparțineau, cât și asupra alterităților confesionale[44]. Ipoteza ortodoxistă marșa pe ideea destinului comun al statului român și al Bisericii ortodoxe din sânul său. Pe firul acestei identificări până la confuzie, așezarea semnului de egalitate între „român" și „ortodox" părea cât se poate de firească[45]. Această osmoză dintre națiune și confesiune încuraja pledoaria care vedea în ortodoxie sursa unității spirituale a românilor[46]. În aceste condiții de intransigență doctrinară era de domeniul evidenței că alte variabile ale ecuației stat-Biserică erau dificil de admis. Bisericii greco-catolice, de pildă, i se recunoșteau merite incontestabile în istoria culturală și socială a românilor transilvăneni, însă odată cu împlinirea idealului unității naționale menirea sa era considerată încheiată[47]. Deși era privită ca una din piesele de rezistență ale apropierii românilor de civilizația europeană occidentală, aceleiași instituții i se reproșa supunerea ierarhică și dogmatică față de Roma, considerată responsabilă atât de știrbirea suveranității naționale, cât și de „stricarea legii" și a tradițiilor de credință răsăritene. În plus, apartenența Bisericii unite la marea familie eclezială universală îi imprima o notă de cosmopolitism, nu tocmai favorabil aceluiași sentiment de infatuare națională. Acestor evaluări după o grilă rigid naționalistă li se adăugau alte imputări, de nunață subiectivă. În primul rând, greco-catolicismul era perceput în România Mare drept o „marcă" specific transilvană[48]. Deși și în spațiul extracarpatic prezența greco-catolicilor nu era un element de dată recentă, totuși acele comunități, risipite geografic, nu făceau decât să accentueze imaginea divi-

[41] Nicolae Brînzeu, *Memoriile unui preot bătrân*, ediție, prefață și note de Pia Brânzeu, Ed. Marineasa, Timișoara, 2008, pp. 338-339; Attila Varga, *Primul război mondial și consecințele Marii Uniri din 1918 asupra relațiilor dintre Biserica romano-catolică din Banat și guvernul de la București (1918-1923)*, în Gheorghe Mândrescu, Giordano Altarozzi (coord. / a cura di), „Războiul și societatea în secolul XX. Lucrările sesiunii italo-române Cluj-Napoca-Arcalia, 6-8 mai 2005 / Guerra e società nel XX secolo. Atti del convegno italo-romeno, Cluj-Napoca-Arcalia, 6-8 maggio 2005", Ed. Accent, Cluj-Napoca-Roma, 2007, p. 161.

[42] Vezi, de pildă, ideile lui Onisifor Ghibu, În jurul catolicismului și a unirii Bisericilor, Ed. Librărie diecezane, Arad, 1925, pp. 3-54; *Idem*, *O imperioasă problemă națională: unitatea religioasă a românilor*, Tiparul Tipografiei „Ateneul", Beiuș, 1931, pp. 3-64.

[43] Charles Upson Clark, *United Roumania*, Dodd, Mead and Company, New York, 1932, pp. 102-103; George Enache, *Religie și modernitate în Vechiul Regat. Dezbateri privind rolul social, politic și național al Bisericii ortodoxe române în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul veacului al XX-lea*, în Ioan Bolovan, Sorina Paula Bolovan (coord.), „Schimbare și devenire în istoria României", Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2008, p. 392; *Biserica noastră și cultele minoritare. Marea discuție parlamentară în jurul Legii Cultelor*, cu o introducere de N. Russu Ardeleanu, f.e., București, 1928, p. 4.

[44] Cesare Alzati, Laura Evola, *Il dibattito confessionale nella Grande Romania e i suoi echi nella pubblicistica prima e dopo l'89. Alcune considerazioni*, în Luciano Vaccaro (a cura di), „Storia religiosa dello spazio romeno", II volume, Collana promossa dalla Fondazione Ambrosiana Paolo VI, Centro Ambrosiano, Milano, 2016, pp. 646-650.

[45] Vezi Dumitru Stăniloae, *Ortodoxie și românism*, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1939, *passim*.

[46] *Ibidem*, p. 349; James P. Niessen, *Naționalismul românesc: o ideologie a integrării și a mobilizării*, în Peter F. Sugar (ed.), „Naționalismul est-european în secolul al XX-lea", traducere de Radu Paraschivescu, Curtea Veche, București, 2002, p. 236; Dumitru Stăniloae, *Reflecții despre spiritualitatea poporului român*, Ed. Elion, București, 2004, *passim*.

[47] Nicolae Gudea, *op. cit.*, p. 54.

[48] Gúdor K. Botond, *Biserica Greco-Catolică între 1918-1948. Considerații generale*, în Călin-Daniel Pațulea, Anton Rus, Andreea Mârza (coord.), „Coordonatele preoției greco-catolice. Istorie și actualitate", Ed. Buna Vestire, Blaj, 2002, p. 273.

ziunii confesionale prezentă în rândul românilor transilvăneni. În al doilea rând, nu poate fi trecută cu vederea faptul că un procent semnificativ al liderilor politici ardeleni aparţineau incriminatei denominaţiuni. După tentativa eşuată de la începutul deceniului trei de colaborare politică între Partidul Naţional Român şi Partidul Naţional Liberal se poate observa că în componenţa discursului public care condamna aspiraţiile regionaliste, sesizabile în interiorul unui grup politic ardelean, era integrată şi Biserica greco-catolică, ca instituţie care prin însăşi prezenţa ei întreţinea acele tendinţe centrifuge[49]. În fine, implicarea, cu sau fără perdea, a unor preoţi, a presei sau chiar a organizaţiilor din interiorul Bisericii greco-catolice în campaniile electorale sau în susţinerea unor candidaţi din rândul Partidului Naţional Român dădea impresia unei Biserici angajate politic, care ieşea cu mult din sfera atribuţiilor sale primordiale. De cealaltă parte, la nivelul elitar al Bisericii greco-catolice se crease un orizont larg de aşteptare vizavi de beneficiile coabitării alături de „fraţii de sânge". Realitatea avea însă să infirme, puţin câte puţin, ambiţioasele idealuri[50]. Primul dintre ele şi cu siguranţă cel mai pretenţios era tocmai acela care urmărea atragerea tuturor românilor la formula confesională greco-catolică[51]. Nu numai filiera latină a ascendenţei etnice a românilor îndemna la păşirea cu curaj pe un asemenea drum, ci şi capitalul de prestigiu pe care îl deţinea (la nivel organizatoric, al instrumentelor de propagare a învăţăturii de credinţă sau al implicării sociale) Biserica catolică, chiar şi în rândul lumii ortodoxe[52]. Dar această admiraţie era marcată, fără îndoială, de valenţe subiective, dacă avem în vedere că nu a existat un dialog oficial, la nivel instituţional între Biserica ortodoxă din România şi reprezentanţi de la vârful ierarhiei Bisericii romane care să dezbată cu implicare pomenita temă.

Dacă realizarea comuniunii de credinţă a tuturor românilor cu Biserica catolică se dovedea a fi un ideal dificil de atins, dreptul la organizare şi funcţionare autonomă a reprezentat revendicarea obsesiv enunţată de liderii religioşi ai grupurilor minoritare şi nu numai[53]. Făcând front comun în faţa măsurilor luate sau preconizate de către autorităţile române, reprezentanţii confesiunilor catolică (ramura ardeleană de rit latin), reformată şi unitariană au pus bazele unui bloc interconfesional, care îşi propunea o conlucrare punctuală şi eficientă prin stabilirea unui comportament unitar faţă de măsurile de ordin bisericesc, şcolar sau cultural luate de autorităţile române, care îi afectau în mod direct[54]. Şi în interiorul Bisericii unite planurile de acest fel au fost formulate cu pasiune în epocă, ceea ce a făcut să se deschidă un orizont larg proiecţiilor referitoare la rolul şi locul dezirabil greco-catolicismului în cadrul statului român postbelic[55].

Deceniul trei al secolului trecut a reprezentat nu numai perioada acomodării noilor grupuri etno-confesionale la noul ambient politic, cultural, societal în care au fost incluse după 1918, ci şi răstimpul în care au fost elaborate cele mai importante acte legislative, care le-au normat activitatea. Constituind o piatră de încercare pentru mediul politic şi pentru societatea

[49] *Biserica noastră şi cultele minoritare*, p. 8-9.

[50] Făcând parte din delegaţia mandatată de către Consiliul Dirigent să prezinte la Bucureşti rezoluţia Adunării de la Alba Iulia, Iuliu Hossu a declarat în faţa personalităţilor politice de la sud de Carpaţi, la dineul festiv dat în cinstea oaspeţilor ardeleni, că Bucureştiul reprezintă „Ierusalimul aspiraţiilor noastre politice şi sufleteşti": *Credinţa noatră este viaţa noastră. Memoriile cardinalului dr. Iuliu Hossu*, ediţie îngrijită de Pr. Silviu Augustin Prunduş OSBM, Casa de Editură „Viaţa Creştină", Cluj-Napoca, 2003, p. 109. Semnificaţiile acestei afirmaţii, la Ioan-Marius Bucur, *Din istoria Bisericii greco-catolice române (1918-1953)*, Ed. Accent, Cluj-Napoca, 2003, pp. 30-31.

[51] Sándor Biró, *op. cit.*, p. 464; Mózes Nóda, *The Historical, Political and Ecclesiastical Background of the 1927 Concordat between the Vatican and Romania*, în „Journal for the Study of Religions and Ideologies", vol. 9, nr. 27 (Winter 2010), p. 289.

[52] George Enache, *Ortodoxie şi putere în România contemporană. Studii şi eseuri*, Ed. Nemira, Bucureşti, 2005, p. 459.

[53] Valentin Buda Niga, *Integrarea cultelor religioase în România Mare (1918-1928)*, în „Istorie şi conştiinţă. Profesorului Ion Agrigoroaiei la a 65-a aniversare", Ed. Universităţii „Alexandru-Ioan Cuza", Iaşi, f.a., pp. 226-227.

[54] Z. Străjanu, *op. cit.*, p. 838.

55 „Cultura Creştină", VIII, nr. 1-2/1919, p. 3.

românească în general, Constituția din 1923 a reprezentat pentru Biserica ortodoxă și pentru cea greco-catolică prima experiență notabilă de ancorare în legislativul românesc după 1918. Sentimentul că ambele Biserici au ieșit victoriase din acel test nu a dăinuit mult. Biserica ortodoxă nu a ezitat să exploateze la maximum beneficiile pe care legăturile strânse cu statul și identificarea ei cu națiunea română i le puteau aduce, câtă vreme Biserica greco-catolică a căutat să-și accelereze cât mai mult posibil dezvoltarea instituțională și să-și prezerve patrimoniul identitar, în ciuda faptului că relația concurențială cu Biserica dominantă o plasa într-o poziție de evident dezavantaj.

Dacă articolul 22 din Constituție a trasat cadrul general de funcționare a confesiunilor în România, insistând asupra organizării unitare a Bisericii ortodoxe, ultimul alineat al aceluiași pont anunța faptul că „raporturile dintre diferitele culte și stat se vor stabili prin lege"[56]. Necesitatea elaborării unei legislații speciale care să reglementeze în detaliu relațiile dintre diferitele culte și stat a fost susținută insistent de către liderii religioși ai tuturor confesiunilor, încă de la începutul funcționării lor în interiorul Regatului român. Dreptul la organizare autonomă, la adăpost de orice ingerință a statului, a reprezentat, după cum am văzut, una din revendicările de căpătâi de după 1918. Și pentru statul român situația era una inedită, dat fiindcă până înainte de război ortodoxia a fost singura confesiune care se bucura de recunoașterea și protecția sa, în vreme ce celorlalte culte li se admitea libertatea de funcționare în măsura în care respectau legislația privitoare la siguranța statului și la morala publică[57].

Până la Primul Război Mondial comunitățile catolice din vechiul Regat s-au aflat sub protecția politică a reprezentanților diplomatici ai Vienei la București[58]. Prima tentativă de reglementare a raporturilor cultului catolic cu autoritățile române poate fi identificată în activitatea comisiei centrale de la Focșani, mandatată să lucreze la unificarea legislativă a celor două Principate române, unite prin dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza, și să elaboreze legi comune pentru noul stat[59]. La articolul 19 al proiectului de Constituție elaborat cu acel prilej se menționa faptul că „o altă lege va reglementa poziținea în Principatele unite a Bisericii catolice și a celorlalte culte creștine recunoscute, naționalizarea clerului acestor religii și neatârnarea lor de orice protecțiune străină"[60]. Constituția adoptată șapte ani mai târziu conținea doar aprecieri generale la adresa cultelor existente în stat, cu excepția ortodoxiei pe care o definea „religiunea dominantă a statului român", asigurându-i independența ierarhică față de orice autoritate ecleziastică din afara granițelor statului, organizarea sinodală și o lege specială de alegere a ierarhilor săi. Până la finalul războiului, legislația civilă românească referitoare la cultul catolic a marcat un singur moment esențial. Este vorba despre deja pomenitul proiect al tratatului de pace cu Puterile Centrale, care conținea o prevedere prin care statul român se obliga să recunoască Bisericii catolice statutul de persoană juridică, cu toate consecințele care decurgeau din acest fapt[61].

În Regatul Sfântului Ștefan, Biserica catolică a făcut parte din categoria confesiunilor recepte ale statului maghiar, care în ciuda proclamării egalității confesionale prin articolul de lege XX din 1848, a continuat să fie una din denominațiunile de care statul se îngrija în mod

[56] *Constituțiunea, promulgată cu decretul regal no. 1360 din 28 martie 1923. Publicată în Monitorul Oficial no. 282 din 29 martie 1923*, Imprimeria Statului, București, 1926, p. 7.

[57] Ioan G. Savin, *Problema cultelor în România*, Tipografia ziarului „Universul", București, 1937, p. 3.

[58] Vezi Petre Gârboviceanu, *Biserica ortodoxă și cultele străine din Regatul român*, Institutul de arte grafice „Carol Göbl", București, 1904, *passim.*; Hans-Christian Maner, *op. cit.*, pp. 48-49.

[59] Artur Gorovei, *Primul proiect de Constituție întocmit de Comisiunea centrală din 1859*, Tipografia Josef Bendit, Folticeni, 1914, p. 13.

[60] *Ibidem*; Olivier Gillet, *op. cit.*, p. 350; Ion Mateiu, *Dreptul bisericesc de stat în România întregită. Regimul general al cultelor*, Tipografia cărților bisericești, București, 1926, p. 24.

[61] Raymund Netzhammer, *op. cit.*, vol. I., pp. 765-796; vol. II, pp. 1493-1500.

special, cu atât mai mult cu cât reprezenta confesiunea profesată de Curtea imperială[62]. Lipsa unei Constituţii propriu-zise în Ungaria a făcut ca şi în domeniul confesional reglementările să se facă prin intermediul articolelor de lege. Pe lângă deja menţionatul articol XX din 1848, adoptat sub presiunea evenimentelor revoluţionare din acel an, dispoziţii referitoare la confesiuni mai conţineau următoarele articole: XLVIII din 1868, referitor la modalităţile de separare/ divorţ în cazul familiilor mixte confesional; LIII din 1868, referitor la religia copiilor rezultaţi din căsătoriile mixte confesional; XXXI şi XXXIII din 1894, referitoare la obligativitatea înregistrării civile a căsătoriilor; XLII din 1895, care acorda recunoaşterea oficială cultului mozaic şi lăsa posibilitatea cetăţenilor maghiari de a se declara aconfesionali; XIII din 1909, referitor la angajamentul statului de a asigura minimum de venituri pentru fiecare categorie de slujbaş al Bisericii[63]. Poziţia specială a Bisericii catolice în Monarhia dunăreană şi interesul pe care autorităţile statului, până la cel mai înalt nivel, l-au manifestat, mai vizibil din perioada absolutistă, vizavi de acţiunile desfăşurate de Biserică, de pregătirea şi selecţia personalului ecleziastic sau de potenţialul ei de disciplinare socială, s-au tradus în recunoaşterea pe seama împăratului de la Viena a dreptului de patronat suprem (*ius supremi patronatus*), prerogativă pe care istoricul de curte al Mariei Terezia, Adam Kollár, o introdusese în ideologia puterii imperiale habsburgice[64]. După cum am punctat deja, cele două Biserici româneşti din Transilvania s-au aflat în momentul unirii acestei provincii cu România într-o situaţie juridică relativ similară, cu toate că din perspectiva numărului aderenţilor Biserica ortodoxă se situa într-un uşor avantaj, realitate care, adăugată la compoziţia majoritar ortodoxă a vechiului Regat român, făcea ca tabloul confesional al României Mari să aibă în alcătuirea sa un procent de aproximativ 70% de cetăţeni de confesiune ortodoxă[65].

Reglementarea raporturilor dintre statul român şi diferitele culte funcţionale în interiorul său a intrat după 1918 într-o logică politică şi confesională bine definită. Punctul central al acestui comportament legislativ consta în prioritizarea intereselor Bisericii ortodoxe, prin conferirea celui mai înalt grad ierarhic uzitat în Orientul creştin şi prin elaborarea unui cadru normativ unitar de organizare şi funcţionare a ei[66]. Primul obiectiv poate fi înţeles atât ca împlinirea unui aşteptat deziderat, cât şi în legătură cu evenimentele politice petrecute în epocă care au afectat alte două centre-simbol ale ortodoxiei răsăritene: Moscova şi Constantinopolul. În primul caz, pe măsură ce adversarii intolerantului regim bolşevic erau lichidaţi, noii conducători au inaugurat o politică antireligioasă şi antibisericească sistematică, urmărind decredibilizarea Bisericii ruse şi transformarea ei într-un instrument de dominare, la dispoziţia lor[67]. Acuzaţiile de susţinere a Armatelor Albe, proţariste, şi de instigare la propagandă antibolşevică; inserarea în rândul ierarhiei a unor persoane obediente noului regim, în paralel cu arestările şi deportările unor slujitori ai altarelor deveniţi incomozi; confiscarea proprietăţilor bisericeşti şi distrugerea lăcaşelor de cult – toate acestea indicau fără urmă de tăgadă faptul că Biserica ortodoxă rusă era victima unei cumplite crize, care îi tulbura puternic nu numai viaţa internă,

[62] László Leslie, *Church and State in Hungary 1919-1945*, Metem, Budapest, 2004, p. 16.

[63] O prezentare detaliată a legislaţiei civile din Ungaria referitoare la Biserica catolică, la *ibidem*, pp. 16-69.

[64] Jean Bérenger, *Istoria Imperiului Habsburgilor 1273-1918*, traducere de Nicolae Baltă, Ed. Teora, Bucureşti, 2000, p. 477; László Katus, *Il cattolicesimo nei secoli XVIII e XIX: giuseppinismo, liberalismo e rinnovamennto cattolico*, în Adriano Caprioli, Luciano Vaccaro (a cura di), „Storia religiosa dell'Ungheria", Fondazione Ambrosiana Paolo VI, Gazzada, 1992, p. 235.

[65] Elemér Illyés, *op. cit.*, p. 34; Sabin Manuilă, *Recensământul general al populaţiei României din 29 decembrie 1930. Volumul II: neam, limbă maternă, religie*, Tipărit la Monitorul Oficial, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938, p. XXIV.

[66] Alexandru Lapedatu, *Amintiri*, prefaţă, ediţie îngrijită, note şi comentarii de Ioan Opriş, Ed. Albastră, Cluj-Napoca, 1998, p. 204.

[67] Albert M. Ammann, *Storia della Chiesa russa e dei paesi limitrofi. Con tre carte geografiche*, Unione tipografico editrice torinese, Torino, 1948, pp. 523-547.

ci și misiunea pe care o asumase în lumea ortodoxă în general, încă de la fondarea patriarhatului, în secolul al XVI-lea[68]. În cel de-al doilea caz, cu toate că tratatul de la Lausanne afirma statutul internațional al patriarhiei ecumenice, Turciei impunându-i-se să garanteze respectul și deplina protecție a persoanei care ocupa înalta demnitate bisericească, guvernul Junilor turci a continuat să-și manifeste nemulțumirea față de prezența pe teritoriul său național a unei persoane pe care o considera străină de interesele statului, situație care a generat numeroase divergențe în epocă, soldate cu amenințări și expulzări, ceea ce a creat o situație de instabilitate pentru scaunul patriarhal constantinopolitan[69]. În acest context internațional tulbure, din care nu a lipsit o anumită relație concurențială cu alte ramuri ale ortodoxiei din zonă (în special cu cea sârbă)[70], proiectul înființării patriarhatului român a prins rădăcini puternice în societatea românească la începutul anilor 20 ai veacului trecut, fiind asumat de către elita politică românească ca o prioritate de prim rang[71]. Adoptarea la scurtă distanță în timp, după lungi tratative, a legii și a statutului de organizare a Bisericii ortodoxe a avut rolul de a unifica, pe baza principiilor cuprinse în Statutul organic șagunian, cele patru regimuri diferite după care ortodoxia românească a funcționat în provinciile care au ajuns să compună România Mare[72].

Dintre toate actele cu putere legislativă emanate în anii postbelici, cel care a produs cele mai adânci falii în societatea românească *a fost de departe Concordatul*[73]. Dacă înainte de război clasa politică românească nu avea inclusă pe lista priorităților încheierea un acord de acest fel[74], după acel moment a devenit evident că stabilirea unui asemenea tratat între cele două părți nu mai putea fi mult timp amânată. Semnele schimbării erau evidente. În primul rând, cele de ordin demografic, numărul cetățenilor români de confesiune catolică apropiindu-se de 3.000.000, marea lor majoritate reprezentând o parte a „zestrei" pe care provinciile care și-au declarat unirea cu Regatul român au transferat-o în interiorul noului stat[75]. În al doilea rând, rețeaua instituțională a Bisericii catolice a cunoscut o diversificare semnificativă generată de aceeași redimensionare a frontierelor statului român, care ajunsese astfel în situația de a găzdui pe teritoriul său reședința a nu mai puțin de 10 dieceze catolice (6 de rit latin și 4 de rit grec), fără a mai pune la socoteală prelungirile diferitelor autorități ierarhice asupra unor spații și comunități atribuite noii Românii. Unirea Bucovinei cu România a atașat la aceasta din urmă un teritoriu încadrat până la acea dată în ierarhia ecleziastică a Austriei, iar unirea Transilvaniei și a Banatului a transpus în România o rețea instituțională care fusese până în acel moment parte componentă a sistemului ecleziastic al Bisericii catolice din Ungaria[76]. Dar nevoia de a da coerență arhitecturii instituționale a Bisericii catolice din România era doar unul din motivele care impuneau încheierea unui Concordat între România și Sfântul Scaun. Era evidentă necesitatea de a stabili coordonatele raporturilor dintre instituțiile ecleziale și autoritatea statului, baza le-

[68] Adriano Roccucci, *Impero e ortodossia nel mondo russo*, în Adriano Roccucci (a cura di), „Chiese e culture nell'Est europeo. Prospettive di dialogo", Edizioni Paoline, Milano, 2007, pp. 414-117.

[69] Roberto Morozzo della Rocca, *Le Chiese ortodosse. Una storia contemporanea*, Edizioni Studium, Roma, 1997, p. 35. Reacțiile acestei situații în mediul românesc, la Antomie Plămădeală, *Contribuții istorice privind perioada 1918-1939. Elie Miron Cristea. Documente, însemnări și corespondențe*, f.e., Sibiu, 1987, pp. 366-368; „Unirea", XXXV, nr. 6/1925, p. 1-2.

[70] Roberto Morozzo della Rocca, *op. cit.*, pp. 88-89.

[71] Hans-Christian Maner, *op. cit.*, pp. 198-199.

[72] Vezi pe larg la *Ibidem*, pp. 199-204; Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii ortodoxe române, vol. 3 (secolele XIX și XX)*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii ortodoxe române, București, 1994, pp. 410-413.

[73] O prezentare succintă a dezbaterilor din jurul Concordatului, din perspectiva identității naționale a românilor, la Cesare Alzati, Laura Evola, *op. cit.*, pp. 650-652.

[74] Ofelia Miloș, *Relațiile statului român cu Sfântul Scaun în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Ed. Expert, București, 2010, pp. 133-159.

[75] Charles Upson Clark, *op. cit.*, p. 439.

[76] Amedeo Giannini, *I Concordati postbelici*, vol. II, Società editrice „Vita e pensiero", Milano, 1936, p. 13.

gală a funcţionării Bisericii, chestiunile legate de patrimoniu, reglementarea problemelor şcolilor confesionale, limitele demarcaţionale ale controlului civil asupra activităţii ecleziastice etc.

La finalul acestei scurte prezentări privind consecinţele în plan confesional ale unirii Transilvaniei cu România, putem reţine faptul că în noul context confesional, mult mai diversificat după 1918, se impunea nevoia unei duble adaptări: în primul rând, a statului român la realităţile pluriconfesionale din interiorul său, strâns legate încă nu numai de vechiul orizont religios în care funcţionaseră decenii sau veacuri la rând, ci şi de tradiţiile şi legile care le normaseră activitatea în acest răstimp; în al doilea rând, a confesiunilor la noul context politic, cultural şi religios al statului român, în care ortodoxia, nu numai că deţinea o reprezentativitate numerică net superioară oricărei alte confesiuni, dar fusese obişnuită să fie beneficiara expresă a unui tratament distinct, privilegiat din partea statului.

Lucian Turcu
Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca
e-mail: luciand.turcu@yahoo.com

DR. ILIE CAROL BARBUL (1883-1946), LIDERUL ROMÂNILOR SĂTMĂRENI LA 1918

Claudiu PORUMBĂCEAN

Abstract: *This study is about the outstanding personality, the lawyer Ilie Carol Barbul, the leader of national movement from Satu Mare. In Vasile Lucaciu's absence, he was the one who initiated the organisation of the new Romanian administrative bodies from Satu Mare County. Also, he took the preparatory measures for the participation of the Sathmarer Romanians to the Great National Assembly from Alba Iulia. He was elected more than once to the Romanian Great Council, senator in the Romanian Parliament, prefect and commissioner of Satu Mare County. His name is connected with the establishment of the Romanian administration in Satu Mare County in the 19th April 1919. The fact that Satu Mare City became the capital of the Satu Mare County is also due to him.*

Keywords: *Ilie Carol Barbul, Satu Mare, Paulesti, senator, lawyer, bibliography, 1918.*

Avocatul Ilie Carol Barbul[1], născut în localitatea Lipău la 31 iulie 1883, din părinţii Augustin Barbul şi Vilhemina Kolbusewski, se înscrie ca fiind, neîndoielnic, personalitatea cea mai reprezentativă şi dinamică a mişcării unioniste sătmărene din anii 1918-1919.

Avocatul Ilie Carol Barbul

De profesie avocat, este absolvent al Facultăţii de Drept din Budapesta, absolvită la 1 iulie 1911. Aici se implică în activitatea Societăţii „Petru Maior", devenind foarte bun amic cu Octavian Goga şi Petru Groza[2]. După absolvire, revine la Satu Mare unde este admis în Barou la 4 noiembrie 1911[3].

S-a căsătorit cu Valeria Lazin (1888-1966), având o fiică Maria, născută la 24 mai 1914, căsătorită la 27 februarie 1934 cu renumitul dirijor Adrian Demian.

În toamna anului 1918 a fost ales preşedintele Consiliului Naţional Roman din Municipiul Satu Mare şi Secretar General al Consiliului Naţional Roman Judeţean. În această calitate, a fost iniţiatorul acţiunilor organizatorice în direcţia constituirii noilor organe ale administraţiei româneşti în părţile sătmărene (Consiliile Naţionale Romane precum şi Garda Naţională) şi a măsurilor pregătitoare în vederea participării românilor din zonă la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia.

A fost delegat oficial din partea cercului electoral al oraşului Satu Mare la măreaţa înfăptuire statală de la 1 decembrie 1918 la Alba Iulia. Din păcate, datorită unor grave probleme

[1] Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *Oameni din Sătmar*, Ed. Solstiţiu, Satu Mare, 2000, p. 20-22.

[2] Petru Groza, *Adio lumii vechi! Memorii*, Ed. Compania, Bucureşti, 2003, p. 65, 100, 287-288.

3 Arhivele Naţionale Satu Mare (în continuare ANSM), *fond Baroul Satu Mare*, Tabloul avocaţilor definitivi, p. 73.

de sănătate, nu a mai putu pleca la Alba Iulia[4], însă a fost ales printre cei 250 de membri ai Marelui Sfat Național Român[5].

Maria Barbul și Adrian Demian

Lui i-a revenit și onoarea de a conduce delegația fruntașilor români sătmăreni, cu steaguri tricolore, care l-a întâmpinat în gara orașului, la 30 decembrie 1918, pe generalul francez H. M. Berthelot, aflat într-o călătorie de documentare asupra situației și doleanțelor populației românești din orașele de la granița de vest a țării. La fel, a condus și delegația locală care a întâmpinat la 19 aprilie 1919, armata română eliberatoare, contactând pe podul de peste Someș, prima patrulă a Diviziei II Cavalerie. După eliberare, ca o recunoaștere a meritelor sale, va fi numit primul subprefect român al județului Satu Mare, apoi în trei rânduri prefect: decembrie 1919 - iunie 1920, aprilie 1926 - mai 1927, respectiv 1938 în timpul guvernului Goga.

Ilie Carol Barbul a fost un susținător devotat al culturii românești din această zonă, fiind inițiatorul și fondatorul filialei sătmărene a Astrei, a Reuniunii de Muzică și Cântări „Vasile Lucaciu", a Casei Naționale sau președintele Societății Culturale Române din Satu Mare

Tendința autorităților române de a „româniza" conducerea noilor teritorii alipite, în cadrul procesului de unificare legislativă, se poate observa și în ceea ce privește numirile de prefecți[6]. Primul dintre prefecții județului și orașului Satu Mare a fost Alexandru Racoți având însă numai un statut provizoriu, fiind numit în funcție doar până la constituirea comitetului municipal[7]. La 29 mai 1920, prin Înalt Decret Regal nr. 2329 este numit în funcția de prefect al orașului și județului Satu Mare colonelul Ion Bălănescu[8]. Acesta va fi însă schimbat după câteva săptămâni, fiind înlocuit de dr. Ilie Carol Barbul[9], prin Înalt Decret Regal nr. 3467 din 31 august 1920[10].

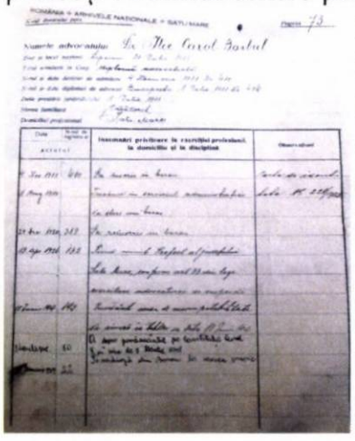

Avocatul Ilie Carol Barbul în evidența Baroului din Satu Mare

Nici I. C. Barbul nu se va menține în funcție pentru o perioadă prea lungă, la 18 decembrie același an fiind înlocuit de dr. Ioan Băltescu, numit prin Înalt Decret Regal nr. 5381[11]. Noul prefect se va menține în funcție până în 7 februarie 1922, când are loc festivitatea de instalare a noului prefect Teofil Dragoș[12], care de acum este numai prefect al județului, nu și al orașului[13]. Abia in 1926 Teofil Dragoș va fi schimbat, în funcția de prefect al județului revenind dr. I. C. Barbul[14].

Horea I. Gheorghiță are doar cuvinte de laudă la adresa acestui lider politic[15]: „Între personalitățile de marcă din Satu Mare se remarcă dr. Ilie Carol Barbul, cunoscutul avocat și deputat de Satu Mare, sătmăreanul conștiincios și românul neaoș, român dintre aceia cărora nu

---

[4] Gelu Neamțu, Mircea Vaida-Voevod, *1 Decembrie 1918. Mărturii ale partici-panților. Ioachim Crăciun. Documente la un sfert de veac de la Marea Unire*, vol. II, București, 2008, pp. 18-19.

[5] Claudiu Porumbăcean, *Delegați sătmăreni la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918,* în „Satu Mare. Studii și comunicări", Seria Istorie, nr. XXXIV/II p. 34-35.

[6] Claudiu Porumbăcean, Viorel Câmpean, *Din viața politică sătmăreană. PNL Satu Mare. Tradiție și contemporaneitate,* Ed. Argonaut, Cluj Napoca, 2011, pp. 43-44.

[7] ANSM, *fond PMSM, seria Acte prezidențiale*, dos. nr. 2382/1919, f. 1.

[8] *Ibidem*, dos. nr. 2116 / 1920, f. 2.

[9] C. Porumbăcean, B. Dulgău, *op. cit.*, pp. 20-22.

[10] ANSM, *fond PMSM, seria Acte prezidențiale*, dos. nr. 3355/1920, f. 1.

[11] *Ibidem*, dos. nr. 5704/ 1920, f. 1.

[12] C. Porumbăcean, B. Dulgău*op. cit.*, pp. 91-93.

[13] ANSM, *fond PMSM, seria Acte Prezidențiale*, dos. nr. 175/1922, f. 3.

[14] *Ibidem*, dos. nr. 386/1926, f. 2.

[15] Horea I. Gheorghiță, *Satu Mare. Oameni și fapte*, Ed. Gloria, Satu Mare, 1935, pp. 235-256.

le-a fost frică şi ruşine să fie români în timpul când asemenea afirmaţii şi probe erau socotite crime comise în contra siguranţei statului - în biroul căruia a luat fiinţă despărţământul local al Astrei în memorabila zi de 8 martie 1913. *Asemenea fapte nu se pot trece cu vederea - ne mai socotind lungul şireag al daniilor şi actelor dsale româneşti şi creştineşti care i se leagă de nume şi persoană de atunci şi mai ales dela Unire`n coace - personalitatea şi amintirea dlui dr. Ilie C. Barbul, rămânând de-apururi înscrisă în istoria aceastui judeţ.*

Şi Tóth Imre face referire la elitele sătmărene interbelice[16]: *„Exista o categorie infimă de români ardeleni patrioţi care crescuseră în monarhie şi ţineau de tradiţia austro-ungară. Ştiau ce reprezintă calvinismul şi catolicismul. În Satu Mare, aceşti români erau deregulă, oameni foarte rafinaţi, de elită. De exemplu, familiile Barbu, Demian, Groza, Szathmari Papp, Dragoş, Cheresteşiu – erau oameni foarte culţi, distinşi. Toţi vorbeau, bineînţeles, româneşte. În Satu Mare erau în minoritate, dar nici ei nu se puteau înţelege cu românii din Balcani". Românii din Balcani (Macedonia şi Iugoslavia) erau consideraţi acei funcţionari veniţi din vechiul Regat cu atribuţii administrative".*

Traian Cavaşi

Traian Cavaşi, participant la Marea Adunare de la Alba Iulia, într-o scrisoare adresată Mariei Demian (fiica lui Ilie Carol Barbul) la 23 decembrie 1976, prezintă în detaliu evenimentele de la finele anului 1918 şi până la instaurarea administraţiei româneşti la Satu Mare. Documentul, din care vom reda parţial, se află în posesia familiei Demian la Arad, fiind pus la dispoziţia noastră cu multă amabilitate.

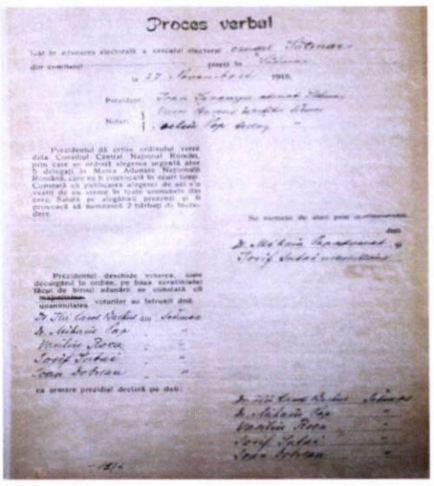

Proces verbal

Procesul verbal de desemnare a delegaţiilor din Satu Mare la Marea Adunare de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918

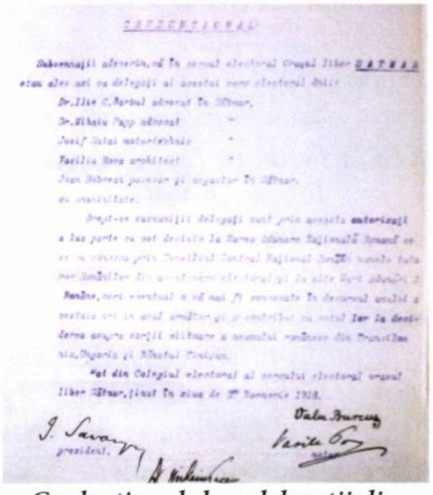

Credenţionalul cu delegaţii din Satu Mare la Marea Adunare de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918

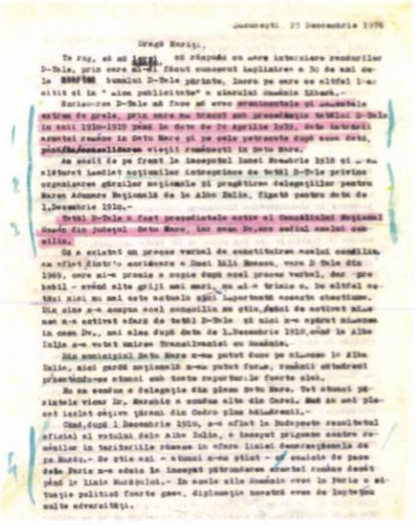

Bucureşti, 23 decembrie 1975

Dragă Mariţi

Te rog, să nu te superi că răspund cu mare întârziere rândurilor dumitale, prin care mi-ai făcut cunoscut împlinirea a 30 de ani de la moartea bunului dumitale părinte, lucru pe care de altfel l-am citi şi în „mica publicitate" a ziarului România Liberă.

Scrisoarea dumitale mă face să evoc evenimentele şi momentele extrem de grele, prin care am trecut sub prezidenţia tatălui dumitale în anii 1918-1919 până la data de 21 aprilie 1919 (19 aprilie n.n.), data intrării armatei române în Satu Mare şi cele petrecute după acea dată, până la consolidarea vieţii româneşti în Satu Mare.

M-am întors de pe front la începutul lunii noiembrie 1918 şi m-am alăturat imediat acţiunilor întreprinse de tatăl dumitale privind organizarea gărzilor naţionale şi pregătirea delegaţiilor pentru Marea Adunare de la Alba Iulia, fixată pentru data de 1 decembrie 1918.

[16] Péter Várady, *În dialog cu Imre Tóth*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 2014, p. 95.

Tatăl dumitale a fost președintele Consiliului național român din județul Satu Mare, iar casa dumneavoastră a fost sediul acelui consiliu.

Că a existat un proces verbal de constituirea acelui consiliu, am aflat dintr-o scrisoare a doamnei Lili Enescu, vara dumitale, în 1969, care mi-a promis o copie după acel proces verbal, dar - probabil - dânsa având griji mai mari, nu mi-o trimis-o. De altfel astăzi nici nu mai are nici o importanță această chestiune, nemaifiind actuală.

Din cine s-a compus acel consiliu, nu știu, căci de activat - în afară de tatăl dumitale - n-a activat nimeni și nici n-a apărut nimeni în casa dumneavoastră mai ales după data de 1 decembrie 1918, când la Alba Iulia s-a votat Unirea Transilvaniei cu România.

Din municipiul Satu Mare n-am putut duce pe nimeni la Alba Iulia și nici gardă națională n-am putut forma, românii sătmăreni prezentându-se atunci - sub toate raporturile - foarte slab. Eu am condus o delegație din plasa Satu Mare. Tot atunci părintele vicar dr. R. Marchiș a condus alta din Carei, iar Ghiță Văleanu pe cea din Valea lui Mihai. Au mai plecat izolat câțiva țărani din Codru plus băimăreni.

Când - după 1 decembrie 1918 - s-a aflat la Budapesta rezultatul oficial al votului de la Alba Iulia, a început prigoana împotriva românilor din teritoriile rămase în afara liniei demarcaționale de pe Mureș. Azi se știe - atunci nu se știa - că, Conferința de Pace de la Paris n-a admis de la început pătrunderea armatei române decât până la linia Mureșului.

În acele zile România avea la Paris o situație politică foarte grea și diplomația română avea de luptat cu multe adversități.

În casa dumneavoastră domnea o tensiune nemaipomenită. În fiecare moment așteptam să fim arestați.

În februarie 1919 a venit în casa dumneavoastră, din Oradea, ca stagiar în biroul avocațional al tatălui dumitale vărul meu dr. Valer Mărcuș. Eram deci trei inși care așteptam cu înfrigurare intrarea armatei române în Satu Mare.

Care era situația românilor în Satu Mare?

[...] Dintre toți intelectualii români sătmăreni, singur tată dumitale a avut curajul, să ridice steagul românismului în Satu Mare în acea epocă. [...] În 1911 eram elev în clasa a VIII-a a liceului romano-catolic din Satu Mare și cântam în biserica româno-greco-catolică în limba română. În toamna anului 1911 am plecat la Viena pentru studii superioare.

În 1912, când m-am întors la Satu Mare, în biserica română serviciul divin se oficia în limba maghiară, formula prefacerii se spunea însă în limba română. Preotul român a fost înlocuit.

Deci atât școala cât și în biserică, limba română a fost desființată. Vreo instituție culturală sau economică românească în Satu Mare nu există. Astfel, Satu Mare pentru cauza românească era definitiv pierdut!

Populația municipiului Satu Mare număra atunci - după cât îmi amintesc - 54.000 de suflete, majoritatea maghiari, ruteni (ucraineni) și evrei maghiarizați. Românii eram în minoritate. Majoritatea românilor locuia pe la periferie. Numai puțini români aveam case sau locuințe mai la centru, sau aproape de centrul orașului.

Astăzi nimeni nu-și poate imagina cât curaj a trebuit să aibă cineva, ca să susțină - în condițiile date - cauza românească în Satu Mare. Și acel cineva a fost tatăl dumitale, avocatul dr. Ilie Carol Barbul.

După intrarea armatei române în Satu Mare a venit paroh la biserica română părintele Constantin Lucaciu, frate cu dr. Vasile Lucaciu. Eram deci trei inși, care am început plămădirea vieții românești în Satu Mare.

În biserică s-a introdus limba română. La prima liturghie eu am înjghebat un mic cor, care a dat răspunsurile.

Tatăl dumitale a început organizarea administrației în municipiu și județ. În primul rând

a mutat prefectura județului din Carei, unde era în timpul dominației maghiare, la Satu Mare.

S-a pus problema denumirii municipiului. Tatăl dumitale susținea denumirea de Sătmar. Eu susțineam pe acea de Satu Mare din două motive:

Denumirea ungurească de Szatmár tot de la „sat mare" derivă.

Noi, românii eram în oraș abia atâția, că puteam forma numai un sat mare.

Părintele Constantin Lucaciu a arbitrat și a găsit motivarea mea pentru denumirea de Satu Mare. Astfel, municipiul a primit denumirea de Satu Mare, iar județul - la dorința tatălui dumitale de Sătmar. Așa apar pe prima hartă geografică a României Mari.

Începutul fiind făcut, am procedat mai departe cu școala. Eu, înainte de intrarea armatei române în Satu Mare, am fost arestat și păzit zi și noapte de 4 soldați, care erau zilnic schimbați. Staționa atunci în Satu Mare divizia secuiască sub comanda generalului Kratochwill. Într-o bună zi m-a vizitat căpitanul auditor al diviziei, cu numele dr. Tahi, care mi-a spus verde-n față că, dacă nu renunț la ideile mele (românești), voi fi împușcat. Ținând seamă de mișcările revoluționare din acea epocă, la așa ceva mă puteam aștepta. Grație ajutorului din partea vărului meu dr. Valeriu Mărcuș am reușit să evadez, astfel împușcarea mea n-a mai avut loc.

În noaptea de 23 și 24 aprilie 1919 (18 și 19 aprilie n.n.) dr. Valeriu Mărcuș și cu mine am păzit casa dumneavoastră, căci tatăl dumitale era ascuns în podul casei surorii mele, mama doamnei Lili Enescu, într-un cazan de baie. Cum a stat acolo, numai Dumnezeu și sufletul lui știe. Știu, ca s-a ales cu o pneumonie. Jandarmii unguri l-au căutat, dar nu l-au găsit. Așa a scăpat. Atât pe dânsul cât și pe mine ne aștapta soarta avocaților dr. Ioniță Ciordaș și dr. Augustin Bolcaș din Beiuș!

În ziua de 24 aprilie 1919 (19 aprilie n.n.) - *era sâmbăta mare - pe la ora 11 a.m. o brigadă mixtă de cavaleri și artilerie călăreață sub comanda generalului Davidoglu a intrat - pe neașteptate - în Satu Mare și s-a instalat în marea piață din centrul orașului, care atunci nu era parc și era goală.*

Tatăl dumitale auzind goanele cavaleriștilor, a ieșit în stradă cu un steag tricolor în mână strigând „Trăiască România Mare" și a alergat în întâmpinarea armatei. Era cu dânsul și dr. Valeriu Mărcuș.

Eu am ajuns în piață ceva mai târziu, după ce brigada se instalase în cea mai perfectă ordine. Am stat singur în fața catedralei romano-catolice și văzând splendida și disciplinata armată, m-am pomenit că-mi curg lacrimile.

Lumea era uimită văzând acea armată disciplinată, având cai frumoși, cavaleriștii cu lănci lungi cu steguleț la vârf au făcut o impresie profundă, mai ales că înainte de intrarea în Satu Mare presa evreo-maghiară nu contenea a o ironiza și batjocori în fel și chip. Nu știau ungurii, că aceea armată îl bătuse crunt pe celebrul spărgător de fronturi, mareșalul Mackensen și pe bavarezii lui într-o bătălie, care a durat trei săptămâni în 1917 la Mărășești.

S-au petrecut și scene interesante. Așa bunăoară: în fața librăriei fost Huszar stăteau și priveau un moș și o babă, în spatele lor un preot-profesor catolic, ungur. Baba - vorbăreață - îl întreabă pe moș: „Da ăștia de unde au venit?" Moșul răspunde: „Nu știu!" Baba: „Da când au venit?„ Moșul: „Nu știu". Baba: „Da unde se duc?". Moșul: „Nu știu!" Baba: „Da cât vor sta aici?". Atunci preotul – profesor lăsând capul în jos spune: „în eternum". Mai lipsea cineva să spună: „amen". Alte scene voi relata în „amintiri" scrise separat.

Seara banchet în restaurantul Dacia cu puțini români localnici, majoritatea celor prezenți fiind ofițeri din brigada mixtă.

Fix la ora 12 noaptea un cvartet vocal compus din ofițeri cântat „Hristos a înviat". La ora 1 după miezul nopții toți erau pe cai și în ziua întâi de Pași au ajuns divizia secuiască, pe care au încolțit-o într-un colț al Tisei și la Ökörítô au capturat-o. Divizia secuiască părăsise Satu Mare în noaptea de 23-24 aprilie, retrăgându-se spre Tisa.

După intrarea armatei române în Satu Mare a început munca grea de plămădire a vieții românești.

Țineam neapărat să avem instituții paralele cu ale ungurilor. Părintele Constantin Lucaciu și-a văzut de treburile sale de paroh în bisericuța reromânizată.

Au rămas deci doi inși: dr. Ilie C. Barbul și eu.

Tatăl dumitale a pus bazele românești în administrație numind în funcția de primar al municipiului Satu Mare pe fostul consilier municipal Augustin Ferențiu, om integru și foarte priceput în administrația locală și cu mare trecere în fața funcționarilor și a publicului; apoi ca primpretor la pretura Satu Mare pe dr. Traian Erdélyi, ca șef al poștei pe Ioan Bolchiș, în fruntea serviciului sanitar pe dr. Gh. Bolchiș, la administrație financiară pe Anton Moldovan, iar la cadastru pe inginerul Ioan Barbul.

Numele lui Ilie Carol Barbul se leagă și de apariția primului periodic laic românesc din orașul de pe Someș, ziarul „Satu Mare" (1919).

În perioada interbelică îl vom întâlni în calitate de senator, pe listele Partidului Poporului, în Parlamentul României întregite. Ulterior va fi membru al Partidului Național Creștin.

Un moment de referință în viața politică sătmăreană îl reprezintă constituirea la 23 mai 1934 a Blocului românesc. Acesta cuprindea toate partidele românești, urmărind o mai bine administrare și obținerea unei majorități românești în conducerea orașului Satu Mare cu ocazia alegerilor municipale ce urmau să se desfășoare. Este un acord deplin al acestor forțe, care au apreciat importanța momentului, lăsând deoparte orgoliile politice[17]. Este pentru prima dată când partidele locale (P.N.Ț., P.N.L., Partidul Național Agrar) sunt grupate într-o alianță politică, fapt confirmat și de declarațiile presei locale, de reprezentanții acestora: Titu Demian, Ștefan Cherecheș (Benea și Ilie Carol Barbul.

În 1927 va fi ales președinte al „Comitetului de inițiativă pentru ridicarea monumentului Vasile Lucaciu", președinte al Sindicatului hidraulic Tisa-Someș (1928), membru în consiliile de administrație ale mai multor societăți: Hotel „Dacia", „Unio", Cinema „Urania" ș.a. S-a remarcat și ca un participant activ și constant la toate manifestările de ținută românească din urbe, secondat fiind de soția sa, Valeria Lazin, președinta „Asociației Româncelor Sătmărene" (înființată în 1926).

Arbitrajul de la Viena întrerupe, din păcate, o carieră strălucitoare, silindu-l pe I. C. Barbul a se refugia la Arad, cu domiciliul în str. Greceanu nr. 2, unde va fi un timp director al Fabricii de vopsele „Policrom".

Intuind cu exactitate pericolul care-l amenința în contextul evoluției vieții politice spre un regim totalitar, fiind și posesorul unei moșioare de 115 iugăre la Păulești, preferă pe mai departe Aradul unei eventuale detenții la Canal. Cu toate că a decis să rămână mai departe în

Arad, noile autorități instalate după 6 martie 1945, au văzut în el un pericol pentru „noua societate".

La 23 martie 1945 este publicată în Monitorul Oficial Legea 187 pentru înfăptuirea reformei agrare. Din păcate, modul de desfășurare al acestor lucrări a fost unul greoi, în condiții destul de anevoioase, motivele nefiind deloc singulare. Numeroase confuzii și chiar greutăți în aplicare reformei agrare au fost cauzate de interpretarea art. 3 din Legea 187 referitor la exproprierea în totalitate a terenurilor și bunurilor absenteiștilor și a celor care în ultimii șapte ani nu și-au cultivat terenurile în regie proprie, cu excepția loturilor până la 10 ha[18].

Faptul că Sătmarul se afla într-o zonă care a cunoscut atât ocupația horthystă, cât și cea militară sovietică (30 august 1940-9 martie 1945), urmând apoi reinstaurarea administrației ro-

[17] „Gazeta Sătmarului", nr. 122/3 iunie 1934.

[18] Claudiu Porumbăcean, *Realități administrativ-politice și social-economice în nord-vestul României (1944-1947)*, Ed. Argonaut, Cluj Napoca, 2006, p. 102.

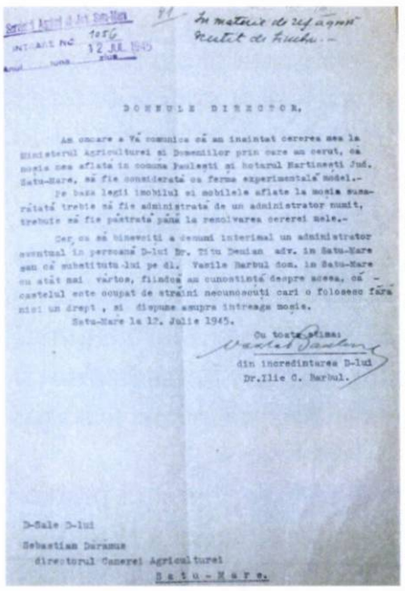

mânești într-o perioadă de haos și incertitudine politică (exista încă teama că Ardealul să fie reluat de unguri)[19] face ca noțiunea de „absenteist" să fie foarte subiectiv înțeleasă și aplicată, iar o dată ce o persoană este absentă, fie și din motive obiective, ea nu și-a putut lucra în regie proprie suprafețele arabile. Aceste două aliniate din lege nu numai că au creat confuzii dar, mai mult au dat prilejul unora, prin comitetele locale să îndeplinească o serie de abuzuri, fiind expropriate și suprafețele de teren aparținând unor oameni „vinovați" că au părăsit Ardealul de Nord în 1940, odată cu retragerea administrației românești. În această situație s-au aflat de exemplu dr. Ilie Carol Barbul, refugiat la Arad în 1940, proprietar a 115 jugăre de teren la Păulești,[20] Alexandru Bohățiel din Hrip (80 jugăre), refugiat timp de 5 ani la Sibiu, sau prof. Vasile Corodan din Cicârlău (azi jud. Maramureș) aflat în aceeași situație, confiscându-i-se o suprafață de 20 ha.[21]

Pentru a stopa aceste nereguli și pentru a clarifica situația, președintele Comisiei județene de reformă agrară solicită sprijinul MAD, explicând într-o adresă din 25 iulie 1945 situația deosebită pe care o comportă termenul de „refugiat" sau „absenteist" pentru unii locuitori ai județului Satu Mare.[22]

Ziarul local *Sătmarul*, organ de presă al FND, acuză mai multe personalități locale aparținând partidelor de opoziție că s-ar fi „sustras" de la expropriere, cum ar fi: dr.Titu Demian (liderul județean al PNȚ) având 119 jugăre la Mărtinești, dr. Victor Marcu (fost parlamentar) cu 118 jugăre la Șomcuta Mare, Pop Gheorghe cu 362 jugăre în Botiz, dr. Ioan Hossu cu 108 jugăre în Botiz, Teodor Lazin cu 119 jugăre în Dorolț, Ioan Pușcaș cu 119 jugăre în Apateu, dr. I. C. Barbul, posesor al unei moșii de 115 jugăre la Păulești ș.a.[23] Prin această acuzație de „sustragere de la expropriere" se urmărea discreditarea partidelor de opoziție, în special a PNȚ. Interesant și firesc ar fi fost să se prezinte modul de sustragere pentru că, practic, era imposibil ca cineva să se opună exproprierii, ba mai mult, articolul apare la doi ani și trei luni de la legiferarea reformei agrare. De altfel, atât contemporanii perioadei, cât și documentele arhivistice

Document care confirmă confiscarea averii deținute în Păulești de dr. Ilie Carol Barbul, Muzeul Județean Satu Mare

[19] Reuben H. Markham, *România sub jugul sovietic,* Fundația Academia Civică, București, 1996, pp. 418-419.

[20] ANSM, *fond Direcția Agricolă III* (în continuare DA), dos. nr. 27/1945, f. 94.

[21] Claudiu Porumbăcean, *Realități administrativ-politice...*, p. 103.

[22] ANSM, fond *D.A. III*, dos. 26/1945, ff. 76-79.

[23] „Sătmarul", nr. 276 din 1 iulie 1947.

contestă acest articol. Pentru exemplificare vom lua cazul dr. I. C. Barbul, care în 1940 s-a refugiat la Arad continuând să locuiască acolo și în 1945. Profitând de absența sa din zonă, Comitetul local de reformă agrară din Păulești a supus exproprierii întreaga sa suprafață de teren fiind considerat vinovat de dezastrul țării (art.3, al. b) datorită faptului că a fost prefect și în timpul scurtei guvernări Goga-Cuza. Aflând de cele petrecute la Păulești, dr. I. C. Barbul, prin fratele său Vasile Barbul, expediază la 12 iulie 1945 o scrisoare directorului Camerei Agricole, Sebastian Dărămuș în care se menționa: *„Am onoare a Vă comunica că am înaintat cererea mea la MAD prin care am cerut ca moșia mea aflată în comuna Păulești și hotarul Mărtinești să fie considerată ca fermă experimentală model (...) Cer ca să binevoiți a denumi interimar un administrator eventual în persoana D-lui Titu Demian, avocat în Satu Mare sau pe Dl Vasile Barbul cu atât mai vârtos fiindcă am cunoștință despre aceea că castelul este ocupat de străini necunoscuți cari îl folosesc fără nici un drept și dispune asupra întregii moșii."*[24]

Indignat de cele petrecute în cazul I. C. Barbul, S. Dărămuș se adresează în scris prefectului la 7 august 1945, semnalându-i următoarele: *„Comitetul local de reformă agrară Păulești a expropriat în întregime moșia dr. I. C. Barbul, determinat probabil de către organizațiile politice județene pe motivul că proprietarul fiind prefect pe timpul guvernului Goga-Cuza, poate fi încadrat în art. 3, al. b din legea de reformă agrară, considerându-se vinovat de dezastrul țării. Fiind sesizați de către proprietar în repetate rânduri, în calitate de îndrumător județean pentru reforma agrară, am invitat comitetul local să intre în legalitate, în sensul ca să scoată de sub expropriere cota legală de 50 ha și aceasta întrucât proprietarul nu poate fi vinovat pentru dezastrul țării, pentru politică apropiată de Germania. În acest scop trebuie să existe o hotărâre a Tribunalului Poporului care este singurul în drept să hotărască asupra acestor vinovați (...)*

Având în vedere că potrivit Constituției toți cetățenii țării trebuie să se bucure de libertate și de dreptul de proprietate, credem că măsura luată de FND este cu totul arbitrară și ilegală (...) Astăzi conacul moșiei este ocupat de organizația Tineretului Progresist, fără vreo prealabilă îndeplinire a formalităților legale de preluare a acestei moșii (...) Având în vedere că proprietarul a fost o persoană cu reputație în acest județ, fiind deputat și senator ales în Parlamentul Țării, a fost conducător de județ etc. avem o datorie morală de a rezolva în modul cel mai obiectiv situația proprietății sale. Solicităm o anchetă pentru a nu ne adresa înainte ministerului, până nu epuizăm toate căile legale aici în județ"[25]. Așadar, acuzația de „sustragere de la expropriere" este total nefondată, ba mai mult, în ciuda eforturilor depuse de S. Dărămuș asistăm la o încălcare a legii prin exproprierea și a proprietăților sub 50 ha.

Castelul din Păulești

Deloc întâmplător, datorită organizării și dotării de excepție cu mijloace moderne de lucru, acest domeniu va deveni una din primele „ferme model" organizate de noul regim comunist pentru a încuraja trecerea la colectivizarea agriculturii, probabil cu speranța că toate Gospodăriile Agricole Colective vor arăta așa.

Ilie Carol Barbul a domiciliat în Satu Mare, str. Mihai Viteazul nr. 34, însă a deținut mai multe proprietăți în județ. El a intrat în posesia domeniului și a castelului de la Păulești în vara anului 1937, achiziționând proprietatea de la Steinfeld Adalbert contra sumei de 5.000.000 lei, cu o ipotecă de un milion lei de la Creditul Agricol. Suprafața totală a domeniului a fost de 283 jug. cad și 773 st.p.[26] Deși avea domenii în Lazuri sau la Seini în zona viilor, Ilie Carol Barbul,

[24] Claudiu Porumbăcean, *Realități administrativ-politice și social-economice în nord-vestul României (1944-1947)*, Ed. Argonaut, Cluj Napoca, 2006, p. 105.

[25] Claudiu Porumbăcean, *Realități administrativ-politice...*, p. 106.

[26] Muzeul Județean Satu Mare, *Colecția Adrian Demian.*

și toată familia, au devenit foarte atașați de moșia de la Păulești, dovadă fiind multitudinea de fotografii păstrate în Colecțiile Muzeului Județean Satu Mare. Nu este un secret pentru nimeni că Ilie Carol Barbul era o fire jovială, elegantă și plină de respect în relațiile cu apropiații săi, mai ales cu cei care lucrau pe domeniile sale, fapt ce reiese nu doar din fotografiile vremii, cât mai ales din relatările celor care l-au cunoscut. Era o fire deschisă care aprecia noile inovații tehnologice. Pe domeniile sale s-au folosit întotdeauna cele mai noi utilaje tehnologice al vremii: mașini de treierat, batoze sau tractoare. De altfel, el a fost printre primii sătmăreni posesori de autoturism, aparat radio ș.a.

Nu întâmplător, în zilele fierbinți de după 30 august 1940, aflându-se la Păulești, a fost salvat din mâinile autorităților horthyste chiar de către șoferul său, maghiar de origine. Acesta a fost contactat în prealabil și ofertat cu o sumă importantă de bani, o parte ca avans, pentru a-l duce pe Ilie Carol Barbul cu mașina la un loc prestabilit pentru a fi prins de acești indivizi care îi doreau moartea. Surprinzător pentru unii, șoferul nu doar că nu l-a predat, dar la informat exact despre ce este vorba, având timp pentru a salva întreaga familie. Acesta a condus automobilul până într-o zonă sigură, iar la despărțire i-a arătat suma de bani primită și i-a mulțumit pentru toți anii petrecuți împreună. Trebuie menționat că Ilie Carol Barbul, ca mulți lideri ai mișcării naționale, nu erau antimaghiari ci luptători pentru drepturile românilor, iar acest lucru s-a văzut în relația pe care a avut-o cu locuitorii de origine maghiară. Din păcate au fost unii care nu au uitat implicarea și meritele sale în lupta pentru unire a românilor sătmăreni.

Din păcate, în urma unui infarct, la 6 februarie 1946, Ilie Carol Barbul se stinge din viață la Arad, în refugiu, găsindu-și odihna binemeritată în cimitirul „Eternitatea", alături de Vasile Goldiș și Ștefan Cicio-Pop, tribuni ai Marii Uniri. Familia sa, după o scurtă revenire la Satu Mare, decide să rămână definitiv la Arad.

Au urmat ani grei pentru urmașii săi, cu procese, anchete, detenție și supraveghere permanentă din partea autorităților comuniste.

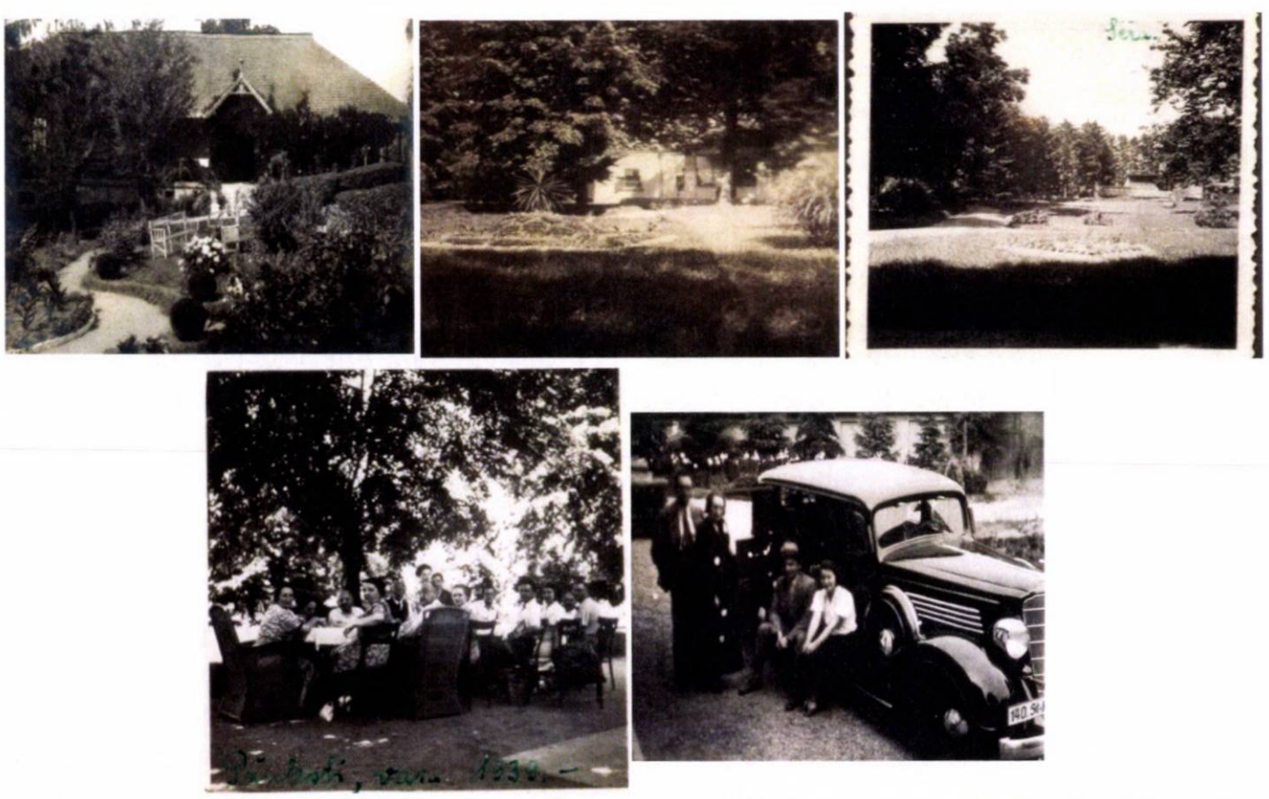

Imagini cu Castelul din Păulești din perioada în care se afla în proprietatea lui Ilie Carol Barbul

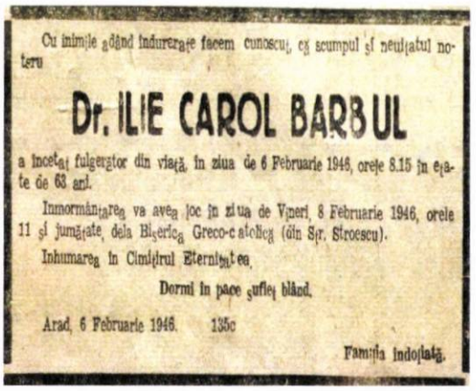

Cu inimile adânc îndurerate facem cunoscut, ca scumpul şi neuitatul nostru

Dr. ILIE CAROL BARBUL

a încetat fulgerător din viaţă, în ziua de 6 Februarie 1946, orele 8.15 în etate de 63 ani.

Înmormântarea va avea loc în ziua de Vineri, 8 Februarie 1946, orele 11 şi jumătate, dela Biserica Greco-catolică (din Str. Sirocscu).

Înhumarea în Cimitirul Eternităţei.

Dormi în pace sufleţ blând.

Arad, 6 Februarie 1946. 135c

Familia îndoliată.

Din păcate însă, nici după evenimentele din decembrie 1989, urmaşii săi nu s-au bucurat de respectul cuvenit din partea sătmărenilor. Mai mult, a urmat un şir nesfârşit de procese pentru revendicarea unei părţi din averea familiei deposedată abuziv de regimul comunist, iar statul român, în loc să despăgubească familia Barbu-Demian, aşa cum era firesc şi legal, a preferat să creeze dispute între localnici şi succesorii legali, mai bine de 25 de ani. După obţinerea castelului din Păuleşti, urmaşii au fost nevoiţi să-l vândă, pentru a putea face faţă cheltuielilor din instanţă pentru celelalte procese.

Din păcate, o bună parte din locuitorii comunei Păuleşti, sau din judeţul Satu Mare, nu-şi cunosc valorile trecutului, acest fapt datorându-se şi vechiului regim politic anterior anului 1990, când elitele trecutului nu au putut fi promovate datorită trecutului lor. Mai mult, oamenii au fost dezinformaţi cu privire la activitatea lor politică şi culturală, astfel încât, după 1990, au continuat să fie catalogaţi ca fiind „moşieri, chiaburi, exploatatori sau duşmani de clasă", lipsa adevărului şi educaţiei creând clişee greu de demontat.

Şi astăzi, urmaşii familiei Barbul îşi caută dreptatea prin Tribunale, după 30 de ani de la înlăturarea regimului comunist, în loc de recunoştinţă pentru ceea ce au făcut pentru societatea românească.

În ultimii ani, oamenii de cultură şi îndeosebi istoricii, au scos la lumină unele personalităţi locale condamnate la uitare, Ilie Carol Barbul fiind una dintre ele. Graţie documentelor şi obiectelor donate de succesorii săi Muzeului Judeţean Satu Mare, astăzi putem avea o altă percepţie faţă de activitatea sa politică, economică, socială şi culturală. Pe casa unde a locuit Ilie Carol Barbul de pe strada Mihai Viteazul din Satu Mare, a fost amplasată o placă comemorativă, iar recent (19 aprilie 2019), pe clădirea Parchetului din Satu Mare, lângă Hotelul Dacia, s-a dezvelit „ultimul credenţional", în amintirea delegaţilor la Alba Iulia la 1 Decembrie 1918, în frunte cu Ilie Carol Barbul. Muzeul Judeţean Satu Mare a organizat mai multe evenimente în ultimii ani, în care personalitatea sa a fost în centrul atenţiei: colocvii, expoziţii, publicaţii ştiinţifice, iar cu ocazia Centenarului instaurării administraţiei româneşti la Satu Mare, s-a emis Medalia Centenară dr. Ilie Carol Barbul.

La 100 de ani de la instaurarea administraţiei româneşti la Satu Mare, credem că ar fi momentul ca autorităţile locale să redea locul şi cinstea cuvenită uneia dintre cele mai mari personalităţi pe care le-a avut Sătmarul în toată existenţa sa. S-au făcut propuneri autorităţilor locale pentru acordarea numelui său unor străzi din localităţile sătmărene, sau chiar amplasarea în zona centrală a municipiului Satu Mare a unei statui care să-l păstreze pentru eternitate în amintirea localnicilor.

Considerăm că nici un efort nu este zadarnic pentru ca valorile trecutului să rămână vii în conştiinţa şi memoria comunităţii.

Claudiu Porumbăcean
Muzeul Judeţean Satu Mare
Satu Mare, RO
e-mail: claudiupp@yahoo.com

CONTRIBUȚIA LOCUITORILOR DIN ȚARA OAȘULUI LA MAREA UNIRE

Ovidiu HOTCA

Abstract: *This article comprises a short biography of one of the most interesting personalities of the Sătmar county in the XIX-XX centuries - the basilian monk Árkád Pásztory. As the subject wasn't studied before, for this research we used mostly epoque press articles and archive sources. The study compiled the few information about Pásztory`s family and his childhood, his acceptance in the Monastic Order of Saint Basil the Great, his monachal path, the controversies in which he was involved, his arrival at the Bixad monastery, his excommunication, the acceptance of the Pope of Pásztory being a monk outside the order, about his welt and proprieties, the religious community he founded in Tur city in Oaș Land, his many trials (with his former order, the schismathic trial) and also the accusation of being a Russian spy during the First World War. Putting Pásztory`s life in the middle of the research, the study also concerned with many important events in the XIX-XX centuries such as the awakening of the national feelings of the minorities living in former Austro-Hungary, the assimilation politics of the Hungarian Government, the foundation of the Hungarian Greek-Catholic Eparchy of Hajdudorog, The Ruthenian Schismatic Trial, the peasants emigration in the United States of America, the burst of the First World War. Through this study we identified the most unknown aspects of Pásztory`s life and we filled it with information discovered by our research. The research is not over yet, it continues even now, this text reflecting just parts of the current stage of our work.*

Keywords: *Árkád Pásztory, Greek-Catholicism, Basilian Order, Mukacevo Eparchy, Gherla Eparchy, Hajdudorog Eparchy, Sătmar County, Oaș Land, Ruthenians, Austro-Hungary, XIX-XX centuries, Bixad monastery.*

Conjunctura istorică

A doua jumătate a secolului al XIX-lea reprezintă momentul afirmării pentru națiunea română În 1877- 1878 este obținută independența de stat iar în 1881 la 10 Mai, România câștigă statutul de regat. Din această clipă națiunea noastră a avut o singură țintă: Unirea. Întreaga lume vedea de acum că: „Soarele românilor răsare de la București!" Într-adevăr românii din afara României au înțeles semnificația și importanța momentului și imediat în 12 mai la Sibiu intelectualii de frunte din Transilvania și Banat îndrăznesc să constituie Partidul Național al Românilor din Ungaria și Transilvania. Primul președinte al său a fost Vicențiu Babeș și până în anul următor s-a redactat un prim Memoriu. Era adresat Vienei cu scopul obținerii drepturilor naționale. Ca sătmăreni avem mândria ca din 1884 secretarul general al partidului să fie Vasile Lucaciu, preot din Șișești.

Memorandiștii sunt doar elita numeroșilor intelectuali patrioți: studenți, funcționari, preoți (începând de la episcopi și mitropoliți și până la parohi din mediul rural) ortodocși și

greco-catolici și până la învățătorul de la sat. Toți aceștia au avut meritul de a arăta nedreptățile la care sunt supuși românii din Austro-Ungaria. Autoritățile maghiare i-au tratat ca fiind „instigatori periculoși". Au continuat să apară broșuri și publicații, apogeul reprezentându-l Marele Memoriu din 1892. El a fost redactat de Iuliu Coroianu și Aurel Mureșanu. O delegație impresionantă de trei sute de membri reprezentând națiunea română l-a înaintat împăratului Francisc Iosif I. Erau prezentate nedreptățile flagrante: deși românii reprezentau trei pătrimi din locuitorii Transilvaniei formând țărănimea producătoare și plătitoare de impozite și vărsându-și sângele ca oșteni pentru împărat, totuși se aflau la mâna moșierimii maghiare. În școli limba maghiară era obligatorie, nu exista nici liceu, nici facultate românească. Legea electorală stabilea un cens foarte mare astfel că românii săraci nu aveau drept de vot (doar 3,3%), în plus circumscripțiile electorale erau astfel făcute încât în 23 de județe nu era nici un singur prefect sau subprefect român(comite sau vicecomite). Legea presei era astfel făcută încât aducea redactorii români în închisoare. Românii la un secol după răscoala lui Horea, nu aveau drept de pășunat, de folosire a pădurii, șirul nedreptăților și al abuzurilor nu se mai încheia...

Memorandiștii nu au fost primiți deloc de către „bunul împărat" și după un an de proces sever întregul Comitet al P.N.R. este întemnițat. Se remarcă Vasile Lucaciu care după un an de aspru interogatoriu are curajul de a rosti în fața completului de judecată: „Sunt sigur că voi fi ales deputat de Satu-Mare în Parlamentul din... București!" A primit cea mai grea pedeapsă, cinci ani de temniță! Însă românii l-au numit: „Leul din Sisești"!

De acum acțiunile nu numai că nu s-au oprit dar ele se intensifică și continuă prin ASTRA, cu alți mari lideri, adevărați eroi: Vasile Goldiș, Alex Vaida, Iuliu Maniu, Vasile Hossu[1].

Un alt aspect major al aceleiași deveniri a fost faptul că România regelui Carol I deși aliată cu Puterile Centrale a ales în cele din urmă să intre în luptă împotriva Austro-Ungariei, la nivel de lideri politici viziunea este relevată de cuvintele primului ministru I.I.C. Brătianu care spunea că România dorește o „Restitio in Integrum" în timp ce la nivel popular viziunea îi era împărtășită, iată, în acest sens o strigătură din Gorj de la începutul primului război mondial: „Frunzuliță de negară/S-aude un zvon din țară/Că va fi la primăvară/Ș-am să trec peste Carpați /Ca să-mi apăr pe-ai mei frați". În august 1916 armata română trece Carpații...[2].

În același timp guvernul maghiar considera problema Transilvaniei în felul următor: "românii sunt o minoritate din Ardeal", cuvintele îi aparțin lui Joszi Oszkar, ministrul naționalităților iar la nivel popular găsim afirmația: „noi așa am fost educați: dacă trebuie să mori pentru Transilvania, mori!", ele aparțin tocmai unui soldat maghiar luptător în Munții Oașului[3].

Aspecte etnice și confesionale din comitatul Satu-Mare

În anii 1900 și 1910 administrația maghiară a realizat în Transilvania și bineînțeles în Satu Mare ultimele două recensăminte de populație înaintea dispariției Austru-Ungariei. Interesant este că și după revenirea stăpânirii maghiare în nord-vestul Transilvaniei prin Dictatul de la Viena din 1940, imediat în ianuarie 1941 este efectuat un nou recensământ de către aceleași autorități.

Aceste date au fost colectate și prelucrate sub coordonarea istoricului Rotariu Traian, fiind un excelent material care relevă situația administrativă, etnică, confesională și profesional-economică a locuitorilor din Țara Oașului.

Astfel aflăm că în Transilvania în fața autorităților maghiare per total doar puțin mai mult de jumătate dintre locuitori se declarau români: 56,98% în 1880, 54,98% în 1900 și 53,66% în 1910, tendința vizibilă era de scădere, ceilalți locuitori erau maghiari, germani și slavi[4].

[1] Ștefan Pascu, *Făurirea statului național unitar român*, Ed. Academiei R.S.R., București 1983, pp. 206-305.

[2] *Ibidem*, pp. 339-340.

[3] Ablonczy Balasz, *Transilvania reîntoarsă*, Institutul European, 2014, pp. 57-58.

[4] Traian Rotariu, *Recensământul din 1910 Transilvania pe structură administrativ-teritorială*, vol. I, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2002, p. 8.

Confesional doar o treime dintre locuitorii Transilvaniei sunt ortodocşi şi sunt în scădere: 37,07% în 1880, 34,89% în 1900 şi 34,28% în 1910, ceilalţi fiind greco-catolici, romano-catolici, reformaţi, etc.

În comitatul Satu-Mare situaţia era şi mai accentuată în defavoarea românilor, astfel în municipiul Satu-Mare din 34892 locuitori, 33094 sunt vorbitori de limba maghiară şi doar 986 vorbitori de limba română, restul vorbind germana, limbi slave, etc. În acelaşi timp din punct de vedere confesional 6998 sunt romano-catolici, 6977 sunt greco-catolici, 13418 de religie reformată şi doar 55 ortodocşi![5]

În Oaş situaţia se prezenta astfel:

Nr.	Localitate	Locuitori	Case	Români	Maghiari	Germani	Slovaci	Ortodocşi	Gr.Cat.	Rom.cat.	Reformaţi
1	Negreşti	3253	673	2541	490	184	32	4	2613	145	158
2	Tur	964	204	757	113	44	48	-	841	77	2
3	Bixad	1702	394	1506	50	142	-	-	1520	10	12
4	Boineşti	762	173	666	8	38	43	-	681	42	-
5	Trip	922	196	708	134	61	-	-	750	33	41
6	Târşolţ	1849	407	1679	17	150	-	-	1683	4	1
7	Vama	2190	411	1147	1038	4	-	-	1215	102	713
8	Călineşti	1945	476	1691	183	55	-	-	1718	26	12
9	Lechinţa	588	130	547	21	20	-	-	548	-	-
10	Camârzana	1983	471	1861	51	70	-	1	1866	4	5
11	Certeze	1684	380	1380	167	112	25	-	1407	39	10
12	Huta	483	96	328	29	11	115	-	321	141	4
13	Moişeni	798	188	730	21	27	20	-	728	24	-
14	Oraşu Nou	2062	433	118	1942	2	-	-	363	59	1417
15	Prilog	750	175	617	132	1	-	-	652	18	44
16	Raşca	1604	380	1573	21	6	-	-	1581	2	1
17	Remetea	823	147	40	782	1	-	-	93	18	691
	Total	24362	5334	17889	5199	928	283	5	18580	744	3111

Nr.	Localitate	Locuitori	Case	Români	Maghiari	Germani	Slovaci	Ortodocşi	Gr.cat.	R.cat.	Reformaţi
1	Batarci	1612	348	1183	116	304			1219	158	32
2	Comlăuşa	944	229	817	22				824	11	
3	Tămăşeni	644	141	56	575				71	13	493
4	Gherţa Mică	1739	415	1673	65		1		1675	3	
5	Tarna Mare	1931	415	555	881	20		1	1305	239	156
6	Bocicău	470	116	452	5				465		
7	Valea Seacă	930	199	856	72				864		
8	Turţ	3692	832	3146	246	286			3228	94	30
9	Gherţa Mare	1010	2756	911	48	14		0	948		
	Total	12972	5451	9649	2030	624	1	1	10599	518	711

În concluzie în reşedinţa comitatului Satu-Mare etnic marea majoritate a populaţiei 94,84% era maghiară, români fiind doar 3 % iar confesional ortodocşii (credinţa identificată cu românii) erau absolut insignifianţi 0,15%.Totuşi trebuie să subliniem faptul că numărul credincioşilor ortodocşi este irelevant în acest context deoarece adevărul este că între greco-catolici foarte mulţi erau români, de fapt toţi românii din Oaş aparţineau Bisericii Unite. Inteligenţa pe care se putea deci totuşi clădi unirea o formau preoţii greco-catolici şi ortodocşi iar forţa era re-

[5] Ştefan Pascu, *Op. cit*, pp. 456-457.

prezentată de țărănimea românească, cum arată și procentele din Oaș 74% români iar maghiari 21%. În același timp trebuie subliniat faptul că aceste recensăminte care au fost făcute după criteriul cunoașterii limbii maghiare au o notă de subiectivism fiind într-o măsură relative.

În 1917 încep discuțiile despre unirea Transilvaniei cu România. De acum aceasta se cere deschis, lucru relevat de documentele vremii: telegrame, scrisori, declarații, manifeste, apeluri ale românilor din afara Transilvaniei. Un moment de început al acestui fenomen poate fi considerat în 3/16 decembrie 1917: un apel de la Budapesta al românilor transilvăneni pentru cauza națională. În 1918 frecvența și efervescența acestor documente crește, dar totuși sunt trimise de la distanță, din afara Transilvaniei: Odessa, Paris, Iași, Roma, Praga, Washington, Celiabinsk, pentru primele zece luni ale acestui an. Din octombrie, fără ca cele din exterior să scadă (Viena, Stockholm, Indiana), locația acestor acțiuni ajunge în spațiul intracarpatic: Dej, Oradea, Arad, Cluj, Lăpușul Unguresc, Sibiu, Luduș, Beiuș, Bistrița, Lăpuș, Lugoj, Năsăud, Blaj, Alba Iulia, Aiud, Oravița, Chioar, Gherla, Hunedoara, Reghin, Sighișoara, Rupea, Timișoara, Caransebeș, Orăștie, Recea, Brașov, Câmpeni, Șiria, ș.a.m.d.[6]

Ca istoric negreștean am căutat cu nerăbdare Sătmarul care totuși întârzia să apară printre aceste documente. Există însă cel puțin două aspecte care explică de ce locuitorilor români din Sătmar nu le-a fost ușor să-și proclame dorința de unire cu patria mamă. Astfel pe de o parte ,așa cum am arătat deja, un argument era structura etnică și confesională a populației, pe de altă parte situația frontului care era încă departe constituie un al doilea argument greu. Aliații încheiaseră o înțelegere cu ungurii în 13 noiembrie la Belgrad prin care linia de demarcație între posesiunile românești și cele maghiare era pe râul Mureș, deci mult prea departe de Satu-Mare. Armata maghiară fortifică linia Mureșului și începe deja terorizarea românilor din ținuturile de la nord de aceasta.

După tratative între aliați și unguri este permisă armatei române trecerea Mureșului și ocuparea regiunii Cluj, Gherla, Dej. Românii intră în Cluj la 24 decembrie rezultând o a doua linie de demarcație dar și acesta era pentru noi încă foarte departe. Exista la Alba Iulia un Consiliu Dirigent românesc și la Sibiu un comandament militar unic pentru Transilvania propriu-zisă până la Munții Apuseni. Rămâneau în afară Arad, Bihor, Banat și Sătmar[7].

În aceste momente armata română nu mai putea să înainteze timp în care ungurii atacă populația civilă română rămasă fără apărare. Sunt aduși „Secuii fanatici", „Batalioanele roșii", „Gărzile roșii", „Gărzile de oțel", „Pentru Ardeal", au avut loc atrocități medievale: execuții prin tortură, împușcare, spânzurare, înjunghiere cu baioneta...[8]

Înainte și după momentul Alba Iulia, teritoriul comitatului Satu-Mare s-a aflat sub controlul autorităților militare maghiare mai ales că la Satu-Mare erau cantonați secuii refugiați din Ardeal. Astfel chiar în Oaș, sau foarte aproape de noi s-au desfășurat orori, de exemplu în ianuarie în comuna Călinești jandarmii unguri au executat fără nicio judecată mai multe persoane, la fel preotul Alexandru Mirișan din aceeași localitate și parohul Corneliu Gavriș din localitatea vecină Boinești, au fost maltratați. Fruntașii mișcării naționale din Satu-Mare, avocat dr. Ilie Carol Barbu, episcopul Iuliu Hossu, ieșeau pe străzile municipiului cu riscul vieții. În 40 când revine administrația maghiară liderii mișcării naționale din1918 au din nou de suferit. Maghiarii nu-i uitaseră... Drapelul tricolor cu care reprezentanții din Oaș au participat la Alba Iulia a fost distrus de ungurii din Vama și Orașu Nou[9].

În aceste condiții în care noile frontiere ale României nu erau nici pe departe clare acei oameni care au luptat pentru Unire au dat dovadă de mare curaj fiind adevărați eroi patrioți.

[6] Ștefan Pascu, *1918 la români. Documentele Unirii,* București, 1989, vol. VII, pp. 82-84.

[7] Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916-1919*, Ed. Tipo Moldova, Iași, 2017, pp. 394-421.

[8] *Ibidem*, pp. 398-401.

[9] Doru Radosav, Viorel Ciubotă, *1918 în Sătmar*, Ed. Presa Universitară Clujană, Cluj-Napoca, 1996, pp. 115-120.

La 28 februarie 1919 Consiliul Militar Aliat a admis mutarea liniei de demarcație pe calea ferată Satu-Mare-Oradea-Arad ,dar fără a permite ocuparea acestor orașe!

După lupte crâncene pentru a le salva de „urgia maghiară", cuvintele aparțin primului ministru I. I. C. Brătianu, până la Paște aceste orașe sunt eliberate, în 19 aprilie Cavaleria Română intră în Satu-Mare punând capăt unei terori de șase luni (noiembrie1918-aprilie 1919). Epopeea militară continuă apoi dincolo de Tisa până în 4 august 1919 când armata română ocupă Budapesta. Pentru a înțelege dimensiunea vâltorii și incertitudinea acelor timpuri trebuie să menționăm că în 1918-1919 armata română a avut de înfruntat cu multă bravură trupe rusești ce pătrunseseră în sudul Basarabiei, trupe ucrainene în nordul Moldovei și Maramureș (ambele bolșevice ca și ungurii) și trupe sârbești în Banat, ajunse până în Timișoara![10]

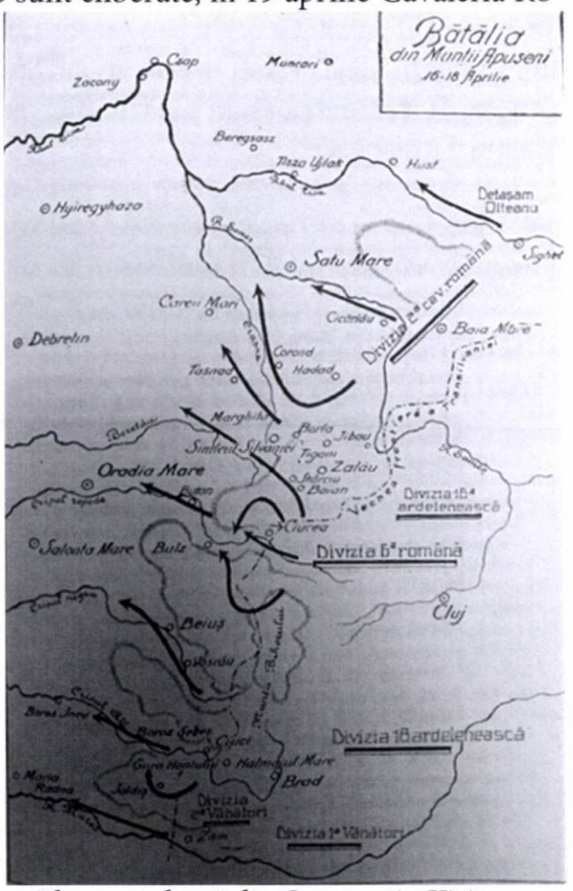

Planșa preluată din Constantin Kirițescu, Istoria războiului pentru întregirea României 1916-1918

Revenind la firul închegării acțiunilor românilor transilvăneni pro uniune, în sfârșit la 30 octombrie/12 noiembrie 1918 avem un prim document emis în comitatul Satu-Mare, dar în orașul Baia-Mare care pe atunci împreună cu Baia-Sprie aparțineau acestei unități administrative (alături de Careii Mari rezultă patru orașe ale comitatului). Astfel, Adunarea românilor din comitatul Satu-Mare se realiza la Baia Mare![11] Peste doar o zi la 31octombrie/13noiembrie acțiunea izbucnește în sfârșit la Satu-Mare, există atât procesul verbal al Adunării cât și o frumoasă relatare. Din acestea aflăm că Adunarea Națională a fost convocată și prezidată de avocatul dr. Ilie Carol Barbu. S-a desfășurat în "sala cea mare din casa orașului". Au participat locuitori din aproape tot comitatul, țărani români în frunte cu intelectuali, preoți, de exemplu protopop R. Buzilă, ofițeri precum T. Demian, dascăli, preoți, I. Pușcaș. În total 400 de țărani și 100 de cărturari. Din Oaș preoții Mirișan, Tohătan și Dragoș cu „ o ceată frumoasă de oșeni"[12].

La 18 noiembrie chiar și românii din Carei îndrăzneau să ceară unirea cu România. Între timp astfel de evenimente aveau loc în jur pretutindeni, la Sighet, la Seini etc. [13]

Urmează apoi un moment crucial în istoria românilor: Consiliul Central Național Român a adresat convocarea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, astfel că următorul pas a fost alegerea deputaților pentru Marea Unire. Alegerea deputaților s-a făcut respectând cercurile electorale și organizarea administrativă a comitatului, astfel în 12/25noiembrie la Șomcuta Mare, în 13/26 noiembrie la Baia Mare, în 14/27 noiembrie la Satu-Mare, Medieșu Aurit și Cărășeu și în 15/28 noiembrie la Dob și la Careii Mari se aleg câte cinci delegați. Ei primesc imediat din partea adunărilor Credențional, documentul care adeverea calitatea lor de reprezentanți ai cercului electoral cu misiunea de a susține Unirea la Alba Iulia[14].

[10] Constantin Kirițescu, *op. cit.*, pp. 390-421.
[11] Ștefan Pascu, *op. cit.*, pp. 135-137.
[12] *Ibidem*, pp. 312-314.
[13] *Ibidem*, pp. 490-492.
[14] Ștefan Pascu, *op. cit.*, vol. IX, pp. 32-46.

Oașul depindea de Medieșul Aurit, astfel că Adunarea electorală a Cercului Electoral Medieșul Aurit prezidată de Gavriil Sabo, protopop de Bixad desfășurată la Hotel Pannonia în Satu Mare la data de 14/27 noiembrie, alege de urgență cei cinci delegați pentru Marea Adunare Națională Română. Sunt votați: Augustin Maxim din Bixad, Vasile Pop din Apa, Mihaiu Apai din Medieșul Aurit, Georgiu Rus junior din Potău, Tămaș Fane a lui Ioan din Călinești. Aceștia sunt delegații aleși și sunt prevăzuți cu Credenționale întocmite îndată pentru „a contribui cu votul lor la deciderea asupra sorții viitoare a neamului românesc din Transilvania, Ungaria și Banatul Timișoarei".[15]

Știm că la aceeași Adunare din Satu-Mare pentru Cercul Electoral Medieșul Aurit au mai participat și alți oșeni. Unii au fost menționați în procesul verbal al întâlnirii, astfel: Alexandru Dărăban, preot în Certeze, Alexandru Mirișan, preot în Călinești.

Oșenii participanți la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia au fost însă mai mulți, astfel istoricii Viorel Ciubotă și Doru Radosav au identificat în documente o listă de 81 de sătmăreni participanți la eveniment, printre ei 12 persoane din Oaș:[16]

Fane Tămaș lui Ioan, proprietar Călinești-Oaș
Augustin Maxim, egumen Bixad
Iustin Pop, preot Gherța Mare
Dr. Sever Pop, avocat Turț
Vasile Zbona, econom Gherța Mare
Ioan Pop a lui Nicoară, econom Turț
Ioan Doboși, protopop Turț
Adrian Tomoioagă, stegar Bocicău
Vasile Gele, soldat Turț
Aurel Dragoș, preot Vama
Atanasie Demian, protopop Negrești
Atanasie Doroș, preot Tarna Mare

Acțiunea pentru unire a cuprins și alte aspecte care merită menționate, de pildă aceeași istorici sătmăreni, menționați deja mai sus, prezintă Consiliile Naționale Române și Gărzile Naționale constituite în comitatul Satu Mare la nivel de localități în noiembrie 1918. Ele au meritul deosebit de a fi fapta oamenilor cei mai simpli, aceștia s-au implicat cu îndrăzneală și curaj jurând pe steagul tricolor pentru unire! În Oaș situația se prezenta astfel:

Consilii Naționale Române din Oaș:

Nr. crt.	Localitatea	Data constituirii	Total membri	Intelectuali	Țărani	Alții
1.	Bixad	10 dec. 1918	22	3	19	-
2.	Boinești	16 dec.1918	12	2	10	-
3.	Certeze	19 dec. 1918	16	5	11	-
4.	Moișeni	15 dec. 1918	15	2	13	-
5.	Prilog	12 ian. 1919	30	2	28	-
6.	Racșa	24 dec. 1918	29	2	27	-
7.	Trip	10 noi. 1918	15	2	13	-
8.	Vama	29 dec. 1918	38	2	36	-
Total						

[15] Ștefan Pascu, *op. cit.*, vol.IX, p. 41.
[16] Doru Radosav, Viorel Ciubotă, *op. cit.*, pp. 92-93.

Gărzi Naționale Române din Oaș:[17]

Nr. crt.	Localitatea	Data constituirii	Nr. membri
1.	Boinești	16 dec.1918	12
2.	Prilog	13 ian. 1919	28
3.	Vama	25 dec. 1918	21
Total			

În consecință, putem afirma pe baza acestor fapte dovedite că locuitorii Țării Oașului au fost prezenți la marea chemare a națiunii române din 1 Decembrie 1918 și chiar cu prețul jertfei de sânge au contribuit la aducerea întregului nostru neam în granițele unui singur stat sub steagul tricolor.

Ovidiu Mihai HOTCA
Satu Mare, RO
e-mail: ovidiuhotca77@gmail.com

[17] *Ibidem*, pp. 74-80.

CONSIDERAȚII DESPRE TRECEREA INSTITUȚIILOR JURIDICE DIN SĂLAJ SUB ADMINISTRAȚIE ROMÂNEASCĂ ÎN ANUL 1919

Daniel - Victor SĂBĂCEAG

Abstract: *The present study brings into discussion, on the basis of the information found in the documents for the preservation and administration of the Sălaj National Archives, the taking over of the administration in Sălaj County, especially the passage of the legal institutions under the respective Romanian administration, the Zalău Tribunal, the Courts in Zalău, Șimleu Silvaniei, Cehu Silvaniei, Jibou, Tășnad, Crasna and Zalău Prosecutor's Office.*
The material presents the difficulties in which the Romanian administration has been installed in Sălaj, the attitude and the mood of those involved in this process, the role and contribution of the lawyers in Sălaj: Gheorghe Pop, Vasile Gyurko, Alexandru Aciu, Coriolan Meseșian, Ioan Ember, Cornel Centea, Virgil Barbulovici, Virgil Mureșan, Petru Vaida in taking over the courts and the natural integration of Sălaj in Great Romania.

Keywords: *Great Union, Governing Council, Sălaj, justice, lawyers, judicature, court, oath of loyalty*

În acțiunile concrete de preluare a instituțiilor de stat maghiare și de organizare a celor românești, un rol deosebit l-au avut prefecții județeni, numiți de Consiliul Dirigent și avocații români de pe aceste meleaguri, care și-au lăsat cancelariile și veniturile mari pentru a intra în administrație și magistratură. Ei au fost cei care au organizat administrația și justiția românească, desăvârșind astfel Unirea Românilor, în epoca premergătoare hotărârilor Conferinței de Pace. Astfel că nu va fi nicio surpriză să-i întâlnim implicați direct în impunerea justiției românești în Transilvania. Practic, procedura era aceeași la aproape toate instanțele, conducătorii fiind somați să depună jurământul de credință față de Regele Ferdinand I și Statul Român, ori să predea conducerea.

În studiul de față ne propunem să evocăm câteva aspecte referitoare la trecerea instituțiilor juridice din Sălaj sub administrație românească, lăsând „documentele să vorbească" și, în același timp, să aducem în atenția publicului numele avocaților implicați, dintre care amintim pe: Dr. Gheorghe Pop[1], Dr. Vasile Gyurko[2], Dr. Alexandru

[1] Dr. Gheorghe Pop de Oarța (1865-1933) - avocat, președinte al Consiliului Național Român Comitatens, primul prefect român din istoria Sălajului, organizatorul administrației românești din Sălaj, președinte al organizațiilor județene ale P.N.R. și P.N.Ț., decan al baroului din Zalău, președinte al Camerei de Agricultură Sălaj, președinte al Consiliului Județean Sălaj etc.

[2] Dr. Vasile Gyurko (1867-1930) - avocat, membru al Astrei - despărțământul Jibou, jurisconsult la banca „Sălăjana" din Jibou, președinte al Consiliului Național Român cercual Jibou, delegat al românilor din Cercul electoral Dioșod la Adunarea Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918, deputat al circumscripției Jibou în primul Parlament al României Mari, președinte al Tribunalului din Zalău (1919-1927), a contribuit la preluarea și organizarea justiției din Sălaj.

Aciu[3], Dr. Coriolan Meseșian[4], Dr. Cornel Centea[5], Dr. Ioan Ember[6], Dr. Virgil Barbulovici[7], Dr. Virgil Mureșan[8], Dr. Petru Vaida[9], ce se cuvin a fi rememorați cu respect și recunoștință.

Prin apelul „Către Națiunea Română din Transilvania, Banat și Țara-Ungurească", lansat după memorabila Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 de către Consiliul Dirigent, ca urmare a decretării Unirii cu Vechiul Regat, se anunța că „pentru conducerea mai departe a afacerilor națiunei, Adunarea Națională a instituit un Mare Sfat Național, iar acesta, în ziua de 2 Decembrie a.c. (19 Noiembrie) a ales pentru guvernarea provizorie a țării un Consiliu Diriguitor"[10].

Astfel, în Consiliul Dirigent, ca șef la resortul Justiție a fost numit Dr. Aurel Lazăr, avocat în Oradea iar ca secretar general al resortului a fost numit în ședința Consiliului Dirigent din 5 februarie 1919, Dr. Alexandru Marta, care își va ocupa postul începând cu 1 martie[11]. Până atunci a funcționat ca avocat, fiind apoi consilier la Curtea de Apel din Seghedin. A fost un neînfricat luptător național, iar mai târziu a ajuns în funcțiile de prim-președinte al Curții de Apel Oradea și al Curții de Apel Timișoara. Dr. Ioan P. Papp, în lucrarea „Instaurarea justiției românești în Ardeal", îi face un profil excepțional, considerând că el a avut rolul cel mai important în organizarea justiției românești din Transilvania[12].

[3] Dr. Alexandru Aciu (1875-1954) - avocat, director al Băncii „Silvania" din Șimleu Silvaniei, participă la constituirea C.N.R. și G.N.R. cercuale Șimleu Silvaniei, delegat al Cercului electoral Șimleu Silvaniei la Adunarea Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918, membru în Marele Sfat Național, arestat și luat ostatec de autoritățile militare maghiare, prim-pretor al plasei Șimleu, deputat, senator, președinte al organizației județene P.N.Ț., prefect al Sălajului (1928-1931), a condus *Gazeta de Duminică* (1925-1937), notar public etc.

[4] Dr. Coriolan Meseșian (1873-1932) - a studiat Dreptul la Universitatea din Cluj unde obține diploma de „doctor în drepturi" la 7 ianuarie 1898 și cea de avocat în Târgu Mureș la 25 noiembrie 1899, secretar al despărțământului Șimleu al Astrei, se implică în viața cultural-națională românească din Șimleu, vicepreședinte al C.N.R. Șimleu Silvaniei și comandant al G.N.R. alături de Alexandru Aciu, arestat și luat ostatec de autoritățile militare maghiare, judecător șef la Judecătoria de Ocol Șimleu Silvaniei (15 iunie 1919 - august 1932), consilier la Curtea de Apel (15 februarie 1920).

[5] Dr. Cornel Centea (1881 –) - născut în localitatea Biușa în familia preotului memorandist Andrei Centea, a studiat la Universitatea din Cluj, Facultatea de Drept și Științe Politice, a obținut titlul de doctor în Științe juridice la 13 octombrie 1906, în 21 ianuarie 1910 trecea „censura" de avocat în Târgu Mureș, avocat în Cehu Silvaniei, participă la constituirea C.N.R. și G.N.R. din comunele Sălsig și Mânău, judecător șef la Judecătoria de Ocol Zalău, consilier la Curtea de Apel, primar al Zalăului (1938).

[6] Dr. Ioan Ember - s-a născut la 25 aprilie 1880 în comuna Giurtelecu Hododului, e singurul magistrat român din Sălaj care a îndeplinit funcția de judecător înainte de trecerea instituțiilor juridice sub administrație românească, judecător șef la Judecătoria de Ocol Cehu Silvaniei, prim-președinte al Tribunalului Sălaj, consilier la Curtea de Apel din Oradea.

[7] Dr. Virgil Barbulovici - subjude pensionat, numit șef judecător la Judecătoria de Ocol Crasna în 24 mai 1919.

[8] Dr. Virgil Mureșan (1878 –) - avocat, s-a născut la 16 septembrie 1878 în comuna Giumelciș (Plopiș), a studiat la Gimnaziul din Beiuș, apoi Dreptul la Universitatea din Cluj unde obține diploma de „doctor în drepturi" la 18 iunie 1909 și „censura" de avocat în Târgu Mureș la 30 noiembrie 1912, prim-pretor în Târgu Mureș (15 februarie 1919), judecător la Tribunalul Târgu Mureș (8 martie 1919), șef judecător la Judecătoria de Ocol Tășnad (14 august 1919), consilier la Curtea de Apel (13 februarie 1920).

[9] Dr. Petru Vaida - avocat, prim-procuror la Procuratura din Zalău.

[10] *Gazeta Oficială* publicată de Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria, nr 1, 1/14 Decembrie 1918, Sibiu, p. 1.

[11] Ioan P. Papp, *Instaurarea justiției românești în Ardeal*, „Transilvania", Sibiu, 1945, anul 76, nr. 1-2, p. 4, vezi și Gheorghe Iancu, *Justiție românească în Transilvania (1919)*, Ed. Ecumenica Press, Cluj-Napoca, 2006, p. 26.

[12] *„Acest om mic de statură, ager și vioi, de o cultură Juridică superioară și vastă, cu o voință de fier neînduplecabilă, de concepții înalte și largi, Român intransigent și mare patriot, deplin cunoscător al organizației judecătorești cu enorma mulțime de norme juridice ale ei, caracter pur, integru și dârz, cu o putere de muncă excepțională, s-a pus imediat la lucru, recrutându-și colaboratorii săi, și procedând urgent la preluarea instanțelor și organizarea Justiției românești în Transilvania, realizarea cărora este meritul acestui distins magistrat de înalte concepții, care a fost maestrul și conducătorul nostru al tuturor Juriștilor români de aici de pe acele vremuri, [...] Dr. Marta a fost apoi spiritus rector al conducerii centrale a resortului Justiției, cu mare autoritate, respectat de șeful resortului, de întreg Consiliul Dirigent, de toată magistratura și de serviciile Justiției, pentru știința, energia, hotărîrea sa și pentru puritanismul său impunator[...]".*

În primul număr al Gazetei Oficiale, sub semnătura şefului de resort de la Codificare şi fost judecător la tribunalul Cluj, Dr. Emil Haţieganu apărea un „Apel" prin care toţi funcţionarii români de la judecătorii, tribunale şi tablele regeşti, precum şi acei avocaţi, auditori militari, care voiesc a trece în serviciul justiţiei, erau invitaţi să se anunţe în scris, ori prin telefon, şefului resortului de justiţie, pentru a putea întocmi tabloul funcţionarilor români de la Justiţie[13].

Primul decret dat de Consiliul Dirigent Român din Sibiu în 24 ianuarie 1919 se referea la „funcţionarea în mod provizoriu a serviciilor publice, aplicarea legilor, despre funcţionari şi întrebuinţarea limbilor"[14]. Acesta prevedea, în art. II, că toţi funcţionarii numiţi sau aleşi de orice categorie rămân în funcţiile lor. Din consideraţii de serviciu şi îndeosebi, din punct de vedere a liniştii publice însă, orice funcţionar, judecător, notar public, poate fi pus în disponibilitate, eventual pensionat din oficiu. În art. III se prevedea că limba oficială în serviciile publice este cea română.

Pe baza acestui decret al Consiliului Dirigent, Resortul Justiţiei a dat, în cursul lunii februarie 1919, Ordonanţa nr. 121 referitoare la judecători, avocaţi şi notari publici[15], prin care se spunea între altele că organele judiciare, magistraţii, procurorii, avocaţii şi notarii publici etc vor depune un nou jurământ oficios sau declaraţie solemnă de credinţă Regelui Ferdinand şi Statului Român. Acei care nu vor depune imediat jurământul ori declaraţia solemnă îşi vor pierde oficiul, precum şi dreptul la pensie, iar avocaţii, notarii publici etc., nu vor mai putea funcţiona în această calitate.

De asemenea, prin „Decretul nr. IV pentru statorirea unor denumiri româneşti în Administraţie şi Justiţie"[16] din 7 februarie 1919, semnat de Iuliu Maniu, preşedintele Consiliului Dirigent şi şeful Resortului de Interne şi Dr. Aurel Lazăr, şeful Resortului de Justiţie, în scopul de a fixa în mod unitar unele denumiri în limba română din legile şi normele de până acum, a decretat la art. 1 [...] c) în justiţie: în loc de judecătoria cercuală (járásbíróság) judecătoria de ocol, cu indicarea reşedinţei puse la nominativ; tribunalul se va indica de asemenea cu numirea reşedinţei în care se afla, d. e. tribunalul Cluj, tribunalul Bistriţa; în loc de tabla regească curtea de apel, în loc de curie, curtea de cassaţie şi justiţie, în loc de jude cercual judecator de ocol, în loc de jude la tabla resp. curie consilier la curtea de apel resp. casaţie; judecătorii cu un nume colectiv se vor numi magistraţi (magistratura).

După adoptarea Ordonanţei 121, printr-un Ordin circular din 8 februarie 1919, semnat de Aurel Lazăr, adresat judecătorilor şefi, se explicitau prevederile Ordonanţei şi se dădeau îndrumări detaliate cu privire la procedura de urmat în procesul de preluare a judecătoriilor: „Vă rog ca fără amânare să convocaţi pe toţi judecătorii, notarii şi funcţionarii subalterni ai judecătoriilor, în şedinţă veţi comunica celor prezenţi preluarea oficiului... Veţi accentua, în special de la început că scopul şi dorinţa Consiliului Dirigent sunt ca trecerea justiţiei sub imperiu român să se înfăptuiască pe lângă respectarea libertăţilor naţionale, fără orişice jignire a intereselor publicului ce caută ajutorul justiţiei şi fără deteriorarea decorului oficios şi a independenţei morale şi materiale a corpului judecătoresc, a funcţionarilor justiţiei şi a corpului advocaţilor"[17].

Astfel, într-o primă etapă, prin Ordonanţa 121, s-a extins jurisdicţia statului român asupra instanţelor judiciare din cele 15 judeţe cuprinse în circumscripţia Curţilor de Apel Cluj şi Târgu Mureş, aflate în acel moment sub controlul Consiliului Dirigent. În urma campaniei armatei române din lunile aprilie - mai 1919 au trecut sub autoritatea statului român şi judeţele

[13] *Gazeta Oficială*, nr. 1, 1/14 decembrie 1918, p. 1.
[14] *Idem*, nr. 6, 14/27 ianuarie 1919, pp. 25-26.
[15] *Idem*, nr. 11, 22 februarie 1919, pp. 12-13.
[16] *Gazeta Oficială a judeţului Sălaj*, Zalău, anul I, nr. 1, 3/16 mai 1919, p. 2.
[17] Gheorghe Iancu, *Op. cit.*, p. 27.

Arad, Bihor, Sătmar, Sălaj și Ugocia, iar prin Ordonanța Resortului de Justiție nr. 1200 din 18 iunie 1919 referitoare la forurile justițiare din teritoriul nou eliberat, s-a decis ca jurisdicția Curții de Apel Debrețin asupra teritoriului aparținând Tribunalelor Sighetul Marmației, Satu Mare și Zalău și jurisdicția Curiei ungare, forul judiciar suprem din țară, asupra tuturor teritoriilor amintite înceta. Tribunalele și judecătoriile din județele menționate se subordonau Curții de Apel Oradea[18].

Prin decretul Consiliului Dirigent - Resortul Afacerilor Interne din 27 martie 1919 și semnat de dr. Iuliu Maniu se arată că „se numește pe ziua de 1 aprilie 1919 de prefect a județului Sălaj pe dl. dr. George Pop și-l investește cu toate puterile determinate de lege"[20]. Pentru a putea proceda la preluarea și apoi la instalarea administrației românești în Sălaj, noul prefect a făcut propuneri de persoane care ar putea să ocupe posturi de conducere în noua administrație. După cum rezultă din procesul-verbal de preluare din 25 aprilie 1919 a Prefecturii județului Sălaj, aceasta a fost preluată de către prefectul dr. George Pop și căpitanul Valeriu Vlaicu. În aceeași zi, era numit ca subprefect dr. Octavian Felecan, iar ca prim-pretor în plasa Cehu Silvaniei a fost numit dr. Alexandru Pop, care au și depus jurământul de credință[21].

Pentru preluarea instanțelor din Sălaj a fost desemnat, conform documentelor studiate, prefectul județului Sălaj, dr. George Pop. În data de 8 mai 1919, prefectul îl invita pe Medgyessy Géza, ca pe substitut (persoană care înlocuiește temporar pe titularul unei funcții - n.n.) președinte al tribunalului, să se prezinte în biroul său pentru depunerea jurământului[22], după care prefectul raporta Resortului de Justiție din cadrul Consiliului Dirigent următoarele: „La Tribunalul din Zalău au depus jurământul Medgyessi Géza președinte de senat, judecătorii Gyenge Mihály, Dr. George Janovics, Dr. Szilágyi Lajos, Kőszeghi Géza, Dr. Horváth József, Kapeller Zoltán, notari la tribunal Dr. Bodor József și Balta Zoltán; la judecătoria de ocol Benke János. Președintele tribunalului și un jude sunt încă refugiați. Au depus jurământul la tribunal toți oficianții de manipulare și toți servitorii. Au denegat jurământul judecătorii de la tribunal Sebes Lajos, Csics Ákos și de la judecătoria de ocol Unger Géza și Dr. Sati János. În același raport prefectul anunța că „judecătoriile din provincie acum se organizează" și că „Dr. Horváth József și Kőszeghi Géza, judecători la tribunal sunt transferați la Cluj"[23].

***Gheorghe Pop*[19]**

Un alt raport al prefectului adresat Consiliului Dirigent la data de 9 mai 1919 surprinde situația județului Sălaj și propunerile de persoane care să ocupe posturi în administrația județeană: „După preluarea puterei în județul Sălagiu cu dislocarea jandarmeriei am restabilit liniștea în județ. Inteligența noastră și țăranii deținuți sau încarcerați mare parte s-au reîntors la casele lor, însă câteva persoane remarcabile și marcante până azi încă nu au sosit acasă. Această împrejurare e causa, că pe toate liniile pînă azi nu ne-am putut organiza având a aștepta perioadă îndepărtată... Sunt câteva posturi [...] pentru domnii internați"[24]. Astfel, referitor la instanțele din Sălaj, în același raport prefectul îl propunea pe dr. Vasiliu Gyurko de conducător judecător la Judecătoria Jibou, de jurisconsult județean îl propunea pe dr. Ioan Ghețe, avocat în Zalău, cu observarea că dacă Alexandru Țiple, jude de tablă în Cluj, nu va fi transferat de președinte la Tribunalul din Zalău, ulterior îl va propune de președinte pentru Tribunalul din

18 *Gazeta Oficială a județului Sălaj*, nr. 16, 8 august 1919, p. 57.

[19] Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj (în continuare S.J.A.N. Sălaj), *Colecția foto a SJAN Sălaj, Cultură.*

[20] *Gazeta Oficială a județului Sălaj*, nr.1 din 3/16 mai 1919, p. 1.

[21] S.J.A.N. Sălaj, *fond Prefectura județului Sălaj, Prefect-administrativ,* dosar II-26/1919, f. 1.

[22] *Idem*, dosar II-69/1919, f. 1.

[23] *Ibidem*, f. 3.

[24] *Idem*, dosar II-82/1919, f. 1.

Zalău. În același raport, prefectul afirma că „judecătorii de la Tribunal 4-5 vor să depună jurământul, și că și ceilalți se vor supune mai târziu"[25], iar separat propunea Resortului de Justiție ca pentru posturile de conducători la judecătorii să fie numiți: dr. Vasiliu Gyurko, avocat în Jibou de conducător judecător la Judecătoria de ocol din plasă; dr. Ioan Ember, judecător în Cehu Silvaniei de judecător conducător la Judecătoria de ocol din Cehu Silvaniei; dr. Virgil Mureșian, avocat de judecător conducător la Judecătoria de ocol Tășnad și pe dr. Petru Vaida, avocat, de procuror pe lângă Tribunalul din Zalău". La același raport erau anexate chestionarele domnilor Vasiliu Gyurko și Petru Vaida[26].

Prin raportul înregistrat la nr. 80-1919 pref. trimis Consiliului Dirigent, Resortul Justiție, prefectul Dr. Gheorghe Pop raporta: „La tribunalul și judecătoria din Zalău, afară de patru juzi, nu sunt aplicați să depună jurământul ci numai declarația următoare /. Rog aviz telegrafic, ce ținută să ocup față de ei!?"[27]. Șeful Resortului de Justiție, Dr. Aurel Lazăr îi răspundea categoric din Oradea printr-o telegramă datată în 13 mai 1919: „Pretindem jurământul prescris, nu putem ceda până ce nu capeți ord., în special de la tribunal apoi la fiecare judecătorie câți juzi au depus jurământul și să-mi comunici și numele lor. Aurel Lazăr, șeful resortului de justiție"[28].

Dintr-un alt raport din 17 mai 1919 al președintelui Tribunalului Zalău, Medgyessy Géza, redactat în limba maghiară și trimis prefectului județului Sălaj, ca răspuns la solicitarea scrisă a prefectului nr. 69/1919 din 8 mai 1919, aflăm că personalul Tribunalului Zalău a depus jurământul de fidelitate în cadrul ședinței generale din 14 mai, următorii: „Judecătorii: Medgyessy Géza, Gyenge Mihály, Dr. Horváth József, Kapeller Zoltán, Dr. Janovits György Ernõ, Dr. Szilágyi Lajos, Kõszeghi Géza, Benke János, judecător de ocol; Dr. Bodor József și Balta Zoltán - notari; Varga Ferencz - director general; Cservenyák Gyula, László Gyula, Varga Ferencz - directori de cabinet; Sóos Károly, Váradi Sándor, Baczó Ferencz - cancelariști. Lugossy Károly - condicar funciar; Csvary Lajos - director; Szekér Ferenc, Szathmáry Béla, Kerékgyártó Ferencz, Liptay Elek - cancelariști la judecătoria de ocol; Kaizer Károly - servitor la tribunal; Hieronimusz Gáspár și Takács Gyula - servitori la judecătoria de ocol, respectiv Mihály Margit, Zsiga Ilona, d-na Varga Ferencz, Seres Jolán - diurniști la tribunal; Kaizer Sándor și Molnár István - diurniști la judecătoria de ocol", iar în data de 16 mai „au mai depus jurământul de fidelitate: Hireczke József și Magyari Sándor - servitori la tribunal. [...]. Din cadrul personalului tribunalului și judecătoriei de ocol au declarat că refuză depunerea jurământului: Sebe Lajos și Csics Ákos, Unger Géza - judecători la tribunal, respectiv judecătorul de ocol Sati János. [...] "[29]. În finalul raportului, președintele Medgyessy Géza îl informa pe prefect că: „procuratura consideră că nu sunt îndreptățit să cer depunerea jurământului de fidelitate de la personalul procuraturii, deoarece este vorba - în cazul de față - de un jurământ de fidelitate față de regele României și Consiliul Dirigent, de subordonarea unui alt stat și, prin urmare, se consideră că doar un exponent al clasei dominante, și anume dl. prefect, este îndreptățit să pretindă depunerea jurământului de fidelitate de la personalul procuraturii, o instituție paralelă cu tribunalul și nu subordonată acestuia"[30]. La 30 mai 1919, prefectul județului Sălaj, dr. Gheorghe Pop, raporta Consiliului Dirigent, Resortul Justiției că Tribunalul și Judecătoria de ocol din Zalău și-a început activitatea, după ce opt judecători, la tribunal șapte, la judecătoria de ocol unul și toți oficianții au depus jurământul. Mai menționa că: „Medgyessy Géza, președintele de senat și Gyenge Mihály, judecător la tribunal au depus jurământul de fidelitate în mîinile mele"[31] și

[25] *Ibidem.*
[26] *Ibidem*, f. 3.
[27] *Idem*, dosar II-80/1919, f. 1.
[28] *Ibidem*, f. 2.
[29] *Idem*, dosar II-69/1919, f. 2.
[30] *Ibidem.*
[31] *Idem*, dosar II-210/1919, f. 6.

solicita ca Mihály Gyenge să fie înaintat la rangul de jude de (tablă) Curte de Apel, în clasa a VI-a de plată, având serviciu de 30 de ani. Deasemenea, propunea: la judecătoria de ocol din Crasna de judecător-conducător pe Virgil Barbolovici, subjude pensionat, pentru judecătoria din Tăşnad pe Virgil Mureşan, judecător la Judecătoria de ocol din Târgul-Mureşului şi ruga să fie transferat la Tăşnad, iar la Procuratura din Zalău anunţa că procurorul dr. Petru Vaida şi-a început activitatea şi propunea să fie „împărţit" în clasa a VI-a de plată. Odată cu raportul erau înaintate şi două anexe: A. despre depunerea respectiv denegarea jurământului şi B. chestionarul procurorului dr. Petru Vaida[32].

Din raportul prim-procurorului dr. Petru Vaida de la Tribunalul Zalău, datat în 14 august 1919 şi înaintat Comitetului Administrativ al judeţului Sălaj, aflăm că: „în lipsă de altă persoană potrivită, am preluat interimar agendele ministerului public de la Tribunalul Zalău la insistenţa domnului prefect al judeţului Sălaj, dr. Gheorghe Pop în 22 mai 1919"[33]. Iată cum e descrisă preluarea instituţiei:„în 23 mai dimineaţa, conform procesului verbal început, încă sub nr. 7/816/1919 pres. susternut la resortul de justiţie m-am prezentat la localul procuraturei, unde, în prezenţa domnilor dr. Ioan Gheţie, jurisconsult judeţean şi Corneliu Sima secretar judeţean, am încunoştinţat pe primprocurorul Baroty Zoltan şi pe procurorul Jenes Gabor, că în calitate de procuror nou la Tribunalul Zalău, în urma împuternicirii primită de la prefectul judeţean, încredinţatul Consiliului Dirigent, am venit să preiau conducerea oficiului procuraturii cu toate actele, avutul în numerar, articolele de preţ, arhiva, biblioteca, uneltele economice, industriale şi mobilierul întreg pe lângă inventar, avizându-i totodată că la rămânerea lor în oficiu o condiţie principală depunerea jurământului de fidelitate, şi că denegarea jurământului, „ipso facto" (prin chiar acest fapt, înţeles de la sine, implicit - n.n.) pierderea oficiului şi a dreptului de pensie. La aceasta numiţii procurori în 28 mai a.c. şi-au oferit serviciile prin scripta susternută, de mine tot sub nr. de sus la şeful resortului de justiţie, din nou rugând dilatarea (amânarea - n.n.) jurământului până la pacea definitivă. Ca să nu rămână lucrurile oficioase îngrămădite, la propunerea domnului Prefect, i-am lăsat în oficiu, sperând, că vor depune jurământul. După venirea domnului prefect de la Sibiu, la 21 iulie a.c. ne mai primind respirul dorit de ei, în 22 iulie au părăsit oficiul"[34].

Parchetul Zalău[33]

Mai departe, în acelaşi raport, Petru Vaida prezintă situaţia găsită în instituţie şi la închisoarea centrală din Zalău, lipsa funcţionarilor care să ştie citi şi scrie româneşte, situaţia posturilor vacante şi că dintre: „strajamesterii şi vigilii vechi numai Iosif Zegrean a mai depus jurământul. Ca să nu rămână deţinuţii fără păzitori sau mai amânat luarea jurământului de la celelalte, până ce mi se vor insinua persoane potrivite în locul lor"[36]. Deasemenea, se arată în acelaşi raport, a propus şefului Resortului de Justiţie, neavând la nicio judecătorie de ocol, persoane încredinţate cu afacerile ministerului public: la Zalău pe domnul dr. Ioan Iuga, fost asesor în Zalău; la Şimleu Silvaniei pe dr. Iuliu Pop Mureşan, avocat în Şimleu Silvaniei; la Crasna pe dr. Coriolan Gheţe, candidat de avocat în Crasna; la Tăşnad pe dr. Coriolan Steer, avocat în Tăşnad; la Cehu Silvaniei pe Gheorghe Bancoş, pretor în Cehu Silvaniei; la Jibou pe Virgil Pop, pretor în Jibou[37].

Penitenciarul Zalău[35]

[32] *Ibidem.*

[33] S.J.A.N. Sălaj, *fond Prefectura judeţului Sălaj, Comitetul administrativ,* dosar XI -22/1919, ff.1-5.

[34] *Ibidem,* ff.1-2.

[35] S.J.A.N. Sălaj, *Colecţia foto a SJAN Sălaj, Urbanism.*

[36] *Ibidem,* f. 2.

[37] *Ibidem,* f. 3.

Pe data de 2 iunie 1919, avocatul Cornel Centea din Cehu Silvaniei înainta prefectului județului Sălaj o cerere prin care își „oferea serviciile în interesul României Mari" și solicita să fie denumit de jude conducător la Judecătoria de ocol Zalău[39]. Cu adresa nr. 252 din 3 iunie 1919, Prefectura județului Sălaj înștiința Tribunalul Zalău că domnul dr. Cornel Centea a fost propus Consiliului Dirigent de jude conducător la Judecătoria de ocol Zalău și solicita să depună jurământul de fidelitate prescris și să fie introdus în oficiu[40], iar prin adresa din 9 iunie 1919 trimisă Consiliului Dirigent, Resortul Justiției era înaintat chestionarul domnului avocat Cornel Centea și se aducea la cunoștința factorilor responsabili că a depus jurământul și și-a început activitatea[41]. Remarcăm faptul că procesul verbal referitor la depunerea jurământului de către Cornel Centea era redactat în limba maghiară cu excepția jurământului.

Cornel Centea[38]

Din corespondența dintre prefectul Sălajului și secretarul general de la Resortul Justiție, dr. Alexandru Marta rezultă și o stare de încordare. La 5 iunie 1919, Consiliul Dirigent - Resortului Justiție trimite o telegramă, semnată de secretarul general dr. Marta, adresată Prefecturii județului Sălaj cu următorul conținut: „Resortul justiției n-are cunoștință să fie prefectul înzestrat cu puterea de a numi și a transfera juzi peste tot a dispune în aceste materii încât ar fi o lege, decret, ordonanță, în această privință. Binevoiți a o comunica și resortului de justiție ca să și poate face propunerea către Consiliul Dirigent spre sistarea acestui resort ca superflu"[43]. La această solicitare, prefectul dr. Gheorghe Pop înainta la 10 iunie 1919 Consiliului Dirigent - Resortul Justiției, următorul raport:„primesc telegramă în care mi se impută, că aș fi numit și transferat juzi și că să fac propunere pentru sistarea resortului de Justiție. Telegrama că atari le aflu de superflue fiindcă eu nici n-am numit nici n-am transferat nici un judecător, cunoscând, ca fost avocat în 26 ani, legile, decretele și ordonanțele. Am propus spre denumire și transferare judecători, mai mult nu. S-au transferat la Cluj doi judecători fără a fi întrebat în chestie, deși la transferare aveam să-mi fac observările motivate însă nu mi-sa dat ocasiune"[44]. La 11 iulie 1919, același secretar general al Resortului Justiție, dr. Marta trimitea prefectului județului Sălaj o „adresă de mulțumire" din partea Consiliului Dirigent pentru contribuția adusă la preluarea justiției din Sălaj: „Primiți, Vă rog, mulțumitele resortului de justiție pentru intervenția D-Voastră cu ocasiunea preluării justiției din județul Sălagiu și Vă rugăm să binevoiți a-i da și în viitor prețiosul D-Voastră sprijin"[45].

Tribunalul și Judecătoria de ocol Zalău[42]

După ce în mai multe rapoarte din luna mai 1919, prefectul județului Sălaj, dr. Gheorghe Pop a propus Consiliului Dirigent - Resortul Justiției mai multe persoane[46] pentru a fi numite în funcția de președinte a Tribunalului Zalău, în ziua de 18 iunie 1919: „s-a prezentat

[38] Fotografia este disponibilă pe pagina: https://www.europeana.eu/portal/ro/record/2020601/contributions_6204.html.

[39] S.J.A.N. Sălaj, *fond Prefectura județului Sălaj, Prefect-administrativ*, dosar II-252/1919, ff. 1-3.

[40] *Ibidem*, f. 1.

[41] *Ibidem*, f. 3.

[42] S.J.A.N. Sălaj, *Colecția foto a SJAN Sălaj, Urbanism*. Fotografia este semnată de președintele tribunalului, dr. Gyurko Ladislau (Vasile).

[43] *Idem, fond Prefectura județului Sălaj, Prefect-administrativ,* dosar II-277/1919, f. 1.

[44] *Ibidem*, f. 2.

[45] S.J.A.N. Sălaj, *fond Prefectura județului Sălaj, Prefect-administrativ,* dosar II-984/1919, f.1.

[46] Este vorba de: Alexandru Țiple, Ioan Gheție, Medgyessy Géza și Vasile Gyurko.

înaintea prefecturii dl. Dr. Vasile Gyurko avocat în Jibou, care prin telegrama nr. 2171/1919 preș. a Resortului Justiției a documentat, că e numit de prezident al Tribunalului din Zălau și a depus în mâinile prefectului jurământul de fidelitate"[47]. În aceiași zi, prefectul raporta Consiliului Dirigent, Resortul Justiție că:"domnul dr. Vasile Gyurko denumit președinte la Tribunal a depus jurământul de fidelitate și și-a preluat Tribunalul"[48], iar printr-o adresă trimisă Tribunalului Zălau informa:„rog să fie spre cunoscință, că domnul Dr. Vasiliu Gyurko denumit president la Tribunalul Zălau - azi a depus jurământul prescris"[49].

Preluarea Judecătoriei de ocol Cehu Silvaniei s-a efectuat în ziua de 21 mai 1919 de către dr. Ioan Ember, judecător. În ziua de 24 mai 1919, el înainta prefectului județului Sălaj următorul raport: „preluarea conducerii judecătoriei de ocol din Ceul-Silvaniei o am efeptuit la 21 mai 1919 și acum decurge preluarea obiectelor după inventar. În răstimp s-au declarat dintre judecători în privința jurământului de fidelitate singur fostul conducător Vidovich Ödön, care la 21 mai 1919 a denegat depunerea jurământului. Au mai denegat depunerea jurământului dintre funcționari Baczó Géza oficial de cancelarie și dintre servitori Láposi Kis István, ambii cu datul de 22 mai 1919. Tot cu același dat au depus jurământul respectiv promisiunea solemnă de fidelitate Kovács Géza și Milkó Károly și Retegi Árpád scriitori (irnokok), Varga András servitor, Váncza György vigil la carcer (fogházőr) și Nóti E. Géza egsecutor care din urmă e și diurnist la judecătorie. Având numiții, cari au depus jurământul respectiv promisiunea solemnă de fidelitate – dimpreună cu subscrisul - competințele restante cuprinsă în conspectul (kimutatás) aici în 2 exemplare acludat, (anexat - n.n.) vă rog, ca conziderând împrejurările grele de traiu de azi, să se asemneze actele la Perceptoria din Ceul-Silvaniei cu posibila urgență și raportul de față să se suștearnă la Consiliul Dirigent șeful resortului justiției în senzul ordonanței Nr. 121"[51].

Vasile Gyurko[50]

Drept urmare, prefectul invita la 31 mai 1919 Perceptoratul din Cehu Silvaniei, ca „judecătorilor și oficianților de la Judecătoria de ocol din Ceul Silvaniei, pre lângă cvită legală vidimată de conducătorul judecătoriei, să le solviți salarele și competințele restante și curente"[53], iar conducătorului judecătoriei îi returna un exemplar din conspectul oficianților cari au depus jurământul și îi aviza că salarul și competințele lor și le pot ridica de la perceptoratul din Cehu Silvaniei.

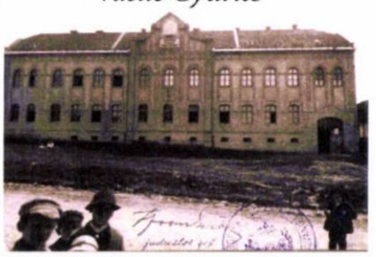

Judecătoria de ocol Cehu Silvaniei[52]

Dintr-un alt document al conducătorul judecătoriei de ocol Cehu Silvaniei, datat în ziua de 27 mai 1919, adresat prefectului județului Sălaj ca răspuns la provocarea nr. 142/1919, raporta următoarele: „la judecătoria de sub conducerea mea în ziua de azi sau declarat în privința jurământului oficios de fidelitate judecătorii Szász István, Tormássy Géza și dr. Pap Gyula precum și notarul dr. Gazda Ödön și scriitorul Pavelka Frigyes, denegând toți depunerea jurământului. Ca motiv principal o amintesc frica de transferare - înainte de ce ar decide Conferința de Pace în chestia teritorială - în atare loc, unde toți magistrații au denegat jurământul; în care caz atât materialminte, cât și moralminte ar fi incapabili a suporta greutățile traiului. Conducătorul cărții

[47] S.J.A.N. Sălaj, *fond Prefectura județului Sălaj, Prefect-administrativ,* dosar II-389/1919, f. 1.

[48] *Ibidem*, f. 2.

[49] *Ibidem.*

[50] Fotografie scanată dintr-o sursă edită, Acta Musei Porolissensis.

[51] *Idem,* dosar II-216/1919, f. 1.

[52] S.J.A.N. Sălaj, *Colecția foto a SJAN Sălaj, Urbanism.* Fotografia este semnată de judecătorul șef Ioan Ember.

[53] *Idem, fond Prefectura județului Sălaj, Prefect-administrativ,* dosar II-216/1919, f. 3.

funduare Szilágyi Jenő cu datul 25 mai 1919, a depus jurământul oficios. Dreptacea me rog să i-se asemneze şi lui competinţele restante [...]"[54]. Mai departe, raporta că:„diurniştii Mészáros Ferencz şi Mester Dezső cu datul 22 Mai 1919 iar Pavelka Rudolf tot diurnist cu datul 25 Mai 1919 au denegat depunerea promisiunei solemne şi toţi au şi părăsit posturile. Au mai rămas doi diurnişti: Nóti E. Géza şi Kelin Róza, dar nici aceştia nu lucră fiindcă cel dintâi e bolnav şi asta din urmă a fost bolnavă pe concediu la Târgu - Murăşului şi acum nu-i să edă legitimaţie de călătorit să se reîntoarcă. Astfel la judecătorie sum singur judecător, 1 conducător de cartea funduara, 3 scriitori, 1 servitor şi 1 vighil la carcer"[55]. În final, sublinia că preluarea judecătoriei respectiv a carcerului după inventar s-a înfăptuit cu lipsa mai multor obiecte şi solicita ca raportul său să fie înaintat la domnul şef al Resortului Justiţiei a Consiliului Dirigent cu rugămintea ca să se întregească după posibilitate personalul instituţiei[56].

În data de 15 iunie 1919, prefectul judeţului Sălaj, dr. Gheorghe Pop înainta Resortului Justiţiei raportul redactat în limba maghiară, întocmit la 10 iunie 1919 de Medgyessy Géza, preşedintele Tribunalului Zalău, referitor la depunerea jurământului de fidelitate respectiv denegarea lui de către personalul judecătoriei de ocol din Cehu Silvaniei. Astfel arăta că: „au depus jurământ de fidelitate, respectiv legământul de fidelitate, în data de 22 mai 1919, corespunzător prevederilor ordonanţei nr. 121/just. a ministrului justiţiei din cadrul Consiliului Dirigent Român, următorii: Kovács Géza, Mikó Károly şi Rettegi Árpád – copişti, Nóti E. Géza - executor diurnist, Varga András - servitor şi Váncza György – gardian, iar în data de 25 mai 1919 - condicarul funciar Szilágyi Jenõ. Au refuzat depunerea jurământului, respectiv a legământului, în data de 22 mai 1919: Baczó Géza - cancelarist, Mészáros Ferencz şi Mester Dezsõ - diurnişti, Láposi Kiss István - servitor; în data de 25 mai 1919, diurnistul Pavelka Rudolf, judecătorii de ocol Szász István, Tomassy Géza şi Dr. Papp Gyula; în data de 27 mai - notarul Dr. Gazda Ödön şi copistul Pavelka Frigyes. Toţi aceştia şi-au părăsit funcţiile"[57]. Deasemenea, prefectul solicita Consiliului Dirigent ca la Judecătoria de ocol Cehu Silvaniei, pe lângă conducătorul dr. Ioan Ember „ar fi inomis de lipsă să se denumească barem un judecător fiind plasa cea mai mare din judeţ şi agendele multe", iar pe conducătorul judecătoriei îl propunea să fie numit cu rang şi plată de jude de Tablă[58].

La Judecătoria de ocol din Şimleu Silvaniei, preluarea s-a desfăşurat în mai multe etape. În 7 mai 1919[59] dr. Alexandru Aciu era numit de către prefectul judeţului Sălaj în funcţia de primpretor al plasei Şimleul Silvaniei şi depunea jurământul de fidelitate pentru ca, prin raportul trimis de prefect în 28 mai 1919, Consiliului Dirigent, Resortul Internelor, informa:„pe domnul Dr. Alexandru Aciu pe care l-am fost propus de primpretor în Şimleul Silvaniei l-am transferat la judecătoria de ocol din Şimleul Silvaniei. Rog să fie dispenzat. De primpretor în plasa Şimleul Silvaniei îl propun pe domnul Dr. Valer Vicaş avocat în Şimleu"[60]. Astfel, în 20 mai 1919, Alexandru Aciu, în calitate de însărcinat temporar cu conducerea judecătoriei de ocol Şimleul Silvaniei, solicită fostului şef, Muzsay János şi celorlalţi salariaţi să depună jurământul. Ei solicită amânarea acţiunii până la decizia finală a Conferinţei de Pace, declarând că îşi vor continua activitatea. Iată câteva fragmente din procesul verbal: „În urma solicitării verbale a Dr. Aciu Alexandru, însărcinat temporar cu conducerea judecătoriei de ocol, conducătorul judecătoriei de ocol, Muzsay János, a convocat personalul judecătoriei de ocol. La consfătuire a fost prezent reprezentantul Consiliului Dirigent Român din Sibiu - Dr. Aciu Alexandru -, care

[54] *Idem, fond Prefectura judeţului Sălaj, Prefect-administrativ* dosar II-244/1919, f. 1.
[55] *Ibidem.*
[56] *Ibidem.*
[57] *Idem,* dosar II-312/1919, f.1.
[58] *Ibidem,* f. 2.
[59] *Idem,* dosar II-62/1919, f. 1.
[60] *Idem,* dosar II-210/1919, f. 2.

a comunicat funcționarilor că are însărcinarea de a le solicita să depună următorul jurământ de fidelitate: „Eu ... jur pe Atotștiutorul Dumnezeu, de a fi credincios Regelui Ferdinand I și Statului român, de a respecta cu sfințenie legile țării și decretele și ordonanțele Consiliului Dirigent și de a îndeplini cu onoare, conștiință și nepărtinire funcțiunile ce-mi sunt încredințate și a păstra secretul oficios. Așa să-mi ajute Dumnezeu". Declară, de asemenea, că nu dorește întrebuințarea nici unei forme de presiune, dar funcționarii care nu depun jurământul sunt considerați că au renunțat la drepturile de salarizare și pensionare și la funcția pe care o ocupau și că activitatea judecătoriei de ocol se va desfășura în continuare pe baza legislației maghiare adoptate până la data de 18 octombrie 1918 și, respectiv pe baza deciziilor Consiliului Dirigent Român din Sibiu.

Conducătorul judecătoriei de ocol, Muzsay János, după ce arată că el nu dorește influențarea nici unui funcționar, le solicită celor prezenți să-și expună punctele de vedere față de solicitarea formulată de Dr. Aciu Alexandru. După expunerile judecătorilor de ocol, Csiszér Gábor și Gazda László, respectiv a primoficialului Tyuskay István, funcționarii prezenți au luat în unanimitate următoarea hotărâre: „Corpul de magistrați și de funcționari ai judecătoriei de ocol Șimleul Silvaniei roagă - prin intermediul reprezentantului politic Dr. Aciu Alexandru - Consiliul Dirigent Român din Sibiu să se amâne depunerea jurământului de fidelitate până la decizia finală a Conferinței de pace privind apartenența acestui teritoriu. Corpul de funcționari nu refuză depunerea jurământului de fidelitate și cere această amânare doar din motive de conștiință și liniștire a sentimentului național al funcționarilor maghiari. Își oferă serviciile și munca regimului ocupant românesc și declară că este dispus să continue activitatea în conformitate cu cerințele exprimate de Dr. Aciu Alexandru"[61].

La 22 mai 1919, în sala de dezbateri nr. 17 a Judecătoriei de ocol Șimleu Silvaniei, pe baza datelor ședinței din 20 mai 1919, ca urmare a ordonanței nr. 131/1919 a Consiliului Dirigent Român din Sibiu, respectiv a dispozițiilor telefonice ale Prefecturii Sălaj din 21 și 22 mai 1919, cele două părți se întâlnesc din nou, în prezența prefectului județului Sălaj, Dr. Gheorghe Pop, rezultatul fiind același: „Dr. Aciu Alexandru, numit în funcția de conducător al judecătoriei de ocol, comunică funcționarilor convocați că a înaintat - prin intermediul prefectului de Zalău - Consiliului Dirigent cererea lor consemnată în cadrul procesului-verbal întocmit la 20 mai de a amâna depunerea jurământului de fidelitate până la decizia definitivă a Conferinței de pace privind apartenența acestui teritoriu. Însă, în conformitate cu Dispozițiile reprezentantului Consiliului Dirigent - prefectul Dr. Pop Gheorghe - întreabă că, în conformitate cu cele consemnate în cadrul procesului-verbal, dacă sunt dispuși să depună jurământul de fidelitate astăzi sau nu. Comunică, în același timp, consecințele care rezultă în privința drepturilor bănești în cazul refuzului. Cei care au semnat procesul-verbal din 20 mai 1919, care este o anexă a procesului verbal prezent, respectiv Muzsay János – conducătorul judecătoriei de ocol, Csiszér Gábor - judecător de ocol, Lénárt Sándor - judecător de ocol, Gazda László - judecător de ocol, Koncz Sándor - notar, Schlecht Lajos - condicar funciar, Sugatagi Ödön - primoficial, Jancsovics András - primoficial, Tyuskay István - primoficial, Haller József - copist, Kedves György - copist, Roska Vertán - executor judecătoresc, Roth Mária - diurnist, Faff Sándor - diurnist, Formanek Mária, Mészáros Anna - diurnist, Elekes László - diurnist, Erdélyi Farkas - servitor, Bíró István - servitor, cu excepția diurnistului Ghiță Coriolan, declară că sunt dispuși să-și continue activitatea în condițiile

Alexandru Aciu[62]

[61] Gheorghe Iancu, *Op. cit.*, pp. 393-394.

[62] S.J.A.N. Sălaj, *Colecția foto a SJAN Sălaj, Cultură.*

specificate în cadrul procesului-verbal din 20 mai, dar refuză depunerea jurământului de fidelitate şi solicită amânarea depunerii acestui jurământ până la cunoaşterea deciziei definitive a Conferinţei de pace privind apartenenţa acestui teritoriu. Momentan, pâna la primirea deciziei Consiliului Dirigent, Dr. Aciu Alexandru le solicită continuarea activităţii în special domnului conducător al judecătoriei de ocol, cerere acceptată de cei prezenţi [...]. Diurnistul Ghiţă Coriolan declară că este dispus să depună jurământul. [...]"[63].

Pe data de 6 iunie 1919, prin intermediul primarului din Şimleul-Silvaniei, dr. Alexandru Aciu înainta prefectului judeţului Sălaj o „Declaraţie" prin care renunţa la postul de şef al Judecătoriei de ocol din Şimleul-Silvaniei în favoarea domnului dr. Coriolan Meseşian, motivând acestă decizie prin următoarele: „[...] Sosind acasă dl. Dr. Coriolan Meseşian adv., considerând, că şi eu am fost 7 săptămâni internat şi în calitatea mea modestă de director al „Silvaniei" interese obşteşti, îmi reclamă cam deodată activitatea la institutul numit, în firma credinţă, că activitatea mea publică, socială şi românească nu va fi nesocotită şi la timp voi găsi şi eu locul, unde interesele româneşti şi o justă apreciere m-ar reclama, - declar, că renunţ la postul de şef al judecătoriei de ocol, din Şimleu, rog să se dispună de acest post în favorul dlui Dr. Meseşian [...]"[64]. În aceiaşi zi şi prin acelaşi emisar, primarul Ioan Deleu, dr. Coriolan Meseşian, avocat în Şimleu înainta prefectului o „Declaraţiune" prin care era gata să primească conducerea judecătoriei de ocol la caz de nevoie[65].

Cu adresa nr. 295 din 12 iunie 1919, Prefectura judeţului Sălaj informa Tribunalul Zalău că domnul dr. Coriolan Meseşian a fost propus Consiliului Dirigent să fie denumit de jude conducător la Judecătoria de ocol din Şimleu Silvaniei şi solicita să se ia de la dânsul jurământul prescris de fidelitate[67], iar prin adresa din 9 iunie 1919 trimisă Consiliului Dirigent, Resortul Justiţiei era înaintată declaraţiunea domnului Alexandru Aciu, prin care „abzice" de post şi solicita ca în postul de conducător - judecător să fie denumit cu rang de jude de Tablă clasa VI, domnul dr. Coriolan Meseşian, avocat în Şimleu[68]. În aceiaşi zi, prefectul Gheorghe Pop îi telegrafia lui Coriolan Meseşian din Şimleu:„Te-am propus de şef judecător la Judecătoria de ocol din Şimleu. Te rog să preiei judecătoria"[69]. Astfel, în 12 iunie 1919[70] se prezintă la prefectură dr. Coriolan Meseşian, advocat în Şimleul-Silvaniei şi în mâinile prefectului şi în prezenţa domnului Medgyesi Géza, jude de tribunal în Zălau, depune jurământul de fidelitate, iar în ziua de 15 iunie 1919 prelua conducerea Judecătoriei de ocol din Şimleu Silvaniei.

Coriolan Meseşian[66]

Din cuprinsul procesului verbal, redactat în limba maghiară în 15 iunie 1919, reiese că, în calitate de reprezentant al Consiliului Dirigent Român din Sibiu şi în baza ordinului emis de prefectul judeţului Sălaj, Coriolan Meseşian, solicită preşedintelui Muzsay János, predarea tuturor bunurilor mobile şi imobile de la Judecătoria Şimleu Silvaniei. Muzsay János se consultă cu preşedintele Tribunalului Zalău, Medgyesy Geza, care declară, că datorită ocupaţiei militare, prefectul judeţului are drepturi depline, ca reprezentant al guvernului României, el nu poate împiedica în niciun fel acest lucru, ci poate doar protesta. Astfel, propune spre predare, pe lângă bunurile judecătoriei şi temniţei de

[63] *Ibidem*, pp. 394-395.
[64] S.J.A.N. Sălaj, *fond Prefectura judeţului Sălaj, Prefect - administrativ*, dosar II -295/1919, ff. 1-5.
[65] *Ibidem*, f. 2v.
[66] S.J.A.N. Sălaj, *Colecţia foto a SJAN Sălaj, Cultură*.
[67] *Idem, fond Prefectura judeţului Sălaj, Prefect - administrativ*, dosar II -295/1919, ff. 3-5.
[68] *Ibidem*.
[69] *Ibidem*.
[70] *Ibidem*.

la Șimleu Silvaniei și bunurile financiare, contabilicești, documentele respectiv cheile seifului din unitate, toate acestea fiind predate de către Muzsay János lui Coriolan Meseșian, inclusiv biblioraftul președintelui.

În aceeași zi de 15 iunie 1919, Coriolan Meseșian înainta Înaltului Resort al Justiției din Sibiu următorul raport, în șase puncte: „Am onoarea a Vă raporta că eu, cu data de azi, am preluat conducerea judecătoriei de ocol din Șimleul Silvaniei, pe baza îndrumării nr. 295-1919.pref. a d-lui prefect Dr. Gheorghe Pop din județul Sălaj, datată la Zalău, 12 iunie 1919. I. Binevoiți a-mi elibera actul de denumire în regulă, la cazul încuviințării dispozițiilor luate de dl. prefect II. În legătură cu situația de la judecătorie Vă fac cunoscut că atât magistrații acestei judecătorii, cât și personalul de birou conform proceselor-verbale luate de antecesorul meu dl. Dr. Aciu Alexandru, aici sub 1 și 2 acluse, în privința depunerii jurământului oficios și de fidelitate se roagă de respingere până în pronunțarea Conferinței de pace, în ce privește adnectarea de obște a cercului judecătoriei Șimleul Silvaniei. Vă rog prețuitele dispoziții asupra acestei cereri a magistraților și personalului de birou. III. Țin să vă informez că la judecătoria noastră pentru a putea isprăvi agendele prevăzute în paragrafele 7-11 ai articolului de lege 44 din 1868, reclamă doi magistrați pentru agendele în limba maghiară și alți doi magistrați subalterni pentru agendele în limba oficioasă română, rămânând ca pentru lipsurile altor câteva mii de slovaci din o singură comună, Valea Târnei, să se sistematizeze un post de interpret slovac pe lângă judecătorie. IV. Conspectul de leafă și alte competențe a celor aplicați la judecătoria noastră îl alătur sub 3, cu observarea că subscrisul mi-am început cariera juridică ca avocat la 1-a mai 1900, mi-am continuat praxa până la 1-a ianuarie 1916, când am intrat în armată, făcând serviciu până la demobilizarea din octombrie a. tr., iar mai pe urmă am fost târât de ostatic al armatei secuiești, apoi bolșevice, din 1-a martie a.c. până în 26 mai cur. V. Din interes public Vă mai rog să binevoiți a ne trimite toate numerele „Gazetei Oficiale" a Consiliului Dirigent, sosindu-i judecătoriei singurii numeri apărute de la ocuparea Șimleului de către armata română, adică numerii de la 28 în sus. VI. Având, în fine, în vedere greutățile de azi în circulația poștelor, când eventual ușor s-ar pierde actele de înstrăinare a imobilelor pretinse spre înaintare la Resortul de Agricultură în scopul autorizării, fapt ce ar putea cauza daune imense părților negociante și multă pierdere de timp – nu ar putea oare urma această autorizare în fiecare județ din partea prefectului ori a președintelui de tribunal ori a unei comisii de 3, care, fie că ar descinde în acest scop în tot a doua lună singuraticele oficii de cărți funduare, fie că amintitele acte li s-ar înainta spre autorizare numai lor"[72].

Judecătoria de ocol Șimleul Silvaniei[71]

Judecătoria de ocol Jibou a fost preluată în data de 10 iunie 1919 de dr. Gyurkó László, întreg personalul depunând jurământul de fidelitate. Din procesul verbal întocmit în chestiunea depunerii jurământului de către corpul de magistrați și funcționari de la judecătoria de ocol Jibou, aflăm că au fost prezenți: 1. Dr. Gyurkó László - trimisul Consiliului Dirigent Român din Sibiu; 2. Dr. Gáspár Béla - judecător de ocol; 3. Adorján Zoltán - condicar funciar; 4. Bandy Dezsõ - primoficial; 5. Bozó László - cancelarist; 6. Sallak András - copist; 7. Urai Péter - diurnist; 8. Salamon Ilona - diurnist; 9. Halász Márkus - gardian; 10. Csatlós Béni - servitor. În calitate de trimis al Consiliului Dirigent Român din Sibiu, Dr. Gyurkó László a primit jurământul de la: Dr. Gáspár Béla - judecător de ocol, Adorján Zoltán - condicar funciar, Bandy Dezsõ - primoficial, Bozó László - cancelarist, Sallak András – copist, precum și de la Urai Péter - diurnist, Salamon Ilona - diurnist, Halász Márkus - gardian și servitorul Csatlós Béni[73]. La

[71] S.J.A.N. Sălaj, *Colecția foto a SJAN Sălaj, Urbanism*. Fotografia este semnată de judecătorul șef Coriolan Meseșian.
[72] Gheorghe Iancu, *Op cit.* pp. 395-396.
[73] *Ibidem*, p. 407.

12 iunie 1919, dr. Gyurko Vasile înainta prefectului judeţului Sălaj procesul verbal luat la Judecătoria de ocol Jibou cu ocazia depunerii jurământului şi îl ruga să facă dispoziţia necesară ca Perceptoratul din Jibou să plătească salariile şi competinţele restante oficianţilor judecătoriei[74].

Pe data de 18 iunie 1919 prefectul judeţului Sălaj, dr. Gheorghe Pop raporta Consiliului Dirigent, Resortul Justiţie că la Judecătoria de ocol din Jibou personalul a depus jurământul de fidelitate în mâinile d-lui Prezident al Tribunalului Zalău şi ruga să fie numiţi la posturile lor[75].

Din raportul lui Vasile Gyurko, preşedintele Tribunalului Zalău, datat în 2 septembrie 1919 înaintat Consiliului Dirigent Român, Resortul de Justiţie aflăm că Judecătoria de ocol Tăşnad a fost preluată la 27 august 1919 şi cu aceea ocazie unii au depus jurământul de fidelitate, iar alţii nu. De asemenea, în conformitate cu propunerea verbală a dlui şef judecător dr. Virgil Mureşan, solicita următoarele: „[...] 1. să fie încadrat judecătorul Both István ca judecător şi cu astă dată a-l avansa cu două gradaţii, adică în clasa VII gradaţia I. 2. pe conducătorul de cărţi funduare Magyari János şi pe oficianţii Teodor Sonea şi Éber Károly jr., în postul lor de până acum, cu avans câte una gradaţie [...]"[76]. Raportul mai menţionează că: „Judecătorul Koháry József şi notarul Dr. Veress László au denegat depunerea jurământului de fidelitate, Koháry József la moment a fost absolvat de la funcţiunea sa, notarul Dr. Veress László însă fiind necesitate de serviciul său i s-a impus serviciul şi mai departe, până ce va fi înlocuit. Deoarece a fost oprită solvenţiunea magistraţilor şi oficianţilor care n-au depus jurământul, am făcut paşi necesari pentru ca să poată primi - cei care au depus jurământul - competenţele de până acuma şi Vă rog, binevoiţi a dispune asemnarea recerută. Oficianţii Huber Gyula, Székely Mihály şi Mészáros Lajos sunt în vacanţă, din acest motiv n-au fost provocaţi la jurământ şi numai după reîntoarcerea lor la oficiu voi raporta asupra acestora. În calitate de servitori au fost în serviciu Nyika Imre şi Fazekas József, încât şi aceştia au depus jurământul în tabloul sub 1, anexat am arătat datele lor recerute prin ordonaţiunea sub nr. 5953-1919, şi rog, binevoiţi a dispune asemnarea competenţelor lor. Fiindcă afară de dl. şef judecător Dr. Virgil Mureşan a rămas în postul său Both István, care e judecător de clasa prima, şi personalul auxiliar şi manipulant, la Judecătoria de ocol Tăşnad se poate considera deplin organizată"[77].

La 15 septembrie 1919 preşedintele Tribunalului Zalău, Vasile Gyurko transmitea Consiliului Dirigent Român, Resortul Justiţiei o completare la raportul asupra preluării Judecătoriei de ocol Tăşnad şi raporta că: „[...] Iuliu Hubert şi Ludovic Mészáros în 9 l.c. au depus jurământul prescris în § 4. al ordonanţei nr. 121/1919.just., iar Székely Mihály a denegat depunerea jurământului"[78]. Deasemenea, se arată în acelaşi document, şeful judecătoriei dr. Virgil Mureşan: „[...] pe cancelaristul Mihai Székely - deşi a denegat jurământul – l-a reţinut şi pe mai departe în funcţie şi roagă, asemnarea competenţelor sale cu începutul 1 iulie 1919, care competenţă a fost oprită la timpul său. Pe motivul că în urma denegării jurământului cade în categoria acelora care în lipsă de încadrare toate drepturile şi le-au pierdut, am denegat eliberarea competenţelor restante, intrând însă în serviciul, la ordonarea d-lui şef judecător - am dispus ca competenţele lunii curente să fie eliberate. La caz când aţi afla la loc şi eliberarea competenţelor scadente înainte de a prelua judecătoria, binevoiţi a-mi ordona aceasta ca să fac dispoziţia recerută"[79].

Judecătoria de ocol Crasna a fost preluată în data de 10 iunie 1919 de Virgil Barbolovici de la Gyöngyösy Lajos aşa cum reiese din procesul verbal de predare. Astfel, delegatul prefectului judeţului Sălaj, Virgil Barbolovici, se prezintă la Judecătoria Crasna, pentru prelu-

[74] S.J.A.N. Sălaj, *fond Prefectura judeţului Sălaj, Prefect - administrativ,* dosar II-346/1919, f. 1.
[75] Gheorghe Iancu, *Op. cit.*, pp. 407-408.
[76] *Ibidem,* p. 413.
[77] *Ibidem.*
[78] *Ibidem,* p. 414.
[79] *Ibidem.*
[80] S.J.A.N. Sălaj, *Colecţia foto a SJAN Sălaj, Urbanism.*

area conducerii judecătoriei și cere angajaților depunerea jurământului de credință. Dintr-o altă sursă, o copie a procesului-verbal încheiat la Judecătoria Crasna în 26 mai 1919 cu ocazia ședinței la care au fost prezenți angajații instituției, aflăm că, în baza ordinului verbal emis de prefectul județului, toți funcționarii sunt chemați să depună jurământul de credință. Se atrage atenția celor prezenți că au deplină libertate de a decide dacă doresc sau nu depunerea jurământului. Toți cei prezenți au declarat că nu refuză categoric depunerea jurământului dar nici n-o pot face cu conștiința împăcată, susțin cele declarate de președinte și ar prefera să aștepte finalizarea tratatului de pace. De asemenea, sunt dispuși să-și exercite atribuțiile mai departe cu conștiinciozitate, dar fără depunerea jurământului.

La apelul lui Barbolovici Virgil, fostul judecător șef Gyöngyösy Lajos, raporta la 26 mai 1919, că i s-a solicitat să depună jurământul de credință, însă declară că a fost numit de către guvernul Ungariei și de ministrul Justiției maghiare și nu a fost destituit de către aceasta, drept urmare nu poate executa alte ordine. Nefiind eliberat de sub jurământ, nu poate depune un alt jurământ de credință, însă își poate exercita atribuțiile mai departe cu loialitate, dar fără depunerea jurământului.

Referitor la chestiunea depunerii jurământului de fidelitate de către avocați, dintr-un raport datat în 3 iunie 1919 al domnului Dr. Ioan Ember, conducătorul Judecătoriei de ocol din Cehu Silvaniei, adresat prefectului județului Sălaj aflăm că aceștia au fost provocați și dintre ei numai Dr. Mihai Pop a depus jurământul[81]. Dr. Szász Antal, Dr. Kertész Samu, Dr. Gazda Sándor și Dr. László Sándor „nu s-au declarat în merit" și printr-o rogare separată, au cerut amânare[82]. La această solicitare în 11 iunie 1919 prefectul reînapoia cererea domnilor avocați din Cehul Silvaniei, iar conducătorului judecătoriei îi cerea să-i provoace încă o dată să depună jurământul făcându-i atenți la urmările denegării[83]. De asemenea, în 12 iunie 1919 prefectul județului Sălaj, aducea la cunoștința Judecătoriei de ocol din Zalău că: „Consiliul Dirigent cu ordonanța nr. 121/1919 (vezi Gazeta Oficială nr. 11 și 15) a ordonat provocarea avocaților la depunerea jurământului de fidelitate, dându-vă procedura aceasta competinței Dvoastre"[84] și le cerea să procedeze în sensul ordonanței suscitate.

Judecătoria de ocol Crasna[80]

La 3 septembrie 1919, secretarul general al Resortului de Justiție, dr. Alexandru Marta, comunica președinților de tribunale și prefecților următoarele: „Mi s-a adus la cunoștință, că în contra tuturor dispoziținilor luate până acum, diferite autorități judiciare și îndeosebi notarii publici folosesc și acum sigile cu inscripții, ca: „Magyar néptársaság, állami közjegyző, Szatmárnémeti etc". Ordonez prin urmare din nou că folosirea sigilelor ungurești cu orice referire la statul ungar să fie sistate [...]"[85]. Cu executarea și supravegherea îndepliniri acestui ordin încredința pe președinții tribunalelor și prefecții județelor în circumscripția lor.

Acestea sunt doar câteva din documentele depistate de noi, ce se păstrează în fondurile și colecțiile arhivistice de la Arhivele Naționale din Zalău, referitoare la trecerea instituțiilor juridice din Sălaj sub administrație românească și care surprind momentele dificile din aceea perioadă dar și contribuția avocaților din Sălaj la procesul amplu de integrare a acestui domeniu de activitate în structurile României Mari.

---

[81] S.J.A.N. Sălaj, *fond Prefectura județului Sălaj, Prefect - administrativ,* dosar II -296/1919, f.1.

[82] *Ibidem.*

[83] *Ibidem,* f.2.

[84] *Idem,* dosar II-309/1919, f.1.

[85] *Idem,* dosar II-1593/1919, f.1.

Întrebat de Corneliu Coposu, în serile liniştite petrecute împreună cu Iuliu Maniu la Bădăcin, care sunt cele mai importante realizări din viaţa lui, acesta i-a răspuns că după Unirea de la 1918, care este de departe cea mai mare realizare, a urmat introducerea regimului românesc în Transilvania. Acela a fost un moment crucial când 80% din funcţionarii vechiului regim austro-ungar au refuzat jurământul de fidelitate. Atunci s-a înregistrat voluntariatul a 420 de preoţi, a 180 de medici şi a 600 de avocaţi români care au renunţat la meseriile lor ca să ocupe posturi de pretori, de notari, să intre în magistratură pentru a scoate din impas administraţia din Transilvania[86].

Într-adevăr, aşa cum se poate observa şi din documentele inserate în prezentul studiu, instalarea administraţiei româneşti în judeţul Sălaj s-a realizat datorită eforturilor deosebite pe care le-a făcut elita românească, în special cea juridică. A fost nevoie de multă muncă dezinteresată în slujba naţiei, a fost nevoie de diplomaţie, dar şi de hotărâre, pentru a reuşi integrarea firească a Sălajului în cadrul României Mari. Acum, la o sută de ani de la acele evenimente, se cuvine să rememorăm zilele de mari prefaceri pentru naţiunea română şi să cinstim memoria marilor noştri înaintaşi sălăjeni care au făcut istorie.

Daniel - Victor SĂBĂCEAG
Serviciul Judeţean al Arhivelor Naţionale Sălaj
e-mail: sabaceag_daniel@yahoo.com

[86] http://gazetadecluj.ro/contributia-lui-iuliu-maniu-la-marea-unire-de-la-1918.

NORME PRIVIND TRECEREA FRONTIEREI ROMÂNO-MAGHIARE DE CĂTRE PERSOANELE A CĂROR PROPRIETĂȚI AU FOST TĂIATE DE GRANIȚĂ

Paula VIRAG

Abstract: *The study brings into the light information about the rules on the Romanian-Hungarian frontier crossing by persons whose properties were cut off from the border between the two states. In collaboration with the Hungarian authorities, Romanian authorities established a number of rules and instructions on the crossing border for the purpose of agricultural work. According to the norms, the border crossing was allowed only by persons having their homes on one side of the border and whose land were not more than 6 kilometres away from the border. This border crossing could be done based on an individual identification card according to a well-established model by the authorities, the Id issued by the mayor, registered and stamped by the gendarme from the village. The crossing border could be done only from the sunrise to sunset and only on the road and through the control posts specified in the card. It was strictly forbidden to cross the border with weapons, books, diaries, brochures and letters. These rules were applied for a couple of years until the landowners sold their proprieties from the Hungary or they chose moved there.*

Keywords: *rules, frontier, agriculture, identification card, Romanians, Hungarians.*

Pe fondul crizei politice, economice și sociale din Ungaria, de la finalul Primului Război Mondial, au început negocieri între noile autorități politice de la Budapesta și reprezentanții Antantei. Astfel, în 7 noiembrie 1918, la Belgrad a avut loc o primă serie de negocieri între o delegație maghiară condusă de Károly Mihály și generalul francez Louis Franchet d'Espérey[1]. În 13 noiembrie, între reprezentanții comandamentului forțelor armate din Orient și cei ai guvernului maghiar recent constituit, s-a semnat o convenție militară pentru stabilirea detaliilor liniei de demarcație din Transilvania, care să separe trupele aliate și cele maghiare. Această linie a fost trasată arbitrar pe cursul văii superioare a Someșului Mare, Bistrița, Mureș-Sat (astăzi Suseni în județul Mureș), pe valea Mureșului până la confluența sa cu Tisa[2]. Potrivit acestei convenții, pe teritoriul situat la nord de această linie, administrația civilă rămânea în grija administrației civile maghiare. Partea care urma să fie evacuată trebuia ocupată de forțele aliate. Guvernul Károlyi spera ca în această regiune să fie relocate forțele anglo-franco-italiene. Marea Britanie și Italia au refuzat să își trimită unități militare în această zonă. O parte a unităților

[1] Comandantul-șef al forțelor militare ale Antantei din Orient.

[2] Ioan-Aurel Pop, Thomas Nägler, Magzari András (coord.), *Istoria Transilvaniei, Vol. III (de la 1711 până la 1918)*, Ediția a II-a, Ed. Academia Română Centrul de Studii Transilvane, Cluj Napoca, Ed. Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2016. p. 630.

franceze erau așezate în sudul Ungariei, iar o altă parte aveau misiuni în sudul Rusiei. Astfel, singurele trupe aliate care puteau să opereze în Transilvania erau cele române. Spre finalul lunii noiembrie, trupele române pătrund în Transilvania până la linia de demarcație stabilită de Convenția de la Belgrad. Au rămas pe aceste poziții până după votarea la Alba Iulia a Unirii Transilvaniei cu România. Datorită faptului că în interiorul liniei de demarcație, autoritățile maghiare rămâneau pasive la șicanările la care era supusă populația românească de către bande înarmate alcătuite din maghiari și secui, Consiliul Dirigent cere guvernului român să permită trecerea liniei de demarcație de către trupele militare române.

În cursul lunii decembrie 1918, autoritățile române solicită guvernelor aliate să permită armatei române să ocupe întreg teritoriul Transilvaniei. Au urmat mai multe negocieri între autoritățile politice și militare române și reprezentanții Antantei, în urma cărora la 27 ianuarie 1919 Franchet d'Espérey a aprobat o nouă linie de demarcație pe aliniamentul Baia Mare-Dej-Cluj și o zonă neutră de 15 km, care să separe cele două forțe militare. Ca urmare a acestei hotărâri și a retragerii forțelor militare maghiare, armata română a înaintat până pe linia Sighetul Marmației, Baia Mare, Zalău, Ciucea, Zam.

La 26 februarie 1919, Conferința de Pace a aprobat un raport al Consiliului Superior de Război, ce stabilea un nou spațiu de delimitare a forțelor militare românești și maghiare, pe două aliniamente separate de o zonă neutră, la est de aliniamentul român, care urma linia ferată Arad-Salonta-Oradea-Satu Mare. Toate aceste localități urmau să fie excluse de la ocupația militară românească, dar erau susceptibile, ca și calea ferată, de a fi utilizate de armata și populația românească, sub control aliat. La vest de aliniamentul ungar urma o linie pornind de la Tisa, 5 km nord-vest de Vásárosnamény, la 5 km vest de Debrecen, la 3 km vest de Dévaványa și Gyom, la 5 km de Orosháza, Hódmezővásárhely și Szeged. Limita nordică era Someșul, iar cea sudică Mureșul. Între cele două aliniamente se crea o zonă neutră, ce urma să fie ocupată de forțe franceze, engleze, italiene și, dacă era posibil, americane[3].

Guvernul Republicii Sfaturilor de la Budapesta a refuzat aplicarea prevederilor Conferinței de Pace de la Paris și a ordonat mobilizarea generală. În urma unor ciocniri militare între armatele maghiară și română, trupele române și-au continuat înaintarea, atingând la 30 aprilie-1 mai 1919 aliniamentul Tisei și realizând joncțiunea cu trupele cehoslovace în regiunea Csap-Munkács. De aici au continuat înaintarea pe teritoriul Ungariei, ajungând în 3 august 1919 la Budapesta.

În urma încheierii convenției militare de armistițiu între România și Ungaria, în 13 noiembrie 1919 a început retragerea trupelor militare române din capitala statului maghiar, retragere care s-a încheiat la finalul lunii martie 1920.

În 4 iunie 1920, la Trianon s-a semnat tratatul dintre Antantă și Ungaria, care stabilea și granița dintre acesta și România. Aceste prevederi au influențat și suprafața comitatului Satu Mare, străbătut de linia de frontieră dintre România și Ungaria, dar și de cea dintre România și Cehoslovacia. Astfel, Sătmarul a suferit pierderi teritoriale însemnate: Plășile Mátészalka, Fehérgyarmat și Csenger care cuprindeau "un număr însemnat de comune românești și vreo câteva zeci de mii de români cari locuiesc teritoriile până la Tisa", care trebuia să devină granița naturală a României. S-a primit în schimb plasa Halmeu de la fostul județ Ugocea care s-a anexat Cehoslovaciei[4].

Frontiera româno-cehoslovacă s-a fixat în urma tratatelor de pace cu Austria (Saint-Germain-en Laye, 19 septembrie 1919) și Ungaria (Trianon, 2 iunie 1920), precum și Tratatului

[3] *Ibidem*, p. 635.

[4] Claudiu Porumbăcean, *Împărțirea bunurilor fostului județ Ugocea între România și Cehoslovacia în urma divizării lui de frontiera dintre cele două state*, în „Relații româno-ucrainene", Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, Ed. Ecou Transilvan, Cluj Napoca, 2017, p. 125.

Frontierelor din 10 august 1920. Maramureşul a fost tăiat în două, datorită fixării graniţei dintre cele două state pe cursul Tisei. Malul stâng al râului de la Vişeu până la Teceu, urmând apoi traseul Tarna Mare-Halmeu a revenit României.

În 1920, în urma stabilirii limitelor teritoriale ale României, judeţul Satu Mare, situat în parte de nord-vest a ţării se învecina în nord cu Cehoslovacia, în est cu judeţul Maramureş, în sud-est cu judeţul Solnoc-Dobâca, în sud cu judeţul Sălaj, în sud-vest cu Bihor, iar în vest cu Ungaria. Punctul său cel mai nordic era Tarna Mare, cel mai sudic localitatea Varaiu. Limita estică era reprezentată de Cavnic, iar cea vestică de Boghiş. Astfel, judeţul Satu Mare avea o suprafaţă de 4.242 km^2.

După trasarea frontierelor au apărut o serie de probleme de ordin administrativ care au trebuit rezolvate atât de autorităţile române, cât şi ce cele maghiare. Una dintre chestiuni era referitoare la munca câmpului de către persoanele care locuiau pe teritoriul României, dar erau proprietari de terenuri agricole aflate pe teritoriul Ungariei.

În colaborare cu autorităţile maghiare, Consiliu Dirigent a stabilit o serie de norme şi instrucţiuni cu privire la trecerea frontierei în vederea efectuării muncilor agricole pentru "populaţia care avea proprietăţi rurale care sunt tăiate de linia de frontieră sau sunt în imediata apropiere a frontierei"[5]. Potrivit acestor norme, se admitea trecerea frontierei numai de către persoanele care aveau domiciliu de o parte şi de alta a frontierei şi a căror terenuri se aflau la o depărtare de maximum 6 km de graniţă.

Trecerea frontierei se putea face în baza unei cărţi de legitimaţie individuală după un model bine stabilit de către autorităţi, legitimaţie eliberată de primarul localităţii de domiciliu, înscrisă şi vizată de jandarmul din sat, dar şi de primpretor, în care erau trecute cu exactitate toate datele prevăzute. Aceste acte erau întocmite atât pentru proprietarul pământului, cât şi pentru persoanele care îl însoţeau la munca câmpului.

Pentru a avea o evidenţă clară a tuturor persoanelor care aveau proprietăţi tăiate de frontiera cu Ungaria, prefecţii judeţelor Satu Mare, Bihor şi Arad au dat ordine stricte ca "în fiecare comună o comisie compusă din: primar, jandarm, preceptor sau agentul să întocmească imediat şi cel mult în decurs de cinci zile tablouri nominale cu locuitorii din comunele respective ce au pământuri tăiate de frontieră sau la o distanţă până la 6 k<ilo>m<etrii> de partea cealaltă a frontierei"[6]. În aceste statistici trebuia să se specifice locul unde se afla moşia, întinderea acesteia, numărul cadastral sau rolul de înscriere a moşiei, aceste date luându-se din registrul cadastral. Listele trebuia întocmite în 5 exemplare unul pentru jandarmul din sat, unul pentru primpretor, al treilea pentru Comandamentul militar de sector, al patrulea pentru postul vamal, iar al cincilea pentru Corpul Vânătorilor.

Pe baza acestor liste urma să se realizeze carnetele de legitimaţie pentru fiecare persoană care trebuia să treacă frontiera pentru a-şi munci terenurile agricole. În aceste carnete s-a trecut detaliat „numărul de vite (arătând la fiecare vită semnalmentele) numărul vechiculelor, harnaşamentului şi instrumentelor agricole, cu care are nevoie a trece frontiera. Apoi ele se vor trimite imediat la primpretorul care le va viza. Acestea odată întocmite şi semnate au fost trimite sau prezentate postului de vamă, cel mai apropiat spre certificare, care va lua şi măsurile specificate în legea generală a vămilor şi ordinelor în vigoare în legătură cu convenţia încheiată"[7].

Atât primăriile comunelor cât şi postul de jandarmi aveau un registru în care treceau în ordine alfabetică numele persoanei care pleacă în Ungaria, data plecării, data înapoierii în comună, animalele şi diversele ustensile luate cu ei pentru munca câmpului. Posturile de jan-

[5] Arhivele Naţionale ale României, Biroul Judeţean Satu Mare (ANRJSM), fond *Prefectura Judeţului Satu Mare*, seria 7, dosar număr 1/1920, ff.4-10.

[6] *Ibidem*.

[7] *Ibidem*.

darmi mai aveau încă un registru în care înscriau numele persoanelor venite din Ungaria la munca câmpului.

Legitimațiile odată obținute de la autoritățile civile, semnate de subprefectul și de postul de vamă, erau trimite spre vizare Comandamentului militar de sector astfel:

a) „Teritoriul dela râul Tissa (Tissa Ujlak [Вилок (Vilok), UKR] – Kijralyhaza [*Королеве (Korolevo), UKR*] până la R<âul> Craszna / Sapi Estn Kiraly Darocz [Craidorolț] / în localitatea Satu Mare.

b) Râul Kraszna / Sapi sctn Kiraly Darocz / până la Canalul Berettyo / linia Kis Maria - Szallard Jobb cu reședința la Ermihaly-Falva [Valea lui Mihai].

c) Canalul Beretys (linia Kis Maria Szalard Jobb) până la linia Ugra Cseffa – Janosda [Ianoșda] / cu reședința OradeaDela linia Ugra Cseffa Janisda până la Crișul Alb cu reședința la Salonta Mare.

d) Dela Crișul Alb până la Mureș, în localitatea Arâs"[8].

Cărțile de legitimație vizate de Comandamentul militar de sector au fot trimise companiei sau plutonul de grăniceri. Aceștia, prin intermediul jandarmilor maghiari, le-au trimis în Ungaria pentru a se pune viza subpreturei și a Comandamentului militar al comitatului de dincolo de frontieră. După vizarea lor și de către partea maghiară, ele au putut fi înapoiate, tot pe calea pe care au fost trimise și restituite locuitorilor.

Procesul a fost identic și cu cărțile de legitimație care s-au trimis din Ungaria pentru a fi vizate de subprefectul din județele de frontieră românești și de Comandantul militar al sectorului din teritoriul românesc. Acesta din urmă avea grijă ca după ce au fost vizate să le retrimită imediat în Ungaria

Aceste cărți de legitimație trebuiau să se reînnoiască din două în două luni, prezentându-se Comandamentelor militare.

Trecerile peste linia de frontieră s-au făcut numai de la răsăritul și până la apusul soarelui și numai pe drumul și prin postul de control specificat în cartea de legitimație. În tot cuprinsul zonei de 6 km de-a lungul frontierei era cu desăvârșire interzisă circulația oricărei persoane pe timpul nopții, de la apusul până la răsăritul soarelui.

De asemenea, era interzisă trecerea peste linia de frontieră a armelor, munițiilor, cărților, jurnalelor, broșurilor, scrisorilor. Posturile de control, respectiv posturile de vamă de pe frontieră făceau o amănunțită percheziție persoanelor care treceau prin acea zonă, verificând în același timp carnetele de legitimație. Celor care nu aveau viza Comandamentului militar de sector, nu li se permitea trecerea.

Un alt aspect important legat de trecerea liniei de frontieră era cel al vestimentației pentru că nu se putea trece dintr-o țară în alta decât în haine civile[9].

La punctele de trecere a frontierei trebuiau întocmite, în ordine alfabetică, 2 registre: unul pentru cei din România, care se duc în Ungaria, iar al doilea pentru cei care vin din Ungaria pe teritoriul României pentru munca câmpului. Posturile de control notau în registrul respectiv numele tuturor persoanelor, data de plecare și data de înapoiere. Se făceau observațiile necesare despre persoanele "dubioase", care vin și se duc de mai multe ori peste frontieră.

Persoanele venite din Ungaria, pentru munca câmpului, după trecerea punctului de control de la frontieră și verificarea actelor erau obligate să se prezinte la postul de jandarmi de care aparține proprietatea agricolă. Aici au fost înscrișI nominal și declarau că nu vor părăsi acea localitate fără știrea autorităților și că nu vor întreprinde nimic contra intereselor statului român.

[8] *Ibidem.*

[9] *Ibidem.*

Produsele solului obținute de către proprietarii care veneau să-și muncească pământurile pe teritoriul României, au fost controlate de funcționarul vamal pentru întocmirea formalităților vamale. Jumătate din produse trebuiau să rămână pe teritoriul unde se găsea proprietatea, iar cealaltă jumătate era la dispoziția proprietarului care putea să le vândă pe loc sau să le transporte în Ungaria în conformitate cu legea generală a vămilor și convenției încheiate. Excepție se făcea doar în cazul produselor al căror export era interzis de țara unde se află proprietatea, aceste produse neputându-se trece de partea cealaltă a frontierei. Contravaloarea în bani a prețului de vânzare putea fi exportată chiar dacă se depășea suma maximă prevăzută de dispozițiile aflate în vigoare. Proveniența produselor precum și totalul sumei de exportare erau controlate și aprobate de Serviciul vamal, emițându-se un act oficial.

Nu se făcea nici o rechiziție din animalele, vehiculele, harnașamentele, instrumentele agricole care însoțeau persoana venită pentru munca câmpului și care se găseau trecute în carnetul de legitimați, însă ele nu puteau fi înstrăinate de proprietar decât dacă se vindeau odată cu imobilul.

Se garanta libertatea muncii tuturor persoanelor venite pentru munca câmpului precum și libera de întoarcere la domiciliul unde a venit. La terminarea perioadei de lucru pentru care a venit, persoana sau persoanele care doreau să plece, se prezentau la postul de jandarmi, care le asigura plecarea din comună, comunicându-le postul de control al frontierei pe unde trebuiau să iasă din țară, punct ce era trecut în cartea de legitimație.

La înapoierea în țară a persoanelor care au trecut în Ungaria în scopul muncilor agricole, după terminarea operațiunilor de control de la posturile de trecere se prezentau direct la postul de jandarmi de care aparținea comuna unde locuiau anunțându-și sosirea[10].

Autoritățile militare și posturile de jandarmi urmăreau îndeaproape activitatea persoanelor care veneau din Ungaria. În caz de abatere de la obligațiile lor, dar și în cazul când se dovedau că au săvârșit fapte care contraveneau intereselor statului român, se luau măsurile cuvenite.

Aceste norme au fost respectate cu strictețe de către autoritățile românești făcându-se astfel posibilă trecerea frontierei cu Ungaria în vederea realizării muncilor agricole de către persoanele a căror proprietăți au fost tăiate de către granița româno-ungară.

ANEXĂ

Instrucțiuni privind trecerea noii frontiere a României cu Ungaria în vederea lucrării pământului din Ungaria, aflat în proprietatea unor persoane domiciliate în România și vice-versa.

Instrucțiuni

Cu privire la trecerea peste frontieră în vederea executării muncilor agricole:

Pentru a înlesni populațiunea a căror proprietăți rurale sînt taiate de linia de frontieră sau sînt în imediata apropiere a frontierei; s'au stabilit următoarele norme de trecere:

1) De admite trecerea peste frontieră numai a persoanelor care având domiciliu de o parte sau de alta a frontierei, nu au aceste terenuri mai departe de 6 k<ilo>metr<i>, de partea opusă a frontierei. Vor fi considerați la fel membrii familiei agricultorilor care cultivă personal pământul, asemenea ajutoarele administratorii, lucrătorii și muncitorii permanenți cari vor fi necesari pentru cultivarea terenurilor menționate mai sus.

2) Limita la Est și Vest de frontieră a teritoriului care ar coprinde specificările dela punctul 1 sînt:

Limita de Est, până la linia liziera de est a satelor Tivadar și Vorgolany [Forgolány

[10] *Ibidem.*

(HU), *Форголань (UKR)*], liziera de est a fermelor Szaplanczaz, t<a> n<ya>, și Czedregy t<a> n<ya>, liziera de est a satului Fertes almasy, cota 124, din pădurea Egett, liziera est a fermelor Kőlcsei Akos și Berger, liziera est a satelor Homok [Nisipeni], liziera de est a fermei Bodony t<a> n<ya>, liziera de est a satului p<u>sz<ta> Dorolz, liziera de est a fermei Miklos t<a> n<ya>, și a satului Vetes [Vetiș] cota 115 est de Csenger Bagos, cota 117 vest de satul Samos Dob [Doba], de aici în linie dreaptă până la liziera sudică a satului Kalmand [Cămin] liziera estică a satelor Feny [Foieni] și Bere [Berea], Csanakősz [Ciumești], liziera est a fermei Fertikas t<a> n<ya> liziera Vest a satului Szanislo [Sanislău], liziera est a caselor Flintas și fermelor Nyir liger p<u>sz<ta>, Kigyios p<u>sz<ta> și Csanallos [Urziceni] p<u>sz<ta>, liziera de est a satului Erkőstvelyes [Curtuișeni] și liziera vest a satului Ermihalyfalva [Valea lui Mihai], liziera est a satului Er Senyen, aceia a fermei Nagy Gyorgy t<a> n<ya>, și a satului Keserii, cota 109/2 k<ilo>m<etri> N<ord> V<est> Kis-Keredy. Bifurcația căii ferate Vest de Szekelhid [Săcuieni], liziera est a satului Czakaly și de vest a satului Bihardioszeg [Diosig], liziera est a fermei Lawassy t<a> n<ya> și cea de vest a fermei Gyapolinyr și a satelor Pap Tamassy [Tămășeu] și Bihar [Biharia]. De aici în linie dreaptă la gara Varai Púsöky [Episcopia Bihor], apoi liziera vest a fermei Miske nyr, liziera de est Barakony [Brakoň, SK], liziera est Inand, est Csobauliu sud Pucsi t<a> n<ya>, est de Varga Sandor și Vegh Andras t<a> n<ya>, est Köleszer p<u>sz<ta> lizierele de est ale satelor Illye [Ciumeghiu] și Fekete Gyarmat [Iermata Neagra], apoi vest de Teleki Kut și Garta t<a> n<ya> - liziera de est Siklo-vest Simandi Uj Myr, est Topilla t<a> n<ya>, Liziera Kurties, cota 111 (Kermanne Kal) cota 104 (3 k<ilo>m<etrii> sud Tornaya, cota 108 sud-vest Nemet Pereg [Peregu Mare]) cota 101 (Istanovics Pal.)

b) Limita de Vest până la linia:

liziera de vest a satului Tissa Becs a fermei Szekeres t<a> n<ya>, acea a satului Bot Palai Barkoczy și a satului Ricse, a pustei Risce p<u>sz<ta> în fine liziera de vest a satelor Csaszlo și Csegold și Anghyales, apoi liziera de nord a satului Porcsalma și aceia de sud a satelor Nagy Ecser și Fabianhaza, liziera de Nord a fermelor Csobohaza și Sarga t<a> n<ya> liziera nord și vest a satului Nyir Vasvari, liziera Vest a satelor Pillis-Pillisce, Eusceuse și Nyir Beltek, liziera de vest a fermelor Kis Pülop t<a> n<ya> Tot falu, liziera vest a satelor S<zen>t Gyorgy [Svätý, SK], Alvany [Abranovce]și Buda Abrany, vest fermele Csonkafuz t<a> n<ya> și Csoshaz (cotele 132 și 137/ vest Uj Leta), vest Uj Vari t<a> n<ya> vest satul Vertes și ferma Irony t<a> n<ya>, ferma Frater Gyula t<a> n<ya>

liziera est satul Eszter, est via Korhaukert, liziera a satului Bojt, liziera Vest a satului Bihar Mezo-Keresztes vest ferma Czahos p<u>sz<ta>, liziera vest a satelor Kőrőszeg Apati, Sakal [Șercad], Ugra Szadany, liziera vest a fermelor Egyes tanya, și Nagy Geaute p<u>sz<ta liziera vest a satului Sarkad-Kerestur [Crâstor] t<a>n<ya> și a satului Sarkad, apoi liziera de Vest a fermelor Kősszhaz și Farkas Zsigo t<a>n<ya> a orașului Gyula, lizierele de vest a satului Ketegyhaza [Chitihaz sau Sfânta Ana], liziera vest a fermelor Buck, Buck pal t<a>n<ya> Botoși t<a>n<ya> Br Sinai t<a>n<ya> Br Sinnai mir Anasztaszinyr, Iakabffy Vilmos nyr, Nyieck, t<a>n<ya>, Forfman t<a>n<ya>, apoi merge prin Stansi t<a>n<ya>, sud Bauer t<a>n<ya>, sud Purgly mir sud gara Peregi mir, liziera nord Mezohegyes [Mezigheș], liziera est Pitvaros, apoi în linie dreaptă la Colțul Vestic al satului Kovegy și liziera de vest Mgy Csanad și liziera est Apatyfalva [Patfal].

3) Trecerea va avea loc în baza unei cărți de legitimație individuală de modelul ce se alătură (anexa n<umărul> 1) eliberată de primarul respectiv, înscrisă și vizată de jandarmul din sat și apoi vizată de primpretorul respectiv, în care se va completa cu multă exactitate toate datele cuprinse în ea.

Aceste (cazuri) cărți de legitimație se va face atât pentru proprietarul pământului cât și pentru fiecare persoană ce-l însoțește la munca câmpului.

4) În acest scop D<om>nii Prefecți de județe (Satu Mare, Bihor și Arad) sunt rugați a da ordine stricte ca în fiecare comună o comisie compusă din: primar, jandarm, preceptor sau agentul sau să întocmească imediat și cel mult în decurs de cinci zile tablouri nominale cu locuitorii din comunele respective ce au pământuri tăiate de frontieră sau la o distanță până la 6 k<ilo>m<etrii> de partea cealaltă a frontierei

Se va specifica unde se află moșia, ce întindere are, pe teritoriul cărei comuni, numărul cadastral sau rolul de înscriere al moșiei, aceste date fiind luate de înscrierile oficiale din registru cadastru și fiind purul adevăr. Aceste tablouri întocmite în cinci exemplare se vor trimite: a. unul la jandarmul din sat, b, altul la primpretor, c, al treilea Comandamentului militar de sector și d, al patrulea postului vamal cel mai apropiat e, al cincilea Corpului Vânătorilor.

Pe baza acestor tablouri, vor întocmi apoi carnete de legitimație pentru fiecare persoană care are nevoie a trece frontiera. În carnete se vor trece detailat numărul de vite (arătând la fiecare vită semnalmentele) numărul vechiculelor, harnașamentului și instrumentelor agricole, cu care are nevoie a trece frontiera. Apoi ele se vor trimite imediat la primpretorul respectiv care le va viza. Acestea odată întocmite și semnate astfel se vor trimite sau prezenta postului de vamă, cel mai apropiat spre certificare, care va lua și măsurile specificate în legea generală a vămilor și ordinelor în vigoare în legătură cu convenția încheiată.

5) Atât primăriile comunelor sau și postul de jandarmi respectiv, vor avea un registm alfabetic în care vor trece numele persoanei care pleacă în Ungaria, data plecării, data înapoierei în comună, animalele și diversele utensile luate cu ei pentru munca câmpului (anexa 3). Posturile de jandarmi vor mai încă un registm în care vor înscrie numele persoanelor venite din Ungaria la munca câmpului, de proba modelului arătat (anexa 4).

6) Legitimațiile odată obținute dela autoritatea civilă semnate de subprefectul și postul de vamă respectiv se vor trimite spre vizare Comandamentului militar de sector dupe cum urmează:

e) Teritoriul dela râul Tissa (Tissa Ujlak [Вилок (Vilok), UKR] – Kijralyhaza [*Королеве (Korolevo), UKR*] până la R<âul> Craszna / Sapi Estn Kiraly Darocz [Craidorolț] / în localitatea Satu Mare.

f) Râul Kraszna / Sapi sctn Kiraly Darocz / până la Canalul Berettyo / linia Kis Maria – Szallard Jobb cu reședința la Ermihaly-Falva [Valea lui Mihai].

g) Canalul Beretys (linia Kis Maria Szalard Jobb) până la linia Ugra Cseffa – Janosda [Ianoșda] / cu reședința Oradea

h) Dela linia Ugra Cseffa Janisda până la Crișul Alb cu reședința la Salonta Mare.

i) Dela Crișul Alb până la Mureș, în localitatea Arâs.

7) Cărțile de legitimație vizate de Comandamentul militar de sector se vor trimite prin compania sau plutonul de grăniceri respectiv, iar aceștia prin jandarmii maghiari, în cealaltă parte în Ungaria pentru a se pune viza subpreturei și a Comandamentului militar a comitatului din acea parte, care vor fi înapoiate, tot pe calea care au fost trimise și restituite locuitorilor.

8) Procesul va fi identic cu cărțile de legitimație ce se vor trimite din Ungaria pentru a se viza de subprefectul. Comandantul militar al sectorului din teritoriul nostru. Acesta din urmă va avea grijă a le trimite imediat înapoi, vizate prin procedeul specificat la punctul 8.

9) Aceste cărți de legitimație se vor reînoi din două în două luni, prezentându-se Comandamentelor militare respective care le vor face viza din nou.

10) Trecerile peste linia de frontieră se vor face numai dela răsăritul și până la apusul soarelui și numai pe drumul și prin postul de control specificat în cartea de legitimație. În tot cuprinsul zonei de 6 k<ilo>m<etrii> specificate la punctul 2 alin<iatul> a, în lungul frontierei este cu desăvârșire interzis circulația oricărei persoane pe timpul noaptei, de la apusul până la răsăritul soarelui.

11) Este cu totul interzis a introduce peste linia de frontieră: arme, muniții, cărți, jurnale, broșuri, scrisori. Posturile de control, respectiv posturile de vamă de pe frontieră menționate la punctul 13, vor face o amănunțită percheziționare persoanelor care se duc sau viu peste frontieră, verificând în același timp cu multă strictețe carnetele de legitimație, care nu vor avea viza Comandamentului militar de sector, nu se va ține seama și nu i-se va permite trecerea.

Trecerea liniei de frontieră nu este permisă decât în haine civile.

12) Posturile de control sunt:

a) De partea României: Pete, Borvely, Er Mihalifalva, Nagy-Salonta, Bors Köröszeg, Cseffa, Slația, Kotegyau, Atilaks, Gyula-Varsaud, locul unde atinge frontiera șoseaua Kurtici-Kötögkehaza, Sus-Varja, Toruia, Nagylak, Csanad.

b) De partea Ungariei: Kisgceg, Csenger, Vallaj, Sz<en>t Gyorau, Abrayi, Nagy Kereky, Artaud, Berck, Boszörmeny, Gsezt, stația Kotegyau, Elek, Gyula Vari, Lökoshaza, Dombegyhaza, Butonia, Csenad Palata, Magyar Csanad.

13) La punctele de frontieră specificate sub N<umărul> 13 aliniatul a, batalioanele de grăniceri, vor fi înființată imediat dela primirea prezentului ordin, cele 2 registre mari alfabetice, unul pentru aceia din teritoriul nostru, care se duc în Ungaria, iar al 2 lea pentru cei ce viu din Ungaria în teritoriul nostru pentru munca câmpului. Registrele vor avea aliniamentul după modelul dat anexa 2.

14) Posturile de control vor nota la registrul respectiv numele tuturor persoanelor, data de plecare și data de înapoiere, Va face observațiunile necesare asupra persoanelor dubioase, cari viu și se duc de numeroase ori peste frontieră.

15) Persoanele odată trecute peste frontieră (fie cele care trec în Ungaria, fie cele care vin din Ungaria, pe teritoriul nostru) în decursul muncilor agricole, nu vor avea voe a trece înapoi frontiera decât cel mai des din săptămână în săptămână.

16) Postul de control vor face pe cartela de legitimație atât la ducere cât și la înapoere, fiecărei personal următoarele vize, tăindu-se cu cerneală Esit sau Intrat după caz, rămânând bun de citi acea ce nu se va tăia.

Eșit din țară, ziua..... luna.....1920

Intrat în.....

Șeful postului de control.....

Trecându-se în registrul respectiv la rubrica Da numai Data ex<emplu>: 16.VII.1920

Ei vor putea duce cu ei odată pentru totdeauna; hrana lor (odată) pentru una săptămână.

19) Persoanele venite din Ungaria, pentru munca câmpului, după trecerea la punctul de control de frontieră, și verificarea actelor vor fi obligați a se prezenta imediat la postul de jandarmi, de care depinde moșia (terenul) ce urmează să se cultive; unde vor fi înscriși nominal și lua declarații că nu vor a părăsi acel loc fără știrea postului de jandarmi și nu vor lucra nimic contra intereselor statului român (anexa 5). Jandarmeria este obligată a lua imediat această declarațiune.

20) Este interzis cu desăvârșire trecerea acestor persoane la Est de linia firată la punctul 2 aliniatul a, iar în cuprinsul acestei zone de 6 k<ilo>m<etrii> se admite circulația numai până la comuna prima învecinată din locul unde se află moșia și aceasta cu permis special dat de postul de jandarmi pe timp limitat (anexa 6) anunțându-se atât la plecare cât și la înapoiere.

21) Produsele solului proprietarilor ce vin să-și muncească pământurile pe teritoriul României, vor fi controlate de funcționarul vamal respectiv, pentru facerea formalităților vamale.

22) Jumătate din produsul solului trebuie să rămână pe teritoriul unde se găsește proprietatea, cealaltă jumătate rămâne liberă la dispoziția proprietății care va putea să le vândă pe loc sau să le transporte pe celălalt teritoriu în conformitate cu legea generală a vămilor și convenției închiate.

Se va face ezcepție în produsele al căror export este interzis de țara unde se află proprietatea și anume aceste produse nu se pot trece de partea cealaltă a frontierei. Contra valoarea în bani a prețului de vânzare va putea di de asemenea exportată chiar dacă se depășește suma prevăzută cu maximum prin dispozițiunile respective în vigoare. Proveniența produselor precum și totalul sumei de exportare vor fi controlate și aprobate de Serviciul vamal, emițându-se un act oficial.

23) Nu se face nici o rechiziționе din animalele, vehiculele, harnașamentele, instrumentele agricole ce însoțesc persoana venită pentru munca câmpului și care se găsesc trecute în carnetul de legitimație - Ele nu vor putea fi înstrăinate de proprietar decât dacă se înstrăinează cu imobilul.

24) Se garantează libertatea de a munci tuturor persoanelor venite pentru munca câmpului precum și libera întoarcere la domiciliul unde a venit.

25) La terminarea perioadei de lucru, pentru care a venit persoana sau persoanele sau atunci când ele voesc a pleca, se vor prezenta în acest scop postului de jandarmi respectiv, care le va înlesni plecarea din comună, dirijându-l către postul de control din frontiera pe unde trebuie să iasă din țară, punct ce este trecut în cartea de legitimație, unde se vor îndeplini cele specificate la punctele 12, 14, 15 și 17.

26) La înapoierea în țară a persoanelor care au trecut în Ungaria în scopul muncilor agricole, după terminarea operațiunilor de control dela posturile de trecere se vor prezenta direct postului de jandarmi, care aparține comuna unde locuiește, anunțând sosirea sa.

27) Comandanții militari prin organele de care dispun și posturile de jandarmi, vor urmări îndeaproape activitatea persoanelor ce au venit din Ungaria.

În caz de abatere de la obligațiunile specificate la punctul 18 și în caz când se vor dovedi în sarcina lor, intențiuni rele sau fapte contra interesului statului, se vor dresa actele cuvenite și înainta imediat spre cercetare, pretoratelor militare respective.

28) Fiecare autoritate va îndeplini atribuțiunile din prezentele instrucțiuni.

29) Comandanții militari de sectoare, unitățile de grăniceri și jandarmi vor veghea la stricta executărei a prezentelor dispoziționi.

Postul de jandarmi..... Anexa N<umărul> 6

Permis de circulație

D.....supus maghiar, venit pentru munca agricolă a moșiei..... aparținând teritoriului comunei..... plasa....., are voe a merge în comuna.....

Pleacă în ziua de..... și se înapoiază în ziua de.....

Prezentul permis este valabil pentru o singură călătorie, după care se va preda locului de emitere.

Șeful Postului de jandarmi

.....

Anexa N<umărul> 5

Declarație

Subsemantul ..... supus statului maghiar, având domiciliul fix în comuna ..... Comitatul ..... declar aici că:

1) Am venit pe teritoriul României pentru munca agricolă a moșiei, aparținând teritoriului comunei.....

2) Nu mă voi depărta de acest loc fără a mă prezenta în acest scop postului de jandarmi.....

3) La terminarea muncei agricole voi anunța șa timp prin postul de Jandarmi, Comandamentul militar de Sector și Serviciul vamal, pentru verificarea produselor mele.

4) La părăsirea teritoriului român, mă voi prezenta postului de jandarmi, pentru a fi condus la punctul de trecere.

5) Pe tot timpul șederii mele pe teritoriul român, mă voi supune tuturor legilor și dispozițiunilor în vigoare și nu voi lucra prin vorbă sau fapte, nimic contra Statului și Armatei Române.

6) În caz de nerespectare a acestor obligațiuni voi fi justițiabil de instanțele judecătorești militare române.

Semnătura.....

Se certifică de noi, că prezenta Declarație s'a dat în fața noastră, iar semnătura declatantului este originală.

Șeful Postului de Jandarmi

.....

Comandamentul Corpului Vânătorilor
General (ss) Moșoiu
Șef de stat-major
L<oco>t<enet> Colonel A. Hegulescu
ANBJSM, fond Prefectura Județului Satu Mare, seria 7, dosar număr 1/1920, ff.4-10.

Paula Virag
Muzeul Județean Satu Mare
Satu Mare, RO
e-mail: pcvirag@gmailcom

SĂTMĂRENII ȘI MARELE RĂZBOI

Diana KINCES

Abstract: *The First World War meant heavy human and material sacrifices for Satu Mare regions, although it was not directly affected by the battles. As part of the Austro-Hungarian dualist empire, Transylvania entered the war immediately after its outbreak. For the Romanian population of Satu Mare, the Great War meant the beginning of a series of sacrifices.*

The Great Union from 1 December 1918 did not mean the end of the war for Satu Mare regions. Although there were 117 official delegates who sustained the unconditioned union with Romania, the political games of the time delayed the union process for almost 5 months, the people here knowing the horrors of a regime that left tragic traces in our national history.

The Romanian army's battles for the liberation of the county and the city of Satu Mare began on April 16, 1919, the liberation being the result of a successful military strategy that made the Romanian army to take control over the major cities Satu Mare – Carei – Oradea – Salonta in just five days of operations.

One of the combatants enrolled in the Austro-Hungarian army and sent on the fronts of Italy and Russia was Aurel Pop, a young artist from Satu Mare. This young painter survived the First World War, and continued his career becoming the most important plastic artist in the landscapes of Satu Mare. His work of art was strongly influenced by his participation at the war and they transmit the strong emotions and the terrible events of the wartime.

The First World War left deep wounds among the entire population, but it also meant the achieving of such a precious goal, the union of all Romanians. The unification of 1918 has produced profound mutations in the collective mentality of the Romanians, has removed borders, various physical obstacles at a fast pace, the integration process progressed, the Romanians being convinced that only within the unitary national state could achieve their aspirations for the better.

Keywords: *First World War, 1919, Aurel Pop, Satu Mare, Romanian army.*

Primul Război Mondial a însemnat și pentru ținuturile sătmărene grele sacrificii materiale și umane, cu toate că Sătmarul nu a fost afectat de lupte în mod direct. Ca parte componentă a imperiului dualist austro – ungar, Transilvania a intrat în război imediat după izbucnirea acestuia. Sătmărenii au fost mobilizați în două regimente: Regimentul 5 de linie (cu componență predominant românească) și Regimentul 12 infanterie de honvezi, cu garnizoanele în Satu Mare, Carei și Sighetu Marmației, având comandamentul la Satu Mare, plecând pe front în ziua de 18 august. Timp de 845 de zile (din care 108 de lupte efective) au luat parte la luptele din Galiția și Carpații Pădurоși (luptele de la Komarovi, Lipnik, Zabozec, Zamosty, Kamienc Litovsk).

În decembrie 1916 Regimentul 12 a fost mutat pe frontul din Italia unde a participat la luptele de la Doberdo, Isonzo, Montello, Vittorio etc. Abia în data de 25 noiembrie 1918, în urma încheierii armistițiului din 11 noiembrie 1918, regimentul s-a întors la Satu Mare.

În ceea ce privește mobilizarea oamenilor pe front se pare că nu au fost făcute diferențieri pe bază de naționalitate, aceasta decurgând în general fără probleme. Mobilizarea sătmărenilor s-a făcut cu însuflețire, toți fiind doritori să ia parte la „lupta de răzbunare a popoarelor monarhiei pentru acea faptă mișelească" (atentatul de la Sarajevo). Inclusiv Vasile Lucaciu a fost unul dintre cei care i-a îmbărbătat pe cei 600 de soldați ce au plecat pe front din regiunea Baia Sprie. Spre deosebire de maghiari, plecarea românilor mobilizați s-a desfășurat sobru, fără muzică și cântece patriotice. Mobilizații „s-au mărturisit și cuminecat" plecând la război sub ocrotire dumnezeiască.

Pentru populația românească sătmăreană, Marele Război a însemnat începutul unui șir de jertfe și privațiuni pentru o cauză complet străină ei. Iată ce scria unul din combatanții Regimentului 12 infanterie: „Rău m-au durut inima când mi-am luat rămas bun de la a mea soție pe care mult o am iubit și-i musai să o las... Supărarea de sâmbătă 1 august nu este pană să o poată scrie, nici limbă să o vorbească ... tot satul au fost în nespus de mare jele..."[1]

Sătmărenii, indiferent de naționalitate, maghiari, români și chiar evrei, s-au comportat vitejește pe fronturile de luptă. Numărul românilor sătmăreni mobilizați a fost de 13.697 din care 1.192 au murit și 780 au rămas invalizi. Mobilizații reprezentau cam 10 – 12% din totalul populației românești a județului actual. Cifrele sunt mai mult decât convingătoare: Bârsău de Sus - 328 mobilizați, 20 morți, 16 invalizi; Giurtelecu Hododului - 278 mobilizați, 53 morți, 19 invalizi; Cămârzana - 71 mobilizați, 44 morți și 10 invalizi; Borlești - 198 mobilizați, 26 morți și 33 invalizi; Gherța Mică - 339 mobilizați, 26 morți; Beltiug - 66 morți; Ghirișa - 43 de morți; Berveni - 66 morți; Tiream - 60 morți; Urziceni - 42 morți; Petrești - 43 morți; Irina - 49 morți; etc. Comunitățile evreiești din județ au participat și ele cu soldați pe front, aproape de media generală din județ: Carei – 87 mobilizați (din 860 de evrei), Satu Mare – 541 mobilizați (din 7194 de evrei), Halmeu – 71 mobilizați (din 270 de suflete). Din păcate pentru comunitățile maghiare nu avem numărul de mobilizați în primul război mondial. Însă monumentele ridicate în amintirea celor căzuți sunt grăitoare: Beltiug – 66 morți (3,35% din populația maghiară și germană), Ghirișa – 43 morți (4,04% din populația maghiară), Berveni – 66 morți (2,66%), Căpleni – 66 morți (3,88%), Tiream – 60 morți (4,42%), Urziceni – 42 morți (2,52%), Cărășeu – 27 morți (2,93%), Remetea Oaș – 31 morți (3,72%), Amați – 31 morți (8,58%) etc[2].

Sătmărenii mobilizați au fost încadrați la diferite arme: husari, honvezi, infanteriști, glotași, tunari, pionieri și sanitari, ocupând funcții de sergenți, caporali și diferite grade de ofițeri, majoritatea fiind bărbați în floarea vârstei.

Guvernul maghiar a făcut presiuni teribile asupra fruntașilor români transilvăneni pentru a semna declarații de fidelitate față de monarhia austro – ungară. O bună parte din acești fruntași au acceptat compromisul, dar au existat și opozanți cum au fost frații dr. Vasile Lucaciu și Constantin Lucaciu, care au trecut în România, pentru ca liberi să lupte pentru idealul unității naționale a tuturor românilor. Alături de aceștia au existat numeroși români sătmăreni care au luptat alături de armata română pe fronturile Primului Război Mondial. Majoritatea proveneau dintre prizonierii români din Rusia, înrolați în batalioanele de voluntari care au luat parte la bătăliile de la Mărăști și Mărășești. Sunt consemnați voluntari din Racșa și Vezendiu, din Țara Chioarului.

---

[1] Mihai Dan, *Istoria ce am petrecut în crâncenul război* (ediție îngrijită de Viorel Ciubotă și Ion M. Botoș), Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2008, p. 12.

[2] Viorel Ciubotă, *Lupta românilor sătmăreni pentru unire (1918 - 1919)*, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2004, pp. 74-75.

Unirea de la 1 Decembrie 1918 nu a însemnat şi pentru părţile sătmărene sfârşitul războiului. Deşi au fost 117 delegaţi oficiali sătmăreni susţinători ai unirii necondiţionate cu România, jocurile politice ale vremii au făcut ca procesul de unire al Sătmarului să fie întârziat cu aproape 5 luni, populaţia de aici cunoscând ororile unui regim care a lăsat urme tragice în istoria noastră naţională.

În perioada decembrie 1918 – aprilie 1919 localităţile din judeţul Satu Mare nu s-au aflat sub autoritatea directă a Consiliului Dirigent, în răstimpul menţionat continuând să rămână sub controlul guvernului maghiar. În regiunile sătmărene, sălăjene, maramureşene şi bihorene, situaţia s-a schimbat abia în aprilie 1919, când s-a instaurat administraţia românească.

A fost nevoie ca România să folosească încă o dată armele ca să elibereze partea de vest a Transilvaniei, începând cu data de 16 aprilie 1919, dar mai mult, printr-un efort enorm, să declanşeze o ofensivă zdrobitoare ducând la căderea regimului comunist al lui Béla Kun şi la alungarea din centrul Europei a comunismului (din păcate doar pentru două decenii).

Fiind situat la vest de linia provizorie de demarcaţie: Sighet – Jibou – Ciucea – Hălmagiu – Zam, stabilită prin Convenţia de la Belgrad din 13 noiembrie 1918, judeţul Satu Mare a fost supus unor semnificative aspecte sociale şi militare care au afectat profund întreaga populaţie. Astfel, în judeţ erau instalate regimentele 5 şi 12 Infanterie maghiare, precum şi Divizia de secui care s-a retras în Ajunul Crăciunului anului 1918 de la Cluj Napoca la Satu Mare.

Autorităţile civile şi militare maghiare au introdus un regim de teroare împotriva populaţiei româneşti. Acest regim s-a caracterizat prin: asasinate, arestări, refugierea unor fruntaşi ai mişcării naţionale din judeţul Satu Mare. Existau în judeţ în acea perioadă suficiente forţe înarmate maghiare care să facă faţă armatei române. La Satu Mare exista o gardă naţională maghiară formată din 1200 de oameni, cu 50 de ofiţeri şi 7 mitraliere, la Carei erau 600 de gardişti în oraş şi 200 de apărători ai liniei ferate Carei – Zalău. Toţi erau înarmaţi, având şi 3 mitraliere. În aceeaşi perioadă în judeţ au fost aduse unităţi de secui din divizia colonelului Kratochwil.[3] Totuşi, sub îndrumarea căpitanului Oancea s-au format şi în ţinuturile sătmărene gărzi naţionale, care, pe lângă asigurarea liniştii, au sprijinit şi intrarea trupelor române în Satu Mare. Datorită acţiunilor mai puţin paşnice ale guvernului maghiar un număr mare de intelectuali şi ţărani români s-au refugiat la Oradea, pentru a-şi proclama şi susţine convingerile naţionale.

Armata română înainta foarte lent, ea ajungând la începutul lunii ianuarie 1919 în imediata apropiere a Sătmarului, ocupând partea sa nord - vestică (zona Baia Mare), zona Sighetu Marmaţiei şi zona Zalăului. Consecinţele asupra populaţiei româneşti au fost grave, în special din punct de vedere teritorial, deoarece prin ocuparea plasei Zalău, plasele Şimleu, Crasna şi Tăşnad au fost înglobate comitatului Satu Mare fiind puse sub conducerea comisarului guvernamental Makray Mihály.

S-a creat în acelaşi timp şi o stare de nesiguranţă mai ales în rândul populaţiei maghiare care era receptivă la zvonurile alarmiste şi uneori fanteziste despre comportamentul trupelor române, lansate de către autorităţi sau de către refugiaţii aflaţi în număr mare în localităţile Sătmarului. În 15 februarie 1919 comisarul guvernamental s-a întâlnit la Baia Mare cu comandantul trupelor române staţionate în oraş, unde a primit asigurări că trupele române nu vor trece peste linia Jibou – Baia Mare.

Pe acest fond şi-a făcut apariţia, la cârma destinelor ţării vecine, Béla Kun şi aşa zisa sa armată bolşevică, gata să anihileze şi să înece în sânge orice tentativă a românilor de a se organiza şi integra în noua şi adevărata lor ţară, România, astfel că războiul dintre cele două state era iminent. Începând cu 21 martie 1919 când puterea statului maghiar ajunge în mâinile bolşevicilor lui Béla Kun s-a constituit şi în oraşul Satu-Mare sfatul bolşevic, sub denumirea de

[3] *Ibidem*, p. 204.

„Directoriu". Acesta s-a instalat la Primărie și la reședința episcopală, preluând administrația comunală. În foarte scurt timp au fost sechestrate instituții publice dar și averi particulare, bijuterii, alimente, haine etc., fiind transportate la Budapesta bunuri din casieria orașului în valoare de 5.000.000 Coroane (atunci a fost dus și patrimoniul Muzeului Orașului Satu Mare[4]).

În fața acestei grave situații, de anarhie și continuă teroare, în 16 aprilie 1919, armata română, declanșa ofensiva împotriva Ungariei. Semnificația acestei acțiuni militare era relevată și prin *Proclamația către trupele române*, semnată de generalul Constantin Prezan, șeful Marelui Cartier General: *„Români! Din înaltul ordin al regelui Ferdinand I, în urma chemării Consiliului Național Român, armata română a trecut Carpații, pentru a desființa hotarele care se ridicau între noi, rupând în două trupul aceluiași neam. Pășind cu dragoste frățească pe pământul Transilvaniei, oștirea română vine în numele unor sfinte drepturi naționale și omenești, pentru a garanta libertatea deplină a tuturora.*[5]"

Luptele armatei române pentru eliberarea județului și orașului Satu Mare au început în 16 aprilie 1919, eliberarea județului fiind rezultatul unei reușite strategii militare care a făcut ca în doar cinci zile de operațiuni, armata română să pună stăpânire pe marile centre Satu Mare – Carei – Oradea – Salonta.

Armata maghiară era alcătuită din trupe de secui și honvezi, dar și din voluntari bolșevici. Trupele din linia întâia reprezentau un total de cca. 20.000 de oameni, cu 72 de tunuri, iar în linia a doua erau aproximativ 40 - 50 de mii de oameni. În județul Satu Mare trupele maghiare aveau cca. 9.400 de oameni, iar în orașul Satu Mare se afla regimentul secuiesc de artilerie, format din 29 de ofițeri și 406 soldați.

De cealaltă parte a liniei de demarcație, armata română avea trupele dispuse în două grupuri: Grupul de Nord, sub comanda generalului Traian Moșoiu, și Grupul de sud în fruntea căruia a fost numit la 11 aprilie generalul Mărdărescu. În total aceste trupe aveau un efectiv de aproape 23 de mii de oameni, din care 17.257 de combatanți.

Divizia a 7-a a armatei române trebuia să străpungă frontul inamic, având ca obiectiv orașul Carei, începutul ofensivei române fiind fixat pentru dimineața zilei de 16 aprilie. Divizia a 7-a a operat în zona Hodod - Zalău pe 3 coloane, de aproximativ un regiment fiecare, luptând împotriva regimentelor 23 și 32 Honvezi care își construiseră poziții puternice în pădurile Bulzului și Aranok.

În direcția Satu Mare, dinspre sud-vest au pătruns două coloane militare românești, una de la Sătmărel și a doua dinspre Doba, ambele făcând parte din divizia a 2-a cavalerie. În 16 aprilie la Hodod au murit 19 ostași români în luptele cu trupele lui Béla Kun în chiar prima zi a ofensivei armatei Române.

În 17 aprilie 1919, în seara de Joia Mare, Directoratul comunist din Satu Mare a fost desființat, administrația a fost preluată de Consiliul orășenesc iar ordinea a fost asigurată de o gardă orășenească condusă de locotenent colonel Cseko. Garda roșie și trupele de secui aflate în oraș au fost alungate.

În 18 aprilie detașamentul generalului Olteanu a ajuns la Moișeni, în partea de nord - vest, îndreptându-se de-a lungul Tisei spre Hust. Divizia a doua de cavalerie a înaintat cu una din brigăzile sale de-a lungul Someșului, iar cu cealaltă brigadă, întărită cu infanterie și artilerie, a înaintat pe Valea Crasnei cu intenția de a intercepta linia ferată Carei – Satu Mare. În sud a fost atins aliniamentul Tășnad – Santău – Giungi.

În dimineața zilei de 19 aprilie, avangarda diviziei de cavalerie a armatei române condusă de colonelul de Roșiori, Ressel, se apropia de Satu Mare dinspre Doba, venind din

[4] Diana Kinces, *Istoria muzeului sătmărean în perioada interbelică* în „Satu Mare. Studii și comunicări XXX/II", Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2014, pp. 92 - 93.

[5] https://once.mapn.ro/pages/view/160

direcția Hodod, Sălaj. Înainte de intrarea în oraș Augustin Ferențiu a întâmpinat armata română cerându-i colonelului Ressel să nu jefuiască și să nu bombardeze orașul deoarece în oraș nu mai există trupe inamice. La 12:45 colonelul Ressel a intrat în Piața Cetății din Satu Mare însoțit de ofițeri și de o baterie, oprindu-se în fața hotelului Dacia. «*Colonelul apoi a plecat cu suita sa la masă la hotelul Dacia. Între aceste divizia de cavalerie cu încetul a sosit pe str. Cetății în piață. Înainte venea o trupă de bicicliști, apoi cavaleria, 8 soldați cu fanfare în frunte cu un tambur, după ei iară cavalerie, pe urmă mitraliere și artilerie. Trupele s-au plasat în careu în mijlocul pieții. Văzând atitudinea pașnică a armatei, s-a adunat din nou multă lume în piață admirând trupele române, cari s-a presentat admirabil. Soldații bine îmbrăcați, bine echipați, caii frumoși, și peste tot s-a manifestat o disciplină complectă. Era un tablou impunător mai cu seamă, că pe aici era vestea că trupele române sunt prost echipate, armament inferior, soldații desculți etc. (s. n.) La orele 3 s-a întrunit în sala primăriei consiliul orășenesc și nu numai 30, ci peste 100 de cetățeni de căpetenie. Generalul Davidoglu a sosit exact la 3 și 20. În piață în fața primăriei a fost salutat la sosire de dl. advocat Dr. A. Doboși. În sala primăriei toți au stat sus când a intrat Dl. general și a fost primit cu aclamațiuni „Trăiască"... Stând în picioare a ascultat felicitarea ajutorului de primar Dr. Lenard, ce a fost tălmăcită, pe românește de fostul căpitan Ionel Cloaje. „Nu știm" - spuse Dl. Dr. Lenard - încât se va respecta de imperiul român limba maternă a populației maghiare și autonomia orașului, dar știm că față de stupiditatea bolșevismului Dv. aduceți cultura occidentului civilizat. Pentru susținerea ordinei publice vă oferim serviciile noastre. Vă salut în numele populației acestui oraș." Dl. General Davidoglu a răspuns următoarele: Nu ca inamici am venit ci ca frați porniți la ordinul Antantei, ca să asediem linia demarcațională. Respectăm toată lumea cinstită, numai a bolșevismului adversari suntem. Cu sosirea armatei române se va restabili ordinea dinaintea revoluției. Funcționarii fără deosebire pot să-și ocupe posturile și autoritățile vor continua activitatea lor conform ordinilor ce se vor publica. Cu încredere așteptăm deciderea Antantei, orice să fie aceasta." Populația are să fie liniștită. Cetățenii cinstiți se vor lăsa în pace. Orașul este scutit de jaf, fiindcă și-a deschis porțile benevol înaintea armatei române. Nimene nu va fi internat. Trupele pleacă mai departe, numai atâta armată va rămâne în oraș câtă este indispensabilă pentru susținerea ordinei. Dacă va fi liniște în oraș nimeni nu-i va face nici o nedreptate. De astăzi înainte însă să nu mai fie nici amintire de bolșevism. Discursul a fost des întrerupt de aplause. Că să fie înțăles și de lumea ungurească, Dl. general a ținut pauză după fiecare propositiune și a lăsat să se traducă pe ungurește de căpitanul Cloaje. ... În 20 aprilie 1919 după masă la orele 3 a sosit în localitate statul major al divisiei 2 de cavalerie în frunte cu Dl. general Constantinidi. În sala primăriei a fost salutat de Dl. advocat Dr. A. Doboși. După aceasta Dl. General a luat în primire orașul Satu-Mare...și noi am fost desrobiți.*» (fragment din discursul primarului Augustin Ferențiu ținut în aprilie 1924 cu ocazia aniversării a 5 ani de la eliberarea orașelor Satu Mare și Carei, publicat în ziarul *Satu Mare*[6]).

În aceeași zi de 19 aprilie 1919, trupele diviziei a 7-a infanterie au ocupat orașul Carei. După 5 zile de operațiuni, armata stăpânea legătura cu marile centre: Satu Mare, Carei, cu importanta cale ferată ce unea aceste centre; linia frontului român se întindea spre nord până la Hust, pe Tisa, iar spre sud până la Mureș. Maghiarii au fost nevoiți să se retragă pe a doua linie jalonată de centrele mari: Nyíregyháza, Debrecen, Békéscsaba. Armata română a continuat înaintarea, astfel că în 20 aprilie au fost eliberate orașele Oradea și Salonta, iar în 23 aprilie orașul Debrecen, reușind ca până la 1 mai să fie stabilizat frontul de-a lungul Tisei. Armata comunistă maghiară nu a acceptat situația și în iunie 1919 au atacat din nou România pe Tisa, cu scopul de a cuceri toate provinciile care au aparținut Ungariei. Această ofensivă a eșuat, trupele române reușind să înfrângă și să respingă trupele maghiare, peste Tisa, iar în 4 august 1919 au ocupat capitala Ungariei Budapesta, Béla Kun demisionând.

[6] *Satu Mare*, anul IV, nr. 30 din 20 aprilie 1924, p. 1.

Pentru izbânzile și jertfele eroilor căzuți în luptele marelui război au fost ridicate monumente și cruci comemorative în foarte multe dintre localitățile județului, ele amintind *semnătura de suflete* de eroi și de martiri ai neamului, constituind o expresie firească a *recunoștinței naționale* pentru *Generația de Eroi*[7].

Unul dintre combatanții înrolați în armata austro-ungară și trimis pe fronturile din Italia și Rusia a fost și un tânăr artist sătmărean. Acest tânăr pictor a supraviețuit Primului Război Mondial, și-a continuat cariera devenind cel mai important artist plastic din ținuturile sătmărene.

Pictorul Aurel Popp a avut o viață tumultoasă și frământată, fiind o personalitate care a contribuit în mod remarcabil la îmbogățirea artei românești din perioada interbelică. Înainte de toate, el era un intelectual, mereu nemulțumit fie cu sine, fie cu lumea, un nonconformist, implicându-se cu patos și luptând în mod înverșunat pentru dreptate.

Experiența de participant activ pe front este determinantă în evoluția ulterioară a viziunii sale artistice cu implicare socială (materializată mai târziu prin realizarea unei serii de lucrări, unele de mari dimensiuni, cu tematică antimilitaristă). În perioada anilor de front a executat un număr impresionant de desene și schițe, de la portrete ale unor camarazi de arme, la scene din tranșee.

În perioada anilor 1970 - 1980 Muzeul Județean Satu Mare și Arhivele Naționale Satu Mare au reușit să achiziționeze arhiva documentară a artistului Aurel Popp. În cadrul acestei arhive impresionante adunate de artist de-a lungul vieții sale se regăsesc importante mărturii ale ororilor Primului Război Mondial. Memorii scrise, documente și fotografii de pe front ne oferă imaginea personalizată a ceea ce a însemnat războiul. În fotografii au fost imortalizate distrugerile provocate de furia oamenilor, dar și clipele de destindere.

Imediat după izbucnirea Primului Război Mondial, la 1 august 1914, Aurel Popp ca și alți sătmăreni a fost convocat sub arme în armata austro-ungară. A întrerupt lucrul la pânza În grădină, pe care a inscripționată ulterior: *„...Interrompu le 1-er Août 1914, au son des cloches de midi, lorsque j'ai reçu ma convocation pour la guerre mondiale..."* (*...Întrerupt la 1 august 1914, la bătaia de amiază a clopotelor, când am primit convocarea pentru războiul mondial...*)[8]

Fragmente de jurnal, notate de artist pe baza unor rememorări, întitulată de el „Din an în an..." ne evocă situația grea trăită de el și alți camarazi pe frontul marelui război. În noiembrie 1915 Aurel Popp se afla pe frontul italian. *„Băteau vânturi reci printre stâncile munților Carstici (Karst). Zăpada era până la genunchi și într-un frig năprasnic se făceau aplicațiile de noapte, iar eu, veșnicul revoltat, la încolonarea de dimineață, nu o dată îmi trâmbițam în gura mare, nemulțumirile, în fața camarazilor mei de 17 ani.*

Ningea deja în decembrie, când după câteva săptămâni de exerciții de front, compania noastră de infanterie a fost repartizată regimentului 3 de honvezi din Debrețin.

În ianuarie 1916 am ajuns și noi pe linia frontului unde în decurs de două săptămâni, în compania mea, abia rămăseseră câțiva dintre cei de 17 ani.

Aceasta fusese o gustare groaznică din ororile războiului... În timpul ploilor de primăvară, adăposturile de pe linia frontului, aflate în scobiturile făcute în stâncă, se umpleau de apa de ploaie, iar sanitarii bosniaci de pe linia frontului aduceau vestea, că cei din adăposturi înghețau în zilele senine cu soare!... Acești oameni plini de argilă asemenea Golemului din poveste, înmuiați în argila galbenă, arătau ca și când demult sufletul lor ar fi zburat din ei... Niciodată nu pot să uit aceste mormane groaznice de noroi..."[9]

[7] Lucian Cucuiet, *Eliberarea județului Satu Mare (aprilie 1919). Însemne comemorative de eroi,* în „Eroii Neamului", anul 1, nr. 1, oct. 2009, p. 22.

[8] Lucrare clasată în Tezaur și aflată în patrimoniul Muzeului Județean Satu Mare, secția de artă, nr. inv. 50012/12.

[9] Aurel Popp, *La capătul unei vieți* (selecție, traducere, note și prefață de Iudit Erdős), Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1999, p. 61.

Aflat pe frontul rusesc, artistul descrie atmosfera de infern pe care a trăit-o: *„În 1916, toamna târziu, Divizia a 20-a de honvezi – din care făcea parte și regimentul din Debrețin împreună cu regimentul de honvezi din Alba Iulia și Oradea, ajunsese pe frontul rusesc unde numai peste câteva săptămâni am depus jurământul de fidelitate față de ultimul împărat al fatalei case de Habsburg. Nu voi uita niciodată acest jurământ. Ne bătea o lapoviță, de parcă și codrul ne-ar fi plâns de milă. Am jurat, am jurat fidelitate și noi nici nu știam de ce ne-au cărat aici. Ni s-a spus că de aceea, pentru ca Divizia să se odihnească după pierderile și suferințele de la St. Michel...*

Toată lumea vroia să se odihnească și să se liniștească, ofițeri și soldați deopotrivă... Până și venirea noastră aici a fost groaznică, de plâns!

Am venit aici trecând mlaștinile Stripei, pe un drum de scânduri, care se legăna sub noi ca un balansoar... De-a lungul drumului, de o parte și de alta, se vedeau picioare încremenite de cai înecați în noroi, ca niște pari strâmbi, pe care ici-colo se odihneau croncănind, ciori mari și grase... Apoi apăreau din apa murdară care părea a fi de o poftă nestăvilită, oiști și roți rupte de căruțe, asemenea martorilor unei mici tragedii, care ne pândește și ne aștepta și pe noi... Sus, pe cerul de un cenușiu închis și des, printre norii învolburați, se auzea croncănitul unui stol mare de ciori care zburau greu deasupra trupei noastre, trupă care înainta de parcă era împinsă din spate de o putere din lumea de apoi, ne împingea într-un tempo încet, către mormântul din fața noastră, acoperit de o ceață groasă...

Într-o astfel de atmosferă de infern, am ajuns la locul nostru de odihnă, unde a trebuit să depunem jurământul de fidelitate, că vom muri cu bucurie pentru împărat!...

Am fost repartizați în armata prințului moștenitor german Eitel, în care era disciplină, dar mâncare puțină, atât pentru soldați cât și pentru ofițeri. Dar cimitirele continuau și aici ca și pe frontul italian. Aveam și soldați de cinzeci de ani, alături de care mărșăluia măcar un fiu de-al său, pe când ceilalți trei, sau chiar mai mulți așteptau măcar o veste despre ei, care puteau fi răpiți în orice moment de moarte...

În loc de odihnă, suferințele deveneau tot mai insuportabile. Terenul mlăștinos înmulțea tot mai mult îmbolnăvirile, față de care cei înfometați nu aveau nicio rezistență. Tot mai des și mai des plecau trenurile cu răniți și bolnavi spre Lemberg."[10]

Aceste imagini deosebit de expresive, recepționate de artist în întreaga lor cruzime, au fost schițate și au constituit, după întoarcerea lui de pe front, baza a numeroase pânze, dintr-un întreg ciclu de lucrări cu profund mesaj antirăzboinic: *Atacul, Cine-l știe?, Noul Crist, Atac cu gaze, Înmormântarea siberiană, Dacă omul vrea să piară, Pro patria* etc., lucrări ce au avut, și încă au, un puternic ecou în rândul publicului și al scriitorilor de artă.

În decembrie 1917 Aurel Popp se apropie de casă. *„Crăciunul anului 1917 m-a prins la Eger, în cadrul batalionului. Doi ani am trăit pe două fronturi groaznice, unde mii și mii de oameni au fost nimiciți în luptele cele mai odioase... Am adus acasă în suflet amintirea atacurilor cu gaze, atacurilor cu aruncătoare de flăcări, focurilor de armă, o muzică wagneriană, oroarea și groaza răutății oamenilor, sentimente ce au crescut în mod uriaș în sufletul meu și așa mereu nemulțumit..."*[11].

Momentele și experiențele trăite de Aurel Popp pe front și redate atât de bine prin prisma lucrărilor sale de grafică realizate spontan, chiar în momentul acțiunii sau a pieselor realizate monumental după întoarcerea lui de pe front, ne oferă o imagine dureroasă a ceea ce a reprezentat războiul, a distrugerilor masive de ordin material, dar mai ales sufletesc.

Primul Război Mondial a lăsat răni adânci în rândul întregii populații, dar a însemnat și realizarea unui deziderat atât de prețios, unirea tuturor românilor. Unirea din anul 1918 a produs profunde mutații în mentalul colectiv al românilor, a înlăturat granițe, bariere vamale,

[10] Ibidem, p. 62.

[11] *Ibidem*, p. 63.

diferite obstacole fizice într-un tempo destul de rapid. Pe de altă parte deși unificarea sufletească s-a înfăptuit mai lent, procesul de integrare a progresat, existând convingerea că numai în cadrul statului național unitar, românii își puteau realiza aspirațiile spre mai bine[12].

Diana Kinces
Muzeul Județean Satu Mare
Satu Mare, RO
e-mail: dianasabou@yahoo.com

Frontul rusesc 1914-foto din colecția Fond Aurel Popp-Direcția Județeană Satu Mare a Arhivelor Naționale

Frontul rusesc 1914-foto din colecția Fond Aurel Popp-Direcția Județeană Satu Mare a Arhivelor Naționale

Frontul rusesc 1915-În Carpați-La piatra de hotar maghiară-foto colecția Aurel Popp -Muzeul Județean Satu Mare

Frontul rusesc 1915-În Carpați-Construire de poduri-foto colecția Aurel Popp-Muzeul Județean Satu Mare

[12] I. Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918 - 1948)*, București, 1999, pp. 28 - 29.

Frontul italian-Doberdo decembrie 1915-foto colecția Aurel Popp-Muzeul Județean Satu Mare

Frontul italian-Doberdo decembrie 1915-foto colecția Aurel Popp-Muzeul Județean Satu Mare

Frontul italian-Doberdo 1916-foto din colecția Fond Aurel Popp-Direcția Județeană Satu Mare a Arhivelor Naționale

Frontul rusesc-Wolhynia 1917-Instrucție cu nemți - foto din colecția Fond Aurel Popp-Direcția Județeană Satu Mare a Arhivelor Naționale

Frontul italian 1916-Aurel Popp și camarazii lui - foto colecția Aurel Popp-Muzeul Județean Satu Mare

Frontul italian 1916-Spitalul-foto colecția Aurel Popp-Muzeul Județean Satu Mare

Frontul rusesc-Wolhynia 1917-Oficiul poștal-foto colecția Aurel Popp-Muzeul Județean Satu Mare

Frontul italian 1916-Aurel Popp și camarazii lui-foto colecția Aurel Popp-Muzeul Județean Satu Mare

Frontul rusesc-Wolhynia 1917-Oficiul poștal-foto colecția Aurel Popp-Muzeul Județean Satu Mare

Aurel Popp-august 1914-foto colecția Aurel Popp-Muzeul Județean Satu Mare

Grup de ostași-15 aprilie 1917-Muzeul Județean Satu Mare

Vedere de pe front-Muzeul Județean Satu Mare

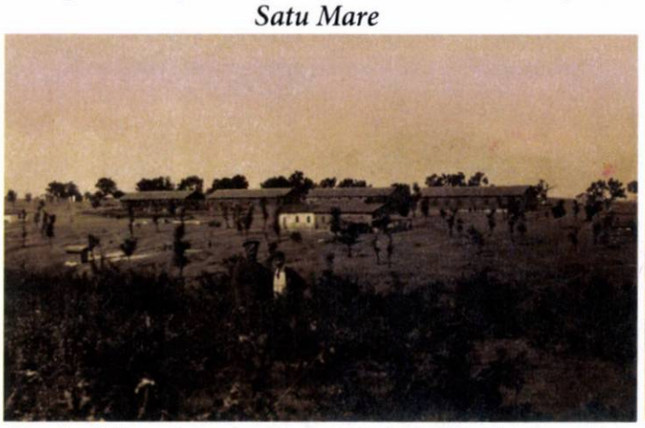

Lagărul de prizonieri români de la Hoskovo 1916-1918 - Muzeul Județean Satu Mare

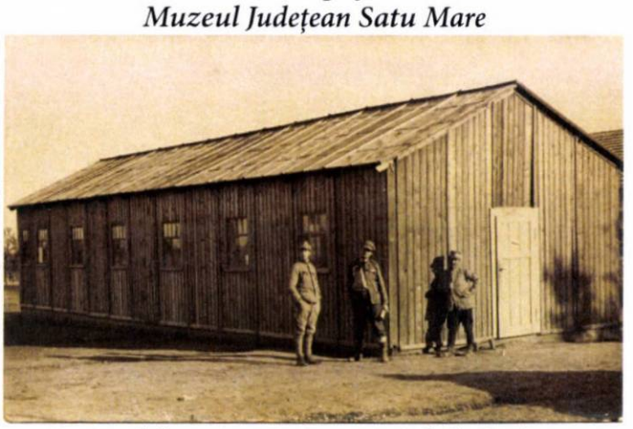

Lagărul de prizonieri români de la Hoskovo 1916- 1918-Baraca-Muzeul Județean Satu Mare

Lagărul de prizonieri români de la Hoskovo 1916- 1918-Bucătăria-Muzeul Județean Satu Mare

Lagărul de prizonieri români de la Hoskovo 1916-1918-Piesă de teatru-Muzeul Județean Satu Mare

Vedere realizată de Aurel Popp 1916-Muzeul Județean Satu Mare

Capela unității-grafică Aurel Popp 1916-Muzeul Județean Satu Mare

Vedere realizată de Aurel Popp 1916- Muzeul Județean Satu Mare

Vedere realizată de Aurel Popp 1916- Muzeul Județean Satu Mare

Bucătărie de campanie-grafică Aurel Popp 1916 -Muzeul Județean Satu Mare

Bucătărie de campanie-grafică Aurel Popp 1916 -Muzeul Județean Satu Mare

Cine-l știe- ulei pe pânză Aurel Popp-Muzeul Județean Satu Mare

Adevărul învingător -sculptură Aurel Popp -Muzeul Județean Satu Mare

Eliberarea orașului Satu Mare-Intrarea armatei române pe biciclete în centrul orașului Satu Mare-19 aprilie 1919 - foto Muzeul Județean Satu Mare

Eliberarea orașului Satu Mare -19 aprilie 1919 - foto Muzeul Județean Satu Mare

Centrul orașului Satu Mare în perioada interbelică -vedere Muzeul Județean Satu Mare

100 DE ANI DE LA VIZITA REGELUI FERDINAND I ŞI A REGINEI MARIA ÎN JUDEŢUL SATU MARE - CAREI - 25 MAI 1919

Generaţiile viitoare vor vorbi despre această călătorie
ca de un turneu triumfal - Regina Maria

Daniela BĂLU

Abstract: (*100 years from the visit of the King Ferdinand I and Queen Mary in Satu Mare county – Carei, 25 May 1919*) *This year, 2019, three very important events for the history of the Romanians from Satu Mare were celebrated: the 100th anniversary of the liberation of the city and county of Satu Mare; 100 years since the establishment of the Romanian administration and 100 years since the first visit of the royal family of Romania, which took place in Carei, on May 25, 1919. About the significance of the event, the enthusiasm of the Romanian population and the grandiose way it was welcomed the royal family, King Ferdinand I and Queen Maria, narrated prestigious personalities from Satu Mare, such as the protopop Vasile Pătcaşiu or the priest Ioan Andron, including Queen Maria telling, in his writings, about the immense joy they brought in the souls of the Romanians through the royal tour they made in Transylvania, after the Great Union from December 1, 1918.*

Keywords: *100 years, visit, King Ferdinand I, Queen Maria, Carei, Satu Mare county.*

Începutul secolului XX deschidea în istoria europeană o nouă filă, o epocă covârşitoare prin importanţă, cea a afirmării naţiunilor şi formarea statelor naţionale. Jertfele eroilor ce au luptat în Primul Război Mondial au fost aşternute la rădăcinile din care au crescut trupurile noilor state, printre care şi România, Marea Unire de la 1 Decembrie 1918 fiind cel mai important eveniment din istoria neamului românesc. Unitatea statală avea să fie legiferată prin tratatele internaţionale şi actele politice interne menite să susţină coeziunea teritorial – administrativă a României Mari, unificată sub sceptrul regalităţii.

În perioada 22 mai – 1 iunie 1919, suveranii României Mari, MS Regele Ferdinand I al României - Întregitorul - şi MS Regina Maria au făcut primul lor turneu regal în Transilvania, fiind întâmpinaţi cu deosebit entuziasm de locuitorii din Braşov, Făgăraş, Sibiu, Blaj, Alba Iulia, Brad, Ţebea, Abrud, Câmpeni,Turda, Cluj, Bistriţa, Careii Mari, Baia Marea, Oradea. Vizita familiei regale a fost pregătită de Armata Română şi noile autorităţi române, iar drumul lor prin Ardeal „a fost de o măreţie fără cuvinte. În gările împodobite cu cetini s-a revărsat poporul munţilor şi plaiurilor să-şi vadă Regele şi să-l întâmpine ca un izbăvitor al tuturora, ce era. Biharia doinelor a venit cu ai săi cântăreţi şi chiuitori. De acolo, de la Oradea-Mare a început calea bătută cu flori. Chiar cerul se luminase albastru şi înalt, ca să primească oaspeţi noi în ţara de robie veche. Ochiul înlăcrimat al Regelui Ferdinand cuprindea cu înduioşare freamătul acestor suflete alipite în sfârşit la adevărata lor ţară. La Arad, la Careii Mari, la Baia Mare, la

Bistrița-Năsăud, în munții Moților, la Câmpeni, la Alba-Iulia, la Blaj, la Cluj, la Sibiu, la Brașov, pretutindeni, în târguri și sate, bătrânii își ștergeau pe furiș pleoapele umede, flăcăii și fetele se înfățișau în portul lor alb de sărbătoare, cu jocuri și chiot, câte o bunică își înălța nepotul în brațe peste capete, ca să poată vedea chipul blând al regelui ce i-a scos din urgie"[1].

Desigur, familia regală nu putea rămâne indiferentă la toate aceste manifestări de loialitate, entuziasm, bucurie, empatizând cu mulțimea adunată să-i primească ca pe niște „izbăvitori".

„Și Regele se pleca să mângâie o frunte de copil bălan, apropia de pieptul său un bătrân gârbov din cei cari au luptat odinioară sub porunca lui Avram Iancu, arăta grijă pentru un orfan, pentru o biserică amenințată de ruină, pentru o școală românească în lipsuri"[2].

Exteriorizarea sentimentelor identitare, îngrădite sau osândite de-a lungul secolelor, era evidentă în rândul tuturor categoriilor sociale. „Atunci, intelectualii, fruntașii satelor și orașelor, un popor martirizat se descătușaseră și își puteau manifesta simțămintele privind unitatea națională și libertatea... De asemenea, populația săsească, familiile nobiliare maghiare scăpate de bandele și armatele bolșevice (conduse de Béla Kun - n.n.), au primit cu entuziasm cuplul regal [...].

A fost o adevărată victorie a forțelor populare descătușate de robia seculară"[3].

Regina Maria spunea: „a venit și marea zi când s-a hotărât ca Regele împreună cu mine să mergem în primul nostru tur prin Transilvania, pentru a ne vizita poporul de curând eliberat. Acesta era momentul suprem, era pecetea pusă pe victoria țării, realizarea finală a marelui vis pentru care așa de mulți au luptat, pentru care așa de mulți au murit"[4].

Orașul Carei a fost vizitat de suveranii României în data de 25 mai 1919, după ce, cu doar o lună înainte, la 27 aprilie se instaurase administrația românească, fiind instalat în funcție primul prefect român, Alexandru Racoți Filip. Familia regală a fost întâmpinată în gara din Careii Mari de către generalii Traian Moșoiu, Dabija, Panaitescu, Ștefănescu, Mărdărescu, de Iuliu Maniu (președintele Consiliului Dirigent, ce îndeplinea și funcția de ministru de interne), prefectul Al. Racoți Filip, vicarul episcopal greco - catolic Romul Marchiș, secretarul său Ion Matei, protopopul George Mureșan, protopopul Petru Cupcea, egumenul mănăstirii Bixad, Augustin Maxim (cel care a condus delegația Oașului la Alba Iulia), numeroși preoți, intelectuali, episcopul calvin din Debrecen, contele Degenfeld, delegați din județul Maramureș, Hajdú, Debrecen, oficialități locale. „Chiar și ungurii au venit să mulțumească regelui pentru că au fost salvați de bolșevici de către armata română. Ciudat, într-adevăr să fii eliberator chiar al inamicului. Curioase timpuri trăim"[5]. Familia regală a fost primită cu pâine și sare de primarul orașului Carei, fiind înconjurați de grupuri mari de oameni, mulți având steaguri tricolore și cântând „Deșteaptă-te române".

Despre vizita la Carei, Regina Maria scria: „Sosirea la Careii Mari la ora 3, o primire extraordinară... Peste tot țărani, costume de toate felurile – atât de devotați, atât de entuziaști. Bătrânul grăsan Moșoiu comanda trupele, care arătau splendid. Regimentul 2 Vânători era o adevărată plăcere să-l privești. Ceremoniile militare într-o *Platz* largă, apoi defilarea în ordine perfectă. După aceea, defilarea întregii populații, mii și mii, o minunată și impresionantă priveliște și frecvent costume extrem de interesante și pitorești". Regina a fost deosebit de impresionată de fetele din Țara Oașului, aduse din Rașca de preotul Ioan Andron, îmbrăcate în superbele costume de mireasă: „Aici, unele fete tinere (mirese) și-au elaborat o construcție pe

[1] Cezar Petrescu, *Cei trei regi*, Fundația Culturală Regală „Principele Carol", București, 1934, pp.116 - 117.

[2] *Ibidem*, p.117.

[3] E. Stoian, *S. Măluțelu, Întâia vizită în Transilvania a Regelui Ferdinand și a Reginei Maria*, Ed. Haco Internațional, Ghimbav, 2011, p.1.

[4] *Ibidem*, p.17.

[5] Maria Regina României, Însemnări zilnice *(dec.1918 - dec.1919)*, vol. I, Ed. Albatros, București, 1996, pp.188-189.

cap, un fel de cunună de flori din lână împletită cu panglici și mărgele, iar părul lor era împletit într-un fel de coadă ca o rețea, lăsată pe spate, care, probabil, necesită ore întregi de făcut"[6].

De la Racșa participaseră la vizită 72 de oșeni, bucuria din sufletele lor fiind descrisă în *Cronica parohiei:* „N-am mai văzut niciodată atâtea lacrimi de bucurie și n-am auzit atâtea cuvinte spuse din sufletul și inima neamului meu ca atunci.... când am ajuns noi, răcșenii în fața tribunei regale, regina Maria a făcut semn să ne apropiem și a poftit la ea pe fetele cu împletitură. Ne-am prezentat la ea sărutându-i mâna, și ea a admirat portul, mângâind pe obraji pe tânăra Maria Sabo a lui Petre lui Costinel..."[7].

O însemnătate covârșitoare a avut-o vizita familiei regale în județul Satu Mare, ea fiind percepută ca un act de consfințire a unirii teritoriilor sătmărene cu România Mare, realizată doar după ce Armata Română a eliberat zona de graniță rămasă după 1 Decembrie 1918 sub controlul guvernului maghiar și a Directoriului comunist (bolșevic) maghiar condus de Béla Kun. Prin campania militară din 16 – 20 aprilie 1919 a fost eliberat județul Satu Mare, armata română continuându-și înaintarea spre Mátészalka și Csenger, până la Budapesta, pe care au eliberat-o la 4 august 1919. Aceste evenimente erau relatate cu mare mândrie tot de preotul Ioan Andron în *Cronica parohiei:* „la un an după împlinirea visului milenar al românilor, Unirea cea Mare a tuturor de aceeași limbă, care s-a realizat efectiv în 1919... suveranii MS regele Ferdinand I și regina Maria au venit în orașul de la granița de vest, Carei, oraș care a fost capitala județului până în 1919... Era de față și generalul Traian Moșoiu, acela care la 4 august 1919 a înfipt tricolorul pe Parlamentul din Budapesta, iar opinca românească juca hora pe bulevardele capitalei ungare"[8].

Preotul Ioan Andron menționează, alături de bucuria și atmosfera de mare sărbătoare, și îngrijorările existente, știut fiind faptul că problemele noilor frontiere naționale erau nesoluționate, vechile animozități interetnice nestinse, conflictele armate în derulare.

„Trenul regal a sosit în gară la ora 11, suveranii și suita, în mașini deschise, au parcurs drumul până în piață în aclamațiile entuziaste ale românilor. [...] N-am darul condeiului să pot descrie acele zile. Își poate închipui oricine ce însuflețire a putut să fie când pe veci au căzut lanțurile de pe un neam care 1000 de ani era oropsit pe pământul său. Toate drepturile avute pe hârtie, pentru a înșela Apusul Europei și peste tot străinătatea, nimicite practic; batjocorit, amenințat cu extirparea, acest popor se trezește la libertate și unitate națională. Pe lângă toată însuflețirea și bucuria erau cuprinși și de gânduri sinistre că la graniță și chiar în Careii Mari, după o ură și o vrăjmășie seculară, s-ar fi putut întâmpla atentate, dar nu numai siguranța a fost cu noi, dar mai ales dreptatea a fost cu noi, să ne bucurăm. Se începe defilarea prin fața tribunei regale. Fete împletite frumos cu cunună, feciori foarte frumoși și bine îmbrăcați, mai la urmă cei mai vârstnici"[9].

Cuvinte deosebit de emoționante despre vizita Suveranilor a scris preotul - protopop Vasile Pătcașiu (participant și la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia), martor la acea zi istorică, înălțătoare. „Primirea grandioasă ce i s-a făcut familiei regale române, numai în povești are pereche. Au fost de față peste 12 mii ostași de toată branșa, iar poporul adunat de toate clasele din comitatele Sătmar, Chioar, Țara Oașului, Maramureș și Sălaj, în număr peste 30 mii, când suveranii au venit de la gară au format un spaier de două laturi începând de la biserica catolică până în piața mare, fiecare comună în frunte cu steagurile naționale române, îmbrăcați cu toții sărbătorește în portul lor provincial, iar pe stradele orașului la fiecare casă drapele românești, mai multe porți împodobite triumfal, iar în piața mare înaintea castelului

[6] *Ibidem*, p.189.

[7] Ioniță G. Andron, *Racșa. Vatră de neam românesc*, Ed. Gutinul, Baia Mare, 1996, pp. 45-46.

[8] *Ibidem*, p. 45.

[9] *Ibidem*, pp. 45 - 46.

grofilor Karolești, tribune pentru publicul inteligent și un chioșc splendid decorat pentru familia regală"[10].

Preotul greco - catolic Vasile Pătcașiu descrie impozanta defilare ce a avut loc în 25 mai 1919, în fața castelului conților Károlyi, după ce suveranii au salutat ostașii adunați în centrul orașului, pentru onor: „prima dată a defilat armata provăzută cu tot felul de arme, după aceasta a început defilarea poporului împărțit după regiuni și comune"[11], toți scandând și salutându-i cu însuflețire pe suveranii României Mari.

„Priveliștea pitorească asupra poporului entuziasmat, ce s-au prezentat în frunte cu Preoții și învățătorii săi, pe dinaintea Regelui și a Reginei adorate a fost atât de sublimă, încât această zi va fi eternizată pe vecie în istoria neamului românesc de aici, cari au avut fericirea a fi unit pe vecie în România Mare.

După miazăzi cam pe la 5 oare au fost primite deputațiunile (delegațiile – n.n.) la casa comitatului (prefectură – n.n.) prezentându-se în fața Suveranilor: Preoțimea română în număr cam 60 persoane, sub conducerea vicarului din Carăi, Romul Marchiș, apoi rom. – cat., cineva din partea Calvinilor și în urmă doi rabinieri de-a jidanilor, urmând acestora și alte deputațiuni: a învățătorilor și a altor din branșa civilă.

Finindu-se cu primirea deputațiunilor, Majestățile lor însoțiți de o escortă nenumărată, în mulțimea de automobile și trăsuri au mers la gară, unde s-a dat o cină splendidă, petrecând acolo până la 4 ore demeneață, când au plecat continuându-și călătoria pe la Sătmar, Baia Mare și a 2-a zi la amiază vreme ajunseră la Jibou... Notez că eu și cu o parte dintre ai noștri, am venit acasă de la Carei cu trăsura, o mare parte dintre tineri și bătrâni... poporeni din Hotoan, au mers la gara de la Carei, ca să vină acasă cu trenul ce comunică pe la noi în Sălaj.

Întârzierea trenului, care abea către 11 ore din noapte a putut pleca încoace, ai noștri folosiră timpul petrecerii în gară, cântând versuri naționale, cum sunt ei bine instruiți, fiind cu dânșii și învățătorul nostru C. Albu și cantorul Ioan A. Pop. Aceasta a atras atențiunea Regelui și a Reginei care stăteau în cupcele lor (compartimente - n.n.), a trimis un adjutant la cântăreți, poftindu-i să se apropie de cupeiul unde erau Suveranii și să cânte în apropierea lor.

La acest îndemn prea înalt, Hotoanii s-au postat în nemijlocita apropiere a Regelui și a Reginei, au cântat frumos, ba la îndemnul adjutantului regal câteva cântări au trebuit să le repete. În semn de răsplată pentru purtarea lor frumoasă, poporenii noștri au fost donați: fetele au primit un braț de roze și mălin adus chiar din grădina Regelui de la București, iar bărbații au primit o scotulă (cutie – n.n.) de țigarete. Dar, decât toate acestea, cât de mult valorează cinstea și onoarea cum am fost primiți, ca să poată cânta în fața Regelui iubit și a Reginei de toți adorate.

Fie binecuvântată ziua măreață și de vecinică dulce amintire"[12].

Ministrul I.G. Duca, participant la vizita regală în Ardeal, spunea: "să povestesc cu de-amănuntul toate scenele și întreaga călătorie este cu neputință, țin totuși să reamintesc câteva din episoadele cele mai caracteristice. Așa spre pildă... impunătoarea defilare de la Bechiș Ceaba (Békéscsaba - n.n.), care nu ne-a rămas în urma tratatului... Dejunul în castelul conților Karolyi de la Careii Mari, castel în care întâlneai atâtea urme ale Regelui Eduard și ale Arhiducelui Rudolf, care venea să vâneze acolo în tovărășia magnaților unguri, și unde trona acuma voluminos și exuberant bravul general Moșoi. [...] nobili Unguri în frunte cu un bătrân conte Degenfeld, așteptând în costum de magnați pe Rege, pe peronul gării de la Satu Mare, ca să mulțumească României că i-a salvat de bolșevism"[13].

[10] Vasile Pătcașiu, *Din Cronica Hotoanului*, Ed. Citadela, Satu Mare, 2012, pp. 167-168.
[11] *Ibidem*, p. 168.
[12] *Ibidem*, pp. 168 -169.
[13] E. Stoian, S. Măluțelu, *op.cit.*, p. 98.

La Carei, ca și în celelalte localități din Transilvania, vedeta vizitei a fost regina Maria, iubită atât de mult de poporul român. Pe tot parcursul vizitei Regina, dar și frumoasa sa fiică, principesa Ileana, au fost îmbrăcate în superbe costume populare românești, cunoscut fiind faptul că atât Maria cât și regina Elisabeta, au fost promotoarele portului tradițional românesc, pe care îl admirau și îl îmbrăcau frecvent cu multă plăcere.

Dacă trănsilvănenii au fost atât de entuziasmați în timpul vizitei familiei regale, nu mai puțin impresionați au fost chiar suveranii României Mari, MS Regina Maria consemnând în memoriile sale: „...generațiile viitoare vor vorbi despre această călătorie ca de un turneu triumfal; ei vor relata cum Regele și Regina au vizitat oraș după oraș, sat după sat, într-o atmosferă de nemărginit entuziasm, cum au fost aclamați ca eliberatori pe oriunde au trecut. Va fi amintit cum oamenii îngenuncheau în fața lor, sărutându-le mâinile, picioarele țărâna pe care tocmai păşiseră, cum bătrânele plângeau de bucurie și cum copilașii le erau puși în brațe așa încât noi, ca simbolici tată și mamă ai poporului eliberat, îi puteam binecuvânta prin atingerea noastră. Și astfel a fost într-adevăr o călătorie de neuitat, ca un periplu în transă de la un loc la altul, un spectacol fără de sfârșit de minunate procesiuni țărănești care se desfășurau în fața noastră ca un spectacol de culori; glorios, fără margini de frumos Vis al tuturor Visurilor: unirea tuturor Românilor sub un singur sceptru (s.n.), iar aceasta a devenit realitate sub domnia noastră [...]. Acea vizită în Transilvania, în anotimpul când natura se trezește la viață, când apar florile de primăvară și inimile oamenilor sunt pline de recunoștință, rămâne un unic eveniment la care eu deseori, când viața e tristă și fără de țintă, mă uit în urmă, repetând vorbele poetului: "Nici măcar Dumnezeu nu poate întoarce această oră"[14].

Fotografii ale vizitei familie regale în Transilvania se află în colecțiile Arhivelor Naționale ale României (peste 400 de imagini), Muzeului Militar „Ferdiand I" din București, Muzeului Național Cotroceni, Muzeului Național de Istorie a României, fiind realizate de către americanul Merl La Voy, cameramanul și fotograful oficial al turneului făcut de regele Ferdinand I și regina Maria în orașele din Transilvania. Merl La Voy a devenit celebru înainte de Primul Război Mondial, fiind singurul cameraman civil care a filmat pe frontul francez, filmul său „Heroic France" (realizat în 1917) fiind folosit intens în SUA, în timpul propagandei pentru intrarea în război de partea Franței și a Marii Britanii. Merl La Voy a mai filmat luptele din Serbia și Macedonia din 1918. De asemenea, a realizat în 1919 un film despre operațiunile militare ale armatei române împotriva trupelor bolșevice maghiare.

Fotografiile sale, reprezentând turneul regal din luna mai, 1919, au fost publicate în cartea Întâia *vizită în Transilvania a Regelui Ferdinand* și a Reginei Maria, autori E. Stoian, S. Măluşelu, precum și în cadrul proiectului *Saecularia.ro*, fiind promovate de mass-media sau pe diferite site-uri web. Una din fotografiile realizate la Carei (cea în care apar miresele din Racșa, în spatele lor aflându-se preotul Ioan Andron) a devenit celebră și prin faptul că a fost publicată în cartea *Istoria războiului pentru întregirea României*[15].

Dorind să omagieze acest eveniment deosebit de important din istoria sătmărenilor, Muzeul Județean Satu Mare a organizat o expoziție foto - documentară, la castelul Károlyi din Carei, acolo unde Suveranii României Mari au fost primiți, cu atâta bucurie, admirație și speranță, în urmă cu 100 de ani. Inițiativa organizatorică a aparținut colegei noastre, Diana Kinces, conservator, curator al expoziției, vernisajul având loc în data de 18 mai 2019, cu prilejul Zilei Internaționale a Muzeelor și Nopții Muzeelor.

În expoziția realizată de Muzeul Județean Satu Mare, în colaborare cu Muzeul Municipal Carei, au mai fost expuse inclusiv obiecte ce au aparținut Regelui Ferdinand I și Reginei Maria, aflate în colecția Muzeului Național Peleș (mulțumiri d-lui director dr. Narcis Dorin

[14] *Ibidem*, p.99.

[15] Kiriţescu Const., *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916 - 1919*, vol. III, Ed. Casei Școalelor, București, p. 427.

Ion și d-nei drd. Macrina Oproiu, șef Secția evidență centralizată a patrimoniului, cercetare, documentare).

Oglindirea acelor ani extraordinari din istoria românilor a fost întregită cu imaginile Încoronării de la Alba Iulia, din 15 octombrie 1922, oferite de Colegiul Național Horea, Cloșca și Crișan din Alba Iulia, parte integrantă a expoziției realizate la Alba Iulia de d-na Ionela Simona Mircea, muzeograf la Muzeul Național al Unirii.

Vernisajul expoziției a fost precedat de alocuțiuni prin care s-au rememorat principalele momente ale vizitei regale la Carei, dar mai ales entuziasmul celor 30.000 de oameni adunați din toată regiunea, să întâmpine familia regală (un număr mai mare chiar decât toată populația actuală a orașului, aproximativ 20.000 de locuitori). Evenimentul s-a încheiat în acordurile *Imnului Regal.*

Vizitatorii au fost invitați să cunoască una din cele mai importante și mărețe pagini din istoria neamului românesc[16], ce a avut loc la Carei, în 25 mai 1919.

Daniela Bălu
Muzeul Județean Satu Mare
Satu Mare, RO
e-mail: danielamuzeu@yahoo.com

FOTOGRAFII
VIZITA FAMILIEI REGALE LA CAREI – 25 MAI 1919

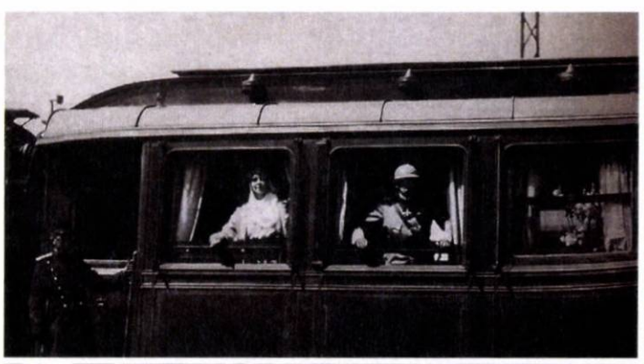

[16] Daniela Bălu, *Centenarul Sătmărean. 100 de ani de la eliberarea orașului și județului Satu Mare. 100 de ani de la instaurarea administrației românești. 100 de ani de la vizita Regelui Ferdinand și a Reginei Maria în județul Satu Mare. 1919 - 2019,* în *„Eroii neamului"*, Serie nouă, Anul XI, Nr.2 (39), Satu Mare, 2019, pp. 14-24.

A SZATMÁRNÉMETI DIREKTÓRIUM AKTIVITÁSA ÉS FŐBB INTÉZKEDÉSEI 1919 MÁRCIUSÁBAN

Lőrincz NORBERT

Abstract: *In the closing months of the First World War, Hungary saw one of its greatest political turmoil into anarchy during its 20th century history. A communist puppet or rump state that has lasted only 133 days was born, from the 21st of March till the 1st of August when the Hungarian Soviet Republic has ceased to exist. The so-called Republic of Councils as it was also referred to during that time was led by president Sándor Garbai, but in fact the real power was in the hands of foreign minister Béla Kun, who has been in direct contact with non-other than Lenin itself.*

From the first day forward the Republic of Councils has formed new administrative forms and has went on a rampant wave of introducing new legislature in the country.

The County of Satu Mare was no exception to this ordeal, when on the 23rd of March a new directive has been issued to all the worker councils and the de facto Directorates, the main administrative entity who has basically issued new laws in the County and city of Satu Mare. The mobilization order was also given and martial law was implemented throughout the country to form the new Hungarian Red Army. The Army's main task will be to protect the peaceful and fluent activity of the Directorate to implement the new political regimes administrative and "ideological" laws.

The influence and the power of the Directorate however was short lived, once the Republic of Councils started desperate wars to retake some of its lost territories to their former allies and neighbors in the region. The Directorate's days were numbered and together with the fall of the Hungarian Republic of Councils it did fall and has failed to accomplished what it has promised to the masses in Satu Mare as well. Formed by elites that have implemented this rule on the working class who at the beginning supported the idea of such a republic, but soon had a rough awakening to reality once the first restrictive laws were being enforced upon the population of the country.

Keywords: *Republic of Councils, Satu Mare, local history, Directorate, working class, communism.*

Rezumat: *În ultimele luni ale Primului Război Mondial, Ungaria a trecut printr-un șoc istoric în ceea ce privește instabilitatea sa politică atât pe plan intern cât și pe plan extern.Timp de 133 de zile s-a format la Budapesta un guvern care va conduce țara din data de 21 martie până la 1 august, atunci când Republica Sovietică Ungară va înceta să existe. Așa numita „Republică a Sfaturilor", a fost*

condusă de președintele Sándor, dar în realitate puterea adevărată de a conduce țara i-a revenit ministerului de externe Béla Kun, care avea relații personale cu Lenin și se zvonea că primea sfaturi de la acesta în a conduce noua Republică Sovietică din Ungaria.

De la primele zile de la conceperea ei, Republica Sfaturilor a fost menită să înlăture vechiul sistem și a început să introducă o legislație nouă care va fi universal valabilă pentru toată țara.

Comitatul Satu Mare nu a făcut excepție de la noile legi, care vor avea un mare cuvânt de spus în istoria județului nostru. Astfel, au fost formate directorate și Directoriul general care se vor ocupa de toate treburile administrative (și nu numai) ale sătmărenilor, începând deja cu luna martie 1919. Totodată, a fost declarată și mobilizarea generală a foștilor veterani întorși de pe front și a muncitorilor înarmați ca să formeze noua Armata Roșie Ungară și la Satu Mare, care va avea obiectivul să protejeze activitatea Directoriului sătmărean în administrarea județului și a orașului.

Influența Directoriului asupra comitatului Satu Mare și a orașului va avea o viață scurtă. Odată cu declinul de popularitate a Republicii Sfaturilor și declanșarea războaielor pentru a recupera teritorii pierdute în favoarea foștilor vecini din regiune, și Directoriul sătmărean va intra în declin și își va pierde relevanța completă, odată cu renunțarea la putere de către comuniștii maghiari la 1 august 1919. Cert este că Directoriul Sătmărean va avea o activitate interesantă în luna martie și în comitatul și orașul Satu Mare, o activitate pe care această lucrare este menită să o prezinte pe scurt și nuanțat, atrăgând atenția asupra preocupărilor variate pe care Directoriul îl avea în această perioadă scurtă din istoria Sătmarului.

Cuvinte cheie: *Republica al Sfaturilor, Satu Mare, istorie locală, clasa muncitorească, comunism.*

Activitatea Directoriului Sătmărean și măsurile principale luate în luna martie anului 1919

A tanácsköztársaság megalakulása

A proletárdiktatúra kialakulása Magyarországon számos háborús tényezőnek köszönhető. A Világháború kedvezőtlen alakulása Magyarországnak a Központi Hatalmak oldalán, kiváltotta azt az időszakát Magyarország történelmében, amit úgy ismerünk, mint a Tanácsköztársaság időszaka. Magyarország 1914 óta vívta a háborút nagy ember veszteségekkel és jelentős gazdasági áldozatokkal, mely folyamatosan taszította a hátországban élő lakosságot a proletárdiktatúra által kínált megoldások és szimpatizálások sorozata felé. Azonban még sem a nép akaratára alakult, meg a Tanácsköztársaság, hanem egy pár elit vezető döntéséből lelt ez az új a magyar polgárok számára ismeretlen államapparátus bölcsőt.

Március 21-én ezáltal meg is alakult a kormány, amely nem meglepő módon felvette a Forradalmi Kormányzótanács nevet és az országot ergo kinyilvánította Tanácsköztársasággá. A következő nap március 22-én meg is jelent a „*Mindenkihez*" kommunista program propaganda, amely tartalmazta a sürgősen végrehajtandó direktívákat, az elkövetkező időszakban.[1] A Tanácsköztársaság gyorsan meghirdette az ország új mottóját „Világ proletárjai, egyesüljetek!" és gyorsan megtették himnusszá az Internacionálét, Magyarország címere rövid ideig pedig a Vörös Csillag lesz a Magyarországi Tanácsköztársaság zászlója pedig a csupa vörös szint ölti

[1] Tarsoly István, főszerkesztő, „*I. Kötet, Politika és társadalom, hadtörténet, jogalkotás*", (http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/7.html - 09.05.2019).

majd magára. A kormányzó tanács elnöke Garbai Sándor lett. Ő egy kiskunhalasi eredetű szociáldemokrata kőműves volt[2]. Azonban kétségkívül a legnagyobb hatalomnak a Tanácsköztársaság első napjától Kun Béla külügyi népbiztos örvendhetett[3]. Mint, tudjuk Kun Béla jó szónoki és karizmatikus egyéniséggel rendelkezett, na de talán ettől értékesebb ismérve volt, hogy magával Leninnel állt személyes közvetlen kapcsolatban. E miatt jelentős pozíciónak örvendhettek az emberei is, mivel legtöbb esetben az övé volt az utolsó szó a dolgok igazgatásában. Nagy befolyásnak örvendtek továbbá a Szovjet Oroszországgal jó viszonyokat ápoló kommunisták is, gondolunk itt Cserny Józsefre, Karikás Frigyesre és Münnich Ferencre többek között. Ebben az időszakban országszerte a rendőrséget és a csendőrséget az úgy nevezett Vörös Őrség váltotta fel[4]. Ez az őrség egy paramilitáris, vagy, ha úgy tetszik egy milícia jelleget öltött magára. Összetételét alkották, volt leszerelt katonák, felfegyverzett munkások és minden féle ifjú felfegyverzet kommunista szellemiségben gondolkodó egyének. Ebből kiindulva várható volt a fegyelmezetlenség a köreikben és a profizmus hiánya, így nem minden esetben lehetett őket felhasználni a proletárdiktatúra védelmére. A Vörös Őrség viszont nem volt, az egyetlen fegyveres erő Budapest utcáin a káosz és anarchia hónapjaiban. Közismert és hírhedtté váltak a „Lenin fiuk" Cserny József vezetésével. Ez a 200 fős, többnyire tengerészekből álló alakulat rettegett nevet tudhatott a magáénak, mivel mindenhol feltűntek, ahol esetleges veszély fenyegette a forradalom eszményét[5]. A „Lenin fiuk" bőrkabátot és tányérsapkát viseltek, nem riadva el minden féle erőszakos megnyilvánulástól, akár terrorista cselekménytől (mai terminológiával élve), hogy a forradalmat szolgálják és védjék. Ők meggyőződött kommunisták voltak és hittek ennek a szellemiségében.

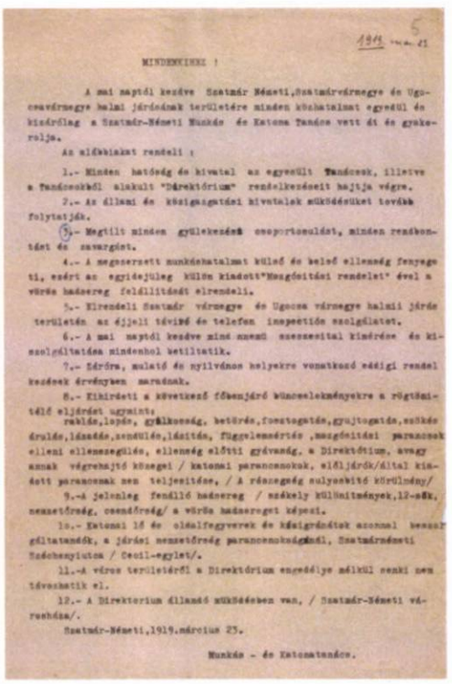

MINDENKIHEZ !

A mai naptól kezdve Szatmár Németi,Szatmárvármegye és Ugocsavármegye halmi járásának területére minden közhatalmat egyedül és kizárólag a Szatmár-Németi Munkás és Katona Tanács vett át és gyakorolja.

Az alábbiakat rendeli :

1.- Minden hatóság és hivatal az egyesült Tanácsok, illetve a Tanácsokból alakult "Direktórium" rendelkezéseit hajtja végre.

2.- Az állami és közigazgatási hivatalok működésüket tovább folytatják.

3.- Megtilt minden gyülekezést csoportosulást, minden rendzavarást és zavargást.

4.- A megszervezett munkáshatalmat külső és belső ellenség fenyegeti, ezért az egyidejűleg külön kiadott"Hazgédítási rendelet" évi a vörös hadsereg feláldítását elrendeli.

5.- Elrendeli Szatmár vármegye és Ugocsa vármegye halmi járás területén az éjjeli távjáró és telefon inspectión szolgálatot.

6.- A mai naptól kezdve minő nemű összeesetnél kimérése és kiszolgáltatása mindenhol betiltatik.

7.- Időről, mulató és nyilvános helyekre vonatkozó eddigi rendelkezések érvényben maradnak.

8.- Kihirdeti a következő főbenjáró bűncselekményekre a rögtönítélő eljárást ugyanis:
rablás,lopás, gyilkosság, betörés,fosztogatás,gyujtogatás,szökés árulás,lázadás,zendülés,lázitás, függelemsértés ,megtagadási parancsnok elleni ellenszegülés, ellenség előtti gyávaság, a Direktórium, avagy annak végrehajtó közegei / katonai parancsnokok, elöljárók/által kiadott parancsnak nem teljesitése, / A rémességg sulyosbitó körülmény/ 9.-A jelenleg fenálló hadsereg / székely különitmények,12-es ék, nemzetőrség, csendőrség/ a vörös hadseregot képezi.

10.- Katonai lő és oldalfegyverek és közigazgatási azonnal beszolgáltatandók, a járási nemzetőrség parancsnokságnál, Szatmárnémeti Széchenyiutca / Casil-egylet/.

11.-A város területéről a Direktórium engedélye nélkül senki sem távozhatik el.

12.- A Direktorium állandó működésben van, / Szatmár-Németi városháza/.

Szatmár-Németi,1919.március 23.

Munkás - és Katonatanács.

A Tanácsköztársaság másik fő célja a terror bevezetése mellet a minden féle magántulajdon megszüntetése volt, melyeket rendeletekkel sürgettek és sarkaltak. Egy újabb nagyon fontos célkitűzése volt az új kormányzásnak, hogy a régi önkormányzati testületeket és közigazgatási szerveket feloszlassák. Ezeknek helyére gyorsan létrehoztak községi, járási, városi és vármegyei szinten egyaránt munkás-, katona- és paraszt- valamint földműves tanácsoka[6]. Illetve 3-5 tagú direktóriumok és intézőbizottságok vették át a fő adminisztratív teendőket[7].

A Szatmári Direktórium főbb intézkedései a Tanácsköztársaság első hónapjában

Ugyanúgy, ahogy egész Magyarország településein érezhető volt a proletár diktatúra bevezetése, úgy Szatmár városában és megyéjében is végbementek az adminisztratív intézkedések és erőszakos megnyilvánulások, melyek kikiáltották Szatmáron is a Direktórium uralmát és a Munkás és Katonatanács bevezetését. A március 22-ikai általános országos rendelet a „Mindenkihez" Szatmáron is megfogalmazódott, igaz egy nappal később, 23-án. [8]

[2] Romsics Ignác, *Magyarország Története a XX. Században,* Osiris, Budapest, 2004, p. 124

[3] Romsics Ignác, *op. cit.* p. 125-126.

[4] *Ibidem.*

[5] Romsics Ignác, *Magyarország Története a XX. Században,* Osiris, Budapest, 2004, p. 125-128.

[6] Romsics Ignác, *op. cit.*, p. 124

[7] *Ibidem.*

[8] Szatmár Megyei Levéltár, Munkásmozgalom Szatmár megyében gyűjtemény, dokumentum kollekció, 291 dosszié, Arhivele Naționale al Județului Satu Mare, Fond Mișcarea Muncitorească din județul Satu Mare, Colecția de documente, Dosarul nr. 291, p. 5

Szatmárvármegye és Ugocsa vármegye is, mint azt ahogy láthatjuk a mellékelt levéltári forráson ugyanazon óvintézkedéseken fog átmenni, mint az egész háború sújtotta Magyarország, mely lassan, de biztosan anarchiába fog süllyedni a Tanácsköztársaság ideje alatt. Az elsőszámú cél azonban a proletár diktatúra védelme lesz Szatmárvármegyében is, ahogyan az országszerte volt. Cserében a munkástanács és a direktórium gondoskodik az élelmezésről és a zsoldról. Ez nagyon szépen kirajzolódik a következő levéltári dokumentumban[9].

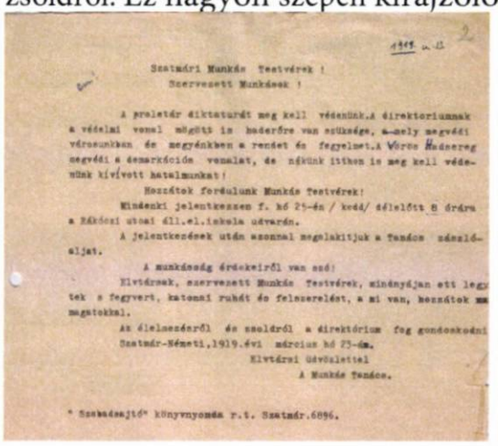

Szatmári Munkás Testvérek !
Szervezett Munkások !

A proletár diktatúrát meg kell védenünk.A direktóriumnak a védelmi vonal mögött is hadserőre van szüksége, amely megvédi városunkban és megyénkben a rendet és fegyelmet.A Vörös Hadsereg megvédi a demarkációs vonalat, de nekünk itthon is meg kell védenünk kivívott hatalmunkat!

Hozzátok fordulunk Munkás Testvérek!

Mindenki jelentkezzen f. hó 25-én / kedd/ délelőtt 8 órára a Rákóczi utcai áll.el.iskola udvarán.

A jelentkezések után azonnal megalakítjuk a Tanácsot, mely a munkásság érdekeiről van szó!

Elvtársak, szervezett Munkás Testvérek, mindnyájan ott legyetek a fegyvert, katonai ruhát és felszerelést, a mi van, hozzátok is magatokkal.

Az élelmezésről és zsoldról a direktórium fog gondoskodni

Szatmár-Németi,1919.évi március hó 23-án.

Elvtársi üdvözlettel

A Munkás Tanács.

* Szabadsajtó" könyvnyomda r.t. Szatmár.6896.

Szatmárvármegyében is, ahogy mellesleg az egész európai kontinensen a háború miatt probléma volt az élelmezés, illetve a fegyelem fenntartása a hátországokban. Ne felejtsük el sok ország már lassan 4 éve véreztette a civil lakosságát és számtalan veszteségek érték ezeket a háború sújtotta társadalmakat, ahol sajnos a szellemi vagy tárgyi vagyonok nélkülözése mindennapossá váltak 1918-ra. Fontos volt a fegyelem fenntartása mivel a háború még zajlott és még nem volt egyértelmű a határok sorsa, ezért a civil lakosságot minden áron irányitás alatt kellett tartani. Így Szatmáron is megjelentek a minden féle felhatalmazással megbízott emberek (komisszárok), akik bármilyen karhatalmat gondolok itt a rendőrségre, csendőrségre vagy akár a katonaságra, igénybe vehették, hogy felkutassanak élelmiszer raktárakat és ezeket, ha kell erőszakkal foglalják le a civilektől[10]. Ilyen jellegű hatalommal ruházott fel a direktórium úgy nevezett, Simon Sámuel (37 éves) illetve Ulman Sándor (37) szatmári lakosokat, akik az 1919, március 24-ikei felhatalmazásuktól számítva gyakorolhatták ezt a feladatkörüket a direktórium nevében a Tanácsköztársaság ideje alatt[11]. Ugyanebben az időintervallumban fontos szerepet töltött be Papp Aurél is, aki a Tanácsköztársaság idején Szatmárnémetiben volt a kulturális népbiztos és tagja volt a Tanácsok Országos Gyűlésének. Hozzá is jelentős kérelem érkezett, mint ahogyan az összes népbiztoshoz direktórium idején, mivel egyszerűen, ha a polgárok valamit el szerettek volna érni, elkerülhetetlen volt a direktórium és a katona-munkás tanács támogatása. Bencze Sándor a villamosmű népbiztosa is érdekes kéréssel fordult Aurélhoz 1919 március 27-én, a kérés a következő képen hangzott[12]:

Tehát láthatjuk, hogy az élelmezés mellet a fűtés problémájával is foglalkozniuk kellet a népbiztosoknak, hogy az itt állomásozó székely katonák, megfelelő bánásmódban részesüljenek a direktórium uralma alatt Szatmárnémetiben. Valamint Bencze Sándor felhívta arra is a figyelmet, hogy nem szabad minden munkást besorozni a Tanácsköztársaság védelmének égisze alatt, mivel akkor jelentős diszfunkcionalitásba mehet át az üzem, ha kulcsfontosságú technikusokat vonnak ki az üzem működéséből. Ez is bizonyíték arra, hogy milyen nagy volt a fejetlenség az I. Világháború utolsó hónapjaiban és az ember hiány, mivel nem volt egy megfelelő profi vezetés, amely összerázza ezt az állami apparátust. Ebben az esetben a lentről-felfelé (bottom-top) való kormányzási rendszer kiépülése és hatékony működésé kudarcot vallott, Szatmárnémeti esetében.

---

[9] Szatmár Megyei Levéltár, Munkásmozgalom Szatmár megyében gyűjtemény, dokumentum kollekció, 291 dosszié, Arhivele Naţionale al Judeţului Satu Mare, Fond Mişcarea Muncitorească din judeţul Satu Mare, Colecţia de documente, Dosarul nr. 291, p. 2.

[10] Szatmár Megyei Levéltár, Munkásmozgalom Szatmár megyében gyűjtemény, dokumentum kollekció, 291 dosszié, Arhivele Naţionale al Judeţului Satu Mare, Fond Mişcarea Muncitorească din judeţul Satu Mare, Colecţia de documente, Dosarul nr. 291, p. 11.

[11] Szatmár Megyei Levéltár, Munkásmozgalom Szatmár megyében gyűjtemény, dokumentum kollekció, 291 dosszié, Arhivele Naţionale al Judeţului Satu Mare, Fond Mişcarea Muncitorească din judeţul Satu Mare, Colecţia de documente, Dosarul nr. 291, p. 11.

[12] Szatmár Megyei Levéltár, *Ibidem.* p. 23

A március 23-ikai kiáltványban betiltották a szeszes italokat, ez várhatóan jelentős felháborodásnak örvendet országszerte, azonban természetesen működött a csempészárú forgalom és ebben az időszakban, mint ahogy tudjuk világszerte kiépült a bűnözői alvilág, ahol mindent be lehet szerezni megfelelő ismeretség és kellő mennyiségű pénz segítségével. Érdekes azonban az a tény, hogy Szatmárnémetiben, hamar enyhítenek a szesztilalmon, de egy egészségügyi tényező járult ehhez hozzá, nem pedig valami kiskapu keresése. Március 29-én a Direktórium ülésén a város egyik egészségügyi népbiztosa dr. Bodonyi Alajos javasolja a szeszesitalok forgalmazását a gyógyszertárakban, mivel jelentős orvosság hiány ütötte fel a fejét a városban a háború miatt. Így tehát azok a szatmári polgárok, akik kellő engedéllyel rendelkeznek majd, vásárolhatnak gyógyszerészeti célokra alkoholt a patikákból[13]. Természetesen több, mint valószínű, hogy voltak polgárok, akik visszaélnek majd ezekkel az engedélyekkel, hogy alkoholhoz jussanak, mivel precedens nélküli, volt az alkoholtilalom ezért sok társadalmi réteget megviselt ez a tilalom.

A Szatmárvármegyei Direktóriumnak, mint láthatjuk igen komplex volt a feladata, illetve az adminisztratív hatásköre. A lakosság élelmezésétől, a katonaikaszárnyák átnevezésétől, az állatállomány (főleg a ménesekért) való felelősség vállalás jellemezte a tevékenységét. Érdekesebb esetekkel is találkoztunk levéltári kutatásunk alatt, mint pld. egy úgy nevezett Kiss Andrásné háborús özveggyel, aki 1919 februárjáig kapta a hadisarcot férje után, aki valószínű életét vesztette a fronton. Az özvegy kétségbe esetten fordul a Direktóriumhoz segítségért, pontosan megindokolva és bizonyítva jelenlegi sivár helyzetének a mivoltát, miszerint képtelen tovább ellátni a gyermekeit élelemmel. Ez a dokumentum is bizonyíték a sivár élelmezési problémára, mely Szatmárnémetit sújtotta 1919-ben[14].

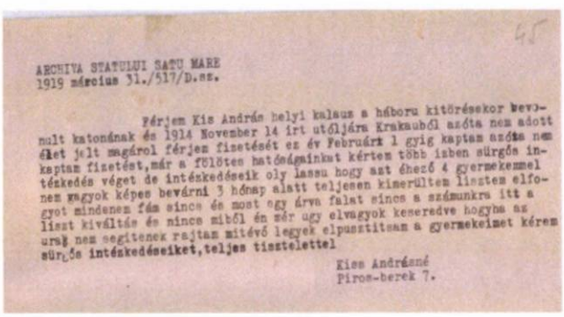

45

ARCHIVA STATULUI SATU MARE
1919 március 31./517/D.sz.

Férjem Kis András helyi kalaus a háboru kitörésekor bevonult katonának és 1914 November 14 irt utóljára Krakauból azóta nem adott élet jelt magárol férjem fizetését ez év Februárt 1 gyig kaptam azóta nem kaptam fizetést,már a fölötes hatóságainkat kértem több izben sürgős intézkedés véget de intézkedéseik oly lassu hogy azt éhező 4 gyermekemmel nem vagyok képes bevárni 3 hónap alatt teljesen kimerültem lisztem elfogyot mindenem fám sincs és most egy árva falat sincs a számunkra itt a liszt kiváltás és nincs miből én mér ugy elvagyok keseredve hogyha az uraj nem segitenek rajtam mitévő legyek elpusztitsam a gyermekeimet kérem sürgős intézkedéseiket,teljes tisztelettel

Kiss Andrásné
Piros-berek 7.

A nép jogosan érezhette, hogy a Direktóriumhoz fordulhat ilyen jellegű élelmezési kérelmekkel, mivel ezt a Munkás és Katonatanácsok vármegye szinten propagandisztikusan hirdették is, hogy az elkobzások arra szolgálnak, hogy mindenkinek jusson élelem és megfelelő állat takarmány, illetve tűzi anyag, hogy csak egy párat említsünk, az ígéretekből. A Direktórium legitimé tette az elkobzásokat azzal is, hogy a nép értse meg ez minden az ő érdekében történik, hogy az ország tudja fenntartani magát a háború alatt és természetesen felhívta a figyelmet arra is, hogy: *„1.Kormányzótanács nem tesz hajléktalanná, földönfutóvá senkit...”*.[15] Ők nem a nép ellenségei, hanem a barátai és együtt építik majd meg a jobb és bőségekben gazdag szebb jövőt. A Direktórium mentségére legyen mondva, egy nagyon nehéz időszakot örökölt, meg a város történelmében, amelybe valószínű, hogy egy sokkal profibb kizárólag jól képzett és gazdasági-adminisztratív tapasztalattal rendelkező kormányzás is belebukott volna és előbb utóbb a civilek antipátiáját váltotta volna ki. Arról nem is beszélve, hogy jelentős problémákat okozott a hadifogságból hazatérő rokkant katonák is, akiknek szállást, élelmezést és kárpótlást kellet biztositani, vagy esetleg megkockáztatni egy potenciális fellázadást a jelenlegi rendszer ellen, amennyiben ezeket a volt katonákat a Direktórium szélnek ereszt[16].

[13] Szatmár Megyei Levéltár, Munkásmozgalom Szatmár megyében gyűjtemény, dokumentum kollekció, 291 dosszié, Arhivele Naționale al Județului Satu Mare, Fond Mișcarea Muncitorească din județul Satu Mare, Colecția de documente, Dosarul nr. 291, p. 39.

[14] Szatmár Megyei Levéltár, *Ibidem*. p. 45.

[15] Szatmár Megyei Levéltár, Munkásmozgalom Szatmár megyében gyűjtemény, dokumentum kollekció, 291 dosszié, Arhivele Naționale al Județului Satu Mare, Fond Mișcarea Muncitorească din județul Satu Mare, Colecția de documente, Dosarul nr. 291, p. 48

[16] *Ibidem*. p. 59.

Mint láthattuk Szatmárnémetin is jelentős hangsúlyt fektettek a magántulajdon felszámolására. A következő rendelet melyet a helyi Direktórium és a helyi munkásmozgalom kilátásba helyezett az volt, hogy a szállodákat és panziókat vegye a célkeresztbe és számolja fel.

Ez jól kirajzolódik a következő hirdetményben, amely a forradalmi kormányzótanács XXXIII számú rendeletét taglalta, 1919 márciusában[17].

A forradalmi munkástanács mindent megtett, hogy a társadalom összes rétegébe beférkőzhesse magát Szatmárnémeti városában is. Jól látható, hogy a népbiztosok beépülése szisztematikusan zajlott[18]. Először az egyszerűbb közigazgatási célpontokat és gócpontokat célozták meg, majd fokozatosan egyre megszorítóbb intézkedéseket rendeltek el, már a márciusi hónapban.

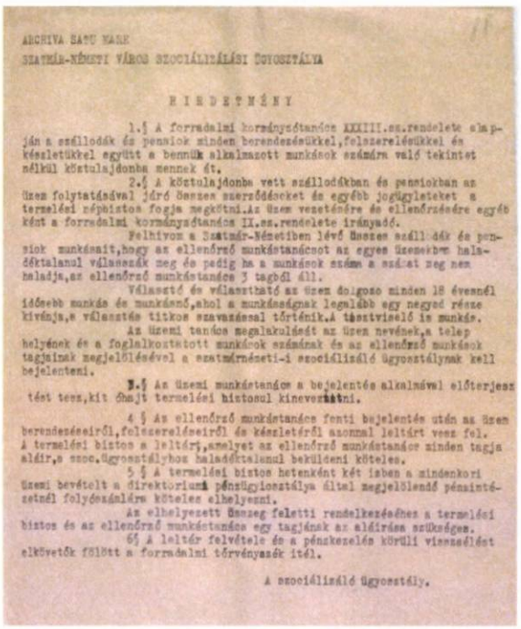

ARCHIVA SATU MARE
SZATMÁR-NÉMETI VÁROS SZOCIÁLIZÁLÁSI ÜGYOSZTÁLYA

HIRDETMÉNY

1.§ A forradalmi kormányzótanács XXXIII.sz.rendelete alapján a szállodák és pensiók minden berendezésükkel,felszerelésükkel és készletükkel együtt a bennük alkalmazott munkások számára való tekintet nélkül köztulajdonba mennek át.

2.§ A köztulajdonba vett szállodákban és pensiókban az üzem folytatásával járó összes szerződéseket és egyéb jogügyleteket a termelési népbiztos fogja megkötni.Az üzem vezetésére és ellenőrzésére egyébként a forradalmi kormányzótanács IX.sz.rendelete irányadó.

Felhívom a Szatmár-Németiben lévő összes szállodák és pensiók munkásait,hogy az ellenőrző munkástanácsot az egyes üzemekben haladéktalanul válasszák meg és pedig ha a munkások száma a százat meg nem haladja,az ellenőrző munkástanács 3 tagból áll.

Választó és választható az üzem dolgozó minden 18 évesnél idősebb munkás és munkásnő,ahol a munkásságnak legalább egy negyed része kívánja,a választás titkos szavazással történik.A tisztviselő is munkás.

Az üzemi tanács megalakulásáról az üzem nevének,a telep helyének és a foglalkoztatott munkások számának és az ellenőrző munkások tagjainak megjelölésével a szatmárnémeti-i szociálizáló ügyosztálynak kell bejelenteni.

3.§ Az üzemi munkástanács a bejelentés alkalmával előterjesztést tesz,kit óhajt termelési biztosul kinevezni.

4.§ Az ellenőrző munkástanács fenti bejelentés után az üzem berendezéseiről,felszereléseiről és készletéről azonnal leltárt vesz fel. A termelési biztos a leltárt,amelyet az ellenőrző munkástanács minden tagja aláír,a szoc.ügyosztályhoz haladéktalanul beküldeni köteles.

5.§ A termelési biztos hetenként két ízben a mindenkori üzemi bevételt a direktorium pénzügyosztálya által megjelölendő pénztárnál folyószámlára köteles elhelyezni.

Az elhelyezett összeg feletti rendelkezéshez a termelési biztos és az ellenőrző munkástanács egy tagjának az aláírása szükséges.

6§ A leltár felvétele és a pénzkezelés körüli visszaélést elkövetők felett a forradalmi törvényszék itél.

A szociálizáló ügyosztály.

Ezután márciusban a következő intézkedések és rendeletek a boltosok felszámolására ergo államosítására szóltak. Tekintettel a háborúra és ennek a nehézségei miatt, ez egy igen fontos sürgősségi intézkedés volt, mivel jelentősen nagy mennyiségű élelmiszerhiány ütötte fel a fejét a városban. Ezért a szocializáló ügyosztály a dolgokat a saját kezébe vette, elrendelte, hogy februári hónap 20-ikáig minden üzlet jelentse be a tevékenységét, főleg azok, amelyek több, mint 10 munkást foglalkoztatnak[19].

Az 1919 március 23-ikai rendelet egy olyan intézkedések sorozatát eredményezte Szatmár és Ugocsa vármegyében, amely meghatározó marad majd ezekben a járásokban és városokban egészen a Tanácsköztársaság bukásáig. Meghatározó intézkedéseket rendelnek majd el, mint pld. a minden féle gyülekezés, csoportosulás, illetve rendbontás vagy zavargás tilalma. Bevezetik a forradalmi hadsereg felállítását a mozgósítási rendelet következtében, melyen végleges célja természetesen a Szovjet mintájú magyar Vörös Hadsereg felállítása lesz. Traumatikus intézkedésnek számított a lakosság számára ugyanakkor a mindennemű szeszes italok tilalma is, melyen a Tanácsköztársaság vége felé enyhíteni fognak majd, de teljes mértékben nem törlik el, majd csak a bukás után. Valamint a városi lekosság teljes mértékű lefegyverkezését, mivel kötelezték azon polgárok lő és oldalfegyvereik beszolgáltatását, akik nem csatlakoztak az újonnan felállított Vörös Hadsereghez, amelynek fő célja a Tanácsköztársaság védelme lett volna, helyi szinten pedig a Direktórium, Katona és Munkás tanácsok zavartalan működését kellet szolgálja és biztosítsa. Végül de nem utolsó sorban a Direktórium igyekezett a polgárok mobilitását is kordában tartani ezekben az elkövetkező hónapokban, mivel engedély nélkül, nem lehetett elhagyni a városok területét.

A Tanácsköztársaság bukása és a Direktóriumok kudarca

Konkludálva elmondhatjuk, hogy a Szatmárnémeti Direktórium meghatározó intézkedéseket hozott a város történelmében 1919 márciusától kezdődően. A nagy kontextusban nézve a dolgokat a Tanácsköztársaság a lehető legrosszabbkor következhetett be az ország történel-

[17] Szatmár Megyei Levéltár, Munkásmozgalom Szatmár megyében gyűjtemény, dokumentum kollekció, 291 dosszié, Arhivele Naţionale al Judeţului Satu Mare, Fond Mişcarea Muncitorească din judeţul Satu Mare, Colecţia de documente, Dosarul nr. 291, p. 88.

[18] *Ibidem.*

[19] Szatmár Megyei Levéltár, Munkásmozgalom Szatmár megyében gyűjtemény, dokumentum kollekció, 291 dosszié, Arhivele Naţionale al Judeţului Satu Mare, Fond Mişcarea Muncitorească din judeţul Satu Mare, Colecţia de documente, Dosarul nr. 291, p. 87.

mében, mivel a vörös vésztől való félelem jelentősen csorbította Magyarország esélyeit a béketárgyalások előtti időszakban, hogy minél kedvezőbb feltételeket tárgyaljon ki magának[20]. Sok korabelli politikus, mint például a volt magyar miniszterelnök Huszár Károly a bolsevizmust világveszedelemnek ítélte meg és felszólította a világot, hogy egyesüljenek ez ellen megállítva őket bármi áron, utalva arra, hogy a magyarok tudják, miért fertőződtek meg ezzel a járványnyal, utalva a háború okozta helyzetre[21]. Végérvényesen felszólítván a világ népeit, hogy akadályozzák meg a vörös ideológia terjedését: *„Világ népei egyesüljetek - a bolsevizmus ellen!"*[22].

A Tanácsköztársaság által meghirdetett új politikai koncepció és berendezkedés hamar antipátiát váltott ki a magyar társadalomban elindítva egy ellenforradalmat. A különféle politikai nyomásgyakorlásnak köszönhetően, bekövetkezett a Tanácsköztársaság végzete, 1919 augusztus 1-jén, amikor is a Forradalmi Kormányzótanács úgy döntött, hogy lemond[23].

A kormányfői posztot az eddig semmilyen politikai szerepet be nem töltő Peidl Gyula vette át[24]. Utat adva egy mérsékelt szociáldemokrata kormánynak. Az igazi megpróbáltatás Magyarország számára csak ezután fog következni, amikor is szembe találja majd magát a győztes nagyhatalmak által javasolt békefeltételekkel és békeszerződésekkel, 1920 egy kritikus év lesz a jelenkori Magyarország történelmében[25].

Lőrincz Norbert
Muzeul Județean Satu Mare, RO
e-mail: lorinczn9@gmail.com

[20] Huszár Károly, *A Vörös Rémuralom Magyarországon,* New York, 1920, p. 5.
[21] Huszár Károly, *op. cit.* p. 6.
[22] *Ibidem.* p. 7.
[23] Romsics Ignác, *Magyarország Története a XX. Században,* Osiris, Budapest, 2004, p. 132
[24] Romsics Ignác, *op. cit.*, p.133.
[25] Romsics Ignác, *A 20. század rövid története,* Rubicon, Budapest, 2011, p. 197-199.

ACTIVITATEA ORGANIZAȚIEI PARTIDULUI NAȚIONAL ȚĂRĂNESC DIN JUDEȚUL SATU MARE ÎN PERIOADA 1931-1938

Marin POP

Abstract: *We conclude our series dedicated to the work of the National Peasant Party Organization in Satu-Mare, with the period 1931-1938, more precisely, from the beginning of the Iorga government until the establishment of the personal authoritarian regime of King Carol II, which abolished the parties political. During this period three series of parliamentary elections (1932, 1933, 1937) took place, which shows a very troubled political life, due to the great economic crisis, but also to the involvement in the political life of King Carol II. This will also affect the second national peasant government (1932-1933).*
The National Peasant Party's organization in Satu-Mare County remains weak, compared to other countries in Transylvania and Banat, with the leading political leader of Brasov, Mihai Popovici, a close collaborator of Iuliu Maniu. However, in the parliamentary elections of the summer of 1932, the organization managed to get a slightly higher score than the country average.

Keywords: *King Carol II, National Peasant Party, National Liberal Party, parliamentary elections, election campaign.*

Încheiem serialul nostru dedicat activității organizației Partidului Național Țărănesc din județul Satu-Mare[1], cu perioada 1931-1938, mai precis, de la începutul guvernării Iorga și până la instaurarea regimului autoritar personal al regelui Carol al II-lea, care a desființat partidele politice. Pe data de 14 iunie 1931, are loc deschiderea lucrărilor Parlamentului și întrunirea Comitetului de direcție al P.N.Ț.. S-a hotărât ca parlamentarii național-țărăniști să participe la solemnitatea deschiderii Corpurilor Legiuitoare. Ei urmau să lupte pentru invalidarea alegerilor în județele în care existau dovezi de violență și fraude. Atitudinea parlamentarilor național-țărăniști urma să fie hotărâtă după terminarea validării mandatelor[2].

Pe data de 9 iulie 1931 are loc, la București, ședința Comitetului Executiv al P.N.Ț., prezidată de Ion Mihalache. S-a discutat problema organizării congreselor județene, în cursul lunilor septembrie și octombrie, a celor provinciale, în luna noiembrie. În prima jumătate a lunii decembrie se preconiza organizarea unui Congres general al partidului. S-a hotărât ca membrii partidului să nu participe la formarea comisiilor interimare administrative, deoarece se socotea că ele erau înființate abuziv de noul guvern[3].

[1] Vezi, în acest sens, Marin Pop, *Participarea organizației Partidului Național Român din județul Satu-Mare, la primele două alegeri parlamentare de după Marea Unire (noiembrie 1919 și iunie 1920)*, în *Satu Mare. Studii și comunicări. Seria Istorie-Etnografie-Artă*, XXV/II, Satu Mare, 2008, pp. 137-147; Idem, *Activitatea organizației Partidului Național Român din județul Satu Mare în perioada 1920-1926*, în „Satu Mare. Studii și comunicări". *Seria Istorie-Etnografie-Artă*, XXXII/II, 2016, pp. 169-182; Idem, *Activitatea organizației Partidului Național Țărănesc din județul Satu Mare în perioada 1926-1931*, în „Satu Mare. Studii și comunicări". *Seria Istorie-Etnografie-Artă*, XXXIII/II, Satu Mare, 2017, pp. 159-176.

[2] *Patria*, nr. 131, 17 iunie 1931, p. 1.

[3] Idem, nr. 152, 12 iulie 1931, p. 4.

În vacanța parlamentară, continuă tradiția ca aleșii să-și prezinte activitatea legislativă și să mențină contactul cu electoratul. În județul Satu-Mare are loc ședința Comitetului județean, sub președinția lui Mihai Popovici. S-au luat diferite hotărâri cu privire la reorganizarea partidului în județ, în conformitate cu cerințele locale. Au fost făcute propuneri pentru delegarea membrilor în Comitetul județean reorganizat și completat. Au fost discutate diferite probleme de ordin administrativ, economico-financiare și de propagandă. A fost fixată data Congresului județean, pentru 11 noiembrie 1931, care urma să aibă loc la Baia Mare. În scopul pregătirii Congresului au fost alese 4 comisii: economico-financiară, administrativă, socială, care să discute problema muncitorilor și șomajul și o comisie de propagandă. În zilele următoare, Mihai Popovici a vizitat, apoi, localitățile Craidorolț, Botiz, Baia Mare și Șomcuta Mare[4].

Deși participaseră pe liste comune la alegerile din anul 1931, după P.N.Ț., și P.N.L declanșează, începând cu data de 17 aprilie 1932, o viguroasă campanie de răsturnare a guvernului Iorga. Cădere guvernului Iorga a fost grăbită și de Raportul consilierului tehnic Charles Rist, publicat la data de 26 mai 1932. Aici se făcea un aspru rechizitoriu asupra modului cum erau conduse finanțele României. Charles Rist recomanda guvernului român să ceară concursul tehnic al Societății Națiunilor în vederea realizării unei reforme financiare sănătoase. Țara noastră se găsea în imposibilitatea de a-și plăti datoriile externe. În fața acestei situații, lipsit de o bază de masă, de sprijinul unui partid puternic, guvernul Iorga demisionează pe data de 31 mai 1932[5].

Devenise deja o tradiție ca în perioadele de criză politică să fie chemat, de urgență, să revină țară, Nicolae Titulescu. În acest sens, au fost trimise 3 telegrame, deoarece nu se știa precis unde se afla: la Geneva, Paris și Montreux. Primind telegrama, diplomatul român s-a deplasat la București. Se zvonea că regele Carol al II-lea încerca să formeze un guvern de „concentrare", cu participarea celor două mari partide politice: național-țărănist și național- liberal[6].

După audiența de la Palat, Nicolae Titulescu a primit însărcinarea de a forma un guvern de concentrare, dar liberalii-duciști au refuzat să colaboreze. Conducerea P.N.Ț. anunța că susține „sincer unirea forțelor și colaboarea", dar dacă acțiunea politică a lui Titulescu eșua, partidul se arăta „gata să ia răspunderea", preconizându-se un guvern condus de Vaida Voevod. Presa sublinia că „cheia soluției" se găsea la Iuliu Maniu, care nu sosise încă în Capitală[7].

Nereușind să formeze un guvern de concentrare, Nicolae Titulescu și-a depus mandatul. Regele l-a încredințat pe Alexandru Vaida Voevod cu formarea noului guvern denumit de „restrânsă concentrare".

Toate aceste evenimente se întâmplau pe data de 5 iunie 1932. Firul evenimentelor s-a derulat cu repeziciune, deoarece pe data de 8 iunie se sărbătorea Ziua Restaurației lui Carol al II-lea.

Noile alegeri parlamentare au fost fixate pentru zilele de 17 iulie, la Cameră, 20, 24 și 27 la Senat. Guvernul Vaida numește noi prefecți și noi comisii interimare de conducere în fruntea orașelor, considerând că ele au fost desființate ilegal de guvernul Iorga.

În cele din urmă s-a hotărât constituirea unui guvern electoral, format doar din membrii național-țărăniști, plus Titulescu la Externe. De asemenea, conducerea P.N.Ț. a hotărât ca Ion Mihalache, Virgil Madgearu și Mihai Popovici să nu intre în guvernul Vaida, ci să conducă campania electorală a partidului. Dacă intrau în guvern ca miniștri situația lor era „cât se poate delicată". Noul guvern avea mandatul expres de a organiza noi alegeri[8].

[4] Idem, nr. 228, 20 octombrie 1931, p. 4.

[5] Ioan Scurtu, *Istoria Partidului Național Țărănesc*, Ed. Enciclopedică, București, 1994, pp. 170-172.

[6] *Patria*, nr. 105, 3 iunie 1932, p. 1.

[7] Idem, nr. 107, 5 iunie 1932, p. 1.

[8] Idem, nr. 108, 7 iunie 1932, p. 1-2; nr. 109, 8 iunie 1932, p. 1: Componența guvernului Vaida, constituit pe data de 6 iunie 1932, era următoarea: Alexandru Vaida Voevod - președinte al Consiliului de Miniștri, ministru de Interne și ad-interim la Externe; Emil Hațieganu - ministru de Stat (al Ardealului); Pantelimon Halippa - ministru de Stat (al

Pe data de 14 iunie 1932 are loc la Cluj tradiționala întrunire a Comitetului Central al P.N.Ț. din Ardeal și Banat, prin care debuta, în mod oficial, campania electorală. Mihai Popovici a fost desemnat ca președinte al Comisiei electorale a P.N.Ț. pentru Ardeal și Banat. În acest scop, însoțit de Aurel Buteanu, directorul de cabinet al primului ministru Vaida, s-a deplasat la Cluj pentru a participa la întrunire. După ce Mihai Popovici a deschis lucrările ședinței, a luat cuvântul Aurel Socol, care a subliniat că nu putea concepe o campanie electorală a P.N.Ț., fără a-l avea în fruntea ei pe Iuliu Maniu. Propune ca lucrările ședinței să fie suspendate, iar membrii Comitetului să se deplaseze la locuința unde se găsea Iuliu Maniu. La data respectivă el se găsea la Cluj. Aici, Mihai Popovici a rostit „o alocuțiune emoționantă", făcând apel la Iuliu Maniu să revină în fruntea partidului. Iuliu Maniu a răspuns că „momentele" erau „prea grele pentruca să putem pierde vremea în aranjamente interne de partid", dar că înțelege să se pună la dispoziția conducerii P.N.Ț., „luptând cu ultima îndârjire pentru principiile, cari sunt ale țării". A făcut, apoi, un apel la refacerea solidarității naționale, în special a celei ardelenești. Cei prezenți „au făcut o manifestație entuziastă" lui Maniu. Reîntorcându-se la ședință, ia cuvântul Ștefan Cicio Pop, care afirmă că P.N.Ț. nu putea „merge în luptă fără un simbol", iar acel simbol era Iuliu Maniu.

Mihai Popovici a comunicat membrilor Comitetului că Iuliu Maniu a acceptat să candideze în fruntea listei P.N.Ț., în județele tradiționale în care a mai candidat: Sălaj și Alba[9]. Așadar, începea, în mod oficial, campania electorală în Ardeal și Banat. Mihai Popovici și membrii Comitetului Electoral provincial urmau să stabilească listele definitive de candidați.

În urma apelului la solidaritate făcut de Iuliu Maniu se observă o regrupare a forțelor politice ardelenești în jurul P.N.Ț. Începe un adevărat fenomen de reîntoarcere în sânul partidului a foștilor fruntași naționali.

La alegerile parlamentare din iulie 1932, la inițiativa noului prim ministru, Al. Vaida-Voevod, P.N.Ț. a încheiat un cartel electoral cu următoarele formațiuni politice ale minorităților naționale: Partidul German, Gruparea Ucrainienilor și cu Blocul Economic Maghiar. Considerând că Blocul Economic Maghiar „prin principiile care le proferează, prin structura sa" era „o formațiune democratică, fără să intre în examinarea amănunțită a programului său", conducerea P.N.Ț. a hotărât să încheie un cartele electoral cu această formațiune politică. S-a luat în considerare „și împrejurarea că acțiunea blocului a stârnit un viu răsunet în păturile largi ale țărănimii maghiare". Fiecare formațiune politică își păstra independența după alegeri. La rândul său conducerea Blocului Economic Maghiar declară că P.N.Ț. era partidul „cel mai democratic al României" și din aceste considerente politice Liga agrară maghiară cum se intitulau ei, a hotărât să încheie cartelul electoral. De asemenea, afirmau că „garanța unei pașnice

Basarabiei); George G. Mironescu - ministru de Finanțe și ad-interim la Lucrări Publice și Comunicații; Virgil Potârcă - ministru de Justiție și ad-interim la Agricultură și Domenii; generalul Constantin Ștefănescu-Amza - ministrul Apărării Naționale; Ion Lugoșianu - ministrul Industriei și Comerțului și ad-interim la Instrucție Publică, Culte și Arte; Viorel V. Tilea - subsecretar de Stat la Președinția Consiliului de Miniștri, pentru Presă și Informații; Rudolf Brandch - subsecretar de Stat la Președinția Consiliului de Miniștri, pentru Minorități; Armand Călinescu - subsecretar de Stat la Ministerul de Interne. Neacceptând să intre la guvernare și liberalii georgiști, lista ministerială a fost completată pe data de 7 iunie cu următorii fruntași politici: Voicu Nițescu - ministrul Agriculturii și Domeniilor; Vaida a preluat, ad-interim și portofoliul de la Muncă, Sănătate și Ocrotire Socială; Gheorghe Crișan - subsecretar de Stat la Ministerul de Finanțe; Mihail Ghelmegeanu - subsecretar de Stat la Ministerul Agriculturii și Domeniilor; Mihail Șerban - subsecretar de Stat la Ministerul Agriculturii și Domeniilor; 9 iunie: D.R. Ioanițescu - ministrul Muncii, Sănătății și Ocrotirii Sociale, Dimitrie Gusti - ministrul Instrucțiunii Publice, Cultelor și Artelor; Ioan Pop - subsecretar de Stat la Ministerul de Interne; Grigore Gafencu - subsecretar de Stat la Ministerul de Externe; Ioan Coltor - subsecretar de Stat la Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirii Sociale; 19 iunie: Radu Irimescu - subsecretar de Stat al Aerului, din cadrul Ministerului Apărării Naționale; Stelian Neagoe, *Istoria guvernelor României de la începuturi - 1859 până în zilele noastre - 1995*, Ed. *Machiavelli*, București, 1995, p. 103-105.

[9] *Patria*, nr. 112, 14 iunie 1932, Ediție specială, p. 1.

convieţuiri a poporului maghiar cu cel român pe pământul Ardealului" o găsea doar la P.N.Ţ.[10]. Scopul urmărit de P.N.Ţ. era de a sparge monopolul pe care maghiarii îl aveau în judeţele Ciuc, Odorhei şi Trei Scaune şi de a atrage electoratul săsesc şi şvăbesc din Banat şi zona Sibiului.

În campania electorală P.N.Ţ. s-a hotărât să se adreseze populaţiei cu propuneri concrete de ieşire din criza economică. În urma unor atacuri venite din partea liberalior şi a iorghiştilor, se prezentau realizările guvernării P.N.Ţ. şi concepţia sa referitor la conversiunea datoriilor agricole: „... noi am adus legea contra cametei grele, noi am propus transformarea datoriilor prin conversiune şi am creat şi un institut pe acest scop, să ajutăm ţărănimii îndatorate scăzând cametele iertând din datorii şi dându-le drept, să plătească pe rând şi în mai mulţi ani. Dar conversiunea nu se face, până când statul nu are bani, să preia din ele, - căci era nedreptate, că datoria ţăranilor s-o plătim tot din banii depuşi de ţărani şi de biserici, şcoale şi fundaţiuni şi să stricăm pe veci micile bănci româneşti, prin ajutorul cărora am cumpărat pământ, vite, negoţ, căci la aceste bănci nu-s bogătaşi, ci tot români năcăjiţi, ca-şi noi. Noi vrem conversiune, dar vrem o lege cu minte, să nu ne pierdem creditul întreg şi să nu intrăm cu pământul nostru legaţi de o iobăgie nouă, aşa cum e acuma legea, ea foloseşte numai domnilor din Bucureşti cu datorii de milioane, şi cu câteva jugăre de pământ sau vie şi grofilor, baronilor şi marilor proprietari scăpătaţi, a căror datorii de milioane fac de 10 ori, cât e datoria voastră, şi - apoi să le plătească bieţii deponenţi români, - ţăranii noştri mai strângători, fondurile bisericeşti-şcolare şi fundaţiuni şi să piară toate cu toţi funcţionarii români, pentru cei ce ş-au prădat averea făcând datorii pentru petreceri, băi, joc de cărţi, femei stricate şi paradă goală. Legea va fi întogmită aşa cum să cuvine spre folosul vostru şi al ţării, ea rămâne în vigoare numai pentru folosul vostru".

După ce se trec în revistă realizările guvernării naţional-ţărăniste, se explică contextul politic în care a ajuns la putere guvernul Vaida. Primul ministru vine în faţa electoratului cu un program politic ambiţios în toate domeniile. În primul rând se prevedeau măsuri de refacere a economiei ţării afectată serios de marea criză mondială. El grupează proiectul în două categorii: măsuri cu caracter de urgenţă şi un alt set de măsuri cu caracter general. În prima categorie se prevedea, printre altele, asanarea datoriilor agricole, întărirea creditului ţărănesc, reduceri de impozite şi preţuri la mărfurile industriale, desfiinţerea prestaţiei în natură, ridicarea preţurilor produselor agricole prin organizarea şi controlarea comerţului cu cereale. De asemenea, se prevedea revizuirea politicii comerciale, suprimarea tuturor cheltuielilor inutile, legea cumulului funcţiilor, plata salariilor şi pensiilor restante, controlul averilor miniştrilor, parlamentarilor şi funcţionarilor publici. A doua categorie o reprezentau măsurile cu caracter general: concentrarea atenţiei principale asupra agriculturii şi gospodăriei ţărăneşti; industrializarea agricolă şi sprijinirea industriilor „serioase şi productive"; controlul preţurilor; restaurarea creditului; îmbunătăţirea şi ieftinirea transporturilor; ordine în finanţele statului; simplificarea aparatului administrativ; reforma electorală, promiţându-se suprimarea primei electorale şi repartizarea mandatelor pe baza principiului proporţionalităţii; reforma învăţământului; sprijin dat bisericii; reglementarea situaţiei minorităţilor; menţinerea păcii şi a sistemului tradiţional de alianţe în domeniul politicii externe.

Conducerea P.N.Ţ. a hotărât, de asemenea, ca în campania electorală să nu fie calomniat nici un lider politic advers, dar, în cazul unor atacuri politice calomniatoare, urma să riposteze[11].

P.N.Ţ. spera ca entuziasmul electoratului să fie la fel ca cel din anul 1928. Dar, deşi se dau numeroase exemple din judeţele ardelene, unde candidaţii şi propagandiştii erau primiţi cu „porţi de triumf, flori, fanfare, banderii de călăreţi"[12], nu mai era aceeaşi însufleţire generală,

[10] Idem, nr. 126, 2 iulie 1932, p. 2.

[11] *Gazeta de Duminecă*, nr. 25, 19 iunie 1932, p. 1; *Patria*, nr. 123, 28 iunie 1932, p. 1.

[12] *Patria*, nr. 118, 22 iunie 1932, p. 1.

apropiată de fanatism, ca în decembrie 1928. Totuși, după eșecul guvernului Iorga, electoratul ardelean dorea să mai dea o șansă național-țărăniștilor. Criza economică îl adusese în situații disperate. Populația afectată de criză vedea în P.N.Ț. singura forță politică în stare să scoată țara din situația economică dificilă a momentului.

Pe data de 22 iunie 1932, are loc, la Cluj, ședința plenară a Comitetului Central Electoral pentru Ardeal și Banat. Au fost prezenți următorii fruntași politici, membrii ai comitetului: Mihai Popovici, care a și prezidat ședința, Ștefan Cicio Pop, Aurel Vlad, Emil Hațieganu, Sever Bocu, Voicu Nițescu, Sever Dan, Valer Moldovan, Victor Bontescu, Valentin Poruțiu, Ionel Pop, Dumitru Manu, Mihail Șerban, Simion Nemeș și Nicolae Ghiulea. Mihai Popovici vorbește despre cartelul electoral care se încheia cu Partidul German, după care au fost examinate candidaturile din județele Caraș, Maramureș, Sălaj, Mureș, Târnava Mică, Alba, Timiș și Bihor[13].

În întreg Ardealul și Banatul au avut loc întruniri electorale ale P.N.Ț. Amintim aici pe cele din Sălaj, Satu-Mare, Alba, Cluj, Bihor, Someș, Maramureș sau Făgăraș.

Organizațiile județene ale P.N.Ț. s-au întrunit pentru a stabili listele de candidați. La Satu-Mare, lista candidaților pentru Camera Deputaților a fost următoarea: Mihai Popovici, fost ministru, Alexandru Breban, prepozit capitular, Augustin Popa, profesor, Aurel Buteanu, publicist, Victor Marc, avocat, Gavril Barbu. La Senat, Colegiul Universal, a candidat Coriolan Bohățiel, iar la Senat-Consilii Andrei Doboși, ambii avocați[14].

În urma desfășurării alegerilor, la Camera Deputaților organizația național-țărănistă din județul Satu-Mare a obținut 21.747 voturi, ceea ce reprezenta 41,99% din numărul total de voturi, clasându-se pe primul loc și obținând 5 mandate: Mihai Popovici, Alexandru Breban, Augustin Popa, Aurel Buteanu și Victor Marc[15].

În aceste condiții, fiind partid aflat la putere, P.N.Ț. a obținut victoria în alegerile parlamentare. Totuși, se poate observa diferența de peste 30 de procente față de alegerile din decembrie 1928, pe care partidul le-a pierdut în urma primei guvernări, marcate serios și de criza economică. P.N.Ț. a obținut, la alegerile din 17 iulie 1932, la Cameră, un număr de 1.203.700 voturi, ceea ce reprezenta un procentaj de 40,30 % din numărul total de voturi și 274 de mandate de deputați. Pe locul 2 s-a situat P.N.L. cu doar 407.023, ceea ce reprezenta 13,62 % din numărul total de voturi și 28 de mandate[16]. Pe al treilea loc, la mare distanță s-a situat P.N.L. (Gh. Brătianu) cu un procentaj de 6,53 %, cu care a obținut 14 mandate de deputați[17].

Din cele 28 de mandate de deputat, P.N.L. Duca a obținut în Ardeal și Banat doar unul singur, la Sibiu, iar disidența liberală georgistă nici unul. Partidul Țărănesc, condus de Nicolae Lupu a obținut, la nivel național, un procent de 6,58%, clasându-se pe locul 4. Din cele 12 mandate, 5 au fost câștigate în Ardeal și Banat, în județele Cluj, Făgăraș, Târnava Mare, Târnava Mică și Someș, ceea ce denotă că discursul demagogic, de stânga, al liderului partidului avea priză la electorat. La fel, și cel al extremei drepte, care prin L.A.N.C. s-a clasat pe locul 5, cu 5,72 % și 11 mandate, din care nici unul în Ardeal și Banat. Doar gruparea lui Corneliu Zelea Codreanu, care s-a clasat pe locul 9, cu 2,37 și 5 mandate a obținut un mandat în Ardeal, în județul Turda. Pe locul 6 s-a clasat Partidul Maghiar, cu 4,75%, dar cu 15 mandate, toate în Ardeal și Banat: trei mandate în județul Odorhei, câte două mandate în județele Ciuc și Trei Scaune

[13] Idem, nr. 120, 24 iunie 1932, p. 1.

[14] Idem, nr. 127, 3 iulie 1932, p. 1.

[15] Marcel Ivan, Evoluția partidelor politice noastre politice în cifre și grafice. 1919-1932, Sibiu, 1934, tabelul V; *Gazeta de Duminecă*, nr. 31, 31 iulie 1932; *Patria*, nr. 142, 22 iulie 1932, p. 1.

[16] Ziarul *Patria* dădea ca rezultate definitive 44,42% și 272 mandate pentru P.N.Ț. Pentru P.N.L. ducist dădea procentajul de 14,319 % și 28 mandate. Deci, la P.N.Ț. cu două mandate mai puțin, dar cu 4 procente mai mult față de rezultatele oficiale; *Patria*, 143, 22 iulie 1932, p. 1.

[17] M. Ivan, *op. cit.*, tabelul V și V a; I. Scurtu, *op.cit.*, p. 175.

și câte un mandat la Cluj, Mureș, Turda, Sălaj, Satu-Mare, Târnava Mică, Brașov și Bihor. Nou înființatul partid Național-Agrar al lui Octavian Goga s-a clasat pe locul 7, cu 3,64%, obținând 8 mandate, din care două în Ardeal, în județele Mureș și Năsăud. Partidul Social-Democrat s-a clasat pe locul 8, cu 3,38%, în scădere de procente față de alegerile din 1931. De exemplu, la Sălaj a obținut 6.931 voturi, față de 13.241, câte a obținut în anul 1931. Din cele 7 mandate, două au fost câștigate în județele unde a fost ales și Iuliu Maniu, și anume la Sălaj și Alba. Uniunea Națională, partidul proaspăt ieșit de la guvernare a obținut doar 2,28%, și 5 mandate, ceea ce a dovedit că nu avea aderență la electorat și că a fost adus forțat la guvernare, în anul 1931. Din cele 5 mandate, în Ardeal și Banat nu a obținut nici un mandat. Din cele 4 mandate obținute, ultimele partide intrate în Parlament, evreii și averescanii, au obținut câte un mandat și în Ardeal: evreii la Maramureș și averescanii la Făgăraș[18].

Dacă la nivel național, P.N.Ț. a obținut un procentaj de 40,30%, în Ardeal și Banat a obținut mai mult. Procentajele cele mai mari au fost obținute de P.N.Ț. la Alba (59,39%), Caraș (57,39%) și Severin (56,49%). Trebuie ținut, însă, cont și de structura etnică a unor județe, care erau, de altfel, fiefuri electorale ale P.N.Ț., dar aveau în componență și un număr mare de populație maghiară. Este și cazul județului Sălaj, județul natal al lui Iuliu Maniu.

Din cele 274 de mandate de deputați, câte a obținut P.N.Ț. la nivel național, 95 au fost obținute în Ardeal și Banat[19]. După cum se poate observa din rezultatul obținut de partide, pe județe, în Ardeal și Banat diferența dintre P.N.Ț. și celelalte partide a fost destul de mare. Exceptând județele majoritar maghiare, în toate celelalte P.N.Ț. a învins detașat, iar iorghiștii s-au clasat pe ultimele locuri sau nu au depus listă[20].

La alegerile pentru Senat, Colegiul Universal, în Ardeal și Banat, listele P.N.Ț. au obținut victoria, înafară de cele 3 județe cu populație unde majoritari erau maghiarii: Trei Scaune, Odorhei și Ciuc[21].

De asemenea, la Consiliile Comunale P.N.Ț. a obținut victoria în 69 din cele 71 de județe ale țării. Chiar și în județele Trei Scaune și Odorhei, prin cartelul electoral încheiat cu

---

[18] *Patria*, nr. 143, 22 iulie 1932, p. 1.

[19] Vezi lista deputaților aleși la A.C.N.S.A.S., *fond Documentar*, dos. 10.809, ff. 47-68.

[20] Redăm, în continuare, rezultatul obținut, pe județe, cu sublinierea că ne-am axat pe primele 3 clasate și pe iorghiști, care fuseseră la guvernare și surprizele: **1)Alba**: P.N.Ț. - 21.533 voturi; liberalii-georgiști - 922; gogiști - 1.226; lupiști - 1.524; iorghiști - 1.741; liberali duciști - 2.896 și sociali-democrați - 1.883; **2) Arad**: P.N.Ț. - 40.009; liberali - duciști - 10.562; maghiari - 10.548; iorghiști - 768; social-democrați - 1.533; **3) Brașov**: P.N.Ț. - 14.307; maghiari - 4.043; liberali-duciști - 3.077; iorghiști - 157 voturi; **4) Bihor (listă incompletă)**: P.N.Ț. - 32.216; maghiari - 10.983; liberali-duciști - 6.747; iorghiști - 3.744; **5) Cluj**: P.N.Ț. - 14.996, maghiari - 7.365; liberali-duciști - 3.233; Sfatul Negustoresc - 2.009; iorghiști - 624; **6) Caraș**: P.N.Ț. - 26.421; social-democrați - 6.975, liberali-duciști - 2.803; iorghiștii nu au depus listă; **7) Ciuc**: P.N.Ț. - 4.015; maghiari - 11.508; averescani - 2.050; liberali-duciști - 882; iorghiștii nu au depus listă; **8) Făgăraș**: P.N.Ț. - 8.835; liberali-duciști - 1.973; lupiști - 1.560; iorghiști - 1.085; **9) Hunedoara**: P.N.Ț. - 34.357; liberali-duciști - 7.799, social-democrați - 4.379; iorghiști - 712; **10) Mureș**: P.N.Ț. - 17.247; maghiari - 13.679; iorghiști - 1.748; **11) Maramureș**: P.N.Ț. 8.504; Fischer 3.750; liberali-duciști 3.094, cuziști 2.353; iorghiști 204; **12) Năsăud**: P.N.Ț. 14.438; gogiști 2.069; liberali-duciști 1.807; lupiști 1.363; iorghiști 768; **13) Odorhei**: P.N.Ț. - 6.760; maghiari 11.709; Stere - 1.390; liberali-duciști - 394; iorghiștii nu au depus listă; **14) Sălaj**: P.N.Ț. - 23.197; maghiari - 13.821; social-democrați - 6.931; lupiști - 4.569; iorghiști - 3.141; liberali - duciști - 2.758; **15) Satu-Mare**: P.N.Ț. - 21.747; liberali-duciști - 8.135; social-democrați - 4.534; iorghiști - 2.027; **16) Someș**: P.N.Ț. - 15.752; lupiști - 6.681; iorghiști - 624; **17) Severin**: P.N.Ț. - 29.563; liberali-democrați - 6.370; lupiști - 3.630; **18) Târnava Mare**: P.N.Ț. - 14.519; lupiști - 3.350; liberali-duciști - 2.421; iorghiști - 1.417; **19) Târnava Mică**: P.N.Ț. - 10.715; lupiști - 4.421, maghiari - 4.154; liberali-duciști - 2.652, iorghiștii nu au depus listă; **20) Timiș-Torontal**: P.N.Ț. - 39.948; maghiari - 10.534; liberali-georgiști - 8.638; iorghiști - 2.114; **21) Trei Scaune**: P.N.Ț. - 2.942; maghiari - 11.530; socialiști-independenți - 1.565; liberali-georgiști - 1.521; iorghiști - 628; **22) Turda**: P.N.Ț. - 10.045; maghiari - 4.795; Corneliu Zelea Codreanu - 3.855; liberali-duciști - 2.760; lupiști - 2.070; iorghiști - 266; Apud. *Patria*, nr. 141, 19 iulie 1932, p. 1-2.

[21] Vezi lista senatorilor aleși la A.C.N.S.A.S., *fond Documentar*, dos. 10.809, ff. 24-35.

Partidul Economic Maghiar a obținut mandatele pentru guvern: la Odorhei a fost ales Mathis Andras, iar la Trei Scaune Petru Bardoș[22].

Misiunea guvernului Vaida de a organiza alegerile parlamentare era încheiată așa că el și-a depus mandatul. Regele Carol al II-lea l-a însărcinat cu formarea noului guvern pe Iuliu Maniu, dar el a refuzat, subliniind că dorea să conducă majoritatea parlamentară a P.N.Ț., adică să supervizeze activitatea guvernului.

Validarea mandatelor fiind încheiată, s-a trecut la constituirea noului guvern. Chemat în audiență la Suveran, Iuliu Maniu a declinat invitația de a prezida noul guvern, indicându-l pe Vaida. Astfel, la data de 11 august 1932, Al. Vaida-Voevod formează un nou guvern național-țărănesc[23], care depune jurământul.

În noul guvern Vaida au intrat și cei trei fruntași politici desemnați de P.N.Ț. cu conducerea campaniei electorale: Ion Mihalache, care a preluat portofoliul de Interne, Virgil Madgearu pe cel de la Finanțe și Mihai Popovici - Justiția. Au mai intrat în guvern generalul Nicolae Samsonovici, care a preluat Ministerul Apărării Naționale și Eduard Mirto pe cel al Lucrărilor Publice și Comunicațiilor. În rest, componența guvernului Vaida a rămas aceeași[24].

Pe data de 22 septembrie 1932 s-a întrunit Comitetul Central Executiv al P.N.Ț. și s-a hotărât convocarea Congresului general al partidului pentru zilele de 20-21 noiembrie 1932, la București. Filialele județene care nu ținuseră până atunci congrese erau invitatea să le organizeze în cel mai scurt timp, pentru a-și desemna delegații. De asemenea, s-a hotârât ca pe timpul vacanței parlamentare deputații și senatorii să organizeze întruniri politice ce electoratul, pentru a-și prezenta activitatea legislativă. La adunările politice mai importante urmau să participe și fruntași din conducerea centrală a P.N.Ț.[25].

Conflictul existent între primul ministru Vaida Voevod și Nicolae Titulescu i-a amploare. Demisia lui Titulescu din toate funcțiile pe care le avea l-a pus pe prim ministru într-o situație dificilă. Gestul lui Titulescu a fost intens mediatizat de presă. În fața acestei situații și confruntat cu probleme economice grave, Alexandru Vaida-Voevod își depune mandatul pe data de 17 octombrie 1932[26]. În urma convorbirilor și tratativelor care au avut loc la Sinaia, între Vaida și regele Carol al II-lea, primul ministru a declarat că „în urma nepotrivirii de păreri", care existau între el și Titulescu, în privința politicii externe, „în special în ce privește chestiunea pactului de neagresiune cu Rusia sovietică", era „nevoit" să prezinte demisia sa și, în consecință, a întregului cabinet. Regele a primit demisia, cu rugămintea ca Vaida să gireze problemele guvernului pe perioada desfășurării crizei politice. Imediat după plecarea lui Vaida, regele l-a primit în audiență pe Ion Mihalache. La ieșirea de la Palat, el declară presei că în ședința Biroului de conducere al P.N.Ț. a fost examinată situația politică creată și s-a ajuns la concluzia că „formula Maniu" era „cea mai potrivită".

Biroul de conducere al P.N.Ț. s-a întrunit din nou, la Sinaia, pe data de 18 octombrie. Înainte cu o zi, parlamentarii ardeleni au avut o consfătuire la București, sub președinția lui Voicu Nițescu. Au ajuns și ei la concluzia că un guvern Maniu era singura soluție pentru ieșirea din criza politică. Ei au hotărât să ceară „cu insistență" lui Iuliu Maniu să accepte sarcina guvernării țării asigurându-l, în același timp, de tot sprijinul lor.

Pe data de 18 octombrie, toți fruntașii partidului, miniștrii și secretari de Stat, precum și ceilalți membrii ai conducerii de partid, s-au deplasat la Sinaia. Iuliu Maniu, însoțit de Virgil Madgearu și Mihai Popovici l-au vizitat pe Alexandru Vaida Voevod, cu care au avut o scurtă

[22] *Patria*, nr. 146, 26 iulie 1932, p. 1, 4.
[23] I. Scurtu, *op.cit.*, p. 176; *Patria*, nr. 160, 12 august 1932, p. 1.
[24] Vezi, printre altele, St. Neagoe, *op. cit.*, pp. 105-106.
[25] *Patria*, nr. 193, 24 septembrie 1932, p. 1.
[26] I. Scurtu, *op. cit.*, p. 182.

convorbire. Sosind și Ion Mihalache, Iuliu Maniu are o întrevedere separată cu acesta. La orele 12, Iuliu Maniu a fost primit în audiență la rege. Audiența a durat două ore. La ieșire, Iuliu Maniu a declarat presei că regele l-a însărcinat cu formarea guvernului. Nu a refuzat „această înaltă distincțiune", dar l-a rugat pe Suveran să-i permită ca decizia să o ia numai după ce consultă și Biroul de conducere al partidului. Înainte de Iuliu Maniu au fost primiți în audiență Ștefan Cicio Pop și Nicolae Costăchescu, președinții celor două Camere, care și-au exprimat convingerea că Iuliu Maniu era „cea mai aptă personalitate politică pentru a soluționa criza politică și pentru a forma noul guvern"[27].

În cadrul audienței pe care a avut-o la regele Carol al II-lea, Iuliu Maniu subliniază că acceptă să formeze noul guvern cu condiția de a i se da mână liberă în conducerea țării. Aici făcea aluzie la camarila regală care se constitui-se în jurul Elenei Lupescu. El mai cerea ca regele să se reîmpace cu regina Elena, mama regelui Mihai, și să se încoroneze împreună, ca rege și regină, la Alba Iulia. Aceasta însemna că trebuia să o alunge de la Palat și din țară pe Elena Lupescu. În prezența lui Nicolae Titulescu și George Mironescu regele Carol al II-lea a fost nevoit să accepte, pe moment, condițiile impuse de Iuliu Maniu, având în vedere situația grea în care se găsea țara[28].

Iată ce notează și Constantin Argetoianu, în memoriile sale, despre acest moment delicat pentru regele Carol al II-lea. El spune că Iuliu Maniu a impus condiții, ceea ce regelui nu-i plăcea, „dar a cedat și el cu gândul să mai amâne venirea liberalilor, să se împace cu Titulescu și prin el cu Europa și a ales să curețe definitiv pe Maniu (s.a.). Dar, tot el completează, apoi, că regele Carol al II-lea „făgăduise tot, dar n-a dat nimic", ceea ce explică de ce și-a dat demisia Iuliu Maniu[29].

Noul guvern Maniu a depus jurământul pe data de 20 octombrie 1932. Se preconiza instaurarea unei politici „de mână tare", atât pe plan intern, cât și pe plan extern. Iuliu Maniu sublinia că a primit mână liberă din partea Suveranului în toate privințele. După depunerea jurământului are loc prima ședință a guvernului, care s-a ocupat de programul de guvernare.

Deși Vaida a declarat că va accepta să facă parte din guvernul Maniu, în cele din urmă nu a acceptat. El a fost consolat de regele Carol al II-lea, care l-a primit în audiență și i-a oferit ordinul Marele Colan Carol I, pe care el îl purtase pe vremea când era principe moștenitor. De asemenea, nici colaboratorii săi politici apropiați, precum Viorel V. Tilea sau Emil Hațieganu, nu se regăsesc pe lista guvernului Maniu[30].

Regele Carol al II-lea își accentua implicarea în politică manevrând oamenii politici la vârf ai țării, pregătindu-și momentul instalării propriului regim autoritar. Pentru moment

[27] *Patria*, nr. 214, 19 octombrie 1932, p. 1; nr. 215, 20 octombrie 1932, p. 1.

[28] I. Scurtu, *op. cit.*, p. 182.

[29] Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri. Memorii*, vol. X (1932-1934), Ed. *Machiavelli*, București, 1998, p. 217-218.

[30] *Patria*, nr. 216, 21 octombrie 1932, p. 1, nr. 217, 22 octombrie 1932, p. 1; Componența guvernului Maniu era următoarea: Iuliu Maniu - președinte al Consiliului de Miniștri; George G. Mironescu - vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (fără portofoliu); Ion Mihalache - ministru de Interne; Nicolae Titulescu - ministru de Externe; Virgil Madgearu - ministru de Finanțe; Mihai Popovici - ministru de Justiție; Dimitrie Gusti - ministrul Instrucțiunii Publice, Cultelor și Artelor; generalul Nicolae Samsonovici - ministrul Apărării Naționale; Voicu Nițescu - ministrul Agriculturii și Domeniilor; Ion Lugoșianu - ministrul Industriei și Comerțului; Eduard Mirto - ministrul Lucrărilor Publice și Comunicațiilor; D.R. Ioanițescu - ministrul Muncii, Sănătății și Ocrotirii Sociale; Pantelimon Halippa - minstru de Stat (al Basarabiei); Teofil Sauciuc-Săveanu - ministru de Stat (al Bucovinei); Gheorghe Crișan ministru de Stat (al Ardealului); a doua zi, 21 octombrie au mai intrat în guvernul Maniu următorii fruntași politici: Armand Călinescu - subsecretar de Stat la Ministerul de Interne; Ioan Pop - subsecretar de Stat la Ministerul de Interne; Savel Rădulescu - subsecretar de Stat la Ministerul de Externe; Petre Andrei - subsecretar de Stat la Ministerul Instrucțiunii Publice, Cultelor și Artelor; Mihail Ghelmegeanu - subsecretar de Stat la Ministerul Agriculturii și Domeniilor; Anton Crihan - subsecretar de Stat la Ministerul Agriculturii și Domeniilor; Radu Irimescu - subsecretar de Stat al Aerului din cadrul Ministerului Apărării Naționale; St. Neagoe, *op. cit.*, pp. 106-107.

reușește să tensioneze relația dintre Iuliu Maniu și Vaida Voevod, etapă în slăbirea unității P.N.Ț. Rigurozitatea și pragmatismul ardelenilor nu îi convenea Suveranului, mai înclinat spre aranjamente de culise și oameni politici maleabili intereselor sale.

În ceece ce prevește programul noului guvern, Iuliu Maniu declara că va continua opera guvernului Vaida, subliniind liniile sale generale: ordine și autoritate în stat; stabilizarea monetară, considerată „o dogmă a guvernului"; descentralizarea administrativă; măsuri pentru combaterea efectelor crizei prin scăderea impozitelor agricultorilor, meseriașilor și liber profesioniștilor; continuarea tratativelor cu Rusia[31].

Pe data de 15 noiembrie 1932 începea o nouă sesiune a forului legislativ. Printre planurile majorității parlamentare se numărau următoarele: reforma legii electorale, preconizându-se suprimarea primei electorale; reforma administrativă, cu accent pe descentralizare; unificarea legislativă, la care lucra „de zor" Mihai Popovici, ministrul Justiției; legi cu caracter economic, financiar, cum ar fi legea cartelurilor, menită să introducă o politică sănătoasă a prețurilor, silindu-i pe marii beneficiari ai cartelurilor să respecte interesele consumatorilor[32].

Prin politica bugetară a guvernelor Vaida și Maniu, în luna decembrie 1932 se reușea ca salariile și pensiiile să fie plătite la zi, ceea ce reprezenta o realizare deosebită, având în vedere criza economică prin care trecea țara[33].

Cu toate eforturile pe care le făcea guvernul Maniu de a scoate țara din criză, regele Carol al II-lea nu putea uita, și nici să pună în practică, condițiile impuse de Iuliu Maniu la preluarea guvernului. Spre sfârșitul anului 1932, relațiile dintre cei doi s-au deteriorat grav, ducând spre o ruptură definitivă. Carol al II-lea căuta un pretext pentru a se dispensa de Iuliu Maniu. Suveranul nu suporta să fie tratat ca un elev de către profesor[34].

Ocazia s-a ivit curând, ca urmare a izbucnirii unui conflict între doi reprezentanți ai Camarilei regale, în speță generalul Constantin Dumitrescu, tatăl lui Puiu Dumitrescu, secretarul particular al regelui și prefectul poliției Capitalei, pe de o parte și Ion Mihalache, ministru de Interne în cabinetul Maniu. Ca urmare a abaterilor grave pe care le-au săvârșit cei doi, ministrul de Interne a elaborat un proiect de decret privind înlocuirea lor din funcție. Însă, regele Carol al II-lea a refuzat să semneze decretul, afirmând că nu exista nici un motiv pentru ca cei doi colaboratori ai săi să fie destituiți. În urma acestui incident, care submina puternic credibilitatea guvernului Maniu și simțindu-se profund jignit, Ion Mihalache, sfătuit de Iuliu Maniu, și-a înaintat demisia de onoare din guvern, pe data de 8 ianuarie 1933[35].

Pe data de 12 ianuarie 1933, Iuliu Maniu are două audiențe la regele Carol al II-lea, care sosise în acea dimineață de la Sinaia. De asemenea, au fost primiți în audiență Nicolae Titulescu și președinții celor două Camere, care au indicat constituirea unui nou guvern cu majoritate național-țărănistă. Iuliu Maniu a prezentat demisia guvernului pe care-l conducea în cadrul celei de a doua audiențe, în semn se solidaritate cu prietenul și colaboratorul său apropiat Ion Mihalache. După ce regele a primit demisia guvernului a avut loc o ultimă ședință a organului conducător executiv, la care au asistat și președinții Corpurilor Legiuitoare.

Între timp, regele Carol al II-lea l-a sunat pe Alexandru Vaida Voevod, care se afla la Cluj, chemându-l la Palat. Vaida sosește în Capitală, fiind întâmpinat la Gara de Nord de fruntașii politici național-țărăniști apropiați lui și anume: Mihai Popovici, Viorel V. Tilea, Ion Lugoșianu, Mihail Șerban, Armand Călinescu, Dumitru Manu, Aurel Buteanu, etc. După o întrevedere cu Iuliu Maniu, Vaida pleacă la audiență, la Palat. La ieșire, el declară presei următoa-

[31] *Patria*, nr. 218, 23 octombrie 1932, p. 1.
[32] Idem, nr. 236, 16 noiembrie 1932, p. 1.
[33] *Dreptatea*, nr. 1.587, 11 ianuarie 1933, p. 1.
[34] Pamfil Șeicaru, *Istoria partidelor național, țărănist și național-țărănist*, vol II, Ed. Carpați, Madrid, 1963, p. 170.
[35] I. Scurtu, *op. cit.*, p. 186.

rele: „Domnilor eu sunt *homo regius*. Am primit însărcinarea de a începe examinarea situației. Atât și nimic mai mult". Are loc ședința Biroului de conducere a P.N.Ț., în cadrul căreia Iuliu Maniu dezminte zvonurile care circulau, că ar fi fugit „din fața greutăților ivite". Recomandă colegilor de partid să-l sprijine pe Vaida să formeze noul guvern, fiind „sigur", că Vaida, de care-l lega o prietenie de 40 de ani, „nu va face nimic ca să întunece această prietenie". Biroul partidului i-a indicat lui Vaida să mențină, pe cât posibil, componența fostului guvern Maniu. Astfel, a doua zi, pe data de 14 ianuarie 1933 guvernul Vaida depunea jurământul[36].

Reîntors în țară, pe data de 12 aprilie 1933, Ion Mihalache, are o întrevedere cu gruparea țărănistă, pe data de 25 aprilie, care se arăta tot mai nemulțumită de politica guvernului Vaida. Spre deosebire de Iuliu Maniu, care cerea suspendarea guvernării, Ion Mihalache se pronunța pentru continuarea ei. Au convenit, împreună, ca Vaida să rămână în funcție până în toamna anului 1933. Între timp, spre a dejuca planurile regelui Carol al II-lea, care acționa pentru a scinda P.N.Ț., Iuliu Maniu trebuia să se abțină a-și da demisia. Iuliu Maniu se arăta tot mai nemulțumit de compromisurile pe care le făcea Vaida, față de rege, anunțând că demisionează din fruntea partidului[37].

Dorind să-l determine pe Iuliu Maniu să renunțe la demisie, Ion Mihalache, însoțit de Mihai Popovici, s-a deplasat, la sfârșitul lunii aprilie, la Sovata, unde se găsea Iuliu Maniu. Acțiunea lui Mihalache a fost sortită eșecului, cu toate reproșurile de egoism pe care i le-a făcut „Sfinxului de la Bădăcin"[38]. Pe data de 6 mai 1933, în cadrul ședinței Comitetului Central Executiv, Mihai Popovici aduce la cunoștință celor prezenți, precum o făcuse și în Birou, că Iuliu Maniu luase mai demult hotărârea de a se retrage și că ea este definitivă. La final, președintele de ședință, George Mironescu, în aclamațiile membrilor comitetului, proclamă ca președinte al P.N.Ț. pe Alexandru Vaida Voevod"[39]. La data de 10 mai 1933, Ion Mihalache îi transmitea regelui Carol al II-lea, spre a-i curma jubilația, că alegerea lui Vaida în fruntea P.N.Ț. era „o soluție provizorie, pentru a consolida poziția lui Vaida în fruntea guvernului[40].

Vara anului 1933 a fost una foarte liniștită din punct de vedere politic Era liniștea de dinaintea „furtunii politice", care a izbucnit la începutul lunii septembrie 1933. Pe data de 1 septembrie apărea, la Cluj, manifestul „A bătut ceasul", semnat de George Ohăbeanu, pseudonimul lui Zaharia Boilă, căsătorit cu nepoata lui Iuliu Maniu. Era un pamflet politic împotriva Camarilei regale și, în special, a Elenei Lupescu. Indirect, era atacat și regele Carol al II-lea.

Soarta guvernului Vaida este hotărâtă de Iuliu Maniu și Ion Mihalache, care se întâlnesc la Sovata-Praid, pe data de 3 octombrie 1933. Întâlnirea a fost organizată de Ionel Pop,

---

[36] *Patria*, nr. 10, 14 ianuarie 1933, p. 1; nr. 11, 15 ianuarie 1933, p. 1; I. Scurtu, *op. cit.*, p. 186; Componența guvernului Vaida era următoarea: Alexandru Vaida Voevod - președinte al Consiliului de Miniștri; George G.Mironescu - vicepreședinte al Consiliului de Miniștri și ministru de Interne; Nicolae Titulescu - ministru de Externe; Virgil Madgeru - ministru de Finanțe Mihai Popovici; - ministru de Justiție; Dimitrie Gusti - ministrul Instrucțiunii Publice, Cultelor și Artelor; generalul Nicolae Smasonovici - ministrul Apărării Naționale; Voicu Nițescu - ministrul Agriculturii și Domeniior; Ion Lugoșianu - ministrul Industriei și Comerțului; Eduard Mirto - ministrul Lucrărilor Publice și Comunicațiilor, D.R. Ioanițescu - ministrul Muncii, Sănătății și Ocrotirii Sociale; Pantelimon Halippa - ministru de Stat (al Basarabiei); Emil Hațieganu - ministru de Stat (al Ardealului); Armand Călinescu - subsecretar de Stat la Ministerul de Interne; Ioan Pop - subsecretar de Stat la Ministerul de Interne; Savel Rădulescu - subsecretar de Stat la Ministerul de Externe; Petre Andrei - subsecretar de Stat la Ministerul Instrucțiunii Publice, Cultelor și Artelor; Radu Irimescu - subsecretar de Stat al Aerului din Ministerul Apărării Naționale; Mihail Ghelmegeanu - subsecretar de Stat la Ministerul Agriculturii și Domeniilor; Anton Crihan - subsecretar de Stat la Ministerul Agriculturii și Domeniilor; Mihail Șerban - subsecretar de Stat pentru Minorități; Vezi: St. Neagoe, *op. cit.*,p. 107-109; *Patria*, nr. 12, 17 ianuarie 1933, p. 1

[37] Armand Călinescu, Însemnări politice. 1916-1939, Ed. Humanitas, București, 1990, p. 159, 161-163, 165.

[38] Arhivele Naționale Istorice Centrale București (A.N.I.C.), *fond Ion Mihalache*, dos. 52, f. 5.

[39] *Patria*, nr. 98, 7 mai 1933, p. 1; nr. 99, 9 mai 1933, p. 1.

[40] Apostol Stan, *Ion Mihalache. Destinul unei vieți*, Ed. Saeculum I. O., București, 1999, p. 179.

nepotul lui Iuliu Maniu, care îi scrie lui Ion Mihalache, invitându-l la o vânătoare de „muget de cerbi". Îi scrie că el și Ieronim Stoichiță, vicepreședintele organizației sibiene vor fi prezenți la Sovata încă de pe data de 25 septembrie și vor sta 6-7 zile la vânătoare. Urma să se deplaseze și Iuliu Maniu[41] pentru câteva zile. Locul de întâlnire era fixat la o casă de vânătoare din Praid. Cu ocazia întâlnirii, cei doi lideri național-țărăniști au hotărât să boicoteze activitatea guvernului Vaida pentru a-l face să demisioneze. De asemenea, ca funcția de președinte al partidului să fie preluată de Ion Mihalache[42]. Motivul real era că guvernul Vaida făcea tot mai multe compromisuri Camarilei și nu opunea nici un fel de rezistență regelui Carol al II-lea. În aceste condiții, P.N.Ț. se compromitea și eroda puternic, existând chiar pericolul destrămării sale.

În acest context politic, prim ministrul Alexandru Vaida Voevod, care se găsea la Cluj, este chemat de urgență de regele Carol al II-lea în audiență. Astfel, pe data de 8 noiembrie 1933, însoțit de miniștri Mihai Popovici, Voicu Nițescu, Viorel V. Tilea și Mihail Șerban se deplasează la Sinaia. După audiență a convocat ședința Biroului de conducere al partidului. În vederea participării la importanta ședință au sosit în Capitală Ștefan Cicio Pop și Nicolae Costăchescu, președinții celor două Camere, Sauciuc Săveanu și Pan Halippa. De asemenea, erau prezenți în Capitală și ceilalți membrii ai guvernului Vaida. În cursul zilei de 8 noiembrie, Vaida a avut o serie de întrevederi cu mai mulți membrii ai guvernului, în special cu Nicolae Titulescu, care după cum se poate observa devenise consultantul de specialitate în perioadele de criză politică. Deasemenea, Vaida a avut o întrevedere cu Gheorghe Brătianu, șeful dizidenței liberale, care declară presei că încă nu era o criză politică oficială[43].

A doua zi, însă, primit în audiență din nou de regele Carol al II-lea, Vaida prezintă demisia guvernului pe care-l conducea, demisie primită de rege. La ieșirea de la Palat, pentru a mai îndulci situația grea în care se afla, Vaida declara presei următoarele: „Dimisia e întemeiată pe faptul că guvernul spre a rezolva problemele ce frământă țara, a propus noui măsuri de îndreptare. Dar aceste măsuri reclamau reînoirea încrederii din partea Suveranului și eventual o nouă consultare a alegătorilor. Pentru a asigura o soluționare conformă cu interesul obștesc, am propus un guvern neutru, care să facă noui alegeri libere, căci libertatea alegerilor e principala garanță a vieții constituționale. Rezultatul acestor alegeri urmează să decidă și asupra soluțiilor de adoptat și asupra modalităților de alcătuire a guvernului definitiv"[44].

În realitate, pentru a-și atinge scopul de a instaura în România un regim personal autoritar, regele Carol al II-lea se mai debarasa, fără nici un regret, de încă un sfetnic de încredere, la fel cum făcuse și cu fostul său profesor Nicolae Iorga. Obiectivul era de a discredita partidele politice și de a guverna de unul singur. Despre „recunoștința" regelui față de Vaida, arătată în cadrul ultimei audiențe pe care a avut-o în calitate de prim ministru, Grigore Gafencu relatează următoarele: „Ultima audiență pe care a avut-o ca prim ministru, a fost patetică. Bătrânul căuta zadarnic să descopere la rege un gest de prietenie, o privire sinceră, o explicație binevoitoare, care, dacă l-ar fi lămurit, i-ar fi potolit cel puțin necazul și dezamăgirea. <Sunteți uzați!>... e tot ce a putut îngâna suveranul. Cu aceste cuvinte, de o crudă banalitate Carol s-a despărțit de cel mai sincer dintre sfetnicii săi, care pusese în joc o prietenie sfântă (cea cu Iuliu Maniu -n.n) și cinstea sa de om, pentru a-l sluji și a-l apăra"[45].

La rândul lui, Constantin Argetoianu, în memoriile sale, subliniază că semnele demiterii lui Vaida s-au observat încă de la sfințirea Catedralei ortodoxe din Cluj, care a avut loc pe

[41] Iuliu Maniu nu era pasionat de vânătoare precum nepotul său Ionel Pop sau alți fruntași național-țărăniști, după cum rezultă și din permisul de vânătoare existent în colecțiile Muzeului Județean de Istorie și Artă-Zalău, inv. 386. Permisul este datat abia în anul 1932.

[42] A.N.I.C., *fond Ion Mihalache*, dos. 52, f. 2; A. Stan, *op. cit.*, p. 181; I. Scurtu, *op. cit.*, p. 221.

[43] *Patria*, nr. 245, 9 noiembrie 1933, p. 1; nr. 246, 10 noiembrie 1933, p. 1.

[44] Idem, nr. 249, 14 noiembrie 1933, p. 1.

[45] Grigore Gafencu, Însemnări politice. *1929-1939*, Ed. Humanitas, București, 1991, p. 310.

data de 5 noiembrie 1933, când „regele nu i-a spus lui Vaida un cuvânt". În cadrul ultimei audiențe regele i-a răspuns că Vaida nu mai avea „autoritate destulă pentru a face față greutăților vremii". Singura „răzbunare" a lui Vaida a fost, spune Argetoianu, doar în momentul când a ieșit de la audiență: „Dându-și seama că va chema pe Duca, Vaida, cu mâna pe clanță, a spus Regelui: *Sire, dați-mi voie să vă amintesc o veche zicătoare nemțească (Numai viteii cei proști își aleg singuri măcelarul!).* Și a plecat. A fost singura lui răzbunare"[46].

Regele îl desemnează premier pe I. G. Duca, cu condiția de a colabora cu Gheorghe Brătianu și Octavian Goga. Cei doi refuză și în aceste condiții I. G. Duca alcătuiește un guvern monocolor, liberal, care pe data de 14 noiembrie 1933 depune jurământul[47]. Național-țărăniștii subliniază că guvernul liberal era unul „născut din intrigile nopții" și se pregătesc de o campanie electorală dură[48].

În aceste condiții lua sfârșit cea de a doua guvernare a P.N.Ț. și începea o confruntare electorală, organizată de liberalii duciști aduși la putere de regele Carol al II-lea.

Campania electorală a P.N.Ț. din Ardeal și Banat a fost puternic marcată de disensiunile dintre grupările Vaida (vaidiști) și Maniu (maniști).

Comitetul Executiv Central al P.N.Ț. s-a întrunit în ședință, pe data de 22 noiembrie 1933, având ca temă de dezbatere alegerile parlamentare. Comitetele provinciale urmau să se întrunească în timpul cel mai scurt pentru stabilirea candidaților în fiecare județ.

În același timp, printr-un comunicat de presă, toate organizațiile P.N.Ț. din Ardeal și Banat erau rugate să-ți țină ședințele Comitetelor județene, până la data de 27 noiembrie 1933, pentru întocmirea listelor de candidați, urmând ca în ziua de 28 noiembrie să aibă loc, la Cluj, ședința Comitetului Executiv Provincial[49].

Pentru alegerile parlamentare organizația P.N.Ț. Satu-Mare venea în fața electoratului cu următoarea listă de candidați: Mihai Popovici, Augustin Popa, Gavril Oșianu, Titus Demian, Victor Marc, Ion Matei. La Senat, Colegiul Universal era propus Alexandru Breban, canonic, iar la Senat-Consilii Andrei Doboși[50]. La fel ca la nivel național, și în județul Satu-Mare alegerile parlamentare au fost câștigate de către P.N.L. Organizația P.N.Ț. Satu-Mare nu a obținut nici un mandat. Președintele organizației P.N.Ț. Satu-Mare, Mihai Popovici, a câștigat, totuși, mandatul de deputat în județul Caraș. Din cele 10 mandate de deputat câte a obținut P.N.Ț. în Ardeal și Banat, 3 au fost obținute de către Iuliu Maniu (la Alba, Sălaj și Severin), ceea ce dovedește popularitatea de care se bucura marele om politic sălăjean[51].

La nivel național, P.N.L. a obținut un procentaj de 50,99 % din numărul total de voturi și 300 mandate, beneficind și de prima electorală. P.N.Ț. s-a clasat pe locul 2 cu 414.685 de voturi, ceea ce reprezenta 13,92 % și a obținut un număr de 29 de mandate de deputați[52].

La alegerile de la Cameră, în Ardeal și Banat, P.N.L. a obținut victoria în majoritatea județelor. Excepție au făcut județul Alba, unde P.N.Ț. a obținut cu 17 voturi mai mult decât P.N.L. și cele 3 județe cu populație majoritar maghiară[53].

După alegerile parlamentare, președintele P.N.Ț. Ion Mihalache a făcut o analiză amănunțită a rezultatelor, pe județe, pentru a-și face o strategie de viitor. Astfel, în Ardeal și Banat,

---

[46] C. Argetoianu, *op. cit.*, vol X (1932-1934), p. 254-255.

[47] *Patria*, nr. 250, 15 noiembrie 1933, p. 1; I. Scurtu, *op. cit.*, p. 228.

[48] *Patria*, nr. 251, 16 noiembrie 1933, p. 1.

[49] Idem, nr. 259, 24 noiembrie 1933, p. 4.

[50] Idem, nr. 264, 1 decembrie 1933, p. 2; *România Nouă*, nr. 12, 10 decembrie 1933, p. 3, 8.

[51] Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (A.C.N.S.A.S.), *fond Documentar*, dos. 10.763, f. 128; dos. 10.809, f. 2-23; *Patria*, nr. 282, 23 decembrie 1933, p. 4; *Clujul*, nr. 1-2, 1 februarie 1934, p. 1.

[52] I. Scurtu, *op. cit.*, p. 231-232; *Patria*, nr. 281, 22 decembrie 1933, p. 1; Oficiosul național-țărănist citat dădea ca rezultate definitive la Cameră: P.N.L. - 54, 93% și 300 mandate; P.N.Ț. - 14, 98% și 29 mandate.

[53] *Patria*, nr. 281, 22 decembrie 1933, p. 1.

la Cameră, au primit mandate 10 județe, care erau considerate județe tari: Alba, Făgăraș, Sălaj, Năsăud, Turda, Sibiu, Caraș, Bihor, Someș și Severin. Județe slabe erau considerate următoarele: Maramureș, Târnava Mare, Târnava Mică, Satu-Mare, Cluj, Mureș, Hunedoara, Arad și Brașov. În fine, cele 3 județe cu populație majoritar maghiară (Odorhei, Ciuc, Trei Scaune) erau considerate nule din punct de vedere electoral pentru P.N.Ț. Liberalii erau considerați puternici în următoarele județe: Sibiu, Maramureș, Hunedoara, Brașov, Severin, Făgăraș, Arad, Turda și Târnava Mică[54].

În urma înfrângerii Partidului Național Țărănesc la alegerile parlamentare din luna decembrie 1933, președintele Ion Mihalache își propune să reorganizeze partidul. În acest sens, el dorea schimbarea președinților unor organizații județene, printre care Aurel Vlad la Hunedoara, Ștefan Cicio Pop la Arad și chiar Mihai Popovici la Satu Mare. Motivul o constituia faptul că aceste organizații au obținut rezultate foarte slabe la alegerile parlamentare[55]. Din cele 29 de mandate câte a obținut P.N.Ț. la aceste alegeri, doar 9 erau ale naționalilor, restul de 20 fiind obținute de către țărăniști[56]. Din aceste 9 mandate, Iuliu Maniu a câștigat 3 (la Sălaj, Alba și Caraș și a optat pentru Alba).

Acțiunea de reorganizare se suprapune cu cea de fuziune a organizațiilor județene a P.N.Ț. cu „lupiștii". În acest sens, dr. Nicolae Lupu și Ion Mihalache trimit o recomandare tuturor organizațiilor județene, în numele Partidului Țărănesc și a Partidului Național Țărănesc, în vederea fuziunii celor două partide[57].

Dacă fuziunea cu lupiștii s-a efectuat fără incidente deosebite, reorganizarea filialelor județene a avut de suferit de pe urma conflictului dintre Iuliu Maniu și Alexandru Vaida Voevod, în special după revenirea celui din urmă la șefia organizației din Ardeal și Banat.

Cu toate divergențele existente în cadrul organizațiilor județene din Transilvania și Banat, acestea erau conduse, în continuare, de lideri marcanți ai P.N.Ț ca: Mihai Popovici, Victor Deleu, Valer Moldovan, Ioan Pop, Ionel Pop Aurel Dobrescu, Victor Jinga, Ilie Lazăr, Vasile Serdici, Virgil Solomon, Teodor Roxin, etc.

La sfârșitul anului 1935 Partidul Național Țărănesc era reorganizat și întărit prin fuziunea cu lupiștii și aștepta intrarea la guvernare, fiind practic singura formațiune politică din România capabilă să asigure succesiunea guvernului liberal.

După ce s-a încheiat procesul de reorganizare a P.N.Ț., în toate județele transilvănene afectate de conflictul dintre grupările maniste și vaidiste președintele Ion Mihalache întreprinde un turneu în Ardeal. Scopul declarat al turneului era acela de a cunoaște activitatea organizațiilor județene din regiunea Ardealului și Banatului, în vederea intensificării activității politice și accelerarea campaniei de răsturnare a guvernului liberal. Totodată, era un preambul al marii adunări ce se preconiza a se organiza la București, pe data de 14 noiembrie 1935.

Itinerarul stabilit de conducerea centrală era următorul: Făgăraș, 6 octombrie; Turda, 7 octombrie; Dej, 8 octombrie; Zalău, 9 octombrie; Satu-Mare, 10 octombrie; Sighetu Marmației, 11 octombrie; Baia Mare, 12 octombrie și Bistrița, 13 octombrie.

În aceste zile au avut loc ședințe ale Comitetelor județene din orașele amintite mai sus. La aceste ședințe urmau să participe șefii de sectoare, președinții organizațiilor locale și reprezentanții tineretului țărănist.

Pe data de 10 octombrie, Ion Mihalache, Mihai Popovici și Valer Moldovan, însoțiți de deputatul Virgil Solomon și Adonis Popov sunt prezenți la ședința Comitetului județean de la Satu-Mare. De la București au sosit M. Ghelmegeanu și Mihail Ralea.

[54] A.C.N.S.A.S., *fond Documentar*, dos. 10.763, f. 106 (v)-107, 128.

[55] A. Călinescu, Însemnări politice. 1916-1939, Ed. Humanitas, București, 1990, p. 205.

[56] I. Scurtu, *op. cit.*, p. 232.

[57] Vezi, pe larg, Vasile Arimia, Ion Ardeleanu, Alexandru Cebuc, *Istoria Partidului Național Țărănesc. Documente. 1926-1947*, Ed. *ARC 2000*, București, 1994, p. 73-75.

Întrunirea a avut loc în sala teatrului „Notara", în prezența tuturor președinților organizațiilor comunale, a șefilor de sectoare și a membrilor Comitetului județean, în frunte cu canonicul Al. Breban, Titu Demian, Gavril Oșianu, Andrei Doboși, etc.

Andrei Doboși, vicepreședintele organizației județene a fost primul care a luat cuvântul, fiind urmat de Gavril Barbu secretarul general al organizației județene, care a prezentat un amplu raport de activitate al organizației sătmărene. Au mai luat cuvântul Valer Moldovan, M. Ghelmegeanu, M. Ralea, Ion Mihalache și Mihai Popovici. Acesta din urmă, spune, printre altele, referitor la principiile P.N.Ț în domeniul politicii externe a României, următoarele: „Nu voim să schimbăm politica noastră externă și să luăm în brațe pe dușmanii de ieri"[58].

În vederea organizării marii demonstrații preconizată a avea loc la București, în data de 14 noiembrie 1935, Delegația Pemanentă a organizației din Ardeal și Banat s-a întrunit în ședință, pe data de 6 noiembrie. Au fost prezenți toți președinții organizațiilor județene, în frunte cu Mihai Popovici[59].

Cu câteva zile înainte, pe data de 3 noiembrie 1935, fruntașii ardeleni care se aflau în Capitală s-au întrunit, într-o importantă adunare, în sala „Dacia Traiană". Ea a fost organizată la inițiativa fruntașilor ardeleni Ghiță Pop și Aurel Dobrescu, foști miniștri. Au luat cuvântul Victor Marcu, Dem Dobrescu, fost primar general al Capitalei, Aurel Dobrescu și Ghiță Pop. întregime"[60].

Pentru a stabili orientarea tactică a partidului, în zilele de 28 și 29 martie 1936 a fost convocat, la București, Comitetul Executiv Central al P.N.Ț.. Ședințele au fost prezidate de Ion Mihalache, care a subliniat nevoia unei acțiuni unitare a partidului. Scopul urmărit de P.N.Ț., spune el, era acela de a veni la putere și a realiza programul, „cu metoda noastră constituțională, fixată de Congresul și forurile noastre statutare". Critică, apoi, guvernarea liberală și partidele extremiste, care perturbau liniștea socială. Referitor la tactica pe care trebuia să o urmeze partidul, el spune că era nevoie de o afirmare categorică, în fața opiniei publice, a necesității unor guverne direct responsabile și răzimate pe forțe proprii, care să aibă încrederea deplină a Coroanei. De asemenea, P.N.Ț. să ducă „o luptă dârză" împotriva guvernelor și partidelor politice care tindeau să știrbească prestigiul și autoritatea monarhiei. Precizează necesitatea regimului monarhic, după care vorbește despre rolul „gărzilor țărănești" în combaterea violențelor mișcărilor extremiste.

În ședința de după amiază au luat cuvântul și fruntașii politici ardeleni, printre care-i amintim pe Iuliu Maniu, Valer Moldovan, Virgil Solomon, Mihai Popovici, Sever Bocu, Augustin Popa și Ilie Lazăr[61].

Pe data de 3 mai 1936, la Șomcuta Mare, are loc Congresul organizației P.N.Ț. din județul Satu Mare. Au participat peste 4.000 de persoane venite din toate comunele județului. Din partea conducerii centrale au participat Mihai Popovici, președintele organizațiilor P.N.Ț. din Ardeal și Banat, care, în același timp, era și președintele organizației sătmărene, Victor Moldovan, fost ministru, secretar general al organizațiilor din Ardeal și Banat, Augustin Popa, etc. Oaspeții au fost întâmpinați la Baia Mare de prepozitul Al. Breban și Gavril Oșianu, fruntași P.N.Ț. De la Baia Mare, oaspeții, împreună cu aproximativ 40 de membrii, fruntași ai organizațiilor locale s-au îndreptat, cu mașini și autobuze, spre Șomcuta, unde au fost întâmpinați de un banderiu de călăreți. În fața porții triumfale au fost întâmpinați de câteva mii de persoane, cu steaguri și fanfare. Victor Marcu, președintele organizației din Șomcuta îi întâmpină și salută pe oaspeți.

---

[58] *Patria*, nr. 234, 22 octombrie 1935, p. 1.

[59] Idem, nr. 254, 7 noiembrie 1935, p. 1.

[60] Idem, nr. 254, 7 noiembrie 1935, p. 2.

[61] Idem, nr. 73, 31 martie 1936, p. 1.

Lucrările Congresului s-au desfăşurat la „Cetate". Fruntaşii P.N.Ţ. au privit mai întâi spectacolul defilării miilor de ţărani, încolonaţi în rânduri de câte 6 şi 8 persoane, având în frunte fanfara de la Baia Mare. În fruntea coloanei se găseau fruntaşii organizaţiei judeţene Titus Demian şi Gavril Oşianu.

Adunarea a fost prezidată şi deschisă de P.S.S. prepozit Al. Breban, iar Victor Marcu şi Ionel Pop au fost desemnaţi ca verificatori ai procesului verbal. Gavril Barbu, secretarul general al organizaţiei sătmărene, a dat citire raportului de activitate, prezentând situaţia numerică a organizaţiilor locale, procesul de reorganizare şi cel de înfiinţare a gărzilor ţărăneşti, organizate în aproape toate comunele.

Congresul a reales vechiul Comitet judeţean şi pe Mihai Popovici ca preşedinte al organizaţiei, după care are loc adunarea populară. Au luat cuvântul Victor Marcu, dr. Ciocla, care aduce omagiul bihorenilor pentru „vajnicii" luptători din Ţara Chioarului, Ionel Pop din Baia Mare, Atanasie Demian, Titu Demian, Ilie Lazăr, Augustin Popa, Victor Moldovan şi Mihai Popovici. Acesta din urmă, printre altele, dă citire unei telegrame, trimisă de Iuliu Maniu, care îşi exprima regretul de a nu putea fi participat la adunare, deoarece era bolnav şi se găsea acasă, la Bădăcin[62].

Conform programului de acţiune al organizaţiilor P.N.Ţ. din Ardeal şi Banat, elaborat de Mihai Popovici, urma să fie organizată o mare adunare antirevizionistă, la Satu-Mare. Programată a avea loc la începutul lunii septembrie, în cele din urmă ea a avut loc pe data de 4 octombrie 1936.

Într-un Comunicat de presă al P.N.Ţ. se subliniază că la şedinţa Delegaţiei Permanente a partidului şi a Comitetului Executiv Central s-a hotărât ca adunarea de la Satu Mare să inaugureze „o nouă etapă de lămuriri şi afirmări politice". La Satu Mare, urmau să participe delegaţii de pe tot cuprinsul Ardealului şi Banatului. De la această adunare, se spune în comunicat, nu trebuia să lipsească „nici un român conştient din Ardeal şi Banat"[63].

Cu o zi înainte de adunare sosesc la Satu Mare Mihai Popovici şi N. Lupu, împreună cu Valer Moldovan, fraţii Rujinski, generali, Victor Deleu, însărcinat cu organizarea evenimentului etc. Iuliu Maniu soseşte de la Bădăcin, cu automobilul, fiind însoţit de nepotul său Ionel Pop, preşedintele organizaţiei P.N.Ţ. din judeţul Turda.

Duminică dimineaţa au sosit Pan Halippa, reprezentantul Basarabiei, Suaciuc Săveanu, reprezentantul Bucovinei şi delegaţii din tot Ardealul şi Banatul. Din Cehoslovacia a participat o delegaţie de peste 270 de persoane, în frunte cu deputaţii Rybanek, Kossey şi dr. Zelenka, secretarul general al organizaţiei Partidului Agrarian. Ei au constituit „o floare aleasă în buchetul măreţei întruniri". În dimineaţa zilei adunării, delegaţia cehoslovacă a depus o coroană de flori la monumentul eroilor sătmăreni căzuţi în primul război mondial. Dr. Zelenka a ţinut o scurtă cuvântare, proslăvind memoria eroilor, la care i-a răspuns generalul Rujinski, iar studenta Pusika din Praga a rostit o rugăciune, implorând binecuvântarea divină asupra memoriei şi operei realizate de înaintaşii noştri, prin jertfa lor supremă.

La orele 9.15, fruntaşii P.N.Ţ. au luat loc la tribuna oficială, de unde au urmărit defilarea zecilor de mii de participanţi. Impresionanta demonstraţie a fost deschisă de oaspeţii cehoslovaci, care aveau în frunte un tânăr soldat, călare, îmbrăcat în uniforma naţională cehoslovacă. Din delegaţie făceau parte şi români de peste Tisa. Publicul a primit cu urale şi simpatie delegaţia. Se auzeau strigăte ca „Trăiască Cehoslovacia", „Trăiască Masarik", „Trăiască Eduard Beneş", „Trăiască Milan Hodza". Organizaţiile judeţene din Ardeal, îl au în frunte pe Mihai Popovici, secondat la mică distanţă de reprezentanţii judeţului Sălaj, conduşi de Victor Deleu. Fanfara sălăjeană intonează imnul ţărănist „Pe al nostru steag", iar „chipeşii sălăjeni trec

[62] Idem, nr. 99, 5 mai 1936, p. 1,4.

[63] Idem, nr. 217, 30 septembrie 1936, p. 1.

în rânduri strânse și cu mâna întinsă, în urale nesfârșite". Sunt urmați de delegațile județelor Maramureș, Bihor și Satu-Mare. Printre inscripții și pancarte se remarcă cele care se refereau la Nicolae Titulescu, păstrarea alianțelor tradiționale și împotriva politicii revizioniste.

După defilare, funtașul maramureșean Ilie Lazăr îl propune ca președinte al adunării pe Mihai Popovici, care, în discursul său, explică scopul întrunirii, acela de a protesta împotriva celor care doreau revizuirea tratatelor de pace. Dă citire, apoi, unei telegrame primite de la Partidul Agrar Cehoslovac și reiterează ideea apropierii, în domeniul politicii externe, de Franța și Anglia. Au urmat discursurile celorlalți fruntași politici prezenți la adunare, în frunte cu Ion Mihalache și Iuliu Maniu[64].

În cadrul ședințelor Corpurilor Legiuitoare, parlamentarii P.N.Ț. au luptat împotriva „tendințelor dictatoriale" ale guvernului liberal de a subsitui Palamentului sistemul de decrete-legi. De asemenea, palamentarii au protestat împotriva menținerii Comisiilor interimare la comune, județe, Camere Agricole și de Muncă. A fost adusă la cunoștință țării „afacerea Gross-Cagero", punctul de vedere al partidului în privința înarmării țării și s-a dus o luptă încununată cu succes împotriva legii jocurilor de noroc. Au fost susținue drepturile țărănimii și aduse contribuții cu ocazia alcătuirii Codului Penal.

Sesiunea 1936-1937 a fost de scurtă durată, ca și cea precedentă, guvernul fiind acuzat că a abuzat de decrete-legi. Printre legile adoptate s-a numărat o nouă lege a minelor, creditul agricol și meșteșugăresc, legea muncii și legea universitară[65].

În acest context politic, pe data de 25 iulie 1937 au avut loc alegerile județene. În Ardeal au loc alegeri în 8 județe. Ele au fost câștigate de P.N.Ț., chiar dacă se afla în opoziție. Liberalii au obținut, în Ardeal, în total, 78.104 voturi, iar P.N.Ț. 78.804 voturi[66]. La nivel național listele P.N.Ț. au ieșit învingătoare în majoritatea județelor. Astfel, P.N.Ț. a obținut 152.000 de voturi, liberalii - 143.000, Frontul Românesc - 42.000 și Partidul Național-Creștin - 61.000.

Față de alegerile din anul 1933 liberalii au pierdut în cele 8 județe ardelene 35.000 de voturi, iar P.N.Ț.a câștigat aproximativ 29.000 voturi, cu toată „defecțiunea vaidistă". De asemenea, se socotea că aproximativ 20.000 din voturile liberalilor aparțineau minoritarilor, din pacturile cu ungurii (Alba și Hunedoara), cu sașii și șvabii (Făgăraș și Satu-Mare) și cu evreii (Maramureș). La acestea se adăugau și abuzurile săvârșite de administrația guvernului liberal.

---

[64] Idem, nr. 222, 6 octombrie 1936, p. 1

[65] Idem, nr. 78, 7 aprilie 1937, p. 1; Vezi, pe larg, ședințele Sfatului parlamentar al P.N.Ț. în perioada 1934-1937 în A.C.N.S.A.S., *fond Documentar*, dos. 10.809, f. 89-156.

[66] *Patria*, nr. 164, 28 iulie 1937, p. 1; Pe județe s-au înregistrat următoarele rezultate: **1) Județul Alba**: P.N.Ț. - 11.654 voturi; P.N.L. - 10.805; Frontul Românesc - 5.292; Partidul Național-Creștin - 1.641; P.N.L. (Gh. Brătianu) - 1.184. P.N.Ț. primea 16 mandate de consilieri județeni. **2) Județul Făgăraș**: P.N.Ț. - 3.703 voturi; P.N.L. în cartel cu sașii - 3.242; Frontul Românesc - 1.969;Lista Agrară (Argetoianu) în cartel cu ungurii - 2.001; sașii hitleriști - 1.851; Partidul Național-Creștin - 2.009; P.N.L. (georgist) - 393. **3) Județul Hunedoara**: P.N.L. - 24.648 voturi; P.N.Ț. - 15.458; Partidul Național-Creștin - 2.489; Frontul Românesc - 2.804; P.N.L. (georgist) - 925 și Frontul Plugarilor (Petru Groza) - 2.997. Semnul electoral al lui Petru Groza era roata turtită, foarte asemănător cu cel al P.N.Ț. (roata), ceea ce a provocat confuzie în rândul electoratului. Mai mult, pe listele de votare era situat pe poziția a doua, unde electoratul era obișnuit să voteze P.N.Ț. În acest mod se considera că numărul real de voturi al P.N.Ț. ar fi fost de 18.000 voturi. **4) Județul Maramureș**: P.N.Ț. - 6.582 voturi; P.N.L. - 6.636; Frontul Românesc - 2.793; Partidul Național-Creștin - 487 și P.N.L. (georgist) - 448. **5. Județul Sălaj**: P.N.Ț. - 19.140 voturi; Partidul Maghiar - 12.130 și P.N.L. - 10.111 voturi. Astfel, lista P.N.Ț. a obținut 18 mandate de consileri județeni, iar maghiarii 12, liberalii nici unul. **6) Județul Satu-Mare**: P.N.L. - 11.132 voturi; P.N.Ț. - 10.072; Partidul Național-Creștin - 7.052; Partidul Maghiar - 3.421; Frontul Românesc - 2.811; P.N.L. (georgist) - 1.255 și Argetoianu - 675 voturi. Astfel, lista P.N.L. a obținut 16 mandate de consileri și cea P.N.Ț. 14. **7) Județul Târnava Mică**: P.N.Ț. - 4.865 voturi; P.N.L. - 4.659; Frontul Românesc - 3.546; Partidul Maghiar - 9.696; sașii hitleriști - 1.794, sașii - 1.621 și Partidul Național-Creștin - 856 voturi. **8) Județul Turda**: P.N.Ț. - 7.123 voturi; P.N.L. - 6.871; Partidul Maghiar - 4.387; Frontul Românesc - 3.355; Partidul Național-Creștin - 1.491 și P.N.L.(georgist) - 858 voturi. Astfel, lista P.N.Ț. a obținut 13 mandate de consilieri județeni, iar cea liberală 11 mandate.

Ziarul „Patria" sublinia victoria şi semnificaţia acestor alegeri, în special în judeţele de origine a lui Iuliu Maniu şi I. Mihalache, „cari s-au situat şi de astă dată în locul de cinste al celei mai strălucite victorii. Tâlcul marilor majorităţi din Muscel şi Sălaj este limpede: ţara s-a rostit încă odată, masiv şi hotărât. Concluzia este una singură: guvernul trebuie să plece, pentru că e alungat. Succesiunea legitimă este cea a partidului naţional-ţărănesc"[67].

Încheindu-se mandatul de 4 ani al guvernului liberal, regele Carol al II-lea a avut consultări cu preşedintele P.N.Ţ. pentru formarea unui nou guvern. Astfel, pe data de 12 noiembrie 1937, la orele 16, preşedintele P.N.Ţ. era primit în audienţă la Suveran. Peste o oră părăsea Palatul, declarând presei că regele a „binevoit" să-l însărcineze cu formarea noului guvern, cu condiţia să realizeze o colaborare cu gruparea Vaida-Mironescu. Declară că guvernul Tătărescu nu a demisionat pentru a nu produce un gol de autoritate.

După audienţa lui Ion Mihalache a urmat cea a primului ministru Gheorghe Tătărescu, care declară, la ieşire, că a depus regelui demisia guvernului pe care-l conducea.

Pe data de 13 noiembrie are loc şedinţa Biroului de conducere al P.N.Ţ., după care preşedintele partidului, Ion Mihalache, declară presei, referitor la posibilitatea colaborării cu Vaida, următoarele: „Dacă d. Vaida şi prietenii săi se vor înscrie la noi în partid şi îşi vor însuşi în întregime programul nostru nu văd de ce nu ar putea colabora cu noi la guvern. Eu de altfel am spus acest lucru şi la Braşov: Partidul Naţional Ţărănesc are uşile deschise pentru toată lumea".

A doua zi, 14 noiembrie, orele 15.20, are loc o nouă audienţă a preşedintelui P.N.Ţ. la rege. Audienţa a durat aproximativ o oră, după care Ion Mihalache a plecat la locuinţa sa din strada Andrei Mureşianu, unde a făcut presei următoarele declaraţii: „Am mulţumit respectuos M. S. Regelui pentru onoarea ce mi s-a făcut de a mă fi însărcinat cu formarea guvernului pe temeiul programului de guvernare imediată ce-l prezentasem cu o zi înainte, dar cu condiţia sine qua non de a realiza o înţelegere cu d. Alexandru Vaida-Voevod.

În urma examenului situaţiei şi în cel mai deplin acord cu colaboratorii mei din conducerea centrală a partidului, am adus înalta cunoştinţă Majestăţii Sale, că având toată dorinţa de a-i satisface cerinţa, condiţiile însărcinării m-au pus în imposibilitate de-a îndeplini mandatul.

Ca urmare m-am văzut nevoit de a depune mandatul cu care am fost însărcinat.Am arătat Majestăţii Sale că Partidul naţional-ţărănesc unitar şi solidar stă la dispoziţia Majestăţii Sale în scopul de a servi Ţara şi Tronul". Imediat după ieşirea lui Ion Mihalache din audienţă, Carol al II-lea l-a primit pe Gh. Tătărescu. Audienţa a durat 40 de minute, după care Tătărescu declară presei că regele l-a însărcinat cu formarea unui nou guvern, cu „bază politică lărgită".

Pe data de 15 noiembrie 1937, într-un comunicat de presă, conducerea P.N.Ţ. declara că potrivit Constituţiei, a cincea sesiune a Parlamentului nu era posibilă şi că nu va lua parte la deschiderea şedinţelor forului legislativ[68].

Noul guvern a depus jurământul pe data de 17 noiembrie. La data de 19 noiembrie a fost dizolvat Parlamentul şi stabilită data noilor alegeri. Astfel, pentru Adunarea Deputaţilor alegerile urmau să aibă loc pe data de 20 decembrie, iar pentru Senat, 23-28 decembrie[69].

În aceste condiţii, Iuliu Maniu soseşte în Capitală, pe data de 21 noiembrie, fiind primit cu entuziasm în Gara de Nord de zeci de mii de cetăţeni, în frunte cu N. Lupu, preşedintele organizaţiei Bucureşti a P.N.Ţ., Virgil Madgearu, Ghiţă Pop, etc.

La Clubul Central al P.N.Ţ., după o impresionantă manifestaţie, Iuliu Maniu a ieşit în balcon şi a rostit un discurs în care subliniază că a luptat întotdeauna pentru ideea naţională, pentru democraţie, constituţionalism şi introducerea unei concepţii morale în viaţa de stat, în

[67] *Ibidem.*

[68] Idem, nr. 258, 16 noiembrie 1937, p. 1.

[69] I. Scurtu, *op. cit.*, p. 307-309.

cadrul unei monarhii constituționale. Lupta nu a fost ușoară niciodată, spune Iuliu Maniu, dar în acele zile lupta era „mai grea decât oricând", deoarece „s-au coalizat în contra acestor principii, forțe fățiș potrivnice și puteri necontrolabile". Făcea aluzie la Camarila formată în jurul Elenei Lupescu[70].

Pe data de 23 noiembrie 1937 a avut loc ședința Comitetului Central Executiv al P.N.Ț. Președintele P.N.Ț. Ion Mihalache a făcut o analiză a situației politice creată de ultimele evenimente. Recunoscând eșecul tacticii sale politice, spune următoarele: „Eu mi-am făcut datoria. De acum înainte lupta se mută de pe planul social politic pe planul constituțional. Este rândul dtale domnule Maniu! Însuși factorul suprem a arbitrat între noi, și balanța s-a înclinat în favoarea dtale". În încheierea impresionantului său discurs, Ion Mihalache se adresează lui Iuliu Maniu cu următoarele cuvinte: „Îți dau ultima poruncă pe care o mai pot da ca șef: Domnule Maniu, preia comanda, iar soldatul Mihalache dela Topoloveni te va urma necondiționat"[71]. Astfel, după 4 ani de când s-a retras din funcția de președinte, Iuliu Maniu revenea la conducerea P.N.Ț.

Preluând președinția P.N.Ț., „în mijlocul unui entuziasm indescriptibil", Iuliu Maniu a făcut un aspru rechizitoriu al guvernului liberal și a subliniat că acceptarea șefiei era pentru el „un comandament superior" și că după ce „împrejurările se vor normaliza", Ion Mihalache va reveni în fruntea partidului. Își exprimă recunoștința pentru munca depusă în calitatea lui de președinte al P.N.Ț. Mulțumiri îi sunt aduse și din partea lui Mihai Popovici, care vorbește în numele Ardealului. Subliniază că prin atitudinea pe care Ion Mihalache a avut-o în cadrul ultimelor evenimente politice „s-a înălțat la proporții istorice". La sfârșitul ședinței de după amiază Iuliu Maniu cere autorizația Comitetului ca în numele P.N.Ț. să someze guvernul să ridice imediat starea de asediu și cenzura. Deasemenea, să nu mai instituie nici un fel de noi sarcini, impozite, timbre, taxe, etc. prin decrete-legi[72].

Urma o campaniei electorală decisivă pentru viitorul României. Principalul obiectiv urmărit de către Maniu a fost acela de a dejuca planurile regelui Carol al II-lea și a metresei sale, Elena Lupescu.

La 25 noiembrie 1937, Iuliu Maniu, Corneliu Zelea Codreanu și Gheorghe Brătianu semnau un pact de neagresiune electorală, pentru care liderul P.N.Ț. a fost aspru condamnat la proces și apoi de către istoriografia comunistă. Însă, după cum afirmă și unul din biografii lui Iuliu Maniu, Apostol Stan, „pactul de neagresiune electorală a asigurat alegerilor din 20 noiembrie 1937 legalitate, limitând ingerințele guvernamentale și făcându-l pe Tătărescu să eșueze în fața urnelor"[73].

În aceeași zi, în cadrul unei conferințe de presă, ținută la Atenee Palace, Iuliu Maniu anunță încheierea acordului electoral în scopul asigurării libertății și corectitudinii alegerilor parlamentare care urmau. Subliniază că fiecare partid își păstra nealterată ideologia sa și că la baza înțelegerii nu a stat decât gândul de a salva „demnitatea națională, dând posibilitatea liberei și egalei afirmări a glasului ei, zădărnicirea eventualelor tentative de a falsifica voința națională"[74]

Iuliu Maniu explică mai târziu, în cadrul procesului intentat și regizat de la Moscova, motivele care l-au determinat să încheie acest pact cu legionarii: „Eu prin acțiunea mea față de legionari urmăream două lucruri pe care le-am și atins. În primul rând să trântesc în alegeri pe d. Tătărăscu; în al doilea rând să scot la suprafață acele forțe care până atunci lucrau subteran,

[70] *Patria*, nr. 264, 23 noiembrie 1937, p. 1

[71] I dem, nr. 266, 25 noiembrie 1937, p. 1

[72] Idem, nr. 267, 26 noiembrie 1937, p. 1, 3

[73] Apostol Stan, *Iuliu Maniu. Naționalism și democrație. Biografia unui mare român*, București, Ed. Saeculum I.O., 1997, p. 324.

[74] *Patria*, nr. 268, 27 noiembrie 1937, p. 4.

în mod ascuns, din întuneric şi deci să ne putem cunoaşte, să ne măsurăm ideile şi pe urmă să vedem ce spune opinia publică românească"[75].

Pentru a vedea că afirmaţiile făcute de Iuliu Maniu erau sincere, redăm şi noi, în continuare textul integral al pactului de neagresiune electorală[76]. Pe data de 30 noiembrie 1937, la Cluj, are loc şedinţa Comitetului Executiv al organizaţiilor P.N.Ţ. din Ardeal şi Banat, la care participă şi Iuliu Maniu. Scopul întrunirii era definitivarea listelor de candidaţi în judeţele din Ardeal şi Banat. Organizaţia P.N.Ţ. Satu-Mare venea în faţa electoratului cu următoarea listă de candidaţi: Mihai Popovici, Titu Demian, Gavril Oşianu, Victor Marc, Iuliu Nicoară şi Ştefan Anderco, la Cameră; Gavril Barbu, Colegiul universal; Ioan Medan, Colegiul consiliilor comunale[77].

În urma desfăşurării alegerilor, organizaţia P.N.Ţ. Satu-Mare a obţinut două mandate de deputat, pentru Mihai Popovici şi Titu Demian. Mihai Popovici a câştigat încă două mandate, la Bihor şi la Hunedoara. La nivel naţional, P.N.L. s-a situat pe primul loc cu un procentaj de 35, 92%, dar nu a obţinut cele 40% necesare acordării primei electorale. Pe locul 2 s-a situat P.N.Ţ. cu 20,40%, obţinând 86 mandate de deputaţi. În condiţiile în care extrema dreaptă era în plină ascensiune, pe locul trei s-a situat partidul „Totul pentru ţară", cu un procentaj de 15,58% din numărul total de voturi[78].

Din păcate, pe data de 10 februarie 1938, regele Carol al II-lea a reuşit să instaureze un regim personal autoritar, iar prin Decretul regal din 30 martie 1938 a desfiinţat partidele politice. De asemenea, într-un alt decret din 15 aprilie 1938 se prevedea închiderea sediilor partidelor politice[79].Au urmat anii tulburi ai celui de Al Doilea Război Mondial, în timpul căruia Ardealul şi întreaga ţară a avut de suferit, în special după Dictatul de la Viena din 30 august 1940.

Marin Pop
Muzeul Judeţean de Istorie şi Artă Zalău, RO
e-mail: @yahoo.com

[75] *Procesul marii trădări naţionale*, Bucureşti, 1946, p. 220.

[76] A.C.N.S.A.S., *fond Documentar*, dos. 6.914, f. 1-2; *Dreptatea*, nr. 3008 din 26 noiembrie 1937; *Patria*, nr. 268, 27 noiembrie 1937, p. 4; „Se încheie între partidele subsemnate o înţelegere cu scopul de a apăra libertatea şi asigura corectitudinea alegerilor. Aceste partide încheie pentru timpul alegerilor actuale în vederea scopului propus un pact de neagresiune. Pactul de neagresiune înseamnă înconjurarea actelor şi limbajului de violenţă şi de denigrare; dar nu împiedică afirmarea ideologiei proprii şi discuţia de bună credinţă. Se va aduce un cuvânt de chemare şi celorlalte partide să se alăture acestei înţelegeri. O comisie comună va stabili modul de procedare şi demersurile care vor trebui puse în aplicare în cazul infracţiunilor ce ar fi să se producă. Corneliu Zelea Codreanu, Iuliu Maniu, Gh. I. Brătianu. Şeful Mişcării Legionare, Preşedintele Partidului, Preşedintele Partidului Naţional-Ţărănesc, Naţional-Liberal".

[77] *Patria*, 1937, nr. 283, 16 decembrie, p. 3.

[78] Idem, nr. 2 din 4 ianuarie 1938, p. 2.

[79] I. Scurtu, *op. cit.*, p. 326-330.

DR. CAROL BLUM

Ovidiu T. POP

Abstract: *Carol Blum was born on April 25 1892 and died on February 24 1956 in Jerusalem. He was a professor and taught Latin and Ancient Greek at Ştefan cel Mare Highschool in Suceava, Mihail Eminescu Highschool in Satu Mare and Mircea cel Batrân Highschool in Constanţa. Blum was able to speak 7/8 languages and had three doctoral degrees. He was the first administrator-responsible at Constanţa's public library.*

Keywords: *Professor dr. Carol Blum, biography, activity, articles and books.*

Acest articol conţine date biografice şi activitatea profesorului Carol Blum. Acesta s-a remarcat ca un erudit. Din păcate se cunosc puţine lucruri despre el.

Din Anuarul „Gimnaziului superior greco-oriental" din anul şcolar 1902-1903, aflăm că Blum Karl este elev în clasa întâi de liceu, la secţia germană. Clasa avea un efectiv de 67 de elevi[1]. În anul şcolar 1909-1910, clasa a VIII-a, clasa din care face parte şi Blum Karl, are un efectiv de 25 de elevi[2]. În februarie 1911, la vârsta de 18 ani, Blum Karl la examenul de bacalaureat este „promovat cu distincţie" (reif mit Auszeichnung)[3].

Anuarul liceului publicat la sfârşitul anului şcolar 1922/23 conţine şi informaţii despre perioada 1914-1922. În *Raport asupra anilor şcolari 1918/19, 1919/20 şi 1920/21,* este consemnată intrarea ca suplinitor a profesorului dr. Blum Carol în anul şcolar 1918/1919. A fost dirigintele clasei a 4-a, secţia germană. A predat doar la secţia germană, la clasa a 3-a latina 6 ore, la clasa a 4-a elina 4 ore şi la clasa a 7-a latina 5 ore, în total 15 ore. Conform raportului pe anul şcolar 1919/1920, profesorul Blum a ieşit din serviciu[4].

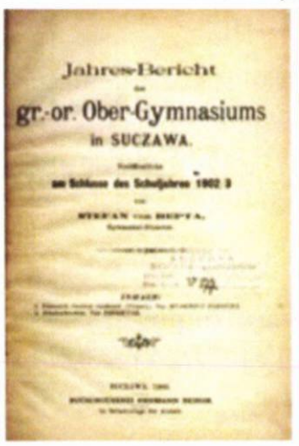

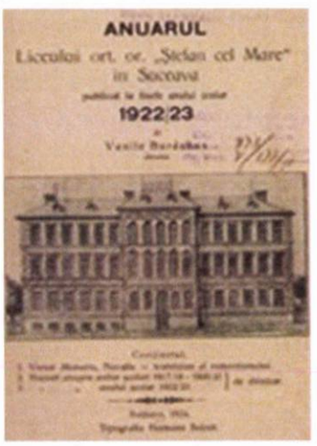

Pe site-ul Colegiului Naţional Ştefan cel Mare Suceava[5], în *Monografie*, la Anexe, *8. Profesorii ce au funcţionat în perioada 1860-2006; colectivul didactic auxiliar şi nedidactic - 2006*, la poziţia 170 este trecut dr. Blum Carol, profe-

[1] *Jahres-Bericht des gr.-or. Ober-Gymnasiums in Suczawa*, Veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1902/3 von Stefan von Repta, Gymnasial-Director, Buchdruckerei Herman Beiner, Suczawa, 1903, p. 28.

[2] *Jahres-Bericht des gr.-or. Ober-Gymnasiums in Suczawa*, Veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1909/10 von Konstantin Kossowicz, Direktor, Buchdruckerei Soc. „Şcoala Română", Suczawa, 1910, p. 54.

[3] *Jahres-Bericht des gr.-or. Obergymnasiums in Suczawa*, Veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1910/11, Buchdruckerei Soc. „Şcoala Română", Suczawa, 1911, p. 28.

[4] *Anuarul Liceului ort. or. „Stefan cel Mare" in Suceava* publicat la finele anului şcolar 1922/23 de Vasile Burduhos, director, Tipografia Hermann Beiner, Suceava, 1924, pp. 35-37.

[5] www.cnstefancelmare.ro/, accesat la 6 ianuarie 2019.

sor de latină și elină. Între 1918 -2.I.1919 a fost profesor la „Gimnaziul superior greco-oriental", iar apoi până în 1920 la Liceul Ștefan cel Mare.

Probabil că în perioada 1920-1925 sau 1919-1925, Carol Blum este profesor la Liceul nr. 3 din Cernăuți.

Profesorul Carol Blum a avut de suferit datorită ideilor antisemite ale unor conaționali. În 1924 din Suceava, se primește la Ministerul Instrucțiunii Publice un denunț împotriva lui.

„Suceava, 8 aprilie 1924

Domnule Ministru,

Ca român nu mă pot stăpâni fără a vă semnala următorul fapt de o gravitate covârșitoare ce se petrece în învățământul secundar din Bucovina:

La Liceul Israelit no. 3 din Cernăuți funcționează ca profesor un domn Carol Blum. Acesta în loc să se ocupe cu predarea lecțiunilor în ramura sa, propagă printre elevii săi ura contra neamului românesc și pentru aceasta primește leafă de la statul român. Nu pierde nici o ocaziune de a face sionism în orele de clasă elevilor săi, îndemnându-i la ură contra statului român.

Acest domn Carol Blum este înscris și la facultatea de drept din Cernăuți și are de gând să se facă avocat[1]. Va să zică cu banii pe care îi încasează de la statul român se întreține urmând dreptul la o facultate românească, iar pe de altă parte propovăduiește ură și dezbinare printre elevii săi, în loc să facă școală și pentru care primește și leafă. Cu alte cuvinte statul nostru plătește un asemenea individ pentru activitatea lui antiromânească și unde: tocmai la școală.

Același domn Blum a mai fost eliminat de la Gimnaziul din Suceava tot pentru atitudinea lui antipatriotică și antiromânească chiar la acea școală. Aceasta se poate foarte ușor verifica. Deci negăsind adăpost la instituțiune românească, s-arefugiat la o școală israelită, patronată de statul nostru, de unde continuă această activitate antiromânească.

Un asemenea individ nu merită să fie plătit de statul român.

V-am adus acest fapt la cunoștință, domnule ministru, în speranța că veți curăța învățământul nostru, de asemenea indivizi periculoși siguranței statului nostru[2].

Primiți, domnule ministru, asigurarea distinsei mele considerațiuni.

[Prof. I. Procopovici][6]"

Redăm și răspunsul la acest denunț.

„România Cernăuți, 5 iulie 1924

Ministerul Instrucțiunii Publice

Inspectoratul Regiunii XIV în Cernăuți

N-rul 49/prez.

Cuprinsul: Blum Carol, prof. la lic. n-rul 3 Cernăuți.

Denunț anonim pentru purtare necorespunzătoare.

La n-rul 38247 și 54617/24 din 14/4 și 23/6. 1924.

Domnule Ministru,

Înapoindu-vă adresa anonimă alăturată în anexă și răspunzând ordinului telegrafic n-rul 54617 din 23 iunie crt. privitor la pretinsa vinovăție a profesorului Carol Blum de la Liceul n-rul 3 din Cernăuți că: 1) ar propaga ura contra neamului românesc; 2) ar face șovinism în orele de clasă, îndemnând pe elevi la ură contra statului român; 3) că ar fi fost eliminat de la Liceul din Suceava pentru atitudinea sa antipatriotică și antiromânească și că ar continua activitatea sa antiromânească la Liceul n-rul 3, cu onoare raportăm, precum urmează:

[6] Lucian Nastasă, *Antisemitismul universitar în România (1919-1939): mărturii documentare*, Ed. Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale: Kriterion Cluj-Napoca, 2011, pp. 273-274.

1) După cum rezultă din certificatul de aplicaţie n-rul 963/19 din 15/10/1919, eliberat de direcţiunea liceului Suceava, profesorul din chestiune nu a fost eliminat pentru motivele arătate în denunţul anonim, ci a devenit dispensabil în urma suprimării claselor paralele nero-mâneşti şi a fost recomandat altor şcoli similare.

2) După cum rezultă din justificarea inculpatului, alăturată în anexă, coroborată şi prin relaţiile date asupra conduitei sale faţă de neamul românesc de prof. Leca Morariu[3], în calitate de delegat al comandamentului suprem al Cercetăşiei, prin certificatul ce i-a liberat, anexat aici, şi în parte prin relaţiile date de prof. universitar Ilie Bacinschi[4] asupra interesului ce a purtat limbii şi literaturii române încă înainte de unirea Bucovinei cu patria mamă, urmând cursuri de limba română la Seminarul românesc din Viena, inculpatul nu a manifestat ură contra neamului sau statului român.

3) În fine, şi din constatările repetate ce noi am făcut printr-un timp mai îndelungat asupra profesorului din chestiune, rezultă că învinuirile aduse prin denunţul anonim nu sunt întemeiate.

Un lucru îl putem confirma din experienţă, şi anume cererea profesorului amintit într-o conferinţă a corpului didactic de la liceul din Suceava ca în manualele de istoria română, alineatele ce înfăţişează pe evrei ca intruşi şi element periculos din punct de vedere economic, să fie suprimate.

Dar de aici până la afirmaţia că sădeşte în inimile elevilor săi ură contra statului român şi dispreţ pentru limba românească este o mare distanţă.

Aşa fiind suntem de părere că şi această adresă anonimă nu are o valoare mai mare ca orice altă adresă anonimă[5].

Inspectorul şef

[indescifrabil]

D-lui ministru al Instrucţiunii, Bucureşti.

(Arh. St. Bucureşti, Ministerul Instrucţiunii Publice. Direcţia Învăţământului Superior, dos. 357/1924, f.211)

[1] Ceva mai târziu, în 1928, Carol Blum a publicat un studiu ce atingea dreptul roman, intitulat:

Cauzele relegării poetului român P. Ovidius Naso la Tomis, Cernăuţi, Glasul Bucovinei, 1928, 54 p.

[2] Denunţătorul, coleg cu Carol Blum, revine cu o nouă reclamaţie la data de 28 mai 1924, folosind mereu termenul pejorativ de «jidan». Propune ca prof. Carol Blum să fie mutat la o şcoală din Dobrogea (cf. f.214-215).

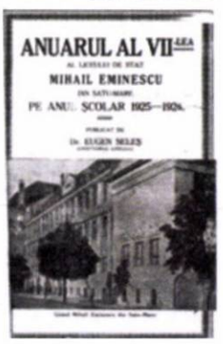

[3] Alexandru (Leca) Morariu (1888-1963) era din 1922 profesor de literatură modernă şi folclor la Universitatea din Cernăuţi.

[4] Ilie Bacinschi (1882-1953) era profesor de limbi romanice la aceeaşi universitate.

[5] La puţină vreme de la această anchetă, Carol Blum s-a mutat la Constanţa, fiind profesor la Liceul «Mircea cel Bătrân»[7]".

La Liceul *Mihail Eminescu* din Satu Mare, dr. Carol Blum a profesat doar un an, în perioada 1925-1926. În *Anuarul al VII-lea* al liceului, în *Tabloul nominal al profesorilor în anul* şcolar *1925-26*, la poziţia a patra este trecut dr. Blum Carol, născut la 25 aprilie 1892, 11 ani de serviciu, licenţiat în litere, profesor titular provizoriu de limba latină, limba elenă şi istorie[8]. În acelaşi anuar, în Tabloul *repartiţiilor de ore ale corpului*

[7] *Ibidem*, pp. 274-275.

[8] *Anuarul al VII-lea al Liceului de Stat Mihail Eminescu din Satu-Mare, pe anul* şcolar 1925-1926, Tipografia „Corvin" S.A. ROMÂNĂ, Satu-Mare, p.17.

didactic în anul școlar *1925-26*, profesorul Blum are catedra formată din 17 ore pe săptămână astfel „III C lat. 3, IV A germ. 2, IV A lat. 2, IV A drept 1, IV B germ. 2, VI lat. 6" și este dirigintele clasei a IV-a A[9]. Clasa a IV-a A avea un efectiv de 37 de elevi la începutul anului școlar, dintre care 1 elev a fost eliminat, 2 elevi s-au retras și 2 elevi au rămas repetenți, deci la începutul anului școlar 1926-1927, din vechea clasă au rămas 32 de elevi. Enumerăm elevii clasei și religia fiecăruia: Anderco Tiberiu g. cat., Barna Emeric moz., Békeli Vasile ref., Bota Ioan g. cat., Botoș Alexandru g. cat., Capătă Miose ort., Cioc Carol ort., Ciora Vasile g. cat., Ciordaș Tiberiu g. cat., Condor Grogore g. cat., Coza Petru g. cat., Cserenyi Vasile r. cat., Dolea Ioan ort., Donca Mihail g. Cat., Doroș Liviu g. cat., Dragoș Valentin g. cat., Erdei Adalbert g. cat., Farcaș Adalbert moz., Gheție Vasile g. cat., Heilbron Edmund moz., Ignat Moise moz., Klein Ștefan moz., Mărginaș Teodor g. cat., Necșulescu I. Barbu ort., Nicoară Vasile g. cat., Pavel Grigorie g. cat., Pop Iosif g. cat., Pop Ștefan g. cat., Pop Vasile g. cat., Samuel Andrei moz., Schiffer Ernest moz., Șter Nicolae g. cat., Șugar Vasile moz., Sabău Alexandru g. cat., Silaghi Grigorie g. cat., Terebești Vasile g. cat. și Vasil Leontin g. cat. Elevul Dragoș Valentin a „promovat cu laudă"[10]. În *Anuarul al VIII-lea* pe anul școlar 1926-1927, în *Cronica anului* școlar, scrie că dr. Carol Blum, profesor titular provizoriu, este transferat la Constanța[11].

În ziarul cotidian *Dacia*, anul XIV, nr. 264, din 3 decembrie 1927 se înștiința că, în aceeași zi, la liceul evreiesc, se organizează o *„ședătoare literară și artistică"* în cadrul căreia era anunțat drept conferențiar profesorul clasicist dr. Carol Blum despre *„Filosofia în epoca împăraților romani"*[12].

În volumul *Evreii din România în texte istoriografice. Antologie*[13], sunt câteva date biografice și evocări despre Carol Blum, preluate din Faiter, Ion, *Monografia Liceului „Mircea cel Bătrân"*, Editura Muntenia, Constanța, 1996, pp. 65-66. Astfel, Carol Blum a funcționat între anii 1927-1928 ca profesor de limbă latină, germană și elină la Liceul *Mircea cel Bătrân* din Constanța. Deoarece cunoștea 7-8 limbi, era prețuit *și* stimat pentru cultura sa. Reproducem amintirile din volumul citat mai sus: „Cu rușine îmi amintesc cât îl nedreptățeau pe acest om civilizat, născut în Bucovina; cu studii la Viena, de specializare în filosofia clasică. Făcea eforturi pentru a se potrivi nivelului *învățământului* secundar. Fusese distins cu premii înalte, ca *și* visele pe care *și* le-a făcut în tinerețe asupra carierei."; „Ce dureroasă îmi părea soarta acestui savant, intrat pe mâna unui tineret crud, care-i imita accentul când clasa îi striga în ureche strident *și fără rost* «Carolus Blumus, Juvenes Sumus» *[...]*."; „A fost profesorul care *și*-a călăuzit elevii spre adâncimea culturii clasice. Avea 3 doctorate (Viena) *și* în lb. română (București), dar ca magistru nu se putea impune elevilor. *«Am fost însă dintre cei care, ascultându-l, s-au instruit și întâiul dintre absolvenții Liceului care s-au pregătit să fie profesor de limbi clasice»*."; „Cu doctoratul luat în Germania, slab pedagog, dar într-o singură oră de predare putea să comenteze un text din Cicero, altul din elina lui Sophocles *și să-ți traducă versuri din Cântarea Cântărilor*. Distins cu premii pentru studiile sale istorice, rezultatele muncii de catedră rămâneau în urmă."; „Pentru mine constituie un model de perseverență într-o preocupare ce depășește cotidianul. În același timp, a exemplificat adevărul *că un cadru didactic foarte doct nu este, în mod obligatoriu, bun pedagog. Faptele contradictorii ale* personalității sale nu constituie pentru mine elemente de reper, accentuându-le sau respingându-le, după caz."

---

[9] *Ibidem*, p. 19.

[10] *Ibidem*, p. 39.

[11] *Anuarul al VIII-lea al Liceului de Stat Mihail Eminescu din Satu-Mare, pe anul* școlar *1926-1927*, Tipografia „Corvin" S.A. Română, Satu-Mare, p. 10.

[12] Florin Stan, *Imaginea evreilor din Constanța în presa interbelică locală*, Analele Universității „Ovidius" - *Seria Istorie*, Volumul 4, 2007, p. 111.

[13] ***, *Evreii din România în texte istoriografice. Antologie*, Ed. Hasefer, București, 2004, p. 531.

Adresa nr. 2769 din 9 iulie 1931 a *Ministerului Instrucțiunii Publice și Culturii Naționale*, condus de Nicolae Iorga, stipula *„înființarea unei biblioteci comunale, înzestrată cât mai puternic cu tot felul de publicațiuni care să se poată folosi de la umilul absolvent de curs primar până la intelectualul cel mai recunoscut"*. Adresa este urmată de Hotărârea Consiliului Municipal Constanța din 19 iulie 1931, care se constituie *în* actul de naștere al bibliotecii publice[14]. Carol Blum a fost primul bibliotecar al acestei biblioteci publice. A ocupat această funcție *între* anii 1931-1934. Moare la 24 februarie 1956 în Ierusalim[15].

Carol Blum a scris următoarele materiale:

Articole

Evreii din Thalmus, Sinai, anuar, nr. 1, București, 1928, pp. 73-77.

Cauzele relegării poetului român P. Ovidius Naso la Tomis, Analele Dobrogei, Anul IX, Vol. II, 1928, Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei", Cernăuți, 1928, pp. 119-170.

Zalmoxis, Analele Dobrogei, Anul X, 1929, Fasc. 1-12, Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei", Cernăuți, 1929, pp. 115-124.

Despre anticele colonii evreiști din Pontul Euxin. Activitatea Apostolului Andrei, Sinai, anuar, vol. III, București, 1931, pp. 124-128.

Sarcofagul roman cu simbolurile justiției penale, Anuar. Lic. *Mircea cel Bătrân*, vol. X, pp. 199-240.

Volume

Cauzele relegării poetului român P. Ovidius Naso la Tomis, Cernăuți, Glasul Bucovinei, 1928, 54 p.

Sarcofagul roman cu simbolarile justiției penale, Editura tipografiei Dacia, Constanta, 1933.

Articolul *Despre anticele colonii evreiști din Pontul Euxin. Activitatea Apostolului Andrei* este reprodus în volumul *Evreii din România în texte istoriografice. Antologie*[16]. Acest articol este foarte documentat științific. Carol Blum scoate în evidență existența comunității evreiești în ținuturile de lângă Marea Neagră: „Într-o scrisoare adresată împăratului roman Caius Caligula (37-41), regele iudeu Irod Agripa enumeră toate acele țări locuite de evrei. Această scrisoare se află păstrată în scrierile lui Filon din Alexandria (*Legatio ad Cajum*, & 37; Ed. Mangey II, p. 487), și dintr-însa rezultă existența de colonii evreiești în Pamfilia, Cilicia, cea mai mare parte a Asiei, Bitinia, «până și în cele mai îndepărtate golfuri ale Mării Negre». Erau, deci, stabiliți evrei din cuprinsul fostului imperiu alexandrin, și în numeroasele așezări grecești de pe litoralul Pontului Euxin, cel puțin de la începutul primului secol al erei creștine, dacă nu și de mai înainte." Încheiem cu concluzia lui Carol Blum: „Fără existența prealabilă a unor colonii evreiești pe litoralul Pontului Euxin, apostolatul lui Andrei nici nu se poate concepe. Și într-adevăr, în urma descoperirilor epigrafice, această colonizare devine un fapt indiscutabil."

În ziarul cotidian *Voinței Dobrogei* din 29 septembrie 1928, scriitorul H. P. Gr. scrie un material laudativ despre volumul *Cauzele relegării poetului roman P. Ovidius Naso la Tomis*, din care spicuim: „D-l Profesor Carol Blum dela Liceul «Mircea cel Bătrân» din localitate, prins de vraja mării și atras de misterele trecutului atât de frumos și atât de bogat al Dobrogei, ne dă în editura «Graiului Bucovinei» din Cernăuți, una din lucrările cele mai interesante ce s-au scris, în privința cauzelor, care l-au adus pe autorul *Metamorfozelor* și al *Tristelor*, pe celebrul cântăreț al *Artei de a iubi*, pe meleagurile noastre. [...] D-l Profesor Carol Blum, în 54

[14] https://bjconstanta.ro/, accesat la 1 februarie 2019.

[15] Călinescu, Constanța, Lazia, Liliana, Popișteanu, Ioan, Faiter, Ion, Gheorghiu, Adriana, Culicea, Vangehele, *Dicționar de personalități dobrogene. Filozofie, Psihologie, Pedagogie, Logică, Sociologie, Teologie*, Vol. III, Ed. Ex Ponto, 2008, p. 23.

[16] ***, *Evreii din România în texte istoriografice. Antologie*, Ed. Hasefer, București, 2004, pp. 531-534.

de pagini atrăgătoare şi pasionante în cercetarea adevărului privitor la amarnicul surghiun al celui mai iubitor de viaţă dintre poeţii trecutului, te reţine şi te apropie sufleteşte de toate aceste ţinuturi ale noastre, cărora nu le-a fost dat să dea celui ce şi-a scris singur epitaful «tenerorum lusor amorum», decât dezamăgiri, durere şi tristeţe. Îi mulţumim d-lui Blum. Şi îi mulţumim d-sale, care, venit de curând în mijlocul nostru, îşi termină prefaţa preţiosului d-sale opuscul, cu următoarele cuvinte: «*Cu prilejul cincantenarului, închin cu adâncă veneraţie modestul meu studiu Dobrogei, acestui binecuvântat petec de pământ al întregitei noastre patrii, provinciei atât de bogată în nobile amintiri istorice şi sortită, pentru fericita sa situaţie geografică, unui strălucit viitor*»[17].

Volumul este un extras din Analele Dobrogei, Anul IX, Vol. II, 1928, Institutul de Arte Grafice şi Editură „Glasul Bucovinei", Cernăuţi, 1928, pp. 119-170. Imagine cu coperta acestui volum din Ziua de Constanţa, 30 septembrie, 2012, *Constanţa* şi *Ovidiu-nisipul din clepsidra mileniilor*[18].

Din lucrarea *Zalmoxis*[19], redăm concluziile din final ale lui Carol Blum: „În lucrarea de faţă am desvoltat motivele ce ne îndeamnă să atribuim lui Zalmoxis o viaţă pământească. Pentru noi Zalmoxis este un personagiu real ca şi Pythagora, Empedocle, sau Deceneu. După îndeplinirea misiunii sale profetice, el se confundă esenţialmente cu zeitatea preconizată de el, adică cu Gebeleizis. În orice caz, concepţia euhemeristă despre Zalmoxis nu atinge întru nimic caracterul orfic al religiei getice, susţinut în această lucrare. Încercarea lui Pârvan de a despărţi pe Geţi de celelalte seminţii tracice din sud, apropiindu-i de popoarele nordice, nu se va putea menţine. Tocmai caracterul orfic al religiei lui Zalmoxis dovedeşte strânsa legătură ce-i leagă pe Geţi de celelalte seminţii tracice din sud, la care misterele orfice au fost de mult practicate într-o formă esoterică. Religia Geţilor nu este altceva decât un orfism exotericizat şi ridicat la rangul unei religii naţionale. Deşi Pârvan recunoaşte rădăcinile tracice ale orfismului, de care Pythagoreismul era adânc influenţat, totuşi nu aminteşte cu nici un cuvânt de caracterul eminamente orfic al religiei lui Zalmoxis. Scopul principal al acestei lucrări era tocmai scoaterea în evidenţă a caracterului orfic al religiei lui Zalmoxis.

C. Blum Dr. phil. et lic. iur [doctor în filosofie şi licenţiat în drept]".

Pentru informaţiile primite aduc mulţumiri: doamnei Corina Dominte, bibliotecar la Biblioteca *Norman Manea* a Colegiului National *Ştefan cel Mare* din Suceava, doamnelor dr. Corina Apostoleanu şi Adriana Gheorghiu, manager şi respectiv şef de secţie la Biblioteca Judeţeană *Ioan N. Roman* din Constanţa şi domnului Marius Popescu, documentarist şi bibliotecar la *Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România.*

Ovidiu T. Pop
Colegiul Naţional *Mihai Eminescu* Satu Mare, RO
e-mail: ovidiutiberiu@yahoo.com

[17] *Voinţa Dobrogei*, Anul I, No. 28, Constanţa, 29 Septembrie 1928, p. 2.

[18] https://www.ziuaconstanta.ro/in-constanta/constanta-de-odinioara-in-imagini/constanta-si-ovidiu-nisipul-din-clepsidra-mileniilor-34647-381688.html, accesat la 6 ianuarie 2019.

[19] Carol Blum, *Zalmoxis*, *Analele Dobrogei*, Anul X, 1929, Fasc. 1-12, Institutul de Arte Grafice şi Ed. „Glasul Bucovinei", Cernăuţi, 1929, p. 124.

ALEXANDRINA PELLE, PRIMA FEMEIE PROFESOR A LICEULUI MIHAIL EMINESCU

Ovidiu T. POP

Abstract: *(Alexandrina Pelle, the first femail teacher at Mihai Eminescu Highschool) Alexandrina Pelle was born on February 28 1899 in the village Pomi and died on February 6 1996 in Bucureşti. She was the first femail teacher at Mihail Eminescu Highschool in Satu Mare. She taught chemistry, mathematics and natural sciences.*

Keywords: *Professor Alexandrina Pelle, biography and activity highschool.*

Acest articol conţine date biografice şi câteva exemple din activitatea Alexandrinei Pelle.

În anul 1919, Gimnaziul Catolic Regesc din Satu Mare devine Liceul Mihail Eminescu şi este primul liceu din România care poartă numele marelui poet. Tot în acest an, tânăra Alexandrina Pelle devine prima femeie profesor a liceului, predând matematica, chimia şi ştiinţele naturale.

Născută la 28 februarie 1899, în comuna Pomi, judeţul Satu Mare, Alexandrina (Sandrina) era a zecea din cei 11 copii ai lui Aurel Pelle, preot greco-catolic în satul Pomi şi ai soţiei sale Elisabeta, casnică. Din 11 fraţi şi surori, doar 6 au ajuns la maturitate, patru fete şi doi băieţi. Sandrina rămâne orfană de tată la vârsta de cinci ani, în urma decesului preotului Pelle ca urmare a unui atac de cord. După moartea soţului, mama sa o încredinţează unei verişoare, profesoara Ana Frenţiu din Satu Mare, care s-a ocupat de educaţia sa pentru o scurtă perioadă de timp.

Şcoala primară o face la Satu Mare, la călugăriţele „Vincentine", în limba maghiară, unde învaţă bine, deşi în momentul în care începuse şcoala nu ştia nici un cuvânt în această limbă. După absolvirea celor 4 clase primare, urmând exemplul celor trei surori ale sale mai mari, Maria, Cornelia şi Augusta, se înscrie la Şcoala Civilă de Fete de 4 ani din Beiuş, judeţul Oradea. Aceasta era singura şcoală de fete din acea perioadă cu predare în limba română. În perioada 1915-1917, Sandrina îşi continuă studiile la Institutul Pedagogic Romano-Catolic pentru Învaţătoare din Satu Mare, iar în perioada 1917-1918 urmează cursurile Şcolii Pedagogice pentru Învăţători, în cadrul Şcolii Publice Romano-Catolice din Ordinul surorilor franciscane din Sibiu. Specializările sale erau Matematica şi Ştiinţele Naturii (ambele în limba maghiară). Din certificatele de absolvire obţinute, rezultă că a fost o elevă foarte bună, obţinând la cele mai multe materii calificativul excelent (kitünő) sau foarte bine (jeles). A avut un singur calificativ satisfăcător (elégséges) la limba maghiară în primul an de studii, dat fiind faptul că în familia ei se vorbea numai româneşte. În continuare, între 1918-1919 studiază la Şcoala Pedagogică Superioară din Budapesta, de unde se reîntoarce după terminarea Primului Război Mondial. La întoarcerea în ţară, în 1919, i se oferă postul de profesoară de chimie la Liceul Mihail Eminescu, actualul Colegiu Naţional Mihai Eminescu din Satu Mare.

Câteva surse documentare ne descriu atmosfera liceului în aceast[perioadă. În primul anuar al liceului, profesorul Francisc Groza scrie despre „naşterea" liceului: „Liceul a fost preluat de către statul român, prin reprezentanţii săi: Dr. Alexandru Pteancu, director regional al regiunei Oradea-Mare; Dr. Alexandru Racoţi, prefectul judeţului Satu-Mare şi Dr. Vasile Lohan, primul director al liceului nostru, la 13-14 Iulie, 1919. Înscrierile s-au făcut între 1-15 August şi până la 20 Septembrie, s-a ţinut un curs pregătitor de limba română, pentru acei elevi, cari nu o cunoşteau îndeajuns. Elevii acestui curs au fost împărţiţi în două grupe: începători şi mai înaintaţi în studiul limbei, ambele grupe dând rezultate mulţumitoare. Conferinţa de constituire s-a ţinut la 2 Octombrie, iar inaugurarea liceului şi deschiderea anului şcolar a avut loc, cu mari solemnităţi şi în prezenţa autorităţilor civile şi militare, la 5 Octombrie. [...][1]" Fiind deja angajată, Sandrina a participat cu siguranţă la această inaugurare, împreuna cu alţi distinşi membri ai acestei instituţii.

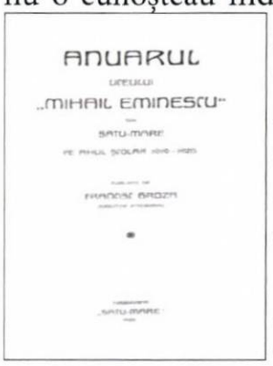
ANUARUL

„MIHAIL EMINESCU"

SATU-MARE

Acelaşi anuar ne dezvăluie mai pe larg componenţa primului „Corp profesoral": dr. Vasile Lohan, profesor titular, director provizor; Gavril Barbul, profesor suplinitor: limba latină, istoria; Teodor Chirillă, profesor suplinitor de gimnastică; Publiu Cotuţiu, profesor practicant: ştiinţe naturale, fizica; Lucien Demongeot, profesor titular: limba franceză; Ion Florea, institutor detaşat la liceu: limba română; Francisc Groza, profesor titular: limba latină, limba elină, limba franceză, limba italiană, filosofie; Vasile Herman, profesor suplinitor: religie greco-catolică, limba română; Ambroziu Iluţiu, profesor suplinitor: muzică, aritmetică, limba latină; Victor Mureşan, profesor titular-provizor: limba română, istorie, caligrafie; Teodor Neş, profesor titular: matematică, chimie; Ion Gh. Oprea, profesor suplinitor: limba română, limba germană; Demetriu Pavlu, măestru provizor de desemn: desemn artistic; Alexandrina Pelle, profesoară suplinitoare: chimie, matematică („A servit până la 7 Martie 1920"); Silviu Tămaş, profesor practicant: geografie, istorie; Theodor Vladimirescu, profesor provizor: matematică, fizică, desemn liniar; Cornel Darabanth, profesor auxiliar: limba latină, matematică, geografie; dr. Demetriu Köváry, profesor auxiliar: limba franceză, drept; dr. Alexandru Ştefiu, profesor auxiliar: igienă; Paul Szilágyi, profesor suplinitor: limba română, limba latină, istorie; catiheţi: dr. Ioan Scheffler, profesor de religie romano-catolică şi Camil Irányi, profesor de religie luterană[2].

Activitatea didactică a Sandrinei s-a desfăşurat sub îndrumarea a trei directori succesivi: Dr. Vasile Lohan, Francisc Groza şi Dr. Eugen Seleş.

Dr. Vasile Lohan a fost profesor de limba latină între anii 1919-1920. A fost doctor în Filosofie, la Universitatea din Budapesta, titlu obţinut la 7 iunie 1907. S-a născut în Negreşti-Oaş, la 25 decembrie 1876. În toamna anului 1896 s-a înscris la Facultatea de Teologie din Budapesta, pe care a absolvit-o în 1900. În toamna lui 1900 a început cursurile Facultăţii de Litere şi Filosofie din acelaşi oraş, obţinând licenţa în 1902. A fost primul director român al Liceului Mihail Eminescu din Satu Mare, numit de către Consiliul Dirigent, la 5 iulie 1919. A asigurat începerea în bune condiţii a anului şcolar 1919/1920, eveniment care a avut loc, după cum am menţionat mai sus, la 5 octombrie 1919. A rămas la conducerea liceului până la 16 mai 1920. El a deţinut şi funcţia de vicepreşedinte al Casinei Române, militând pentru dezvoltarea culturii în aceste ţinuturi[3].

[1] *Anuarul Liceului „Mihail Eminescu" din Satu-Mare, pe anul* şcolar *1919-1920*, Tipografia „Satu-Mare", 1920, p. 4.
[2] *Anuarul Liceului „Mihail Eminescu" din Satu-Mare, pe anul* şcolar *1919-1920*, Tipografia „Satu-Mare", 1920, pp. 8-11.
[3] Ovidiu T. Pop, Aurel Pop, *Colegiul Naţional „Mihai Eminescu" Satu Mare Monografie*, Colecţia Centenarium, Ed. Didactică şi Pedagogică R.A., Bucureşti, 2017, p. 233.

Francisc Groza a fost profesor de limba latină și limba elină între anii 1919-1946. A fost renumit în Satu Mare ca un veritabil poliglot. În anul 1937, i-a apărut volumul Gramatica limbii latine la Editura Librăriei D. Șuta, din Satu Mare. În perioada 16.05.1920-01.09.1920 a îndeplinit funcția de director al Liceului Mihail Eminescu din Satu Mare, fiind al doilea director al acestui liceu[4].

Dr. Eugen Seleș al treilea director între anii 1920-1940, a fost și profesor de limba română în aceeași perioadă. A absolvit Academia Greco-Catolică din Gherla în 1906, Facultatea de Litere a Universității din Cluj în 1907, devenind licențiat în litere în 1910. În anul 1913 devine doctor în filosofie la Universitatea din Cluj. A mai predat la Gherla și Sighetu Marmației. În perioada 1920-1938 a publicat anuarele liceului[5].

După cum rezultă din Certificatul Nr.267/1958, eliberat de Școala medie Nr.1 Mihai Eminescu, Satu Mare, actualul Colegiu Național Mihai Eminescu, Sandrina a predat matematică, chimie și științe naturale, catedră completă, de la 1 septembrie 1919 până la 7 martie 1920 sub numele de Alexandrina Pelle, iar de la 1 septembrie 1920 până la 18 octombrie 1921 sub numele de Alexandrina Dr. Pop. Certificatul i s-a eliberat pentru stabilirea vechimii în câmpul muncii.

Mai multe amănunte găsim în Anuarul al II-lea, unde, în Statul personal, la c) Profesori auxiliari, poziția a patra, este trecută Alexandrina Pop, cu examen fundamental de pedagogie, având doar 5 ore pe săptămână, 2 ore de matematică la clasa a II-a și 3 ore de științe naturale la clasa a IV-a. Alexandrina Pop a avut și funcția de custode al muzeului de științe naturale[6].

În 1919, taxa de înscriere la liceu era de 31 de lei, iar „didactrul", adică taxa școlară, era de 60 de lei pentru cursul inferior și 80 de lei pentru cursul superior. Fiii de învățători sau profesori, orfanii de război și elevii săraci, puteau fi scutiți de taxa de școlarizare dacă aveau „purtare morală bună și cu progresul în studii satisfăcător.[7]" Profesorii de la Liceul Mihail Eminescu din Satu Mare se implicau în acțiuni de strângeri de fonduri pentru ajutorarea elevilor liceului. În Anuarul al II-lea, paragraful A) Ofrande și colecte pentru Convictul liceului „Mihail Eminescu", la poziția cu numărul 23 este trecută „Dra Pelle colectă 1230 coroane"[8].

În calitate de prima femeie profesoară la Liceul Mihail Eminescu, foarte tânără, Sandrina a avut parte și de situații inedite. Printre elevii săi s-au numărat foști soldați reîntorși de pe front, mult mai în vârstă decât ea, precum și fratele ei, mai tânăr cu 2 ani, Aurel Pelle, devenit apoi economist.

4. Alexandrina Dr. Papp, cu ex. fundamental dela ped. superior, soție de avocat, a predat științele nat. în cl. II_2 și matematica în cl. IV_3, cu 5 ore săptămânale, din 18 Octomvrie până la sfârșitul anului. Custodele muzeului de științe naturale

Cei doi ani de activitate la acest liceu au fost singurii în care Sandrina a activat ca profesoară. După căsătoria cu avocatul dr. Mihai Pop, a renunțat la cariera didactică, consacrându-se familiei și activităților sociale.

Însă și după ce a încetat să predea, Sandrina a păstrat legătura cu Liceul Mihail Eminescu. Din anuarul al V-lea aflăm că: „La 2 Martie [1924] s-a înființat sub conducerea profesorului Iuliu Pop «Cohorta Someșul». Cu acest prilej am aranjat un concert, tombolă și o mică petrecere [...]. Publicul și în special damele din localitate ne-au dat tot concursul, ca serbările cercetășești să reușească cât se poate de bine. Exprimăm și pe această cale vii mulțumiri doam-

[4] *Ibidem*, p. 232.

[5] *Ibidem*, pp. 238-239.

[6] *Anuarul al II-lea al Liceului de Stat Mihail Eminescu din Satu-Mare, pe anul școlar 1920-1921*, Tipografia „Satu-Mare", Satu-Mare, 1921, p.14.

[7] *Ibidem*, p. 32.

[8] *Ibidem*, pp. 29-30.

nelor: Reich Sofia, V. Dumitrescu, Duha, Ferenţiu, Chihaia, Gheorghiu, Răileanu, Valeria Dr. Seleş, Dr. Calefariu, Dr. Szóbel, Alexandrina Dr. Pop, Friedmann, Bárdos, Kardos, Márcus, Lili Prodan, Moiş, Doroş şi Hantz, cari ne-au oferit preţiosul sprijin. Corpul profesoral cu bucurie a luat spre ştire înfiinţarea cercetăşiei şi speră că, în deplin acord cu disciplina şcolară, în armonie şi bună înţelegere cu toţi colegii, această instituţiune, are să fie o chezăşie a sentimentului de dragoste pentru tot ce e românesc şi e menit să servească interesele noastre, în special aici, la frontieră. Să nu treacă nici o singură zi fără de a face vreo faptă bună, aceasta ar fi temelia instituţiunii cercetăşeşti şi, cu această deviză pe gură şi în inimi, îi zicem cohortei liceului nostru: mereu înainte şi nicicând înapoi![9]"

Activitatea didactică a Alexandinei Pelle s-a încheiat ca urmarea a căsătoriei cu dr. Mihai Pop, care a fost o personalitate marcantă a oraşului Satu Mare în epoca interbelică. Căsatoria i-a oferit Sandrinei o perioadă de linişte şi prosperitate, dar şi ocazia să întâlnească oameni de cultură ca Liviu Rebreanu, Octavian Goga sau George Topârceanu, precum şi oameni politici ca dr. Iuliu Maniu sau înalţi prelaţi ca dr. Ioan Suciu, pe care-i primea cu tradiţionala ospitalitate ardelenească. Mulţi cunoscuţi îşi amintesc cu nostalgie de deosebitele ei talente culinare. Suferind însă de o boală incurabilă, dr. Mihai Pop moare în anul 1935[10].

Sandrina se recăsătoreşte în anul 1937 cu dr. Titu Demian, născut în 1896 în satul Negreia, comuna Şişeşti, descendent al unei vechi familii de ţărani români. A fost doctor în drept, avocat, primar al oraşului Satu Mare în perioada 12 iunie 1932-18 decembrie 1933, preşedinte al Partidului Naţional Ţărănesc-Satu Mare din 3 mai 1936 până în 14 iulie 1947, şi unul dintre cei 33 de deputaţi PNŢ, aleşi la alegerile din 1946. Cu dr. Titu Demian, Sandrina are o fiică, Maria-Magdalena. În perioada următoare Dictatului de la Viena, familia Demian rămâne la Satu Mare, dar la scurt timp după terminarea războiului, în anul 1949, datorită noilor condiţii politice create, se mută la Cluj-Napoca. Dr. Titu Demian, trece printr-o perioadă dificilă a existenţei sale, se îmbolnăveşte de cancer pulmonar şi moare în anul 1958, în vârstă de 62 de ani[11].

Pentru a se putea întreţine, din anul 1950 Sandrina se angajează ca asistentă medicală de pediatrie, iniţial la o creşă, iar apoi la Spitalul Clinic de Copii din Cluj-Napoca, de unde se pensionează în anul 1965.

Fiica sa, chimistă, se transferă la Bucureşti, în 1964, însă Sandrina continuă să locuiască la Cluj-Napoca, împreună cu fraţii ei, Ioan Pelle şi Aurel Pelle, şi în vecinătatea surorii sale, Augusta Pelle, căsătorita Coza. După decesul fraţilor, în anul 1982 se mută şi ea la Bucureşti, pentru a fi mai aproape de fiica sa, căsătorită cu Bogdan Zaharescu, proiectant arhitect şi pictor, şi de nepoata sa, Mihaela, actualmente arhitect peisagist, stabilită în Florida (SUA).

Sandrina se stinge din viaţă la data de 6 februarie 1986, în Bucureşti.

Alexandrina Demian, născută Pelle, a fost o persoană deosebit de inteligentă, cu principii morale ferme şi cu o deosebită forţă morală. O adevărată luptătoare, energică şi hotărâtă. Ea a găsit în toate momentele vieţii sale, bune sau rele, o cale demnă de supravieţuire şi a căutat mereu să îi ajute pe cei din jurul său. Întreaga activitate didactică a Alexandrinei Pelle Dr. Pop s-a desfăşurat la Liceul Mihail Eminescu şi a început odată cu înfiinţarea acestui liceu. Din

[9] *Anuarul al V-lea al Liceului de Stat Mihail Eminescu din Satu-Mare, pe anul şcolar 1923-1924*, Tipografia Simon şi Vescan, Satu-Mare, p. 73.

[10] Gheorghe Cosma, Rozalia Cosma, şi Ovidiu T. Pop, *Colegiul Naţional „Mihai Eminescu" 150 de ani de învăţământ în limba română*, Ed. Citadela, Satu Mare, 2009, pp. 184-187.

[11] Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *Oameni din Sătmar*, Ed. *Solstiţiu*, Satu Mare, 2000, pp. 79-81.

punct de vedere academic, faptul că ea nu a profesat decât o perioadă foarte scurtă de timp a reprezentat o mare pierdere pentru învăţământ[12].

Fiica Alexandrinei şi a lui Titu Demian, Maria-Magdalena căsătorită Zaharescu, a studiat chimia la Facultatea de Chimie a Unversităţii Babeş-Bolyai din Cluj-Napoca. A fost angajată la Centrul, ulterior Institutul de Chimie Fizică al Academiei Române din Bucureşti, conducând peste 45 ani, un laborator cu multe rezultate ştiinţifice recunoscute pe plan naţional şi internaţional. Este membru titular al Academiei Române, unde a fost Şef al Secţiei de Ştiinţe Chimice, în perioada 2006-2009, iar în prezent este Director al Departamentului de Ştiinţe Exacte al Şcolii Doctorale din Academie şi Preşedinte al Consiliului de Onoare al Academiei.

Pentru informaţiile primite aduc mulţumiri doamnei academician Maria-Magdalena Zaharescu.

Ovidiu T. Pop,
Colegiul Naţional Mihai Eminescu Satu Mare, RO
e-mail: ovidiutiberiu@yahoo.com

[12] Gheorghe Cosma, Rozalia Cosma, Ovidiu T. Pop, *op. cit.*,pp. 184-187.

REPERE DIN ISTORIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SĂTMĂREAN ÎNTRE 1945-1968

Radu DAVID

Abstract: *The Romanian administration was restored in North - Western Transylvania, including in Satu Mare County, only in March 1945, although the Romanian and Soviet troops had liberated this territory by October 25, 1944. The retrocession of North - Western Transylvania to Romania, was conditioned by the Soviet Union by the establishment of a pro-Soviet government in Bucharest, which took place on 6 March 1945.*

In the autumn of 1944 the passage of the front on the territory of Satu Mare County had a negative influence on the education process. Some schools suffered from aerial bombardments and ground battles. In the school year 1944-1945 only a few schools in the county were open for classes. Most of the teaching staff failed to come back from refuge, given the chaotic situation of North-Western Transylvania from October 1944 to March 1945. Most schools reopened in the autumn of 1945, facing great difficulties due to the damaged buildings and the shortages in terms of teaching staff, textbooks, school furniture, firewood. For example, in Oaș there were 63 positions of primary-school teachers available for the school year 1945-1946, but only 54 could be occupied. Even in the school year 1946-1947 in Satu Mare County, 50 teachers from other counties were needed.

By the school year 1947-1948 the school infrastructure of the county was partially restored. Schools with an old tradition coexisted with others established between 1945 and 1947, public schools coexisted with confessional schools, institutions providing education in Romanian, with others where the teaching was carried out in Hungarian. It seemed things were returning to a state of normality, but a careful observer of the political life could have doubted the duration of this seemingly "normal" state.

After the Communists took over state power completely, with King Michael being banished from the country at the end of 1947, they made massive changes in all the fields, changes that also affected the education system.

On August 3, 1948, the Decree 175 on Education Reform was published in the "Official Gazette". It brought about structural changes to schools of all levels, it was inspired by the Soviet legislation in the field, and it was based on the spirit of class struggle. It opened the way to the Sovietization of the education and the creation of the new man.

In 1950, a new law of administrative organization was applied in the Romanian People's Republic, inspired by the Soviet model. The country was divided into regions, and these, in their turn, in districts. Satu Mare County was included in the Baia Mare region (renamed afterwards Maramureș). The regional residence

Satu Mare - Studii și Comunicări, nr. XXXV/II, 2019, p. 229-241

was established in Baia Mare, where the Regional School Inspectorate (known at the time as the education department) also functioned. At the level of the districts and towns there was an education department with a role of guidance and control. In the present study we will refer to the situation of education in the districts of Carei, Satu Mare and Negrești-Oaș, which represent the territory of the current Satu Mare county.

Between 1948 and 1968, the following mutations can be noticed in the Satu Mare education:

- the dissolution of confessional and private schools and the nationalisation of the entire school system;

- the establishment of secondary schools (high schools) in district capitals and in the larger townships in order to have a better coverage of secondary education;

- the opening of numerous technical schools, these being favorized by the communist regime to the detriment of the general education ones;

- the establishment of kindergartens in the rural area: as the collectivization progressed, the care of children at home became more and more difficult due to the fact that all the family members were involved in the agricultural "field work";

- trying to reduce the number of those who were illiterate;

- the Communist ideologization of the education, the adoption of the Soviet structure and the removal from the system of the teachers who were not compatible from a social and/or political point of view.

Keywords: *the Communist ideology, technical education, general education, the Soviet model, schools, Satu Mare.*

1. Școala sătmăreană la răscruce: 1945-1948

1.1. Probleme specifice ale școlilor în intervalul 1945-1948

În toamna anului 1944 trecerea frontului pe teritoriul județului Satu Mare, a influențat negativ procesul de învățământ. Unele școli au avut de suferit de pe urma bombardamentelor aeriene și a luptelor terestre. Spre exemplu clădirile școlilor congregației Sf. Vincențiu de Paul au avut nevoie de reparații în valoare de aproape un milion de lei[1]. La Școala Industrială Superioară (azi Liceul Tehnologic „Constantin Brâncuși") clădirea atelierelor a fost grav avariată, ca de altfel și acoperișul clădirii principale[2]. Atelierele de aici nu vor fi pe deplin funcționale până în anul școlar 1949-1950[3]. Grav afectat de bombardamente era și localul Liceului „Doamna Stanca"[4].

Ardealul de nord-vest, cedat în 1940 Ungariei, în urma Dictatului de la Viena, era sub control sovietic deși, conform Convenției de Armistițiu din 12 septembrie 1944, autoritatea urma să revină „Comisariatului român pentru administrarea regiunilor eliberate ale Transilvaniei", creat la 10 octombrie 1944. La nivel local, și județean, cu acordul sovieticilor, administrația era realizată de instituții provizorii. Nici în Satu Mare situația nu stătea altfel, autoritățile române nefiind admise. Prefectul județului și primarul orașului Satu Mare erau maghiari, fiind numiți de comandamentul militar sovietic[5]. Practic URSS condiționa instaurarea administrați-

[1] Radu David, *Colegiul Național „Ioan Slavici" Satu Mare (1842-2017). File de istorie*, Ed. Citadela, Satu Mare, 2017, pp. 20-21.

[2] Idem, *Grupul Școlar de Industrializare a Lemnului din Satu Mare* 1907-2007, Ed. Someșul, Satu Mare, 2007, p. 26.

[3] *Ibidem*, p. 46.

[4] Diana Iegar, *O istorie a Colegiului Național „Doamna Stanca" Satu Mare*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2016, p. 109.

[5] Cu privire la situația Sătmarului între octombrie 1944-martie 1945: Claudiu Porumbăcean, *Situația politico-administrativă și reinstaurarea administrației românești în județul Satu Mare (25 octombrie 1944-9 martie 1945)*, în „Satu Mare. Studii și Comunicări", XI-XII, 1994-1995, pp. 269-282; Idem, *Realități administrativ-politice și social economice în nord-vestul Transilvaniei: octombrie 1944 - decembrie 1947*, Cluj-Napoca, 2007.

ei civile românești de numirea unui guvern dominat de comuniști. După instalarea guvernului Petru Groza, la 6 Martie 1945, pe data de 9 martie autoritățile sovietice acceptă restabilirea administrației românești în Ardealul de nord-vest. Șantajul reușise.

În anul școlar 1944-1945 doar puține școli din județ și-au deschis cursurile (printre acestea Liceul „Mihai Eminescu" în februarie 1945 și școlile de la Satu Mare ale congregației vincentine). În mare parte personalul didactic nu revenise din refugiu, având în vedere situația haotică a nord-vestului Transilvaniei din octombrie 1944 până în martie 1945[6]. De exemplu, în plasa Oaș, pentru anul școlar 1945-1946 erau prevăzute 63 posturi de învățători, dar au putut fi ocupate doar 54[7]. Din această cauză unele școli nu s-au deschis (Bixad - secția maghiară și cea din Călinești-Coca). Școlile din Bixad - secția maghiară, Coca și Aliceni nu au funcționat nici în anul școlar 1946-1947[8].

Iată în continuare mărturia unui om al școlii, reputatul profesor Gheorghe Cosma, elev în acea perioadă[9]:

„Pentru românii din Satu Mare, școlile în limba română reprezentau una din marile probleme. Trecuse un trimestru și încă în ianuarie nu funcționa aici nicio școală românească. Ministerul Învățământului îl împuternicise pe protopopul greco-catolic dr. Ioan Dragomir (viitor episcop în clandestinitate), cu redeschiderea școlilor românești, prin intermediul preoților greco-catolici, în toate satele județului. La sate, demararea activității era mai simplă, elevii, sub îndrumarea preoților din diverse localități, reluându-și activitatea. La oraș, lucrurile au mers mai greu, din motivele prezentate. Sub îndrumarea protopopului unit, dr. Ioan Dragomir, toată suflarea românească din Satu Mare, de religie greco-catolică (nu se făcea deosebire între ortodocși și catolici, căci toți erau români), a hotărât să se facă tot ce e posibil spre a redeschide măcar Liceul *Mihai Eminescu*. Un număr de vreo 40 de intelectuali s-au întâlnit, ca într-o conspirație, la o consfătuire, în Librăria Șuta, unde au stabilit, cu storurile trase și cu ușa încuiată, ce aveau de făcut. ... În privința cadrelor didactice, s-a hotărât la acea consfătuire, să se demareze anul școlar cu cadrele existente, făcându-se apel la intelectualii în măsură să preia, voluntar, munca la catedră. Cadrele didactice au fost recrutate deci dintre avocați, medici, ingineri, preoți, dar și dintre studenții care nu se reîntorseseră încă la facultăți. ... La începutul lui februarie 1945, Liceul *Mihai Eminescu*, școală cu limba de predare română, își deschidea porțile, numărul școlarilor ajungând la o cifră impresionantă în numai trei zile."

Cele mai multe școli s-au redeschis în toamna anului 1945, având mari dificultăți din pricina clădirilor avariate, lipsei personalului didactic, a manualelor și mobilierului școlar, a lemnelor de foc. Spre exemplu cursurile la Liceul Industrial de Fete au fost reluate la începutul lui decembrie 1945, în vechiul sediu (aceeași clădire cu a Liceului Teoretic de Fete „Doamna Stanca"), care era însă impropriu desfășurării acestora, fiind avariat în timpul războiului[10]. La toate acestea s-a adăugat lipsa lemnelor de foc, fapt care a făcut ca școala să fie închisă între 8 ianuarie și 1 februarie 1946[11]. Această situație nu era însă singulară, majoritatea școlilor întâm-

[6] Chiar și în anul școlar 1946-1947 în județul Satu Mare a fost nevoie de 50 de învățători din alte județe (25 dintre aceștia au venit din Muscel). Cf. Arhivele Naționale, Biroul Județean Satu Mare (în continuare AN BJ SM), fond: *Prefectura județului Satu Mare*, inv. nr. 30, dos. nr. 12/1947, f. 129.

[7] AN BJ SM, fond: *Inspectoratul statistic al raionului Oaș: 1948-1954*, inv. nr. 153, dos. nr. 10, f. 64.

[8] *Ibidem*, ff. 58 și 58 v.

[9] Gheorghe Cosma, *Reluarea activității la Liceul Mihai Eminescu din Satu Mare după al Doilea Război Mondial*, în „Mărturii Culturale", Satu Mare, anul II, nr. 4 (8) octombrie-decembrie 2017, pp. 25-26.

[10] Arhiva Liceului Tehnologic „Constantin Brâncuși" din Satu Mare, fond: Școala Profesională de Fete/Liceul Industrial de Fete, „Registrul Comitetului Școlar: 1933-1946", proces-verbal din 03.12.1945 și „Registrul de inspecție", proces-verbal din 22.06.1946.

[11] Loc. cit., „Registrul Comitetului Școlar: 1933-1946", proces-verbal din 06.01.1946 și „Registrul de inspecție", proces-verbal din 22.06.1946.

pînând aceleași probleme. De exemplu, Liceul Industrial de Băieți, în iarna anului următor, din cauza lipsei lemnelor de foc, a suspendat cursurile teoretice, elevii făcând doar practică în acest interval[12]. Tot aici, la ferestrele sălilor de clasă erau puse scânduri, din lipsă de sticlă. Coridoarele școlii, în iarna anului școlar 1946-1947 au fost pline de zăpadă[13].

Probleme cu localurile de școală existau și în mediul rural. În Ambud primăria a închiriat o cameră de la un localnic mai înstărit, în acea încăpere urmând să funcționeze Școala Primară de Stat în anul școlar 1946-1947[14]. În Dănești (azi în județul Maramureș), școala era nevoită să funcționeze în localul dispensarului medical „din lipsa unui alt local mai corespunzător"[15] și în anul școlar 1947-1948. În adunarea generală a Comitetului Școlar Județean din 7 iulie 1947, prezidată de prefectul dr. Mihai Șuta, se ridicau următoarele probleme[16]:

- colonia Crișeni nu avea local pentru școală;
- în colonia Decebal localul școlii nu era terminat;
- în Iojib o casă expropriată urma să servească drept local pentru școală;
- în Terebești-Aliza nu exista local pentru școală;
- multe alte școli solicitau ajutoare pentru finalizarea lucrărilor la școli, reparații, mobilier etc.

Unii cetățeni, lipsiți de domiciliu, în urma vitregiilor războiului, au intrat în conflict cu autoritățile școlare și administrative, utilizând spațiul locativ al unor școli. Așa s-a întâmplat la Livada, unde în toamna anului 1946, autoritățile au înființat o Școală de Agricultură[17]. Aceasta ocupa conacul Vecsey și urma să utilizeze ca bază didactică ferma și livada acestuia. În conac și anexele acestuia locuiau 38 de persoane, care stânjeneau procesul didactic și chiar amenințau elevii. Împotriva acestora Judecătoria Mixtă Satu Mare pronunțase ordine de evacuare, care nu fuseseră puse în practică nici în 20 decembrie 1946[18]. Problema persista încă în 2 mai 1947, când Prefectura Satu Mare trimitea o adresă către directorul școlii în care întreba dacă cetățenii fuseseră evacuați din spațiile alocate școlii[19]. De asemenea, se interesa pe la cine s-a împrăștiat inventarul din castel și fermă. Ilustrativ pentru mentalitățile epocii este următorul citat: „Cine, unde și prin ce mijloace lansează zvonuri dăunătoare școalei (că la școală se vor strânge copii pentru a fi duși în Rusia, că va veni contele, că Ministerul nu va face școală etc.)"[20].

O altă problemă a acelei perioade a fost cea a elevilor care își întrerupseseră cursurile datorită războiului. Atât în anul școlar 1945-1946, cât și în cel următor, în școli au revenit elevi aflați în această situație. Prin derogări de la minister s-a acceptat ca aceștia să susțină examene de diferență pentru a-și echivala unul sau mai mulți ani de studiu.

1.2. Structura învățământului secundar sătmărean între 1945-1948

Instituții de învățământ secundar funcționau la Satu Mare și Carei[21]. În plasa Oaș nu exista nici o școală de rang secundar. În Satu Mare, pe lângă Liceul de Băieți „Mihai Eminescu", cu predare în limba română funcționa și Liceul de Fete „Doamna Stanca". Liceul Industrial de Băieți (azi Liceul Tehnologic „Constantin Brâncuși") și-a reluat activitatea în toamna anului 1945 (în anul școlar 1944-1945 nu s-au desfășurat cursuri), având atât secție română cât și maghiară. De la 1 septembrie 1947 secția maghiară a devenit Liceul Industrial Maghiar de Stat

[12] Radu David, *Grupul Școlar de Industrializare a Lemnului din Satu Mare* 1907-2007, Ed. Someșul, Satu Mare, 2007, p. 26.
[13] AN BJ SM, fond: *Prefectura județului Satu Mare*, inv. nr. 30, dos. nr. 12/1947, ff. 73-75, doc. „Memoriu cuprinzând situația Liceului Industrial de Băieți din Satu Mare".
[14] Loc. cit., dos., nr. 117/1948, f. 92.
[15] Loc. cit., dos. nr. 4/1948, ff. 12 și 14.
[16] *Ibidem*, ff. 158-159.
[17] *Ibidem*, f. 48.
[18] *Ibidem*.
[19] *Ibidem*, f. 47.
[20] *Ibidem*.
[21] A fi atunci în județul Sălaj. Nu ne ocupăm aici și de școlile secundare din orașele care aparțin acum județului Maramureș.

pentru Băieți din Satu Mare[22]. Va funcționa în același sediu cu liceul românesc. Cu predare doar în limba română era Liceul Industrial de Fete. O altă școală tehnică era Școala de Ucenici Industriali și Comerciali. În Satu Mare exista și un Liceu Comercial de Băieți și Fete[23]. Dintre școlile congregației Sf. Vincențiu de Paul au funcționat în intervalul 1945-1948: grădinița, școala primară, Liceul Romano-Catolic de Fete (secția română nu a mai fost reînființată) și Școala Normală Romano-Catolică de Învățătoare, toate cu predare în limba maghiară. Dintre școlile confesiunii reformate amintim Liceul Reformat de Băieți, Liceul Reformat de Fete și Școala Normală Reformată de Învățătoare (reînființată în 1941). În 1947 era înființat Liceul Seral Mixt, numit și Liceul Seral Muncitoresc[24]. În anii școlari 1947-1948 și 1948-1949 a funcționat în clădirea Școlii nr. 1 (azi Școala Gimnazială „Grigore Moisil"), cu secție română și maghiară[25].

La Carei funcționau șapte școli secundare, cele mai multe datând din perioada interbelică[26]. Acestea erau: Liceul de Băieți de Stat „Vasile Lucaciu", Liceul Teoretic de Fete de Stat Român, Gimnaziul de Fete de Stat Maghiar, Liceul Mixt Romano-Catolic, Școala Normală Greco-Catolică de Fete, Școala de Ucenici Industriali Română și Școala de Ucenici Industriali Maghiară. După cum se poate observa, trei erau școli de stat, două erau confesionale, iar cele două școli tehnice erau sprijinite de comunitatea locală și de autoritățile statale.

Până în anul școlar 1947-1948 infrastructura școlară a județului era în parte refăcută. Coexistau școli cu o veche tradiție cu altele înființate în intervalul 1945-1947, școli de stat cu școli confesionale, instituții care ofereau educație în limba română, cu altele în care predarea se realiza în limba maghiară. Se părea că se reintră într-o stare de normalitate, dar un observator atent a vieții politice, ar fi putut avea dubii cu privire la durata acestei stări de aparentă „normalitate".

2. Învățământul sătmărean în intervalul **1948-1968**

2.1. Legislație

După preluarea totală a puterii de stat de către comuniști, odată cu alungarea din țară a regelui Mihai, la sfârșitul anului 1947, aceștia au operat schimbări masive în toate domeniile, schimbări care au vizat și sistemul de învățământ.

La 3 august 1948, era publicat în „Monitorul Oficial" decretul 175 pentru reforma învățământului[27]. Acesta „aducea schimbări de structură în școala de toate gradele, era inspirat după legislația sovietică în domeniu și avea la temelie spiritul luptei de clasă"[28]. Dintre obiectivele școlii menționăm „educarea tineretului în spiritul democrației populare" și „pregătirea cadrelor medii și superioare de specialiști, pe baze științifice, care să corespundă nevoilor consolidării democrației populare și constituirii societății socialiste." Aceste deziderate se vor regăsi apoi, cu minime diferențe de formulare, în mai toate documentele programatice ale regimului comunist cu privire la sistemul de învățământ.

---

[22] Radu David, *Grupul Școlar de Industrializare a Lemnului din Satu Mare* 1907-2007, Ed. Someșul, Satu Mare, 2007, p. 27.

[23] AN BJ SM, fond: *Liceul Comercial de Băieți și Fete Satu Mare*, inv. nr. 360.

[24] Loc. cit., fond: *Liceul Muncitoresc Seral de Stat Satu Mare*, inv. 392.

[25] Loc. cit., fond: *Prefectura județului Satu Mare*, inv. nr. 30, dos. nr. 10/1949, f. 26.

[26] Aspecte cu privire la funcționarea acestora la AN BJ SM, fond: *Inspectoratul statistic al raionului Carei: 1946-1954*, inv. nr. 152, dos. nr. 10, f. 2 (pentru anul școlar 1945-1946), f. 3 (pentru anul școlar 1946-1947), f. 4 (pentru 1946-1947) și f. 5 (anul școlar 1947-1948).

[27] Legislația învățământului românesc din timpul perioadei comuniste la Gheorghe Bunescu, Gabriel Albu, Emil Stan, *Antologia legilor învățământului din România*, Institutul de Științe ale Educației, București, 2004. Istoria învățământului din perspectivă oficială în: *** *Istoria învățământului din România. Compendiu*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1971. Singura lucrare post 1989 care tratează *in extenso*, această problematică, inclusiv legislația: Florin Diac, *O istorie a învățământului românesc modern*, vol. II, *1944-1989*, Ed. Oscar Print, București, 2004.

[28] Nicoleta Ionescu-Gură, *Stalinizarea României. Republica Populară Română 1948-1950: transformări instituționale*, Ed. All, București, 2005, p. 324.

Învățământul elementar era împărțit în două cicluri: ciclul I cu clasele I-IV și ciclul II, cu clasele V-VII. Învățământul mediu cuprindea patru tipuri de școli: licee, școli pedagogice, școli tehnice și școli profesionale, cu durata între doi și patru ani. Accentul a căzut pe școlile tehnice și profesionale, regimul având nevoie de forță de muncă calificată în industrie și agricultură. Școlile particulare și confesionale de orice fel deveneau școli de stat. Limbile franceză și italiană, atât de răspândite în planurile de învățământ, trec pe un loc secund, lăsând loc unei limbi impuse, după cum prevede art. 6 din același decret „... cu începere din clasa a IV-a elementară se va preda obligatoriu limba rusă." Calea era deschisă pentru sovietizarea învățământului și crearea omului nou, proces la care va contribui atât de mult „celebrul" manual de istorie editat de Mihail Roller.

În anul 1951 liceul teoretic a fost redus la trei ani, însă școlile medii tehnice și cele pedagogice au rămas de patru ani. Acest fapt indică interesul puterii pentru învățământul tehnic în detrimentul celui teoretic.

Din anul 1956 se revine la liceul teoretic de patru ani (numit în continuare școală medie). Din anul școlar 1958-1959, s-a introdus în planul de învățământ al claselor V-VII din mediul rural, studiul cunoștințelor agricole și lucrările practice pe lotul școlar (în fapt „practica agricolă"), iar din anul școlar următor, la același nivel de școlarizare, dar la orașe, s-au introdus cunoștințe elementare despre producția industrială și lucrări practice de atelier, iar pentru clasele liceale, indiferent de profil, s-a introdus studiul mașinilor. Tot atunci au fost organizate, în cadrul liceelor teoretice, clase în care elevii primeau și o calificare într-o profesie practică. În multe licee teoretice o zi pe săptămână era dedicată practicii în producție[29].

În anul 1959 au fost reintroduse gradele didactice: definitiv, gradul II și gradul I. În anul școlar 1958-1959, clasele I-VII, au fost declarate obligatorii, în localitățile unde existau astfel de școli. Din anul școlar 1961-1962 acest nivel de școlarizare a devenit obligatoriu la nivelul întregii țări. În anul școlar 1964-1965 s-a introdus în învățământul general obligatoriu și clasa a VIII-a, liceele fiind de 4 ani[30].

În „lumina" directivelor Congresului al IX-lea, în iulie 1966 a fost dată „Legea nr. 2 pentru înființarea, organizarea și funcționarea liceelor de specialitate". Conform legii, începând cu anul școlar 1966-1967, au fost create o serie de licee industriale, agricole, economice și pedagogice cu durata de 5 ani. Rezultatul, așa cum vom vedea, va fi transformarea învățământului liceal în învățământ de masă.

2.2. Organizare

În 1950 în Republica Populară Română se aplică o nouă lege de organizare administrativă, preluându-se modelul sovietic. Țara a fost împărțită în regiuni, iar acestea în raioane. Reorganizările administrative din 1952, 1956 și 1960 au adus o reducere numerică a regiunilor, de la 28 în 1950, la 18 în 1952, și apoi la 16 în 1956. Aceste reorganizări au însemnat și o scădere ușoară a numărului de raioane și comune. Județul Satu Mare a fost inclus în regiunea Baia Mare (redenumită ulterior Maramureș). Reședința regională a fost stabilită la Baia Mare, aici funcționând și inspectoratul școlar regional (secția de învățământ, în limbajul epocii). La nivelul raioanelor și al orașelor funcționa o secție de învățământ, cu rol de îndrumare și control. În cele ce urmează noi ne vom referi la situația învățământului din raioanele Carei, Satu Mare și Negrești-Oaș, care constituie teritoriul actualului județ Satu Mare.

2.3. Situația școlilor din orașul Satu Mare

În anul școlar 1948-1949 în orașul Satu Mare funcționau 22 grădinițe („grădini de copii" sau „școli de copii mici" în limbajul epocii), 11 cu predare în limba română și 9 cu predare

[29] Florin Diac, *op. cit.*, pp. 67-69.

[30] *** *Istoria învățământului din România. Compendiu*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1971, p. 354.

în limba maghiară, frecventate de 1.072 preşcolari[31]. Existau 16 şcoli elementare, frecventate de 3.316 copii[32]. Se găseau în oraş şi 23 de şcoli secundare[33]. Erau atât de multe deoarece, secţia maghiară de la toate aceste şcoli era considerată instituţie şcolară separată. Acestea adunau în total doar 2.937 elevi. Predau la şcolile secundare 209 profesori (134 bărbaţi şi 75 de femei).

La fel ca peste tot în ţară şi în Satu Mare şcolile confesionale ale minorităţilor au devenit şcoli de stat. Institutele şcolare ale surorilor vincentine au fost etatizate, iar călugăriţele au fost îndepărtate din şcoală. Şcolile au fost reorganizate conform noii viziuni. Din toamna anului 1948 Liceul Romano-Catolic de Fete a fost unificat cu Liceul Reformat de Fete, rezultând astfel Liceul Maghiar de Fete. Acesta şi-a desfăşurat activitatea în vechile clădiri ale surorilor vincentine. Şcoala Primară Romano-Catolică de Fete a fost transformată în şcoală primară de stat, formând cursul elementar al Liceului Maghiar de Fete. Grădiniţa a intrat şi ea sub controlul statului. Şcoala Normală Romano-Catolică de Învăţătoare şi cea Reformată au fost de asemenea unite, rezultând Şcoala Pedagogică de Fete Maghiară. Acesta a funcţionat în vechea clădire a Şcolii Normale Reformate de Fete din Piaţa Calvin, însă pentru o scurtă perioadă, fiind mutată apoi la Carei[34].

La sfârşitul lunii septembrie şi începutul lunii octombrie 1948, Liceul Industrial de Fete, redenumit acum Şcoala Tehnică Profesională de Fete Română s-a mutat din localul pe care îl ocupase de la înfiinţarea sa în septembrie 1923 (sediul de azi al Colegiului Naţional „Doamna Stanca", unde a deţinut parterul şi etajul II), în clădirile care astăzi adăpostesc Colegiul Naţional „Ioan Slavici"[35]. Aici funcţiona împreună cu Şcoala Tehnică Profesională de Fete Maghiară, înfiinţată în toamna anului 1948, care pregătea elevele pentru aceleaşi meserii ca şi şcoala românească (croitorie, ţesătorie, lenjerie). Din toamna anului 1949, Şcoala Tehnică Profesională de Fete Română, a fost desfiinţată, elevelor oferindu-li-se posibilitatea de a se înscrie la Şcoala Pedagogică Română de Fete, în urma unor examene de diferenţă[36]. Din păcate, în 1956 autorităţile au decis să desfiinţeze această şcoală la Satu Mare, secţia de educatoare fiind mutată la Carei şi cea de învăţătoare la Sighet[37]. Şcoala Tehnică Profesională de Fete Maghiară a fost desfiinţată în 1950, elevele având posibilitatea de a se transfera în cadrul Liceului Maghiar de Fete.

După „moda" sovietică liceele erau denumite şcoli medii. Sub denumirea de Şcoala Medie de Băieţi nr. 1 era cunoscut Liceul „Mihai Eminescu", Şcoala Medie de Fete nr. 2 funcţiona în localul ocupat astăzi de Colegiul Naţional „Doamna Stanca", iar Liceul Maghiar de Băieţi „Kölcsey Ferenc" funcţiona sub numele de Şcoala Medie de Băieţi nr. 3 cu predare în limba maghiară. Liceul Maghiar de Fete este redenumit Şcoala Medie de Fete nr. 4 cu predare în limba maghiară[38]. Din 1956 se renunţă la segregarea de gen, astfel că aceste şcoli devin mixte. Acestea erau şcolile medii aparţinând „filierei" teoretice. În anii 1959-1960 acestea au fost reorganizate. În septembrie 1959 Şcoala Medie Mixtă nr. 4 cu predare în limba maghiară este unificată cu Şcoala Medie Mixtă nr. 2 (fostul Liceu de Fete Român „Doamna Stanca" - str. Ştefan cel Mare, nr. 5)[39]. În anul şcolar 1959-1960 cele două şcoli, unificate sub numele de Şcoala Medie Mixtă

[31] AN BJ SM, fond: *Inspectoratul statistic al oraşului Satu Mare: 1950-1954*, inv. nr. 150, ff. 10-11.

[32] *Ibidem.*, f. 3.

[33] *Ibidem.*, f. 12 şi 12 v.

[34] Cu privire la reorganizarea Institutelor şcolare ale congregaţiei vincentine: Radu David, *Colegiul Naţional „Ioan Slavici" Satu Mare (1842-2017). File de istorie,* Ed. Citadela, Satu Mare, 2017, pp. 204-205.

[35] Arhiva Liceului Tehnologic „Constantin Brâncuşi", fond: Şcoala Profesională de Fete/Liceul Industrial de Fete, „Registrul Comitetului Şcolar: 1946-1948", procesverbal din 30.09.1948 şi „Registrul de inspecţie", procesverbal din 20.11.1948.

[36] Radu David, *op. cit.*, p. 223.

[37] *Ibidem.*

[38] *Ibidem.*

[39] *Ibidem,* pp. 223-224.

nr. 2, funcționează în clădirea actualului Colegiu Național „Doamna Stanca", apoi timp de doi ani în fosta (și actuala) clădire a Liceului Reformat, pentru a reveni din 1962 în fostul sediu al Școlii Medii Mixte nr. 4 (Colegiul Național „Ioan Slavici"). Din 1965 aceasta va fi cunoscută sub numele de Liceul nr. 2, alte denumiri utilizate fiind Liceul de Cultură Generală nr. 2 (din ianuarie 1970) și Liceul Real-Umanist nr. 2 (din iunie 1974). Școala Medie Mixtă nr. 3 cu predare în limba maghiară (cunoscută anterior ca Liceul Maghiar de Băieți), care funcționase în clădirea Liceului Reformat între 1948-1960, a fost unificată cu Școala Medie nr. 1 (Liceul „Mihai Eminescu"), devenind secția maghiară a acestuia[40]. Astfel, din 1960, în orașul Satu Mare mai existau doar două licee teoretice (școli medii), ambele cu secție română și maghiară. În 1966, odată cu creșterea populației de vârstă școlară, a fost inaugurat un nou liceu teoretic: Liceul de Cultură Generală nr. 3. Timp de cinci ani acesta a funcționat în clădirea Liceului Reformat, în 1971 fiind mutat în locul Școlii Generale nr. 8, pe strada Ștefan cel Mare, unde se află până astăzi (Colegiul Național „Doamna Stanca")[41].

Dintre școlile tehnice existente în oraș în perioada interbelică, singurele care au supraviețuit după 1948 au fost Școala de Ucenici Industriali și Liceul Industrial de Băieți. La Școala de Ucenici Industriali elevii nu mai erau ucenici la patron, ci în întreprinderi de stat sau cooperatiste. Școala a fost mutată într-o aripă a palatului episcopal romano-catolic. Liceul Industrial de Băieți a fost organizat între 1948-1953 ca Școală Medie Produse Finite din Lemn, apoi ca Centru Școlar al Ministerului Industriei Lemnului Hârtiei și Celulozei (1953-1955) și ulterior ca Școală Profesională (1955-1969). Și-a păstrat profilul inițial de prelucrare a produselor din lemn[42].

În 1948 peisajul școlilor tehnice din Satu Mare se îmbogățește cu încă două instituții de acest tip: Școala Profesională Metalurgică pentru Băieți (din 1959 Grup Școlar Construcții de Mașini „UNIO")[43] și Școala Profesională Metalurgică pentru Fete (azi Colegiul Tehnic de Transporturi și Telecomunicații „I. I. C. Brătianu")[44]. Școala „UNIO" a fost amplasată în fostul convict episcopal romano-catolic[45], până în septembrie 2014 când a fuzionat cu Colegiul Tehnic „Traian Vuia". Școala Profesională Metalurgică pentru Fete a funcționat până în 1960 în cadrul Întreprinderii „23 August". Din 1960 se transformă în Școala Profesională Auto și își desfășura activitatea pe bulevardul Cloșca, în fosta cazarmă. În 1964 se mută în fostul palat CFR, unde se află și în prezent.

Tot în 1948 se deschidea și Școala Tehnică Sanitară, redenumită ulterior Liceul Sanitar[46]. În același an se deschideau Școala Tehnică de Administrație Economică[47] și Școala Medie Tehnică Financiară[48]. Toate aveau atât secții pentru băieți cât și pentru fete. Aceste școli au avut o existență efemeră (s-au închis în 1950, respectiv 1951). Pentru a acoperi acest gol, în 1966 era organizat Liceul Economic[49]. În 1949 se înființa și Școala Profesională Veterinară (viitorul Li-

[40] Ovidiu T. Pop, Aurel, Pop, *Colegiul Național Mihai Eminescu Satu Mare. Monografie*, Ed. Didactică și Pedagogică, colecția „Centenarium", București, 2017, p. 64.

[41] Cu privire la înființarea acestei instituții de învățământ: Diana Iegar, *O istorie a Colegiului Național „Doamna Stanca" Satu Mare*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2016, pp. 118-121.

[42] Radu David, *Grupul Școlar de Industrializare a Lemnului din Satu Mare 1907-2007*, Ed. Someșul, Satu Mare, 2007, pp. 28-37.

[43] Carol C. Koka, *Grup Școlar Construcții de Mașini „UNIO" Satu Mare: 1948-2008*, Ed. Citadela, Satu Mare, 2009, pp. 17-30.

[44] Un istoric al școlii la http://www.ctbratianusm.ro/istoric.html (ultima accesare la 05.01.2018).

[45] În prezent sediul Colegiului Național „Kölcsey Ferenc".

[46] Arhiva Liceului Tehnologic „Constantin Brâncuși" Satu Mare, fond: Școala Tehnică Sanitară/Liceul Sanitar/Școala Postilceală Sanitară.

[47] AN BJ SM, fond: Școala Tehnică de Administrație Economică, inv. nr. 394.

[48] AN BJ SM, fond: Școala Medie Tehnică Financiară, inv. nr. 395.

[49] http://www.colegiulgheorghedragos.ro/uploads/file/2016/09/1dw2_pas_2016_colegiul_economic_gheorghe_

ceu Agricol)[50]. De asemenea, în oraş, mai funcţiona şi o Şcoală Profesională de Construcţii. Pe parcursul anilor ,50 a fost organizată şi Şcoala Specială pentru Surzi, în prezent Centrul Şcolar pentru Educaţie Incluzivă.

Ca urmare a „Legii nr. 2 pentru înfiinţarea, organizarea şi funcţionarea liceelor de specialitate" din 1966, majoritatea acestor şcoli profesionale îşi vor schimba titulatura, devenind licee. Ca urmare, vor pregăti elevi, atât în cadrul claselor de şcoală profesională, cât şi în cadrul claselor liceale, în cazul acestora cu drept de bacalaureat.

2.4. Organizarea învăţământului secundar în judeţ[51]

Zona de sud a judeţului (în geografia sa actuală) a fost „acoperită" de şcolile de rang secundar de la Carei şi Tăşnad. La Carei, în anul şcolar 1948-1949 au funcţionat tot şapte şcoli secundare, ca şi în anii anteriori.[52] Deşi utilizau baza materială a vechilor şcoli careiene, titulatura lor era schimbată. Singura unitate de învăţământ ce ţinea de „filiera" teoretică era Liceul Mixt. Mai enumerăm Şcoala Pedagogică de Fete Română, Şcoala Tehnică Zootehnică cu predare în limba română şi Şcoala Tehnică Zootehnică cu predare în limba maghiară (cele două stau la originea Liceului Tehnologic „Simion Bărnuţiu"[53]), Şcoala Tehnică Profesională Maghiară, Şcoala de Ucenici Industriali Maghiară şi Şcoala de Ucenici Industriali Română. Dacă în anul şcolar anterior existau doar două unităţi de învăţământ ce ar putea fi atribuite „filierei" tehnice, acum erau cinci din şapte. Cel puţin între 1949-1954, a funcţionat Şcoala Pedagogică Maghiară Mixtă[54].

La Tăşnad se inaugura Şcoala Medie în 1958[55]. Şi-a păstrat profilul teoretic până în 1976. Mai aproape de Satu Mare, la Ardud, se inaugura în 1960 Şcoala Medie[56], tot instituţie de învăţământ teoretic.

Învăţământul secundar din nordul judeţului era asigurat de instituţiile educaţionale din Negreşti-Oaş. În 1953 se deschidea Şcoala Medie[57], azi Liceul Teoretic, iar în 1963 Şcoala Profesională de Mecanici Agricoli[58], redenumită în 1975 Liceul Agroindustrial, în prezent Liceul Tehnologic „Ioniţă G. Andron".

Se observă o puternică concentrare a unităţilor de învăţământ secundar în municipiul Satu Mare şi înfiinţarea a câte unei şcoli teoretice şi a câtorva cu specializare agro-industrială în oraşul Carei şi la Negreşti-Oaş (devenit oraş din 31 decembrie 1964). Cu excepţia acestora se mai regăsesc doar două şcoli secundare aparţinând filierei teoretice în centre comunale mari, precum Ardud (are statutul de oraş doar din 2006) şi Tăşnad (oraş începând din 1968).

2.5. Problema lichidării analfabetismului

Un deziderat al noului regim a fost lichidarea analfabetismului. Cu ocazia recensământului general al populaţiei din 25 ianuarie 1948, s-a realizat şi o statistică a neştiutorilor de carte[59]. Populaţia totală a judeţului (în configuraţia de atunci) era de 310.485 locuitori. Cu vârsta sub şapte ani erau 45.719 locuitori. Din cei 264.766 locuitori cu vârsta peste şapte ani erau neştiutori de carte 56.087 (21,18 %). O diferenţă mare se înregistra între mediul rural şi cel ur-

dragos.pdf (ultima accesare la 05.01.2018).

[50] Anzik Albert, Csáki Francisc, *Livada. Istoria şcolii generale*, Ed. Europrint, Satu Mare, 2005, p. 33.

[51] Ne referim la teritoriul judeţului Satu Mare în accepţiunea actuală a termenului.

[52] AN BJ SM, fond: *Inspectoratul statistic al raionului Carei: 1946-1954*, inv. nr. 152, dos. nr. 2, f. 6.

[53] http://www.liceulsimionbarnutiucarei.ro/pas%20_%202015-2018%20(1)final.pdf (ultima accesare la 04.01.2018).

[54] AN BJ SM, fond: Şcoala Pedagogică Maghiară Mixtă, inv. nr. 57.

[55] http://www.liceutasnad.eu/ (ultima accesare la 04.01.2018).

[56] https://scoli.didactic.ro/grup-scolar-ardud (ultima accesare la 04.01.2018).

[57] http://www.licteneg.ro/ (ultima accesare la 03.01.2018).

[58] http://www.gsanegr.ro/site/wp-content/uploads/2016/03/PAS-2017-2018-LTIGA-noiembrie-2017.pdf (ultima accesare la 03.01.2018).

[59] AN BJ SM, fond: *Inspectoratul statistic al oraşului Satu Mare: 1950-1954*, inv. nr. 150, dos. nr. 10, f. 136.

ban. În mediul urban locuiau 69.694 dintre locuitorii județului. 8.839 erau copii sub șapte ani. Din 60.885 câți aveau peste șapte ani erau analfabeți 5.181 (8,5 %). Populația rurală reprezenta 240.791 (77,55 %). 36.880 erau cu vârsta sub șapte ani. Din cei 203.911 cu vârsta peste șapte ani, erau neștiutori de carte 51.626 (25,31 %). Rezultă că rata analfabetismului în mediul rural era de trei ori mai ridicată decât în urban. În orașul Satu Mare[60], din 41.386 locuitori, 4.941 aveau sub șapte ani. Din cei 36.445 cu vârsta peste șapte ani, 2.055 erau analfabeți (5,63 %).

Existau apoi diferențe de gen în ceea ce privește neștiința de carte. Numărul de femei neștiutoare de carte era mult mai mare decât cel al bărbaților aflați în acea situație. De exemplu, din cei 56.087 analfabeți înregistrați la nivel de județ, 23.112 (41,2 %) erau bărbați, iar 33.695 femei (58,8 %). Din cei 5.181 neștiutori carte din mediul urban 1832 (35,55 %) erau bărbați și 3.349 (64,45 %) femei. Din cei 51.626 analfabeți din mediul rural, 21.280 (41,21 %) erau bărbați, iar 30.346 (58,79 %) femei. Paradoxal, procentul neștiutoarelor de carte era mai mare în mediul urban decât în mediul rural.

Din 1 noiembrie 1948 au început cursurile de alfabetizare[61]. În anul școlar 1948-1949, în județul Satu Mare au funcționat 337 școli de alfabetizare, care au fost frecventate de 8.002 cursanți[62]. Aceștia reprezentau 14,26 % din totalul neștiutorilor de carte recenzați în ianuarie 1948. Dintre aceștia 5.703 au fost promovați (71,26 %), ceea ce înseamnă că exista un minim de exigență. Au activat ca voluntari 733 învățători, 81 profesori, 73 de muncitori și 29 intelectuali de alte profesii.

În anul școlar următor (1949-1950) Ministerul Învățământului Public și-a propus să cuprindă la cursurile de alfabetizare 600.000 neștiutori carte[63]. În acest scop la 18 octombrie 1949 era planificat un nou recensământ al neștiutorilor de carte. Secțiile de Învățământ și Cultură de la nivelul județelor trebuiau să mobilizeze toate cadrele didactice și toți știutorii de carte, care „în mod voluntar primesc să lucreze la lichidarea analfabetismului"[64]. În acest an școlar cursurile de alfabetizare urmau să înceapă pe 24 octombrie și erau împărțite pe doi ani de studiu. În orașe și în regiunile industriale cursurile urmau să dureze până la 30 aprilie 1950, iar în sate până la 15 martie (se ținea seama de începutul sezonului agricol)[65]. În fiecare săptămână se organizau trei ședințe de pregătire, a câte trei ore de curs. Existau și manuale speciale elaborate pentru aceste cursuri. Secțiile de învățământ județene erau obligate ca în rapoartele lunare să introducă un capitol special cu mersul activității de alfabetizare.

Situația a rămas în atenția autorităților și în anii următori. Spre exemplu, un nou recensământ al neștiutorilor de carte a fost realizat la 11 octombrie 1953. În raionul Carei[66] se înregistrau 2.172 locuitori în această situație (256 în urban - orașul Carei și 1.916 în rural - 26 de sate), iar în raionul Satu Mare[67] - 3.565.

Deși s-au făcut progrese în această direcție, în anii, 50 încă numeroși copii de vârstă școlară, nu frecventau cursurile datorită sărăciei și unor mentalități retrograde. O situație mai gravă era în raionul Oaș. În anul școlar 1951-1952 cele 184 de școli din raion (148 de ciclul I: clasele I-IV și 36 de ciclul II: clasele V-VII)) fuseseră frecventate de 7.683 elevi (6.871 la ciclul I și 812 la ciclul II)[68]. Se aprecia că 811 copii de vârstă școlară rămăseseră neșcolarizați, din care 723 la ciclul I și 88 la ciclul al II-lea[69]. Se considera că 336 au fost opriți de părinți pentru mun-

[60] *Ibidem*, f. 133.

[61] AN BJ SM, fond: *Prefectura județului Satu Mare*, inv. nr. 30, dos. nr. 113/1948, f. 26.

[62] Loc. cit., dos. nr. 61/1949, f. 5.

[63] Loc. cit., dos. nr. 24/1949, f. 257.

[64] *Ibidem.*

[65] *Ibidem*, f. 258.

[66] AN BJ SM, fond: *Inspectoratul statistic al raionului Carei:1946-1954*, inv. nr. 152, dos nr. 31, f. 4. și f. 9.

[67] AN BJ SM, fond: *Inspectoratul statistic al raionului Satu Mare: 1946-1954*, inv. nr. 151, dos. 15, f. 12.

[68] AN BJ SM, fond: *Inspectoratul statistic al raionului Oaș: 1948-1954*, inv. nr. 153, dos. 10, f. 29 și 29 v.

[69] *Ibid*em, f. 25 și 25 v.

că, 114 au renunțat la școală datorită greutăților materiale, iar 70 locuiau în gospodării izolate la mare distanță de școală. Conform acestor date circa 10 % dintre copiii de vârstă școlară din raion, nu au fost cuprinși în instituții de educație în acel an școlar.

Absenteismul era un fenomen frecvent și în alte zone, mai ales în sezonul agricol. O inspecție desfășurată la 15 octombrie 1949 la Școala Elementară Apa, a constatat că la ciclul al II-lea se înregistra un număr foarte mare de absenți[70]. La clasa a V-a erau prezenți 11 elevi din 53 înscriși, la clasa a VI-a 5 din 16, iar la a VII-a 7 din 21. În 26 octombrie la ciclul al II-lea nu era prezent nici un elev. Erau atitudini față de școală care nu vor fi lichidate pe deplin nici în deceniile următoare.

2.6. Aspecte privind dotarea cu material didactic

Deoarece am mai prezentat aspecte privind dotarea precară a școlilor, ne vom opri acum asupra grădinițelor. În anul școlar 1948-1949[71], în județ existau 125 grădinițe, frecventate de 6.006 copii, supravegheați de 118 educatoare (rezultă că erau mai puține educatoare decât grădinițe). Numărul de grădinițe se dublase față de 1938-1939, ca și cel al educatoarelor, iar numărul copiilor ce le frecventau aproape se triplase[72].

La 16 aprilie 1949, educatoarele au răspuns unui chestionar trimis de Serviciul de Învățământ și Cultură de pe lângă Comitetul Provizoriu al județului Satu Mare. Chestionarul se referea atât la numărul de preșcolari ce frecventau grădinița și la cei care nu frecventau, cât și la dotarea materială a instituției. Luăm la întâmplare, pentru studiul nostru de caz, câteva grădinițe, din diferite zone ale județului (amintim din nou că plasa Carei nu făcea parte din județ, deci nu apar date în acest raport despre grădinițe din această zonă).

Grădinița din Lipău[73] avea înscriși 56 de preșcolari. Dispunea de două săli de clasă, o sală de joc, un vestiar, dar era total lipsită de material didactic. La Craidorolț[74] grădinița utiliza o sală de clasă pentru cei 27 copii ce o frecventau. Ca material didactic sunt amintite: 40 cuburi, patru planșe cu animale, un joc de domino, patru căluți, șapte alte jucării. Se menționează că instituția avea și o mică bibliotecă cu șapte volume. La Medieșu Aurit 79 de copii utilizau o singură sală de clasă[75]. Aceștia puteau utiliza 20 de cuburi, 10 planșe cu animale, cinci planșe cu păsări, șapte planșe cu povești și șapte jucării. „Grădina de copii" din Negrești[76] avea înscriși 50 de preșcolari. Avea o singură sală de clasă. Ca material didactic sunt menționate șase planșe cu anotimpurile, trei păpuși și două jucării (mașinuțe).

Nici grădinițele din orașul Satu Mare nu stăteau mai bine. Grădinița nr. 2[77] avea înscriși 60 de preșcolari. Instituția dispunea de o singură sală de clasă, de circa 400 de cuburi, și 18 cărți. Nu avea niciun fel de alt material didactic. La Grădinița nr. 3 erau înscriși 31 de copii ce utilizau de asemenea o singură sală de clasă. „Școala are numai material didactic adunat din natură și jucării din lemn, cuburi, prisme, cărămijoare etc. în număr de circa 200 de bucăți" raporta educatoarea[78]. Grădinița nr. 10 dispunea de două săli de clasă ce îi adăposteau pe cei 54 de copii ce o frecventau. Ca material didactic existau doar 500 de cuburi și o carte[79].

Sunt realități triste, care vorbesc despre vremuri pe care cu greu le mai putem intui din perspectiva zilelor noastre.

---

[70] AN BJ SM, fond: *Prefectura județului Satu Mare*, inv. nr. 30, dos. nr. 24/1949, f. 309.

[71] *Anuarul statistic al județului Satu Mare 1970*, p. 266.

[72] Pentru comparație vezi *Ibidem*.

[73] AN BJ SM, fond: *Prefectura județului Satu Mare*, inv. nr. 30, dos. nr. 45/1949, ff. 11-12.

[74] *Ibidem*, ff. 64-65.

[75] *Ibidem*, ff. 99-104.

[76] *Ibidem*, ff. 22-25.

[77] *Ibidem*, ff. 59-60.

[78] *Ibidem*, ff. 45-46.

[79] *Ibidem*, f. 38.

2.7. Implicarea politicului în educație - câteva aspecte

Nu intenționăm să realizăm un studiu sistematic asupra acestui subiect, ci doar să menționăm câteva fapte semnificative din primii ani ai „democrației populare".

Noua ideologie pătrundea greu în mintea oamenilor. Astfel, șeful serviciului învățământ, de pe lângă Comitetul Provizoriu al județului Satu Mare, Vasile Nistor, în raportul întocmit cu privire la anul școlar 1948-1949 subliniază că din 401 școli, doar în 35 s-au organizat lecturi zilnice din oficiosul Partidului Muncitoresc Român „Scânteia"[80]. De asemena, în acel an școlar nu se constituise nici o organizație de pionieri. În schimb, în fiecare școală se constituise câte un cerc ARLUS (Asociația Română pentru strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică) și câte un colț ARLUS și se confecționaseră 300 de albume ARLUS. De asemenea, din 781 învățători, 624 erau înscriși în ARLUS[81].

Educația ideologică lăsa de dorit: „În ceea ce privește educarea elevilor în spirit socialist nu s-a putut realiza în condițiuni bune, din cauza lipsei de pedagogi cu pregătire ideologică și politică. Cu cursurile ICD din vara aceasta, la care participă secretarii și pedagogii dela școli, vor completa aceste lipsuri, în anul școlar viitor."[82]

Unii membri ai corpului didactic aveau probleme datorită trecutului lor politic sau atitudinii față de noul regim. Astfel, prof. Liviu Pop, din Ferneziu și educatoarea Rozalia Pop din Craidorolț au fost suspendați din învățământ „întrucât se află sub cercetările Securității"[83]. Alții au fost mutați disciplinar datorită atitudinii lor, averii sau credinței religioase. Într-o adresă către minister a Serviciului Învățământ, din 24 octombrie 1949, sunt amintite câteva cazuri[84].

„De asemenea să mutați disciplinar pe prof. supl. Lévay Paraschiva din Baia Sprie în postul vacant din Băița jud. Satu Mare, deoarece trăiește într-un mediu de chiaburi, părinții ei având peste 20 de hectare de pământ arabil, o vie și o casă mare și ca atare nu poate să se pună pe poziția de clasă a muncitorimii și țărănimii muncitoare."

„La propunerile organizației de masă a UPM[85], Comitetul Județean, să mutați pe înv. Demeter Ioan din Iojib la Dumbrava pe motivul că având pământ arabil și vie situația lui materială este de așa natură că împiedică aplicarea luptei de clasă în comuna sa."

„La propunerile organizației de masă a UPM Comitetul Județean, să mutați pe înv. Mogyoros Vasile din comuna Oar la Craidorolț jud. Satu Mare, făcând schimb cu înv. Biró Elizabeta din Craidorolț. Înv. Mogyoros Vasile pe motivul că împiedică întărirea și desfășurarea muncii UPM-ului în această comună, prin comportarea lui nejustă. Înv. Biró Elizabeta pe motivul că trăiește într-un mediu familiar de chiaburi având familia ei de peste 30 de hectare pământ arabil."

„La propunerea organelor noastre de control, rugăm mutarea disciplinară a înv. Marina Maria născută Haradja soția fostului preot greco-catolic din Porumbești jud. Satu Mare."

„Învățătoarea Kovács Paraschiva din Porumbești are legături nesănătoase cu biserica. Anume: Kovács Paraschiva fiind cantorită până la reforma învățământului a continuat și după reforma învățământului în această funcție, ba ceva mai mult înlocuindu-l pe preotul calvinist la slujbă, astfel dă un exemplu nesănătos, care dăunează laicizării învățământului și bazelor lui științifice."

De asemenea, în toate rapoartele solicitate, inclusiv cele referitoare la grădinițe, este cerută cu obstinație situația materială a părinților copiilor, a cadrelor didactice, trecutul lor politic etc. Era doar începutul amestecului brutal al politicului în viața școlii și a slujitorilor săi.

[80] AN BJ SM, fond: *Prefectura județului Satu Mare*, inv. nr. 30, dos. nr. 61/1949, f. 4.

[81] *Ibidem*, f. 6.

[82] *Ibidem*, f. 7.

[83] I*bidem*, f. 6.

[84] Loc. cit., dos. nr. 24/1949, ff. 201-202. Ortografia și exprimarea sunt cele din original.

[85] Uniunea Populară Maghiară.

2.8. Câteva concluzii

Între 1945 şi 1948 s-au făcut eforturi majore pentru a se putea redeschide şcolile în toate localităţile judeţului, asigurarea materialului didactic şi a personalului didactic. În această perioadă s-a aplicat legislaţia şcolară din România interbelică, coexistând şcoli de stat în limba română, şcoli confesionale în limba română (greco-catolice), cu şcoli în limba maghiară, majoritatea confesionale (romano-catolice şi reformate).

În intervalul 1948-1968 în învăţământul sătmărean se pot observa următoarele mutaţii[86]:

- desfiinţarea şcolilor confesionale şi private şi etatizarea întregului sistem şcolar;
- înfiinţarea de şcoli medii (licee) în reşedinţele raionale şi în comunele mai mari, pentru a avea o acoperire mai bună în privinţa învăţământului secundar;
- deschiderea a numeroase şcoli cu profil tehnic;
- înfiinţarea de grădiniţe în mediul rural, odată cu avansarea procesului de colectivizare îngrijirea copiilor la domiciliu devenind tot mai dificilă, prin ocuparea tuturor membrilor familiei în „câmpul muncii";
- încercarea de a reduce numărul neştiutorilor de carte;
- ideologizarea învăţământului în spirit comunist, preluarea structurii sovietice şi îndepărtarea din sistem a cadrelor didactice care nu corespundeau din punct de vedere social şi/sau politic.

Radu David
Colegiul Naţional „Ioan Slavici" Satu Mare, RO
e-mail: raduholod@yahoo.com

[86] Intenţionăm să continuăm acest studiu cu un altul, care să cuprindă intervalul dintre 1968 (reînfiinţarea judeţelor, implicit a judeţului Satu Mare) şi 1989 (prăbuşirea regimului Nicolae Ceauşescu). Acolo vom prezenta şi date statistice din intervalul 1948-1968, comparativ cu cele din perioada 1968-1989.

PRIMUL RĂZBOI MONDIAL ÎN FILMUL ROMÂNESC DE FICȚIUNE DIN PERIOADA SOCIALISTĂ

Elena Stanciu-GORUN

Abstract: *The impact of the First World War was so strongly felt by the Romanian people - as it was by all the peoples of Europe - that it became a topic impossible to bypass by artists. Some of the best Romanian-writers approached this terrible subject, even using their own experience, perhaps availing their own feelings in order to describe, from different perspectives, the events that happened in a war they all lived. Two of the writings on which the films analysed in this study were based, were written in the immediate aftermath of the war (Forest of Hangers 1921, Darkness 1928), whereas the others were written during other eras - in the middle of World War Two (Jandarmul, 1941) and the socialist period (The death game 1956-1962). A fifth film was based on a scenario inspired by the true story of the Romanian heroine Ecaterina Teodoroiu. This link between literature and film is important for the present analysis, because it helps underline that certain aspects of a story were rendered in a specific manner by the writers who composed the original pieces, whereas the directors and scriptwriters often operated some changes, due to the political context of the period in which a specific film was made.*

Keywords: *World War I, film, socialism, propaganda, fiction*

Introducere

Prezenta lucrare propune o analiză a filmelor de ficțiune realizate în cinematografia socialistă al căror subiect are legătură cu Primul Război Mondial, precum și a acelor elemente de propagandă care pot fi identificate în aceste pelicule. Prin acest demers am urmărit să observ care erau elementele de propagandă folosite în filmele care tratau Primul Război Mondial și dacă originea acestora se află în scenariu și concepția regizorală sau dacă au fost preluate de la scrierea pe baza căreia a fost realizată producția cinematografică.

Cinematografia românească din timpul socialismului (1948-1989) numără puțin peste 15 filme a căror acțiune are loc pe fondul Primului Război Mondial. Cele mai multe dintre acestea au la bază texte ale unor scriitori români foarte cunoscuți și, în general, urmează firul roșu trasat de către aceștia în poveștile lor.

În acest scop am operat o analiză a acelor filme care corespund temei alese, pe care le-am ordonat cronologic. Din lista de pelicule care respectă criteriul menționat, am ales, ca sursă primară, câteva dintre cele mai cunoscute filme românești din perioada socialistă care tratează perioada Primului Război Mondial și care oferă, prin abordarea lor, mai multe perspective, diferite dar complementare, asupra acestei prime mari conflagrații a lumii. Informația extrasă din filme este astfel completată cu idei extrase din cronicile de film ale epocii și ulterior trecută prin filtrul interpretărilor impuse de bibliografia pe temă consultată.

Contextul producției cinematografice în anii socialismului (1948-1989)

Aproape imediat după instaurarea regimului socialist în România, în 1948, autoritățile au luat decizia de a-și apleca atenția asupra producției de filme, iar unul dintre primele lucruri pe care le-au observat a fost precaritatea dotărilor. Deja în 1949 se lua decizia construirii unui Centru cinematografic. Lucrările au început în 1950, iar piatra de temelie a fost pusă de însuși Petru Groza[1]. Între 1954 și 1957 s-au dat în funcțiune cinci platouri de filmare care aveau să înceapă să producă mult doritele filme, atât de ficțiune, cât și documentare, prin care ideile și realizările Partidului erau popularizate. Numărul filmelor nu a fost la început prea mare, dar a crescut cu fiecare deceniu, subiectele abordate fiind din ce în ce mai diverse. Dacă centrul cinematografic de la Buftea a fost proiectat pentru a putea realiza 12 filme de lungmetraj pe an[2], în 1958-1959 s-a reușit realizarea a doar 4 filme anual. În deceniul următor, însă, se turnau deja peste 10 pelicule de lung metraj pe an, iar în 1965, de exemplu, s-a atins recordul de 16 filme[3]. Unele dintre aceste producții erau filme istorice, care presupuneau o concentrare mare de forțe, nu doar artistice, ci și tehnice. Pe parcursul acestui deceniu numărul de pelicule realizate a crescut constant, ajungând la începutul anilor '70, când forța studiourilor este folosită la maxim și se fac 25 de filme pe an. La finalul deceniului al șaptelea se turnau cam 30 de filme în fiecare an, iar ritmul a fost menținut până în anul 1985, când, potrivit directorului studiourilor Buftea, Constantin Pivniceru, a început declinul[4].

Primul Război Mondial în filmul românesc de ficțiune (1948-1989)

În analiza filmelor alese pentru această lucrare trebuie ținut cont de faptul că cele mai multe dintre nuvelele sau romanele care au stat la baza filmelor analizate au fost scrise în altă perioadă decât cea în care se petrece acțiunea. *Pădurea spânzuraților* (Liviu Rebreanu) este titlul cel mai recent apărut după încheierea războiului, în 1922, iar următorul este Întunecare (Cezar Petrescu), în 1928. Nuvela *Jandarmul* a fost scrisă de Ioan Agârbiceanu în plin război, însă în a doua mare conflagrație mondială, în 1941.

Din această stare de lucruri pot rezulta diferențe între ceea ce prezintă textul scris și ceea ce au ales regizorii care au creat aceste filme în perioada comunistă, să prezinte pe ecran.

Excepție face *Jocul cu moartea*, al scriitorului Zaharia Stancu, care a stat la baza filmului *Prin cenușa imperiului*, film despre care se spune că se număra printre preferatele lui Nicolae Ceaușescu, o copie a acestuia fiind descoperită la Revoluție într-una din sălile sale de proiecție[5], toate reședințele sale având asemenea dotări[6]. Pe de altă parte, *Ecaterina Teodoroiu* este bazat pe un scenariu inspirat din fapte reale, din viața eroinei care este personajul principal al filmului.

Primul Război Mondial a fost o sursă de inspirație importantă pentru regizorii români din perioada socialistă. Dacă am vrea să trasăm un fir roșu prin aceste filme ar fi foarte dificil. Mai degrabă am putea spune că prin diversitatea lor acoperă foarte bine aproape toate aspectele pe care un eveniment de o asemenea amploare le-a determinat în societate. Sunt prezentate atât prima linie a frontului, cât și frontul de acasă și situația femeilor și a copiilor; sunt prezentate toate provinciile românești, este surprinsă și situația specială a Transilvaniei, care a intrat în război cu doi ani înaintea României, la fel cum sunt surprinse ruralul și urbanul, copiii și bătrânii, intelectualii și oamenii simpli, patrioții și trădătorii, oamenii curajoși deopotrivă cu cei lași.

---

[1] Călin Căliman, *Istoria filmului românesc 1987-2000*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 2000, p. 141.

[2] Constantin Pivniceru, *Amintiri din actualitate*, Ed. Tritonic, București, 2012, p. 25.

[3] Călin Căliman, *op. cit.* p. 139.

[4] Constantin Pivniceru, *op. cit.* p. 203.

[5] http://jurnalul.ro/special-jurnalul/dinica-un-diplomat-prin-cenusa-imperiului-72548.html.

[6] http://www.zf.ro/business-international/10-lucruri-pe-care-nu-le-stiai-despre-nicolae-ceausescu-14918166.

Un alt criteriu după care putem analiza aceste filme este apariţia lor înainte sau după tezele din iulie 1971, care introduc un control politic mult mai strâns asupra producţiei culturale, a educaţiei şi a presei[7].

Înainte de acest moment pot fi numărate patru titluri: *Nepoţii gornistului* (1953), *Viaţa nu iartă* (1958), *Pădurea spânzuraţilor* (1965) şi *Baladă pentru Măriuca* (1969).

Pădurea Spânzuraţilor este nu doar primul film românesc dedicat Primului Război Mondial (în primele două - *Nepoţii gornistului* şi *Viaţa nu iartă*, războiul ocupă un spaţiu episodic), ci este în acelaşi timp considerat de critici şi de oameni de film, dar şi de public, unul dintre cele mai mari filme din cinematografia românească. Lansat în 1965, filmul regizat de Liviu Ciulei a primit în 1966 premiul pentru regie la Cannes. Acesta este primul film important care a pus reflectorul pe cinematografia românească de ficţiune.

Rebreanu a povestit într-un interviu cum a pornit în scrierea acestui roman de la povestea fratelui său, pe care el însuşi a descoperit-o în urma unei îndelungi investigaţii.

Spânzurarea fratelui meu, ofiţer în armata austro-ungară, la Ghimeş, ca dezertor de către unguri, mi-a sugerat ideea Pădurii spânzuraţilor. Viziunea tragică a pădurii mi-a fost inoculată de o serie de fotografii trimise de Cehoslovacia la Liga Naţiunilor, fotografii ce reprezentau pădurile „trădătorilor de patrie", cehoslovaci spânzuraţi de armata austro-ungară pentru „trădare" - pentru iubirea patriei lor adevărate[8].

Filmul are în centrul povestirii problema românilor din Transilvania care au fost implicaţi în război încă de la început, iar din 1916 s-au văzut nevoiţi să lupte împotriva celor de un neam cu ei.

Rebreanu pune în acest roman o seamă de experienţe personale, avându-l ca model pentru Apostol Bologa pe fratele său, Emil.

O analiză minuţioasă a cenzurii şi elementelor de propagandă din acest film a fost făcută de Cristian Tudor Popescu, care afirmă că scenaristul Titus Popovici a introdus anumite modificări în scenariu, faţă de roman, pentru a adapta povestea la realităţile vieţii din anii '60, respectiv la desovietizarea care avea loc în timpul lui Gheorghiu-Dej şi care a fost continuată de Ceauşescu. Un exemplu de modificare importantă, dat de C. T. Popescu, este al celebrului reflector, care îi provoacă lui Apostol Bologa nu doar insomnii, ci şi răscolitoarele gânduri asupra corectitudinii faptelor sale. În roman, reflectorul aparţine ruşilor. Aşadar, prima tentativă de dezertare a lui Apostol Bologa ar fi, potrivit romanului, la ruşi, ceea ce scenaristul Titus Popovici schimbă, „plasând" reflectorul în teritoriul românesc[9].

C. T. Popescu explică această modificare operată de scenaristul Titus Popovici prin faptul că în 1965, când a fost făcut filmul, partidul derula un proces de „derusificare, dublată de emancipare românofilă, operaţiuni începute de regimul Dej odată cu plecarea trupelor sovietice din România (1958)".

De asemenea, sunt făcute anumite modificări asupra personajelor, care sunt astfel adaptate la realitatea zilelor în care a fost făcut filmul, adică la anii `60. De exemplu, personajului Müller, care în carte se numeşte Gross, i se anulează originile evreieşti, precum şi asemănările cu marii revoluţionari ruşi Lenin şi Troţki, pe care i le conferise scriitorul în anii `20, când a apărut cartea. De asemenea, fiind un militant cu vederi socialiste, personajul este investit cu o latură artistică pe care nu o are un roman. Însă schimbarea esenţială operată de Titus Popovici asupra romanului este anularea referirilor la religie, la spiritualitate şi relaţia personajului principal, Apostol Bologa, cu Dumnezeu. În roman, Apostol Bologa este prezentat ca un ardelean

[7] Cristian Tudor Popescu, *Filmul surd în România mută, Politică şi propagandă în filmul românesc de ficţiune (1912-1989)*, Ed. Polirom, Iaşi, 2011, p. 189.

[8] Liviu Rebreanu, *Cum am scris Pădurea Spânzuraţilor*, în Amalgam, Ed. SOCEC, Bucureşti, 1943, pp. 48-52.

[9] Cristian Tudor Popescu, *op. cit.* pp. 151-152.

cu profunde legături religioase, care nu bea, nu fumează și vrea să se însoare cu o fată de la el din localitate. În scenariu este arătat fumând, are chiar și un episod în care bea serios.

Este păstrat în scenariu planul care se referă la legăturile naționale - din care fac parte frământările lui Apostol Bologa, care nu vrea să tragă în conaționalii lui - și stratul uman, care se referă la dorința personajului de a nu mai fi implicat într-un război în care mor oameni.

De altfel, această idee a inutilității războiului se regăsește în diferite concentrații și la alte personaje, din alte filme care tratează perioada Primului Război Mondial.

La scurtă vreme după lansarea *Pădurii spânzuraților* apar Tezele din iulie, care intervin asupra multor domenii ale societății, aducând noi limitări și reglementări. Nu este uitată nici arta, mai ales că cinematografia s-a dovedit deja un bun mijloc de transmitere a ideilor politice.

Influența acestor teze se face deja puternic simțită în filmul *Prin cenușa imperiului,* lansat în 1975. Scenariul filmului este inspirat din romanul *Jocul cu moartea* (1962) al scriitorului Zaharia Stancu, care a fost portretizat drept „intelectualul de serviciu" al regimului[10].

Acțiunea se petrece în 1917 și se concentrează pe relația dintre Darie și așa-numitul Diplomat. Aceștia sunt prinși de forțele germane pe străzile Bucureștiului și urcați cu forța într-un tren, alături de alți români și de o turmă de oi. Fără să înțeleagă bine ce li se întâmplă, Darie, un tânăr naiv și neștiutor, născut la țară, dar cu puternice porniri de moralitate, și Diplomatul, un șarlatan cu pretenții de noblețe care pretinde că a fost consul și că este un om citit, călătoresc cu trenul alături de ceilalți români, încercând să supraviețuiască întâmplărilor prin care trec.

În Jocul cu moartea am văzut pur și *simplu Decalogul. Era în cartea asta tot răul și tot binele* și *eram hotărât să-l fac cu orice preț,* spune Blaier într-un interviu[11].

Călătoria lor, așa cum o anunță și titlul, este o metaforă pentru destrămarea imperiului austro-ungar, care ținuse laolaltă, subjugate, o serie de națiuni, care acum își căutau independența. Cei doi reușesc să scape împreună din trenul nemților și se reîntorc în București, unde Diplomatul este arestat de autorități, după ce un procuror îl recunoaște și îl acuză că a răspândit bancnote false. Darie este și el arestat.

Regizorul a povestit că titlul inițial al filmului era același cu al cărții, dar la vizionare Dumitru Popescu, cel care valida trecerea producțiilor de cenzură, inspirat de o idee care se tot repetă în scenariu, a venit cu propunerea ca titlul să exprime destrămarea imperiilor.

„Praful și pulberea o să se aleagă de toate imperiile", spune un personaj, iar replica i-a plăcut foarte mult cenzorului[12].

De fapt, întreaga replică - *„O să fim și noi liberi băiete o dată și-odată. O să fim. Uite s-a dus dracului Kerensci, o să se ducă și kaiserul. Praful și pulberea o să se aleagă de toate imperiile"* - este spusă chiar în finalul filmului de un militant socialist, arestat și el de soldații nemți care ocupaseră Bucureștiul.

Lângă acest personaj nimerește Darie, iar vorbele lui, rostite la finalul filmului, au rolul de a lăsa un ecou în mintea privitorului, un mesaj cu care să plece acasă după stingerea ecranului.

În mod interesant și în ciuda faptului că este profund negativ, personajul Diplomatului i-a adus lui Gheorghe Dinică recunoașterea publicului. Chiar el admite că este unul dintre cele mai bune roluri din cariera sa[13].

Personajul Ecaterinei Teodoroiu nu putea lipsi din această listă, mai ales că acesteia i-au mai fost dedicate două filme, în perioada interbelică. Filmul regizat de Dinu Cocea evocă imaginea Cătălinei încă de pe vremea când se pregătea să devină învățătoare. Regizorul a dorit

[10] http://www.sferapoliticii.ro/sfera/152/art11-arhiva.html Stelian Tănase, Zaharia Stancu, accesat 22 ianuarie 2018..
[11] http://jurnalul.ro/special-jurnalul/dinica-un-diplomat-prin-cenusa-imperiului-72548.html.
[12] http://jurnalul.ro/special-jurnalul/dinica-un-diplomat-prin-cenusa-imperiului-72548.htmlaccesat21ianuarie2018..
[13] http://jurnalul.ro/special-jurnalul/dinica-un-diplomat-prin-cenusa-imperiului-72548.html.

să surprindă schimbarea care s-a produs în mintea acesteia, apoi întreaga ei transformare, de la fata cu cozi lungi împletite și ochi mari, care privește uimită lucrurile din jurul ei, la soldatul curajos care revine mereu în prima linie.

„Nu măicuță, leoaica când simte primejdia sare să își *apere puii, plăpânda rândunică se adună în stol să alunge uliul, asta-i pravila naturii, măicuță. Nevoia te-nvață* și *ce nu* ție-*a voia"*[14].

Regizorul Dinu Cocea și-a dorit o actriță specială pentru acest rol. A căutat-o mult, iar până la urmă i-a văzut chipul pe un afiș al teatrului din Turda, unde lucra ca figurantă.

Cocea spunea că era ca un argint viu, nestatornică, tonică, explozivă, un spirit de revoltă o frământa mereu[15]. Aceste calități umane ale actriței i-ar fi putut fi de folos regizorului pentru a justifica un personaj puțin prea patriotard, ale cărui resorturi psihologice sunt, de fapt, destul de puțin explorate în film.

Un moment din film interesant de evocat este cel în care, aflată în refugiu la Iași, Cătălina este invitată la un eveniment organizat de o societate de binefacere a femeilor. Atmosfera este tipic burgheză, dar este puternic denaturată. La sosirea ei, o tânără din înalta societate ieșeană o privește cu vădit dispreț, pentru ca apoi Ecaterina să fie prezentată celor prezenți, care o asaltează cu simpatiile. Întreg momentul pare să sublinieze că politicienii vremii și soțiile lor erau doar niște profitori, însă ideea este prezentată într-o manieră exagerată. O soluție ingenioasă din punct de vedere vizual pentru a sugera nepotrivirea dintre Cătălina și această comunitate este momentul în care toți cei prezenți se înghesuie unii în alții pentru a face o poză, iar camera de filmat preia unghiul aparatului foto, prin care imaginea se vedea răsturnată.

Adaptarea lui Nicolae Mărgineanu după nuvela lui Agârbiceanu, **Întoarcerea din iad** (1983), devine un film în spiritul multor creații literare și cinematografice moderne, ce au denunțat războiul ca pe o zguduire a temeliilor firii[16].

Între două întoarceri, ecranul închide, ca între două lespezi, *experiența devastatoare a frontului, a iadului, a absurdului, dincolo de care nimic nu mai poate fi început. (...) „Răul* și *temutul" Dumitru Bogdan - a cărui psihologie nu constituie obiectul unor insistențe - va tulbura apele satului molcom: răscolește patima femeii mature, umilește inocența fetei tinere, stârnește ura bărbaților, cheamă după el stihia. Cu mari resurse de expresivitate, de încredere graiul imaginii, filmul nesilit să recurgă la replici supraponderale, temătoare să nu piardă cumva esențialul, spune însă mult despre o liniște ce va fi în curând alungată*[17].

Doi bărbați, Dumitru - un fost jandarm, și Ion, care provin din același sat, îndrăgostiți de aceeași femeie, ajung împreună pe front. Ororile războiului sunt mai puternice decât rivalitatea dintre ei, iar atunci când Dumitru este rănit, Ion îl poartă în cârcă și îi salvează viața. În paralel, filmul arată cum curg zilele sătenilor de acasă în timpul războiului, de la planul mai larg al problemelor comunității până la detaliile vieții celor două femei - Veronica, soția lui Ion și iubita lui Dumitru, și Catarina, tânăra nevastă a fostului jandarm, prinse între durerea pierderii bărbatului iubit și noua realitatea impusă de conflagrație.

Din punct de vedere vizual, regizorul Nicolae Mărgineanu și directorul de imagine al filmului, Vlad Păunescu, au ales să prezinte în sepia partea din mijloc a filmului, cea care evocă experiența frontului. Stilistic vorbind, această alegere face ca secvența să se apropie și mai mult de realitatea frontului, pe care noi o știm astăzi prin intermediul peliculei înregistrate în acele vremuri, sporind astfel efectul vizual al filmului.

[14] Replică a Cătălinei Toderoiu, din filmul *Ecaterina Teodoroiu*, regia Dinu Cocea, 1978.

[15] https://www.historia.ro/sectiune/portret/articol/destinul-tragic-al-actritei-stela-furcovici-vedeta-filmului-ecaterina-teodoroiu-video accesat 22 ianuarie 2018.

[16] Magda Mihăilescu, *Un film cu un mesaj umanist*, Informația, 7 septembrie 1983 în http://aarc.ro/articol/un-film-cu-un-inalt-mesaj-umanist accesat 24 ianuarie 2018.

[17] Magda Mihăilescu, *Un film cu un mesaj umanist*, Informația, 7 septembrie 1983 în http://aarc.ro/articol/un-film-cu-un-înalt-mesaj-umanist accesat 24 ianuarie 2018.

Întoarcerea din iad este un film cu extrem de puțină încărcătură propagandistică, dacă nu chiar deloc. Filmul echilibrează și puținele ocazii pe care i le oferă scriitura de a transmite vreun mesaj tranșant cu conotații politice. Un exemplu este secvența în care Dumitru și Ion ajung în mâinile soldaților maghiari din armata imperială. Deși se poartă urât cu ei și îi pun să sape o groapă, fără să le pese că Dumitru e rănit, deși mănâncă în fața lor, fără să le pese că sunt înfometați, deși le strigă cu ură că mint atunci când ei își arată uimirea că nu știau de intrarea românilor în război împotriva Austro-Ungariei, maghiarii le cruță viața celor doi soldați români și le dau drumul.

În relația care se creează în război între Ion și Dumitru putem vedea, poate, o metaforă pentru cele două teritorii românești, Transilvania și România, nevoite să lupte una împotriva alteia pentru o vreme, dar care apoi, în urma Primului Război Mondial, au devenit parte a aceleiași țări.

Iadul din film este frontul primului război mondial (tranșeele, undeva în Galiția), în încleștarea căruia - *printre gloanțe, explozii, obuze, șrapnele, baraje de sârmă ghimpată, noroaie și sânge - regăsim doi oameni care poartă cu ei, în clipele de asalt și-n clipele de odihnă, poveștile lor din timp de pace, doi rivali, Ion și Dumitru, pe care viața i-a despărțit, i-a așezat în „tranșee" separate și pe care războiul îi va așeza alături, în aceeași tranșee, împăcându-i prin moarte.*[18]

Un alt film, Întunecare (1985), ne apropie de tema condiției intelectualului în vreme de război. Filmul urmărește îndeaproape romanul, atât cât o poate face o ecranizare de o oră și jumătate cu un roman de 800 de pagini. Tema principală este condiția intelectualului, dezamăgit de faptul că sacrificiile făcute în timpul Primului Război Mondial nu duc la o reformare reală a societății.

Romanul îl are ca personaj central pe Radu Comșa, un tânăr avocat, educat, care provine de la țară. Radu este descris ca un om nesigur și vanitos, peste a cărui viață va veni încet-încet războiul. El pleacă pe front, unde este rănit. În convalescența care durează mai multe luni, fața și ochii îi sunt acoperite de bandaje - de unde și metafora pentru titlul filmului, care practic se referă nu doar la incapacitatea lui fizică, ci și la faptul că abia în război i s-au deschis ochii asupra unor realități ale lumii. Apoi este externat din spital, dar cu chipul desfigurat de rană.

Desfigurarea îi pune la grea încercare vanitatea și va fi un șoc și pentru Luminița, logodnica lui, fiica unui deputat. Debusolat de tot ce i se întâmplă, de pierderea locului în societate, de faptul că schimbarea societății este imposibilă, că oameni curajoși au murit în război, iar oportuniștii au rămas și și-au reluat, prosperi, îndeletnicirile, Comșa se alienează, iar în final se sinucide.

Actorul Ion Caramitru mărturisește într-un interviu că acesta a fost cel mai greu rol pe care l-a jucat în cariera sa[19].

De altfel, același sentiment l-a avut și regizorul Alexandru Tatos, care susține că a avut probleme cu cenzura la acest film. El nota în „Pagini de jurnal" - editat postum, de soția sa Liana Tatos, în 1994, că vicepreședinte Consiliului Culturii și Educației Socialiste, *tovarășul* Mihai Dulea, avea obiecții „fundamentale" la film.

...că totul este prea... întunecat, că nu răzbate nicio rază de lumină, că nu se vede mișcarea muncitorească, că nu..., că nu..., nota în 28 decembrie 1985 Alexandru Tatos în jurnalul său[20].

---

[18] Călin Căliman, *Istoria filmului 1987-2017*, Ed. Fundației Culturale Române, București, https://books.google.ro/books?id=ul89DwAAQBAJ&pg=PT612&lpg=PT612&dq=Jandarmul+Ag%C3%A2rbiceanu&source=bl&ots=qYywk6l58C&sig=1qtD93Ua9DcJVHrwL9dup3ER4Y8&hl=ro&sa=X&ved=0ahUKEwiNkvir7cvZAhXMh7QKHbqFCMI4ChDoAQhRMAk#v=onepage&q=Jandarmul&f=false accesat 22.01.2018.

[19] https://a1.ro/timp-liber/evenimente/ion-caramitru-radu-comsa-a-fost-cel-mai-greu-rol-pe-care-l-am-jucat-id79897.html, accesat 23 ianuarie 2018.

[20] Călin Căliman, *op. cit.*, p. 337.

Merită menționat că din lista filmelor care tratează perioada Primului Război Mondial mai fac pare și două pelicule semnate de Sergiu Nicolaescu. *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, bazat pe romanul cu același nume al lui Camil Petrescu, este povestea de dragoste dintre un bărbat și o femeie pe fondul răsturnărilor cauzate de izbucnirea războiului. Fiind o ecranizare, elementele de propagandă sunt mult mai delicate sau mult mai bine asortate cu adevărul istoric sau măcar cu logica narațiunii scrise de Camil Petrescu în 1930, adică înainte de perioada comunistă.

Avocatul Nicolau, de exemplu, (interpretat de Sergiu Nicolaescu), este întrebat de Tudor Gheorghiu cum i s-a părut Europa însângerată, venind de la Paris către România:

„În *cazinourile de la Monte Carlo însângerarea de pe front nu se prea face simțită*". Fraza, deși servește foarte bine politicii de atacare a burgheziei și capitalismului, este extrem de veridică.

Nu în ultimul rând, scenariul este scris de unul dintre cei mai talentați scenariști români, Dumitru Carabăț, împreună cu regizorul.

Saloanele bucureștene sunt fermecătoare și pitorești, dar sunt niște capcane, locuri ale decadenței, în care bărbații sunt interesați doar de afaceri, iar femeile de bârfe. Avocatul Nicolau, care pare să înțeleagă până în detaliile cele mai intime această lume, o descrie foarte bine:

Bun sosit în această lume strălucitoare și plină de idei, domnule Gheorghiu. Piesa a fost scrisă, spectacolul e în toi, femeile conving miniștri să oficializeze toate ciubucurile.

Această lume este capcana în care cad Tudor și Lena. El nu poate trăi în ea, dar Lena nu va mai putea să trăiască fără banii pe care la început nici nu visa ca el să îi moștenească.

În partea a doua a filmului, războiul ocupă mult mai mult spațiu din narațiune. Nu mai este doar fundalul pe care se petrece acțiunea, ci devine acțiunea însăși. Dincolo de scenele realiste de luptă, pare că Tudor Gheorghiu și avocatul Nicolau se cred tot în saloanele din capitală. Personajul lui Sergiu Nicolaescu pornește atacul zâmbindu-i ironic lui Tudor, aflat în apropiere cu compania sa, găsind chiar și timp să facă un soi de salut reverențios. Atitudinea acestuia nu este foarte credibilă, dar caracterizează personajul și rămâne, totuși, în logica acțiunii.

Dincolo de relația dintre personajele Gheorghiu - Nicolau, este transmisă și ideea de luptă, de sacrificiu, este folosită artilerie grea, care face ca scenele să fie extrem de impresionante. Între roman și film există diferențe, care sunt inerente unei ecranizări. Critica a primit destul de dur acest film. Romulus Rusan scria în epocă un articol din care reiese că autorul Camil Petrescu a fost pur și simplu mutilat de Sergiu Nicolaescu[21].

Cealaltă peliculă semnată de regizor, *Capcana mercenarilor*, lansat în 1980, are o atmosferă total diferită de a celorlalte filme dedicate primei mari conflagrații mondiale. Regizorul acordă o mare importanță atmosferei, caracterului de aventură sau conexiunilor cu alte genuri ale cinematografiei - în *Capcana mercenarilor* există un moment tipic de film western care, într-un fel, fac mai digerabile și elementele de propagandă. Acțiunea are loc pe fondul războiului, pe care însă nu îl vedem, dar a cărui realitate este prezentată la început și la final. Ficțiunea este astfel plasată, ca între niște coperți, între două felii de realitate a căror prezentare amintește de stilul documentarului. Filmul este un discurs împotriva burgheziei, prin felul în care sunt tratate personajele, prin replicile pe care le spun. Povestea prezintă confruntarea dintre trupa de mercenari de toate națiile a baronului von Görtz și sătenii dintr-un sat din Ardeal, coordonați de maiorul Tudor Andrei, care se apără astfel de acțiunile pline de resentimente ale celui dintâi. Hăituit de situația instaurată la finalul războiului și urmărit de repercusiunile atitudinii sale nemiloase din timpul luptelor de pe front, baronul se refugiază în castelul familiei sale, însă furios că acesta a fost devastat se întoarce împotriva sătenilor și cere împușcarea câte unui om din fiecare casă.

[21] Romulus Rusan, *Filmar*, Ed. Eminescu, București 1984. http://aarc.ro/articol/alibi-pentru-esec accesat 22 ianuarie 2018.

Concluzii

Filmele create în cinematografia românească care descriu atmosfera Primului Război Mondial acoperă toate aspectele vieții umane: războiul este surprins și pe linia frontului și în cătunele cele mai îndepărtate, unde spectrul său schimbă cursul vieții tuturor, este tratată și dragostea, în toate formele ei, și ura, și speranța și disperarea. Filmele istorice reprezentau, pe de altă parte, o ocazie pentru regizorii din vremea comunismului de a se îndepărta de filmul de actualitate, unde constrângerile legate de propagandă erau mai mari.

Cele mai multe dintre filmele prezente în această listă sunt bazate pe o scriere literară, ceea ce le-a ferit, într-o oarecare măsură, de ingerințele aparatului de propagandă. Pe de altă parte, în astfel de cazuri, când filmul se baza pe o scriere literară, exista pericolul ca producția cinematografică să nu se ridice la nivelul așteptărilor spectatorilor care au citit cartea.

O trăsătură comună a filmelor analizate în acest studiu este aceea că personajele principale sunt masculine, cele feminine ocupând un plan secund. Ele sunt importante pentru intrigă, declanșând un resort psihologic care împinge personajul masculin către o nouă etapă în povestea sa, dar reflectorul rămâne totuși pe acesta din urmă. Singurul film care face excepție este *Ecaterina Teodoroiu,* film în care raportul masculin-feminin se inversează. Însă și aici personajul principal este investit cu curaj (de a lupta pe front în linia întâi), stoicism (cu care îndură durerea provocată de răni și vindecarea), modestie (refuzul de a sta în centrul atenției într-o atmosferă mondenă), încăpățânare (cu care se reîntoarce să lupte alături de camarazii săi), capacitatea de a conduce un grup de soldați. Adică cu trăsături care sunt în mod tradițional asociate cu masculinitatea.

Deși toate personajele principale din aceste filme analizate au un sfârșit tragic (personajele principale mor) sau nefericit (în *Prin cenușa imperiului* Darie este arestat) toate filmele reușesc să lase spectatorului și un mesaj pozitiv, în sensul transmiterii unei idei morale: sacrificiul de sine pentru salvarea unui confrate sau susținerea unui ideal, incapacitatea de a suporta o lume coruptă.

În ceea ce privește elementele de propagandă, acestea sunt realizate fie prin alterarea unor detalii ale scriiturii pe care se bazează filmul pentru a servi unei idei politice (ex. mutarea reflectorului de la ruși la români în *Pădurea spânzuraților*), sau chiar prin evitarea totală a unei trăsături, așa cum se întâmplă cu personajul lui Apostol Bologa căruia îi este anulată dimensiunea religioasă și relația cu Dumnezeu, extrem de prezentă în carte.

De asemenea, accentuarea unor trăsături negative este o soluție de a diferenția, în mod propagandistic, clasele sociale și de a ajuta la conturarea unei percepții disproporționate, cum se întâmplă, de exemplu, în *Ecaterina Teodoroiu* și *Întunecare,* filme în care burghezia este redată într-o manieră care o face să pară grotescă - superficială, cinică, orientată doar către propriul confort. În direcție opusă, un alt instrument propagandistic este folosirea patosului în conturarea unor personaje (atitudini, dialoguri, felul în care sunt descrise sinematografic) care susțin anumite idei sau informații care se doreau transmise publicului. De exemplu, atât Ecaterina, cât și Darie sunt personaje aproape ireale prin naivitatea lor, curajul dus la absurd, jertfa de sine de care sunt în stare și standardele morale pe care și le impun lor și celor din jur.

Nu în ultimul rând, în film, jocul actoricesc, elementele de limbaj cinematografic (lumina sau cadrul în care este pus personajul, unghiul sau mișcările de aparat ale camerei) și chiar costumele (ex. o pălărie mult prea împopoțonată pentru o exponentă a burgheziei) sau replicile acide au fost folosite pentru a face un personaj negativ să fie perceput ca fiind cât mai antipatic și invers pentru cele pozitive. Toate aceste elemente sunt firești în construirea personajelor unei povești care urmează a fi redată prin film, dar atunci când se trece o anumită limită putem vorbi de o abordare propagandistică.

Scenele de război sunt foarte bine realizate, cu sprijinul forţelor armatei şi a strategilor militari, reuşind să apropie foarte mult spectatorul de atmosfera şi imaginea războiului.

Nu în ultimul rând, aceste producţii sunt salvate, dacă putem să ne exprimăm astfel, de o imagine excepţională şi de un joc actoricesc de asemenea foarte bun, care le-au şi adus aprecierea publicului.

Elena Stanciu-Gorun
Şcoala Doctorală de Studii de Populaţie
şi Istoria Minorităţilor
Universitatea Babeş-Bolyai
e-mail: selena1801@yahoo.com

ȘASE SCRISORI ADRESATE DIN SATU MARE DE DARIU POP ROMANCIERULUI LIVIU REBREANU

Ioan NISTOR

Abstract: *Dariu Pop was an important personality of the culture, school and journalism from Satu Mare, between 1919-1940. In Năsăud, he was a secondary school colleague with Liviu Rebreanu, and their friendship lasted for their entire life. As school inspector in the county from the North West border of the country, Dariu Pop had important assignments in view of integrating the school from Satu Mare into the national education system. Beside this time consuming activity, he established his credentials as a writer, especially as a dramatic author.*
From the letters he sent to Rebreanu, we find information on his financial preoccupations and difficulties. He requests his opinion on the tragicomedy "Flăcări" (Flames) and the result was favourable. At Rebreanu's recommendation, the play was performed by the Macedonschi Company, in Satu Mare on the 12th of April 1935. He also asks him to intercede so that the film „Iglái Diákok" (Students' Life) of the Hungarian director Szatmary, translated by Dariu Pop in 1919, passes censorship. In another letter, he proposes Rebreanu the schedule of a visit in Satu Mare. The letters of Dariu Pop are proof of the friendship Rebreanu enjoyed among the literati from the north western region.

Keywords: Correspondence, Dariu Pop-Liviu Rebreanu, intervention, the tragicomedy „Flăcări" (Flames), the novel „Gorila" (The Gorilla), salary issues

Dariu Pop s-a născut în Măgura Ilvei la 16 aprilie 1887 și a decedat la Cluj în 20 martie 1965, fiind înmormântat în Cimitirul Central. Rămâne orfan la o vârstă fragedă de ambii părinți. Începe studiile gimnaziale la Năsăud, unde e coleg cu Liviu Rebreanu, apoi le continuă la orfelinatele din Debrețin și Loșonț. Aici urmează cursurile preparandiei și își ia diploma de învățător și de organist. Lucrează ca învățător în mai multe școli din Ardeal, apropiindu-se de fruntașii români care pregăteau Unirea din 1918: dr. Vasile Lucaciu, Vasile Goldiș, Gheorghe Pop de Băsești etc. Scrie articole virulente în apărarea limbii române de efectele Legii Apponyi (1907), după care suferă o condamnare la temniță și trece Carpații în 1914, pentru a se alătura românilor ardeleni refugiați la București. Urmează cursurile Conservatorului de Muzică din București. Întreține legături de prietenie cu Rebreanu. Colaborează la ziare din Capitală cu articole în care demască regimul opresiv din Ardeal. În 1916, intră în armata română și luptă ca vânător de munte pe front, la Mărășești mai întâi, apoi participă la Campania de eliberare a Ardealului, având misiuni de cercetare în teritoriile pe care le cunoștea din tinerețe. Din 1919 până în 1940, ca revizor școlar și ca director, răspunde de destinele învățământului din Nord-Vest. Aici pune bazele unui învățământ modern, democratic și construiește 130 de școli noi. Urmează cursurile universitare la Cluj în 1921 și 1922. La Satu Mare, înființează două gazete (*Satu Mare* și *Granița*) și revistele: Țara de Sus, Țara Oașului, *Viața școlară*, Școala sătmăreană, fiind în ținuturile nord-vestice un deschizător de drumuri în acest domeniu. Contribuie la dez-

voltarea artei corale în mai multe localități sătmărene și maramureșene, ca dirijor, culegător de folclor muzical și compozitor. Scrie piese de teatru pentru elevi și pentru formațiile de teatru locale. Preocupat de istoria Sătmarului și Maramureșului, publică *Mărturii strămoșești*, apoi volumul de versuri *Crizanteme târzii*. A fost pasionat și de pictură, bucurându-se de prietenia celebrului pictor Aurel Popp. Amenințat cu moartea de autoritățile horthiste, la 30 august 1940, se refugiază peste granița impusă prin Diktat, la Turda. Din 1945, până în anul morții, își desăvârșește opera de compozitor. Lucrarea muzicală *Cantata Eliberării* a rămas în manuscris, dorința testamentară a sa fiind de a fi interpretată la Satu Mare. Postum i s-au publicat două romane: *Dascălul din Blidari* și *Măriuca nimănui*. A lăsat în manuscris două piese de teatru, mai multe studii istorice, didactice și scrieri despre artă. Dariu Pop se înscrie în rândul marilor personalități interbelice din Nord-Vestul țării, Petre Bran, dr. Vasile Lucaciu, G. M. Zamfirescu, A. Davidescu, Eugen Seleș, O. Ruleanu, Aurel Popp etc.

Volume editate: I. Antume: Școala de menaj, comedie (1919); *Geografia Județului Satu Mare - povestea lui Ionel și a Ilenuții* (1922), Satu Mare; *Satumare megye földrajzs (Jancsi és Ilonka meséje)* (1922), Satu Mare; *Frații de cruce - Istoria lui Ion Prigoană și a lui Nicolae Călin - Geografia Țării Românești pentru învățământul primar* (1926), Satu Mare; În ultimul moment, *comedie într-un act* (1933), Satu Mare; *Poezia cu bucluc, O lucrare copiată, Vine don 'țător - Un prolog mititel și trei comedioare pentru copiii școalelor primare* (1933), Satu Mare; *Mărturii strămoșești - Note paleografice pe margini de cărți bisericești sătmărene* (1938), Satu Mare; *Crizanteme târzii, poezii* [1939], Satu Mare. **II. Postume**: *Dascălul din Blidari, roman* (2008), Satu Mare; *Dascălul din Blidari, roman* (2009), Cluj-Napoca; *Note autobiografice, memorii* (2015), Satu Mare; *Măriuca Nimănui* [roman neterminat] (2009), Cluj-Napoca; *Dascălul din Blidari, roman* (2015), ediția a III-a, Satu Mare; *Flăcări: tragicomedie în trei acte* (2018), Satu Mare. Comedia *Popenii* este sub tipar.

Despre Dariu Pop au scris: George Sbârcea, Valentin Băințan, Viorel Cosma, Gh. Merișescu, Mihai Bălaj, Puia Florica Rebreanu, Nae Antonescu, Teodor Tanco, George Vulturescu, Claudiu Porumbăceanu, Bujor Dulgău, Doru Radosav, Ovidiu Suciu, Ioan Viman, Emilia Belean, Ofilat Varvari, Ioan Nistor etc.

La Biblioteca Academiei se păstrează șase scrisori trimise de Dariu Pop prietenului său Liviu Rebreanu, prima din 1927, ultima din 1938. Din nefericire, răspunsurile romancierului la aceste scrisori nu au fost identificate. Amenințat cu moartea de autoritățile maghiare de ocupație, la 30 august 1940, Dariu Pop pleacă intempestivă din Satu Mare. Nu se știe dacă și-a salvat în întregime arhiva personală.

Scrisorile sunt interesante pentru datele pe care le oferă despre activitatea sa din Satu Mare și despre dificultățile materiale întâmpinate. Aflăm și despre eforturile sătmăreanului pentru promovarea pieselor sale de teatru și despre intervenția directorului Teatrului Național din București pentru ca tragicomedia ***Flăcările*** să intre în repertoriul trupei Macedonschi, ceea ce chiar s-a întâmplat. Solicitarea sprijinului s-a făcut în scrisoarea din 1931, iar piesa a fost prezentată la Satu Mare în 1935[1]. Intuim nesiguranța autorului privind reușita lucrării, dar aflăm informații și despre travaliul depus pentru a ajunge la forma finală. Date importante aflăm despre vizita pe care Dariu Pop personal i-o pregătește lui Rebreanu pentru a vizita și conferența în orașul de pe Someș. Se constată interesul lui Dariu de a-l avea în mijlocul sătmărenilor pe celebrul romancier, o prezență onorantă pentru sine, dar și pentru românii sătmăreni, în relația lor cu minoritatea maghiară. Atent ala aceste detalii, Dariu Pop notează:

„M'am gândit că totuși să accepți invitația Clubului (se referă la locația aleasă pentru conferință, n.n.), *dar acesta fiind cercetat de mai mulți minoritari intelectuali, va trebui să schimbi subiectul și să alegi ceva adecvat și lor. În care caz ai face, ceea ce noi voim și facem: o mai mare*

[1] Biblioteca Academiei Române, Secția de corespondență, *fondul Liviu Rebreanu*, vezi scrisoarea 38 (2).

apropiere. [...] Acum urmează să alegi din aceste: Sau vii cu un subiect de maximum ½ oră – ¾ ales special și pentru minoritari (nu trebuie să vorbești ungurește, dacă ai face și asta poate ai da de hac cu „prietenii tăi" în schimb ai stârni un delir și o binefacere[)]. Sau alegi o altă zi, mai târziu, cu subiectul indicat – titlul e foarte sugestiv – la teatru[2]*."*

Scrisoarea datează din 20 octombrie 1931, iar vizita lui Rebreanu are loc la câteva săptămâni mai târziu.

Din 20 februarie 1936 datează o altă scrisoare din care aflăm că și-a construit o casă în Baia Mare (mai degrabă în Baia Sprie – Chiuzbaia), aflată în roșu, și că familia lui se află într-o mare criză financiară (*„sunt de prezent atât de gol de parale"*). În aceeași scrisoare, se interesează de stadiul romanul ***Gorila***[3], despre care avea știință, pentru ca în scrisoarea următoare (nedatată) să-i ureze, atât el, cât și ceilalți prietenii sătmăreni, în total opt semnatari, ca romanul să fie încununat cu Premiul Nobel[4].

Dariu Pop intervine cu o nouă cerere, pentru o piesă pe care nu o numește: *„Te rog să-mi prezinți piesa, refăcută mult, Comitetului de Lectură dela Teatrul Național*[5]*"*. Întrucât prima piesă, ***Flăcări***[6], a fost prezentată pe scenă în 1935, e posibil să fie acum vorba de dorința lui ca aceeași piesă să intre în repertoriul Teatrului Național, sau, mai degrabă, îi propune o piesă nouă, ***Popenii***[7].

Ultima scrisoare păstrată, are accente dramatice. Dariu Pop explică situația: *„am fost numit inspector școlar pentru școalele minoritare din ținutul Someș, dar tot odată, din inspector bugetar ce eram, m'au dat la catedră (pe care nu o aveam) și m'au delegat de inspector."* Acest lucru a însemnat o diminuare accentuată a veniturilor, și de aceea, îi cere romancierului să facă intervenții la minister pentru a fi repus în funcția avută până atunci[8]. E o cerere delicată, care nu poate atenua senzația unei situații umilitoare pentru toți cei implicați.

În sfârșit, o informație inedită din aceste scrisori, se referă la colaborarea lui Dariu Pop cu firma Orient-Express și dorința sa de promovare a cinematografiei maghiare în România[9]. Aflăm că Szatmary (probabil un prieten maghiar) a cumpărat filmul „Iglái Diákok" – Viața Studențească, tradus de Dariu Pop încă din 1919, pentru a-l difuza în România, dar evenimentul întârzie, filmul fiind blocat la vamă. Dariu Pop intervine la Liviu Rebreanu pentru deblocarea situației și pentru ca filmul să treacă prin cenzură.

SCRISORILE LUI DARIU POP CĂTRE LIVIU REBREANU[10]

BIBLIOTECA ACADEMIEI R.P.R. SECȚIA DE CORESPONDENȚĂ.
Fondul – Liviu Rebreanu
Cota 38 (1-6) CMLXVIII
Emitentul – Pop, Dariu
Destinatarul – Liviu Rebreanu
Data – 1927-1938
144189 – 144194

[2] Idem, Scrisoare 38 (3).
[3] Idem, Scrisoare 38 (4).
[4] Idem, Scrisoarea 38 (5).
[5] Idem, Scrisoarea 38 (4).
[6] Dariu Pop, *Flăcări, tragicomedie în trei acte,* Editura Citadela, Satu Mare, 2018.
[7] Comedia *Popenii se* află în curs de editare.
[8] Biblioteca Academiei Române, Secția de corespondență, *fondul Liviu Rebreanu*, Scrisoarea 38 (6).
[9] Idem, Scrisoarea 38(1).
[10] Transcrierea scrisorilor a fost făcută respectându-se total opțiunile ortografice ale autorului și formele lexicale specifice perioadei interbelice.

38(1)
CMLXVIII

Satu Mare, 16 Oct.1927

Dragă Liviu,

Dl Szatmary a cumpărat filmul „Iglái Diákok" - Viața Studențească, tradus de mine încă în 1919. A întârziat cu dânsul la vamă.

Te rog, nu fi supărat că ți-l trimit pe cap, dar are nevoie urgentă să treacă mai repede prin cenzură.

Fă bine și dă-i autorizație dacă se poate pe garanția mea, iar dacă nu se pot exclude formalitățile înlesnește-i să teacă la întâia ședință de joi, sau vineri, când o aveți.

Repet, garantez filmul, întrucât eu personal l-am țesălat pe vremuri fiind proprietatea firmei Orient-Express.

Îți mulțumesc.

Al tău, Dariu

Saluturi cucoanelor.

NB. Greșelile sunt făcute la Berlin la copiere...

38 (2)
CMLXVIII

Dragă Liviu,

Îți trimit piesa „Flăcări" și te rog - dacă ai vreme - să fugi peste ea și să o dai Comitetului de Lectură, dacă e cazul.

Aud că Rozina e în comitet. Adă-i aminte de ardeleanul, pe care l-a invitat în loja ei la premiera „Rozinei". Piesa, ști[i] tu, am scris-o acum zece ani, când ai ascultat-o și ai apreciat-o, dar Comitetul de atunci mi-a cerut să-l scot pe intrigant din serviciul... Siguranței. De atunci am tot lucrat la piesă și azi e după cerințele actualității și s'a schimbat mult de atunci, ca și rochiile femeilor noastre.

Dacă vreai, scrie-i o prefață, natural, dacă merită, că zău, îți zic zău, nu mă supăr, dacă, în caz de nu ai aflat-o ca bună, mi-ai spune de-a dreptul.

De aceea, ... mă constitui în parte pretensivă și-ți aștept un mic răspuns.

Să-mi mai scrii dacă e bine să o dau (dacă trebuie) la Comitetul de lectură de la Cluj, Iași etc.

Dragă Liviu, nu observi, eu te caut odată la anul, deci cred că sunt cel mai modest dintre prietenii tăi.

Cu drag[,] al tău Dariu
Satu Mare 8 martie 1931
[PS] Scrie-mi adresa ta.

38 (3)
CMLXVIII
REVIZORATUL ȘCOLAR
SATU MARE

Dragă Liviu,

Azi m-am întors dintr'o lungă inspecție, așa că numai acum pot să-ți răspund.

La Clubul Ziariștilor s'ar putea face oricând conferința și garantez și onorarul convenit. Dar... nu toți „românii" înțeleg rostul clubului, astfel că, ar veni numai o parte dintre dânșii și cei, cari ar excela cu absența, ar fi tocmai național-țărăniștii, în dușmănie de moarte cu acest club. Ceilalți ar veni, mai cu seamă, liberalii! (Vezi noi - eu nu - sătmărenii facem politică serioasă, nu glumă...). Nu aș vrea cu nici un preț ca să ajungi - grație invitației noastre - într-o situație discutabilă din partea celor câtorva.

M'am gândit că totuşi să accepţi invitaţia Clubului, dar acesta fiind cercetat de mai mulţi minoritari intelectuali, va trebui să schimbi subiectul şi să alegi ceva adecvat şi lor. În care caz ai face, ceea ce noi voim şi facem: o mai mare apropiere.

Am intrat în tratative cu agenţia teatrală locală, dar aceştia nu văd asigurat onorarul, fiindcă pe aici este, de fapt, o criză uriaşă financiară şi înaintea ta a făcut ravagiile Tănase şi ceva după el turneul Nottara (26 Oct. şi 6-7 Nov.).

Acum urmează să alegi din aceste: Sau vii cu un subiect de maximum ½ oră – ¾ ales special şi pentru minoritari (nu trebuie să vorbeşti ungureşte, dacă ai face şi asta poate ai da de hac cu „prietenii tăi" în schimb ai stârni un delir şi o binefacere. Sau alegi o altă zi, mai târziu, cu subiectul indicat - titlul e foarte sugestiv - la teatru.

S'ar putea face şi acum asta, dar ar trebui să reducem mult intrarea, la 20 lei, care reducere ar putea să aducă o sumă de maximum 2 000 lei, căci sunt speze multe.

Ţi-am descris amănunţit situaţia. Alege şi răspunde-mi.

Sărut mâinele doamnei Fany şi pe Puia iar pe tine te îmbrăţişez.

Al vostru, Dariu
Satu Mare 20 Oct. 1931

38 (4)

CMLXVIII

Dariu Pop
Satu Mare

Dragă Liviu,

Sunt cu ghinion, n'ai fost acasă. Era cât p'aici să te văz la Valea Mare, dar nici acolo nu am putut merge.

Fă-mi un mare bine. Şi te rog mult pentru aceasta. Te rog să-mi prezinţi piesa, refăcută mult, Comitetului de Lectură dela Teatrul Naţional şi fiind că sunt de prezent atât de gol de parale (mi-am făcut o casă la Baia Mare - din roşu) vezi, dacă se poate, să fiu iertat de taxă. Uite, dragă Liviu, fă-mi acest bine şi nu mă lăsa, să iei în considerare, dacă nu altceva, măcar insistenţa mea.

Ce-ţi mai face... Gorila?

Samarineanu de la „Familia" te roagă şi te rog şi eu, fiind în acel grup, să dai un fragment, sau altceva pt. nrul (sic!) viitor al Familiei.

Cu drag, Dariu
20 / II [1]936

38 (5)
CMLXVIII

[Plic timbrat şi ştampilat; adresa lui Liviu Rebreanu]
Domniei Sale,
Domnului Liviu Rebreanu, publicist
Bucureşti, Bulevardul Elisabeta Nr. 97

38 (5)
CMLXVIII

Dariu Pop, inspector şcolar

Cere scuze dnei Fany şi fratelui Liviu că a uitat de nectarul dela vie şi a venit la Satu Mare fără acea scumpă povară, dar azi, găsindu-ne în sânul Familiei, unde se serbează un „Gavril" ne aducem cu toţii aminte de Liviu Rebreanu, ca sinceri admiratori şi dorim ca „Gorila"

să străbată cât mai repede granițele noastre, făcând romanului nostru locul de cinste până la premiul „Nobel" dragului nostru romancier așa după cum merită de multă vreme. – Dragă Liviu, dacă ai fi fost printre noi astăzi ai fi fost sărbătorit mai mult, mai meritat ca și la sărbătorile convenționale...

Florica și Dariu
Ziua Arh. Mihail și Gavril
[Anul neprecizat; urmează opt semnături indescifrabile.]

38 (6)
CMLXVIII

Dragă Liviu,

Trimit un exemplar din lucrarea mea, făcută cu multă sudoare (99% transpirație + 1% inspirație). Voiu fi mândru că în biblioteca ta se va găsi un volum de-al meu. –

Nu știu, cât ești de ocupat, dar totuș te rog, dă-i un telefon lui Massini și întreabă-l de cele două lucrări muzicale ale mele, pe care i le-am predat – la dorința lui – încă în vară, la Mangalia.

A doua chestiune, cu mult mai arzătoare pentru mine e că am fost numit inspector școlar pentru școalele minoritare din ținutul Someș, dar tot odată, din inspector bugetar ce eram, m'au dat la catedră (pe care nu o aveam) și m'au delegat de inspector. Această ispravă, a nu știu cui din Minister, m'a păgubit lunar cu 4 332 lei. E cam mult și cum sunt aranjat cu plățile anuităților după leafa de 13 500, pe care o aveam ca inspector bugetar, astăzi nu pot să fac față cu cei 9 168 lei, câți îi primesc de prezent și mi-e în pericol casa din Baia Mare, pe care am clădit-o cu atâta trudă și economii.

Te rog, dacă mai ții puțin la mine, interesează-te la Minister. Cred că cuvântul tău apasă acolo greu în cumpănă. Drept să-ți spun nici nu am parale să mă duc la București, că m'au sărăcit cu totul cu această degradare, fiindcă plătesc câte 7 000 lei în anuități și nu-mi rămân bani.

Nu te supăra că te rog să faci lucrul acesta pentru mine, dar am credința că vei face, pentru că știu că ții și trebuie să ții la mine.

Nevasta plânge într'una și și eu sunt cam la marginea rezistenței.

Cartea care ți-o trimit, fiind de specialitate și de interes local, cred că-ți închipui că nu-mi aducea aproape nimic. –

Te rog, dragă Liviu, notează-ți și fă-mi serviciul acesta că și eu te voi servi nici nu ști[i] când și cum. Sărut mâinile doamnei Fany.

Cu mulțumiri, Dariu
15 / XII [1]938, Satu Mare
Te rog răspunde-mi de Massini și de hotărârea ce ai luat pentru a mă ajuta.
Adresa: D. P. Satu Mare, Str. Cuza Vodă, No. 6

Ioan Nistor,
Satu Mare, RO
e-mail: ioan.nistor.sm@gmail.com

ETNOGRAFIE

ȘTIINȚE ETNOGRAFICE ȘI MUZEOGRAFIE ÎN CINCI DECENII DE STUDII ȘI COMUNICĂRI - MUZEUL JUDEȚEAN SATU MARE

Maria Lobonț-PUȘCAȘ

Abstract: *Studies and Communications – Satu Mare County Museum magazine included, over the years, archeology and history studies, ethnography and folklore studies, ethnology, social and cultural anthropology studies, museology and cultural heritage preservation studies. The paper underlines the anthropology chapter of the magazine and all the studies published from the first number to the last. The articles, their majority, are written in Romanian but are accompanied by abstracts in English or French or German, but we can also find entire studies written in some foreign languages. During these 50 years existence, the magazine was the home some of the great names of Romanian ethnography, but also for debutants, debutants that years later became great names in the field. The short listing presented in the paper proves that the magazine promoted, over the years, the research of the traditional life and crafts, of cultural heritage, museum collections and museology.*

Keywords: ethnography, museology, research, *cultural heritage, Satu Mare country.*

Prin prezentul studiu vom încerca să conturăm o privire panoramică asupra scrierilor dedicate științelor etnografice și muzeografice publicate în cei cinzeci de ani de viață ai volumului *Studii și Comunicări – Muzeul Județean Satu Mare.*

De-a lungul anilor, în anuarul *Studii și Comunicări* au fost exprimate, teoretic și metodologic, alături de studii de arheologie și istorie, studii de etnografie și folclor, studii de etnologie, antropologie socială și culturală, muzeografie și muzeotehnică, recenzii ș.a. Cercetări, studii, analize, observații toate având în primplan cultura populară, civilizația tradițională specifice județului Satu Mare și nu numai, au fost valorificate în studiile publicate în volumele Studii și Comunicări-MJSM. Studiile acoperă toate segmentele culturii tradiționale, de la arhitectura tradițională, vernaculară până la industria textilă casnică, de la costumul popular până la obiceiuri, ocupații tradiționale, alimentație, ceramică și mobilier.

Textele – în marea lor majoritate sunt tipărite în limba română cu ample rezumate în limba germană, franceză sau engleză, în unele situații fiind și traduceri integrale în limba maghiară sau ucraineană – sunt însoțite de imagini, respectând cerințele epistemologice și normele generale de redactare, tehnoredactare și corectură.

Cercetători cu experiență, muzeografi debutanți, deveniți între timp nume cunoscute ale etnografiei, sau istorici și profesori care au muncit sau au colaborat cu muzeul sătmărean, au publicat în cele cinci decenii propriile studii având ca temă cultura și civilizația tradițională.

Temele abordate sunt de larg interes atât pentru specialiști cât și pentru iubitorii de cultură tradițională. Astfel, încă din primul număr al anuarului alimentația tradițională din

judeţul Satu Mare este adusă în discuţie de către etnograful şi muzeograful Ivan Iurăşciuc. Tot el va trata cu mult interes şi profesionalism de-a lungul anilor temele: arhitectura populară din zona Codru şi lunca Someşului, ceramica de Vama, sticlăritul din Poiana Codrului iar alături de etnograful Sabin Şainelic bisericile de lemn din zona Codru; avocatul şi fotograful Ioniţă G. Andron face o amplă prezentare a unei colecţii de artă populară din Ţara Oaşului şi a obiceiului de sâmbră a oilor în satul Racşa din Ţara Oaşului de la începutul secolului al XX-lea; B. Tóth scrie despre metodele în cercetarea tipologică şi stilistică a arhitecturii populare; cunoscutul etnograf clujean Ioan Toşa a scris despre şurile din Transilvania; profesorul universitar doctor Virgiliu Florea a scris despre o colecţie inedită de folclor din Hurezu Mare; istoricul sătmărean dr. Lucian Cucuiet a scris despre folclorul sătmărean şi despre practicile tradiţionale ale prelucrării cânepii: fiertul şi lăutul torturilor în Ţara Oaşului; folcloristul Nicolae Bot a scris despre obiceiurile agrare şi pastorale din zona Codrilor Sătmarului (com. Hurezu Mare); etnograful băimărean Janeta Ciocan a scris despre Băiţa de sub Codru, centru de ceramică nesmălţuită; etnograf, sociologul, folcloristul şi muzeologul Ion Chelcea a semnat un studiu privind Dregătoriile în organizarea tradiţională a cetelor de feciori din ţara noastră; etnograful, muzeograful, profesorul universitar Mihai Dăncuş a scris despre prezenţa instalaţiilor tehnice în satul contemporan şi modurile de dezintegrare sau de integrare în viaţa modernă (investigaţie intreprinsă în localitatea Negreşti-Oaş în anul 1972); filologul şi etnograful maghiar Bura László a scris despre jocurile populare de copii şi obiceiuri din Bogdand; profesorul Gheorghe Haiduc abordează numeroase teme-ceramica de la Vama, obiceiuri şi folclor din Ţara Oaşului, ocupaţii tradiţionale-oieritul, păstoritul şi creşterea animalelor, bolile umane şi medicina populară din zona Oaş; filologul Remus Vârnav a scris despre pescuitul tradiţional în Ţara Oaşului; Ioan Baltă a scris despre hrana de bază a populaţiei în Ţara Oaşului; Eugen Lateş a publicat informaţii despre tehnica viticolă în zona Tăşnad - judeţul Satu Mare; profesorul dr. Gheorghe Focşa (fost director al Muzeului Satului din Bucureşti) a semnat un studiu despre procurarea şi prelucrarea materialelor pentru îmbrăcămintea şi ţesăturile tradiţionale din Ţara Oaşului; muzeograful Natalia Marcu a scris despre formele specifice de valorificare a creaţiei populare din Ţara Oaşului în cadrul Muzeului Satului şi de Artă Populară; etnograful Dumitru Irimeş scrie despre cărăuşitul cu fructe în Târşolţ - Oaş şi implicaţii interetnice şi interzonale; cercetătorul dr. Daniela Bălu (Oltean) abordează numeroase şi diverse teme specifice muzeografiei, valorificării patrimoniului muzeal şi etnografiei:*Valorificarea patrimoniului etnografic al Muzeului Judeţean Satu Mare în expoziţia de bază, Reprezentările antropomorfe şi avimorfe în ştergările decorative din colecţia Muzeului Judeţean Satu Mare, Patrimoniul etnografic al Muzeului Judeţean Satu Mare, colecţia de textile, Muzeul Civilizaţiei Ţărăneşti din nord-vestul României, Manifestări ştiinţifice. Sesiunea Naţională de Etnografie, Anul european al dialogului intercultural, Cercetarea culturii tradiţionale - rezultate obţinute prin implementarea proiectelor finanţate din fonduri europene, Sărbătorile anului şi vârstele omului, Simbolurile tradiţionale în nunta românească, Cercetările pluridisciplinare de teren-modalităţi de investigare a patrimoniului imaterial*; muzeograful şi etnograful Zoltán Tóth semnează şi el numeroase studii de muzeografie: *Valorificarea patrimoniului etnografic al Muzeului judeţean Satu Mare în expoziţia de bază, Ceramica de Vama în colecţia Muzeului Judeţean Satu Mare, Cahle din colecţia Muzeului Judeţean Satu Mare, Consideraţii preliminare asupra ceramicii populare din colecţia Iuliu Pop*, şi rezultate ale cercetării care îl reprezintă - arhitectura populară şi scrie despre *Arhitectura satelor din Maramureşul istoric populate de ucraineeni, Arhitectura zonei de câmpie din comuna Pir, Arhitectura gospodariilor ţărăneşti din comuna Supuru de Sus, Case şi gospodarii ţărăneşti din comuna Medieşu Aurit şi satele aparţinătoare, Realizările meşterilor constructori de case tradiţionale ucrainene în Maramureş, Migraţia ucrainenilor din Maramureş în zona de câmpie, reflectată în arhitectură, Arhitectura maramureşeană în gospodăriile românilor din dreapta Tisei, Arhitectura*

tradițională în aria culturală a Tisei Superioare, Arhitectura caselor țărănești tradiționale din sud-estul județului Satu Mare, Viticultura Careiană și tipologia beciurilor viticole sătmărene; Maria Bocșe scrie despre cercetarea etnobotanicii românești: vechime, continuitate, aplicabilitate; D. Chivu, M. Chivu au scris despre agricultura din spațiul carpato-danuabiano-pontic în izvoarele literare antice; despre obiceiuri românești a scris Constantin Bărbulescu; despre tradiții folclorice din zona Văii Crasnei a scris Mircea Gozaru; Ion I. Drăgoescu a scris despre etnosocionumismatica zonei Codru; Dănilă Claudia a scris despre valorificarea patrimoniului etnografic al muzeului în cadrul expoziției de bază, etnograful dr. Alina Nogradi a cercetat și publicat despre *Judecata din urmă. Imaginar, mitic și implicații în pictura murală a bisericilor de lemn din zona Codru*; *Zânele Zori în mitologia românească a morții*; *Practici cutumiare din zona Codru. Raport de cercetare*: *Les Voloques de Transcarpatie. Rapport de cecherche*; *Teritoriu și distanță socială. Țiganii din Stâna*; cercetătorul, etnologul și antropologul dr. Camelia Burghele a semnat articole având ca temă magia terapeutică și comportamentul cultural în satul tradițional - *Sfinții tămăduitori în contextul terapeuticii populare*, *Șapte zile în Țara Silvaniei. Un exercițiu de antropologie culturală*, *Radiografia terenului etnografic și poveștile identității: noi despre noi, codrenii*, *De-ale strigoilor ... imaginar magic și magie licită/ilicită la Meseșenii de Sus – Sălaj*; profesorul dr. Hans Gehl a redat în scris aspecte ale etnografiei șvabilor sătmăreni; cercetătorul dr. Liuba Irina Horvat semnează, singură sau alături de colegii cu care a efectuat cercetările, studiile – *Etnicii germani din Transcarpatia. Raport de cercetare*, *Minoritatea ucraineană din Satu Mare. Raport de cercetare*, *Construirea identității la ucrainieni din Satu Mare*, *Alimentația la ucrainenii din Ruscova (Maramureș)*, *Cultura spirituală a ucrainenilor ruscoveni din Maramureș*, *Evoluția rutenismului politic în Transcarpatia (1991-2001)*, *Aspecte socio-demografice privind populația ucraineană din nord-vestul României în secolul al XX-lea*, *Superstiții, demonologie și practici magice la ucrainenii maramureșeni*, *Arta vopsitului vegetal în Maramureș*, *Universul cotidian la ucrainenii din comuna Ruscova*, *Îmbrăcămintea ca suport simbolic*, *Patrimoniul arhitecturii țărănești din fostul comitat Ugocea*; Adina Popa scrie despre obiceiurile de nuntă la Foieni; etnograful dr. Szilágy Levente semnează și el numeroase studii publicate în limba română sau maghiară - *Instituția familiei/gododăriei în comunitatea romă din Cidreag*, *Egy Szovjetunióba deportált szatmári mesterember 1945 és 1948 közötti levele* (*Scrisorile unui tâmplar dintr-o breaslă sătmăreană deportat în Uniunea Sovietică între 1945 și 1948*), *Történetek a határról* (*Povești despre graniță*), *Svábok határhelyzetben* (*Șvabii în zona de graniță*), *Borkészítés Klézsén* (*Fabricarea vinului la Cleja - jud. Bacău*), *A határ hatása Csanálos és Vállaj kapcsolatára* (*Efectul graniței de stat asupra relațiilor dintre Urziceni și Vállai*), *A határ kultúrája. Életmód a határon* (*Cultura graniței. Viața în zona de graniță*), *Preferințe în alegerea perechii conjugale în două localități șvăbești despărțite de granița româno-maghiară: Urziceni și Vállaj, în perioada 1825-1944*, *Nyelvi tájkép a magyar-román-ukrán hármas határ térségben. A lokális nyelvhasználat gazdasági és társadalmi dimenziói* (*Harta lingvistică în zona de graniță maghiaro-româno-ucreaineană. Utilizarea limbii în economie și comunitate*), *Emlékállítás és felejtés. A „málenkij robot" emlékezete a szatmári sváboknál* (*Practici comemorative și mecanisme de uitare. Amintirea deportărilor șvabilor din Satu Mare*); profesor universitar dr. Anastasia Vehesh a publicat articolul cu titlul *Proper names of the literary heroes in the novels of U. Andrukhovych* (*Nume proprii ai eroilor literari în romanele lui U. Andrukhovych*), Cziker András a scris despre *Istoria profesiei de pieptănar în Carei. Instrumente, proces tehnologic și produse finite* (*A Nagykárolyi fésüsmesterség története. Szerszámok, munkafolyamatok és termékek ismertetése*); muzeografii Florin Bogdan - Simona-Loredana Bogdan au scris despre podoabele din colecția Muzeului Etnografic Reghin; conservatorul Diana Kinces a cercetat și a scris despre icoanele pe sticlă de Iernuțeni; muzeograful Olimpia Mureșan a semnat studiul *Credințe legate de zilele săptămânii în comunitățile din Sălaj: alternanța fastului cu nefastul*; restauratorul Adela Do-

brescu a scris despre industria casnică textilă în zona de graniţa româno-ucraineană; dr. Rareş Olosuteanu a semnat *Porecla - studiu antropologic*, şi *Unelte în instrumentarul ritualic tradiţional*; muzeograful Denisa Cărăian a semnat o *Scurtă prezentare a icoanei Sfintei Treimi de Andrei Rubliov*; studiile semnate de subsemnata sunt: *Importanţa şi rolul năşitului, Oluri de nănaş din colecţia Muzeului Judeţean Satu Mare - ceramică de Vama*, alături de Adela Dobrescu - *Biserica din Soconzel - monument al arhitecturii populare din nord - vestul României*, alături de Levai Iosif - *Mestesuguri şi meşteri sătmăreni. Curelăria, Obiceiuri de Crăciun. Colinde din manuscrisele Segarcea, Maica Domnului în iconografia creştină, Lemnul - generator de valori patrimoniale, Evoluţia instituţiei năşitului în Ţara Oaşului, Obiceiuri şi tradiţii viticole în Sătmar, Despre „casă" şi „acasă" în zona de graniţă româno-ucraineană.*

Cercetarea ştiinţifică este o componentă activă a muzeografiei etnografice, materializată, aşa cum se vede în cuprinsul paginilor anuarului Studii şi comunicări, în sute de pagini de scrieri. Ne place să credem că toate studiile, având ca temă patrimoniul cultural material şi imaterial, publicate de-a lungul celor 50 de ani, în 22 de numere ale anuarului Muzeului Judeţean Satu Mare sunt lucrări de sinteză, sunt repere de urmat în domeniul etnografiei, etnologiei, antropologiei şi muzeografiei.

Această enumerativă dovedeşte cât de mult a promovat anuarul interesele pentru cercetarea culturii tradiţionale, pentru patrimoniul cultural material şi immaterial, pentru ştiinţele etnografice şi pentru muzeografie.

Pentru tot ceea ce s-a publicat şi se va publica în anuarul Studii şi comunicări - Muzeul Judeţean Satu Mare, Mulţumim autorilor!

Maria Lobonţ-PUŞCAŞ
Muzeul Judeţean Satu Mare, RO
e-mail: puscasmara@yahoo.com

COLECȚIA „IONIȚĂ G. ANDRON" ÎN PATRIMONIUL MUZEULUI JUDEȚEAN SATU MARE

Claudiu PORUMBĂCEAN

Abstract: *Ionita George Andron (1917-1989) is the greatest Romanian photographer from Satu Mare County, a great ethnographer and scholar, who was appreciated by the most important personalities of Romanian history and ethnography. In the spring of 2016, the Satu Mare County Museum acquired the entire Collection created by Ionita G. Andron during 1933-1989 (documentary and photos archive). It includes the collection of clichés and films, a total of 92,712 clichés, clichés catalogues and photos catalogues and pellicles. The documentary archive created is an impressive one, being grouped across several categories. The first series is represented by the manuscript collection made up of 29 archive units of exceptional value. Then comes the part allocated to the correspondence with 26 structured themes, chronologically arranged. Also, there are valuable family documents with historical, ethnographic legal documents, all of them meticulously grouped.*

Keywords: *Ionita G. Andron, Satu Mare County Museum, Racșa, Oașului Country, Collection, Satu Mare*

Ioniță George Andron, de la a cărui naștere s-au împlinit de curând 100 de ani, este, indiscutabil, cel mai mare artist fotograf pe care Sătmarul l-a dat acestei țări, un neobosit etnograf și cărturar, apreciat de cele mai importante personalități ale istoriei și etnografiei românești[1]. Născut la 20 aprilie 1917 în satul Racșa, este fiul preotului greco-catolic Ioan Andron, originar din satul Pribilești (Țara Chioarului), și al învățătoarei Ghizela Andron[2], care a creat prima colecție de artă populară orășenească și i-a transmis fiului său această mare pasiune.

[1] Despre biografia lui Ioniță G. Andron vezi pe larg Viorel Câmpean, *Oameni și locuri din Sătmar,* vol. I, Ed. Citadela, Satu Mare, 2008, pp. 238-239; Remus Vârnav (coord.), *In memoriam Ioniță G. Andron*, Muzeul Țării Oașului, Negrești Oaș 2011. Din acest volum amintim studiile semnate Ioan George Andron, *„Despre Ioniță G. Andron și familia sa"*, pp. 35- 63; *„M-am făcut răspunzător în fața neamului de a fixa pe peliculă libertatea"*, un interviu cu Ioniță G. Andron realizat în anul 1985 de Ovidiu Ghita și Ovidiu Pecican pentru revista Echinox din Cluj Napoca, nr. 5-6, republicat in *In memoriam Ioniță G. Andron*, pp. 64-68; Daniela Bălu, Nicolae Bura, Viorel Ciubotă, Adela Dobrescu, Natalia Lazăr, Maria Lobonț Pușcaș, Ioan Viman, *Negrești Oaș trecut și prezent,* Ed. Fundației pentru Studii Europene, Cluj Napoca, 2012, pp. 222-223; Vezi „Raze de lună" ediție specială, număr dedicat comemorării a 25 de ani de la moartea lui Ioniță G. Andron, cu articole semnate de Remus Vârnav, Viorel Câmpean, Ioan George Andron, Ștefan Haiduc ș.a; Claudiu Porumbăcean, Mihaela Sălceanu, *Ioniță G. Andron. Amintiri din timpul ocupației horthysto-fasciste (septembrie 1940 – octombrie 1944)* în *„Satu Mare. Studii și comunicări"*, nr. 32/2, Satu Mare,2016, pp. 205-226; Claudiu Porumbăcean, *Centenar Ioniță G. Andron*, în „Mărturii culturale", nr. 5, Satu Mare, 2017, pp. 4-7.

[2] Muzeul Județean Satu Mare, *Colecția „Ioniță G. Andron"*, inv. nr. 35.682, Autobiografie scrisă de Ioniță G. Andron la Negrești, 29 ianuarie 1962, 10 pagini.

În perioada 1923-1927 a urmat cursurile școlii elementare din Racșa, iar apoi Liceul „Mihai Eminescu" din Satu Mare (1927-1934). Este licențiat în Drept la Cernăuți și Cluj (1935-1940) și Teologie greco-catolică la Cluj (1941-1944). Cea mai pare parte a vieții a profesat ca avocat, fiind un apreciat apărător al oșenilor, fapt ce i-a permis să aloce suficient timp pasiunilor sale: fotografia și vânătoarea.

La vârsta de șapte ani, în 1925, a văzut primul aparat de fotografiat folosit de profesorul Iosif Schneider de la Liceul „Mihai Eminescu" care a făcut fotografii etnografice în Țara Oașului, printre primele de acest gen[3]. Primul contact direct cu fotografia, care avea să-i marcheze întreaga viață, l-a avut în anul 1934 cu aparatul de fotografiat *Voigtländer Bessa* pe film lat, primit de la tatăl său. La început au fost fotografii cu colegii de liceu, cu familia, în excursii și la vânătoare, apoi tot mai multe cu țăranii din Racșa și alte sate din Țara Oașului care era o zonă izolată, o „rezervație" etnografică cu o economie autarhică la nivel de subzistență, oșenii valorificând resursele naturale cu mijloace rudimentare și cu propriile eforturi, conservând un mod de viață aproape medieval. Țăranii locuiau în case din bârne de lemn acoperite cu paie, arau pământul cu plugul de lemn tras de vite, semănau cu mâna, treierau cerealele cu îmblăciul, măcinau boabele la moara de apă și confecționau ei înșiși uneltele, mobilierul, țesăturile, obiectele casnice și îmbrăcămintea.

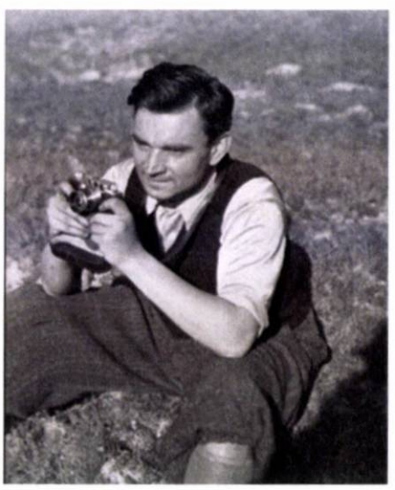

În perioada când era student la Teologie, Ioniță G. Andron a fost colaborator la *Tribuna Ardealului*, singurul ziar românesc din Ardealul cedat, unde folosea fotografiile cu subiect etnografic din Oaș. La vârsta de 25 de ani, cu sprijinul episcopului greco-catolic de Oradea, Ioan Suciu, publică prima lucrare cu caracter etnografic intitulată **Priveliști dintr-un colț de țară** (Oradea, 1942) care conținea 27 de fotografii. A urmat apoi **„Chemarea munților"**, un an mai târziu, tot la Oradea, iar în anul 1968 a apărut la Editura Dacia din Cluj Napoca albumul **„Țara Oașului"** cu 130 de fotografii. În anul 1971 a avut la Sala Dalles din București o expoziție de fotografie și artă populară din Țara Oașului care s-a bucurat de un succes enorm. De-a lungul vieții a colaborat cu mai multe ziare și reviste din țară, devenind o prezență constantă și un nume consacrat în arta fotografică din țară și străinătate. De altfel, profesorul André Blanc de la Universitatea din Sorbona i-a adresat următoarele cuvinte după ce a privit tabloul ***Sfetnicii lui Decebal***: *„Domnule Andron, dacă în toată viața dvs. ați fi făcut o singură fotografie, aceasta, meritați să fiți trecut în analele fotografiei. Și aceasta nu pentru că bătrânii ar fi urmașii dacilor, ci pentru că sunt oameni, dar niște oameni extraordinari, iar tabloul ar merita să fie expus și la* ***Muzeul Omului din Paris***".

În toamna anului 1944, la Racșa, în urma unei percheziții efectuate de trei soldați germani, i se confiscă aparatul *Voigtländer Bessa* cumpărat de tatăl său în 1933 și dăruit lui un an mai târziu. A fost o pierderea foarte grea pentru tânărul fotograf, însă, în anul 1945 a primit cadou de la episcopul Ioan Suciu un aparat *Zeiss Ikon Super-I-Konta*, pe care l-a folosit până în anul 1955 când și-a cumpărat aparatul *Exacta* pe film îngust, ambele fiind păstrate astăzi la Muzeul Țării Oașului din Negrești Oaș.

[3] Ioan George Andron *Despre Ioniță G. Andron și familia sa*, în Remus Vârnav (coord.), *In memoriam Ioniță G. Andron*, p. 47.

Profundul atașament pentru satul natal și Țara Oașului și conștientizarea faptului că acești țărani perpetuează un mod de viață cu rădăcini multiseculare, dar și pasiunea pentru fotografie, au fost motivațiile care l-au făcut pe Ioniță G. Andron să documenteze pe pelicula fotografică realitățile vieții oșenilor. Din perioada 1934-1944 datează circa 5.000 de clișee, iar până la sfârșitul vieții sale, în 1989, a făcut în jur de 100.000 de negative alb-negru, negative color și diapozitive reprezentând peisaje, arhitectură, lucrul pământului, creșterea oilor, obiceiuri din ciclul vieții (nunta, înmormântarea), obiceiuri la sărbători religioase (Paștele, Crăciunul, Boboteaza), persoane de diferite vârste (mai ales bătrâni) în diverse ipostaze.

Ioniță G. Andron este astfel primul etnograf al Țării Oașului, fiind cel care a pus bazele unui muzeu al acestei zone și autor al mai multor lucrări de specialitate fotografică, istorică și etnografică din Oaș. Personalități importante al culturii românești (Petru Comarnescu, Liviu Ciulei, Dan Hăulică, Constantin C. Giurescu, Paul Miron, G. Istrate, Gabriel Strempel ș.a.), Ambasadorul SUA la București, Richard Davis, profesori universitari din Germania, Franța, SUA și din alte țări îi trec pragul și ajung să-i admire fotografiile. Colaborează cu toți cercetătorii care vin în zonă și cărora le oferă imagini pentru a-și ilustra cărțile sau materialele documentare (Ioan Velcea, T. Bănățeanu, Gh. Focșa, C. C. Giurescu, G. Călinescu, Elisabeta Bostan ș.a.). Întreaga viață și-a dedicat-o Țării Oașului lăsând în urma sa un patrimoniu inegalabil din punct de vedere istoric și etnografic.

Fotografiile sale au o valoare deopotrivă documentară și artistică; deși nu a avut studii în domeniul artelor vizuale, a avut un talent artistic remarcat și apreciat de reputați critici de artă precum Petru Comarnescu, care afirma că este poate cel mai mare fotograf român.

Ioniță G. Andron a fost nu numai un fotograf ci și un colecționar pasionat, casa sa din Negrești-Oaș adăpostind o colecție etnografică și de artă populară, un mic muzeu care a fost vizitat de mulți călători prin Țara Oașului, printre care s-au numărat oameni de cultură și știință din țară și străinătate.

Lecturile cărților de istorie despre daci, romani și formarea poporului român l-au făcut să-i privească pe răcșeni ca pe urmașii acestora: *„Când fotografiam chipuri de bătrâni cu pletele ninse de numărul anilor sau scene din datini străbune, simțeam din plin o îndoită mulțumire: aceea că suntem aici din leagănul istoriei, și aceea a creației, fiind conștient că am fixat pe peliculă pentru cei de azi și pentru cei din viitor o părticică din fabuloasa realitate românească"*.

A încetat din viață la 23 aprilie 1989 și este înmormântat alături de tatăl său în fața bisericii din Racșa.

La începutul anului 2015, conducerea Muzeului Județean și a Consiliului Județean Satu Mare și-a manifestat interesul pentru achiziționarea Colecției Ioniță G. Andron, colecție unicat, de un interes deosebit atât pentru Muzeu, cât și pentru întreg județul Satu Mare, îndeosebi pentru Țara Oașului. În data de 26 februarie 2015, după mai multe discuții prealabile cu proprietarii colecției și a factorilor de decizie din conducerea Muzeului și Consiliului Județean Satu Mare, m-am deplasat la Brașov pentru a vedea care este starea reală a clișeelor fotografice, a cataloagelor, a manuscriselor și a întregii arhive personale care a aparținut artistului fotograf Ioniță G. Andron și pentru a mă întâlni cu urmașii acestuia, succesorii legali ai artistului, Ioan George Andron și Angela Romana Ivănoiu, ambii domiciliați în Brașov. S-a ajuns la un acord între cele două părți, preluarea urmând a fi făcută în două etape. În iunie 2015 s-a achiziționat arhiva documentară creată de Ioniță G. Andron, în care se regăsesc manuscrise, însemnări, corespondență, dar și documente personale ale autorului, toate fiind minuțios prelucrate și inventariate. În primăvara anului 2016 Muzeul Județean Satu Mare a preluat și arhiva fotografică realizată de Ioniță G. Andron în perioada 1933-1989 ce cuprinde colecția de clișee și filme, un total de 92.712 de clișee, cataloage foto pentru clișee și cataloage foto pentru filme înguste și late.

Arhiva documentară creată de Ioniță G. Andron este una impresionantă, fiind grupată pe mai multe categorii. Prima serie este reprezentată de colecția de manuscrise formată din 29 de unități arhivistice de o valoare excepțională. Aici se regăsesc lucrări excepționale dedicate meleagurilor natale (publicate postum)[4], portului și tradițiilor autentice oșenești, ***Vânătoare odinioară în Țara Oașului, Țara Oașului și munții ei, Țara Oașului-Universul fotografiilor mele, Drumeții în Masivul Rodnei, Monumente istorice din nord-vestul Transilvaniei*** ș.a. Urmează apoi partea alocată corespondenței cu 26 de volume structurate tematic și cronologic, dar și valoroase documente de familie și însemnări ale artistului cu caracter istoric, etnografic sau juridic, toate grupate deosebit de meticulos[5]. Această colecție documentară este minuțios prezentată de Remus Vârnav într-un excelent studiu, în momentul în care arhiva în cauză se afla în custodia Muzeului Țării Oașului cu intenția achiziționării sale, fapt neconcretizat la acea dată datorită lipsei de sprijin din partea autorităților locale[6].

În colecția de manuscrise am găsit un material dactilografiat de Ioniță G. Andron intitulat ***Fotografii comentate***[7], extrase din lucrarea manuscris a autorului sub titlul ***„Țara Oașului: universul fotografiilor mele - Cincizeci de ani de fotografie,*** sau ***„Cu aparatul de fotografiat prin Țara Oașului".*** Andron nu a mai apucat să-i dea o formă considerată definitivă, deși a apucat să scrie un „Cuvânt înainte" în anul 1982. În arhiva Muzeului Județean Satu Mare, în cadrul Colecției „Ioniță G. Andron", sunt păstrate variante scrise de mână sau dactilografiate, ceea ce permite reconstituirea lucrării păstrând concepția autorului. Aici găsim „povestea" fiecărei fotografii considerate de autor mai importante, unele fiind grupate separat. ***Fotografii comentate*** este un astfel de exemplu. Ioniță G. Andron a selectat textul pentru 42 de fotografii reprezentative pe care le-a grupat în acest volum, fără poze martor[8].

Acest album este oferit astăzi publicului iubitor de artă fotografică de către Muzeul Județean Satu Mare, într-o ediție bilingvă (română-engleză). O bună parte din fotografiile selectate sunt cunoscute publicului interesat[9], însă descrierea lor sau, de ce nu, povestea lor este mai puțin cunoscută[10]. Spre exemplu fotografiile intitulate sugestiv, ***Sfetnicii lui Decebal și Sfatul lui Burebista***, sunt două imagini de notorietate din clișoteca Ioniță G. Andron, prima fiind publicată de Constantin C. Giurescu și Dinu C. Giurescu în ***„Istoria românilor din cele mai vechi timpuri și până astăzi"*** (1971) și în

[4] Ioniță G. Andron, *Racșa. Vatră de neam românesc,* Ed. Gutinul, Baia Mare, 1996, 223 p.; Ioniță G. Andron, *Racșa, locuri și oameni*, Ed. Gutinul, Baia Mare, 2001, 319 p.

[5] În prezent, o echipă ce cercetători și muzeografi din cadrul Muzeului Județean Satu Mare, lucrează la un proiect amplu de cercetare pe o perioadă de cinci ani, în care se va digitaliza și tehnoredacta în vederea publicării întreaga corespondență din Colecția „Ioniță G. Andron". De asemenea, se intenționează finalizarea până la finele acestui an a manuscrisului *Vânătoare odinioară în Țara Oașului.*

[6] Remus Vârnav, *Arhiva scrisă de Ioniță G. Andron (1917-1989). Despre manuscrise, proiecte culturale și corespondență*, în Remus Vârnav (coord.), *In memoriam Ioniță G. Andron*, pp. 69-136.

[7] Muzeul Județean Satu Mare, *Colecția Ioniță G. Andron*, nr. inv. 35.633.

[8] Vezi pe larg Ioniță G. Andron, *Fotografii comentate – Commented Pictures*, editor Claudiu Porumbăcean, Ed. Muzeului Sătmărean, Ed. Argonaut, Satu Mare, Cluj Napoca, 2017, p. 116.

[9] Ioniță G. Andron, Țara Oașului, Ed. Dacia, Cluj Napoca, 1977); Remus Vârnav (coord.), *In memoriam Ioniță G. Andron.*

[10] O parte din aceste fotografiile selectate, cu textul aferent, au fost publicate în volumul *Racșa, locuri și oameni.*

Magazin Istoric nr. 6/1978. În cele două imagini sunt fotografiaţi bătrâni ai satului în biserica din Racşa.

Valorificarea colecţiei va oferi posibilitatea publicării într-un timp relativ scurt a unor albume etnografice tematice de excepţie despre Ţara Oaşului care ne vor da posibilitatea să promovăm la adevărata sa valoare această zonă istorică şi etnografică, cu un potenţial turistic de excepţie. De asemenea, orice lucrare monografică referitoare la localităţile din zona Oaşului (mai ales în cazul Negreştiului) este indispensabil legată de colecţia de fotografie realizată de Ioniţă G. Andron.

Arhiva documentară ne dă posibilitatea de a publica manuscrisele realizate de autor, dar şi corespondenţele păstrate de Ioniţă G. Andron cu mari personalităţi ale României contemporane, lucrări care vor fi la mare căutare în mediul academic. Stau mărturie în acest sens susţinerile venite din partea unor cadre universitare de excepţie de la Facultatea de Istorie din cadrul Universităţii "Babeş-Bolyai" sau de la Academia Română.

Putem adăuga faptul că prin achiziţionarea acestei colecţii (alături de colecţia Iuliu Pop care a fost achiziţionată în anul 2000 şi alte colecţii similare), Muzeul Judeţean Satu Mare a devenit posesorul celei mai mari fototeci din ţară.

Prezentăm în continuare inventarul integral al arhivei create de Ioniţă G. Andron care a intrat deja în proces de digitalizare:

Ioniţă G. Andron
ARHIVA FOTOGRAFICĂ
ORGANIZAREA FOTOTECII:

Arhiva fotografică a lui Ioniţă G. Andron constă în 92.712 de clişee, care au fost făcute între anii 1933 şi 1989, deci într-un interval de 56 de ani.

Clişeele făcute între anii 1933 şi 1945 (în număr de 5.378) şi unele diapozitive color (în număr de 937) alcătuiesc colecţia de CLIŞEE (6.129 bucăţi). Clişeele din această colecţie au fost tăiate, decupate de autor din film şi se păstrează fiecare clişeu individual[11].

Clişeele făcute între anii 1955 şi 1989 sunt păstrate în colecţia de FILME, care la rândul ei are două subcolecţii: FILME ÎNGUSTE sau „LEICA" (1830 filme cu 60.599 clişee) şi FILME LATE (2129 filme cu 25.984 clişee).

Colecţia de CLIŞEE a fost organizată de autor în următoarele domenii:

Aspecte – A
Portul şi Tipuri – PT
Crăciunul – C -
Boboteaza – B
Paştele – P
Oieritul – O
Lucrul – L
Nunta – N
Înmormântarea – Î
Vânătoarea – V
Excursii – E

[11] Aceasta era metoda de păstrare a negativelor uzitată în epocă. Prin anii `50 şi mai ales anii `60 materialele fotografice erau mai uşor de procurat şi mai ieftine, numărul fotografiilor făcute de Ioniţă G. Andron a crescut de la an la an şi modalitatea de a păstra clişeele individual, bucată cu bucată, era prea complicată. A apărut metodologia păstrării filmelor nu sub formă de clişee individuale, dar nici sub formă de film întreg (fiind prea lungi era dificil, aproape imposibil să păstrezi întreg un film lat, lung de 80 cm şi cu atât mai mult unul îngust „leica" lung de 150 cm) ci sub formă de fâşii de câte 6 clişee înguste sau 3 ori 4 clişee late. Au apărut chiar în comerţ asemenea mape pentru păstrat filmele sub formă de fâşii şi Ioniţă G. Andron a adoptat această metodă.

La ski – LS
Familia – F
Cu colegii – CC
Maramureş – M
Câmpia Transilvaniei – CT
Pelerinaje – Pl
Primăvara – PR
Seini – S
Diverse – DV

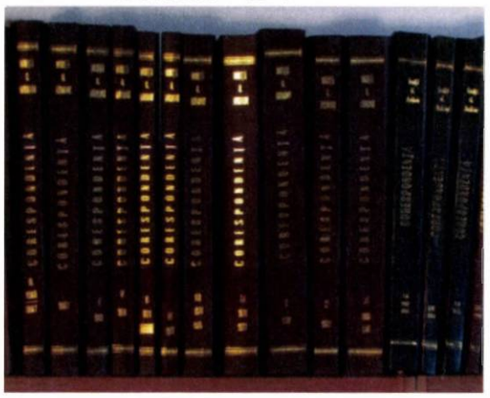

Toate clişeele din colecţie Ioniţă G. Andron au CATALOAGE întocmite de autor.

Pentru colecţia de CLIŞEE autorul a făcut cataloage tip album, pe domeniile mai sus enumerate, în care a lipit o copie de contact (martor) al fiecărui clişeu, numerotat cu cifre arabe. La sfârşitul fiecărui catalog se află un tabel cu mai multe rubrici (coloane) în care a scris informaţii despre fiecare clişeu (numărul clişeului, data când a fost executat, locul, subiectul şi observaţii).

Pentru colecţia de FILME autorul a întocmit CATALOAGE constând în caiete de 200 de pagini. Pe fiecare pagină este o „fişă" a filmului respectiv, unde a notat numărul filmului, marca filmului, sensibilitatea filmului în DIN (standardul german), tipul de revelator folosit (uneori şi gradul de diluţie şi durata developării) şi conţinutul filmului, mai succint sau mai detaliat, în funcţie de subiect. Nu lipseşte data când a fost făcut filmul, iar dacă acesta a fost făcut în mai multe zile este specificată data la care a fost realizate clişeele respective. Unde este cazul a indicat şi numărul de clişeu corespunzător subiectului respectiv.

Întreaga arhivă de clişee şi filme a lui Ioniţă G. Andron se păstrează în mape din hârtie neacidă semitransparentă, introduse în bibliorafturi standard, conform standardelor utilizate pe plan internaţional de fotografii profesionişti, de muzee şi de arhive.

CONŢINUTUL ARHIVEI FOTOGRAFICE:

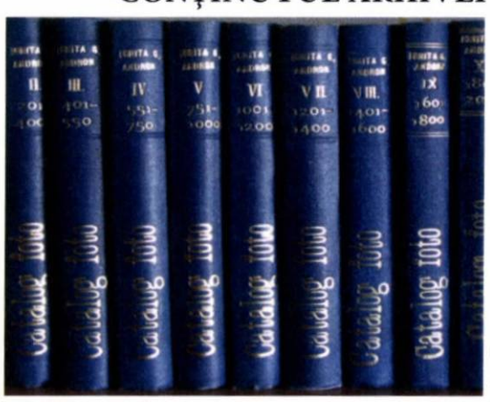

COLECŢIA DE CLIŞEE

Colecţia de clişee, care acoperă perioada dintre anii 1933 şi 1945, conţine imagini extrem de rare (am putea spune unice) cu Ţara Oaşului din acea vreme, una din cele mai arhaice zone („ţări") ale României interbelice. Clişeele surprind multiple aspecte ale satului oşenesc (Racşa în primul rând dar şi alte sate).

Este documentată arhitectura tradiţională, casele şi anexele din bârne de lemn şi acoperiş din paie, transportul cu căruţe cu roţi din lemn, aspecte cu muncile agricole, cu creşterea animalelor, în special oieritul.

Toţi oşenii purtau portul tradiţional, confecţionat în cea mai mare parte în gospodăria proprie, ţesut la război şi împodobit cu cusături de oşence pentru toţi membrii familiei. Era o lume autarhică în care aproape totul se producea în gospodărie: hrana, ţesăturile de interior, îmbrăcămintea.

Clişeele surprind aspecte din viaţa de zi cu zi, aspecte de muncă, scene cotidiene, dar şi momentele cruciale ale existenţei: obiceiurile şi ceremonialele de la botez, nuntă şi înmormântare, dar şi sărbătorile religioase (Crăciunul, Boboteaza, Paştele, Sfânta Maria, ş.a.)

Unele capitole, după denumire cel puțin (Familia, Cu colegii, Excursii, Diverse) nu par să aibă mare valoare documentară. Este o impresie falsă.

În capitolul „Cu Colegii" de pildă, sunt clișee cu Ioniță G. Andron și colegii săi elevi la Liceul M. Eminescu din Satu Mare, studenți la Universitatea din Cernăuți (în oraș, în parc sau la gazdă) ori la Academia de Teologie Greco-Catolică din Cluj, unde sunt surprinși nu numai în sălile de seminar și la bibliotecă, dar și jucând volei în curte sau hârjonindu-se și făcând ghidușii.

În capitolul „Excursii" sunt surprinse nu doar peisaje și aspecte din Țara Oașului, dar și din Maramureș și nordul Bucovinei, cu țărani în port tradițional la fân, cu căruța sau cu oile, cu sate, țărani pescuind în Prut, lucrători la pădure, trenulețe forestiere cu locomotive cu abur, biserici de lemn, un pod plutitor peste Someș sau aspecte de la Stâna de Vale și Țara Moților din acea vreme.

Capitolul „Pelerinaje" al cărui nume nu spune prea multe, conține peste 300 de clișee de o valoare excepțională, cu mii de credincioși greco-catolici participând de Sf. Maria la mânăstirile de la Bixad, Moisei, Șișești, Nicula sau Strâmbu sau la biserica din Zalău sau Lecânța. Sunt zeci de clișee cu înalți prelați, episcipi greco-catolici (Iuliu Hossu, Alexandru Rusu, Ioan Suciu) ținând slujbe la aceste sărbători.

COLECȚIA DE FILME

Colecția de filme constituie o documentație vizuală a Țării Oașului dintre anii 1955 și 1989, o perioadă de profunde transformări pe care le-a cunoscut acestă zonă.

Fotografiile surprind în detaliu aceste transformări, sub toate aspectele. Sunt documentate fotografic aspectele tradiționale ale arhitecturii (case, grajduri, șuri, cuptoare de pâine, garduri din nuiele, vranițe cu boc, fântâni cu cumpănă sau cu lanț), aspecte de muncă, portul popular, obiceiurile și sărbătorile tradiționale, portul oșenesc. Toate sunt documentate an de an, în aproape toate localitățile oșenești. Urmărind un anume aspect, oricare din ele, de-a lungul a peste trei decenii, se constată cu ușurință marile transformări ale vieții oșenilor.

În localitățile unde s-a introdus Colectivizarea, sunt documentate aspecte de muncă la CAP, introducerea tractoarelor și a utilajelor agricole, introducerea unor culturi specializate, dar și persistența muncii manuale, mai ales la prășit și recoltat. Nu sunt omise „ședințele" membrilor cooperatori.

Orașul Negrești este localitatea cel mai bine documentată. Centru al raionului Oaș, era sediul Comitetului Raional de Partid, aici își avea reședința Primul secretar de partid al raionului, aici erau concentrate principalele instituții administrative, economice, sociale și culturale, aici aveau loc cele mai importante evenimente și Ioniță G. Andron le-a imortalizat pe film, adesea chiar la solicitarea autorităților și a șefilor de instituții.

Valoroase sunt manifestările ținute cu ocazia zilei de 23 August și 1 Mai, cu tribunele în care stăteau demnitarii de partid, activiștii, conducătorii de întreprinderi și instituții și, bineînțeles, reprezentanții oamenilor muncii, cu defilări, discursuri, întreceri sportive.

La moartea lui Gh. Gheorghiu Dej oamenii muncii așteptau în coloană de sute de metri să treacă prin fața portretului său înconjurat de panglică neagră.

În arhiva sa se păstrează clișee de la trei vizite „de lucru" ale secretarului general, Nicolae Ceaușescu la Negrești, cu Ion Gheorghe Maurer și ceilalți, precum și vizitele unor alți înalți demnitari din aparatul central de partid și miniștri. Chiar vizita „frățească" a secretarului de partid din Ucraina Transcarpatică, din fosta URSS este bine documentată.

În colecția sa se află clișee cu Negreștiul pe vremea când arăta ca o comună oarecare,

cu o stradă Principală pietruită din care se desprindeau câteva străzi. Sunt clișee cu titlul „se face primul trotuar la Negrești". Aproape toate casele erau din lemn, chiar și unele de pe strada Principală. Imaginile surprind aspectele vechiului Negrești și cum, an de an, casele vechi se demolează și în locul lor apar blocurile. Multe aspecte ale Negreștiului (dar nu numai) sunt redate din mai multe clișee alăturate, care, asamblate, redau aspecte „panoramice". A lăsat sute de clișee din care se pot recompune zeci și zeci de panorame pe care le-a făcut din turnul bisericii și de pe cele mai înalte clădiri, blocuri. Sunt documentate fotografic toate șantierele blocurilor și a altor clădiri, de pildă trasarea fundațiilor Liceului, ale magazinului universal, ale Dispensarului, ș.a.

Negreștiul avea și locuri de agrement și destindere (ștrandul, grădina de vară, cabana de la Poptileni, cabana de la Kilometrul 9), toate prezente în clișeele lui Andron.

Multe fotografii sunt făcute la Întreprinderea Oșana: dezvoltarea ei, extinderea, construcția clădirilor pentru noile secții, aspecte de muncă de la diverse secții (mobilă, feronerie, pâine), produsele finite etc. Cariera de piatră de la Cornet este foarte bine documentată, la fel și cariera de bentonită de la Mujdeni. Sunt și fotografii cu ședințe de lucru sau ședințe festive de la Oșana, ca de pildă pensionarea unui angajat.

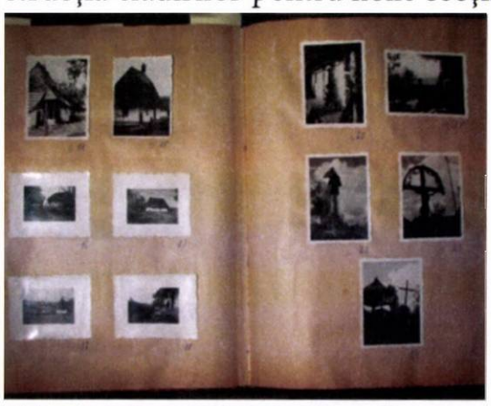

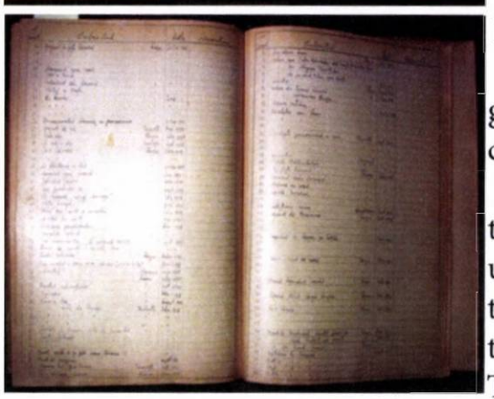

Alt obiectiv industrial documentat este Întreprinderea de prelucrare a lemnului UIL din Bixad, unde se urmărește tăierea buștenilor (unii enormi) la gater în scânduri, depozitate în stive cât casa ce ocupau suprafața unui teren de fotbal (sugestive pentru tăierile masive de lemn din Țara Oașului).

Cooperativa Meșteșugărească Prestarea din Negrești, cu toate secțiile ei, este, de asemenea, documentată, cu aspecte de muncă din fiecare secție.

De la înfigerea primilor țăruși, săparea fundației, turnarea stâlpilor și montarea grinzilor, finisaje, acoperiș, urmate de instalarea mașinilor și utilajelor, este documentată apariția și dezvoltarea tuturor întreprinderilor industriale înființate la Negrești începând cu 1965: Integrata, Tricotex, FUMT. Sunt urmărite cu aparatul foto și șantierele altor clădiri publice, ca de pildă clădirea PTTR-ului (Poșta și Telefoanele), Liceul Agricol de la Luna (actual Liceul Ioniță G. Andron) sau Spitalul nou.

Casa raională de Cultură (care se afla pe locul actualei catedrale ortodoxe) a fost locul de desfășurare a multor evenimente și manifestări politice plenare raionale de partid, de sindicat sau a altor organizații socio-profesionale, a fost gazda Cenaclului Flacăra, a concursului „Steaua fără nume" și, bineînțeles, a fazelor pe oraș și pe județ a festivalului concurs „Cântarea României" și altele, toate rămase în pozele lui Andron.

Alt obiectiv documentat până în detalii a fost șantierul căii ferate cu terasament normal pe ruta Satu Mare – Livada – Orașu Nou – Negrești – Bixad.

Ioniță G. Andron a fost neobosit în a cutreiera localitățile, satele oșenești, unde a surprins aspecte de uliță vechi, cu case de lemn, care au fost înlocuite tot mai mult, de la an la an,

cu case noi la început din voioage, apoi din cărămizi. A surprins atât vechiul, tradiționalul, dar și noul, schimbarea. Toate construcțiile publice nou ridicare la sate sunt documentate (sedii de consilii populare, cămine culturale, magazine sătești, poduri din beton, amenajări hidrotehnice).

A surprins evoluția (de fapt involuția) portului popular, care a fost înlocuit, la început de copii, apoi de tineret, apoi de oamenii maturi și chiar de unii bătrâni, cu portul orășenesc. A documentat în cele mai fine detalii unele aspecte specifice Oașului, ca de pildă împletitul părului la mireasă. A fotografiat multe nunți oșenești, cu toate etapele ceremonialului tradițional, dar și înmormântări. A urmărit unele familii de oșeni pe parcursul mai multor generații, fotografiindu-i individual sau în grup.

A participat, cu aparatul foto, la zeci de sâmbre oșenești (sâmbre particulare, nu bâlciul de la cabana Sâmbra Oilor organizat de autorități). Și acest fenomen este documentat fotografic, construcția cabanei respective și prima sâmbră „oficială", cu sosirea primului secretar de partid pe județ în fruntea cortegiului de mașini oficiale. Clișeele făcute la sâmbrele particulare urmăresc cronologic toate aspectele și ceremonialele, de la adunatul oilor, separarea lor în țarcuri, pe proprietari, verificarea vaselor de muls, mulsul oilor, măsuratul laptelui cu unitățile de capacitate tradiționale și însemnarea pe răboj, apoi pe hârtie cu creionul.

Arhiva de clișee a lui Ioniță G. Andron este foarte valoroasă din mai multe puncte de vedere.

În concluzie, trebuie să subliniem faptul că aceasta este opera unui om instruit, a unui om de cultură care a fost pasionat până la patimă de Țara Oașului și de oșeni, foarte conștient că lumea se schimbă, se modernizează, și că este foarte important să imortalizeze pe peliculă atât tradiția, cât și noul, modernitatea.

Arhiva este valoroasă nu doar prin volumul imens de informație vizuală pe care o conține, ci și prin aceea că este dublată de informație. Au fost și sunt mulți oameni, chiar fotografi profesioniști, care fac fotografii, unele foarte interesante, dar nu se știe ce reprezintă. Ioniță Andron a dublat clișeele cu informația aferentă. A întocmit cataloage în care, corespunzător fiecărui număr de film și de clișeu, a notat informațiile esențiale: data când a fost făcută fotografia, locul unde a fost făcută și subiectul, ce reprezintă clișeul respectiv. Nu știu să mai existe în România o arhivă atât de vastă și atât de documentată.

Țara Oașului, Negreștiul și satele oșenești se pot considera norocoase și privilegiate că a fost un om cu aparatul de fotografiat pe nume Ioniță G. Andron, prin grija căruia vor rămâne în istorie.

Anexa

Nr.	Conținutul
1	Racșa – Țara Oașului. Vatră de neam, leagănul și scutul vieții mele. (Exemplar dactilografiat, legat, cartonat, 298 p., cu fotografii intercalate în text. Corecturile aparțin editurii Gutinul din Baia Mare, care a publicat cartea)
2	Racșa – Țara Oașului. Locuri și oameni, vol. I (text dactilografiat, legat, cartonat, 200 p.)
3	Racșa – Țara Oașului. Locuri și oameni, vol. II (legat, cartonat, conține fotografii)
4	Vânătoare odinioară în Țara Oașului, vol. I (text dactilografiat, 507 p.)
5	Vânătoare odinioară în Țara Oașului, vol. II (legat, cartonat, conține fotografii)
6	Drumeții în Masivul Rodnei (text dactilografiat, legat, cartonat, 146 p., cu fotografii)
7	Prin Țara Oașului și munții ei. (text dactilografiat, legat, cartonat, 264 p., cu anexe hărți)
8	Țara Oașului, universul fotografiilor mele/cu aparatul de fotografiat prin Țara Oașului, 244 p.
9	Mâncăruri tradiționale în Țara Oașului, scrisă în colaborare cu Eleonora Andron, 22 p. (2 exemplare)
10	Portul popular din satul Racșa, Țara Oașului, 57 p.
11	Portul popular din Certeze, Moișeni și Huta, Țara Oașului, 39 p.
12	Moara de apă a Gichii Tomii de pe Valea Târșoltului, fotografii documentare cu explicații

13	Păstoritul în Racşa, Ţara Oaşului (2 exemplare de text, dactiligrafiate, fiecare de 53 pagini + o mapă conţinând 53 de fotografii cu explicaţiile autorului)
14	Obiceiuri în Racşa. Nunta, înmormântarea. („Racşa - Ţara Oaşului -Vatră de neam – leagănul şi scutul vieţii mele. Nunta") 2 exemplare dactilografiate, 100 p. fiecare
15	Obiceiuri (de peste an) în Racşa, Ţara Oaşului. „Sărbători în satul Racşa Ţara Oaşului". (exemplar dactilografiat, 75 p.)
16	Cămărzana, Ţara Oaşului, propunere pentru a fi declarată monument etnografic. (Text dactilografiat, 4 p. şi 20 planşe cu 32 fotografii)
17	Comuna Certeze cu satele Moişeni şi Huta. Partea I-a: aşezare, mediu geografic, istoric
18	Amintiri din timpul ocupaţiei hortisto-fasciste (sept. 1940 – oct. 1944), 26 p. + 6 fotografii referitoare la acest subiect, cu reproduceri de corespondenţă şi Poiana Comja cu plantaţia „Eminescu"
19	Reîntoarcerea la obârşii, 16 p. (3 exemplare)
20	Fotografii comentate (scurte relatări despre împrejurările în care Ioniţă G. Andron a făcut 42 din fotografiile sale)
21	Din trecutul Ţării Oaşului, 7 p.
22	Ţara Oaşului, 13 p.
23	Prezentare generală a Ţării Oaşului, geografic şi istoric, 26 p.
24	Permanenţa, continuitatea şi unitatea poporului nostru, reflectată şi în unele toponimii şi expresii din graiul Ţării Oaşului, 6 p.
25	Toagul lui Pastory [Falansterul lui Pasztori Arkad de la Boineşti], 6 p.
26	Ursul de la Hortu Pietroasei, 7 p.
27	L'am puşcat pe dracu'!, text dactilografiat, 10 p.
28	Păstrarea autenticului în costumaţie şi cântece (3 p) şi 2. Problema mărgelelor, a bumbacului şi a baticului (2 p)
29	Glasul apelor de munte (56 p. dactilografiate). 2 exemplare: unul numai text, celălalt şi cu ilustraţii fotografice)
30	Corespondenţă cu părinţii, anii1933-1953. (Scrisori trimise de preotul Ioan Andron si preoteasa Ghizela fiului lor, Ioniţă G. Andron, când acesta era elev la Satu Mare, student la drept la Cluj şi la Cernăuţi, student la teologie la Cluj şi funcţionar la Seini. Volum compactat, copertat.)
31	Corespondenţă. Vol I. Ioniţă G. Andron. Cluj. Corespondenţă trimisă (1 noiembrie 1943 – 3 martie 1946) şi Corespondenţă primită (1 noiembrie 1943 – 26 decembrie 1945) (caiet)
32	Corespondenţă. Vol II. Ioniţă G. Andron. Racşa şi Seini. Corespondenţă trimisă (9 aprilie 1946 – 23 decembrie 1946) şi Corespondenţă primită (11 februarie 1946 – 13 martie 1947) (caiet)
33	Corespondenţă – vol. I (1937, 1938, 1939, 1942, 1943, 1944, 1945, 1946, 1947, 1948, 1952, 1953, 1954, 1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964)
34	Corespondenţă – vol. II (1964, 1965, 1966, 1967)
35	Corespondenţă – 1967 [inscripţionare greşită a legătorului de carte. Corect este vol. III] (1968)
36	Corespondenţă – vol. V (1969)
37	Corespondenţă – vol. VI (1970)
38	Corespondenţă – vol. VI (1971)
39	Corespondenţă – vol. VII (1973)
40	Corespondenţă – vol. VIII (1974, 1975)
41	Corespondenţă – vol. IX (1976, 1977)
42	Corespondenţă – vol. X (1978)
43	Corespondenţă – vol. XI (1979)
44	Corespondenţă – vol. XII (1980, 1981)
45	Corespondenţă – vol. XII (1982, 1983)
46	Corespondenţă – vol. XIV (1984)
47	Corespondenţă – vol. XV (1985)
48	Corespondenţă – vol. XVI (1986)
49	Corespondenţă – vol. XVII (1987)
50	Corespondenţă cu editura Dacia din Cluj din anii 1975, 1976, 1977 şi 1978 legată de editarea albumului de artă fotografică „Ţara Oaşului"
51	Corespondenţa lui Ioniţă G. Andron cu episcopul gr-catolic de Oradea Ioan Suciu (20 buc)

52	Corespondența lui Ioniță G. Andron cu Veturia Octavian Goga (1967-1969)
53	Scrisoare a lui George Bariț de la Brașov, din 6 mai 1867 (copie)
54	Scrisoarea lui Andrei Popescu, originar de pe meleaguri sătmărene, student la medicină la București (10 octombrie 1871) (copie)
55	Corespondență cu Ion Mușlea. (4 scrisori primite de părintele Ioan Andron din Racșa de la Ion Mușlea în anii 1931 și 1932, solicitându-i informații etnografice.)
56	Română pentru clasa șeptea ș'a opta după explicarea d-lui prof. dr. Alexandru Pleancu. Beiuș (Caietul de limba română a lui Ioan Andron, tatăl lui Ioniță G. Andron, la Gimnaziul Superior Greco-Catolic din Beiuș din anul școlar 1911/1912, având 280 pagini)
57	Însemnări din istorie, clasa a V-a, Liceul de stat Mihail Eminescu Satu-Mare, 22.XII.1931 (caiet)
58	Astronomie. Elevul Ioan Andron, clasa VII, Liceul Mihail Eminescu, Satu Mare (caiet)
59	Însemnări vânătorești. 1. Ioan I. G. Andron. 18 iunie 1931 – 25 iulie 1933 (carnet)
60	Însemnări vânătorești. 2. Ioan G. Andron. 25 iulie 1933 – 4 ianuarie 1934 (carnet)
61	Însemnări din Drept Roman, vol. II, după cursul I.C. Cătuneanu. Ioniță Andron, student an II și III (carnet)
62	Însemnări din Drept Roman, vol. I, după cursul I.C. Cătuneanu. Ioniță Andron, student an III (carnet)
63	Notițe la Procedura civilă după explicațiile D-lui Prof. Gălășescu Pyk. Ioniță G. Andron, student an IV Cernăuți (caiet)
64	Schița albumului „Monografia Țării Oașului în fotografii de Ioniță G. Andron" (carnet)
65	Moișeni Melody. 1938. Scenetă umoristică în versuri scrisă de Ioniță G. Andron când a fost la Moișeni la „muncă de folos obștesc" cu echipele studențești, în 1938; foarte probabil a fost și jucată / cântată cu colegii de muncă (caiet)
66	Amintiri de vânătoare de Ioniță G. Andron (din 1943-1944) (caiet)
67	Zilele cu rezultat din 18 Iunie 1931 până la 11 Iulie 1938. semnat: Ioniță (caiet)
68	Autobiografia lui Ioniță G. Andron scrisă în 29 ianuarie 1962 (10 pagini A4 dactilografiate)
69	Conferință ținută de Ioniță G. Andron la Căminul Cultural din Seini în cadrul ASTREI la 27 aprilie 1947 (13 file format carnet)
70	Lucrările de Reformă agrară (1923-1926), împroprietărirea comunei Racșa cu 562 jugere pentru pășune la Puturoasa (copii de documente)
71	Memoriu justificativ privitor la necesitatea înființării unui muzeu al raionului Oaș, regiunea Maramureș, 9 mai 1963, 4 p.
72	Fotografia ca document istoric, 1971, 4 p.
73	Notă despre datina din veac ce se păstrează în Țara Oașului în legătură cu înzestrarea
74	Fotografii comentate. (Ioniță G. Andron relatează în scris împrejurările în care a făcut 38 dintre cele mai cunoscute fotografii ale sale)
75	Propunere pentru: 1. Înființarea unei cooperative de producție meșteșugărească (artizanat, costume populare, ceremică de Vama); 2. Turnarea unui film documentar „Țara Oașului"
76	Țara Oașului. Documente istorice. Dosar conținând informații despre Țara Oașului și localități oșenești, extrase din cărți de Dariu Pop, Mărturii strămoșești, Satu Mare, 1938; din cărți de Ștefan Meteș, din articolele scrise de Aloisie Tăutu despre vechimea românilor din Țara Oașului publicate în rev. Bunavestire nr. 4/1966 și 1-2/1967 la Tipografia Poliglotă Gregoriană, Roma; extrase traduse din Monografia județului Sătmar (Szatmar Varmegye), Budapest, 1908 referitoare la localitățile din Țara Oașului și stațiunile balneare din zonă.
77	Expoziția etnografică „Țara oașului în fotografii de Ioniță G. Andron", Baia Mare, 1967. (Jurnalul expoziției, catalogul, fotografii de la vernisaj, extrase din presă, corespondență)
78	Dosarul expoziției „Popas în Țara oașului" de la sala Dalles din București (21 martie -11 mai 1971) (Inventarul expoziției, lista fotografiilor cu nume și dimensiuni, invitația tipărită, fotografii de la organizare, lista invitaților, planul expoziției, corespondență pe tema expoziției, extrase din presă)
79	Preot Andrei Berinde „Despre Țara Oașului, felul ei, limba oșenească, Teogonia, credința, obiceiurile oșenești, despre fârtați, haiduci oșeni etc, portul oșenesc" – manuscris dactilografiat, 11 p.
80	„Îndeletniciri folositoare" - extrase din „Cronica parohiei Racșa" scrisă de preotul Ioan Andron (tatăl lui Ioniță G. Andron) conținând informații despre îndeletniciri vechi, meșteșugari, completată de Ioniță G. Andron cu îndeletniciri noi practicate de răcșeni

81	„Primăvare dragostei" – comedie muzicală în trei acte cu text și muzică de Victor Pop, cu dedicația autorului. Victor Pop, președintele tribunalului raional, a inițiat și a condus în anii '60 - 70' un teatru de amatori la Negrești, a montat piese scrise de el însuși sau de autori consacrați (Steaua fără nume de Mihail Sebastian, de pildă) și a dat spectacole la Casa de Cultură din Negrești, în alte localități și chiar la Baia Mare.
82	Colecția de artă populară din Țara Oașului (Carte de impresii), vol. I, 1965-1973
83	Colecția de artă populară din Țara Oașului (Carte de impresii), vol. II, 1974-1980
84	Colecția de artă populară din Țara Oașului (Carte de impresii), vol. III, 1976-1977
85	Acte familiare. Extrase din acte de stare civilă referitoare la preotul Ioan Andron (tatăl lui Ioniță G. Andron) și înaintașii săi și acte referitoare la Ghizela Andron, mama lui Ioniță G. Andron (născută Olah), arborele geanealogic al părinților, bunicilor și străbunicilor ei, foarte multe acte originale de studii de la Beiuș și Oradea de la înc. sec. XX, acte privind activitatea sa de învățătoare la Racșa. Acte de studii și referitoare la Ioniță G. Andron (acte de studii) și documente privind activitatea lui ca funcționar la Seini
86/1	Acte militare: Igazolványi lap. Andron János / Ordin de serviciu pentru mobilizare, 15 aprilie 1937 / Adeverință de inapt serviciul militar, 1952 / Livret individual / + alte acte
86/2	Liceul Mihail Eminescu, Carnet de identitate de elev pentru anul școlar 1929-1930, elev Andron Ioan, clasa a III-a
86/3	Ministerul Instrucțiunii. Certificat de Absolvire a gimnaziului, Andron I. Ioan, 7 iulie 1930.
86/4	Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor, Diplomă de bacalaureat, Andron Ioan, sesiunea 1935 (cu foto), pe verso Situația matricolă cu notele pe clasele a V-a, a VI-a, a VII-a și a VIII-a și notele la bacalaureat
86/5	Universitatea Regele Ferdinand I din Cluj, Facultatea de drept, Carnet de student pe anul școlar 1935-1936, student Andron G. Ioan (cu foto) + legitimația pentru Biblioteca Universității
86/6	Universitatea Regele Carol II, Cernăuți, Facultatea de drept. Caet pentru constatarea frecventării cursurilor al studentului Andron Ioan, 10 nov. 1937 (cu foto și semnătură)
86/7	Universitatea Regele Carol II, Cernăuți, Facultatea de drept și Științe de Stat. Carnet de student, Andron Ioan, an școlar 1939-1940 (cu foto și semnătură)
86/8	Universitatea din Cernăuți. Oficiul de lichidare, Suceava. Certificat de absolvire a anilor I, II și III, Copie legalizată
86/9	Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor, Universitatea Regele Ferdinand I din Cluj, Diplomă de licență în drept, Andron Ioan, 1 august 1946, Cluj.
86/10	Academia de Teologie Gr.-Cat. Române din Gherla, carnet de student pe anii 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44. Cu foto.
86/11	Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor, Seminarul pedagogic universitar Gheorghe Lazăr, Sibiu, Carnet de practică pedagogică, Ioan Andron, an școlar 1945/1946.
86/12	EXTRAS din PV nr. 3 din 30 august 1945 la Ședința Comisiei Superioare de Epurație de la Liceul Mihail Eminescu din Satu Mare (...) având în vedere activitatea antidemocratică și spiritul șovinist (...) este de părere ca numiții (...) Andron Ion (...) să fie excluși din învățământ. Cu semnături
86/13	Turing-Clubul României. Asociație de turism și pentru protecția naturii. Ioniță G. Andron, licențiat în drept. (legitimație-carnet)
86/14	Ministerul Agriculturii și Domeniilor. Permis de vânătoare / Ministerul de Interne. Permis de port-armă de vânătoare pentru Andron Gh. Ioan (cu foto și semnătură)
86/15	Societatea de Vânătoare „Diana" Seini, jud. Satu-Mare, Carnet de membru nr. 6, 1947-1948, pentru Ioniță G. Andron
86/16	F.S.M. Confederația Generală a Muncii din R.P.R., Uniunea Sindicatelor, Sindicatul mixt din Seini, Carte de membru al tov. Andron Ioan,1947-1950
86/17	Consiliul Central al Sindicatelor din R.P.R., Comitetul Central al Sindicatului Alimentar, Carnet de membru al lui Andron Ioan, funcționar, 1955 (cu foto și semnătură)
86/18	Uniunea de Cultură Fizică și Sport din R.P.R., carnet de membru eliberat de Asociația Sportivă Energia Oșana din Negrești, rai. Oaș, reg. Baia Mare, la 12 dec. 1957 pe numele Andron Ioniță (cu foto și semnătură)
86/19	A.V.S.A.P. Asociația Voluntară pentru Sprijinirea Apărării Patriei. Carnet de membru. Andron Ioan. Profesia funcționar, 25 II 1955 (cu foto)

86/20	Carte de identitate pentru avocat. Colegiul de avocaţi al judeţului Satu-Mare, carte de identitate nr. 3, Andron Ioan, înscris ca avocat stagiar la 02.23.1956, definitivat la 20.01.1961. (cu foto)
86/21	AAF - Asociaţia Artiştilor Fotografi din România. Legitimaţie nr. 178, Ioniţă G. Andron, membru din anul 1965. (cu foto)
86/22	Ministerul de Interne. Inspectoratul general al Miliţiei. Miliţia or. Negreşti-Oaş. Nr. 61497 din 22.10.1983. Autorizaţie. Andron Ioan (...) este autorizat să deţină şi folosească maşina de scris (manuală marca Continental seria 424347) cu respectarea prevederilor legale (anexă: o coală A4 scrisă cu maşina respectivă)
86/23	Asociaţia de drumeţie „Hai la drum" – carnetul de membru nr. 227 pe numele lui Andron Ioniţă, ştampilat pe anul 1946, cu fotografie
86/24	Universitatea din Cluj, România. Caet de cursuri. (numai coperţile, cartonate, cu fotografia şi semnătura studentului Andron Ioan)
86/25	Plic cu antetul „Tipografia Ordinului Sf. Vasile, Mănăstirea Bixad, jud. Satu Mare, telefon nr. 2" pe care Ioniţă G. Andron a scris câteva aforisme şi pilde morale
87	Propunere pentru organizarea unei expoziţii de fotografii în cinstea aniversării a 25 de ani de la abolirea monarhiei; 23 mai 1972
88	„Folclor contemporan": 2 poezii de Toader Neamţ din Racşa şi o poezie de Nicolae Palincaş din Gherţa Mică
89	Diverse scrieri (1. Drumeţie în Câmpia Transilvaniei; 2. Legat de Ţara Oaşului; 3. Album foto: Oaşul în anii puterii populare; 4. Prezentarea Albumului foto Ţara Oaşului la Sighet; 5. Albume pentru MSM al Armatei Române; 6. Interviu pt. Ziarul Pentru Socialism; 7. Un legământ pentru o viaţă; 8. O prietenie sinceră şi rodnică (2 p. dedicate prietenului Iuliu Pop); 9. fragment de manuscris neidentificat (paginile 15-35)
90	Schiţa aparatului de mărit fotografii
91	Prilog la 77 de ani (1260-1980); 25 mai 1980; dosar
92	Reproduceri foto după documente şi acte (7 fotografii)
93	Ţara Oaşului. Culegeri de informaţii
94	Corespondenţă cu redacţia ziarului Pentru Socialism (1954-1959)
95	Corespondenţă în legătură cu publicarea manuscrisului „Prin Ţara Oaşului şi munţii ei" la editura Sport-Turism din Bucureşti (dir. Pop Simion); 1972
96	Diverse articole în legătură cu: 1. aniversarea a 2050 de ani de la întemeierea primului stat dac centralizat şi independent sub Burebista, la al XV-lea Congres Internaţional de ştiinţe istorice; 2. Olimpiada de la Moscova, 1980
97	Asociaţia Artiştilor Fotografi din România (AAF) şi revista Fotografia; corespondenţă
98	Revistele Uniunea Sovietică, Pravda şi Ogoniok - corespondenţă
99	Proces verbal de predare-primire între I.G. Andron şi Muzeul Reg. Maramureş a fotografiilor pentru expoziţia din 1967
100	Sesiunea ştiinţifică „Creaţia populară în contemporaneitate", Bucureşti, 1-3 sept. 1969
101	Schiţe şi notiţe privind organizarea expoziţiei permanente a Muzeului Tării Oaşului din Negreşti
102	Expoziţia „Portul popular din Ţara Oaşului – colecţia Ioniţă G. Andron" – Carte de impresii. 28 aprilie – 2 iunie 1968.
103	Expoziţia „Ţara Oaşului în imagini" (de Ioniţă G. Andron) la Muzeul Regional Baia Mare – Carte de impresii. 4 iunie – 30 august 1967
104	Expoziţia de fotografii şi etnografie de la Muzeul Ţării Oaşului, Negreşti-Oaş – Carte de impresii. Ianuarie – martie 1964
105	Colaborări cu organele de cultură şi artă a judeţului Satu Mare (1968-1970)
106	Simpozioane de etnografie şi folclor (cu participarea lui Ioniţă G. Andron) – jurnal şi corespondenţă
107	Diverse însemnări din Ţara Oaşului (cercetări de teren privind alimentaţia, moara de apă, nunta, etc)
108	Datini, obiceiuri la sărbătorile de peste an în satul Racşa, Ţara Oaşului (manuscris)
109	Manuscrisul „Prin Ţara Oaşului şi munţii ei" (exemplar dactilografiat, 140 pagini, cu adresă de înaintare către Editura pentru Turism, în atenţia redactorului Nicolae Doxănescu, cu nr. de înregistrare 2132/14.09.1973.)
110	Manuscrisul „Prin Ţara Oaşului şi munţii ei" (exemplar dactilografiat, 140 pagini)

111	Manuscrisul „Prin Ţara Oaşului şi munţii ei" (exemplar dactilografiat, 139 pagini, renumerotat 168 pagini)
112	Manuscrisul „Prin Ţara Oaşului şi munţii ei" (exemplar dactilografiat, xeroxat, 264 pagini)
113	Manuscrisul „Prin Ţara Oaşului şi munţii ei" (exemplar dactilografiat, corectat de autor, 264 pagini)
114	Manuscrisul „Prin Ţara Oaşului şi munţii ei" (exemplar original, scris de mână, nenumerotat)
115	Manuscrisul „Ţara Oaşului universul fotografiilor mele -exemplar de casă" (dactilografiat, corectat cu cerneală, 244 pagini)
116	Manuscrisul „Ţara Oaşului, universul fotografiilor mele - cu aparatul de fotografiat prin Ţara Oaşului, exemplar dactilografiat, cu corecturile de mână ale autorului, 244 p.
117	Manuscrisul „Drumeţii în Masivul Rodnei" (dactilografiat, primul exemplar, corectat de autor, 146 pagini)
118	Manuscrisul „Drumeţii în Masivul Rodnei" (dactilografiat, exemplar corectat, xeroxat, 146 pagini)
119	Manuscrisul „Racşa – locuri şi oameni" (manuscris original, cu stiloul, vol. II)
120	Manuscrisul „Ghidul turistic al judeţului Satu-Mare. Ţara Oaşului" (caiet de format mare, scris de mână cu cerneală şi creion)
121	Manuscrisul „Păstoritul în Racşa, Ţara Oaşului" (dactilografiat, primul exemplar, 53 pagini)
122	Manuscrisul „Păstoritul în Racşa, Ţara Oaşului" (dactilografiat, copie la indigo, 53 pagini)
123	Manuscris „Portul popular din satul Racşa – Ţara Oaşului", dactilografiat, copie la indigo, 56 pagini)
124	Manuscris „Portul popular din satul Racşa – Ţara Oaşului", dactilografiat, primul exemplar, 56 pagini)
125	Manuscris „Portul popular din satul Racşa – Ţara Oaşului", dactilografiat, copie la indigo, 56 pagini)
126	Manuscris „Portul popular din satul Racşa – Ţara Oaşului", dactilografiat, copie la indigo, 60 pagini)
127	Eleonora şi Ioniţă Andron – „Alimentaţia tradiţională în Ţara Oaşului" (manuscris dactilografiat, copie la indigo, 22 pagini, cu 2 scrisori ale autorilor către dr. Nicolae Dunăre şi adresa Muzeului Reg. Maramureş)
128	Manuscrisul „Vânătoare odinioară în Ţara Oaşului" (volum dactilografiat şi legat, copie la indigo, 507 p)
129	Manuscrisul „La vânătoare cu răcşeni în Ţara Oaşului – 1" (caiet cartonat A4, scris cu cerneală, cu stiloul, 200 pagini numerotate 1–200 + 3 pagini Cuprinsul)
130	Manuscrisul „La vânătoare cu răcşeni în Ţara Oaşului – 2" (caiet cartonat A4, scris cu cerneală, cu stiloul, 200 pagini numerotate 201–400 + 2 pagini Cuprinsul)
131	Manuscrisul „La vânătoare cu răcşeni în Ţara Oaşului – 2" (caiet cartonat A4, scris cu cerneală, cu stiloul, 200 pagini numerotate 401-602 + 2 pagini Cuprinsul)
132	DOSAR. Ioniţă G. Andron. „Anexele la dosarul lui Ioniţă G. Andron" (31 scrisori şi articole din diverse publicaţii)
133	DOSAR. „Asociaţia Generală a Vânătorilor din Republica Populară Română. Subfiliala Seini. Eşite" (documente ale subfilialei Asociaţiei, 1949-1950)
134	„După decenii, mesaj spre Biharia" – articol scris de Ioniţă G. Andron pentru ziarul Crişana
135	Afişul manifestărilor „Armonii sătmărene" din 21-22 martie 1971, prilejuite de expoziţia „Popas în Ţara Oaşului" de Ioniţă G. Andron deschisă la Sala Dalles din Bucureşti. Ziare, reviste şi extrase cu articole de şi despre Ioniţă G. Andron
136	Câteva ziare diverse din epoca ceauşistă păstrate de Ioniţă G. Andron (inundaţiile din 1970, ş.a.)
137	Aspecte din activitatea patrulelor de circulaţie pioniereşti (pliant, cu o fotografie de Ioniţă G. Andron pe copertă)
138	A 3-a Expoziţie Regională a fotoamatorilor, 1965 (catalog)
139	„Chemarea munţilor" de Ioniţă G. Andron, 1943 (carte)
140	„Bocete din Oaş" de Constantin Brăiloiu, Bucureşti, 1938, extras din „Grai şi suflet" vol. VII, revista Institutului de filologie şi folklor (cu dedicaţia autorului către părintele Andron, tatăl lui Ioniţă G. Andron)

141	„Vînătoare odinioară în Ţara Oaşului", de Ioniţă G. Andron (volum cusut, cartonat, conţine numai fotografii)
142	„Racşa – Ţara Oaşului. Vatră de neam, leagănul şi scutul vieţii mele" de Ioniţă G. Andron (Exemplar dactilografiat, legat, cartonat, 298 p., cu fotografii intercalate în text. Corecturile aparţin autorului)
143	„Racşa – Ţara Oaşului. Locuri şi oameni" de Ioniţă G. Andron (volum legat, cartonat, conţine text dactilografiat pe 200 de pagini numerotate şi fotografii intercalate)

Claudiu Porumbăcean
Muzeul Judeţean Satu Mare;
Universitatea de Vest „Vasile Goldiş" din Arad
Satu Mare
e-mail: claudiupp@yahoo.com

SÂNZIENELE: DESPRE SOARE ŞI FLORI SAU DESPRE „O SĂRBĂTOARE COMPUSĂ DIN STRATURI"

Camelia BURGHELE

Abstract:*This paper analyzes a traditional Romanian celebration from multiple perspectives - cultural, mental, ritual, historical, and anthropological. It is approached as a model for the tradition, magic, and religion association. The Lady's Bedstraw crowns are associated with the sun, therefore these flowers are fully charged with therapeutically and magical-erotic powers. The text is based upon specific field observation from within the Salaj County villages.*

Keywords: *cultural anthropology, traditional Romanian village, magic and religion, ritual, tradition.*

Am admirat-o mereu pe Irina Nicolau şi formula ei personală de discurs antropologic: inspirată, în *Ghidul sărbătorilor româneşti* scria că „24 iunie e o sărbătoare compusă din straturi. În funcţie de zonă, unul sau altul dintre staturi are rolul principal. În Bucovina, de pildă, Sfântul Ion de Vară se bucură de o ţinere specială, fiind identificat cu Sfântul Ioan cel Nou, ale cărui moaşte se află la Suceava. Oamenii merg acolo în pelerinaj [...] În alte locuri, greutatea sărbătorii este dată de relaţia cu Sânzienele, nişte zâne bune care zboară noaptea prin văzduh. Mai ales în noaptea dinspre sărbătoarea lor, sunt foarte generoase: dau noroc pentru holde, pentru sănătate. Devin rele numai dacă le supără oamenii"[1]. Dincolo de spusele Irinei Nicolau, cu certitudine, cea mai cunoscută asociere a sărbătorii este cu împletirea cununilor de sânziene - flori galbene sau albe care cresc în hotarul satelor - şi formulele de divinaţie asociate, şi, în subsidiar, cu recoltarea plantelor de leac, aşa cum am atestat şi documentat obiceiul în toate satele sălăjene studiate în ultimele două decenii. Prin multitudinea de repere bibliografice care o încadrează cultural, mentalitar, ritual, istoric, antropologic, sărbătoarea este cu adevărat „în straturi":

- după unii istorici, sărbătoarea ar avea la origine un cult roman pentru zeiţa Diana (numele de Sânziana, aşa cum este cunoscută sărbătoarea în Ardeal, provenind din „Sancta Diana", în timp ce în Muntenia şi Oltenia se sărbătoreşte sub numele de Drăgaica, (după numele slav); explicaţiile lui Mircea Eliade care face trimitere la notele lui Pârvan sunt citate frecvent ca repere bibliografice: „Pârvan presupune că Diana daco-romană (Diana sancta, potentissima) era aceeaşi divinitate cu Artemis-Bendis a tracilor (Herodot, IV, 33). Această echivalenţă, oricât de probabilă ar fi ea, nu este încă demonstrată, dar nu este nici o îndoială că sub numele roman al Dianei s-ar ascunde, sincretizată sau nu, o zeiţă aborigenă. Or, cultul acestei zeiţe a supravieţuit după romanizarea Daciei şi numele de Diana se găseşte în vocabula românească zâna. Diana Sancta din Sarmizegetusa a devenit Sânziana (San(cta) Diana), figură centrală a folclorului românesc. Continuitatea religioasă şi lingvistică a fost asigurată mai ales datorită faptului că procesul de transformare a avut loc într-un mediu popular, adică rural (campestru şi silvestru)"[2];

[1] Irina Nicolau, *Ghidul sărbătorilor româneşti*, Ed.Humanitas, Bucureşti, 1998, p. 49.

[2] Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Ghenghis Han*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1980.

- potrivit etnologilor, imaginarul colectiv propriu spațiului satului tradițional vorbește despre Sânziene ca despre apariții feminine de același ordin cu Ielele, Frumoasele, Rusaliile sau Zânele, sub aparița unor fete frumoase, care trăiesc prin păduri sau pe câmpii. Prezențe mereu colective, sânzienele, de ziua numelui lor, zboară prin văzduh și se prind în horă, dând puteri deosebite florilor și buruienilor, care pot deveni plante de leac, potrivite pentru toate bolile. În timpul dansului lor aerian, cântă și fac să rodească holdele, înmulțesc păsările și animalele, apără semănăturile de grindină sau pot vindeca bolile lumești; dar, dacă sunt nesocotite sau supărate, dacă „nu sunt ținute", Sânzienele pot poci oamenii, îi pot lăsa fără puteri sau îi pot damblagi; mai mult, cel care le surprinde dansând, cântând, zburând, poate rămâne mut pentru toată viața;

- ca apariții notabile din imaginarul fabulos tradițional, sânzienele sunt asociate solstițiului de vară, și, prin extensie, sunt repere ale belșugului specific verii;

- contextul ritual este unul forte: similar altor mari sărbători cu componentă rituală (Sfântul Gheorghe, Rusaliile, Sfântul Andrei), dezvoltă o intensitate magică maximă în ajun, atunci când instaurează o atmosferă de haos în care forțele benefice și cele malefice își împart teritoriile în sfere de influență, acționând deopotrivă asupra oamenilor, animalelor, holdelor, câmpurilor; de aceea, în regimul nocturn al sărbătorii au fost atestate aprinderi de foc ritual pentru purificare, asociate unor zgomote puternice prin care forțele malefice să poată fi alungate, dar și recomandări de recoltare a plantelor de leac (a căror putere fusese diminuată înainte de Rusalii și care acum sunt dotate cu o eficiență terapeutică, divinatorie și erotică maximă); regimul diurn instaurează, prin relaționarea cu soarele, ordinea specifică sărbătorilor din calendarul popular;

- extensiile spre literatura fantastică sunt multiple: se exploatează vechea credință populară conform căreia înaintea marilor sărbători se deschide cerul și este marcat unul dintre rarele momente în care oamenii pot comunica direct, neintermediat, cu divinitatea; *Nopțile de Sânziene* de *Mihail Sadoveanu*, *Noaptea de Sânziene*, de *Mircea Eliade*, *Jocul Ielelor*, de *Camil Petrescu*, *Hora Domnițelor* de *Radu Stanca sunt repere notabile ale prozei fantastice românești;* „Unii spun că în noaptea aceasta, exact la miezul nopții, se deschid cerurile. Nu prea înțeleg cum s-ar putea deschide, dar așa se spune: că în noaptea de Sânziene se deschid cerurile. Dar probabil că se deschid numai pentru cei care știu cum să le privească...", intuia Ștefan Viziru, personajul lui Mircea Eliade[3];

-calendarul creștin a suprapus peste sărbătoarea populară una creștină, astfel încât în tradiția ortodoxă, 24 iunie este ziua *Nașterii Sfântului Ioan Botezătorul*, moment augural ce pregătește minunea nașterii Mântuitorului dintr-o fecioară; se consideră așadar că sărbătoarea creștină a nașterii unui sfânt a înlocuit, în eforturile generale de creștinare demarate de biserică, un ciclu de sărbători agrare ce aveau loc în perioada solstițiului de vară;

-contextualizarea culturală istoric – antropologică este una largă: arealul magiei feminine contemporane este unul dintre cele mai bine reprezentate repere ale „revrăjirii lumii"[4] și înregistrează un reviriment notabil, Sânzienele configurând genul de sărbătoare/festivitate nocturnă colectivă reclamată exclusiv de femininul magico-ritual; contextul magic creionează o lume în care fantasticul și magico-miticul guvernează intervalul temporal asociat solstițiului de vară, generator de sărbători încărcate de o simbolistică specială, mai ales în lumea anglo-saxonă sau în cea nordică, și care sunt re-valorificate în contextul aceleiași „revrăjiri a lumii"[5].

„Straturile" Irinei Nicolau sunt, așadar multiple: Sânzienele sunt, pe de o parte, un palimpsest de spiritualitate populară unde stratul creștin s-a suprapus peste stratul popular,

[3] Mircea Eliade, *Noaptea de Sânziene*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1999, p. 10.

[4] Marcel Gauchet, *Dezvrăjirea lumii. O istorie politică a religiei*, Ed. Nemira, București, 2006.

[5] Am detaliat și contextualizat conceptul în Camelia Burghele, *De la vrajă la vrăjeală. O antropologie a supranaturalului contemporan*, Ed. Institutul European, Iași, 2017.

dar sunt și o intersecție de drumuri în care se condensează magicul, religiosul, divinația, terapeuticul, astrologia, mitologia, în siajul cărora s-au dezvoltat obiceiuri și tradiții, practici și acte culturale definitorii.

„Firul roșu" pare a fi soarele, cel care poate echilibra relația omului cu divinitatea printr-o serie de transferuri energetice: se crede că în noaptea de Sânziene se deschid cerurile, iar cei aleși pot avea un contact nemijlocit, neintermediat, direct, cu sacrul; soarele patronează oarecum acest moment special, el însusi găsindu-se în, practic, singura lui „zi liberă" din an, cea în care „stă în loc" sau „joacă". Acum este momentul în care se atinge jumătatea de arc temporal: solstițiul de vară, momentul astral asociat Sânzienelor, marchează jumătatea anului cronologic, pentru că „la Sânziene se înjumătățește anul, iar la miezul zilei Soarele joacă pe cer"[6], marcând ziua în care vara începe să dea înapoi (se spune în popor că acum cucul, pasărea verii, cel care cântă pentru prima dată la Bunavestire, adică în 25 martie, acum încetează să mai cânte, semn că vara se diminuează ca prezență); momentul poate genera o serie de observații astronomice și meteorologice, și, prin extensie, de calendar agrar: de Sânziene se făceau „observații astronomice și meteorologice, în special la răsăritul Găinușei sau a Cloștei cu pui, în raport cu care se calcula apoi timpul favorabil semănatului grâului de toamnă"[7].

La rândul său, soarele, ca fir roșu despre care vorbeam anterior, generator al paradigmei sărbătorii, acționează magico-ritual prin două extensii: în imaginarul fantastic prin prezența personajelor fantastice numite Sânziene, iar în praxisul „pământesc" prin florile asociate cromaticii solare și împletirii în cununi similare discului solar, adică prin florile de sânziene galbene (Allius).

Imaginile mitologice, desigur mai puțin verificabile dar acceptabile într-o ordine a magico-miticului ce calibrează corect relația dintre om și astre, sunt frecvent citate în bibliografie, de cele mai multe ori cu trimitere la un substrat cultural autohton păgân „fetele tinere se tăvăleau pân sânziene, si erau frumoase și rumene în obraji"[8]; Sânzienele, ca reminiscențe mitologice ale unor zeițe agrare își folosesc puterile speciale în scopuri benefice, mai ales profilactice, curative sau de atribuire a unor puteri vindecătoare: „stropesc cu leac și miros florile, tămăduiesc bolile și suferințele oamenilor"[9].

Acum se culeg plantele de leac; pentru orizontul cultural al comunității tradiționale, uneori, numele terapeutului se confundă cu leacul, așa cum se întâmplă în tradiția sănătății cu Sânzienele, reprezentări fantastice nocturne care, în noaptea de Sânziene (23 spre 24 iunie), dansând și cântând, „stropesc cu leac și miros florile, tămăduiesc bolile și suferințele oamenilor" și veghează asupra integrității corporale a acestora[10]; potrivit bibliografie de specialitate, vindecarea bolilor se face mai ales cu sânziene, iar zânele bune împărtășesc tainele vindecării femeilor alese, îndemnându-le să culeagă plantele de leac tocmai în noaptea de Sânziene; plantele cu același nume, „puse în scaldă, întăresc copiii debili, zeama obținută din zdrobirea frunzelor era leac împotriva frigurilor, plămădită în rachiu vindeca loviturile și vătămările, cu roua căzută pe flori în noaptea de Sânziene și recoltată în zorii zilei se tratau unele boli de ochi și de piele"[11]. Cazul leacurilor populare care se confundă cu creatorul și utilizatorul lor inițiatic dezvoltă o semantică aparte, în care cazuistica religioasă generează corespondențe botanice cu rol major în conturarea sistemului etnoiatric[12]: lemnul lui Dumnezeu, cămașa lui Dumnezeu,

[6] Ion Ghinoiu, *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, București, 1997, p. 179.

[7] Ion Ghinoiu, *op. cit.*, p. 180.

[8] Ludovica Gui, n. 1930, Valcău de Jos – Sălaj.

[9] Ion Ghinoiu, *op. cit.*, p. 178.

[10] Ion Ghinoiu, *op. cit.*, p. 179.

[11] Ion Ghinoiu, *op. cit.*, p. 178.

[12] Irina Nemeti, *Regimul spațial al ierburilor magice în credințele populare românești*, în *Studii de istorie a Transilvaniei*, Cluj Napoca, 2000, pp. 196-199.

părul Maicii Domnului, lacrima Maicii Domnului, papucii Sfintei Marii, floarea Sfintei Treimi, iarba Sfântului Ioan, sânzienele, sita Ielelor.

Asumarea feminină a sărbătorii este mult susținută în aceeași bibliografie etnologică: fetele își ghicesc ursitul dormind cu sânziene sub pernă, poartă sânziene în păr pentru a fi mai drăgăstoase, se prind în horă la răscruci, cântă, se spală cu rouă din dimineața sărbătorii[13]. Interesant este și compendiul de indicații culturale care obligă „ținerea" zilei de Sânziene, sub rezerva unor acte punitive: sub presiunea legăturii cu soarele și astrele, în ordinea actelor divinatorii și magico-terapeutice, se credea în unele zone că cine lucrează în ziua sărbătorii „va fi jucat" de Sânziene sau Drăgaice și va fi pocit, smintit sau damblagit, va înnebuni, își va pierde mințile sau va suferi de friguri (o inspirată anamneză și tablou clinic, am spune noi, modernii, pentru boli neurologice de tipul epilepsiei, paraliziei, Parkinson, Alzheimer, dar și asteniei sau depresiei) sau chiar ar putea muri dacă ar avea proasta inspirație să privească jocul Ielelor, să se prindă în hora lor sau să încerce întreruperea dansului.

Forța magică a sărbătorii este una de ordin superior; ne-o spune, cu uimire și responsabilitate deopotrivă, tot Irina Nicolau: „În alte locuri din țară, sărbătoarea se numește Drăgaică. Câteva fete frumoase se fac Drăgăici. Una dintre ele se îmbracă în mireasă. Ea are puteri deosebite, dă bob grâului, miros florilor... După ce a fost Mireasă-Drăgaică, fata nu se poate căsători timp de trei ani. De trei ani are nevoie să se cureţe de forţele luminoase cu care s-a impregnat într-o singură zi!"[14].

Pentru a contura antropologic profilul Sânzienelor, revenim la faptul că etnologii citesc sărbătoarea în contextul sărbătorilor solare, spre care orientează împletirea cununilor de formă rotundă, gestul de aruncare spre cer sau cromatica florilor (preponderent galbene) ce asociază indubitabil momentul augural cu soarele. Definitorii ni se par informațiile notate de Ioan Toșa, care documentează ipostaza de Sânziene ca „sărbătoarea soarelui în calendarul popular", momentul în care până și „soarele se odihnește" și, dacă te uiți atent la el „îl vezi jucând"; în concluzie, e firesc ca oamenii să sărbătorească această zi dacă însuși soarele stă în acea zi și nu muncește, ci doar joacă...[15].

Satele sălăjene conservă unele repere similare, chiar dacă nu atât de explicite:

Sânzienele s-o cules atunci când îi mai cald, când îi soarile mai tare, când îi soarile mai sus pă cer, atunci să culeg florile, când îi mai tari soarele, că alea îs florile soarilui![16].

Și dacă erau și rotunde și galbine cununile alea, gândeai că-i ca soarile, așe, galbăn și rotund. Alea galbine sămănau mai bine cu soarile[17].

Pledează pentru valorizarea specială a florilor de sânziene resimțite ca o garanție a norocului și bunăstării – și, probabil, a unui destin feminin împlinit – o informație despre păstrarea acestora în cel mai sigur loc al casei: pe meștergrindă (*grinda căsii*), acolo unde copiii nu aveau acces, dar nici străinii:

Casa era acoperită cu un tavan făcut din grinzi una sub, una dasupra, susținute de grinda cășii (meștergrinda), în care se făcea, la mijloc, o bortă, ca să intre la fix capătul de sus al

[13] Facem mențiunea categorică și asumată în urma unor lungi și repetate campanii de teren în zona Sălajului că satele sălăjene nu conservă această multitudine de practici terapeutice, divinatorii, erotice, mitico-magice, nici măcar la nivelul unei memorii culturale colective; în majoritatea covârșitoare a chestionarelor aplicate în teren, asocierea sărbătorii de Sânziene se face cu practicile divinatorii de împletire a cununilor de sânziene galbene și aruncare a lor pe acoperișul casei (care însă nu lipsește din nici o comunitate sălăjeană studiată); acesta este motivul pentru care am subliniat, în textul acestui material, că o parte a referențialului Sânzienelor este configurat de cercetarea etnografică a satelor sălăjene, iar o altă parte este susținută exclusiv cu referințe din bibliiografia de specialitate.

[14] Irina Nicolau, *op. cit.*, p. 51.

[15] Ioan Toșa, Simona Munteanu, *Calendarul țăranului român de la sfârșitul secolului all XIX-lea*, Ed. Mediamira, Cluj, 2003, p. 237.

[16] Maria Moise, a Cucului, n. 1941, Cozniciu de Sus – Sălaj.

[17] Augustin Câmpan, n. 1937, Solona – Sălaj.

urzoilor... no, acolo să punea bodelarăşu cu bani, busuiocu dă la popa, din ziua de Bobotează, mănunchiul de tier de la Rusalii şi poate câteva sânziene[18], toate ca să ferească locuitorii casei de orice nevoi şi necazuri.

Am întâlnit şi o informaţie mai complexă, cu un referenţial mai larg, probabil preluat din mass media sau din contaminarea cu informaţii din alte zone, posibil cu ocazia unor întâlniri ale meşterilor populari:

Sânzâienile zâce că-s surorile lui Sân Toder, nu-s bune, nici Sân Toaderu, că îi cel mai prăpădit din credinţa noastră; caii lui mereau la fete şi le jucau până crăpa inima-n iele, dacă lucrau în zâua ceie. Di la Sfântu Ioan Botezătoru când prevestea că va veni Isus, înconjura plantile, pietrile, tufile şi spunea că să aproptie venirea lui Isus. Iel dădea ocol la tăte pă unde merea şi la uamini. De aici zâce că s-o făcut o legătură între sânzâiene şi Sân Toader[19].

Toate informaţiile din teren susţin feminitatea sărbătorii. Acum era momentul prielnic pentru îngrijirea sănătăţii şi frumuseţii: *fetele fecioare să spălau cu rouă de pe sânziene, să fie frumoase ca sânzienele şi îşi puneau sânziene peste brâu, să nu fie niciodată bolnave cu mijlocul*[20], dar tot acum era un moment în care se puteau face farmecele de dragoste, în care busuiocul era înlocuit de flori galbene de sânziene: *fetele fecioare făceau tot felul de vrăji de dragoste cu sânziene sau le puneau sub pernă*[21].

Cu siguranţă, cea mai cunoscută asociere a sărbătorii de la mijlocul anului este cu împletirea cununilor de sânziene - flori galbene sau albe care cresc în hotarul satelor - şi formulele de divinaţie asociate, şi, în subsidiar, cu recoltarea plantelor de leac. Se conservă, aşadar, scenariul central pentru sărbătoarea de Sânziene, care se finaliza cu împletirea, tot de fete, a unor cununi din flori de sânziene:

Înainte de Sânziene, cu o zi înainte, merjeam şi noi, şi copiii, şi făceam coroane şi le aruncam pă casă şi zâceam: - Care moare? Care trăieşte? Era aşa o voarbă, că la care îi pică după casă coroana, ala moare. Şi-apoi zâceam: - Asta-i a mea, asta-i a mea...[22].

Făceam coroniţe împletite şi la care cădeau, zâceau ca a muri în anu ăla[23].

La Sânziene se cotau flori şi să împleteau cununi dă sânziene şi dacă o aruncai pă casă vedeai că care a cui îi şi dă pica jos, atunci să zâcea că ala moare în anu ala[24].

La fiecare dân casă să făcea câte o cunună şi să arunca pă casă ori pă şură. Da cam pă casă să arunca, că şurile erau prea înalte şi nu ajunjeam. Şi aşe să zâcea că la ala la care i-a cădea cununa, a muri în ala an[25]

Făceam cununi şi le aruncam pă casă, câţi erau, atâtea nume să puneau. Şi nu tăte să acăţau, câte una mai pica şi zâcea că ala a muri în anu ala. Zâcea că alea galbine îs mai bune, da de multe ori nu erau florile chiar înflorite şi atunci să mai făceau şi dân albe.

Şi dacă erau şi rotunde şi galbine, gândeai că-i ca soarile, aşe, galbăn şi rotund. Alea galbine sămănau mai bine cu soarile. Să făceau şi pântru vii şi pântru morţi, da alea pântru vii le numea şi care cădea zicea că moare mai nainte[26].

Erau multe sânziene pă la poartă şi pă câmp, pă la cânepă, şi făceam cununi şi care pica zâcea că murea; sânziene galbene, zâcea că alea galbene îs mai bune, da era şi albe; când nu aveam din alea galbine, făceam şi din albe; umblam după sânziene pân hotar şi era plin de

[18] Aurica Gui, n. 1948, Valcău de Jos – Sălaj.
[19] Florica Criste, n. 1963, Cizer – Sălaj.
[20] Aurica Gui, n. 1948, Valcău de Jos – Sălaj.
[21] Aurica Gui, n. 1948, Valcău de Jos – Sălaj.
[22] Măria Mureşan, Muroaia, n. 1944, Chilioara – Sălaj.
[23] Maria Bumbaş, n. 1939, Noţig – Sălaj.
[24] Maria Meseşan (Măria lui Victor), n. 1932, Chilioara – Sălaj.
[25] Cornelia Chereji, n. 1937, Almaşu – Sălaj.
[26] Augustin Câmpan, n. 1937, Solona – Sălaj.

zânziene galbene, tătă lumea făcea și să uita după ele, și le țâpam tare, și nu pice după casă, le zvârleam așe, tare![27].

Fetele mărg după sânziene, nu bărbații. Iei la mână on bocor de sânziene și le aduci acasă și să fac cununi și le numești și le țâpi. Să fac pântru vii, da și pântru morți: asta-i pântru bunica, asta-i pântru maica cea bătrână, și care pică jos zâcea că a mori în anu ala. Așe zâceau, da știu io... da zâce că numa alea-s de leac, care-s culese în ziua de Sânziene[28].

Culejeau și aruncau pă casă, ia aci, pă casa asta. Și io am făcut oaricând din flori din alea galbine și le făceam așe, roată, cununi rotunde și le aruncam pă casă. Pântu morți și pântu ghii, da gândești că noi făceam mai mult pântru morți și picau ele dă la o vreme. Altu pântru morți, altu pântru viață. Bătrânii așe zâceau[29].

Strânjeam flori și făceam cununi micuță, nu mari, și zâcea măicuța să le zvârlim pă casă, pă la Sânziene. Și să oprea acolo și le lăsam acolo până vreau iele și steie, și câte una mai pica[30].

Sânzienele s-o țânut tătdeauna, că o fost sărbători care nu s-o țânut așe de tare: nu prea era Sfântu Andrei, da era Indreiu fetelor, nu era Sfântu Nicolae, da zâceam că iera Sânnicoară, da Sânzienele s-o tăt țânut. Făceam cununi și le aruncam pă casă[31].

Ne mâna maica și culejem flori de sânziene, în sara aia de dinainte, și zâcea că să facem pântru fiecare din familie câte o cununuță și să o aruncăm, așe, pă casă, și zâcea că aia care pică mai iute, a lui ala, ăla moare mai iute. Din sânziene din alea galbene s-o împletit. Știu că sînt și albe, da noi împleteam numa galbine. Le culejeam și le suceam așe, și le legam on pic și nu să dăstrame și făceam cununițe pântru câți erau în casă, și le aruncau pă casă: - No, asta-i a tatii, asta-i a maichii, asta-i a mea, asta-i a lu soru-mea. Și zâcea că a lu ala care merea mai sus pă casă, ala a trii mai mult și la care alunecau mai jos, ala a mori mai iute! Așe o fost obiceiu[32].

Culejeam de pe lângă garduri, că era plin de sânziene. Le culejeam în ziua de sânziene și nici nu le mai împleteam, ce numa le răsuceam și le făceam așe, rotunde, una cătă ceielaltă, și le numeam, că așe zâcea că cununa cui a pica, ala a muri. Și fata mea așe avea grijă să o arunce bine cununa mea... că zâcea: - Doamne ferește să moară mama![33]

De Sânziene să împleteau cununi și să aruncau pă casă; acuma nu să mai face, da atunci era musai. Și trăbuia și fii atent, nu și cadă o cunună! Că numeai fiecare cunună: - Asta-i a lu Iuăn, asta-i a lu Măria... și trebuia și ai grijă, că care pica jos, zâcea că ala a muri![34]

S-o făcut demult cununi de sânziene, da amu nu mai face nime. Să țâpau pă casă, da să făcea mai ales pântru morți, să vadă cine a muri: a cui a pica, zâceau că a muri. Meream în sus pă deal să culejem sânziene.

Și țâpam și în gredinuță sânziene, că așa zâcea că-i bine să arunci sânziene și în gredină, că-i bine. Meream în sus, cătă temeteu, la capătu gredinilor, și acolo meream după sânziene și făceam cununi și aruncam pântru morți[35].

În multe din satele sălăjene studiate ocazional, mai ales pe Valea Someșului sau în bazinul Almaș – Agrij, am întâlnit formula „cununi de sânziene și pentru morți și pentru vii", în vreme ce pe Valea Barcăului nu se folosește deloc această formulă: *nici n-am auzât io de când îs așe ceva: nu s-o făcut numa pântru vii, pântru morți nu s-o făcut în veci!*[36] răspunde, prompt, o

[27] Carolina Sălăjean, n. 1933, Solona – Sălaj.
[28] Cristina Pop, (Crișca), n. 1942, Solona – Sălaj.
[29] Veronica Berbecar, n. 1935, Șeredei – Sălaj.
[30] Zamfira Micu, n. 1931, Valea Lungă - Sălaj.
[31] Ana Stegar, n. 1945, Șimișna – Sălaj.
[32] Florica Peșcheleu, n. 1942, Mal – Sălaj.
[33] Paulina Vârvaș, n. 1926, Ileanda – Sălaj.
[34] Victorie Farcaș, n. 1938, Lozna – Sălaj.
[35] Eva Câmpean, n. 1921, Ciocmani – Sălaj.
[36] Maria Pop, n. 1930, Cozniciu de Sus - Sălaj.

interlocutoare din Cozniciu de Sus. În documentarea susținută făcută pentru explicarea acestei atribuiri am înțeles că acele cununi de sânziene nu se împletesc pentru morți ca parte a unui ritual funerar, ci exclusiv ca demers divinatoriu, adică pentru a se diferenția cei care vor muri într-un viitor apropiat, de cei cărora aruncarea cununilor și rămânerea lor pe acoperișul casei le prevestește o viață mai lungă; așadar în graiul local, după proba aruncării cununilor atribuite fiecărui membru al familiei, posesorii lor puteau fi vii – adică celor care li se dă un pronostic favorabil de viață lungă și morți – cei care urmau să moară în intervalul imediat următor, poate chiar în acel an. Rezumatul acestei explicații îl găsim într-o informație sintetizatoare:

S-o făcut demult cununi de sânziene, da amu nu mai face nime. Să țâpau pă casă, da să făcea mai ales pântru morți, să vadă cine a muri: a cui a pica, zâceau că a muri[37].

Unele informații din satele sălăjene atestă și folosirea sânzienelor ca plante de leac, indisolubil asociate momentului sărbătorii:

Da zâce că numa alea-s de leac, care-s culese în ziua de Sânziene[38].

Și erau plante de leac, alea albe. La muieri, care aveau baiuri din alea muierești, așe, albe, alea tare le sclăbește pă muieri, no, alea își făceau ceai și beau din alea și-i trecea. Le punea să să uște și-și făcea ceai[39].

O singură informație atestă și folosirea sânzienelor pentru fertilitatea grădinilor, pentru rod:

Și țâpam și în gredinuță sânziene, că așa zâcea că-i bine să arunci sânziene și în gredină, câ-i bine[40].

Competiția între sânzienele galbene și cele albe este net câștigată de cele galbene:

Zâcea că alea galbine îs mai bune, da de multe ori nu erau florile chiar înflorite și atunci să mai făceau și dân albe.

Și dacă erau și rotunde și galbine, gândeai că-i ca soarile, așe, galbăn și rotund. Alea galbine sămănau mai bine cu soarile[41].

Culejam sânziene galbene, zâcea că alea galbene îs mai bune, da era și albe; când nu aveam din alea galbine, făceam și din albe; umblam după sânziene pân hotar și era plin de zânziene galbene, tătă lumea făcea și să uita după ele, și le țâpam tare, și nu pice după casă, le zvârleam așe, tare![42].

O informație interesantă vine dinspre obiceiurile funerare dar a fost întâlnită într-un singur interviu, la Cutiș:

Dacă o morit fată fecioară, o îmbrăcat-o mireasă. Iară la Sânziene se face cunună de flori și să pune cununa pă mormânt, la tineri. O face cineva din familie și să duce la tineri pă mormânt, cu frunze de nuc și sânziene[43].

Avem și informații pe care le preluăm de la alți etnografi ai zonei, pentru conturarea complexă a contextului: „Când era Sânzienile băteau clopotele în sara de ajun și să aduna tăt tineretu, fetile de măritat și feciorii. Se făcea foc mare, pă dial. Ficiorii săreau păstă foc. Tătă noaptea ne petreceam că era cald, vara. Dimnineața strângeam flori și făceam cununa, noi fetile, care eram de măritat atunci (Tusa)"[44];

„La Sâziene meream pă dial, să făcea foc mare. Eram tăt tineretu din sat. Ficiorii erau cu focu, noi merem și strângeam sânziene și făceam cununița. Este-on fel de strigare, zâce că:

[37] Eva Câmpean, n. 1921, Ciocmani - Sălaj.
[38] Cristina Pop, (Crișca), n. 1942, Solona - Sălaj.
[39] Florica Sabou, Păvăloaia, n. 1924, Chilioara - Sălaj
[40] Eva Câmpean, n. 1921, Ciocmani - Sălaj.
[41] Augustin Câmpan, n. 1937, Solona - Sălaj.
[42] Carolina Sălăjean, n. 1933, Solona - Sălaj.
[43] Maria Pantea, n. 1939, Cutiș - Sălaj.
[44] Traian Vedinaș, *Sistemul culturii țărănești*, Ed. Casa Cărții de Știință, Cluj Napoca, 2000, p. 79.

Du-te soare
Vino Lună,
Sânzienele îmbună
Fetele să le adune
Să le prindem în cunune (Românași)"[45];

„La Sânziene femeile și copii fac cununi de sânziene, le meneşte pe fiecare membru al familiei și acele cununi se aruncă pe casă. Dacă se opreşte pe acoperiș înseamnă că va trăi acea persoană, iar dacă cade de trei ori se zice că omul va muri în acel an (Fetindia)"[46].

Legăm de împletirea cununilor de sânziene și împletirea cununii la seceriș, ca o prelungire a activității rituale în care actanții principali sunt feminini; încercăm această legătură și pentru că o considerăm o prelungire a preocupărilor de ordin feminin, de acest fel, dar și pentru a pune în valoare informațiile catalogate, la acest subiect, într-o culegere de texte ce beneficiază de girul unor etnografi cu reputație[47].

Potrivit studiului citat, obiceiul împletirii cununii are o largă acoperire pentru satele din județul Sălaj, fiind regăsibil și cu ocazia seceratului familial, și în cazul celui cu clacă sau cu plată. Împletirea cununii este unul dintre momentele finale ale secerișului și se pune efectiv în act chiar la locul unde se încheie seceratul, în holdă, din spicele cele mai frumoase, special alese pentru cunună. „Împletirea este asemănată cu a cosițelor fetelor și este efectuată mai ales de fete tinere și frumoase, dar și de femei în vârstă, uneori, cu precizarea condiției purității rituale, de femei pricepute"[48].

Camelia Burghele
Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău
e-mail: cameliaburghele@gmail.com

[45] Traian Vedinaș, *op. cit.*, p. 89.
[46] Ioan Toșa, *Casa în satul românesc de la începutul secolului XX*, Ed. Supergraph, Cluj, 2002, p. 141.
[47] *Cântecele cununii*. Antologie, prefață, note, indici de culegători, glosar și bibliografie de Nicolae Bot, București, 1989.
[48] Nicolae Bot, *op. cit*, p. 9.

UN MONUMENT DE ARHITECTURĂ POPULARĂ PIERDUT: ȘURA ÎN FURCI DIN BIXAD, ȚARA OAȘULUI

Remus VÂRNAV

Abstract: *(A lost popular monument of architecture: the barn on forks from Bixad, Oas Country) The author is describing a traditional architectural monument - the barn on forks – of which one last example existed in the 60's in the village of Bixad in Oas Country. This attempt is based on a 1987 sketch of an original fork, on two photographs taken in 1964 by Ioniță G. Andron (1917-1989) and on the research of another wooden construction - a barn with the forks on soles - of which three specimens survived in the area. (Two of them are preserved in museums and one in the village of Cămărzana). The fork was the basic element in the construction of these peasant farm buildings. It used the natural shape of an oak trunk with a bifurcation on the top. The inherent form and structural capacity of the naturally formed tree is transferred and exploited directly within an architectural construct. At the Bixad barn those eight very massive forks were fastened by being buried into the ground. The other type of barn, evolved from the first one, had the forks fastened to the wood soles through a traditional joining process.*

Keywords: *barn in forks, Bixad, sketch, photos, barn in forks on soles, barn type.*

În mod surprinzător, după o cercetare îndelungată a arhitecturii țărănești din zonă, Gheorghe Focșa[1] nu pomenește nimic în cartea sa despre șurile în furci. În subcapitolul „Tipologia gospodăriilor" notează că „elemente componente" întâlnite „frecvent" „în alcătuirea unei gospodării țărănești din Țara Oașului" pe lângă **casa de locuit** și **cămara** sau **bucătăria de vară**, **poiata** pentru adăpostirea animalelor și „mai recent șura cu grajdul [care] a înlocuit, în unele gospodării, poiata arhaică", **cotețul pentru porci și păsări** și **un hambariu** cu doi pui, „unul pentru depozitat fân, altul pentru trifoiu, [care] apare mai rar în compunerea gospodăriei". Gheorghe Focșa își stabilise baza de cercetare încă din 1936 în satul Moișeni, iar gospodăria dusă de el la Muzeul Satului nu are șură. Este adevărat că în anii ,60 începuseră să se răspândească în Oaș construcțiile bi- și tricelulare care aveau în componență un spațiu denumit „șură" (grajd+șură, grajd+șură+grajd, gra jd+șură+cameră de locuit), dar, după constatările noastre, mai existau șuri ca alcătuiri se-

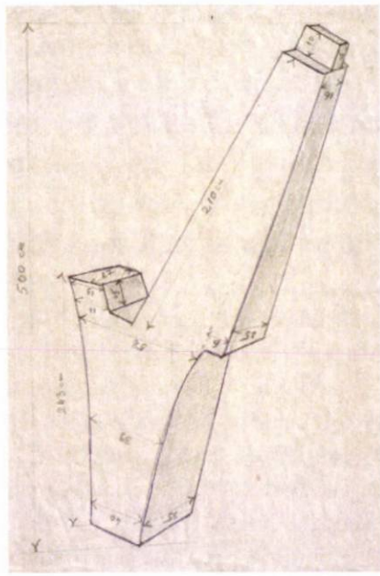

Fig. 1. Partea aeriană a unei furci de la șura din Bixad Desen de R. Vârnav și G. Șimon (1990)

[1] Gheorghe Focșa, *Țara Oașului. Studiu etnografic*, vol. II, Muzeul Satului, București, 1975, *passim*.

parate[2]. „Șura mediană", a scris Focșa, „era destinată adăpostirii carului cu fân ori cu snopi și treieratului cu îmblăcelul.[...] Aceeași șură s-a folosit pentru adăpostirea uneltelor agricole etc"[3]. Tragem concluzia că Focșa a fost interesat cu precădere de funcționalitatea construcțiilor anexe și mai puțin de structurile lor constructive.

În cele ce urmează încercăm să reconstituim structura unei șuri arhaice, care a existat în satul Bixad, pe ulița de Toamnă, până pe la jumătatea deceniului al șaptelea al secolului trecut. Dar mai întâi este necesară o scurtă istorie.

Anii, 60 ai secolului trecut au fost foarte rodnici pentru pasionatul fotograf și etnograf Ioniță G. Andron; între altele, a contribuit la salvarea bisericii de lemn din Lechința, ca și la înființarea și la dezvoltarea într-o primă etapă a Muzeului Țării Oașului. Concomitent a cercetat și a fotografiat satele din Oaș, propunând și alcătuind documentația pentru trei rezervații etnografice, satul Cămărzana în întregime, trei ulițe din satul Bixad (Josani, de Toamnă și a Diacului) și patru case (gospodării) din satul Racșa[4]. Astfel că nu a fost deloc întâmplător că din aceste locuri a ales Andron primele monumente din care s-a reconstituit gospodăria-muzeu de pe drumul Bixadului[5], care a fost în cele din urmă nucleul actualului muzeu în aer liber din Negrești. Din Racșa s-a adus atunci casa tip secol XVIII a familiei Betea, iar din Bixad, de pe ulița de Toamnă, de la Finta Mihai a lui Onuț s-au transferat o poiată pentru oi și un coteț pentru porci, ambele datând din ultima parte a secolului al XIX-lea. Nu se pomenește nimic în anul 1963, când s-a deschis acest mic muzeu, despre vreo șură, deși într-o schiță anterioară, a unui muzeu pe care îl voia amplasat pe strada Principală (actuala stradă a Victoriei din Negrești), Andron a notat o „șură+grajd"[6], adică un tip de construcție apărut relativ recent, întâlnit deja destul de frecvent pe atunci în satele oșenești.

Fig. 2. Șura în furci din Bixad fotografiată de Ioniță G. Andron la 31 iulie 1964. Vedere frontală

Informații concludente despre șura în furci din Bixad am obținut abia începând cu anul 2008, când am putut să cercetez arhiva scrisă a lui Ioniță Andron, iar Ioan George Andron mi-a oferit fotografiile șurii.

Știm acum că au rămas de la Andron trei fotografii cu subiectul în discuție; prima, executată la 31 iulie 1964, e o imagine a șurii văzută din față (Fig. 2), a doua reprezintă o imagine luată din lateral (Fig. 3), iar în a treia apare gazda gospodăriei[7], surprins în fața vraniței cu boc, având în fundal șura și un colț dintr-o construcție din bârne, acoperită cu draniță. Ultimele două fotografii au fost realizate la 21 august 1964.

---

[2] În 1980 Muzeul Etnografic al Transilvaniei a transferat din Cămărzana o șură în furci pe tălpi; în 2002 am transferat la Muzeul Țării Oașului același tip de șură din satul Gherța Mare, iar acum mai există un exemplar tot în Cămărzana, pe ulița Chilie, la Dâmbu' Roșu, proprietar actual Paul Vasile(Văsâiu' lu' Dumitru). De altfel, o șură în furci pe tălpi pare a fi cea din fotografia color reprodusă de Focșa la pagina 248 a cărții pomenite mai se, când face descrierea gospodăriei „de nemeș" a lui Coste Mihai din Cămărzana, „Fig. 241 - Șura oilor". Se observă „tăietura" sapei din față pentru cele două porți și o ușă pe partea longitudinală.

[3] Gheorghe Focșa, *op. cit.*

[4] Informații despre viața și activitatea lui Andron în *IN MEMORIAM IONIȚĂ G. ANDRON(1917-1989)*, carte concepută și realizată de R. Vârnav, editată de Muzeul Țării Oașului, Negrești-Oaș 2012.

[5] Actuala stradă Ion Creangă din Negrești-Oaș.

[6] *Idem*, p. 167.

[7] Un expresiv portret color al lui „Moș Grigor Moișanu din Bixad" a fost reprodus în albumul lui Ioniță G. Andron, *ȚARA OAȘULUI*, Ed. Dacia 1977, fotografia 70.

Într-unul din anii următori fotografierii, șura în furci a lui Moiș Grigore, Grigoru' Moișanului de pe ulița de Toamnă din Bixad, a fost achiziționată și demontată, iar materialul lemnos a fost depozitat în curtea gospodăriei-muzeu din Negrești, alături de materialul recuperat, tot în urma strădaniilor lui Andron, de la biserica de lemn din Lechința.

Fig. 3. Șura în furci din Bixad fotografiată de Ioniță G. Andron la 21 august 1964. Vedere laterală

De la 1 ianuarie 1966 se înființează Muzeul etnografic al Țării Oașului, după ce la 31 decembrie 1964 Negreștiul fusese declarat oraș. La 17 februarie 1968 în România are loc o nouă reformă administrativă, în urma căreia orașul Negrești-Oaș și Țara Oașului intră în componența nou înființatului județ Satu Mare. La 3 martie 1968 Ioniță Andron întocmește un memoriu pe care îl înaintează noilor autorități de la Satu Mare. Propune două variante de amplasare a muzeului în aer liber (prima va fi acceptată) și mai propune o serie de obiective care urmau să fie transferate în noul muzeu. Primele sunt cele trei construcții existente în gospodăria de pe drumul Bixadului, care au și fost mutate destul de repede în noul spațiu, cel actual din strada Livezilor; urmau cele „de construit", adică „șura în furci"[8] și biserica de lemn din Lechința. Despre șura în furci din Bixad, Andron a notat în memoriu, în 1968: „materialul lemnos existent [este] depozitat la muzeu[9][subl.R.V.] Mai e nevoie de ceva material lemnos în complectare și de legături de fier."

Fig. 4. Șura în furci pe tălpi din Gherța Mare în timpul restaurării la Muzeul Țării Oașului. Anul 2002

Nu putem ști acum ce material a fost recuperat și depozitat la Negrești, dar analiza atentă a fotografiilor denotă starea foarte precară a construcției. Acoperișul din paie călcate nu mai fusese reparat de multă vreme, ultima dată completările s-au făcut, nepotrivit, cu tulpini de porumb, dar și asta cu mult timp în urmă, dovadă porțiunile mari descoperite, care vor fi dus desigur la degradarea structurii lemnoase. Astfel încât proprietarul a fost obligat să întărească cu proptele structura acoperișului; se observă în partea stângă trei lemne lungi și cel puțin cinci proptele scurte. Acestea din urmă par să sprijine ultimele două furci din stânga, ceea ce ne confirmă observația noastră din 1987, după care părțile subterane ale furcilor erau putrede și n-au putut fi recuperate în 1964, iar această situație va fi creat atunci obstacole de netrecut pentru o eventuală restaurare a șurii în furci[10] la Negrești. Constatarea este confirmată și de fotografia a doua, în care se observă că prima furcă din stânga a intrat mult în pământ, iar streașina s-a deformat.

[8] Nu cred că este vorba despre o denumire locală, oșenii numeau simplu șură orice construcție în care se prelucrau cerealele și alte produse agricole sau în care se adăposteau atelaje și unelte. Mai degrabă denumirea șură în furci va fi fost dată de Andron, eventual după discuțiile purtate cu Tancred Bănățeanu, care pe atunci venea des în Oaș și care l-a susținut în demersurile sale pentru înființarea muzeului. De la Muzeul de Artă Populară al R.P.R., condus atunci de T. Bănățeanu, mai veneau atunci pentru cercetări și achiziții muzeografii Marcela Focșa și Mircea Sfârlea. În aceeași ordine de idei mi s-a părut firesc ca șurile aflate în Cămărzana și Gherța Mare să le numesc șuri în furci pe tălpi.

[9] Se referea desigur la gospodăria-muzeu de pe drumul Bixadului.

[10] Se mai vede o grindă transversală care este sprijinită pe cununile de jos, dar rostul ei exact nu l-am putut deduce deocamdată.

De aici rezultă și o posibilă deficiență a șurilor în furci - faptul că părțile subterane ale furcilor putrezeau[11] -, constatare care a dus la apariția variantei cu furcile fixate în tălpi. Altă cauză a dispariției șurilor în furci va fi fost și reducerea prin tăiere a pădurilor de gorun (pentru fiecare șură erau necesari opt goruni masivi), lemnul folosit la majoritatea construcțiilor din gospodăria țărănească. Deși existența pădurilor de stejar s-a prelungit în Țara Oașului mai mult decât se crede îndeobște. Gheorghe Focșa, care a venit prima dată în Oaș în 1936, aflase că odinioară satele erau înconjurate de păduri de stejar, iar în cercetarea construcțiilor subliniază frecvent prezența unor elemente cioplite din goruni seculari. Faptul este confirmat și de o hartă austriacă din 1881[12]. Iar în ultima parte a secolului trecut bătrânii satelor încă mai păstrau amintirea marii păduri de stejar Tuba[13]. Rezultă că putrezirea părților subterane va fi fost principala cauză a dispariției șurilor în furci.

Fig. 5. Șura din Gherța Mare în timpul restaurării. Detaliu

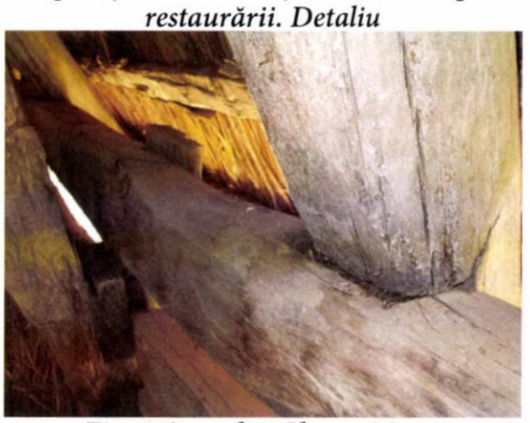

Fig. 6. Șura din Gherța Mare. Detaliu îmbinare cununa dea jos pe furcă și un corn pe cunună

Însă, dacă cele trei construcții (casa, poiata pentru oi și cotețul pentru porci) au fost transferate și reconstituite destul de rapid în actualul muzeu în aer liber, iar biserica va ajunge să fie restaurată, chiar dacă abia în 1979, materialul șurii va rămâne practic abandonat și apoi neprotejat timp de peste două decenii pe terenul de pe drumul Bixadului și se va degrada iremediabil. Încât prin 1990, când am văzut cele câteva furci care supraviețuiseră - și acestea fragmentate și fragilizate - singurul lucru pe care am reușit să-l fac a fost să realizez un desen (Fig. 1) cât mai apropiat de imaginea inițială dedusă. Nu știam atunci și nimeni din cercul meu nu a putut să-mi spună ceva despre construcția de la care proveneau acele rămășițe.

Fig. 7. Șura în furci pe tălpi din Gherța Mare la Muzeul Țării Oașului

Așa cum am menționat, în anul 2002 am descoperit în satul Gherța Mare și am adus în muzeu **o șură în furci pe tălpi**, ale cărei furci aveau aceeași formă cu cele de la șura din Bixad. În ambele cazuri furcile fuseseră confecționate din trunchiuri de stejar (gorun) bifurcate și curbate natural, cu brațul dinspre interiorul șurii mai lung. Deosebirea esențială: în timp ce *la șura din Bixad furcile*, mult mai masive și mai înalte, *fuseseră înfipte în pământ, la șura din Gherța Mare* acestea *fuseseră fixate în tălpile longitudinale ale șurii*, folosind procedeul dulgheresc numit în graiul zonei „***căței*** (cioplit în capătul furcii sau șeșului) în piuă (scobită cu dalta în talpa construcției)". Între timp am aflat că asemenea șuri în furci pe tălpi (construite separat sau cu grajd alipit) supraviețuiseră până în ultima parte a secolului trecut și în alte zone, relativ apropiate,

[11] Cum se știe procesul de putrezire este mai rapid la nivelul suprafeței solului și aici se produce desprinderea părții aeriene de partea subterană a unui lemn parțial îngropat.

[12] I. Velcea, *ȚARA OAȘULUI, Studiu de geografie fizică și economică*, Ed. Academiei R.P.R., 1964, pp. 104-105.

[13] Pădurea a început să fie exploatată sistematic după intrarea în funcțiune în 1907 a căii ferate înguste Satu Mare - Bixad.

cum ar fi zona Meseșului[14] din Sălaj și județul Szabolcs-Szatmár-Bereg[15] din Ungaria. Astfel am înțeles că șura în furci din Bixad fusese ultimul exemplar al unui tip arhaic de asemenea construcție, în timp ce șura adusă de noi în muzeul din Negrești reprezenta un tip de șură evoluat din primul.

Acum, pe baza imaginilor și informațiilor pe care le avem în primul rând de la șura în furci pe tălpi aflată la muzeul din Negrești, putem face următoarele constatări:

Șura veche, în furci fixate în pământ, din Bixad avea patru perechi de furci, câte patru pe fiecare lungime, deci opt furci în total, care susțineau toată greutatea șarpantei și acoperișului. Șura în furci pe tălpi din muzeu are tot opt furci, deci tot câte patru pe fiecare lungime, dar fiind mai subțiri, pentru a asigura rezistența necesară, au fost montate la o mai mică distanță una de alta, iar în fiecare colț al șurii s-a adăugat câte un șeș, stâlp drept cioplit în patru muchii. La această șură atât furcile, până la bifurcație, cât și șeșii din colțuri au cioplite „ghișluiturile" sau „jgheaburile" în care s-au introdus capetele ascuțite ale bârnelor care formează pereții șurii. Însă nu întotdeauna meșterii au copiat structura modelului arhaic; șurile din Cămărzana au numai câte trei perechi de furci, iar la cea de la muzeul din Cluj furcile au fost dublate cu șeși, probabil pentru a le spori rezistența.

Aceeași constatare și cu privire la modul de realizare a colțurilor șurilor în furci pe tălpi. Dacă la șura din Gherța Mare meșterii au folosit șeși (stâlpi drepți, ciopliți în patru muchii), la șura din Cămărzana aflată la Muzeul Etnografic al Transilvaniei colțurile sunt alcătuite din bârne despicate și cioplite, îmbinate „în chetori", iar la șura lui Paul Vasile din Cămărzana s-au folosit ambele soluții: sunt șeși pe colțurile din partea stângă a șurii și bârne rotunde îmbinate „în chetori"la colțurile din dreapta. Pentru colțul din stânga față explicația ar putea fi că stâlpul a fost necesar pentru a se fixa tocul ușii care a fost adăugată celor două porți (Fig. 8).

Fig.8. Șura în furci pe tălpi Paul Vasile din Cămârzana. Foto Mihaela Grigorean

Aceste colțuri formate din șeși sau din bârne încheiate în „chetori" - inovații la șurile în furci pe tălpi - ***au permis crearea structurilor care vor susține porțile***. Cum vom arăta mai departe, credem că șura în furci din Bixad nu a avut porți.

Fig. 9. Șura în furci din Gherța Mare. Detaliu de construcție. Desen de arh. Anca Bota

La amândouă șurile, fiecare dintre perechile de furci portante este legată printr-o grindă (jug) care se îmbină la șura din Gherța Mare la fiecare capăt cu brațul lung al furcii printr-un procedeu dulgheresc, legătură întărită apoi printr-un cui de lemn. Furcile susțin două perechi de cununi, prima pereche, cea de jos, fiind sprijinită pe locul unde începe bifurcația furcilor, iar a doua pe capetele grinzilor care leagă furcile. La șura din Bixad cununile susțin cinci perechi de corni (căpriori) lungi, pe care s-au prins, cu cuie lungi de lemn[16], leșturile pe care a fost clădit acoperișul din paie călcate.

[14] Ioan Augustin Goia, *Zona etnografică MESEȘ*, Ed. Sport-Turism, București-1982, pp. 89-91 și Paul Petrescu, Ioan A. Goia, *Un monument de arhitectură populară românească semnificativ pe plan european: șura pe tălpi din satul Dragu (jud. Sălaj)*, în Muzeul de Istorie și Artă Zalău, *ACTA MUSEI POROLISSENSIS*, vol. XI, Zalău 1987, pp. 679-688.

[15] Béla Gunda, *A szatmári hagymányos népi müveltség etnogeográfiai helyzete*, în *„Tanulmányok szatmár néprajzához"*, Debrecen, 1984, pp. 35-137.

[16] La fel ca la casele oșenești de secol XVIII, cuiele lungi de lemn aveau rolul de a susține stratul de paie călcate.

La șura din Gherța Mare fiecare corn se sprijină pe cununi prin câte o tăietură, făcută atât în corn, cât și în cunună; astfel cornii nu pot aluneca, chiar dacă nu ar fi prinși de cununi cu cuie de lemn (Fig. 6). E posibil ca și la șura din Bixad să se fi folosit același procedeu.

La șura din Gherța Mare lipsesc chingile de legătură ale fiecărei perechi de corni. Există numai legătura dulgherească din vârful fiecărei perechi de corni, întărită cu un cui de lemn. Nu putem ști din fotografii care a fost procedeul la șura din Bixad, dacă au existat sau nu chingile.

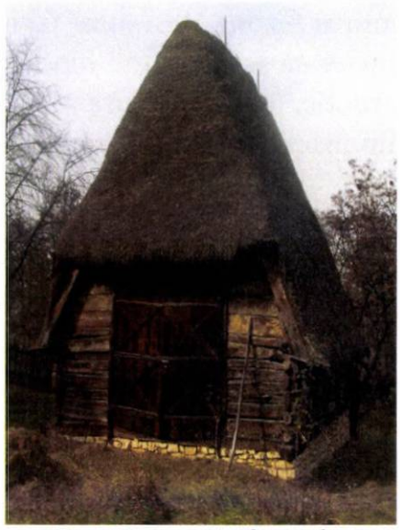

Fig. 10. Șura în furci din Cămârzana aflată la Muzeul Etnografic al Transilvaniei. Foto R. Vârnav

La ambele șuri, pentru a începe acoperișul din paie călcate, în partea de jos se confecționa o platformă, lată de aprox. un metru, alcătuită din scânduri scurte care se fixau cu capătul interior sub cununile de jos, iar mijlocul se sprijinea pe ultimul leț, cel de jos, confecționat, acesta, dintr-un lemn mai gros, cioplit în patru muchii. Această platformă nu există la șura din muzeu, care a fost acoperită cu snopi de trestie și nici la șura Paul Vasile din Cămârzana, al cărei acoperiș din paie călcate a fost înlocuit cu unul din plăci ondulate de azbociment; există însă la șura de la Muzeul Etnografic al Transilvaniei[17], care este acoperită cu paie călcate.

La ambele tipuri de șuri cornii au fost realizați prin cioplirea lemnelor în patru muchii, așa cum se proceda și la casele de secol XVIII. Cornii rotunzi de la șura din Gherța Mare par să-i fi înlocuit pe cei originali cu ocazia unei renovări ulterioare a șurii.

Unele diferențe există la construirea apelor mici ale acoperișului. La șurile în furci pe tălpi, **spațiile transversale** din fața și din spatele șurii au fost îngustate printr-o structură de șești, grinzi și bârne, pentru a se monta porțile șurii[18]. Grinda care prinde în partea de sus cei doi șești pe care sunt montate în balamale porțile șurii susține capetele cununilor de sus. Pe aceste capete de cunună a mai fost așezată o grindă, pe care se sprijină cei trei corni care formează sapa mică de la fiecare capăt al șurii.

Este greu să deduci numai după fotografii care era structura exactă a sapelor mici la dispăruta șură în furci din Bixad. Sigur este că erau tot câte trei corni la fiecare sapă mică, ale căror capete de sus se întâlneau cu capetele unite ale primei și ultimei perechi de corni lungi. Tot sigur este că cei trei corni se sprijineau jos pe o grindă transversală, care nu putea fi fixată decât pe capetele cununilor de sus. Din fotografia a doua se poate observa că prima și ultima pereche a masivelor furci portante au fost plasate foarte aproape de capetele șurii, încât ele intersectau planurile sapelor mici. Asta înseamnă că ele asigurau un sprijin puternic cununilor de sus. Și ar mai fi un element: în prima fotografie, în partea stângă se vede un corn, paralel cu ceilalți corni ai sapei mari, care nu pare să ajungă până la coama șurii. E foarte probabil că ajungea numai până la capătul cununii de sus, asigurându-i acesteia un plus de rezistență. Prin simetrie, acest fragment de corn va fi avut unul corespondent în partea dreaptă.

Așadar cercetarea comparativă a celor două tipuri de șuri care au existat în Țara Oașului - șura în furci și șura în furci pe tălpi - ne conduce spre următoarele concluzii principale: La ambele tipuri de șură s-au folosit aceleași tehnici și procedee dulgherești, iar structurile șarpantelor sunt aproape identice. Furcile au fost realizate pornind de la trunchiuri de gorun

[17] Aceeași tehnică și la casele oșenești de secol XVIII din Muzeul Țării Oașului. În linii mari tehnica de realizare a acoperișurilor din paie călcate este foarte asemănătoare cu cea de la clăile de fân.

[18] Șura din Gherța Mare nu are porți, era închisă cu două lese mari din nuiele. (Curtea casei era atât de îngustă încât trecerea cu carul(căruța) spre „ogreada" din spate era posibilă numai prin șură). Șura aflată la muzeul din Cluj are câte două porți la fiecare capăt, iar șura Paul Vasile are două porți la unul din capete și o ușă în stânga porților.

bifurcate natural, iar legarea perechilor de furci cu grinzi (juguri) este identică. Identic au fost fixate și cele două perechi de cununi, care susțin în același mod cornii (căpriorii) ce formează sapele mari ale acoperișului. Lețurile au fost fixate pe corni cu cuie lungi de lemn, care aveau rolul de a susține acoperișul din paie călcate[19]. La fel au fost construite și platformele de pe care începea clădițul paielor acoperișului.

De aici încep diferențele. La șura dispărută din Bixad întreaga structură este susținută de patru perechi de **furci fixate în pământ**. La șurile mai noi, perechile de **furci** portante (patru sau trei) au fost **fixate în tălpi de lemn**. La aceste șuri perechile de furci au fost completate la colțuri cu șeși sau structuri de bîrne încheiate în „chetori", care au permis micșorarea spațiilor de la intrare și ieșire, spații în care s-au montat porțile[20].

Comparând dimensiunile furcilor, este evidentă marea diferență de înălțime între șura în furci și șura în furci pe tălpi. O furcă de la șura din Bixad avea partea aeriană lungă de aprox. 4,50 metri, în timp ce la șura din Gherța Mare, aflată la muzeu, furca măsoară abia 2,63 metri. Chiar dacă adăugăm la aceasta grosimea tălpii pe care este fixată(24 cm), diferența rămâne enormă, în favoarea șurii vechi din Bixad. Acestea erau și înălțimile aproximative la care se montau grinzile(jugurile) care legau perechile de furci la cele două tipuri de șuri.

Șura în furci din Bixad mai avea o caracteristică, neîntâlnită la niciunul dintre celelalte tipuri de șuri din Țara Oașului: **nu avea nici pereți și nici porți**. Despre pereți sunt absolut sigur, *furcile originale* pe care le-am văzut în 1990 *nu aveau urme de „ghișluituri" („jgheaburi", în care să fi fost fixate capetele ascuțite ale bârnelor*; iar pereții ar fi trebuit să aibă peste doi metri înălțime. Pe de altă parte este greu de crezut că, înconjurați fiind de păduri, oșenii ar fi apelat la pereți din nuiele împletite, așa cum s-a întâmplat la unele șuri cu gârbe din Câmpia Transilvaniei[21]. Cât despre eventuala existență a porților: nu se observă în prima fotografie *nicio urmă a unei eventuale structuri care să le susțină*. Iar această eventuală structură nu ar fi putut fi susținută decât de prima pereche de furci și de jugul care le leagă; însă acestea erau situate spre interior, dovadă că planul lor intersecta pe la mijloc planul sapei mici. În plus streașina sapelor mici era la peste patru metri înălțime, prin urmare capetele șurii aveau niște deschideri uriașe în comparație cu cele de la șurile în furci pe tălpi.

Întrebarea care se pune în mod logic: care va fi fost scopul inițial pentru care a fost construită șura în furci? Toate informațiile confirmă ideea că în Țara Oașului suprafețele de teren arabil au fost întotdeauna foarte mici, asigurând producții de cereale la limita subzistenței. Până în prima jumătate a secolului trecut toate terenurile agricole, adică pentru pășuni, livezi și ogoare, au fost obținute cu eforturi uriașe prin defrișarea pădurilor. Iar lipsa pereților și a porților exclude folosirea lor pentru adăpostirea temporară a animalelor.

În aceste condiții cred că unele informații utile pot fi obținute pornind de la inventarierea obiectelor care se pot identifica în cele două fotografii: un car (căruță), o scară, o roabă de lemn, o cadă pentru fructe, două „scânduri de la marginea carului" rezemate, un boc (trunchi) pentru crăpat lemne (cu securea înfiptă în el și cu surcele în jur), rude (pari) ascuțite pentru vie sau pentru fasole păstăi („rude la madzăre"), o coasă, o greblă, mai mulți snopi de cânepă, două melițe, o perie pentru fuior, un buștean și o piatră mare, un clincer în fața șurii (de care este agățat numai un ol mare de lut) și câteva obiecte neidentificate[22].

[19] Sunt convins că și șura din Gherța Mare a avut inițial acoperișul din paie călcate. Acoperișul de trestie a fost făcut după o renovare a șarpantei, când trestia va fi fost mai lesne de procurat decât marea cantitate de paie de secară sau grâu necesară.

[20] La șura Paul Vasile partea din spate a fost închisă, dar spațiul porților a fost creat, apoi umplut cu bârne subțiri, diferite de cele ale pereților laterali.

[21] Pompei Mureșan, *Contribuții la studiul așezărilor și construcțiilor țărănești din Câmpia Transilvaniei*, în *„Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei"* pe anii 1965-1967, p. 182.

[22] Cu o mare probabilitate, personajul așezat la umbră în colțul din fața șurii ar putea fi Tancred Bănățeanu.

Fără a ne permite o concluzie definitivă înclinăm să credem că a fost vorba de **o construcție multifuncțională**: așadar șura în furci era un spațiu protejat de intemperii, folosit ca loc de depozitare (car, roabă, căzi pentru fructe, unelte diferite) și de desfășurare la adăpost a unor activități gospodărești (tăiatul, crăpatul lemnelor și prelucrarea lemnelor în diverse scopuri, melițatul cânepii și trasul fuioarelor prin perie). Tot aici se puteau depozita snopii și se treiera prin îmblătire puținul grâu ori secară care se cultivau pe atunci, se depozitau toamna știuleții de porumb sau pălăriile de floarea soarelui și se organizau clăcile la „desfăcat de mălai" sau la bătut „rujele" de floarea soarelui. Într-un asemenea spațiu se pregăteau și se organizau evenimente de familie cu participarea comunității[23] (ospețe de nuntă sau praznice la înmormântare).

Pare paradoxal, dar, dincolo de dimensiuni, evoluția de la șura în furci la șura în furci pe tălpi nu a însemnat și un progres din punct de vedere funcțional; datorită înălțimii furcilor și lipsei pereților, șura veche din Bixad oferea mai mult spațiu pentru depozit și lucru decât șurile în furci pe tălpi. Acestea aveau brațul curbat mai coborât (la foarte puțin peste un metru începea bifurcația) și asta reducea spațiul de depozitare și îngreuna mișcarea lucrătorilor. Poate și de aceea în Oaș aceste șuri au început să fie folosite la un moment dat pentru iernatul oilor. În schimb, la șura veche din Bixad bifurcația începea la înălțimea de 2,28 metri și, după cum se observă în prima fotografie, o cadă mare încăpea sub nivelul primei cununi.

Există cercetări asupra evoluției șurilor din Transilavania[24], care au descoperit elemente de tehnică ce au supraviețuit din epoci foarte îndepărtate (în cazul nostru furcile înfipte în pământ, folosirea formelor naturale ale lemnului, masivitatea unor elemente); în acest context șura în furci dispărută, din Bixad, reprezintă o treaptă în evoluția șurilor din Transilvania și un monument valoros de arhitectură țărănească ce ar merita să fie reconstituit într-un muzeu.

Remus Vârnav
Negrești-Oaș
e-mail: remusvarnav@yahoo.com

[23] Lenuța Bura Pop, *Fata din Cămara Zânelor*, Ediție îngrijită, note, glosar și postfață de R. Vârnav, *Note la prima parte de Stejărel Achimescu* (Canada), Carte editată de Muzeul Țării Oașului, Negrești-Oaș, 2012.

[24] Ioan Augustin Goia, *Probleme ale evoluției șurilor de îmblătit transilvănene. De la șura pe tălpi la șura cu trei gârbe*, în *„Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei"*, Editura MEDIAMIRA, 2001, pp. 107-132.

PELERINAJUL - O COMPONENTĂ A ANTROPOLOGIEI RELIGIOASE (MĂNĂSTIREA NICULA - CLUJ ŞI MĂNĂSTIRILE DIN SĂLAJ)

Olimpia MUREŞAN

Abstract: *Pilgrimage is an event that that occupies the lifes of the belivers. The pilgrimage has been and remains one of the oldest ways of religios manifestation, in terms of collective devotion. Going on pilgrimage means, first of all, to get into a sacred space where divine power has chosen to show by miracles. The role of pilgrimages was a special one in the spiritual life of the belivers; it was a living manifestation of faith.*

The oldest icons are considered to be those that represent the Virgin Mary, assigned according to tradition to Luke the Evangelist, which he painted after some revelations.

Keywords: *pilgrimage, christian, icon, prayer, cross*

O manifestare care ocupă primul loc în pietatea credincioşilor este pelerinajul. Pelerinajul a fost şi rămâne una din vechile modalităţi de manifestare a religiozităţii, din prisma devoţiunii colective, fiind relevant „în plan calitativ, datorită spiritului care îl animă, iar în plan cantitativ, prin gradul de participre şi prin imaginea pregnantă şi exteriorizată spectacular în derularea vieţii religioase"[1].

Principalele motive ale pelerinajului sunt următoarele:

- Pelerinajul este un memorial-vizual al locurilor unde s-a arătat în lume iubirea şi lucrarea minunată a lui Dumnezeu pentru oameni şi prin oameni;
- Prin pelerinaj, creştinul depăşeşte dificultăţi ale vieţii şi află în multe cazuri rezolvarea unor probleme;
- Pelerinajul este un act spiritual de mulţumire adusă lui Dumnezeu pentru binefacerile primite;
- Pelerinajul cuprinde şi un act de pocăinţă pentru păcate, fiind completat cu mărturisirea păcatelor şi rugăciuni de iertare pentru mântuirea sufletului.

A lua calea pelerinajului înseamnă în primul rând a ajunge într-un spaţiu sacru, unde puterea divină a ales să se arate prin miracole. Cele mai multe miracole au fost înfăptuite în faţa unor icoane, cunoscute ca „icoane făcătoare de minuni". Icoana a creat un fenomen religios specific pietăţii colective şi anume cultul icoanelor care este de fapt, o exprimare a emoţiei şi trăirii religioase în faţa divinităţii prezente în icoane.

Cele mai vechi icoane se consideră a fi cele care o reprezintă pe Fecioara Maria, atribuite de tradiţie Sfântului Luca evanghelistul, care le-a pictat în urma unor revelaţii. Contemplatorul icoanei este omul în rugăciune, contopit pentru o clipă cu sacrul revelat. Câteva dintre icoanele ce o reprezintă pe Fecioara Maria au fost consacrate ca „icoane făcătoare de minuni". Învăluite uneori într-o aureolă de legendă, dar mereu privite cu multă speranţă, icoanele făcătoare de

[1] Doru Radosav, *Sentimentul religios la români*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1997, p. 162.

minuni în general, dar ale Maicii Domnului, în special, au atras de când este creștinismul, credincioșii la rugăciune. De-a lungul timpului, Maica Domnului și-a arătat din plin iubirea și mila sa față de oameni, împlinindu-le cererile făcute înaintea icoanelor ce o înfățișează. De fiecare dată când omul a mers cu inima zdrobită în fața chipului ei așezat în biserici sau mănăstiri, rugăciunea a primit un răspuns. Iar dacă necazul a fost șters din viața omului în mod miraculos, atunci icoana în fața căreia s-a rugat omul a devenit făcătoare de minuni: *Maica Domnului face minuni da vestea mere că icona îi făcătore de minuni. Da, să pote spune pă drept așe, dacă astfel credința omului îi mai puternică când știi că în fața acelei icone i să ascultă rugăciunea*[2].

Credincioșii știu că prin intermediul icoanelor sunt în permanentă legătură cu Dumnezeu și cu sfinții pictați în ele. Unele icoane sunt vindecătoare de boli sau izgonitoare de duhuri necurate, iar altele aducătoare de ploi binecuvântate. Fără îndoială, toate icoanele sunt făcătoare de minuni și ajutătoare credincioșilor însă unele poartă o harismă specială pe care o simte numai cel ce se roagă mult și cu lacrimi în fața sfintelor icoane. N-am putea spune care dintre icoanele Maicii Domnului existente la noi în țară este mai „făcătoare de minuni", sunt foarte multe.

Din vremuri străvechi, oamenii se adună în număr mare în jurul locurilor sfinte convinși fiind că Dumnezeu poate fi întâlnit peste tot, dar că prezența Lui s-a arătat mai cu tărie în unele locuri. Un astfel de loc este mănăstirea Nicula, unde icoana făcătoare de minuni a Maicii Domnului adună de peste trei sute de ani, mii de credincioși[3].

Acum trei sute de ani, icoana a lăcrimat, iar „vestea acestei minuni s-a răspândit ca fulgerul în întreg satul precum și în comunele din împrejurimi"

Icoana, pictată în a doua jumătate a secolului al XVII-lea de preotul Luca din Iclod[4] și donată de nobilul Ion Cupșa bisericii din Nicula, la data de 15 februarie 1699 a lăcrimat timp de douăzeci și șase de zile, cu mici întreruperi. Legendele privitoare la Icoana Maicii Domnului de la Nicula conțin câteva elemente ale adevărului istoric, dar ele relevă cu precădere aspecte supranaturale, miraculoase referitoare la originea icoanei și la stabilirea ei în acest loc:

Era on vecin de aici de la noi, din Bobota, Danciu Ioan, o făcut armata la Gherla, o fost cu compania acolo la mănăstire și le-o spus că on om ara cu boii pă câmp lângă mănăstire și o aflat o icoană. El o dus acasă. A doua zî icoana o aflat tăt acolo, până o dus la mănăstire la Nicula, acolo o stat. Era o butură de măr și pă aceie sta icoana, oricâți o încercat să o ieie de acolo n-o putut nicicum și astăzi îi butura acolo[5].

Așe am auzât spunându-să că, on om o ascuns icona în zâdu casei, în dreptu ferești. Apoi, omu tare rău s-o îmbolnăvit și o scos icona și o îngropat în pădure, lângă o ciutrucă. O aflat on om care o mărs după lemne. După ce o aflat, o fost dusă la Gherla, da icona o fujit înapoi păstă dealuri și din zece-n tece metri picurau picuri de sânje din ie. Acolo s-o făcut răstigniri pă dealuri, unde o fost picurii de sânje. Icona o zburat la Nicula și on om care era pă câmp cu boii o dat cu zbiciu s-o lovească și icona o sânjerat iară. Pă omu ala zâce că l-o mâncat viermii de viu pântu ce o făcut[6].

Acolo, unde-i amu mănăstirea o căzut icona din cer. Bărbatu mneu o lucrat la Episcopie la Cluj și acolo o dus icoana care o pticat din cer. Pă mine m-o lăsat să mă duc pântu Volinaș, coptilu aiesta beteag, să mă rog pântu el, îi tătă zdrănțuită, io o-am văzut. Icona di la Nicula îi făcută după icona asta care o pticat din cer. Mi-o luat niște fire de alea pântu prunc. Îi veche, veche și pă marjină tătă-i zdrănțuită, șiruită. Cum meri cătă mănăstire, din loc în loc îi cruce, tăt la 30, 40 de metri, s-o făcut, unde o obosât icona și o stat în loc, acolo s-o făcut cruce. Acolo o fost o fată care

[2] Inf. Morar Lucreția, n. 1949, Mesteacănu, Sălaj, 2018.

[3] Ion Apostol Popescu, *Arta icoanelor pe sticlă de la Nicula*, Ed. Tineretului, 1969, p. 20.

[4] Padea. I, *Mănăstirea Nicula*, Ed. Mănăstirii Nicula, 1995, *passim*.

[5] Inf. Rațiu Floare, n. 1932, Bobota, Sălaj, 2018.

[6] Inf. Țurcaș Emilia, n. 1932, Meseșenii de Jos, Sălaj, 2017.

n-o vorbit .On preot o avut o fată care o murit şi atunci fata asta mută o arătat să să ducă acolo sus pă deal că acolo a afla unde o fost dusă fata ceie care o murit şi i-o spus la preot să margă acolo şi să facă o cruce. În locu acela o pticat icona din cer şi o lua preotu de acolo şi iară acolo mere şi o zâs că acolo să facă o mănăstire, atunci o vorbit fata şi acolo în deal să facă mânăstirea unde o pticat icoana. Acolo măr oamini şi să roagă şi pântu necazuri şi pântu bucurii[7].

„Dulcele sărut", icoana Maicii Domnului făcătoare de minuni de la mănăstirea Strâmba, este considerată sora geamănă a celei de la Nicula, pictată tot de Luca din Iclod în jurul anului 1673 şi dăruită de boierul Ciachi din Gârbou, mănăstirii. Credincioşii au numit-o „Dulcele sărut", fiindcă Pruncul Iisus îşi atinge obrazul de cel al Maicii Sale, într-un sărut abia schiţat. Icoana a săvârşit multe minuni, multe vindecări miraculoase dar mai ales întoarcerea oamenilor la credinţă şi aduce în pelerinaje mulţimi de creştini.

Toate legendele insistă asupra voinţei divine în stabilirea locului de aşezare a mănăstirii şi subliniază pedepsele date celor care s-au opus acestui lucru sau ar fi adus vreun prejudiciu obiectului sacru pe care îl adăposteşte. Unele din legendele referitoare locului de statornicie a icoanei apar şi în cântecele (pricesnele) dedicate Maicii Sfinte: Între noi te-ai aşezat/ La Nicula-n loc curat/ Ai venit într-o pădure/ Şi ţi-ai făcut mănăstire![8]

Pelerinajul, ca moment exemplar al devoţiunii, presupune un timp cultic, un loc sacral şi un ritm al procesiunii pe care o generează, dar mai ales o finalitate, care de cele mai multe ori ţine de dorinţa unei recalibrări a umanului cu sacru[9]. Cea mai mare parte a pelerinajelor sunt performate pentru restabilirea sănătăţii sau pentru vindecarea trupului sau a minţii.

Pentru credincioşii din Sălaj, Catedrala „Adormirii Maicii Domnului" din Zalău, „mănăstirea" cum a fost denumită mult timp, a fost primul loc din Sălaj unde mergeau în pelerinaj.

Începând cu 1935, după construcţia bisericii „Adormirea Maicii Domnului", credincioşii greco-catolici din toate colţurile judeţului Sălaj au pornit în pelerinaj spre Zalău. Numărul credincioşilor era atât de mare încât la trecerile prin mulţime a preotului, cu cădelniţa, abia putea să străbată. A fost primul, dintr-un lung şir de pelerinaje, pe care noroadele le făceau, anual, de Sfântă Mărie, la catedrala din centrul oraşului. Tradiţia acestui demers creştin a fost întreruptă în anii grei ai celui de-al doilea Război Mondial şi reluată după încheierea războiului. Deşi nu au mai avut amploarea pelerinajelor de dinainte, ele au continuat în ciuda interdicţiilor noii puteri comuniste[10]. Deşi la lăcaşul de cult nu exista viaţă monahală, credincioşii îi spuneau „mănăstire", lucru evidenţiat şi într-o cântare religioasă a vremii: „În Zălau, la mănăstire, merg noroade să se-nchine/În Zălau, la mănăstire, vin noroade la sfinţire".

Rolul pelerinajelor era unul deosebit în viaţa spirituală a credincioşilor; era o manifestare vie a credinţei. Credincioşii porneau la drum cu rugăciuni şi cu cântece mariane, având o mare credinţă şi speranţă în ajutorul Maicii Domnului. Tanti Terezia din Giurtelecu Şimleului îşi aminteşte cu drag de acele vremuri: *Merem noroade multe, de cu seara, în ajun de Sfântă Mărie. În tăt anu am fost cu maica la Zalău, la „Adormirea Maicii Domnului". Mai mult femei şi tineret. Avem o femeie mai bătrână, Rusoia, aceie mere cu noi şi făcem rozaru pă drum, zâcem tare rugăciunile, tăţi. Când trecem pă lângă o răstignire, acolo ne oprem şi făcem sămnu crucii şi zâcem: Crucii tale ne închinăm, Cristoase! Ne punem în jerunţi, ne închinam de tri ori şi merem mai departe. Cântam cântările alea cu Maica Sfântă. După ce ajunjem, înconjuram biserica cântând. Tătă biserica, tătă curtea eru pline de oameni, care îşi petreceau acolo noaptea. Unii dormeau, alţii moţăiau, alţii cântau. Erau atât de mulţi, că nu aveai cum să intri în biserică*[11].

---

[7] Inf. Pop Lucreţia, n. 1944, Zimbor, Sălaj, 2019.

[8] Irineu Bistriţeanu, episcop vicar, *Icoana de la Nicula,* 1994, p. 59

[9] Camelia, Burghele, *Cămaşa ciumii. Note pentru o antropologie a sănătăţii,* Ed. Paideia, Bucureşti, 2003, p. 293.

[10] Vasile Rus, *Biserica „Adormirii Maicii Domnului"*, în Zalău, cultură şi spiritualitate, Ed. Porolissum, 2013, p. 62.

[11] Inf. Jula Terezia, n.1946, Sighetu Silvaniei, Sălaj, 2018.

Pentru majoritatea sălăjenilor, credința era parte componentă a vieții lor, însă instaurarea regimului comunist, cu regulile lui stricte și ostile față de religie și biserică, nu a putut să înfrâneze tradiția pelerinajelor. Credincioșii sălăjeni nu au renunțat la procesiunea religioasă, ignorând solicitările Partidului Comunist de a se dedica muncii, și nu rugăciunii, în această zi de sărbătoare creștinească. *Mii de oameni veneau cântând, pe jos, pe căi lăturalnice, prin păduri, să nu-i vadă Miliția ori activiștii de partid, că îi opreau. Nu o dată s-a întâmplat ca noroadele să fie oprite pă traseu de către comuniști pentru a fi criticate că au lăsat munca pe plan secundar. Nu-i putea întoarce din drum, pentru că erau prea mulți pelerini*[12].

Dacă tradiția pelerinajelor la „Mănăstirea" din Zălau a supraviețuit prigoanei comuniste, redobândirea libertății religioase după Revoluția din 1989 a pus punct acestui obicei creștin de a merge în pelerinaj la „Mănăstire" și asta pentru că, credincioșii s-au reorientat către mănăstirile construite în Sălaj în anii ce au urmat: Strâmba, Bic, Bobota dar mai ales la Nicula.

Pelerinajele închinate Fecioarei Maria sunt cea mai populară formă de devoțiune închinată Mariei, deoarece în credința populară ea nu e un personaj din trecut ci o prezență vie, care ascultă rugăciunile celor aflați în nevoi și intervine activ în viața lor.

Pelerinajul la mănăstirea Nicula, pe 15 august și închinarea la icoana făcătoare de minuni a Maicii Sfinte este cunoscut ca fiind ca cel mai mare pelerinaj din Ardeal. Drumul este făcut pe jos, „călătorie trudnică", cu etalarea însemnelor creștine, „prapori și icoane"[13]. *„La Nicula merem pă jos, că dacă meri pă jos îi mai primit, că te-ai jertfit, iară Maica Domnului așteaptă să te jertfești pentru păcate. Amu mărg cu trenu, cu mașinile"*[14]. Drumul este intens pregătit, toți cei care vor să facă acest act de penitență postesc, citesc rugăciuni dedicate Maicii Domnului, învață *pricesne* (cântări dedicate Maicii Sfinte) și încearcă să-și însușească toate regulile impuse de efectuarea unui pelerinaj de la cei mai în vârstă sau de la cei care au mai făcut pelerinaje.

Pentru cel care își pune în gând să facă drumul la mănăstire este foarte importantă conștientizarea scopului călătoriei: ispășirea păcatelor, vindecarea de boli, împlinirea unei dorințe sau mulțumirea pentru binefacerile primite: *Cu ce gând te ducei, ala să împline*[15]. Astfel, a te porni la drum este un legământ, înseamnă că, cel care pleacă în pelerinaj, vrea să schimbe ceva în viața sa, este un act profund liber. Condiția esențială care dă sens sacrificiului este credința nestrămutată în puterea și ajutorul Maicii Domnului: *Dacă nu meri cu credință, mai bine stai acasă*[16].

Procesiunea începe de cele mai multe ori, la biserica din sat, unde pelerinii, împreună cu alți credincioși și preotul, fac rugăciuni invocând bunăvoința lui Dumnezeu și protecția Maicii Domnului, o „rugăciune profundă" pentru „creșterea în duh": *Era o rugăciune pă care o zâcem înainte de a porni la drum, nu știu cum îi zâce, da era așe: „Doamne, Iisuse Hristoase, Dumnezeul nostru, Cel ce ești calea, adevărul și viața și ai călătorit împreună cu sluga ta Iosif, precum și cu cei doi ucenici care au mers la Emaus, Însuți, Stăpâne, călătorește și cu mine robul tau, binecuvântându-mi drumul. Trimete-mi și mie înger păzitor ca lui Tobie, ca să-mi fie povățuitor și păzitor și să mă ferească nevătămat de toată reaua întâmplare. Și, astfel, cu pace, sănătate și bună sporire, să mă întorc întru ale mele și toată viața mea să preamăresc preacinstitul și de mare cuviință numele Tau, al Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh. Amin*[17].

Rugăciunea este tovarășul nedespărțit de drum al pelerinului în căutarea lui Dumnezeu iar vizitarea locurilor sfinte este una din cauzele rugaciunii profunde a pelerinului. Rugăciunea pelerinului este, în primul rând una de laudă, fiecare pas îl duce spre Dumnezeu, pelerinul îl caută pe Dumnezeu în orice lucru.

[12] Inf. Rat Vasile, n. 1954, Bobota, Sălaj, 2018.

[13] D., *op. cit.*, p.231.

[14] Inf. Lupșe Veronica, n. 1938, Solona, Sălaj, 2018.

[15] Inf. Rat Floare, n. 1932, Bobota, Sălaj, 2018.

[16] *Idem.*

[17] Inf. Iuhoș Reghina, n. 1931, Bobota, Sălaj, 2019.

Apoi, norodul format pentru plecarea în pelerinaj, pornește la drum, cântând pricesne dedicate Maicii Sfinte, cu crucea în față, dusă de feciori, urmați de fete și femei, ca o formă de cinstire adusă Maicii Domnului, urmați de cei mai în vârstă. Creștinul, nu pleacă la drum fără „merinde în traistă" (pâine, ceapă, sare), cuțit, lucruri nu numai necesare dar și protectoare[18].

Atunci ne adunam la beserică care vroiem să merem cu o săptămână înainte. Io am fost de 13 ori în pelerinaj la Nicula. Era norod demult, amu mărg cu trenu, cu mașini. Vineu 3, 4 bărbați mai bătrâni cu noi. Ne băgam car cu cai și ne strânjem fete mai tinere, ne făcem vărzare cu prune, cu curechi, cu cartofi, ne punem merinde. Ne punem și sclănină cu noi da nu mâncam de dulce, ne punem să avem pă când ne întorcem, pă când vinem înapoi, atunci mâncam. Ne punem pepini, ne punem roșii, ardei. Eram căte 40-50 înt-on norod numa din Bobota, apoi mai erau aprope pă atâția din Derșida, din satu vecin, da separat de noi. Când plecam, ne adunam tăți la beserică, ne făce popa binecuvântarea și pornem[19].

De regulă, drumul se parcurge în 4 zile spre mănăstire și 3 la întoarcerea spre casă. Se parcurge același traseu în fiecare an (exemplu norodul din Bobota) și se respectau aceleași popasuri, orice abatere de la calea știută și rânduită putând aduce nenorociri ori neajunsuri pelerinilor: *Când merem în colo merem 4 zâle pă jos, avem tare bune locuințe în care ne prime. Ave șură cu paie, cu fân, acolo ne culcam. Ne ducem câte o pătură cu noi și cu aceie ne învălem sau când stătem jos la umbră să ne hodinim. De fiecare dată tăt la aceleași case înnoptam și acuma care mărg, tăt acolo să opresc. Care mai trăiesc mai întreabă de noi*[20].

La dus și la întors, pelerini se roagă și cântă. Bisericile întâlnite în drum sunt îndemnuri la rugăciune iar toate troițele (răstignirile) pe lângă care trec sunt cinstite prin închinarea crucii de trei ori și rugăciunea scurtă: *Crucii tale ne închinăm, Cristoase/ Și sfântă învierea ta/ O lăudăm și o mărim!.* Dacă pe drum se întâlneau două noroade, crucile se închină de trei ori, ca o cinstire a jertfei pelerinilor.

Fiecare moment al zilei este marcat de rugăciunile potrivite: rugăciuni de dimineață, de seară, Acatistele maicii Domnului, Rozarul, cu cele trei stări: de mărire, de durere și de bucurie, seara se face Paraclisul, Calea crucii cu suferințele lui Isus, pelerinii comparând suferințele lui Isus cu suferințele îndurate pe drum. Sunt făcute și rugăciuni pentru cei rămași acasă și pentru cei grav bolnavi: *Ducem cruce cu noi, cam de 2 metri, aceie o duceu bărbații și feciorii. Merem tăt cântând și rugându-ne. Tare mare căldură era pă timpurile alea și bărbații aceie mai bătrâni zâceu să ne sculăm pă la 4 demineața și să merem până pă la 9 până nu să încălzește. Când să încălze, ne trăjem pă șanțuri, pă la umbră și până pă la 6 după-mniazăz stătem acolo la umbră și ne tăt rugam, apoi pornem iară când să mai lăsau umbrile. Aveu bărbații cărți de rugăciuni și noi știem Tată nost, Născătore. Îs tare faine pricesnile, tăt drumul cântam:*

Nu lăsa, Măicuță,
Să pierim pe cale,
Că noi suntem fii
Lacrimilor tale...
Sau Roagă-te la Fiul Tău
Să ne tămădești de rău.
Sănătate să ne dai
Ca să te cântăm ca-n rai!

Fiecare în lumea asta are un năcaz la suflet, pântu ace merem. Io, de când am fost de 9 ai, mi s-o aruncat aicea la ureche o bubă și oriunde m-o dus părinții la doctor nu s-o vindecat. Era mare buba și tăt curje, nu putem umbla legată napoi ca alte fete, avem tăt timpu o fașe legată. Pă când am vint, eram și io legată napoi și n-o mai curs, ție îți mulțumesc Tată Ceresc. După mai

[18] Ivan Evseev, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Ed. Amacord, Timișoara, 1998.
[19] Inf. Iuhoș Reghina, n. 1931, Bobota, Sălaj, 2019.
[20] *Idem.*

mulți ai după ce m-am tăt rugat la iconă m-am vindecat, s-o desumflat și s-o uscat. Altu o avut altu năcaz, fiecare o avut ceva[21].

După ce ajunge la mănăstire, norodul înconjoară biserica de trei ori, pe coate și pe genunchi, apoi intră în biserică și se închină la icoana făcătoare de minuni. În credința oamenilor, nu oricine poate să se apropie de icoană, doar cei cu sufletul curat: *Merem la sfânta iconă, devreme, să nu mă împingă nime, când ajunjem demineața așe iera de veselă și după ce să aduna lumea gânești că să întrista*[22]. *Mi-o povestit măicuța, că demult, când o fost tânără, la o fată, când o mărs să țuce icona, i-o rămas cozăle liptite de iconă, că n-o fost fată fecioră*[23].

Apoi, fiecare pelerin, caută să îndeplinească sarcinile pentru care a venit: spovedania, împărtășania și participarea la slujbe: sfânta liturghie, maslu și dezlegările Sfântului Vasile. Fiecare norod încearcă să stea grupat pentru a nu se rătăci niciun pelerin de grup.

La Nicula ajunjem cu o zî înainte de Sfântă Mărie și avem o casă unde merem de prima dată. Acolo ne spălam, ne pieptănam, ne schimbam cu alte haine și urcam sus la mănăstire. Acolo înconjuram beserica și amu văd norodile cum înconjurau biserica în cote și în jerunți de năcazu pă care îl ave și păcate. Așe îi și cântarea: ajută-ne, Măicuță, să mai venim la tine și să-ți putem mai spune, năcazu pă care-l avem! Nu știu cum vuje așe. Care vroie să și spovede. Două zâle cât stătem acolo numa ne tăt rugam, erau atâția preoți de nu-i putei număra și atâta lume, cât vedei cu ochii. Așe ne cunoștem care eram din Bobota după crucea ceie că era scris pă ie Bobota, altfel nu ne aflam în veci unu pă altu. Fiecare norod stăte așe grupat pă sat, stătem pă iarbă pă o pătură. Mâncam din straiță acolo[24].

În ziua de 15 august, spre seară, pelerinii fac cale întoarsă cu credința în suflet că, drumul și jertfa lor n-a fost în zadar. La plecarea de la mănăstire, cântecele intonate conțin mulțumiri aduse Maicii Domnului pentru binefacerile acordate pe timpul ședерii la mănăstire:

Maică, tu ne-ai ajutat
De-am făcut ce ni s-a dat
Ne-am ușurat sufletul
Ne-am îndreptat umbletul
Încălziți de-a ta iubire,
Noi plecăm din mănăstire[25].

La întoarcere, se parcurge același traseu. Când norodul ajunge la intrarea în sat, se trag clopotele iar procesiunea se încheie tot la biserica din sat unde pelerinii sunt așteptați de comunitatea de credincioși. Crucea, care pe tot parcursul călătoriei s-a aflat în fruntea norodului, este închinată Maicii Sfinte și se aduc rugăciuni de mulțumire.

Înapoi vinem în tri zâle și avem tri căși în care ne aștepta cu mâncare: mâncăruri bune, carne prăjită, cartofi gătați. Când ne apropiem de Bobota, la beserică să strânje alt norod și vine înaintea nostră, până pă la Sărmășag. Vine cu prapori, cu cruce, vine tineret. Când vinem, așe era o bucurie pă șosea, să strânje atâta lume de numa și la fiecare răstignire ne oprem și zâcem on Tată Nost și o Născătore. Tare m-am năcăjit că n-am mai putut mere, aprope de 30 de ani n-am mai fost[26].

Fie că este făcut din devoțiune, fie că reprezintă un canon, pelerinajul aduce „o aprofundare a vieții creștine, spirituale, personale, prin drumul parcurs și, apoi, ajuns la destinație, prin rugăciunea comună și prin meditație"[27].

[21] Inf. Iuhoș Reghina, n. 1931, Bobota, Sălaj, 2019.
[22] Inf. Sălăjean Carolina, n. 1935, Solona, Sălaj, 2018.
[23] Inf. Rațiu Floare, n. 1932, Bobota, Sălaj, 2018.
[24] Inf. Iuhoș Reghina, n. 1931, Bobota, Sălaj, 2019.
[25] I. Bistrițeanu, op. cit., p. 56.
[26] Inf. Iuhoș Reghina, n. 1931, Bobota, Sălaj, 2019.
[27] D. Radosav, op. cit., p. 226.

Aşa cum am amintit, cele mai multe pelerinaje, „noroade" formate din satele din Sălaj se făceau la Nicula, ca mai apoi, pelerinii să se îndrepte şi spre mănăstirile din Sălaj: Strâmba, Bic, Bobota sau Sfânta Treime.

Când eram coptil merem la Nicula, am fost la Nicula mult, pă jos. Înainte de a porni merem la biserică şi ne făce preotu o slujbă, ne dăde binecuvântare şi apoi plecam.

Ne arăduiem cu tri zâle mai înainte, a patra zî stam acolo, merem la iconă, înconjuram biserica în jerunţi, pântu tăt ce ai avut pă suflet, de câte ori ai putut, de păcate o avut. Ne rugam, erau popi mulţi şi călugăti, ne spunem năcazurile, fiecare pântu ce o vinit. În zâua de Sfântă Mărie stătem până să găta slujba, apoi ne arăduiem napoi. Pă drum, rămânem în anumite locuri, pân sate pă la oamini, ne primeu, durnem în podu şurii, pă fân. Înt-on an, am mărs mai mulţi, noi eram tri surori, erau oamini care ne primeu tăt anu. Ne dăde de mâncare păsulă verde şi curechi de post. Drumu ăla până la mănăstire, fiecare cu ce gând s-o dus s-o împlinit. Merem mulţi de aici din sat, eram 50-60 de persoane, merem pă jos, păstă 150 de km, când ajunjem acasă, avem pticioarile umflate. Pă drum ne întâlnem şi cu alte norode. Pă unde trecem pân sate ne ieşeu înainte şi să lipteu de noi. Nu mâncam numa de post, ne punem cu noi vărzare, cine ne aştepta cu mâncare ne făce de post. Avem opinci încreţâte din piele în pticioare. Era on om aici care ne făce opinci încreţâte. Merem tăt cântând pricesne şi zâcând rugăciuni: Rozaru şi Paraclisu. În fruntea norodului era crucea. Odată ştiu că am fost şi nu ne-o lăsat miliţia să merem, în 1985. Ne-o întors din drum, am vinit napoi şi iară am mărs, pân pădure, am trecut pân văi, da tăt ne-am dus şi de nu ne-o lăsat. Ne-am întâlnit pă drum cu oamini cu suflet şi ne-o dus până înt-on loc cu caru, apoi de acolo alţii, până în alt loc, până am ajuns, tăt pân păduri. După ce ajunjem la mănăstire, pă 14, fiecare îşi făce canonu pântu care s-o dus. Cu ce gând te ducei, ala să împline. O dată când am mărs, pă omu mneu l-o fost ţâpată di la baie (mină), am fost 7 persoane în familie. O vinit acasă, era tare necăjit. O vinit on văr care lucra pă la Arad şi o zâs să margă cu el acolo la lucru să trimată bani. El s-o suit pă tren cătă Arad şi io sara am pornit cătă Nicula, cu ala gând să deie Dumnezo să vie cătă casă. N-am ajuns bine la Nicula că o fost o femeie şi mi-o spus că n-o avut stare şi o vinit acasă. Pă când am vinit acasă era şi el acasă. După ace m-am dus la Gostat şi i-am făcut şi lui grupă de vaci, să lucre. Nu uit în veci lucru aiesta. Noptea, înainte de Sf. Mărie să făce slujba lui Vasile cel Mare, să făce slujbă pântu cei îndrăciţi, am văzut cum o ieşit satana din oamini. Apoi di la 6 demineaţa până la 8 era utrenia şi di la 8 până la 12 era slujba mare de Sfântă Mărie. După slujbă, mai stătem on ptic, ne hodinem, mâncam acolo în sat, la Nicula, acolo ne dădeu de mâncare şi apoi ne arăduiem cătă casă.

Era iconă cu Maica Domnului făcătoare de minuni. Care să apropie tare de iconă, aşe plânje Maica Sfântă, îi curje lacrămnile pă obraz. Cine are on năcaz şi să rogă la iconă cu tăt sufletu i să împlineşte. O fină de-a me n-o văzut cu ochii, era săracă, n-o avut bani să margă la doctor şi o zâs că merje la Nicula. Cum o ajuns acolo şi s-o rugat la iconă o văzut. Să lăsa bani la icoană. Care cu ce gând o mărs, i s-o împlinit. Fiecare are năcazuri, de tăt felu, pelerinaju la mănăstire păntu alea să face. Dacă aş pute şi amu m-aş duce la Nicula. Cei care mereu cu norodu mai multe erau femei şi bărbaţi, da mai puţâni. Şi amu mărg tinerii la Nicula de aici din Bobota[28].

Io de vreo 20 de ori am fost la Nicula în pelerinaj. Merem pă jos până la Huedin şi de acolo luam trenu până în Gherla şi de acolo pă jos iară până la Nicula, merem câteva femei, 10, 15 femei. Pă tren avem carte şi cântam cântecile Maicii Domnului. Nu mâncam pă drum până ajunjem acolo. Mă spovedem, mă cuminecam acolo la mănăstire. Înconjuram bisericuţa veche în cote şi jerunţi ca o jertfă, mai ales dacă ai ceva probleme, dacă ai pă cineva bolnav. Tătă noptea stătem la slujbă. După ce să înconjura biserica ce mare cu icona, era slujba Sfântului Vasile. Odată, am văzut acolo, când strope părintele cu apă sfinţâtă, on om atâta o zbierat de numa. După on an sau doi apoi l-am văzut bine pă omu ala. Apoi ne culcam acolo pă jos. La 5 demineaţa începe

[28] Inf. Raţ Floare, n. 1932, Bobota, Sălaj, 2018.

maslu pântu bolnavi. Erau 7 popi, ducem ulei și îl sfințe. După ce să găta maslu începe slujba. După ce să termina slujba spune predica Bartolomeu Anania apoi ne arăduiem cătă casă. Lumea stăte la iconă, am stat o dată de sara până demineaţă să ajung la iconă. Icona aceie o plâns. Amu, de câțiva ani merem cu autobuz până acolo. Am fost în pelerinaj și la Bârsana, la Bic, la Strâmba și la Arsenie Boca, da numa la Nicula să mere așe, pă jos, era tare fain[29].

Io îs de 34 de ani văduvă, m-am dus la sfânta mănăstire la Nicula de 12 ani de când o murit mama, până o murit Bartolomeu Anania. Merem la sfânta iconă, devreme să nu mă împingă nime, când ajunjem demineaţa așe iera de veselă și după ce să aduna lumea gânești că să întrista. În timpul războiul zâce că o plâns, că să omore lumea. Îs născută pă 12 august și de Sfântă Mărie m-o botezat, nu știu di ce nu mi-o pus numile Mărie, să pune după neamuri. I-os născută catolică, catolică-s botezată și catolică îs cununată și așe-mi zâc rugăciunile. Popa zâce Domne miluiește! Io zâc: Domne îndură-te spre noi![30]

Aici la noi la Buciumi la biserică, de Sfântă Mărie era mare strânsură. Vineu tare mulți, di pă tăte satile aieste, îi biserică mare, să adunau mai mulți preoți și să sfințe și era slujbă mare să făceu și sara rugăciuni până noptea târzâu și demineaţă iară, vine atâta lume ca și cum mărg la Nicula. Și de aici din satile astea mere norod la mănăstire la Nicula, aici le dăm mâncare, nu dorm aici, anu trecut o durmit aici, în alt an în Stârci sau în Drag. Îi tare bine să faci jertfa asta, să merji pă jos la Nicula, o mătușe de-a me o mărs de 32 de ori la Nicula pă jos, o mărs și o vinit, da și morte ușoră o avut, în 2 săptămâni o fost gata, n-o chinuit, și-o făcut o jertfă înaintea lui Dumnezo.

Acolo este iconă făcătoare de minuni, care s-o rugat la ie o primit vindecare. Am o vecină și de două ori pă lună mere la mănăstire la Nicula, acolo să pote ruga din suflet. Ie mi-o spus, cum tăt mere că o văzut multe minuni. Mi-o spus că o mărs una cu bărbatu-său. El o zâs că nu intră în beserică că nu crede, o dus numa pă ie că era bolnavă. Până la urmă i-o spus preotu de acolo, lasă că o să vină și el și până la urmă s-o dus. I-o spus preotu: tu ești mai bolnav ca și ie, da, dacă te-ai întors și ai vinit, Dumezo o să te vindece. Și o scăpat amândoi de boală, de atunci tăt mărg amândoi la Nicula.

Am avut iară băiatu unei verișoare care s-o îmbetejit rău, adică nu pute sta nime lângă el, pă nime nu suporta nici pă ai lui, numa sângur și o mărs la cineva cu el și ala i-o spus să margă cât mai repede cu el la mănăstiri, la Frăsineni, îi mănăstire de călugări. L-o dus on vor de-a lui și o tăt făcut rugăciuni pă el zî de zî, ciup de apă era, numa trămura și să prinde de hanile călugărilor. După on timp, o zâs: duceți-l acasă, da o să-i fie foarte rău și ala care i-o făcut pă el o să moră până la Crăciun. L-o adus acasă, da cum o ajuns o fujit, l-o tăt cotat și l-o aflat înt-o mănăstire lângă Oradea, acolo stăte și să ruga. El o fost bine înainte, o fost în servici, o fost cu el pă la doctori, păstă tă, da nu i-o aflat mnică. I-o făcut maslu în casă, le-o fost rău la tăți, o fost făcută pă tătă familia. În zâua când o murit femeie care le-o făcut, stăte mai sus de ei, o mărs la iei să-i deie 5 lei împrumut, nu i-o dat, că i-o spus de acolo, cât facem rugăciuni să nu dați mnică la nime din casă. Atâta o insistat să-i deie orice, da nu i-o dat. Cum o ajuns acasă o murit și el și-o revenit da să tăt rogă mult. Numa cu rugăciuni și post o scăpat, acolo să fac rugăciuni încontinu[31].

De Sfântă Mărie, de aici di la noi din Băbiu să mere la Buciumi la biserică, s-o mărs până după Revoluție. De aci nu s-o mărs la Nicula, era departe. Am fost și io, că tata era din Poic, merem pă jos. Io am mărs numa pă zâua de Sfântă Mărie, erau femei de aicia care mereu noptea la slujbă. Atâta lume mere[32].

[29] Inf. Antal Lenuța, n. 1942, Fildu de Mijloc, Sălaj, 2018.
[30] Inf. Sălăjan Carolina, n. 1935, Solona, Sălaj, 2018.
[31] Inf. Demle Viorica, n. 1949, Buciumi, Sălaj 2018.
[32] Inf. Brândaș Silvia, n. 1936, Băbiu, Sălaj, 2018.

Şi amu mărg di la noi din sat cu norod, pă jos la mănăstire la Bic, cu cruciţa înainte. Să mere de după masa, înainte de Sf. Mărie, noptea să stă la slujbă şi a doua zî să întorc[33].

La mănăstire la Nicula, numa amu din democraţie să mere, înainte nu s-o mărs, că o fost preoţii preoţi demult. O fost on popă în Hild de Mnijloc, Mitru, ala tare fain să ştie ruga şi aci on băiat în vecini deodată cu noi, era paralizat, nu pute umbla. L-o dus de tri ori sara la rugăciuni la părintile Mitru în braţă şi a treia oară şi-o revenit. Atunci nu să mere pă la atâtea mănăstiri că erau preoţii preoţi. Io nu cred nici în preoţi, nici în călugări numa în Unu Dumnezău şi în biblie. În biblie nu scrie de moşte şi de sfinţi. Cum scrie în biblie ? Isus o zis: de ce mă numiţi sfânt? Sfânt este numai unu Dumnezău, care vindecă şi tămăduieşte[34].

Dacă credincioşii ortodocşi din satele din Sălaj merg în pelerinaj la Nicula, la icoana Maicii Domnului, unii dintre cei greco-catolici merg la Seuca, în judeţul Mureş unde s-a arătat Maica Sfântă unei măicuţe oarbe:

Merg în pelerinaje, am fost de multe ori la Seuca, la maica oarbă la care i s-o arătat Maica Sfântă, lângă Târnăveni. Prima dată n-am putut mere că mi-o fost părinţii rău bolnavi dar am trimis-o pă fata me. I-am zâs să fie foarte atentă când spune măicuţa ceie mesajul transmis de Maica Sfântă. Când o vinit acasă mi-o spus: „când voi veni, voi veni cu fiul meu iubit". Aiesta o fost mesaju (înt-o anumită dată). A doua oară m-am dus io, era o mare de oamini. Îi on loc unde s-o arătat Maica Sfântă la o măicuţă oarbă. Nicări n-am văzut atâta lume. Acolo ne-am rugat şi când am termimat m-am uitat la cer şi am văzut pă Maica Sântă cu Pruncu Isus, aşe mari i-am văzut pă cer. Rozaru să zâce. O murit apoi măicuţa Rozalia, da să mai merje în pelerinaj. Maica Sfântă îi comunica ei data în care să arată şi ea transmitea şi atunci se mergea numa în pelerinaj. În pelerinaj fiecare mere cu scopu lui, te roji, mulţămneşti şi te duci[35].

Rugăciunea pelerinului este un demers, o cerere pentru împlinirea unui lucru oarecare, cel mai adesea vindecarea de o boală deosebit de gravă. Multe locuri sfinte şi-au aflat renumele tocmai datorită minunilor împlinite acolo în vindecarea bolnavilor. Rugăciunile pentru bolnavi (maslu), sfinţirea apei, mărturisirea păcatelor şi reconcilierea, rugăciunile şi privegherile de noapte, cântările şi rugăciunile în grup pe drum spre locurile sfinte şi spre casă, cărţile şi pliantele, icoanele, obiectele religioase, toate acestea fac din pelerinaj o lucrare misionară în care adevărul credinţei se armonizează cu frumuseţea celebrării pentru a exprima taina iubirii lui Dumnezeu pentru oameni şi a iubirii oamenilor faţă de Dumnezeu.

Pelerinajul, prin înalta trăire spirituală pe care o impune, este, o experienţă religioasă de maximă intimitate în dialogul creştinului cu divinitatea dar şi de o mare intensitate a pietăţii individuale. *Fiecare are năcazuri, de tăt felu, pelerinaju la mănăstire păntu alea să face. Dacă aş pute şi amu m-aş duce la Nicula...*[36]. Fiind un obicei al comunităţilor umane, pelerinajul este o călătorie a credincioşilor spre un loc consacrat printr-o manifestare divină, devenind treptat un fenomen ce depăşeşte canoanele bisericeşti, îmbogăţindu-se cu elemente noi precum căutarea relicvelor, a minunilor sau a vindecărilor miraculoase.

Olimpia Mureşan
Muzeul Judeţean de Istorie şi Artă Zalău
e-mail: piamureşan35@yahoo.com

[33] Inf. Stana Cristina, n. 1953, Sighetu Silvaniei, Sălaj, 2018.
[34] Inf. Şimon Cornelia, n. 1951, Fildu de Sus, Sălaj, 2018.
[35] Inf. Ciupe Floare, Ban, Sălaj.
[36] Inf. Raţiu Floare, Bobota.

MAGYAR ANYANYELVŰ ROMÁNOK IDENTITÁSA A ROMÁNIAI SZATMÁRBAN

Szilágyi LEVENTE

Abstract: *The paper focuses on the local hybrid forms of ethnic identity of three villages adjacent to the Hungarian-Romanian border in the vicinity of Satu Mare. In these villages, a part of the population is of Romanian ethnic identity, but speak Hungarian as their mother-tongue. Religious affiliation and ethnic identity are closely intermingling phenomena in Transylvania. As a rule, Calvinists are mostly Hungarian and Greek Catholics and Orthodox are usually Romanian. In the villages under survey Hungarian majority labels the Greek Catholics and Orthodox but Hungarian speaking minority Romanians. At the same time, Calvinists are aware that the Hungarian speaking Greek Catholics or Orthodox community differs from „true Romanians". The key hypothesis of my work is that ethnicity is not a rigid indelible human condition given from the birth, but a dynamic identity construction which is negotiated time by time. Therefore, ethnic identity should be examined through intensive fieldwork. The main questions of the paper: who are Romanians and who are Hungarians in these village-communities? In order to address this question, I examine the meaningful social categories constructing ethnicity in the communities. In order to do so I use the notion of category strictly in an anthropological sense interpreting ethnicity and nation as dynamic processes, instead of regarding them as closed, rigid entities. The main hypothesis presented in the paper is that a Romanian community linguistically assimilated by the end of the 19th century by the majority Hungarian community, during the 20th century has undergone dissimilation process, due to political, social and cultural changes but above all, due to the rejection of their Hungarian identity by the Calvinist community. In the villages, different phases of this dissimilation process are detectable. In national discourses Romanian and Hungarian are strictly demarcated, discrete, exclusive categories; only studies on interethnic marriage have provided a more nuanced picture on the question of ethnic affiliation. The paper focuses on a community barely examined in ethnographic works, since they hardly fit into the set of prevalent ideas among Romanians and Hungarians on ethnic affiliation.*

Keywords: *ethnicity, hybridity, assimilation-dissimilation, ethnic identity, religious identity, Satu Mare*

Identitatea românilor cu limba maternă maghiară în Sătmar

Lucrarea se concentrează asupra formelor hibride locale a identității etnice în trei sate (Vetiș, Oar, Dara) din zona de frontieră româno-maghiară, în vecinătatea municipiului Satu Mare. În aceste sate, o parte din populație are identitate etnică românească, însă limba maternă este maghiara.

Satu Mare - Studii și Comunicări, nr. XXXV/II, 2019, p. 307-314

Afilierea religioasă și identitatea etnică sunt fenomene strâns legate în Transilvania. Ca regulă, calviniștii sunt în majoritate maghiari iar greco-catolicii sau ortodocșii sunt de obicei români. În satele studiate, majoritatea maghiară (reformată) etichetează pe greco-catolici și ortodocși ca români dar cu limba maternă maghiară. În același timp, calviniștii sunt conștienți de faptul că comunitatea greco-catolică/ortodoxă, vorbitori de limba maghiară, diferă de „adevărații români". Ipoteza cheie a lucrării mele de față este că etnicitatea nu este o condiție umană rigidă moștenită la naștere, ci mai mult o construcție dinamică a identității care este negociată și renegociată întotdeauna în urma interacțiunilor sociale. Prin urmare, identitatea etnică trebuie analizată prin cercetare intensă de teren. Principalele întrebări ale lucrării: cine sunt românii și cine sunt maghiarii în aceste comunități? Pentru a aborda această întrebare, folosesc noțiunea etnicității strict într-un sens antropologic interpretând etnia și națiunea ca procese dinamice, în loc să le privim ca entități închise, rigide. Principala ipoteză prezentată în această lucrare este că o comunitate românească asimilată lingvistic la sfârșitul secolului al XIX-lea de majoritatea maghiară, în secolul XX, a suferit un proces de disimilare, datorită schimbărilor politice, sociale și culturale, dar mai ales datorită respingerea lor de către comunitatea calvinistă. În satele studiate, sunt detectabile diferite faze ale acestui proces de disimilare. În discursurile naționaliste, categoriile Român și Maghiar sunt categorii strict demarcate, discrete și exclusive; doar puține studii privind căsătoriile mixte oferă o imagine mai nuanțată asupra problemei apartenenței etnice. Lucrarea astfel se concentrează pe o comunitate abia examinată în cercetările etnografice, deoarece acesta nu este compatibil cu setul de idei cu privire la apartenența etnică, atât la români cât și la maghiari.

Tanulmányomban az Óvári, Vetés és Szamosdara településeken élő román eredetű magyar anyanyelvű népesség magyar-román hibrid identitását célzó kutatás részeredményeit ismertetem[1]. A kutatás központi kategóriája az *etnicitás*. Az etnicitást Eriksen nyomán a kulturális különbségek „bennszülött" értelmezéseiben és kommunikációjában[2], az azonosulás és elhatárolódás szubjektív és szituatív folyamataiba ágyazva látom megragadhatónak, amelyben az etnikai kategóriákat az egyének a maguk és mások jelölésére, az egymással folytatott interakciók során, a körülmények által meghatározott módon alkalmazzák[3]. Ennek a fogalmi keretnek az alkalmazásával elkerülhető az etnikai keretek túlhangsúlyozása, mert bár kénytelen vagyok a magyar és a román etnikus kategóriákat használni a kutatás tárgyának meghatározásakor, de meggyőződésem szerint ezek jelen esetben nem normatív kategóriák.

A kutatás kiinduló hipotézise: a 19. század végére nyelvében asszimilálódott román etnikus csoport a 20. század folyamán, különböző politikai, kulturális és társadalmi tényezők, de főként a lokálisan többségben lévő református magyar lakosság máig tartó elutasító magatartásának hatására a disszimiláció mellett döntött és egyre erőteljesebben fordul a román többség irányába. A kiválasztott helyszíneken ennek különböző fokozatait láthatjuk. Az egyik fő értelmezési horizontját a kutatásnak az asszimiláció-disszimiláció fogalompár jelentheti. Ám kizárólag az asszimiláció fogalmának társadalomtudományi újra értelmezését követő, depravációs olvasatától megszabadított értelmében.

A hibriditás az asszimiláció rivális fogalmainak egyikeként jelent meg az antropológiában a posztkoloniális társadalmakban bekövetkező változások leírására alkalmas terminusként[4]. Olyan folyamat „átmeneti végeredményét" jeleníti meg, amelyben két egymással hu-

---

[1] A tanulmány alapjául szolgáló terepmunkát a K 120712 számú NKFIH kutatás keretében végeztem. A kutatást a Magyar Állami Eötvös Ösztöndíj Program (MÁEÖ-280794) is támogatta. Jelen tanulmány egy nagyobb terjedelmű elemzés elméleti kereteinek ismertetésére szorítkozik. A terepkutatás során gyűjtött anyag feldolgozása folyamatban van.

[2] Thomas H. Eriksen, *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*, Pluto Press, London, 1993.

[3] Margit Feischmidt, *Megismerés és elismerés: elméletek, módszerek, politikák az etnicitás kutatásában*. In: Uő. (szerk.) *„Etnicitás. Különbségteremtő társadalom"*, Gondolat-MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2010.

[4] Gábor Biczó, *Az asszimiláció fogalmának műveleti értéke a szociokulturális hasonulási folyamatok értelmezésében.*

zamos ideig kölcsönhatásban lévő közösség keveredésének következtében egy új csoport jön létre. A hibriditás vizsgálata az erdélyi kisebbségi szociokulturális folyamatok értelmezésében is termékenynek bizonyult. A többségi-kisebbségi csoportok közötti dinamikák vizsgálatában, a kettős kötődések elméletének használatával túl lehetett lépni a nemzeti értelmezési keretek között uralkodónak számító veszteségnarratíván.

A vallás és az etnikai hovatartozás szoros összefüggésben áll egymással Erdélyben. A reformátusok többnyire magyarok, az ortodoxok és görögkatolikusok többségükben románok. A vizsgálni kívánt közösségeket, ennek a kategorizációnak megfelelően nevezi románnak a helyi magyar többség. Románként hivatkoznak rájuk, de nem tekintik őket valóban annak, legalábbis nem úgy, mint az „igazi" románokat. A helyi gyakorlatot vizsgálva, a külső kategorizálás során tehát egyszerre tetten érhető az etnikai csoport kulturális alapokon álló primordialista elképzelése[5] és a kultúra émikus kategóriaként való értelmezése. Ez utóbbin a mindennapi beszédben tematizálódó „saját és idegen" megkülönböztetést értem[6].

A kutatás során arra kerestem a választ, hogy a politikai és nemzeti retorikán kívül melyek azok a szituációk, amelyben az etnicitás releváns tényezővé válik, mint például a hétköznapi találkozások, kognitív sémák, mentális térképek, társadalmi hálózatok és intézményes formák. Szándékosan használtam az andersoni dinamikus etnicitás terminust a szubsztancialista nemzetiség fogalom helyett[7], mert olyan bizonytalan identitású csoportok esetén, mint amilyen a vizsgálat tárgyát képező csoport is, utóbbi az átmenetek megragadására teljesen alkalmatlan: az etnikai csoportokat a társadalomszerveződés önálló szereplőiként definiálja. Esetünkben azonban nem beszélhetünk etnikai csoportról sem kulturális, sem közpolitikai értelemben sem. A kiválasztott három településen élő román etnikus eredetű közösségek egyrészről településenként eltérő módon szerveződnek, másrészről adott településeken belül sem alkotnak homogén csoportot.

A román nemzetiségű magyar anyanyelvűek számát Erdélyben tizenötezer főre becsülik[8]. Ebből mintegy ezerötszáz fő él Szatmár megyében, legnagyobb számban a kutatási célterületként meghatározott településeken.

A vizsgált közösségeket a 19. század második felére nyelvben már asszimilálódott románok leszármazottjai alkotják. Elkülönülésüket, és a szatmári románok többségétől eltérő történeti folyamatokat elősegítette szigetszerű földrajzi helyzetük is. Az első világháborút követő román telepes mozgalomig nem volt kapcsolatuk román tömbbel. Ekkora azonban már teljességében lezajlott nyelvi asszimilációjuk, magyar ajkú görögkatolikusként írnak róluk a korabeli források. A kutatás során ezeket a magyar/román kollektív és egyéni identitásokat meghatározó tényezőket vizsgálom a nyelv, a nemzetiség, nemzetpolitika és az etnicitás fogalmain keresztül.

Több átfogó elemzés is készült már az anyanyelv és nemzetiség (etnikai identitás) összefüggéseinek témakörében Erdély és Szatmár teljes népességére vonatkozóan. Varga E. Árpád, Tátrai Patrik, Horváth István vagy Szilágyi N. Sándor munkáiból megismerhetjük a makrotársadalmi asszimilációs, disszimilációs folyamatok történetét, kétnyelvűségi kontextusokat, az etnikailag divergens magyar etnikumúak (azok a csoportok, amelyek magyar anyanyelvűek, de nem magyar etnikumúak) számának módosulásait, konkrét esetelemzés viszont mindeddig

In: Bárdi Nándor – Tóth Ágnes (szerk.) *„Asszimiláció, integráció, szegregáció. Párhuzamos értelmezések és modellek a kisebbségkutatásban"*, Argumentum Kiadó, Budapest, 2011. pp. 19-38.

[5] Clifford Geertz, *The Interpretation of cultures*. Basic Books, New York, 1973.

[6] Thomas H. Eriksen, *op. cit.*, Richard Jenkins, *Rethinking Ethnicity*. SAGE Publications, Los Angeles, 2008., Eric P. Kauffmann (ed.), *Rethinking Ethnicity. Majority groups and dominant minorities*. Routledge, London, 2004., Karolina Koziura, Everyday Ethnicity in Chernivtsi, Western Ukraine. In: *Anthropology of East Europe Review* 32(1), 2014, pp. 1–21.

[7] Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, London, 1991.

[8] István Horváth, *Elemzések a romániai magyarok kétnyelvűségéről*. ISPMN, Kolozsvár, 2008, p. 10.

kevés született. A román néprajzi szakirodalom ebben a kérdésben néma maradt, a jelenséget kizárólag a magyarországi románok kapcsán tárgyalják[9].

Az etnikai identitások szituatív voltára már Fredrik Barth felhívta figyelmet[10], a szatmári magyar ajkú ortodoxok esetében az autoidentifikáció illetve a stigmatizáció állandó konfliktushelyzetet teremt. A református és ortodox közösség házasságokban való összefonódása miatt azonban a nukleális család szintjén sem egyértelműek az etnikus kategóriák. Mivel máig érvényes az a gyakorlat, hogy a különböző nemű gyerekeket az eltérő vallású szülők, a saját felekezetük szerint keresztelik meg, így sok családban már a gyerekek kapcsán is felmerül a magyar-román kérdés.

A terep

A kutatás Óvári, Vetés és Szamosdara falvakat érinti. Magyar anyanyelvű románok nem csak ezeken a településeken élnek, a választásom azért esett pontosan erre a háromra, mert különbözőségükben együttesen modellezik az együttélések lehetséges élettereit és társadalmi kontextusait. Az óvári ortodox templom az egyedüli, ahol a prédikáció nyelve a magyar, ennek oka, hogy nagyon sok itteni „román", főként az idősek, egyáltalán nem tudnak románul, és a pap tud és hajlandó is magyarul prédikálni. Vetésen sok betelepült román él, az itteni románok ma már inkább kétnyelvűek, mint magyar anyanyelvűek, a templomi liturgia teljes egészében románul zajlik.

A kutatás tágabb keretét a 19. századtól ható asszimilációs folyamatok következményeiként értelmezendő identitásváltozások jelentik. A kutatás a felszíni társadalmi gesztikulációk mögötti/alatti, kulturálisan összehangolt, rejtett ellenállások, vagy a párhuzamos külön idejű cselekedetek tanulmányozása révén ezekről a társadalmakról lényeges, a változásra/alkalmazkodásra vonatkozó modellértékű következtetéseket kíván megfogalmazni. A hétköznapi etnicitást elemezve az etnikai azonosulást, nyelvhasználatot, interakciókat vizsgáltam, de – Rogers Brubakert és munkatársait követve – mindvégig szem előtt tartva, hogy a mindennapi tapasztalatok nem az etnikai identitások mentén szerveződnek[11], az csupán lehetőség, hogy akár etnikus kontextusban is értelmezhetőek. Hobsbawm figyelmeztet, hogy az átlagemberek a hétköznapokban nem nemzeti vagy nacionalista keretben gondolkodnak[12], ezért magam is a hétköznapi tevékenységek vizsgálatán keresztül kívántam eljutni az etnicitás vagy a nemzeti identitás megnyilvánulásaihoz.

Kulcskérdések

A kutatás során egyre erőteljesebben fogalmazódott meg annak igénye, hogy néhány kiemelt jelenség mentén próbáljam meg megragadni ezt a sokadik találkozásra is nehezen megragadható problémakört. Ezt néhány jól megfogalmazott, a probléma különböző aspektusaira koncentráló kérdésen át láttam célravezetőnek. Az alábbi kérdések közül (1) Melyek az etnikus, illetve vallási identitást meghatározó kulcskategóriák? (2) Egyáltalán alkalmazhatóak-e az elemzésben hagyományos antropológiai, szociológiai fogalmak, mint nemzetiség, etnikum, etnikai csoport, kisebbség? (3) Ha nem akkor milyen fogalmakkal tudunk operálni? a kutatás jelenlegi fázisában talán csak a második kérésre tudok határozott választ adni: a klasszikus kategóriákat alkalmazva e közösségek bizonyosan rejtve maradnak. A bizonytalan identitású közösségeket nem lehet közvetlen módon, direkt kérdésekkel megismerni, meg kellett találnom

[9] Elena Sandu, *A románok sorsa Magyarországon*. In *„Barátság"*. 4. sz. 2015, pp. 8312–8314.

[10] Fredrik Barth, *Introduction*. Uő. (szerk.) *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Cultural Difference*. Little, Brown and Company, Boston, 1969. Lásd még: Jonathan Y. Okamura, Situational Ethnicity. In: *Ethnic and Racial Studies* 4(4). 1981, pp. 452–465.

[11] Rogers Brubaker, Margit Fesichmidt, Jon Fox, Liana Grancea, *Nacionalista politika és hétköznapi etnicitás egy erdélyi városban*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2011.

[12] Eric J. Hobsbawm, *Nations and Nationallism since 1780*. Cambridge University Press, Cambridge, 1990.

azokat a tematikákat, amelyekben a feltenni szándékolt kérdések releváns válaszokat eredményezhettek. Ilyenek voltak: a görögkatolikus vagy/és ortodox kötődés, avagy a *vallási identitás*, a már említett *hétköznapi etnicitás*, illetve a román és magyar nemzetpolitikák lokális hatásai és következményei.

A kutatás alapvetően a jelenre összpontosít, de elengedhetetlen volt az asszimilációs és disszimilációs folyamatok, valamint a közösségek identitását befolyásoló globális és lokális politikai, társadalmi és kulturális kontextusok történeti vizsgálata. A magyar ajkú görögkatolikusok körében végzett identitásvizsgálatok[13] egyik fő megállapítása, hogy ezek a közösségek az esetek többségében bizonytalan etnikai identitással, de nagyon erős vallási identitással rendelkeznek. Az etnikai és vallási identitás összefonódása és funkcionális felcserélődése is ismert jelenség[14].

A *hétköznapi etnicitás* vizsgálatában fontos szerep jut az aszimmetrikus kategóriáknak, mert ebben a kontextusban a magyar és a román bizonyosan nem párhuzamos, egyenértékű kategóriák. A jelölt/jelöletlen megkülönböztetése a kategóriáknak segíthet a tapasztalati aszimmetriák megértésében. A teljes romániai társadalomra vetítve a „román" egy jelöletlen kategória, hiszen a többségi nemzet számára ez teljesen magától értetődő, a kisebbségként értelmezett „magyar" pedig jelölt, hiszen eltér a „normálistól". A vizsgált helyszíneken a jelöltségi viszony visszájára fordul, itt a „magyar" az alapértelmezett, a jelöletlen kategória és a „román" lesz a jelölt, mint például a magyarországi románok esetében[15].

Az alkalmazott kutatási módszer

A kutatás során mindenekelőtt terepmunkára támaszkodtam: résztvevő megfigyeléssel, életút- és narratívinterjúk készítésével, filmezéssel, aprólékos terepfeltárással, kapcsolathálók feltérképezésével, kulturális jelenségek megértésével, társadalmi gyakorlatok megfigyelésével alapoztam meg a kutatást. Egyéni és közösségi, mikro- és mezo-szintű jelenségek feltárására egyaránt törekedtem, ugyanakkor kombináltam a néprajzi megfigyelést, a szakértői interjúzás és a levéltári kutatás módszereivel. Több interjúformát alkalmaztam, ezekben kerültem az etnicitásra, nemzetiségre vonatkozó konkrét kérdéseket mert bár az etnicitás a kutatás tárgya, de ennek konceptualizálása a beszélgetések során azzal a veszéllyel jár, hogy én magam járulok hozzá az etnicitás újra termelődéséhez[16]. A mai hibrid identitások vizsgálatában és megértésében főként néprajzi módszerekre hagyatkoztam: egyéni és csoportos interjúkat készítettem a közösséghez tartozó személyekkel, (református okkal való) vegyes házasságban élőkkel, az egyház tagjaival (pappal, gyülekezeti vezetőkkel), részt vettem misén, családi, baráti összejöveteleken, illetve a lokális többséghez tartozó reformátusokkal is beszélgettem és készítettem interjúkat. Ez utóbbiak rendkívül tanulságosnak bizonyultak, mert egyrészről ők maguk is a lokális közösség részét képezik, ugyanakkor külső, sok esetben értelmező tekintettel figyelik az ortodox közösséget.

- Az anyanyelv az magyar, de a nemzetiségre azt mondja román vagyok, merthogy a vallásom ortodox. De viszont itt nagyon egyszerűen úgy fogalmazzák, hogy aki református, az

[13] lásd bővebben: Mihály Bazil Telenkó, *Gondolatok a* görögkatolikus ruszinság kultúrtörténete kapcsán. Ruszin identitáselemek a vallási hagyomány és nemzeti kultúra tükrében. In: *Válogatás a magyarországi nemzetiségek néprajzi köteteiből.* Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 2014, pp. 276-286. Róbert Keményfi, *Földrajzi szemlélet a néprajztudományban.* Róbert Keményfi, *Földrajzi szemlélet a néprajztudományban.* Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2004. Sándor Oláh, Magyar görögkatolikus „románok". In: Gagyi József (szerk.) Egy más mellett élés. *A magyar-román, magyar-cigány kapcsolatokról.* KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja – Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1996, pp. 113–138. Erzsébet Pilipkó, *Identitás és hit II. A kárpátaljai magyar görögkatolikusok identifikációs útjai.* Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2009.

[14] Levente Szilágyi, *Etnikai és vallási identitás Hosszmezőn*, In Balázs Balogh, Barna Bodó, Zoltán Ilyés (szerk.) „Regionális identitás, közösségépítés, szórványgondozás", Lucidus Kiadó, Budapest, 2007, pp. 131–138.

[15] Ambrus Miskolczy, *Románok a történeti Magyarországon.* Kisebbségkutatás könyvek. Lucidus, Budapest, 2005.

[16] Thomas H. Eriksen, *op. cit.*

magyar, aki ortodox az román. És tényleg, ha itt most szóba állsz valakivel, hogy milyen vallású nem biztos, hogy azt fogja mondani református, hanem azt, hogy magyar, vagy ha ortodox, azt fogja válaszolni román. A vallásból deriválják le a nemzetiséget. És nem tud két szót románul, de ő román. És a statisztikákba úgy fog bekerülni, hogy mivel az került oda a nemzetiséghez, hogy román akkor azt fogják mondani, hogy Óváriban van húsz százalék román – most mondtam egy példát. Ugye több ortodox van, de vannak, akik tudják ezt a különbséget, hogy igen, magyarul tanultam, magyarul tanított meg az anyám, úgy beszéltem vele. Itt alig van néhány olyan család, akik tényleg románok. (SZB)

- Román az nincsen vagy öt család, aki azt mondhassa román. Aki mondja, de több is mondja, az csak katolikus. Nem református. Ő azt mondja, hogy román. Tehát összekeveri az állampolgárságot a vallással. Hát ők úgy tartják, hogy románok, de nem beszélnek románul, há nem is tudnak. Legtöbb nem tud. (SZE)

A terepkutatás egyértelművé tette, hogy a tanulmányozott településeken vizsgált magyar ajkú ortodoxok nem alkotnak egységes közösséget, még településenként vizsgálva sem beszélhetünk homogén csoportokról, de még az ortodox egyházhoz tartozás sem működik közösségszervezőként. A vizsgált települések történeti, társadalmi, kulturális kontextusai az eredetileg homogén csoportban nagymértékű szétfejlődést eredményeztek. Azaz valamennyi település magyar ortodox közösségét csakis az adott településen meghatározó társadalmi dinamikák által meghatározott kontextusban érdemes vizsgálni, de több eltérő kutatási kérdés megfogalmazása is szükségessé vált. Az egyik fő értelmezési keretét a kutatásnak és a közösségek összehasonlításának az asszimiláció-disszimiláció kérdése jelentheti, melyet azonban feltétlenül ki kell egészítenünk a vallási és nemzeti identitás diskurzusok elemzésével és a hétköznapi etnicitás vizsgálatával. Ez utóbbit csakis Óváriban és Vetésen, Szamosdarán ennek, eltérő okok miatt ugyan, de nincs relevanciája. Szamosdarán például saját templom hiányában a román származástudatnak csak halvány emlékezete maradt fenn, melyet olykor már-már folklór-szerű furfangos történetek keretében mutatnak be. Nagy Péter nevű adatközlőm saját családtörténetébe ágyazva mesélte el miként kerülte el a falu a görögkatolikusok (Szamosdarán nem ortodoxok) segítségével, nevük románosítása által, hogy telepes román családokat telepítsenek be a településre. Nagy Péter édesapja nevét Nagyról Mare-ra változtatta, első szülött gyermeküket, Péter bátyját, a még románosabb hangzású Marinescu-ként anyakönyvezték. Ő maga azért lett ismét Nagy, mert a második bécsi döntés következtében Magyarországon született. A szamosdaraiak magyar identitásúak, emellett görögkatolikusnak, vagy csak katolikusnak mondják magukat, a nyolcvanas évektől már nem is járt át tovább Óváriból az ortodox pap darai filiájához. A helyi református és katolikus magyarok sem nevezik őket románnak. Vetés a legnagyobb település a vizsgáltak közül. Községközpont, és vonzó célpontja a Szatmárnémeti felől érkező agglomerációs migrációnak. A betelepülők között nagyobb arányban vannak románok, mint magyarok, ennek eredményeként a román-magyar és román-román kapcsolatoknak újabb dimenziói jelentek meg. Valamennyi település közül talán itt lehetett leginkább vizsgálni a közösség politikai szerep(telenség)ét. A magyar ajkú ortodoxokat (illetőleg Vetésen többen a román görögkatolikus egyházhoz csatlakoztak az egyház restaurációja után) nagyon nehezen, de leginkább egyáltalán nem tudják megszólítani sem a román, sem a magyar pártok. Nagyon nagy a generációs szakadék a nyelvhasználatban, az idősek egyáltalán nem vagy roszszul beszélnek románul, a fiatalok pedig ugyanígy vannak a magyar nyelvvel. A középgeneráció az, amelyik kétnyelvű, de gyerekeik szocializációjában már a román a preferált nyelv. Az „igazi" (helyi terminus) románok nem tekintik románnak, az „igazi" magyarok nem tekintik magyarnak e közösség tagjait. Ebből a bizonytalanságból tudatos döntéssel a románság felé közelednek, legtöbbször azért, mert a helyi viszonyok közt többségben lévő, de ettől még kisebbségi magyar közösségek sokkal kevésbé befogadóbbak, mint a román társadalom. Míg Vetésen a

román identitás térnyerése már jobbára megtörtént, addig Óváriban ez egy napjainkban zajló folyamat. Ez az egyetlen olyan település, ahol az ortodox templomban a mise részben magyarul is zajlik. A liturgiát románul, a prédikációt magyarul tartja a pap, az énekeket pedig felváltva románul és magyarul éneklik. Az itteni magyar ajkú ortodoxok esetében az identitás kérdése annyira bizonytalan, hogy az identitásvizsgálatokat szinte személyenként kell elvégezni. Érezhető az erősödő román preferencia, de ebben nagy felelőssége van a helyi református magyaroknak. Több interjúalanyom is arra vezette vissza románsághoz való közeledésének okát, hogy korábban súlyos etnikus töltetű sérelem érte a református(ok) részéről.

- Tudja miért húzok én inkább a románk felé? Magyar ajkú vagyok, az uram is református, Ombodra való. Mikor én férjhez fele mentem, nekem azt mondták, hogy vátrás, meg az oláh kántor lánya, Ombodon. És én ezért úgy megharagudtam, hogy énnekem ez olyan rosszul esett, hogy... Mert ott nincs is csak református templom, és akkor, amikor elfele vett a férjem, akkor na, elébb nagyon szerettek, tetszettem, és akkor kérdezi a lesz anyósom, hogy akkor apukád hol dolgozik? Hát mondom apja most jön nyugdíjba, de mondom máskülönben kántor ott minálunk. És akkor aszongya: Hát igen, oszt milyen kántor? Mondom ortodox kántor. Még hátrafele ment, a sajtárt majd leejtette a kezibül, és akkor attól fogva hallottam, hogy vót hogy mondta, volt egy tőlem egy évvel fiatalabb húga a férjemnek, és mondja, hogy Te vátrás. Én vátrás? Há mondom miért vagyok én vátrás? Hát azért, mert ortodox kántornak a lánya vagy, meg az oláh kántornak. Na, akkor osztán nem kellett több. Az nagyon rosszul esett nekem. Na mondom nem baj. Ha vátrás vagyok, akkor legyek inkább vátrás. De nem vagyok az (kacag). (VT)

Az ehhez hasonló történetek igen gyakoriak. A közlési szituációban a történet fájdalmát a humor enyhítette, az adatközlő is nevetett mesélése közben, a következmények azonban nem maradtak el. Gyermekét románul becézi, román iskolába járatta, szavazások alkalmával soha nem szavaz a magyar jelöltekre, román médiát fogyaszt leginkább. A gyermeke román közegben szocializálódott tovább, miután kilépett az óvári közegből.

Az egyházhoz való tartozás jelentősége az identitás alakulásában annak ellenére nyilvánvaló, hogy a vallásosság nem játszik központi szerepet a közösség életében. A templomba járók száma rendkívül alacsony, mégis a kötetlen beszélgetések alkalmával is állandóan visszatért a templom, mint a közösség egyetlen szimbolikus tere, főként olyan narratívumokban, amelyek valamilyen szándékos károkozásról, rongálásról emlékeznek meg (helyi reformátusok betörték a templom ablakát), amit implicite a közösség elleni agresszióként éltek meg. Egy másik jellemező narratívum a templom szépítésének, belső festésének kapcsán fogalmazódott meg. A templomba nem járó gyülekezet pénzt áldoz a templomra. Ennek a narratívumnak a központi gondolata annak az igénynek a megfogalmazása, hogy ismét közösségként léphetnek fel (persze a többségi reformátusokkal szemben). A templombelső megújulása azonban egyúttal óriási lépést jelenthet a románsághoz vezető úton. A megújuló belső stílusában, ikonográfiájában a magyar görögkatolikus hagyománytól teljesen eltérő román ortodox templomfestések mintájára készül. Az óvári ortodox templom egyedisége (római katolikus oltár is található benne – bár ez az érintettek szerint továbbra is a helyén marad) megszűnik. A közösség festést támogató tagjai természetesen a templom megszépüléseként értelmezik a változást. A pap pályájának megkoronázásaként tekint rá. A pap közösségen belüli megítélése erősen vitatott, a templomba járók alacsony számát az ő számlájára írják, azt viszont mindenki kiemelte, hogy a magyar nyelv egyházi fennmaradása neki köszönhető. A közösség már kiszemelte az utódját, a választásban fontos szempont volt a magyar nyelv ismerete és magabiztos használatának képessége.

Összefoglalás

Mindig nagyon nehéz egy folyamatban lévő kutatásról megjelentethető szöveg formájában beszámolni. Ilyenkor eredmények helyett még leginkább csak újabb és újabb kérdések merülnek föl. Nem is vállalkoztam többre jelen írásban annál, hogy bemutassam egy

rendkívül érdekes vizsgálat elméleti kereteit és a kutatás főbb irányait. A kutatás legfőbb célja egy olyan megalapozott, korszerű néprajzi elemzés megírása, mely tudományos hasznosíthatósága mellett képes érzékenyíteni és ellenállóbbá tenni a szélesebb társadalmat is a magyar-román viszonyt kisajátító etnocentrikus retorikával szemben.

Szilágyi LEVENTE
e-mail: leventsza@gmail.com

STRUCTURI DE ROL ÎN POEZIA CEREMONIALULUI NUPȚIAL. STUDIU DE CAZ: „CEREREA MIRESEI" ÎN SATUL CHILIA - ZONA ETNOGRAFICĂ CODRU (JUD. SATU MARE)

Laura Melinda TĂTĂRAN

Abstract: *The ethnographic area named Codru is a region divided into three counties: Maramureș, Satu Mare and Sălaj. People from Codru are nature lovers and this van be spotted in their everyday life.*
In the traditional world, the wedding signifies the passage ritual with the most meaningful meaning, but also the most complex folklore manifestation.
It involves the passage from one stage to another, from the stage of the son to the married man and the girl from the virgin to the wife. The wedding was set up very early; we mention here the marriages of the gods, the myth of the androgynies, but more broadly the sacrifice made by Christ for His church. Because marriage was not based only on love but also on the sacrifice, abandoning the self for retrieving into the other. Being a rite of passage, we are considering three groups of rites that the grooms will go through during the ceremony: rites to pass from one stage to another, defensive rituals against evil forces, and fertility rituals. Due to the defining features of the wedding, poetry is absolutely necessary, accompanying the bridal show.
If in some parts of the country this poem is called "the great oration," we find it in the Codru Country with the name "the bride's request".
It is the eldest who speaks this metaphorical poetic speech, of great size, 84 stanzas, organized in two verses. The moment is totally exciting, first of all for the bride's parents, but also for the bride. So, as we all remember, we all want a wedding like stories, like fairy tales, ending with splendid weddings, which send us to the idea of a family foundation, preparing a cosmic foundation. We thus resembled the characters present at the bridal ceremony with the characters present in the fairy tale, thus showing that all the weddings are the actual actresses. Because nothing can be done unless there is a macro-social acceptance of the role changes.

Keywords: *Traditional wedding, the bride's request, oration, ritual of passage, wedding ceremony, characters from fairy tale.*

Întotdeauna mi s-a părut interesant să mă întorc într-un loc vechi, aflându-l neschimbat, doar pentru a-mi da seama cât de schimbată sunt eu, sau stările mele. De data aceasta nu am ales să merg într-un loc îndepărtat, ci doar în bătătura bunicii mele din satul Chilia, dar am ales să merg într-un timp îndepărtat, într-un timp cu care mai putem avea legătură doar prin vorbele înmuiate de dor ale bătrânilor de pe sate. Căutând mai mereu legătură cu strămoșii de altă dată, și cotrobăind în lucrurile bunicii, am dat peste un caiet vechi, îngălbenit de vreme, dar care mirosea a busuiocul nunților de altă dată. Punându-l în fața bunicii, primele lacrimi de pe obrajii ei, și bucuria din sufletul meu la găsirea unui asemenea caiet, mi-au dat de înțeles că nu am descoperit doar un simplu caiet trecut de vreme. Era chiar caietul unchiului meu, în

care el își notase „cererea mniresî" pe care el o făcea la nunți. Și atunci am stat puțin de vorbă cu bunica, curioasă să aflu cum a ajuns unchiul să fie staroste, să aibă o orație atât de minunată și profundă, veți vedea citind mai departe.

Bunica îmi mărturisea: „era copt'il tânăr, merje șî el la nunți, îi plăce' să steie pă lângă omini care zâceau, ș-apoi venea acasă, și lua, și scrié. Ș-apoi de la o vreme s-o fo' apucată și el să margă de taroste șî făceá cererea mniresî după cum și-o scris."

Și de aici, pentru mine, vlăstar tânăr al Codrului a început călătoria prin cărți, prin lanțul de gheață al timpului, să înțeleg ce semnifica pentru oamenii de atunci momentul „cereri mniresî".

I.1. Poezia riturilor de trecere

Înainte de a prezenta orațiile specifice nunții, cu accent pus pe *Cererea miresei,* ni se pare obligatoriu să redăm succint momentele esențiale ale ceremonialului nupțial întâlnit în zona etnografică a Codrului din județul Satu Mare: *vestirile, credințarea (logodna), pregătirile pentru nuntă, chemarea vilfeilor (vilfei-chemător), șiratăul (o petrecere care are loc în seara dinaintea nunții), gătirea mirelui și a miresei, cererea miresei, iertăciunile, cununia, masa, danțu miresii, nunta mirelui (dacă la dansul miresei, mireasa este jucată de cei ai ei, la nunta mirelui este jucată de cei ai mirelui și se întrec în a strânge cât mai mulți bani), prânzu mniresî.*

În cadrul fiecărui moment ceremonial întâlnim încă strigături sau orații; nu vom detalia însă scenariul nunții, vom surprinde doar câteva detalii legate de repertoriul nupțial absolut necesar pentru construirea unui cadru capabil să definească corect un context de interpretare.

Repertoriul de nuntă, considerații generale

Parcurgând etapele ceremonialului nupțial, ne dăm seama că este unul complex, depășind ca semnificație multe din obiceiurile calendaristice, dar și celelalte ceremonii ale trecerii. Nunta este, poate, cel mai bine conservată ca arie de semnificații pentru că omul crede încă în puterea nuntirii. Considerăm că poezia specifică acestui ceremonial este cea care ne poate dezvălui cel mai bine profunzimea sensurilor conservate și transmise din generație în generație.

Pentru demonstrație, includem câteva exemple de texte de ritual și ceremonial din nunta codrenească. Toate textele sunt capabile să definească ideea că nunta nu este doar un moment oarecare din existența individului, ci ea marchează o ruptură totală de o veche stare și trecerea într-o stare noua, care implică asumarea unor alte structuri de rol.

„Copilă din doi părinț,
Ce cutez de te măriț...
Mniresucă draga me
Putut-ai și mai șede
Să-ț mai porț panglicile
Ca și toate fetile.
Ca mnireasa mai sânt fete
Mnirele n-are păreche
Ca mnireasa mai sînt flori
Ca mnirele nu-s feciori."[1]

Iată și strigătură rostită de staroste în curtea bisericii, înainte de cununie:
„Pă din sus de beserică
Mîndră rouă s-arădică
Roua trabă scuturată
Și mnireasa cununată."

[1] Ovidiu Suciu, *Nunta codrenească din Satu Mare,* Satu Mare, 1979, p. 15.

Ceremonialul, pe lângă caracterul spectacular, are și un caracter practic, ironia, umorul sănătos apar foarte adesea implicate ca forme de anulare a unor stări conflictuale sau care ar implica instaurarea tragicului:

„Velfeii de la mireasă
Ca și grâu ales pă masă,
Tăț ` velfeii mnirelui,
Ca și coada cânelui"
Sau
„Tu, mnireasă, pentru tine,
Nu mai vez' plângând pă nime,
Da păntru mnirele nost
Plînje frunza de rogoz,
Plînje frunza de pă baltă
Și inima dintr-o fată.
Ca mnireasa mai sînt multe,
Ca mnirele nu-i de unde"[2]

Spectacolul nunții și poezia sa

Datorită trăsăturilor definitorii ale nunții, poezia este absolut necesară, însoțind spectacolul nupțial. Putem observa că, în măsura în care ritualul a evoluat, și poezia acestuia capătă noi valențe semnificative. Dacă în trecut dominau valențele magico-ritualice, e evident că acestea au căpătat din ce în ce mai mult atributele spectacularului.

Nu putem să nu observăm, din nou, că trecerea era văzută ca fără de întoarcere, de aceea, se pune un foarte mare accent pe forțarea limitei asumării stării de tranziție, pregătind agregarea la o nouă stare conștientizată total. Râsul devine cea mai importantă formă de mediere. Un râs-plâns care implică coparticiparea întregii comunități.

„Iubiț ascultători
Începe danțu mniresî
Cine vrea să joace mnireasa
Astăz îi pă bani
Și mîne în cinste
Aur și arjint
La crăiasa noastră cea nouă"[3]

Apoi, nănașul cel mare ia primul mireasa la danț și, în timp ce o dansează, alaiul strigă:

„La mâncare-o fost destui,
La mnireasă nime nu-i.
Mnireasa noastă
Nici îi oarbă, nici îi șchioapă,
Cu doi-tri lei nu să joacă"[4]

Chemarea și formula de chemare la nuntă

Chemarea are în primul rând funcția de a introduce oamenii în atmosfera nupțialului, dar, după spusele lui Arnold van Gennep ar putea fi vorba și despre o reminiscență a unui ritual de agregare, care ar da chemării și o funcție pregătitoare[5]. Chemarea se începea cu cei mai apropiați familiei, considerați „oamenii de vază". În Codru, chemarea velfeilor era deosebit de importantă, pentru că ei jucau un rol foarte important în structura actului ceremonial, de aceea acest tip de chemare avea o formulă specifică.

[2] *Ibidem*, p.17.
[3] *Ibidem*, pp. 43-44.
[4] *Ibidem*, p.44.
[5] Ion Căliman, *Ceremonialul riturilor de trecere - Nunta*, Ed. Excelsior Art, 2008.

Înainte de nuntă cu o săptămână, vilfeii umblau prin toate casele din sat și vorbeau în numele tinerilor:

„Bună ziua și noroc,
Acesta este un lucru frumos
De la Domnu' Cristos,
De la Maica prea curată,
Și de la cei 12 sfinți apostoli,
Care zice așa:
Craiul nostru cel nou
(vilfeii miresei spun: Crăiasa noastră cea nouă)
Vă poftește la un pahar de băutură,
La mai multă voie bună,
La un danț-două;
Poate c-or hi nouă.
Și cu-n struț de busuioc,
Dumnezău să deie noroc
Vă poftește pe zua de sâmbătă la nuntă"
(-se închină cu pălincă)[6]

Este evident că pălinca și vinul nu pot lipsi din recuzita nunții; închinarea cu cei pe care îi chemau la nuntă reprezentând pecetluirea acestui fapt.

Orațiile de nuntă

„Orațiile de nuntă sunt creații de amploare mai mare, răspândite pe parcursul desfășurării obiceiului, în toate momentele-cheie, intensificând caracterul dramatic și spectacular al acestora, atmosfera solemnă sau momentul de bună voie."[7] Orațiile, după cum putem observa, sunt niște discursuri lirice care însoțesc actele ritualice, care, așa cum aflăm de la Neagoe Basarab[8], mai întâi au fost niște discursuri funebre. Dimitrie Cantemir vine în completarea acestor informații și, în *Descrierea Moldovei,* ne prezintă primul text de oratie nupțială.

Despre termenul de „oratie" Dan Simionescu ne spune că a pătruns la noi în limbă prin polonezul „oracya" și denumea textele prozaice care erau rostite la diferite sărbători de peste an, dar și la nunți boierești[9]. Nicolae Cartojan afirma la rându-i, că orațiile și-ar avea originile în orațiile cărturărești, spre deosebire de Dimitrie Cantemir, domnul Moldovei, care susținea că aceste discursuri apăreau și la nunțile țărănești, nu doar la cele boierești, marcând momentul peținului. Iată textul acestei orații:

„Moșii și strămoșii părinților noștri, umblând la vânat prin codri, au dat peste țara în care locuim acum și în țara asta trăim, ne hrănim și ne întărim cu laptele și mierea ei. Îmboldit de pilda lor, măritul boier cutare, în vreme ce umbla după vânat pe câmpii, prin codri și prin munți, a dat de o ciută care, sfioasă și cuminte, nu i-a îngăduit să-i vadă fața, ci a luat-o la fugă și s-a ascuns. Am pornit pe urmele lăsate de copitele ei, care ne-au adus până în casa aceasta; de aceea voi trebuie sau să ne dați sau să ne arătați încotro a fugit vânatul pe care l-am gonit cu osteneală și sudoare din pustietăți"[10].

Această oratie se rostea, după cum aflăm de la Cantemir, de cel mai mare dintre peținori, când mergeau la casa părinților fetei de „peținț"; astăzi oratia mare se rostește în plină

[6] Ovidiu Suciu, *Nunta codrenească...*,ed.. cit., p.16.

[7] Pavel Ruxăndoiu, *Folclorul literar în contextul culturii populare românești,* Editura Grai și suflet - Cultura Națională, București, 2001, p. 282.

[8] Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie, apud Pavel Ruxăndoiu, *Folclorul literar.., ed. cit.*, p. 282.

[9] *apud* Pavel Ruxăndoiu, *op. cit.*, p. 282.

[10] *apud* Pavel Ruxăndoiu, *op. cit.*, p. 283

desfăşurare a ceremonialului, atunci când solii mirelui ajung la casa fetei, acesta reprezentând momentul culminant al ceremonialului[11].

Dacă în unele părţi ale ţării acest moment se numeşte „oraţia mare", în Ţara Codrului o întâlnim cu numele de „cererea mniresî". Starostele este cel care rosteşte acest discurs poetic metaforic, de dimensiuni mari, 84 de strofe, organizate în câte două versuri. Momentul este unul cu totul emoţionant, în primul rând pentru părinţii miresei, dar şi pentru mireasă.

La început, suntem avertizaţi de staroste:

„Să tacă casa şi masa,
Să plângă mireasa
...
Vă uitaţi prin curmeziş,
Ce plânsuri vor fi pe aici
De la tată de la mamă,
De la fraţi, surori cu-o samă"[12]

Secvenţa de ritual marchează un moment de adevărată solemnitate, pentru că prin intermediul acestui discurs mireasa se desparte de casa părintească.

Starostele ne introduce apoi într-o atmosferă fastă, de bun augur, metaforic şi simbolic sugerând că schimbarea statului/rolului va sta sub semnul beneficului, chiar dacă atmosfera este una pusă sub semnul despărţirii, al plânsului, al regretului:

„Că azi în zi cu-o floare,
Ne-a răsărit mândru soare.
Mândru soare-a răsărit,
Şi mireasă te-ai gătit,
Cu cunună de argint,
Şi cu til[13] *până-n pământ.*
Sus soare, pe cer înalt,
Că azi avem de plecat,
De la casa maicii mele,
Azi mă despărţesc cu jele.
De la casa tatălui meu,
Azi mă despărţesc cu greu."[14]

Mai apoi, mireasa îşi cere iertare maicii sale prin gura starostelui, dacă până atunci a supărat-o cu ceva, şi mulţumeşte pentru modul cum a crescut-o, dar şi pentru jertfa ei:

„Ţucu-te, măicuţă, dulce,
Iartă-mă, c-acum m-oi duce,
...
Maică măiculiţa mea,
Iartă-mă, de am fost rea.
Îţi mulţumesc de născut,
De îmbrăcat şi de crescut,
...
În miez de noapte te-ai sculat,
Ţâţă ca să sug mi-ai dat."[15]

[11] *Ibidem.*

[12] Versuri preluate din caietul scris de unchiul meu Dragoş Dumitru, cerere pe care el o performa unde era staroste. *Caietul de staroste* a lui Dumitru Dragoş din Chilia, com. Homoroade, jud. Satu Mare. Anexa 1.

[13] *Til* „voal de mireasă"

[14] *Caietul de staroste* a lui Dumitru Dragoş din Chilia, com. Homoroade, jud. Satu Mare. Anexa 2

[15] *Ibidem.* Anexa 3.

Textul continuă cu versuri adresate tuturor rudelor de sânge, între acestea apar adesea versuri adresate direct miresei, spunându-i să se pregătească pentru noua viaţa pe care singură a ales-o, vorbindu-i, în fapt, despre starea de nevastă, care nu întotdeauna înseamnă doar bine şi bucurie, ci şi greutăţi pe care trebuie să şi le asume.

„De-ai avea întreaga ţară,
De n-ai avea în lume ticneală,
Ai muri, moartea nu-ţi vine,
Ai trăi, da n-ai cu cine,
...
Fetiţă din doi părinţi,
Ce gândeşti de te măriţi,
De-ai ştii cum îi măritată,
Ai şedea la mă-ta fată"[16]

Cele mai semnificative sunt versurile care vorbesc despre despărţirea de tată, de fraţi şi surori, veri şi verişoare:

„Ia-ţi, mireasă, ziua bună,
De l-al tău tătucă bun,
Rămâi, tată, sănătos,
Dacă n-am avut noroc,
Să trăim toţi la un loc,
Ia-ţi, mireasă, rămas bun,
De la ai tăi fraţiori buni,
Ie-ţi, mireasă, rămas bun,
De la struţ de viorele,
De la veri şi de la vere,
De la pietrele din vale,
De la prietenile tale."[17]

Pe lângă versurile dedicate rămasului bun, întâlnim şi versuri în care se trece de la registrul tragic, la cel al sublimului, vorbindu-se despre calităţile miresei; aceasta este lăudată, spunându-i-se în primul rând că este vrednică să poarte cununa de argint, că şi-a păstrat fecioria şi nu a călcat-o în picioare:

„Mireasă, nu fii nebună,
Ce tot plângi după cunună,
Că mai sunt fetiţe-n sat,
Pe cunună nimic n-au dat,
Una merge-n zi cu soare,
Alta noaptea pe răcoare,
Pun cununa sub picioare.
Dar tu eşti fată cinstită,
Şi frumos împodobită,
Cu cunună de argint,
Şi cu til până-n pământ.
Ia-ţi, mireasă, ziua bună,
Că-i de plecat la cunună.
Mândră-i cinstea eroilor,
Ca pana păunilor."[18]

[16] *Ibidem*. Anexa 4.
[17] *Ibidem*. Anexa 5.
[18] *Ibidem*. Anexa 6.

Ni se pare interesantă apropierea simbolică dintre mireasă și erou, transmițându-se în mod evident mesajul unei structuri pe care o regăsim la nivelul actelor inițiatice.

Știm foarte bine că, în mentalitatea tradițională, după ce ai nuntit poți să mori în orice moment, acest fapt nu este ascuns nici în acest moment, care ar trebui să fie de bucurie. Țăranul avea un cult al practicului, un simț aparte al realității, de aceea nu producea rupturi majore la nivelul modului de reprezentare a călătoriei individului de-a lungul existenței sale. Asumarea unei călătorii care să aibă ca finalitate întemeierea era scopul său fundamental.

„De-i trăi o zi, or două,
Să-ți ticnească de-amândouă.
De-i trăi numai o lună,
Să trăiești cu voie bună.
De-i trăi un an sau doi,
Să-ți ticnească de-amândoi.
Ia-ți, mireasă, ziua bună,
Să nu crezi că zic tot în glumă."

Mare parte a textului propus ca studiu de caz se centrează de altfel pe tragismul situației. Acest fapt are un rost foarte bine identificat, anularea unei stări de dezechilibru, generată de schimbarea de statut social și familial, și refacerea unei noi stări de echilibru, la nivelul familiilor direct implicate în actul ceremonial, dar și la nivelul comunității.

„Poți, măicuță, semăna,
Busuioc pe talpa ta,
Că eu rar ți l-oi călca.
O dată la două veri,
La trei ani de două ori,
...
Crești flori cât gardurile,
Și-astupați prilazurile,
La părinți năcazurile,
...
Rămas bun, măicuța, mea,
Pe-acasă rar m-i vedea."

Către finalul *Cererii*, starostele se adresează, de altfel, întregii mulțimi, cerând prin rugăciune binecuvântarea „Celui dintru-nălțime", dar și binecuvântarea părtașilor la schimbare, transformați în garanți ai finalizării actelor de ceremonial sub semnul beneficului.

„Înainte de plecare,
Onorată adunare,
Cerem de la dumneavoastră,
Rugăciunea cea frumoasă,
Să zicem să le ajute bine,
Domnul cel dintru-nălțime.
Craii noștri să trăiască,
Cinstea să le înflorească,
Socrii, nuntași și toți di-mpreună
Să fim toți cu voie bună,
Și cu-n struț de busuioc,
Domnul să le dea noroc."

E semnificativă și încheierea propriu-zisă a orației, marcându-se foarte bine simbolismul călătoriei inițiatice. Plecarea în jos, trimite simbolic la acea moarte simbolică, o asumare a verticalei în jos, care va permite renașterea într-o condiție nouă, cea de inițiat.

„Iar muzicantul nostru,
Ne va zice-un marș frumos,
Și-om merge pe aicea-n jos."

Credem că această cerere avea loc în ritualul nunții înainte de cununie, deoarece în discurs se anticipează cununia religioasă, binecuvântarea pe care aceștia o vor primi ca rezultat al faptului că și-au păstrat cinstea.

II.2. Structuri de rol

După cum am văzut până în acest moment în ritualul nunții apar diferite „personaje", fiecare având un rol extrem de important, bine determinat și cu o funcție precisă. Actanții care participă la ritualul nunții sunt: *starostele, vilfeii, fetele de nună* (domnișoarele de onoare), *ceatarâșii, socăcițele* (femeile care pregăteau mâncarea), slujitorii, nuntașii, nănașii, și nu în ultimul rând, „craii", mirele și mireasa.

Mirele și mireasa – sunt cei mai importanți „eroi" ai acestui ceremonial, asupra lor acționează toate actele, situându-se în poziția de neinițiați capabili de inițiere. În basm, aceștia si-ar găsi reprezentarea la nivelul rolurilor de virilis/virilia.

După cum se observă, oratia este aparent o formă de reprezentare a lirismului, pentru că la bază avem o structură epică care ne pune în fața unor secvențe bine delimitate, cu implicarea unor multiple roluri. Toți nuntașii sunt actanții propriu-ziși pentru că nimic nu se poate înfăptui dacă nu se produce o acceptare la nivel macrosocial a schimbărilor de rol.

Așadar, după cum ne amintim, toți ne dorim o nuntă ca-n povești, ca-n basme, care se încheie cu nunți fastuoase, ce ne trimit spre ideea unei întemeieri familiale, pregătind o întemeiere cosmică. Pornind de la cartea lui Gheorghe Vrabie *Structura poetică a basmului* putem realiza o asemănare între performerii prezenți în poezia ceremonialului nupțial și eroii basmelor.

Astfel, părinții mirilor pot fi asemănați cu personajul de tip „senex", ei deschid acțiunea, nu au un rol activ pe tot parcursul ceremonialului. De altfel, și în basme, chiar dacă împăratul declară războiul, fiul cel mic, neinițiatul capabil să realizeze o inițiere, el este cel care schimbă cursul evenimentelor prin intervențiile lui. În cazul de față, acest rol este jucat, la început neasumat, apoi prin asumare treptată, de către mire.

O altă structură de rol comună cu basmul, pe care o vom aduce în discuție în acest context este cuplul „virilis-virilia". În basm sunt cei care au curajul de a depăși diferite obstacole, de a trece peste toate piedicile împreună, pentru ca, la final, ei să dobândească ceea ce i-a determinat să treacă prin toate aventurile, ajungându-se la căsătorie. Mirele și mireasa vor aparține acestei clase de rol, după cum afirmam și mai sus.

Nașii îi putem includem în clasa adjuvanților, ei sunt alături de miri, îi sfătuiesc, îi ajută să depășească unele „piedici" în cadrul ceremonialului; fără ajutorul lor miri nu ar putea realiza actul ceremonial.

Ceilalți participanți la nuntă pot fi incluși, la rându-le, în categoria actanților, ei intervin în unele momente ale ceremonialului, dar apar episodic. Vorbind despre opozanți, soacra, socrul vor intra în această clasă, urmând ca apoi să devină actanți propriu-zișI, adjuvanți.

Concluzii

Poporul român este unul care prin tradiționalismul său, prin formele sale de manifestare și-a asumat rânduiala firească a Cosmosului, fiecare om care vine pe pământ trebuie să treacă prin anumite etape, să parcurgă drumul acestei vieți în mod firesc, mirele să devină din băiat iubit, frate și bărbat, mireasa să urmeze pașii de a fi iubită, soră și mireasă. Acest fapt presupune că individul mediilor tradiționale nu putea să se declare mulțumit cu apartenența sa la planul orizontalei, ci să își asume total verticala, întreaga sa existență fiind pusă sub semnul devenirii, transformărilor, cu scopul unei întemeieri cosmice, pentru a putea deveni strămoș al neamului.

Prin nuntă, omul devine „împărat/împărătească" și asumă să se jertfească pe sine pentru celălalt, în sens mai larg, putem exprima această jertfă prin vorbele Sfântului Ioan gură de Aur, „ai grijă de soția ta, ca Hristos de Biserică. Chiar dacă ar trebui să îți dai viața pentru ea, chiar dacă ar trebui să înduri mari pierderi, să suferi grele pătimiri, nu trebuie să te dai în lături"[19]. În fapt este vorba despre o anulare a doiului în Unu. Asumarea rolurilor care permit acest tip de întemeiere este deosebit de importantă. Iar prin drumul parcurs prin foile cărților, prin versurile cererii, sunt din ce în ce mai convisă că această *„cerere a mniresî"* încă își mai are locul în ceremonialul actual, și eu, voi dori performarea ei la nunta mea, de dragul strămoșilor mei care și-au jertfit sufletul în spatele cuvintelor.

Laura Melinda Tătăran
Facultatea de Litere, Centrul Universitar Nord, Baia Mare
Universitatea Tehnică Cluj-Napoca
studentă, specializarea: Etnologie
tataran_laura20@yahoo.com

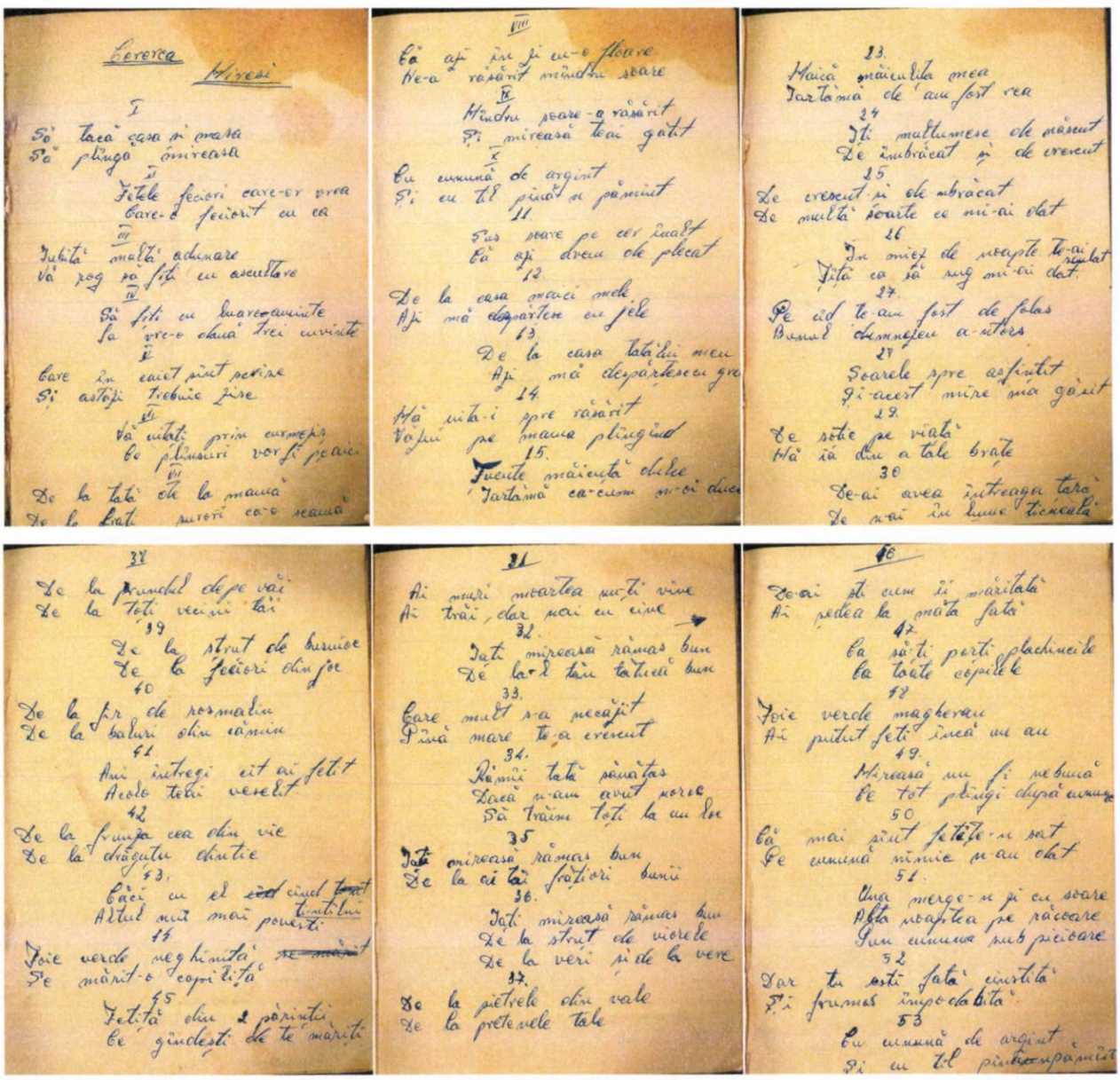

19 https://doxologia.ro/familie/casatorie/casatoria-crestina-este-o-imagine-unirii-dintre-hristos-biserica accesat la data de 30 martie 2019, ora 00:05.

FONDURILE EUROPENE – OPORTUNITĂȚI DE DEZVOLTARE ALE MUZEULUI JUDEȚEAN SATU MARE

Adela DOBRESCU

Abstract: *Cultural heritage has become lately, part of the social, political and scientific discourse, changing the way we approach it; from a more direct vision to a more large vision. The emphasis is now on the communities and their heritage, their power to preserve their own traditions. This vision characterizes the European Union official documents that were adopted on the cultural heritage theme. The Satu Mare County Museum implemented, in the last decade, a large number of European founded projects. The paper will underline two of them. This two projects are important in terms of anthropological research, preservation and restoration of cultural heritage, but also of the events that were organized: exhibitions, workshops, conferences, symposiums.*
The museum accessed new European founding that will allow it to carry on the development process, that has started more than 13 years ago.

Keywords: *European founding, museum collections, research, cultural heritage, preservation*

Patrimoniul cultural a devenit, în ultimul timp, parte a discursului social, politic și științific schimbând modul de abordare a acestuia de la o viziune mai concentrată, directă (patrimoniul ca arte fact) la o viziune cu valențe temporale și spațiale legate strâns de comunitățile locale. Această viziune caracterizează și Uniunea Europeană prin toate documentele oficiale adoptate cu privire la patrimoniul cultural. Comunitățile locale sunt chemate să participe, să ia atitudine cu privire la propria moștenire culturală. În acest context complex, patrimoniul cultural primește noi valențe, el având un puternic rol în dezvoltarea economică, în atragerea turiștilor și nu în ultimul rând în întărirea legăturilor (între comunități), în cadrul Uniunii Europene[1]. Acesastă viziune nouă a culminat cu declararea anului 2018 ca fiind Anul European al Patrimoiului Cultural, fapt care a subliniat, încă o dată, importanța acestuia în cadrul dezvoltării comunităților locale și implicit în cadrul, mai larg, al UE.

Totuși, anul 2018 nu este singular în eforturile depuse de Comisia Europeană de susținere a culturii și de promovare a ptrimoniului cultural. Patrimoniul cultural a fost tot timpul în atenția UE fiind luat în considerare în cadrul numeroaselor programe de finanțare, ceea ce a permis statelor membre să acționeze pe paliere precum: conservarea și revigorarea patrimoniului cultural național și local, păstrarea tradițiilor și meșteșugurilor tradiționale, toate având un rol activ în creșterea turismului cultural. Aceste programe și fonduri au reușit să stea la baza unor transformări pozitive ale patrimoniului cultural, trasformări care au dus la: creșterea și dezvoltarea mediului rural și urban, în unele cazuri în egală măsură, la creșterea calității vieții în diferite comunități, în special cele izolate, la promovarea turismului cultural.

[1] http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/621876/EPRS_BRI(2018)621876_EN.pdf.

Muzeul Județean Satu Mare este o instituție care a reușit în ultimii 13 ani să implementeze un număr mare de proiecte finanțate din fonduri europene. Fiecare dintre aceste proiecte a contribuit la creșterea calitativă și cantitativă a patrimoniului cultural pe care muzeul îl gestionează. Fie că vorbim de fonduri PHARE sau fonduri structurale, proiectele cu finanțare europeană au avut o contribuție majoră la conturarea muzeului județean ca o instituție culturală importantă nu numai în județ, ci și la nivel național și internațional. Proiecte precum: Cult-tour - Realizarea, extinderea și reabilitarea obiectivelor muzeale din județele Satu Mare și Szabolcs-Szatmár-Bereg în contextul turismului cultural transfrontalier, Studiu de cercetare și conservare a patrimoniului cultural transfrontalier, Patrimonium, Patrimonium 2, Castellum, Moștenirea culturală ca factor de legătură transfrontalieră, Patrimoniul cultural ca potențial științific și educațional în context transfrontalier, Moștenirea culturală transfrontalieră în serviciul identității locale, Cercetarea și valorificarea transfrontalieră a moștenirii culturale comune din județele Satu Mare și Transcarpatia, Cooperare instituțională interactivă - Istorie, tradiții și cultură fără frontiere sunt doar câteva din proiectele cu finanțare din fonduri europene. Ele a avut ca obiective majore: cercetări pluridisciplinare arhivistice și de teren, realizarea de măsurători geomagnetice și GPS în vederea delimitării și prospectării non-ivazive a siturilor arheologice, executarea de relevee arhitecturale la edificii de cult medieval, realizarea de fotografii aeriene la obiectivele arheologice și istorice, crearea unor baze de date arhivistice: foto, audio, video, realizare de filme documentare, realizare de expoziții, conferințe, workshop-uri, reconstituirea casei muzeu de la Tășnad, amenajarea unei expoziții locale la Turț, organizarea unei tabere de creație pentru copii și tineri din mediu social defavorizat, montarea de plăcuțe informaționale pe monumentele de arhitectură religioasă și populară, târgul meșterilor și creatorilor contemporani, cu participare internațională: Romania, Ucraina, Ungaria, Slovacia, parada costumelor tradiționale și contemporane, cataloage de colecții și un număr impresionant de publicații științifice și de promovare a patrimoniului cultural la nivel local, național și international.

Toate aceste proiecte au urmat îndeaproape liniile trasate de Comisia Europeană în legatură cu conservarea și dezvoltarea patrimoniului cultural, în special la nivel de comunități locale și regionale. Documentele europene subliniază importanța și impactul acestora asupra patrimoniului cultural. Cercetarea comunităților, în special a celor de graniță, a fost o temă majoră a celor mai multe din proiectele implementate de Muzeul Județean Satu Mare.

În această prezentare ne vom opri la două astfel de proiecte: *Satul în zona Satu Mare - Szabolcs - Szatmár - Bereg - trecut prezent și viitor comun,* finanțat prin Programul CBC HURO, desfășurat în perioada: 01.09.2009 - 30.09.2010 și *Reușim prin COOLtură - Valori europene și viitor comun*, finanțat prin Programul ENPI HUSKROUA, desfășurat în perioada 27.07.2013 - 25.09.2015.

Ambele proiecte au avut ca obiectiv major cercetarea antropologică a zonei de graniță, a comunităților din aceast perimetru. Temele de cercetare au încercat să surprindă esența acestor comunități, istorie, meșteșuguri și tradiții care au concurat la conservarea acestor de-a lungul timpului.

Satul în zona Satu Mare - Szabolcs - Szatmár - Bereg - trecut prezent și viitor comun a fost implentat în parteneriat cu Direcția Muzeelor din Județul Szabolcs-Szatmár-Bereg, Muzeul din Mateszalka și a avut o finanțare de 108.994 euro. Proiectul a fost unul „în oglindă" și a adus în prim plan comunități mixte așezate pe granița româno-maghiară. Localitățile din județul Satu Mare care au făcut obiectul cercetării au fost: Viile Satu Mare, Soconzel, Bogdand, Petrești, Cămărzana, iar cele din județul Szabolcs-Szatmár-Bereg au fost: Vállaj, Nyircsaholy, Szamosszeg, Nagyecsed. Bugetul proiectul a curpins o sumă importantă destinată cercetărilor antropologice. Din acest punct de vedere, finanțările europene au salvat un patrimoniu cultural

divers și bogat, care în alte condiții s-ar fi pierdut. De cele mai multe ori finanțările naționale sau locale nu acoperă necesarul unei astfel de cercetări, care implică un număr mare de specialiști și logistică (aparatură de înregistrare, aparate de fotografiat, spații de stocare, etc.).Mai mult, o cercetare internațională e cu atât mai greu de realizat. Fondurile europene au creat, în cazul acestui proiect, oportunități pentru crearea de parteneriate naționale și internaționale, pentru organizarea unor campanii complexe de cercetare de teren, pentru crearea unor baze de date importante. Nu e greu de înțeles că obiectivul principal a fost cercetarea de teren a comunităților mai sus enumerate, dar și organizarea de conferințe și workshop-uri pentru specialiștii în domeniu sau expoziții care să valorifice munca echipei de implementare. Cercetarea majoră a fost pe antropologie culinară, similitudinile între comunitățile de graniță, pe această temă, fiind cunoscute. Rezultatul acestei cercetări a fost publicarea unei cărți: *„Bucătăria bunicii"*, care surprinde bucătăria din zona de graniță într-un mod inedit. Rețetele subliniază viața în mediul rural, așa cum se desfășura ea de-a lungul anului, conform anotimpurilor, a calendarului agrar, a marilor sărbători creștine (Crăciunul și Paștile), dar și a riturilor de trecere (nuntă, botez, înmormântare). Cartea este o oglindă a acestor comunități de graniță, atât de asemănătoare, și atât de diferite, în același timp. Satul, de-o parte și alta a granitei, este spațiul care a reușit, în cea mai mare măsură, să conserve tradiții, meșteșuguri, rețete, iar proiectul implementat a reușit să sublinieze acest lucru. Tot în timpul implentării proiectului s-a desfășurat și o tabără de fotografie. Specialiștii au surprins în imagini viața de zi cu zi a comunităților cercetate. Toate acceste imagini sunt mărturii ale diversității dar și a vecinătății. Povestea acestor comunități a fost surprinsă într-un album și o expoziție de fotografie, sugestiv intitulate *„Povești din Sătmar"*. Specialiștii în antropologie, care au participat la implementarea proiectului, au avut șansa de a publica concluziile lor într-o revistă de civilizație și cultură: *„Samcult"*. Articolele lor, pe teme diferite, aduc în prim plan aspecte de civilizație subliniind diferențele, dar mai ales similitudinile satului în zona de graniță.

Fără îndoială, unul din rezultatele cele mai spectaculoase ale proiectul a fost filmul anthropologic *„Placă de poftiți la pâine"*. Povestea pâinii, aliment atât de important în aceste comunități, a fost traspusă într-un film de scurt metraj, în care membrii comunităților cercetate au pus în prctică o activitate atât de importantă în mediul rural, de-a lungul secolelor: coptul pâinii.

Culesul cartofilor la Bogdand

Proiectul *Satul în zona Satu Mare – Szabolcs – Szatmár – Bereg – trecut prezent și viitor comun* a reușit, alături de celelalte proiecte cu finanțare europeană, să salveze și să promoveze patrimonial cultural al zonei de graniță, zonă cu un mare potential de dezvoltare economică. Parteneriatele create de-a lungul implementării proiectului au dus la organizearea unor evenimente: expoziții, colocvii, care au întărit legăturile nu numai între specilaiștii din muzee dar și între conunitățile cercetate. Pe termen lung, proiectul a generat noi parteneriate, noi teme de cercetare și a creat o platformă solidă în conservarea și promovarea satului din zona de graniță.

Un alt proiect important a fost *„Reușim prin cultură – Valori europene și viitor comun"*. Partenerii: Muzeul Județean Satu Mare și Muzeul Arhitecturii și Civilizației Populare din Transcarpatia, Ujgorod au implementat un proiect complex, condus pe mai multe paliere:

- identificarea și promovarea patrimoniului cultural din zona de graniță Româno-Ucraineană;
- identificarea, cercetarea și promovarea patrimoniului arheologic din zona de graniță;
- cercetarea și conservarea colecțiilor aparținând celor două muzee partenere;
- restaurarea casei românești din Muzeul din Ujgorod.

Filmăm la Viile Satu Mare

Iubitorul de animale - Soconzel

La fân - Cămărzana

Proiectul în valoare de 308.655 Euro s-a desfășurat în perioada 27.07.2013 – 25.09.2015.

Zona de graniță româno-ucraineană este o zonă cu un bogat și bine cunoscut trecut istoric. Dezvoltarea comună, de-a lungul istoriei, a asigurat, în timp, o cooperare culturală, socială, economică sustenabilă. Zona de graniță româno-ucraineană nu a fost cercetată îndeajuns, astfel, informații importante s-au pierdut. Obiectivul proiectului a fost acela de a crea legături puternice și de durată care să asigure o cercetarea complexă a zonei și care, în același timp, să ofere platforme viabile de dezvoltarea a relațiilor culturale, social-administrative și de ce nu și economice.

Proiectul a avut ca rezultat un număr mare de publicații: Maria Lobonț Pușcaș: *Catalog de ceramic,* Liuba Horvat: *Catalog de icoane,* Gheorghina Olariu: *Aplicații ale metodei de analiza XRF la studiul depozitului de bronzuri Domănești,* Adela Dobrescu: *De la fir la costum,* Liuba Horvat: *Relații româno-ucrainene,* Maria Lobonț Pușcaș: *Locuință, locuire și mentalitate în zona de graniță (nord-vestul Transilvaniei),* Vyacheslav Kotigorosko: *Centrul sacral al Tisei Superioare în epoca La Tènului târziu,* Crsitian Virag: *Situl neolitic Halmeu-Vamă,* Cristian Virag (editor): *Fenomene neolitice în Bazinul Tisei Superioare,* Robert Gindele (editor): *Arheologie în context regional și european. Studii în onoarea lui János Németi la aniversarea a 75 de ani,* Anuarul Muzeului Județean Satu Mare Studii și Comunicări Satu Mare. Seria arheologie XXX/1, Liviu Marta- Robert Gindele: *Tezaure dacice din Transcarpatia,* Robert Gindele- Liviu Marta-Cristian Virag: *Tezaure arheologice din județul Satu Mare,* Robert Gindele: *Cercetări arheologice în județul Satu Mare. I Situri arheologice din epoca romană,* Cristian Virag: *Cercetări arheologice în județul Satu Mare. II Situri neolitice,* Liviu Marta-Zsolt Molnar-Tobias Kienlin: *Cercetări arheologice în județul Satu Mare. III Situri arheologice din epoca bronzului.* Toate aceste publicații au salvat informații importante despre patrimonial cultural comun celor doi partenerii, dar și celor două țări.

În afara publicațiilor, proiectul a avut ca activitate și organizarea de evenimente: un workshop pe tema conservării și salvării patrimoniului, un eveniment în aer liber pe tema artei țesutului, o conferință de arheologie, o expoziție de postere „Patrimoniu restaurat, patrimoniu salvat", o expoziție de fotografii „De la fir la costum" și un simpozion de final de proiect, unde au fost prezentate toate rezultatele acestuia. Evenimentele au atras un număr mare de participanți care au făcut cunoștință cu un patrimoniu cultural bogat și important pentru comunitățile din zona de graniță.

Langalău de Szamosszeg, Ungaria

Pâini la asogat - brutăria Petrești

Sfințitul păștilor la Nyircsaholy

Válaj, Ungaria

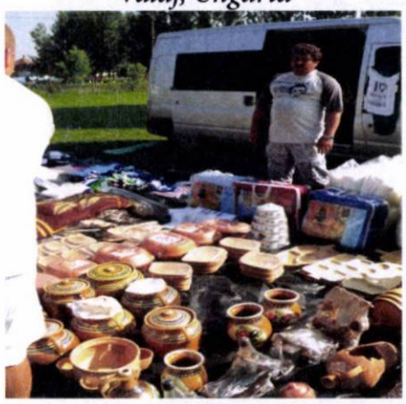

Zi de târg la Nagzecsed, Ungaria

Activitățile de conservare și restaurarea a patrimoniului celor doi parteneri au fost, fără îndoială, unele de mare amploare. Laboratorul de Restaurare Conservare a Muzeului Județean Satu Mare a fost dotat cu un scaner XRF care permite investigații de finețe a obiectelor de patrimoniu, investigații care permit o abordare mai complexă și completă a acestor piese. Restaurarea casei românești din cadrul Muzeului Arhitecturii și Civilizației Populare din Transcarpatia a fost, de asemenea, o investiție importantă din mai multe puncte de vedere: a fost salvat un obiectiv de patrimoniu important pentru ambii parteneri, s-au făcut cercetări importante în ceea ce privește patrimoniul românesc de dincolo de graniță, s-a format o echipă interdisciplinară și internațională care a muncit după un program comun la salvarea obiectelor de patrimoniu din casa românească.

În cadrul proiectului a fost realizat un film documentar *„De la fir la costum"*, care surprinde aspecte ale costumului traditional în zona de graniță. Comunitățile cercetate au colaborat la acest film aducând în prim plan tehnici de creație originale, de la țesutul pânzei până la cele mai elaborate tehnici de decorare.

Bunici și nepoate - Soconzel

Grupul Miculeanca -Micula

La războiul de țesut-Ciorna Tisa, Ucraina

Gizela la furca de tors - Ujgord, Ucraina

Nepoata și bunicile - Veleatino, Ucraina

Prietenie - Bogdand

Cele două proiecte cu finanțare europeană au avut un impact major asupra dezvoltării Muzeului Județean Satu Mare. Ele au oferit oportunitatea unor cercetări antropologice de mare anvergură (indiferent de temă). Cercetarea colecțiilor de muzeu, publicarea unor cataloage de colecții, organizarea de expoziții cu obiecte din colecții este un mare câștig pentru partenerii acestor proiecte.

Accesarea fondurilor europene continuă la Muzeul Județean Satu Mare. Acesta împreună cu parteneri vechi și noi a depus un numă de 6 proiecte, din care unul a fost deja declarat câștigător. Noi teme de cercetare, noi investiții, noi evenimente așteaptă să fie implementate.

Adela Dobrescu
Expert textile etnografice
adeladobrescu@yahoo.com

Șvabi dansând - Satu Mare

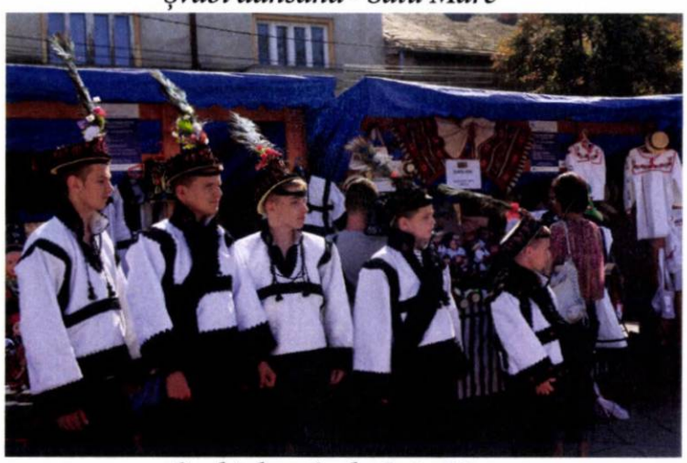

Șvabi dansând - Satu Mare

În ușă - Cerna, Ucraina

CONSERVARE-RESTAURARE

RESTAURAREA ŞI PROTEJAREA PATRIMONIULUI, O PREOCUPARE CONSTANTĂ A MUZEULUI SĂTMĂREAN

Gheorghina OLARIU

Abstract: *The paper describes the evolution of the cultural heritage restoration activities during the last two decades of scientific restoration. In addition, it includes challenging works that specialists of the Conservation and Restoration Laboratory had to manage over time.*
These works contributed to the enrichment of the historical cultural heritage and preservation of our cultural patrimony.
The Satu Mare County Museum initiated the training process of its specialists in 1975. Trainings were conduct in the field of metal-ceramic, textile, old book, furniture, wood construction, painting, conservation, physical and chemical investigation. The talent and enthusiasm of these specialists lead to an impressive number of objects to be saved and valued. These objects became the basis of the first exhibitions held by our museum.
The legal foundation of the Regional Restoration and Conservation Laboratory was established in April 1996. The Laboratory had specialists in the filed of restoration, conservation and archeological, historical and ethnographical research of metals, ceramics, textiles, manuscripts, old book, paper and parchment documents, icons, wood and in situ wood monuments.
The conservators and restorers were trained through the programs organized by the Center of Training and Development of Cultural Institutions Personnel, by attending courses, seminars and internships specific for every specialization.

Keywords: *restoration, conservation, laboratory, heritage, Satu Mare, museum.*

Patrimoniul nostru cultural este o sursă de viaţă şi de inspiraţie de neînlocuit. Este legătura noastră cu trecutul, este prezentul pe care îl trăim zi de zi şi mai cu seamă este ceea ce transmitem viitoarelor generaţii. De aceea este vital să conservăm şi să restaurăm acest patrimoniu pentru a-l salva de la distrugere şi ai prelungi cât mai mult viaţa.

Preocuparea crescândă pe plan internaţional privind reconsiderarea patrimoniului naţional- ca parte integrantă a patrimoniului cultural- bun al omenirii, are ca rezultat apariţia şi la noi în ţară după jumătatea secolului XX, a unei viziuni noi asupra activităţii de recuperare şi valorificare a obiectelor cu valoare de patrimoniu.

Legea nr. 63 din 1974 şi Decretul 13 din 1975 stăteau la baza unei preocupări, la nivel naţional, privind evaluarea, ocrotirea, restaurarea şi conservarea bunurilor considerate ca făcând parte din zestrea culturală a ţării noastre[1]. Această lege a dus la înfiinţarea şi dotarea laboratoarelor de restaurare în muzeele din marile oraşe ale ţării ca: Bucureşti , Iaşi, Constanţa,

[1] Liliana Iuga, Liliana Agache, Reghina Obrad, *Laboratorul Zonal din Timişoara 22 de ani de activitate în slujba patrimoniului cultural*, în *AB*, 1998, nr. 6, pp. 57-69.

Cluj, Sibiu, Craiova, Timișoara. Imediat a urmat pregătirea specialiștilor din laboratoare în domeniul conservării și restaurării bunurilor de patrimoniu.

Muzeul sătmărean a demarat procesul de pregătire a specialiștilor săi începând cu anul 1975 în domeniile de restaurare și conservare metal-ceramică, textile, carte veche, mobilier, construcții din lemn, pictură, conservarea și investigarea fizico-chimică a bunurilor de patrimoniu. Anterior acestei date, muzeul avea deja preocupări în domeniul conservării si restaurării, Vancea Ernö fiind primul restaurator al muzeului, Radu Maximilian conservator general, iar Eleonora Roșu (restaurator textile), Eva Puskas (restaurator metal-ceramică) și Lidia Popescu (restaurator carte veche și documente), au completat echipa primilor restauratori. Datorită talentului și entuziasmului lor, acești restauratori au salvat de la distrugere și au pus în valoare un număr impresionant de obiecte care au stat la baza primelor expoziții ale muzeului. Acțiunea distructivă a naturii sau a omului a fost înlăturată cu răbdare, talent, seriozitate și înaltă conștiinciozitate profesională. Cu mâinile lor, restauratorii au redat obiectelor forma, culoarea, aspectul inițial, au creat un arc peste timp, smulgând istoriei eșantioane de civilizație materială.

Pe acest mic nucleu s-au pus bazele legale pentru înființarea în aprilie 1996 a Laboratorului Zonal de Restaurare Conservare cu specializări în domeniul restaurării, conservării, cercetării de ordin arheologic, istoric și etnografic privind metalele, ceramica, textilele, manuscrisele, cartea veche, documentele pe suport papetar sau pergament, icoanele, lemnul și monumentele din lemn în aer liber. Pregătirea restauratorilor și conservatorilor, s-a realizat în cadrul programelor organizate de Centrul de Pregătire și Formare a Personalului din Instituțiile de Cultură prin cursuri, seminarii și stagii de practică specifice pentru fiecare domeniu de restaurare. Specialiștii instruiți în cadrul acestor cursuri au fost: Roxana Cobusceanu- restaurator metal-ceramica, Capotescu Dinu-restaurator metal-ceramică, Gheorghina Olariu- investigații fizico-chimice, Varga Emese-restaurator textile, Dobrescu Adela-restaurator textile, Doru Enăchescu-restaurator lemn, Radu Ardelean-restaurator lemn, Ioan Baltos-restaurator lemn, Gabriela Paul-restaurator carte, Cristina Busuioc-restaurator pictură, Nogradi Imre-conservator, Diana Kinces-conservator.

Transformarea esențială a fost aceea că restaurarea devine o activitate care se bazează din ce în ce mai mult pe cunoștințe atât din domeniul artei, istoriei, cât și din domeniul chimiei, biologiei, fizicii, tehnologiei materialelor, devenind o activitate tot mai complexă bazată pe o latură științifică importantă. În paralel cu procesul de instruire a restauratorilor, a început o amplă acțiune de dotare a laboratoarelor de restaurare cu aparatură, instrumentar, substanțe și materiale necesare pentru a putea face față cu succes nevoilor de restaurare la o înaltă tehnicitate și respectând cu strictețe cerințele formulate de „Normele de conservare și restaurare[2]".

În ultimii ani, beneficiind de programele de finanțare europene, dar și de sprijinul Consiliului Județean, dotarea secției de restaurare-conservare s-a îmbunătățit substanțial. La ora actuală dispunem pe lângă aparatură și instrumentar specific fiecărui domeniu de restaurare, și de aparatură de investigații fizico-chimice care permit analiza microchimică, steromicroscopică și analiza de compoziție utilizând tehnici moderne de fluorescență de raze X. Toate aceste dotări fac mai ușoară stabilirea corectă a unui diagnostic, fără a fi necesară prelevarea de probe sau dacă acest lucru este necesar, cantitatea de probă să fie foarte mică, astfel încât să nu deranjeze integritatea și aspectul obiectului muzeal. Pe baza analizelor efectuate și a interpretării rezultatelor se stabilește diagnosticul și se aleg tehnicile de restaurare și conservare. Restauratorii, prin munca lor, reușesc astfel să acopere urmele lăsate de trecerea anilor dar în același timp să nu dăuneze piesei, prelungindu-i astfel viața pentru a păstra și a transmite

[2] *Norme de conservare a bunurilor care fac parte din patrimoniul cultural*, Ed. Museion, București, 1993.

generațiilor viitoare aceste mărturii ale trecutului, aceste eșantioane de civilizație materială. Astfel restaurarea câștigă o latură științifică, pe lângă cea istorică și artistică, prin care, redarea integrității fizice și estetice a obiectelor de patrimoniu se face în cel mai deplin respect față de autenticitatea și integritatea acestora.

Conservarea și restaurarea ca investiții importante pentru o societate care dorește să-și prelungească istoria

Sunt puține momentele în care se dezvăluie în fața publicului vizitator ceea ce se întâmplă în culisele unei expoziții. Deseori se admiră exponatele, fără a se bănui, măcar, munca deosebită a restauratorilor și conservatorilor pentru salvarea și prezervarea obiectelor muzeale. Echipa de restauratori lucrează în anonimat, pentru ca semenii și urmașii lor să se poată bucura de mărturiile istoriei.

Restauratorul este cel care în fiecare moment al activității sale rămâne conștient de faptul că de el depinde păstrarea unei opere pe care înaintașii lui au zămislit-o, uneori chiar cu câteva mii de ani înaintea vieții sale. Este cel care descoperă, pas cu pas, povestea unei piese patrimoniale unice. Trăiește apoi, etapă cu etapă, fiecare moment al readucerii la viață al acelei piese.

Știința restaurării și conservării impune reguli stricte, legi și principii, dar nu în ultimul rând cunoașterea altor discipline-fizica, chimia, biologia, istoria, arta, tehnologia materialelor -ce stau la baza diagnosticării stării de conservare a piesei și a procesului tehnologic de restaurare. Restaurarea este profesia care îngemănează știința și arta.

Fără conservarea și restaurarea obiectelor de patrimoniu nu ar fi posibilă salvarea, păstrarea și expunerea acestora. Întregul mecanism care se desfășoară „în spatele ușilor închise" are la bază investiții deosebit de importante atât umane, în pregătirea profesională a restauratorilor cât și materiale, în asigurarea dotărilor necesare, a spațiilor amenajate special, aparatură de investigații modernă, aparatură performantă pentru procesul tehnologic efectiv de restaurare și conservare. Ne mândrim cu faptul că Laboratorul Zonal de Restaurare-Conservare a Muzeului a rezistat de-a lungul anilor, în timp ce-în țară-multe laboratoare de restaurare au dispărut unul după celălalt, sau și-au restrâns mult activitatea fapt ce demonstrează puterea deosebită a instituției muzeale sătmărene.

Laboratorul de restaurare este locul în care timpul a încremenit fără să-și mai urmeze cursul firesc, în care obiectele „așteaptă" să-și recapete frumusețea în mâinile restauratorilor, care încearcă să le dea din nou forma inițială și, măcar o fărâmă din strălucirea de altădată. Munca restauratorului implică timp, multă răbdare și atenție, deoarece o singură greșeală poate să distrugă obiectul și întreaga trudă a specialistului.

Inventarul muzeului sătmărean cuprinde peste 400.000 de obiecte de patrimoniu, câteva sute de bunuri fiind clasate în categoria tezaur și fond. În sălile de expoziție, dar mai ales în depozitele muzeului, se găsesc mii de obiecte de ceramică, icoane pe lemn și sticlă, piese de mobilier, lemn pictat, obiecte gospădărești din lemn, metal și sticlă, fotografii, obiecte textile, cojoace, bijuterii și port popular.

Asupra acestor obiecte, timpul, praful, umezeala sau mucegaiul și-au pus amprenta, iar păstrarea lor în circuitul muzeal, readucerea lor în fața publicului și transmiterea lor pentru generațiile viitoare depinde de o mână de oameni.

În muzeul sătmărean lucrează acum 9 specialiști în laboratorul de conservare-restaurare, acoperind domenii de conservare și restaurare a icoanelor pe lemn și sticlă, a lemnului policrom, a obiectelor textile, carte veche, documente, obiectelor din metal și ceramic, mobilier și monumente din lemn. Sunt toți experți restauratori conservatori și investigatori care lucrează în echipă, astfel încât obiectele de patrimoniu „să se simtă bine".

Nu toate obiectele care intră în restaurare provin însă din patrimoniul muzeului sătmărean. Diferite instituții din țară, organizații sau chiar persoane fizice apelează la restauratori pentru a readuce la strălucirea de odinioară obiecte vechi și valoroase.

Busuioc Cristina restaurator pictură

Restaurarea nu înseamnă creație, este dimpotrivă opusul acesteia. Cea mai importantă regulă a restaurării este aceea că nu avem voie să interpretăm noi, nu avem voie să modificăm nimic, nu trebuie să ne facem vizibili. *„Trebuie să ne oprim acolo unde începe ipoteza".*

Printre obiectele de patrimoniu cu care ne mândrim, amintim: iconostasul bisericii de la Văgaș datând din secolul al XVIII-lea, iconostasul bisericii ortodoxe de la Carei (secol XIX), diferite icoane împărătești din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea.

Doru Enăchescu- restaurator lemn, Iulian Petrescu- restaurator pictură

Radu Ovidiu Ardelean - lemn

Ioan Baltos - restaurator lemn

Gabriela Paul - restaurator carte veche

O barcă monoxilă descoperită în albia râului Someș în localitatea Berindan reprezintă și la ora actuală o adevărată provocare pentru restauratori și conservatori datorită perisabilității și vechimii materialului constituent. Obiectul are o dimensiune impresionanată de 13,2 x 0,9 m, fiind cea mai lungă monoxilă din țară, este datată în secolele XIII-XIV și se consideră a fi un mijloc de transport al sării (dar posibil și a altor materiale) pe Someș, lucru consemnat într-un document din anul 1310.

În cadrul laboratorului de restaurare carte veche, una dintre piesele de mare valoare conservată și restaurată, este un *Chiriacodromion*, carte de cazanii, tipăritură din 1699, scrisă în limba română, cu caractere chirilice. Restaurarea acesteia a fost foarte dificilă din cauza faptului că hârtia era foarte fragilă, necesitând tratamente repetate de rehidratare și reîncleiere care trebuiau făcute cu multă atenție deoarece exista pericolul pierderii suportului. De asemenea trebuie menționată conservarea colecției bibliotecii Kállay aparținând muzeului Jósa András din Nyiregyhaza Ungaria, o colecție bogată și valoroasă de volume tipărite vechi și noi.

Restauratorii metal - ceramică au redat circuitului muzeal un număr impresionant de obiecte, printre care amintim tezaurul de la Tămășeni format din peste 1500 de monede din aur și argint, datat între sfârșitul secolului al XV-lea și primul deceniu al secolului al XVII-lea. În momentul în care au ajuns în laborator acestea formau o masă compactă de sol cu produși de coroziune. Operația de restaurare a fost foarte dificilă deoarece exista pericolul distrugerii materialului.

Roxana Cobusceanu – restaurator metal - ceramică

Dinu Capotescu - restaurator metal - ceramică

O altă lucrare importantă restaurată a fost ceramica descoperită la Urziceni – Vama datând din perioada eneolitică, caracterizată prin friabilitatea deosebită a fragmentelor ceramice.

Datorită complexității materialelor componente și a diferitelor tipuri de degradări existente, restauararea colecției de arme aparținând secolelor XVII – XVIII a însemnat o reală provocare pentru restauratorul de obiecte metalice.

Situl arheologic de la Mediesu Aurit-Șuculeu reprezentând cel mai mare centru de producție ceramică din spațiul european situat în afara fostului Imperiu Roman a fost descoperit în urma săpăturilor arheologice efectuate în anii 60 ai secolului trecut. Prin metode moderne de investigare au fost identificate în jurul sitului existent încă 200 de cuptoare dacice pentru ars ceramică. Acest ansamblu necesită o conservare și restaurare permanentă, intervenții asigurate cu profesionalism de specialiștii laboratorului nostru.

Eva Puskas-restaurator metal ceramică, Gheorghina Olariu - investigatii fizico- chimice

Dinu Capotescu-restaurând cuptoarele de la Mediesul Aurit

În laboratorul de textile s-au restaurat mai multe obiecte de mare valoare, printre care putem aminti steagul orașului Satu Mare datat în a doua jumatate a secolului al XIX-lea, confecționat din mătase naturală. O piesă arheologică deosebită, a fost un acoperământ de mormânt folosit în ritualul de înmormantare, confecționat din mătase naturală pictată, având în câmpul central blazonul familiei Bathory, descoperit la Mediesul Aurit și datat în anul 1659. Restaurarea acesteia a fost foarte dificilă din cauza fragilității mătăsii și a stratului pictural, necesitând o lungă perioadă de tratamente de conservare, rehidratare și stabilizare din punct de vedere fizic și biologic. Costumul de damă aparținând lui Thuri Sari descoperit în cavoul bisericii reformate din localitatea Hodod, datat în anul 1733 și textilele arheologice descoperite în cripta 1 din

Varga Emese – restaurator textile

Adela Dobrescu-restaurator textile

Eleonora Rosu-restaurator textile

Diana Kinces - conservator

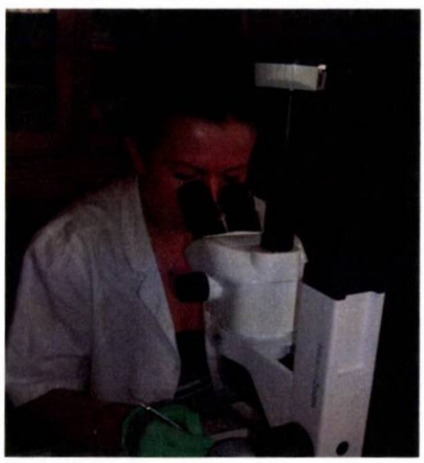

Gheorghina Olariu- investigatii fizico-chimice

biserica reformată din Ciumești, aparținând familiei Baronului Meszaros Janos, (anul înmormântării 1809) a însemnat o adevărată încercare pentru specialiști.

Conservarea patrimoniului muzeal presupune întotdeauna o susținută cercetare științifică privind obiectul muzeal, factorii biotici și abiotici, relația care se stabilește între obiectul muzeal și factorii exogeni, precum și cauzele care determină degradarea materiei organice și anorganice. Conservarea preventivă a patrimoniului cultural reprezintă o preocupare continuă a laboratorului sătmărean, prin activitățile sale încercându-se menținerea unui microclimat prielnic bunurilor păstrate în expozițiile și în depozitele muzeului.

Expozițiile de bază ale Muzeului Județean Satu Mare nu ar fi putut exista fără aportul restauratorilor, atât prin salvarea de la degradarea inevitabilă și ireversibilă a obiectelor în timp cât și prin recomandările privind expunerea, conform celor mai noi norme de conservare și prin participarea efectivă la realizarea acestora.

Pe lângă activitatea propriu zisă de restaurare desfășurată în cadrul laboratorului, s-au organizat în timp mai multe sesiuni științifice de restaurare – conservare care dovedesc importanța și rolul profund științific, complex și interdisciplinar al activității de restaurare și conservare. Prima sesiune științifică internațională organizată la Satu Mare a avut loc în anul 1997 și s-a bucurat de prezența multor specialiști din țară și străinătate, cu această ocazie fiind lansat și un volum de studii ce cuprindea articole din domeniul de investigații fizico-chimice, conservare, restaurare hârtie, grafică, documente, icoane, pictură, sculptură, textile, metal și ceramică.

Acesta a fost doar începutul unui șir de evenimente dedicate domeniului restaurării, în prezent laboratorul organizând diferite colocvii, simpozioane și workshop-uri care sporesc dimnesiunea științifică a muncii restauratorilor. Experiența și curiozitatea specialiștilor restauratori, investigatori și conservatori au dat roade și în domeniul cercetării științifice, aceștia publicând studii și articole referitoare la diversele probleme din domeniul conservării și restaurării patrimoniului cultural.

Restauratorii și conservatorii sunt perfect conștienți de răspunderea pe care o au pe plan moral, juridic și material, în cel mai deplin respect față de moștenirea înaintașilor și față de generațiile viitoare, căci obiectul de muzeu va trebui transmis intact în ceea ce privește structura, forma și mesajul cuprins în el.

Șansa obiectului-mărturie a existenței pentru veșnicie - a depins, depinde și va depinde de respectul specialiștilor (conservatori, restauratori, muzeografi) arătat față de patrimoniu. Obiectul odată ajuns în muzeu și-a dobândit dreptul la viață perpetuă,

Vernisajul expozitiei de restaurare organizată cu ocazia Sesiunii internaționale de Conservare – Restaurare, desfășurată la Satu Mare în perioada 22 – 23 octombrie 1997 (de la stânga la dreapta Maria Lungu, Carol König, Gheorghina Olariu, Daniela Bălu)

iar această șansă de a exista pentru totdeauna o datorează atât procesului de conservare și restaurare cât și efortului de valorificare expozițională și științifică[3].

„Restauratorii sunt însă singurii care pot vedea prin ciobul mărunt, forma întreagă a vasului, cu toată istoria care s-a săvârșit odată cu el, odată cu oamenii care au purtat vasul în mâinile lor truditoare, harnice, trecătoare. Sunt singurii care pot ghici într-o țesătură afumată măreția veșmântului de altădată. Sunt singurii care simt cum le pulsează istoria între degete. Sunt legătura noastră cu noi înșine prin timp."[4]

Gheorghina Olariu, Muzeul Județean Satu Mare, RO
e-mail: ginaolariu@yahoo.com

[3] Salonul Național de Conservare – Restaurare, ediția a VI-a, Oradea, 26 - 27 noiembrie 1998, p. 3.
[4] Salonul Național de Restaurare, Craiova, 2006, p. 3.

RESTAURAREA UNOR PIESE DIN PLUMB DESCOPERITE LA SCHITUL PRODROMU, ATHOS

Ana-Maria MUREȘAN

Abstract: *The works presents the stages of the restoration of some objects, discovered in the Prodromu Hermitage storehouse: a lead icon, used in the ritual of laying the foundation of the church, and an engraving plate, used for printing the icons.*
Their restoration was done using a method studied in the 80s by a group of researchers and restorers from the National History Museum, Bucharest. The treatment, based on lactic acid, has been tested on silver, bronze and lead archeological pieces, with very good results.There is, also, a short history of the Prodromu Hermitage.

Keywords: *cultural heritage, Prodromu hermitage, icon, lead, restoration*

Schitul românesc Prodromu este localizat în imediata apropiere a mănăstirii Marea Lavră, pe teritoriul Unității Teritoriale Autonome Muntele Athos. El este așezat în extremitatea estică a peninsulei, numită Vigla, între Marea Egee și vârful Athos.

1. Schitul Prodromu – scurt istoric

Primele așezări monahale de pe teritoriul Muntelui Athos datează de la sfârșitul secolului al IX-lea. Împăratul bizantin Vasile I Macedoneanul hotărăște granițele definitive ale teritoriului. Acesta devine ținut exclusiv monahal, cu granițe, organizare administrativă și capitală (Karyes). De-a lungul timpului, domnitorii munteni și moldoveni au făcut importante donații către mănăstirile care se găseau pe Muntele Athos și în care viețuiau și monahi de origine vlahă sau moldoveană.

Despre Schitul Prodromu există informații, încă din secolului al XV- lea. Din acea perioadă avem date despre un anume „arhiereu Dionisie" care cere permisiunea mănăstirii Marea Lavră (cea mai veche mănăstire de pe Athos) de a reface o colibă de pustnicie, aflată pe domeniul mănăstirii mai sus menționate. Acesta o transformă în chilie și lângă ea ridică și o mică biserică cu hramul „Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul", care mai era denumit și „Prodromul"(Înaintemergătorul).

Până la începutul secolului al XIX – lea așezarea va fi locuită, cu întreruperi, iar chilia și mica biserică vor fi renovate de mai multe ori, așa cum arată înscrisurile din arhive și chiar o inscripție săpată în piatră, aflată în apropierea bisericii.

Etapele fondării Schitului Prodromu:

- în jurul anului 1800 Ieromonahul Iustin de la mănăstirea Neamț și ucenicii săi, cer Marii Lavre încuviințarea de a renova schitul și de a se stabili în aceste locuri. Au fost ridicate mai multe chilii și s-a construit un apeduct din piatră, pentru aducerea apei în schit, apeduct care mai este folosit și azi. În timpul represaliilor armatei turcești din 1821, schitul este părăsit. Unul dintre cei trei călugări se întoarce în țară, la mănăstirea Neamț, ducând cu el actele schitului în care era specificată înțelegerea cu Marea Lavră.

-1840 – Ieromonahii Nifon și Nectarie, împreună cu alți monahi de la mănăstirea Neamț, s-au așezat din nou la Schitul Prodromu, cu îndemn și ajutor bănesc din partea domnitorului Moldovei, Grigore Ghica. Schitul este pus astfel sub legile Țării Moldovei și se încep lucrările de amenajare.

-1857 – Se pune piatra de temelie a Marii Biserici Catedrală a Schitului, cu hramul „Botezul Domnului". Înainte și după Unirea Principatelor (1859), s-au strâns iar donații din Moldova și Țara Românească (cu ajutorul prințului Alexandru Ghica și apoi a domnitorului Alexandru Ioan Cuza), cu care s-a pornit ridicarea bisericii. Aceasta a fost terminată și sfințită la 21 mai 1866.

-1889 – În arhivele Marii Lavre este înscris „Schitul românesc Prodromu".

-1905 – În urma unui cutremur, biserica a suferit mai multe degradări.

-1984 –Începerea lucrărilor de restaurare și consolidare a bisericii.

2. Descriere

În decursul unor cercetări în depozitul bisericii Schitului Prodromu au fost descoperite două piese de plumb: o icoană și o placă de gravură. Este posibil ca cel puțin icoana, să fi fost făcută într-unul din atelierele care se ridicaseră odată cu biserica. În actele păstrate în arhivă, se menționează existența unei fierării și tinichigerii și a unui atelier al „meșterilor arămari". O altă dovadă a existenței acestor meșteșugari o regăsim într-o însemnare despre construcția bisericii, unde se specifică faptul că acoperișul inițial al acesteia era făcut din plumb.

Icoana[1] are dimensiunile de 23 cm x14,8 cm, este realizată prin turnare și apoi gravare cu ace sau dăltițe pentru gravură. A fost găsită pe locul în care s-a pus semnul temeliei bisericii (adică locul pe care urma să fie pus altarul) din Schitul Prodromu, în anul 1857. Pe aversul icoanei este gravată scena botezului Domnului, deasupra, pe chenar, fiind scris în caractere slavone:

Inscripția:

СФНТА Д МНЄЗЄАСКА АРЪТАРЄ

Textul original: *SFNTA D MNEZEASKA ARĂTARE*

Textul în româna modernă*: Sfânta Dumnezeiasca Arătare*

Pe revers, în registrul de sus, este gravată imaginea Fecioarei Maria, făcând gestul binecuvântării și avându-l la piept pe pruncul Iisus care, la rândul Lui, binecuvântează. Mai jos apare inscripția, tot în caractere slavone:

Inscripția:

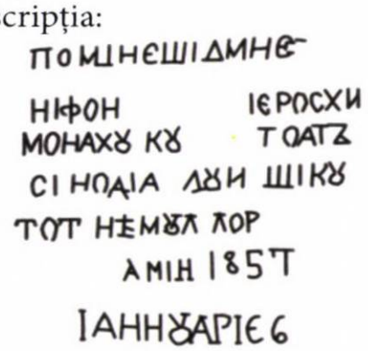

Textul original:
POMINEȘTI DMNE
NIFON IEROSHI
MONAHU CU TOATĂ
SINODIA LUI ȘI CU
TOT NEAMUL LOR
AMIN 1857
IANUARIE 6

Textul în româna modernă: *Pomenește Doamne Nifon Ieroschimonahul cu toată sinodia lui și cu tot neamul lor. Amin 1857 Ianuarie 6*"[2].

[1] Vezi figura 1.

[2] Vezi figura 2.

Icoană din plumb (avers) -înainte de restaurare

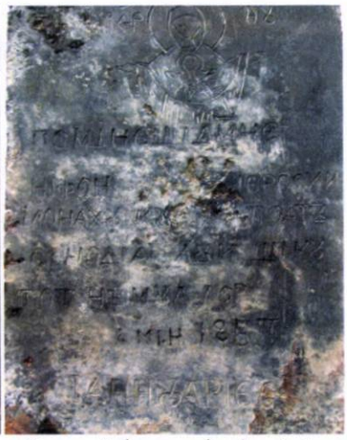

Icoană (revers) - înainte de restaurare

Placă pentru gravură -înainte de restaurare

Placa de gravură[3] are următoarele dimensiuni: 16,4 cm x 12,5 cm şi grosimea plăcii-suport din lemn este de aproximativ 3 cm. Aceasta era folosită pentru tipărit, dar nu se cunoaşte contextul în care a ajuns în depozitul schitului, posibil să fi fost adusă de la mănăstirea Neamţ, unde exista o tipografie şi de unde monahul Nifon procura cărţile necesare slujbei. Are o formă destul de neregulată şi a fost fixată cu ajutorul unor cuişoare din fier pe o placă din lemn. Este realizată prin gravare cu acid, în tehnica acvaforte. Aceasta este o tehnică de gravură ce constă în aplicarea pe ambele feţe ale plăcii a unui strat de verni pe care se decalchiază un desen, care este apoi zgâriat cu un instrument ascuţit, până se ajunge la suprafaţa metalică. Placa astfel pregătită, se scufundă într-o baie de acid care va coroda metalul pe porţiunile pe care s-a executat desenul. Se poate repeta imersarea în acid pentru ca liniile să fie mai groase şi desenul mai evident. La sfârşit, placa se spală cu un dizolvant al verniului. În partea de sus a piesei, este reprezentată Fecioara Maria, ocrotitoarea Athosului, care ţine în mâini un văl, fiind flancată de doi îngeri care i se închină. În registrul din mijloc este schiţat muntele Athos cu mănăstirile, iar în registrul inferior sunt reprezentaţi sfinţii athoniţi.

3. Starea de conservare

Înainte de a ajunge în laborator, se încercase deja o curăţare a pieselor, dar fără rezultate notabile. Suprafaţa icoanei prezenta denivelări sub forma unor cratere, datorate turnării necorespunzătoare[4] şi porţiuni de coroziune în pittig. Acestea sunt mai evidente pe verso (partea pe care este gravată inscripţia votivă). De asemenea, mai prezenta produşi de coroziune ai plumbului (carbonaţi) şi depuneri de rugină[5]. Contactul suprafeţei din plumb cu un obiect din fier, mai ales în atmosfera umedă şi sărată datorată învecinării cu marea Egee, şi care a acţionat ca un electrolit, a generat coroziunea galvanică, în detrimentul plumbului, care are un potenţial de coroziune mai negativ[6].

Icoană -denivelări ale suprafeţei

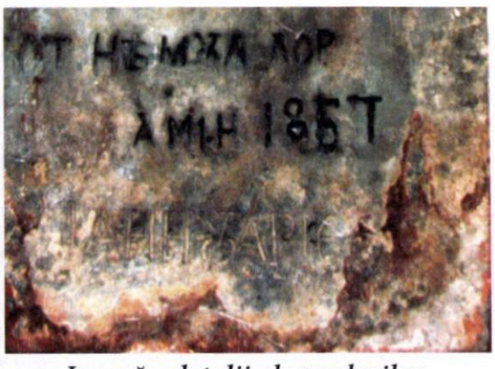

Icoană - detalii ale produşilor de coroziune

[3] Vezi fig 3.
[4] Vezi fig.4.
[5] Vezi fig.5.
[6] T. Stambolov, *The Corrosion and Conservation of Metallic Antiquities and Works of Art,* Central Research Laboratory for Objects of Art and Science, Amsterdam 1985, pp. 165-166.

Cealaltă piesă, placa pentru gravură, prezenta produși de coroziune[7], mai ales în partea centrală și, în plus, urme de cerneală tipografică[8]. Niturile din fier, care fixează placa din plumb pe suportul din lemn, erau ruginite.

4. Restaurarea

După analiza preliminară, s-a trecut la aplicarea unui tratament pe bază de acid lactic cu inhibitor de coroziune, metodă studiată în anii 80, de un grup de cercetători și restauratori de la Muzeul Național de Istorie și utilizată cu succes pe o serie de piese arheologice din bronz, argint (cu urme de arsură) și plumb[9]. S-a folosit o soluție de acid lactic cu o concentrație de 5%, în apă distilată, cu inhibitor de coroziune (gelatină 0,2%). S-au făcut probe pe porțiunile mai puțin vizibile ale plăcilor, folosindu-se dischete din vată îmbibate în soluție, ținute pe suprafața metalică timp de 10-15 minute, după care urma spălarea și repetarea probei. Treptat, s-a mărit concentrația soluției până la 10%. Rezultatele fiind bune, s-a trecut la curățarea pieselor prin imersări repetate în soluția mai sus menționată. După cca 20 de minute plăcile erau scoase, spălate sub jet de apă și curățate cu periuțe din fibre de plastic și păr natural. Tratamentul s-a repetat timp de câteva zile, până când s-a îndepărtat o mare parte din produșii de coroziune[10].

Icoană -denivelări ale suprafeței

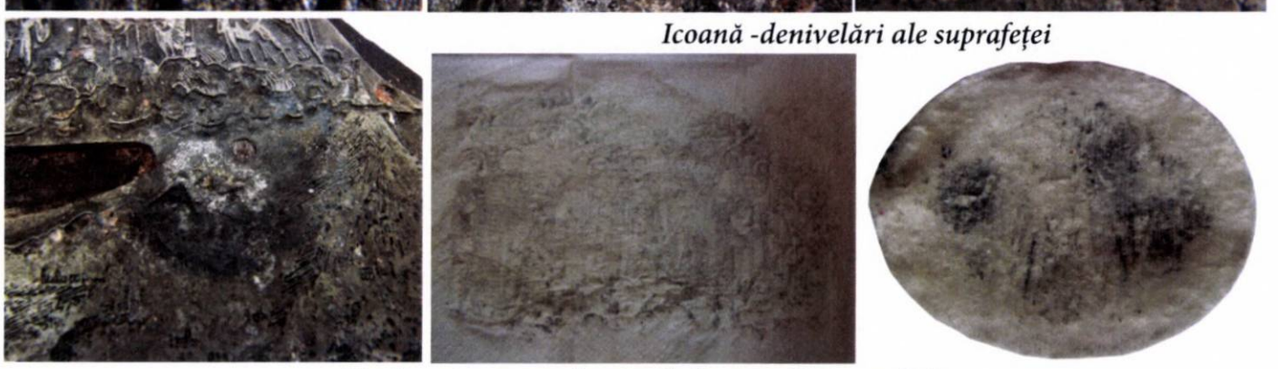

Placă pentru gravură -urmele de cerneală tipografică

Icoană-fotografii din timpul restaurării

[7] Vezi fig. 6.

[8] Vezi fig. 7.

[9] Gheorghe Niculescu, Carmen Colțoș, Emil Corneliu Chivulescu, *Extinderea metodei de curățire a bronzurilor arheologice asupra altor categorii de metale,* în *„Cercetări de conservare și restaurare a patrimoniului muzeal"*, Muzeul Național de Istorie, București 1981, pp. 83 – 86.

[10] Vezi fig. 8-9 – fotografii din timpul restaurării.

Icoană după restaurare

Placă de gravură - fotografii din timpul restaurării

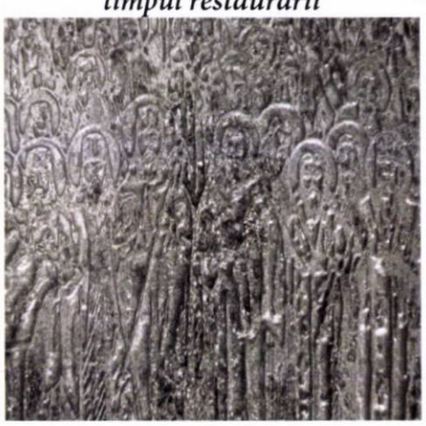

În zonele în care aceştia au persistat s-a folosit curăţarea mecanică punctuală, cu ajutorul frezelor dentare şi a periuţelor rotative din oţel, montate pe minifreză. La final, după ce produşii de coroziune au fost îndepărtaţi, piesele au fost spălate, uscate în alcool etilic şi apoi peliculizate cu un strat fin de Paraloid B72.

4. Observaţii

În urma acestui tratament, produşii de coroziune au fost îndepărtaţi în proporţie de 90%, iar piesele au căpătat un aspect plăcut, uniform. Au mai rămas urme de carbonaţi, fixaţi în zone greu accesibile, dar încercarea de îndepărtare a acestora ar fi putut duce la afectarea integrităţii piesei.

Ana-Maria Mureşan
Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti
expert restaurator metale

SURPRIZĂ ÎN SFEȘNIC DE BRONZ

Olimpia MUREȘAN, Gheorghina OLARIU, Eugenia SIDORIUC

Abstract: *The Oradea Fortress has a long history, hence many artefacts dating from the XIIIth to the XXth century were discovered after 1990, including oriental artefacts as the bronze candlestick, which represents the subject of this paper.*
The artefact surface was covered with a thick layer of corrosion products mixed with clay (from the diggings). The artefact undergone EDTA-2Na treatment.
A first elemental composition analysis was performed using the TITAN S1 Brucker portable XRF system. The candlestick resulted to be made out of bronze with lead and presented silver areas containing more lead.
During the cleaning process of the candlestick, textile fragments were removed. The metal artefact is of oriental origin, presumably it was brought in the fortress between 1660-1692 during Turkish occupation. The textile fiber is made out flax, as identified by the Museum of Bucovina.
The fragments were cleaned using two different methods, part of them at the laboratory of the Museum of Oradea Fortress, the other part, at the museum`s laboratory from Suceava. The cleaning process using organic solvents is illustrated in the imagines below.

Keywords: *Oradea Fortress, conservation, bronze candlestick, XRF analysis, archaelogical textile.*

Patrimoniul cultural material se îmbogățește anual ca urmare a săpăturilor arheologice, respectiv a descoperirilor rezultate. Începând cu anul 1991, Cetatea Oradea a furnizat un bogat și inedit material arheologic acoperind intervalul cuprins între secolele al XII-XX-lea. Istoria aproape milenară a cetății, a început cu întemeirea unei mănăstiri (în 1089[1] sau 1092[2]) de către Ladislau I[3] (1040-1095) și a continuat cu o catedrală (în care a fost înhumat la dorința sa). După invazia tătară din anul 1241 au fost refăcute catedrala și parte din fortificații, dar construirea unei noi catedrale (1401) a condus la dezvoltare din punct de vedere economic și cultural. Spre mijlocul secolului al XVI-lea „dintr-un oraș al Europei culturale, Oradea ajunge un oraș al Europei militare și politice"[4]. În anul 1557 principii reformați maghiari din Transilvania cuceresc cetatea care devine principal pion al sistemului defensiv al Principatul Transilvaniei. În anul 1569 demarează construirea fortificației care s-a păstrat până în prezent. În paralel s-a construit castelului pentagonal. Mari stricăciuni ale fortificației și castelu-

[1] M. Georgiță, *Contribuții la istoricul cetății Oradea-secolele XVIII-XIX,* în *Crisia XXX,* Oradea, 2000, p.183.
[2] *Istoria orașului Oradea*, coordonatori Borcea Liviu, Gorun Gheorghe, Ed. COGITO, Oradea, 1995.
[3] Cunoscut și sub numele de Saint Ladislaus, Ladislau cel Sfânt, a fost rege al Ungariei din 1077 și până în anul morții sale. Este cel care a desăvârșit încreștinarea Ungariei, a construit biserici și a reformat Biserica Romano Catolică. A promulgat legi foarte severe împotriva păgânismului, a consolidat intern regatul și a încurajat expansiunea granițelor regale. A fost canonizat în iunie 1192.
[4] *Ibidem.*

lui au adus asediul otoman (1660) precum și cel austriac (1691-1692). Treizeci de ani, Cetatea Oradea a fost sub conducere turcească,... „perioadă care, din punct de vedere al cunoașterii istorice, este cea mai opacă[5]". După alungarea turcilor cetatea a fost refăcută rapid cu ajutorul major al soldaților regimentului garnizoanei și a locuitorilor orașului.

Capul de sfeșnic în formă de lalea, care face obiectul articolului este una din piesele de factură orientală, descoperite în anul 2014 în perimetru Cetății Oradea, (corp K, în fântână) exterior Palatului Princiar.

Fig. 1-2. Starea de conservare a artefactului la descoperire

Fig. 3. Aspect din timpul tratării

Piesa (**Fig.1-3**) face parte din patrimoniul Muzeului Țării Crișurilor (în virtutea coordonării săpăturilor arheologice de către experți ai instituției) dar este în custodia temporară a Muzeului Cetății Oradea (instituție în curs de acreditare).

Intervenția a fost efectuată în perioada 2015-2016. Prin metode de examinare s-a constatat că obiectul este robust, cu rezistența mecanică a structurii materiale intactă, produșii de coroziune erau specifici cuprului, iar la exterior prezinta sol/mâl aderent. Stratul creat prin întrepătrunderea produșilor de coroziune cu compușii mediului în care a fost îngropat era foarte aderent la metal și urma relativ fidel conturul piesei. În consecință, sfeșnicul a fost tratat cu soluție de EDTA-2Na în concentrație de 3,7%, la pH bazic[6]. Finalul tratamentul a fost stabilit cu ajutorul probei de corodare accelerată în camera de umiditate. Piesa tratată (**Fig. 4**) a fost analizată prin fluorescență de raze X (XRF) pentru informații privind compoziția aliajului constitutiv precum și a două zone acoperite cu compus gri, gri-argintiu.

Fig. 4 Capul de sfeșnic - aspect final

Pentru măsurarea compoziției, am folosit instrumentul: spectrometrul portabil XRF, model Bruker S1 TITAN SP, cu anod din Rh și detector SiPIN. Au fost utilizați următorii parametri de lucru: tensiunea 45 kV și intensitatea 4.5 μA; timpul de achiziție 54 s, filtru de Ti. Sistemul de analiză XRF[7] este considerat un instrument indispensabil în arheometrie, în investigarea patrimoniului cultural material. Este o tehnică de analiză nedistructivă, multi-elementală, rapidă. Acestă tehnică poate fi aplicată direct pe probă, fără nici o pregătire prealabilă a acesteia și nu necesită mediu vidat. Analizarea s-a efectuat cu un aparat portabil[8], la Laboratorul zonal al Muzeului Județean Satu-Mare de către Gheorhina Olariu.

Analizele au fost realizate fără a îndepărta patina de pe suprafață, din necesitatea de a face analiza într-un mod nedistructiv, motiv pentru care estimarea analitică a compoziției aliajului, trebuie să fie luată în considerare

Tabel 1 Cap sfesnic-bronz

Metal	V %	Fe %	Co %	Ni %	Cu %	Zn %	As %	Zr %	Ag %	Sn %	Sb %	Au %	Pb %	Bi %
Nr crt.														
metal 717		0.3571	0.0151	0.2079	88.4704	0.2638	0.8464	< LOD		4.4531			5.3778	0.0082
compus gri 718		0.1438	< LOD	0.0482	80.2252	0.0699	urme	0.0252		3.3482			16.074	0.0577
compus gri 719	< LOD	0.4511	< LOD	0.0873	66.9124	0.1275	0.1855	< LOD	1.67	3.5746	0.7892	0.2858	26.9435	< LOD
metal 720	0.0932	0.4988	< LOD	0.2067	74.1846	0.199	0.1418	< LOD	0.247	3.3444	0.7939	0.2613	19.7366	< LOD

[5]A. A. Rusu & alt. *Cetatea Oradea. Monografie arheologică*,Vol.I, *Zona Palatului Episcopal,* Ed. Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2002, p.9.

[6] Am specificat doar reactivul folosit deoarece procedeul operațional al tratamentelor chimice este cunoscut.

[7] XRF abreviere de la X-Ray Fluorescence.

[8] Sistemul portabil XRF (Titan S1 Bruker) a fost achiziționat în cadrul proiectului COOLture, proiect derulat de Muzeul Judetean Satu Mare și Muzeul Etnografic din Ujgorod în perioada 2013-2015, (cuprins în Programul de Cooperare Transfrontalieră ENPI Ungaria-Slovacia-România-Ucraina).

numai semi cantitativ. În consecinţă, rezultatele procentuale sunt orientative deoarece probele sunt neomogene şi au altă formă, alte dimensiuni şi altă matrice decât probele MRC care au fost utilizate la calibrarea aparatului de analiză. Din investigaţia efectuată a rezultat că sfeşnicul a fost realizat din bronz (Tabel 1), dar un aliaj în care există plumb alături de staniu, în cantitate uşor superioară faţă de ultimul metal menţionat.

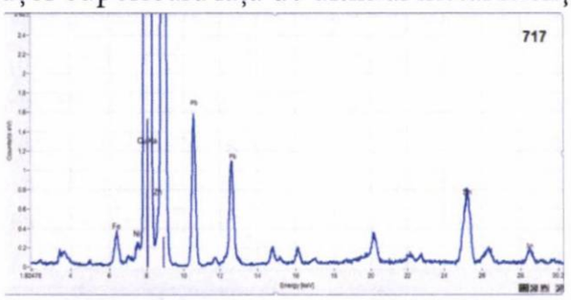

Fig. 5. Spectrograma capului de sfeşnic

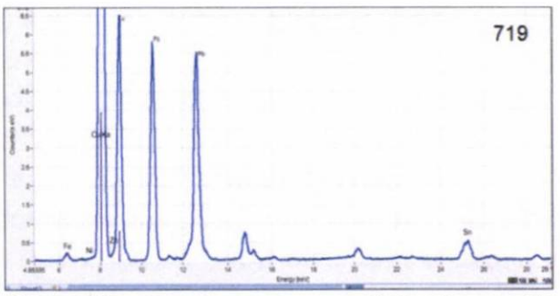

Fig. 6. Spectrograma compusului gri-argintiu

Fig. 7. Sfeşnic-lalea otoman, din alamă, cu postament conic (https://www.ebay.com, la 5.05.2017)

Fig. 8.Fragmente textile din in păstrate în ceara din sfeşnic

Fig. 9. Aspectul fragmentelor textile după imersia în acetonă mente

Fig. 10. Aspect fragmentelor textile după imersia în toluen

Ultimele două analize corespund unor zone gri, gri-argintii şi s-a constatat existenţa în cantitate mare (15-20%) a plumbului (**Fig.5-6**). În faza actuală a studiului considerăm posibilă o cauză exterioară piesei a prezenţei plumbului.

Capul de sfeşnic poate fi considerat din perioada turcească de ocupaţie, deci de factură orientală, secol al XVII-lea. Ocazional, piese asemănătoare (**Fig.7**), datate din anul 1580 până în secolul al VIII-lea apar la case de licitaţii.

În perioada tratamentului, în interiorului bulbului de lalea a sfeşnicului s-a insistat prin metode mecanice pentru degajarea materialului ceros bine fixat de pereţii metalici. Cu acest prilej au fost recuperate fragmente textile relativ bine păstrate (**Fig.8**). Tratarea lor a fost făcută în colaborare[9] şi a constat în eliminarea cerii şi îndepărtarea compuşilor de coroziune (în principal ai cuprului) de pe fibra textilă de natură vegetală.

Intervenţia de la Oradea. Ceara a fost îndepărtată rapid, cu solvenţi organici puri (pro analisis), respectiv cu acetonă (imersie timp de 3 minute, **Fig. 9**) şi toluen (două imersii a câte 15 minute, **Fig. 10**).

Fig.11. Uscarea

Fig. 12. Fragmentele textile curaţate

[9] Fragmentele au fost tratate în două locaţii, în două moduri, parte de către subsemnata, în laboratorul din Muzeul Cetăţii Oradea, parte de către Eugenia Sidoriuc, expert restaurate textile la Laboratorul zonal din Muzeul Bucovinei, Suceava.

După imersii fragmentele au fost puse pe pat de hârtie adsorbantă, pentru o uscare liberă. Un parametru al îndepărtării cerii a fost haloul colorat rămas pe hârtia de uscare. Uscarea s-a realizat în pat adsorbant, sub sticlă. (**Fig.11**).

Sărurile, compușii de coroziune rămași pe fibra textilă au fost îndepărtați cu soluție 3,7% de EDTA-2Na. Au fost suficiente două imersii a câte 24 de ore. Colorarea soluției a constituit dovada îndepărtării sărurilor de cupru. Verificarea curățirii s-a făcut prin examinarea textilei cu ajutorul unui microscop digital produs Celeston. Tratamentul de curățire de la Suceava. Fragmentele au fost hidratate în etape succesive. Odată cu hidratarea a fost restabilită și structura regulată a țesăturii (perpendicularitatea dintre urzeală și bătătură) pe un suport din sticlă.

În timpul tratamentelor de curățire marginile fragmentelor au suferit o ușoară destrămare și o pierdere a integrității capetelor de fire desprinse din țesătură, prin detorsionarea acestora și încâlcirea fibrelor aparținând altor fire. Recunoașterea naturii fibrei vegetale și a țesăturii au fost realizate la Laboratorul din Suceava. Fragmentele fac parte dintr-un obiect realizat din pânză de in, țesută în două ițe, cea mai comună țesătură produsă în industria casnică. Firele de urzeală și cele de bătătură erau vizibile pe suprafața țesăturii, structura acesteia fiind simetrică. Caracteristica acestui tip de structură este raportul de egalitate în expunerea urzelii și bătăturii pe ambele fețe ale țesăturii, fiecare fir de bătătură trece peste și pe sub un fir de urzeală (**Fig.13**). Calitatea pânzei, în strânsă legătură cu pregătirea materialului pe toată durata procesului de realizare, de la cultivarea plantelor, la pregătirea fibrelor și a firelor pentru țesere, depinde de finețea firelor de fuior tors și de desimea spetei prin care treceau toate firele de urzeală. Desimea acestei țesături fiind de 16 fire de urzeală pe cm și 13 fire de bătătură pe cm, toarse în Z, determină încadrarea acesteia în prima categorie de calitate, conform cu cel mai important criteriu de clasificare după grupa calitativă de fibre din care erau toarse firele[10].

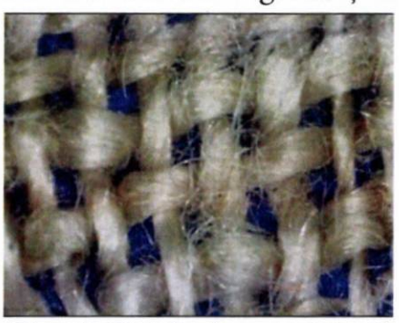

Fig. 13. Detaliu fragment textil

Marginea țesăturii (numită lizieră de material) are lățimea de 3,5 mm, este realizată prin năvădirea a câte două fire de urzeală în 4 cocleți ai ițelor și a unui fir de margine dublu pentru evitarea ruperii firelor de margine. Fragmentele textile descoperite sunt de diferite dimensiuni, pe unul din ele fiind prezent un element de coasere – tiv. A fost realizat prin răsucirea marginii secționate și fixarea ei cu ajutorul unui punct de coasere oblic. Lățimea tivului este de aproximativ 2 mm iar firul de coasere din in este un fir dublu, torsionat în S, format din două fire simple, torsionate în Z.

Considerații finale. Capul de sfeșnic a fost realizat dintr-un bronz cu conținut de plumb superior celui de staniu. Acest tip de sfeșnic lalea de natură orientală/otomană a existat din secolul al XVI-lea până în secolul al XVIII-lea, și avea un piedestal tronconic (Fig. 7). Materialul textil a fost pus în sfeșnic în epocă (dintr-un motiv practic?). Datarea trebuie să fie apropiată cu a sfeșnicului, respectiv secolul al XVII-lea, perioada de conducere/administrare turcească. A fost identificată natura firului vegetal (inul) și tipul țesăturii (în două ițe, o țesătură casnică răspândită). Ceara și sărurile de cupru au constituit mediul propice păstrării în timp al materialului textil.

Olimpia Mureșan, Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău,
e-mail: olimpia_muresan2010@yahoo.com
Gheorghina Olariu, Muzeul Județean Satu Mare, e-mail: gina.olariu@gmail.com
Eugenia Sidoriuc, Muzeul Bucovinei Suceava, e-mail: jeni_sidoriuc@yahoo.com

[10] Florica Zaharia, Textile tradiționale din Transilvania – Tehnologie și Estetică, Ed. Accent Print,Suceava, 2008, p.p. 158-163.

„CEASLOV". INTERVENȚII DE RESTAURARE MĂNĂSTIREA NEAMȚULUI, 1835

Consuela CIOBOTEANU, Leonard FULĂU

ABSTRACT: *The written patrimony is a permanent witness to human existential problems, it passing on the living memory of past centuries. Whitin the National Museum of Romanian Literature, a special place is reserved to preservation and restoration, these being absolutely necessary activities for rendering functionality and valorizing the literary heritage, which is a vulnerable cultural asset. The volume that is the subject of this work is part of the collection of the National Museum of Romanian Literature and it is an invaluable document, due to both age and content, it being extremely valuable for specialized research.*
The book has no covers, completely missing link seam is weakened especially in the lower necklace is broken. We find empirical content volume restoration, cracks and loss of support stationer, traces of burned paper with text area. The restoration operations carried out were aimed at removing the effects of the degradation factors. The set-up for the restoration of the book aimed at strenghening cellulosic support and text, rendering the original appearance. This reinforced the original structures of the materials and filled in the missing parts of the book.

KEYWORDS: *Museum, religious book, preservation, restoration, conservation.*

Patrimoniul scris este martor permanent al problemelor existențiale umane, transmițând memoria vie a secolelor trecute. În cadrul Muzeului Național al Literaturii Române se acordă un loc deosebit conservării și restaurării, acestea fiind activități absolute necesare pentru redarea funcționalității și valorificarea patrimoniului literar care este un bun cultural vulnerabil.

Ceaslovul este cartea de baza a citețului și a cantorului (spre deosebire de Euchologion, care conține textele folosite de preot și diacon). Există mai multe variante de Ceaslov, dintre care cea mai cuprinzătoare este Ceaslovul Mare (în greceste: Ὡρολόγιον τὸ μέγα, Horologion to mega; în slavona: Великий Часословъ, Velikij Chasoslov). Conține părțile fixe ale Slujbelor zilnice, (Vecernia, Pavecernița (mare si mica), Miezonoptica, Utrenia, Ceasurile, Obednița, rugăciunile de dinaintea meselor). Părțile citețului și cantorului sunt date complet iar cele ale preotului și diaconului sunt prescurtate. Ceaslovul Mare conține și o lista cu sfinți prăznuiți în timpul anului (cu troparul și condacul lor), aleși adecvat pentru duminici și sărbători mobile (din Triod și Penticostar), și canoane diferite și alte slujbe. Ceaslovul Mare este cea mai folosită carte în bisericile de stil grec.

Încă de la finele veacului al XIV-lea, între zidurile Mănăstirii Neamțului, exista o școală de caligrafi și miniaturiști în cadrul căreia se copiau și împodobeau cărți bisericești pentru mănăstiri și biserici din târguri și sate.

În prima jumătate a veacului al XV-lea, activitatea de manuscriere caligrafică și decorare artistică a textelor bisericești a fost dominată de vestitul monah Gavriil Uric, iar în a doua jumătate a aceluiași veac de Teodor Marișescul, Ghervasie Ioanichie, Nicodim, Palade s.a., de bună seamă, ucenicii lui Gavriil Uric.

Biblioteca mănăstirii, de la primele ei începuturi, a devenit utilă pentru cititorii ei, atât pentru educare cât și pentru informare și a acționat paralel ca „școală" care a existat aici și care, în prima jumătate a sec XV-lea, a avut rezultate dintre cele mai bune.

Cărtile se rânduiau bibliotecii de obște, de cele mai multe ori, cu știința și „binecuvântarea" starețului și pentru a nu fi înstrăinate și furate, erau întărite cu legământ pentru a fi înapoiate.

Starețul Dionisie Romano (1855-1856), a organizat biblioteca și cu „o sală de lectură în mănăstire și un bibliotecar cu științele cerute". Biblioteca a avut și unele cărți cu format diferit printre care: „cărți rulete", „cărți în baloturi" și „cărti în falduri".

În anul 1862, biblioteca mănăstirii număra peste 12.000 de volume și a funcționat în mai multe locuri: în turnul „Pirg", sub paraclisul „Veniamin Costachi", iar după 1960, s-a organizat în spațiul actual. Manuscrisele cele mai vechi sunt din secolele XIV-XV, scrise în limbile slavonă, greacă și română.

Un număr însemnat al cărților sunt dintre cele tiparite la Mănăstirea Neamț cu caracter chirilic între anii 1807-1875 și cu caracter latin după anul 1922 și până în prezent.

Descrierea morfologică a volumului

Volum de dimensiuni 21, 5 cm/ 30,5 cm/ 4 cm și oglinda paginii etalon de 24,3 x 16,3 cm. cu 336 file din care 4 nenumerotate și 331 file numerotate tipografic cu caractere chirilice. Tranșa volumului este aurită și prezintă decorațiuni florale în zona cotorului.

Textul volumului este tipărit cu cerneală tipografică neagră și roșie, cu caractere chirilice, în limba română și este încadrat în chenar floral. Prezintă numeroase inițiale ornate, frontispicii și vigniete. Pe fila de gardă interioară și pe pagina de titlu sunt prezente însemnări cu cerneală neagră, cu caractere chirilice și latine, având grafii diferite. Forzațul mobil este din hârtie marmorată (cromatică verde închis-roz-mov). Volumul conține frontispicii cu motive florale și religioase (pag. 3, 5, 10, 18, 23, 25, 38, 41, 47, 50, 51v., 59v., 62v., 64, 69v., 82, 85, 90, 148, 169, 180, 189, 203, 229, 230, 229, 230, 252, 266, 272, 281, 294, 299, 307v., 310v., 313, 319, 335v.). Vigniete florale și religioase de diverse dimensiuni (pag. 4, 42, 40v., 43, 45, 46v, 49v, 59v, 62v, 63, 84v, 84v, 89, 147v, 168, 179v, 202, 241, 252, 280, 318, 331v, 332. Gravuri cu scene religioase decorate floral la pag. 4v, 168v, 188v, 202v, 229, 241, 251v, 271, 280v,298v, 318v. În interiorul cărții s-a găsit un bilet de expoziție din anul 1959 și o filă cu însemnări scrise cu creionul.

Starea de conservare

Volumul nu are coperte și nici forzațuri fixe. Forzațul anterior și fila de gardă anterioară sunt desprinse de corpul cărții, prezintă plieri, rupturi, zone fragilizate și numeroase galerii și găuri de zbor, produse de cari. Un număr mic de găuri de zbor sunt prezente și în jumătatea inferioară a forzațului posterior și la filelor de gardă de la sfârșitul volumului. Cusătura volumului și-a păstrat integritatea, iar hârtia filelor din interiorul corpului cărții este foarte bine conservată. Hârtia primelor și a ultimelor file este ușor îmbrunită și fragilizată. Din treimea inferioară a paginii de titlu lipsește o parte de cca. 7 x 4cm. Ultimele file prezintă pete brune de natură necunoscută pe marginea superioară și laterală. Întâlnim pete de ceară pe suprafața filelor. Îngălbenirea paginilor este cauzată de expunerea la lumină.

În urma investigațiilor fizico-chimice și biologice comisia de restaurare a stabilit faptul că volumul a suferit degradări chimice, fizice și mecanice și necesită restaurare integrală pe volumul de carte nedesfăcut.

Rezultatul analizelor și diagnostic

Hârtia este de fabricație manuală din fibre textile vegetale. Grosimea filei este neuniformă: 0,12-0,21. PH-ul între 5,90 – 6.23. Gradul de încleiere este mediu. Metoda de încleiere este în masă. Agentul de încleiere este gelatina. Timpul de absorție al apei până în 60 secunde al unei picături de 0.02 ml.

Tipuri de cerneluri pentru blocul cărții:

- Tipografică neagră pe bază de carbon,
- Tipografică roșie pe bază de miniu de plumb.

Depunerea acesteia s-a făcut prin absorție, coerență și priză de suport – fermă. Amândouă cernelurile sunt insolubile în apă distilată și alcool etilic 96%.

Fila de gardă anterioară este din hârtie manuală preparată din fibre textile vegetale. Are un pH de 6,34, pe versoul acesteia găsim înscrisuri cu diferite tipuri de cerneluri după cum urmează:

- textul caligrafiat în zona superioară a paginii: cerneală caligrafică brun-cafenie (cerneală ferogalică insolubilă în apă distilată și alcool etilic 96%);
- textul caligrafiat către mijlocul paginii: cerneală caligrafică neagră (cerneală pe bază de carbon, solubilă în apă distilată și insolubilă în alcool etilic 96%);
- textul caligrafiat în zona inferioară a paginii: cerneală albastră degradată (fenomenul de decolorare a cernelii de la albastru către brun cafeniu este posibilă printr-un amestec de cerneluri, una albastră de compoziție neidentificată și alta ferogalică, cerneală insolubilă în apă distilată și alcool etilic 96%).

Toate filele din blocul cărții prezintă linii de apă și câte un filigran specific, după proveniența manufacturării hârtiei. Adezivul folosit la lipirea cotorului este unul pe bază de amidon.

Degradări: forzațul mobil anterior cât și fila de gardă anterioară prezintă numeroase perforații (orificii de zbor) specifice unui atac xilofag; filele de text prezintă aceleași perforații a căror număr este din ce în ce mai mic odată cu înaintarea în numerotarea filelor (fila cu nr. 18 prezintă un singur orificiu de zbor); sfâșieri ale forzațului mobil anterior și a filei de gardă anterioare; patină vulgară, pete brun-cafenii, pete de ceară.

Operații de restaurare și conservare efectuate - materiale și substanțe folosite

Restaurarea corpului de carte

Dezinfecția și dezinsecția sunt necesare chiar dacă din buletinul de analiză biologică reiese faptul că volumul nu prezint atac activ, acesta se poate reactiva în anumite condiții.

Fotografierea în ansamblu și în detaliu pe tot parcursul procesului de restaurare înainte, în timpul și după restaurare. Numerotarea filelor cu cifre arabe cu creion moale. Desprăfuirea si îndepărtarea mecanică a depozitelor de impurități prin pensulare ușoară. Desfacerea primelor și a ultimilor file desprinse din cusătura volumului.

Restaurarea filelor prinse în cusătura originală (numerotate 2-336) s-a făcut pe corpul nedesfăcut al volumului respectiv: deacidificarea s-a făcut prin pulverizare cu soluție amoniacală, selectarea foilor cu însemnări și stampile solubile în apă și protejarea acestora cu soluție de CMC aplicată în straturi succesive, curățarea umedă a filelor prinse în legătura s-a făcut prin tamponare fără să antrenăm fibra hârtiei suport, pe ambele părți cu apă călduță si săpun neutru insistând asupra colțurilor cu patină vulgară accentuată. Aceasta s-a făcut pe suport de plastic iar uscarea prin sugativări cu hârtii de filtru și uscare liberă prin expunerea filelor umede (prinse în cusătură) în evantai. S-a trecut la presarea ușoară a blocului cărții cu greutăți, consolidarea cu văl japonez a zonelor cu text fragilizate sau fisurate, completarea cu hârtie japoneză, corespunzătoare hârtiei suport, a lacunelor din material. Îndepărtarea cu bisturiul a surplusului de hârtie japoneză (pentru realizarea unei suduri perfecte între hârtia suport si cea

adăugată) s-a făcut pe suport de pexiglass. Filele completate cu hârtie japoneză au fost aduse la dimensinile originale ale blocului cărții. Presarea finală a blocului cărții (cu greutăți).

Restaurarea primelor 3 file respectiv forzațul anterior mobil, fila de gardă și fila de titlu s-a făcut respectând întreg fluxul de restaurare și anume: fotografierea în ansamblu și în detaliu pe tot parcursul procesului de restaurare înainte, în timpul și după restaurare, desprăfuirea și îndepărtarea mecanică a depozitelor de impurități prin pensulare ușoară, curățarea uscată cu gume moi și vată; deacidificarea s-a făcut prin pulverizare cu soluție amoniacală, curățarea umedă s-a făcut prin tamponări locale, pe suport de plastic de protecție, evitând cernelurile solubile, urmată de clătiri cu apă rece și sugativări succesive, uscarea liberă a filelor pe rastel, pe hârtii de filtru, presarea intermediară a filelor spălate. S-a trecut la: dublarea cu văl japonez a celor trei file desprinse de corpul cărții, presarea acestora între file de filtru, netex, pâsle, pregătirea filelor pentru completarea lacunelor din material, consolidarea cu văl japonez a zonelor fragilizate sau fisurate, completarea lacunelor cu hârtie japoneză corespunzătoare hârtiei suport, îndepărtarea cu bisturiul a surplusului de hârtie japoneză pentru realizarea unei suduri perfecte între hârtia suport și cea adăugată, aducerea filelor completate cu hârtie japoneză la formatul cărții, presarea finală a filelor la umed și uscat între hârtii de filtru și văl organza.

Restaurarea legăturii corpului cărții

- S-a efectuat documentația fotografică specifică înainte, în timpul și după intervențiile de conservare-restaurare;
- S-au curățat resturile de adeziv de la nivelul cotorului;
- A urmat restaurarea și completarea capetelor nervurilor originale la aceeași dimensiune;
- Atașarea filelor restaurate la blocul cărții;
- Încleierea și rotunjirea ușoară a cotorului;
- Croirea de coperte noi, din carton neacid, la dimensiunile blocului cărții;
- Fixarea scoarțelor din mucava la blocul cărții prin prinderea nervurilor pe suprafața scoarțelor;
- Confecționarea unui rickentub și lipirea acestuia la nivelul cotorului, respectiv în zona registrelor, cu pap;
- Croirea învelitorii din piele și atașarea acesteia pe suprafața copertelor din mucava;
- Formarea bindurilor, a articulației, capișoanelor, ainșlagului și a colțurilor;
- Atașarea forzațurilor fixe pe suprafața interioară a copertelor din mucava.

Consuela Cioboteanu
Muzeul Național al Literaturii Române București
e-mail: consuela_cioboteanu@yahoo.com
Leonard Fulău
e-mail: leonard.fulau@gmail.com
Muzeul Național al Literaturii Române București

ASPECTE PRIVIND RESTAURAREA ȘI CONSERVAREA PENTICOSTARULUI DE LA RÂMNIC, 1743

Oana PĂCURARIU, Gabriela ROTARU

Abstract: *A part of the collections of the National Museum of Romanian Literature Bucharest, recently restored, the Penticostar is a Book of Hours printed in Râmnic, in 1743, in Romanian written with Cyrillic script. The volume presented physico-mechanical and physico-chemical damage. The restoring operations included dry cleaning the volume, numbering the files, taking apart the volume and producing the mirror of the pages, applying wet treatments, removing paper strips, drying the leaves, filling the lacking portions with Japanese paper and veil, cutting the leaves to the format, grouping them into the fascicles, and pressing them to the book block. After restoring the book block, the following operations were performed: sewing of the fascicles, lining the spine with cotton cloth and paper, strengthening the cracks with Japanese veil and attaching the restored endpaper to the book body. The restoration of the covers, attaching the boards to the book body, reconstituting the exterior spine and the metal fasteners.*

Keywords: *Cyrillic, religious book, conservation, restauration, museum.*

Corpul cărții

Penticostarion ce cuprinde în sine slujba ce se cuvine, carele mai înainte sau tălmăcit episcopul Damaschin, deplina pe limba românească: iară acum s-au tipărit „în zilele prealuminatului domn io Mihai Racoviță Voievod, fiind Mitropolitul țării Kir Neofit cu nevoința și cu toată cheltuiala, iubitorului de Dumnezeu Kir Kliment episcopul Râmnicului, la anul 1743, de cucernicul între preoți Popa Mihai Atanasie tipograf."

Foaia de titlu are frontispiciul gravat și-l reprezintă în centru pe Sfântul Nicolae, încadrat de Mântuitor și Maica Domnului. Pe versoul filei de titlu se află stema domnitorului Mihai Racoviță (cu stemele reunite ale Valahiei și Moldovei) alături de versurile politice „asupra peceții domnitorului...". Textul volumului este în limba română cu caractere chirilice, tipărit pe două coloane cu roșu și negru. Pe tot parcursul cărții, întâlnim toată bogăția de ornamente: frontispicii, letrine și vignete. Gravuri conținute în cuprinsul volumului: f. 1; f. 2; f. 29; f. 49; f. 73; f. 102; f. 122 verso; f. 155 verso; f. 179; f. 204; f. 220 (Sf. Nicolae încadrat de Maica Domnului și Isus).

Degradări mecanice:

Filele au fost tăiate de-a lungul tranșei superioare și inferioare de la fila 102 – 120; 126 - 144; 147 – 167;169 – 194; 204 – 229.

Majoritatea filelor au suferit deformări, încrețiri, plieri; foaia de titlu are restaurări artizanale în zona tranșei, a articulației prin aplicarea unor benzi de hârtie; o ușoară deformare-încrețire perpendicular pe foaia de titlu și pe următoarea filă din pricina unei consolidări anterioare cu hârtie pe direcție transversală.

Volumul a suferit intervenții necorespunzătoare (empirice) și anume:

Reducerea dimensiunilor inițiale ale filelor de text prin secționări marginale, aplicarea improprie a unor benzi de hârtie în zonele de sfâșiere și lacunare pe majoritatea filelor de text (f. 2; 4; 5; 13; 18; 19; 49; 52; 53 verso; 74 verso; 75; 89; 124);

Plesnituri, îndoituri (f. 2; 3; 8; 57; 79; 80; 84-85; 178);

Lipsă suport grafic (f. 53-60 în zona colțului inferior; f. 67; f. 73; f. 74; f. 76; f. 88; f. 121; f. 123; f. 136; f. 179). Tranșele superioară și inferioară sunt franjurate.

Degradări fizico-chimice:

Depozite și pete de ceară: f. 2 – 7 verso; f. 8-9; f. 58; f. 75; f. 185;

Pete de grăsime: f. 2; f. 6 bis; f. 12; f. 26; f. 103-120;

Pe tot cuprinsul cărții se remarcă prezența numeroaselor pete de murdărie aderentă și semiaderentă f. 2-5; f. 73-74; f. 76-77; f. 93; f. 149; f. 157;

Patina vulgară mai accentuată la filele 2-6 bis; f. 13-15; f. 29; f. 142; f. 146-147; f. 150; f. 153; f. 179-182.

Degradări biologice:

Perforări cu galerii provenite de la insecte în zona tranșei frontale și inferioare;

Atac xilofag cu perforări mai mari în zona colțului drept inferior.

Tratamentul efectuat:

Fotografierea documentului înainte de restaurare;

Curățarea uscată: desprăfuirea, îndepărtarea depozitelor de praf și ceară;

Desfacerea volumului prin îndepărtarea ației de coasere;

Spălarea filelor manuscrisului prin imersie în apă la temperatura de 30-32°C timp de 8-10 min. până când apa rămâne incoloră;

Îndepărtarea șțraifurilor de hârtie folosite la alcătuirea filelor prin aplicarea mijloacelor și la consolidarea zonelor fragilizate cu văl japonez;

Presarea intermediară a filelor spălate și uscate;

Consolidarea fisurilor cu văl japonez;

Completarea lipsurilor suportului grafic cu hârtie japoneză;

Curățarea surplusului de hârtie;

Presarea finală a filelor;

Aducerea filelor la format;

Fotografierea volumului după restaurare.

Legătura cărții

Descrierea volumului

Volumul era legat în piele de viței de culoare maro roșcat, cu nervuri profilate, scoarțe de lemn și două închizători metalice. Pe suprafața învelitorii anterioare erau prezente ornamente religioase, elemente vegetale cu fleuroane pe colțuri, cât și un medalion central reprezentând-o pe Maica Domnului cu Sfântul Prunc, realizate prin tehnica imprimării oarbe. Cotorul exterior era confecționat din aceeași piele iar scoarțele din lemn aveau colțuri ușor rotunjite și muchii teșite spre interior. Cotorul interior era rotunjit, încleiat cu clei de origine animală, necăptușit. Cusătura a fost realizată discontinuă, pe 3 nervuri profilate și 2 lănțișoare marginale. Capetele nervurilor erau defibrate și lipite pe interiorul scoarțelor, sub partea fixă a forzațului. Forzațurile au fost confecționate din hârtie manuală, păstrându-se doar partea fixă a acestora.

Starea de conservare a volumului înainte de restaurare

La intrarea în laboratorul de restaurare volumul prezenta următoarele degradări:

1. Învelitoarea anterioară

Degradări mecanice:

Lipsesc doar mici porțiuni în zona colțurilor, cu excepția celui superior, o zgâriere a grenului pielii care s-a produs sub medalionul central, pielea era roasă spre articulație, pe zona muchiilor și a elementelor florale situate pe marginile scoarței, articulația exterioară prezenta crăpături și mici exfolieri de-a lungul acestuia (în dreptul nervurilor). Medalionul central prezenta de asemenea o efasare, ducând la o vizibilitate redusă a acestuia.

Degradări chimice:

Pe suprafața învelitorii se observă mici pete și depozite de murdărie de diverse origini; o decolorare generală a învelitorii datorată luminii (se observă mai bine prin comparare cu partea ainșlagului și a cotorului exterior).

Degradări biologice:

Perforări produse de cari în prima jumătate a învelitorii.

2. Învelitoarea posterioară - prezenta deteriorări mai accentuate decât învelitoarea anterioară

Degradări mecanice:

Fiind o carte folosită la strană (solicitată intens) pielea era efasată din cauza frecării. Suprafața învelitorii prezenta mici lacune de material în dreptul închizătorii inferioare, cât și în vecinătatea acesteia și pe zona colțurilor. Pe zona muchiei inferioare erau prezente fragmente a unor cureluțe de piele care au fost rupte, păstrându-se doar capetele acestora fixate sub învelitoare, prinse fiecare cu câte două nituri.

Degradări chimice:

Culoarea învelitorii a suferit o transformare datorate luminii în comparare cu cotorul exterior și porțiunea ainșlagului.

Degradări biologice:

Orificii produse de cari.

3. Cotor exterior

Pielea care forma cotorul exterior al volumului era în întregime brăzdat de fisuri orientate de-a lungul articulație externe cât și pe suprafața acestuia. Fisurile erau însoțite pe alocuri de plesnituri, iar în dreptul capetelor nervurilor pielea era roasă.

4. Scoarțe

Atât scoarța anterioară cât și cea posterioară erau în stare bună de conservare.

5. Cotor interior

Cotorul a fost încleiat în exces, cusătura se afla într-o stare de conservare bună, capetele nervurilor erau bine ancorate pe scoarțe. Toate aceste elemente care au format cotorul interior (cusătură, nervuri) s-au păstrat datorită restaurării anterioare.

Capișoanele nu erau prezente la extremitățile cotorului, existând doar două bucăți de pânză colorată lipite sub piele.

6. Forzațuri

Se păstrează doar partea fixă a forzațului anterior și posterior. Acesta prezenta încrețituri, ondulări, desprinderi ale materialului pe zona tranșei frontale, cu mici pierderi de material (scoarța posterioară) cât și pe zona colțului inferior (scoarța anterioară), pete, ondulări și desprinderi de pe scoarță pe anumite zone, depozite excesive de murdărie pe toată suprafața materialului.

7. Tranșa

Era deformată, prezenta ondulări și răsuciri ale filelor pe zona tranșei frontale.

8. Închizători metalice

Se păstrează partea fixă a închizătorilor metalice fixată pe scoarța anterioară de lemn. Cureluțele din piele cu închizătoarea mobilă erau rupte, păstrânde-se doar câteva fragmente sub învelitoare.

Procesul de restaurare a legăturii

O primă etapă a constat în desprinderea corpului cărții de scoarte, prin tăierea capetelor nervurilor. Corpul cărții a fost introdus într-o presă de lemn pentru curățarea cotorul interior de vechiul adeziv. Această operație a ridicat cele mai mari probleme deoarece cotorul a fost încleiat în exces, iar îndepărtarea acestuia a necesitat curățări repetate.

După curățarea cotorului interior, volumul a fost predat restauratorului corp-carte pentru a aplica tratamentele necesare acestuia: completarea zonelor lacunare cu hârtie și văl japonez, presarea filelor, recompunerea fasciculelor.

S-a trecut la coaserea fasciculelor pe gherghef, pe trei nervuri profilate și două lănțișoare marginale, respectând cusătura originală, apoi cotorul interior a fost încleiat cu pap de făină, rotunjit și căptușit cu pânză de bumbac.

A urmat desprinderea forzațului fix anterior și posterior de pe interiorul scoarțelor de lemn cât și a cotorului original de piele. Forzațurile fixe au fost spălate și restaurate cu hârtie japoneză la aceeași grosime. S-au croit forzațuri mobile noi din hârtie japoneză asemanătoare celor originale, care sau atașat la corpul cărții.

Următoarea intervenție a constat în restaurarea învelitorilor din piele: confecționarea unor șabloane din hârtie în vederea completării lipsurilor învelitorii originale cât și a unui cotor nou, confecționarea noilor bucăți de piele folosite pentru reintegrarea învelitorii din piele, șerfuirea și vopsirea acestor bucăți de piele într-o nuanță apropiată de cea a pielii învelitorii originale, lipirea cu pap de făină a noilor bucăți de piele pe zonele lacunare (colțuri exterioare).

Restaurarea scoarței posterioare pe zona articulației, s-a realizat cu ajutorul unei bucăți de lemn de foioase, care a fost tăiată la format, lipită cu ajutorul cleiului de origine animală și finisată, făcându-se astfel posibilă întregirea scoarței.

Uniformizarea scoartelor pe interiorul acestora în vederea îndepărtării vechilor nervuri cât și a resturilor de hârtie de la vechile aripioare, cu ajutorul unei hârtii abrazive. S-a trecut la fixarea scoarțelor de lemn de corpul cărții prin intermediul capetelor nervurilor, defibrate în prealabil și lipirea acestora pe interiorul scoarțelor. După aceaste etape a urmat atașarea cotorului exterior nou format din piele pe suprafața cotorului interior al volumului; modelarea nervurilor și formarea capișoanelor la extremitățile acestuia, bandajarea corpului cărții cu fețe de bumbac. Curățarea, emolierea și repunerea fragmentelor de cotor exterior original pe suprafața cotorul nou creat. Cașerarea scoarțelor pe interior cu carton subțire pentru nivelarea și aducerea la același nivel cu pielea. Confecționarea unor noi cureluțe de piele în maniera celor originale și montarea acestora pe suprafața scoarțelor de lemn ale volumului, în dreptul tranșei frontale. S-a efectuat lipirea părților fixe ale forzațurilor noi pe interiorul scoarțelor de lemn; lipirea forzațurilor originale restaurate pe suprafața noilor forzațuri confecționate anterior.

La final volumul a fost tratat cu cremă specială pe bază de lanolină, s-au efectuat martorii fotografici și s-a confecționat o casetă cu rol de protecție și conservare în timp a volumului restaurat. Prin intervențiile efectuate am redat unitatea funcțională a volumului, după cum pot să o dovedească imaginile de tip înainte și după restaurare prezentate în articol.

Oana Păcurariu, Gabriela Rotaru
Muzeul Național al Literaturii Române
e-mail: oana_pacurariu@yahoo.com; gabi_rotaru32@yahoo.com

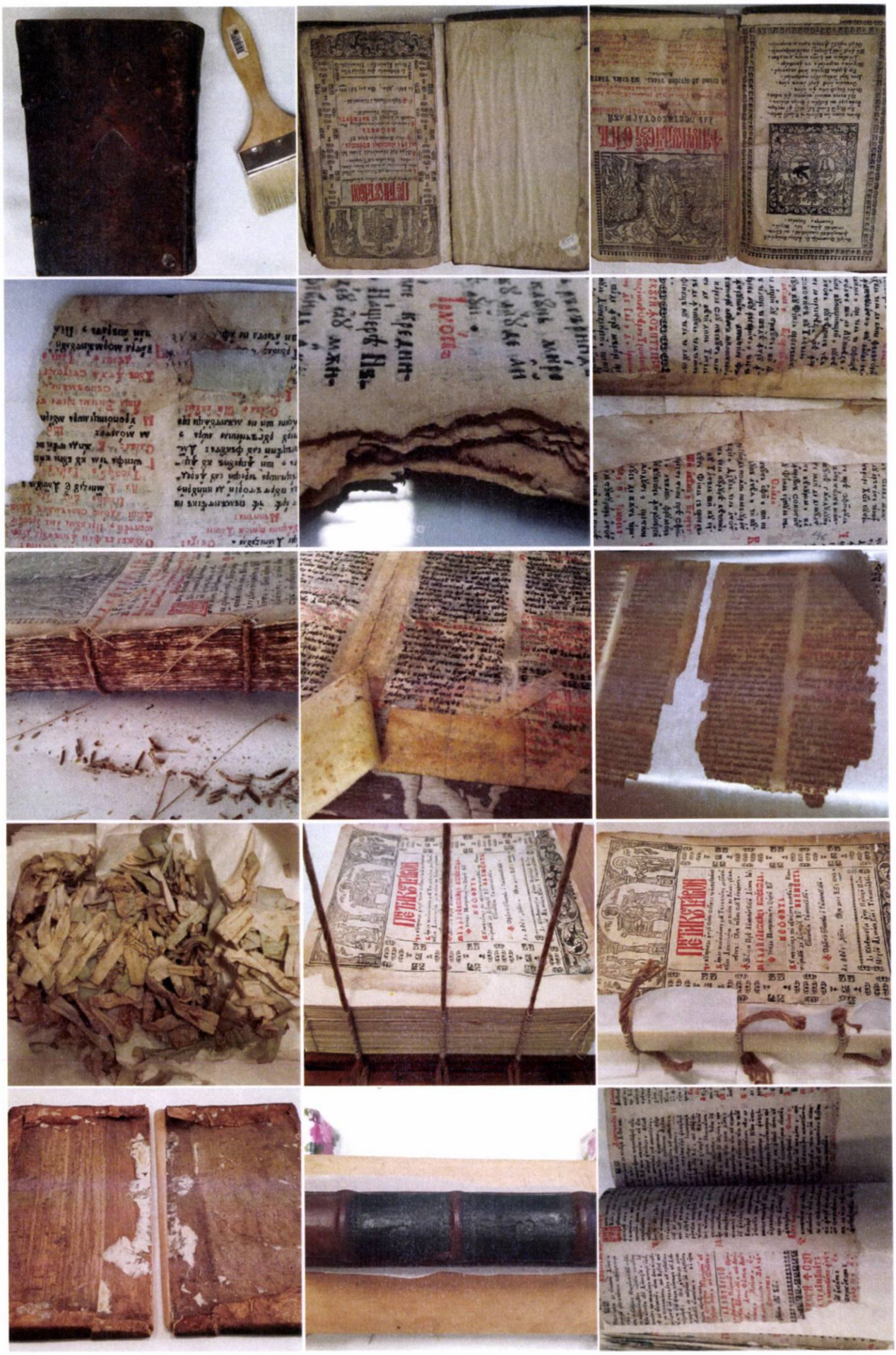

DETERIORĂRI ÎNTÂLNITE LA RESTAURAREA MANUSCRISELOR PE SUPORT PAPETAR

Luminița Veronica BUJANCĂ

Abstract: *The present paper introduces several aspects regarding the damaging of some paper-based manuscripts. These manuscripts have been restored in Timişoara, in a specialised laboratory for old book restauration.*
The Carbon based inks, coloured or ferro-gallus, used in writing produce degradation processes, which cause specific damages: physical-mechanical, physical-chemical and photo-chemical of the manuscript.
Carbon based ink features the erosions of the writing stratum of the smooth surfaces. When in contact with water, the ink spreads towards the neighbouring surface or it is washed out from the paper. If water is to be found, the coloured inks undergo either pigment erosions, their spread or washing out. Ferro-gallus inks are characterized by alteration chemical processes in time of the colour and the ferro-gallus scald. Certain pigments found in coloured inks similar scalds with those caused by the ferro-gallus ink. The paper turns brittle and brownish (on the back) on the edge. Other inks only blacken the back of the paper.
The spotting of the damages was necessary for the establishment of the treatments and the restauration interventions applied to this type of objects, which are created on the organic base, the paper.

Keywords: *old book restoration, manuscript, ferro-gallus inks, carbon based inks, coloured inks.*

Dorința de transmitere a informațiilor a condus omul la utilizarea unor substanțe aflate la îndemână, în natură, pentru realizarea însemnărilor dorite. Inițial, s-au folosit sucurile de plante, cărbunele rezultat prin arderea la un capăt a unor bețișoare, apoi prin combinarea mai multor substanțe s-au descoperit cernelurile, ele devenind principalele materiale utilizate la scriere. Primul tip de cerneală din istoria scrierii, cerneala de carbon, a fost cunoscută din antichitate, în China, apoi în Egipt și Grecia antică. Se prepara din funingine (colorant), apă (solvent) și uleiuri vegetale (liant). Uneori erau amestecați negru de fum și pigmenți minerali (argile măcinate, pământuri), rezultând varietatea cernelurilor pe bază de negru de fum. Cerneala de carbon nu este însă afectată de timp, lumină și căldură, prezentând o stabilitate sporită. Aderența la hârtie este limitată, nu pătrunde în fibra colii scrise deoarece carbonul este insolubil și rămâne la suprafață, fixat pe fibre și pe fibrele libere. Depozitarea la suprafață duce în timp, după frecare îndelungată, la ștergerea cernelii. Cu cât hârtia este mai netedă, aderența scade, priza cernelii de carbon fiind mai bună pe hârtiile fibroase și pe fața cărnoasă a pergamentului[1].

[1] Oprea Florea, *Manual de restaurare a cărții vechi și a documentelor grafice*, Ed. Muzeului Literaturii Române, 2009, p. 73.

Cercetările savanților din antichitate și din evul mediu au dus la obținerea unui tip de cerneală superioră cernelii de carbon, denumită în literatura de specialitate *cerneala ferogalică*. Apariția acestui tip de cerneală este controversată, fiind atribuită atât vechilor greci cât și Orientului[2]. Componentele de bază ale cernelii ferogalice sunt reprezentate de combinația dintre fier și tanin (pigment), în care se adaugă un solvent (apă de ploaie, de izvor, vin alb, oțet) și liantul (guma arabică, ulei vegetal). Datorită componentelor vegetale, cerneala este expusă atacurilor mucegaiurilor, pentru combaterea acestora adăugându-se substanțe antiseptice (alaun, camfor). Cerneala ferogalică prezintă stabilitate ridicată la tratamentele umede ale hârtiei, stabilitatea chimică fiind influențată de expunerea la lumină, în special de oxigen. Hiperaciditatea, în cazul preparării necorespunzătoare, duce la degradarea ireversibilă a suportului de scris.

Cerneala de carbon și ferogalică fac parte din categoria *cernelurilor negre*, preponderent utilizate în scrierea medievală. În Evul Mediu, la ornamentarea manuscriselor și documentelor, a miniaturilor s-au utilizat cernelurile colorate, cel mai frecvent întrebuințate fiind cernelurile roșii, verzi, albastre, purpurii și galbene. Modul de transmitere a informației scrise poate induce, la rândul lui, procese de degradare. Cărbunele bețișoarelor arse, cu care se apăsa pe suport pentru imprimare, ducea la degradări în timp. Cerneala ferogalică are în componență acid acetic, substanță nocivă care în timp arde hârtia, ducând la decuparea unor șiruri întregi de scriere (în condițiile în care cerneala nu este preparată în proporții optim stabilite în rețete).

În general, fazele lichide ale cernelurilor sunt acide. Cerneala de carbon are în componență particule de cărbune care este abraziv, uneori ducând la distrugerea fizică a hârtiei. Cernelurile colorate vechi utilizau pigmenți naturali minerali, vegetali în medii de dispersie acide, aceștia fiind posibile surse de creștere a acidității hârtiei pe care erau aplicate. Cernelurile de carbon, colorate sau ferogalice utilizate la scriere produc procese de degradare, care duc la apariția deteriorărilor specifice: deteriorări fizico-mecanice, fizico-chimice și foto-chimice ale manuscriselor.

Cerneala de carbon prezintă eroziunea stratului de scriere la suprafețele netede; în prezența apei, cerneala migrează pe suprafețele vecine sau este spălată de pe suport. Cernelurile colorate suferă eroziuni ale pigmenților, migrarea sau spălarea acestora în prezența apei. Cernelurile ferogalice prezintă procese chimice de modificare în timp a culorii și arsura ferogalică. Unii pigmneți din cernelurile colorate produc arsuri similare cu cele provocate de cerneala ferogalică, hârtia devenind casantă și de culoare brună (pe verso) pe linia de contur, alți pigmenți doar înnegresc hârtia pe versoul aplicării[3]. Identificarea deteriorărilor este necesară pentru determinarea tratamentelor și intervențiilor de restaurare aplicate acestui tip de obiecte realizate pe suportul organic, hârtia. Prezenta lucrare exemplifică probleme întâlnite, determinate de cernelurile folosite, la mai multe tipuri de manuscrise: manuscrise integrale, documente oficiale care sunt formulare tipărite completate cu text manuscris, tipărituri cu note manuscris, sublinieri, schițe, planuri de clădiri. Când aceeași lucrare poate este realizată cu mai multe tipuri de cerneluri, de diverse culori, cu solubilități diferite, tratamentele de curățire umedă se efectuează diferențiat, celelalte operații ale procesului de restaurare executându-se nediferențiat.

Putem exemplifica un astfel de caz la *Cartea lui Hecindai Matyas*[4], un manuscris din 1710, la care se întâlnesc mai multe tipuri de scris cu cerneluri diferite; cerneală maro insolubilă, cerneală neagră solubilă, care a răspuns la proba prin frecare, note manuscris pe foaia de gardă, sublinieri în text cu creionul (foto 1-2).

[2] Aurel Pandele-Barbu, *Din istoricul cernelurilor utilizate pe documentele și manuscrisele medievale europene în legătură cu datarea, autentificarea și conservarea lor*, în Cercetări de conservare și restaurare a patrimoniului muzeal, Muzeul Național de istorie, București, 1981, pp. 183-193.

[3] Ibidem.

[4] Reghina Obrad, *Dosar de restaurare - Cartea lui Hecindai Matyas*, Laboratorul Zonal de Conservare-Restaurare Timișoara.

Probleme similare, de dificultate deosebită s-au întâlnit la *Caietul de modele de zugrăvie din secolul al XVIII-lea al lui Stan Zugravul*[5] care conținea desene în creion colorat și culori de apă, desene în creion colorat și culori insolubile, gravuri, note manuscrise cu cerneală insolubilă în apă (foto 3-8).

Filele scrise sau desenate cu cerneluri și culori insolubile au fost curățite umed prin tamponare sau imersie în apă cu temperatura mai mica de 40°C, la cele cu substanțe solubile utilizându-se soluții hidroalcoolice (alcool 49%, glicerină 1%, apă 50%) prin tamponare sau imersii scurte.

Culori solubile au fost utilizate și de arhitectul Anton Schmidt, la mijlocul secolului al XIX-lea, atunci când a executat *Planuri de clădiri laice și bisericești*[6] (foto 9- 10). Acestea au fost realizate ca desene în peniță cu tuș și culori de apă. Luând în considerare faptul că solubilitatea culorilor era ridicată, curățirea umedă s-a realizat prin tamponare pe dos și pe marginile planurilor cu soluții hidroalcoolice, urmată de absorbție rapidă între hârtii de filtru.

Obiectul descoperit în săpătură la șantierul de restaurare a cetății Bastion din Timișoara, reprezentând o *Agendă de buzunar, militară*[7], (foto 11-14) a ridicat probleme deosebite la restaurare, ea prezentând degradări fizico-mecanice, fizico-chimice și biologice datorate mediului de păstrare. Obiectul tipărit în 1938, conține file de agendă lunară pe care se întâlnesc note manuscrise cu creionul și file tipărite cu cerneală de tipar insolubilă. Având numeroase file blocate, deblocarea s-a realizat prin imersare în soluție hidroalcoolică și clătire în apă.

Pașaportul colectiv de repatriere al unei familii din Pittsburg, înscris oficial emis de Guvernul României din 1923 în numele Regelui Ferdinand I, este un tipizat tipărit în limba franceză, completările fiind manuscrise cu tuș negru (foto 15-16). Cerneala violet cu care s-au scris notele manuscris pe verso este decolorată, pălirea cernelurilor fiind observată și la ștampilele aplicate pe document. Curățirea umedă s-a realizat cu soluții hidroalcoolice, prin tamponare și ștergere[8].

Historiarum totius Mundi (foto 17-18), carte veche străină, tipărită în 1649, prezenta note manuscris pe ramele albe ale filelor, pe foaia de titlu și forzaț, sublinieri în text cu cerneală maro, insolubilă în apă, cu creion negru, astfel la curățirea umedă s-au utilizat soluții apoase.

Atenție deosebită trebuie acordată notelor manuscrise și sublinierilor întâlnite în interiorul tipăriturilor vechi. Ținând seama de solubilitatea cernelurilor cu care au fost făcute notele se poate modifica tratamentul filelor care le conțin. Astfel, dacă o filă tipărită are note scrise cu cerneluri solubile, tratamentul întregii file se va efectua ca pentru o filă scrisă în întregime cu cerneală solubilă.

Restaurarea manuscriselor impune acordarea unei atenții sporite a tuturor tipurilor de cerneluri utilizate, în vederea efectuării tratamentelor corespunzătoare de restaurare, modul de transmitere al informației adăugându-se la ceilalti factori de degradare intrinseci și extrinseci.

Bujancă Luminița Veronica
Muzeul Național al Banatului Timișoara
e-mail: lumibujanca@yahoo.com

[5] Reghina Obrad, Luminița Bujancă, *Dosar de restaurare - Caietul de modele de zugrăvie din secolul al XVIII-lea al lui Stan Zugravul,* Laboratorul Zonal de Conservare-Restaurare Timișoara.

[6] Reghina Obrad, *Dosar de restaurare - Planuri de clădiri laice și bisericești,* Laboratorul Zonal de Conservare-Restaurare Timișoara.

[7] Reghina Obrad, Luminița Bujancă, *Dosar de restaurare* Laboratorul Zonal de Conservare-Restaurare Timișoara.

[8] Ibidem.

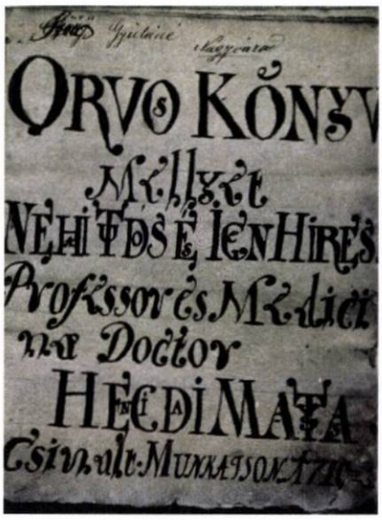

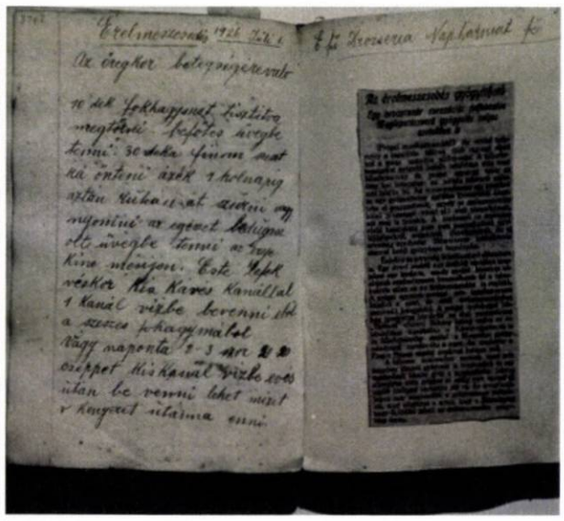

Cartea lui Hecindai Matyas, 1710; note manuscris cu cerneală neagră și maro

Caiet de modele. Desen cu cerneală albastră, înainte de restaurare

Caiet de modele; desen cu cerneală albastră, după restaurare

Caiet de modele. Desen, note manuscris cu cerneală neagră, maro, creion negru, acuarelă verde, gri, înainte de restaurare

Caiet de modele. Desen, note manuscris cu cerneală neagră, maro, creion negru, acuarelă verde, gri, după restaurare

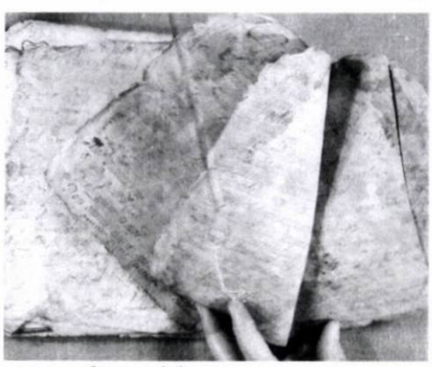

Caiet de modele. Note manuscris cu cerneală maro, înainte de restaurare

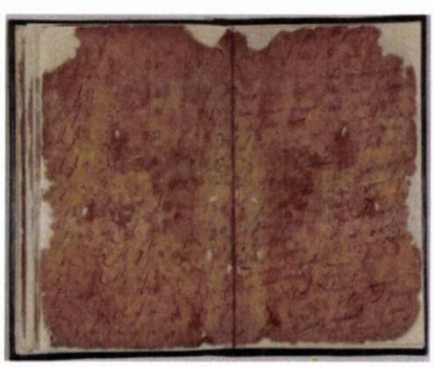

Caiet de modele. Note manuscris cu cerneală maro, după restaurare

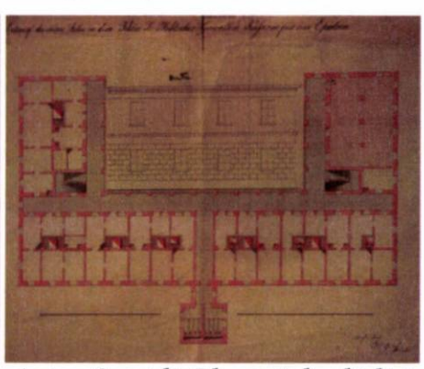

Anton Scmidt, Planuri de clădiri. Desen cu cerneluri colorate

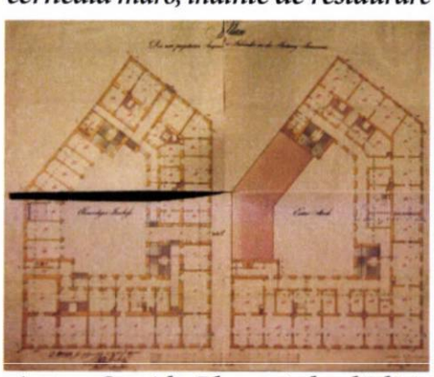

Anton Scmidt, Planuri de clădiri. Desen cu cerneluri colorate

Agenda militară, note cu cerneală albastră, înainte de restaurare

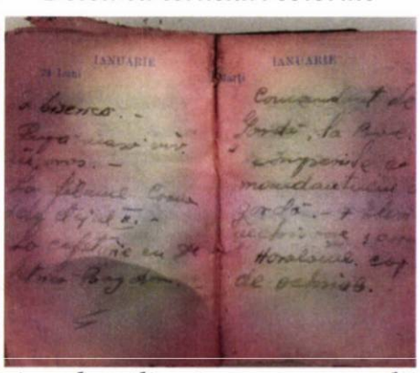

Agenda militară, note cu cerneală neagră, înainte de restaurare

Agenda militară, note cu cerneală albastră, după restaurare

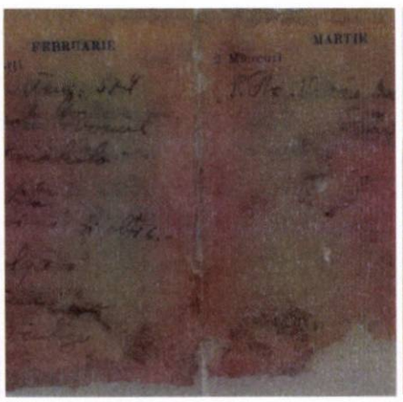

Agenda militară, note cu cerneală neagră, după restaurare

Pașaport, înainte de restaurare

Pașaport, după restaurare

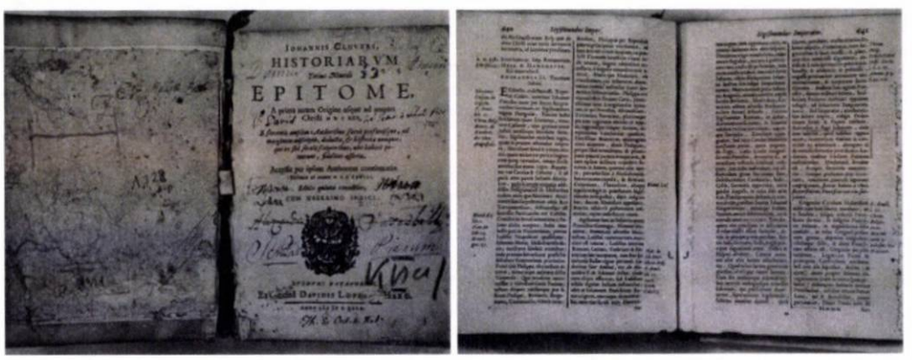

Historiarum Mundi, 1649, note cu cerneală maro, creion negru

OBSERVAȚII ȘI TESTE APLICATE PE ICONOSTASUL BISERICII GRECO-CATOLICE „SFINȚII ARHANGHELI MIHAIL ȘI GAVRIL" DIN PELEȘ, JUDEȚUL SATU MARE

Cristina Oana BUSUIOC

Abstract: *The paper presents in a general way some aspects related to the conservation status of the iconostasis of the Hungarian Greek - Catholic Church from Peleș, Satu Mare County. Following a restoration, a dossier has been prepared that includes research on the conservation status, consolidation tests, cleaning tests, chemical investigations on the pigments appearing in the original layer and on the subsequent layers applied in the time over the original one. The iconostasis had, for about 50 years ago, an inappropriate intervention consisting on repairs, more accurately, „painting" of the decorative elements with industrial oil paint, in a coarse and violent way and with liquid bronze brushed in a bad technique.*

Keywords: *Iconostasis, restoration, repainting, Peleș, wooden support, degradation*

Biserica greco-catolică din satul Peleș, comuna Lazuri din județul Satu Mare, închinată „Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil" este monument istoric, ocupând poziția 267 de pe Lista Monumentelor Istorice a județului Satu Mare, având codul SM-II-m-B-05342.

Descrierea iconostasului

Iconostasul cu dimensiunile de 700x672 cm are o structură confecționată din lemn de molid (*Picea abies),* de asemenea capacele, blaturile care susțin icoanele și șasiurile sunt confecționate din același material, acestea sunt debitate cu unelte specifice unui atelier de confecționat obiecte din lemn și îmbinarea este manuală. Elementele traforate din registrul superior – registrul 4 - elemente care făceau parte din vechiul iconostas sunt confecționate din lemn de tei (*Tilia*).

Imagine generală a iconostasului

Fotografii de detaliu cu cele patru medalioane cuprinse în ușa împărătească

Ușile împărătești și cele diaconești conțin în mijlocul traforului sculptat, medalioane pictate. Suportul de tablă al medalioanelor este din tablă de fier zincată. Pictura în ulei a fost executată în pastă lisă, fără strat de preparație și fără strat de protecție (verni).

Registrul 1 are în componența lui pe lângă ușile împărătești, și cele diaconești, patru

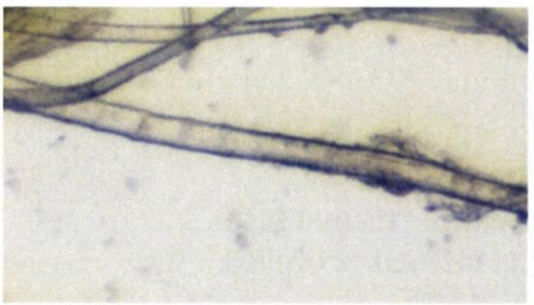

Fir de cânepă, testare

icoane împărătești și diaconești cu dimensiuni 130 x 54 cm, icoanele sunt executate pe pânză trasă pe șasiu din lemn de molid cu un profil de 6 cm. (lățime) x 2 cm (adâncime). Pânza de cânepă are un strat de preparație cu componentă de clei de pește, praf de cretă și ulei de in ca suport pentru pictură, grosimea acestui strat de preparație fiind sub 1 mm.

Icoanele sunt încadrate de rame profilate acoperite cu foiță de aur peste care în prezent este aplicat un strat de bronz lichid acum oxidat. Șase stâlpi încadrează cele 4 icoane din primul registru. Stâlpii cilindrici se încheie în partea superioară cu capiteluri ionice, au în prezent un strat de vopsea pe bază de ulei, cu roșu, alb și albastru sub care există stratul original de culoare cu dominantă verde (imitație de marmură). Baza stâlpilor, inelele situate la mijlocul stâlpului și extremitatea superioară (capitelul) sunt acoperite cu foiță de aur pe strat de bolus roșcat peste care apare o intervenție târzie - un strat pensulat de bronz lichid.

Deasupra fiecărei icoane și a ușilor împărătești și diaconești se găsește câte un element decorativ sculptat cu decor vegetal, de asemenea acestea sunt acoperite cu foiță de aur și mai apoi acoperite cu bronz lichid pensulat. Această intervenție de repictare s-a făcut în poziție verticală, „vopsirea" s-a făcut direct pe elementul fixat în iconostas, fără ca acesta să fie demontat și apoi fixat pe cadru.

Registrul 2 cuprinde 12 icoane cu Praznicele Împărătești grupate câte 6 având în mijloc o icoană de asemenea pe tablă, încadrată într-o cutie închisă cu o ramă cu sticlă. Icoanele sunt rotunjite în partea de sus și despărțite de coloane imitând același stil ionic al coloanelor mari din registrul de jos. Partea rotunjită superioară este subliniată de rame profilate aurii care pornesc din extremitatea superioară a coloanelor. Registrul 3 cuprinde 12 icoane cu reprezentări ale Apostolilor, iar așezată central apare o icoană pe un panou traforat, o icoană ce reprezintă pe Iisus Împărat. Pictura icoanelor cu reprezentările apostolilor este executată pe pânză întinsă pe șasiu dreptunghiular. Icoanele sunt încadrate de rame și însoțite în partea superioară și cea inferioară de elemente decorative cu motiv vegetal (frunze de acant și vrejuri), toate acestea despărțite de stâlpișori cu caneluri și la fel ca și stâlpii principali sunt acoperiți de vopsea de duzină, ca urmare a unei intervenții ulterioare. Restaurarea icoanelor urmărește punerea în valoare a reprezentărilor ce au suferit diferite degradări în timp din cauza condițiilor de păstrare sau au fost falsificate prin repictări. Practic, restauratorul încearcă să readucă în actualitate aspectele iconografice specifice unei anumite perioade de timp sau specifice unei anumite zone geografice, încercând o punere în valoare cât mai fidelă momentului creării lor. Din fericire aceste repictări la iconostasul din Peleș - Satu Mare, nu au fost făcute pe suprafața pictată a icoanelor dar, au fost repictate elementele de susținere anume: cadrul iconostasului, precum și elementele decorative sculptate și ramele care încadrează icoanele. Similitudinile și documentele care confirmă tipul de iconostase realizate de firma Retay și Benedek la începutul secolului XX, ne îndreptățesc să susținem că acest iconostas (de la Peleș) face parte din această „colecție" de lucrări executate de firma mai sus menționată, lucrări care stabilesc un curent specific zonei în meșteșugul realizării acestora. Mai mult, aceste repictări s-au făcut cu superficialitate și cu materiale de proastă calitate (vezi bronz versus foița de aur originală). Bănuim că la momentul când s-a făcut intervenția de repictare a cadrului iconostasului și a

Corespondența firmei Retay & Benedek cu Parohia Greco-Catolică Peleș

elementelor decorative cu bronz, icoanele au fost demontate iar la reașezarea lor s-a produs o încurcare a ordinii în care se așează icoanele în iconostas (în Erminia picturii bizantine). Față de ordinea logică și cronologică a așezării icoanelor praznice adică Nașterea Maicii Domnului, Intrarea în Biserică, Buna Vestire, Nașterea Domnului, Întâmpinarea Domnului, Botezul Domnului, Schimbarea la Față, Floriile, Învierea Domnului, Înălțarea Domnului, Pogorârea Sfântului Duh, Adormirea Maicii Domnului, e puțin probabil ca ele să fie așezate de la început greșit adică acest șir să înceapă cu Buna Vestire etc. Bănuim că această încurcătură a avut loc la rearanjarea icoanelor după ce s-a făcut intervenția de repictare pe cadrul de susținere al iconostasului. La fel s-a produs o inversare și la apostoli, deoarece de obicei cei de pe partea stângă toți privesc spre dreapta și cei de pe dreapta privesc spre stânga. Probabil sunt urme ale manierismului în pictură (această simetrie). Așadar pentru registrul Praznicelor Împărătești ordinea este următoarea, privind de la stânga la dreapta: Nașterea Maicii Domnului, Intrarea în Biserică, Buna Vestire, Nașterea Domnului, Întâmpinarea Domnului, Botezul Domnului, Schimbarea la Față, Floriile, Învierea Domnului, Înălțarea Domnului, Pogorârea Sfântului Duh, Adormirea Maicii Domnului. Așezarea Apostolilor după Erminie: Sfântul Toma, Sfântul Simeon, Sfântul Andrei, Sfântul Marcu, Sfântul Ioan, Sfântul Petru, Sfântul Pavel, Sfântul Matei, Sfântul Luca, Sfântul Iacob, Sfântul Bartolomeu, Sfântul Filip. Așezarea Proorocilor după Erminie: Avacum, Naum, Iezechiel, Isaia, Moise, David, Solomon, Aaron, Ieremia, Daniel, Iona, Zaharia.

Starea de conservare a iconostasului

Starea de conservare este rezultatul cumulării în timp a acțiunii factorilor interni și externi care conduc la modificarea materiei operei de artă, respectiv la modificări estetice și funcționale. Prin factori interni se înțeleg greșelile autorului la punerea în operă a iconostasului, prin folosirea unor materiale și tehnici improprii unei bune conservări în timp; factorii externi sunt factorii fizici, chimici, biologici ce caracterizează mediul de prezervare a obiectului, la care se adaugă acțiunile voluntare și involuntare ale omului. Acești factori acționează simultan sau sinergic, rare ori în situații izolate, ceea ce impune analiza interdisciplinară a obiectului în vederea corelării rezultatelor obținute, pentru înțelegerea cauzelor și a mecanismelor care declanșează „boala". În condițiile unor variații mici de temperatură și umiditate a aerului, lemnul, receptiv la aceste modificări, este într-un continuu proces de absorbție - desorbție, respectiv de dilatare-contracție. Fiind un material elastic, lemnul nu suferă considerabil în urma acestor mișcări, în condițiile în care a fost bine prelucrat. Starea de conservare a iconostasului este relativ bună fără să prezinte atac biologic activ, umiditatea relativă a aerului măsurată în perioada februarie 2017 - octombrie 2018, s-a situat între UR min = 50% și UR max = 65%. Biserica nu este prevăzută cu sistem de încălzire iar pereții groși asigură un microclimat relativ constant cu variații mici de temperatură între anotimpuri. De asemenea numărul mic al enoriașilor care frecventează în mod curent lăcașul de cult, precum și spațiul generos al bisericii nu determină variații considerabile în microclimat (conform măsurătorilor efectuate în perioada menționată). Deși pe unele elemente din iconostas se observă puncte închise la culoare care par a fi orificii de zbor ale insectelor xilofage, după o cercetare mai atentă s-a dovedit că sunt urme de excremente ale insectelor (muște). Așadar nu am găsit orificii de zbor provocate de un atac biologic pe elementele iconostasului.

Aliaj metalic Cu-Zn (conform test 849) la suprafață și foiță de aur sub acesta

Dulii funcționale instalate în corpul iconostasului

Excremente depuse pe partea superioară a iconostasului

Urme ale repictării cu vopsea industrială și fisuri în masa lemnoasă

Degradarea suportului de lemn

Elementele decorative ale registrului 4 și ramele ce încadrează icoanele proorocilor bănuim că fac parte din vechiul iconostas sau probabil doar elementele decorative cu motiv vegetal. Ele sunt acoperite cu foiță de aur și ulterior după ceva timp ele au suferit o intervenție și anume au fost acoperite cu bronz aplicat cu pensula. Ca și în alte cazuri, (și la alte iconostase) observăm intervenții ale neștiinței oamenilor care din dorințe mai mult sau mai puțin discutabile, au montat un sistem de iluminare al iconostasului, un sistem electric de becuri care pe lângă faptul că prezintă pericol de incendiu, penetrează corpul iconostasului cu 55 de dulii cu becuri.

De asemenea, am întâlnit urme de cuie și chiar cuie, care penetrează corpul iconostasului. Datorită faptului că în altarul bisericii există un orificiu în fereastră, în mod constant biserica este invadată de porumbei care se așează pe elementele superioare ale iconostasului și îl încarcă cu excrementele lor.

Suportul lemnos poate transmite (formând o cauză) un efect cu urmări asupra pânzei ce susține pictura. Așadar enumerate în tabelul de mai jos putem observa mai clar efectele pricinuite.

Nr. crt.	**Degradările suportului lemnos**	**Degradările stratului pictural**
1.	Debitarea șasiului fără a executa acea oblicitate spre partea interioară	Secționarea pânzei ca suport pentru pictură și implicit desprinderea stratului pictural
2.	Confecționarea șasiului direct prin încleiere, fără a folosi pene de întindere	Detensionări ale pânzei, cu ondularea ei, provocând fisuri și desprinderi ale stratului pictural
3.	Uscarea blatului de lemn și deformarea lui	Detensionări ale pânzei, cu ondularea ei, provocând fisuri și desprinderi ale stratului pictural

„Șasiul trebuie să aibă la colțuri, pene cu ajutorul cărora pânza se poate întinde. Colțurile nu se încleiază astfel ci se încheie cu un cep drept din lemn."[1] Nedebitarea șasiului fără a executa acea oblicitate spre partea interioară a determinat secționarea pânzei ca suport pentru pictură și implicit desprinderea stratului pictural pe linia acelei muchii.

O altă cauză posibilă a acestei degradări este faptul că nu există un strat de preparație corespunzător. Grundul este stratul de soluție specială, cleioasă, aplicat direct pe suprafața suportului, bază peste care urmează a se executa pictura. El are rolul de a uniformiza și de a netezi suprafața suportului, de a susține stratul de pictură, de a garanta aderența culorilor,

[1] C. Săndulescu-Verna, *Materiale și tehnica picturii*, Editura Marineasa, Timișoara, 2000, p.18.

Detaliu Molenie, fisură în stratul pictural, fisură antrenată de deformarea blatului de lemn care și-a micșorat volumul

Lumină razantă, degradări ale pânzei, se văd craclurile care s-au dezvoltat pe forma șasiului din spate

de a astupa porii suportului și a înlătura absorbția liantului, încât pictura să nu prezinte pete discordante, mate sau lucioase. De aceea, grundul are o foarte mare importanță.

Testele de curățare ne ajută la studierea și apoi luarea unei decizii corecte a soluției care este cea mai potrivită pentru îndepărtarea murdăriei încrasate, a depunerilor, a îmbătrânirii verniului, a repictărilor necorespunzătoare. Așadar se fac teste pe suprafețe mici, se notează și se observă timpul de reacție, acesta trebuind să fie îndeajuns de încet încât să poată fi controlat și îndeajuns de rapid astfel încât componentele soluției să nu se volatilizeze.

Îndepărtarea stratificată a depunerilor aderente prin metode fizico-chimice sau curățarea are datoria să nu afecteze semnalele semantice pe care le are pictura. Cleanning-ul nu este doar un proces mecanic, el are și o componentă mentală. Astfel tratamentul este un proces operațional strict particularizat cu alternative, implicit solventul trebuie să fie bine mediat între restaurator și chimist astfel încât acesta să devină un dialog constructiv. Gelul cu conținut de solvent trebuie să emulsioneze materialele aderente. Gelul reunește întrucâtva calitățile solventului ideal, stă pe suprafață dar nu pătrunde, nu se evaporă repede, produce expandarea, gonflarea, emolierea murdăriei și nu arderea ei. Acesta lasă timp necesar procesului de îndepărtare stratificată a depunerilor aderente. Produsele folosite spre testare în procesul de îndepărtare a murdăriei aderente, a repictărilor peste foița de aur sunt prezentate mai jos cu fișa tehnică. Anacrosina este un preparat pe bază de agenți activi de suprafață și amoniac, utilizat ca agent de curățare eficient pentru curățarea picturii vechi. Caracteristici tehnice: aspect: lichid alb lăptos, miros: amoniacal. Cu toate că Anacrosina este o soluție de curățare ușoară cu un risc scăzut de deteriorare a stratului de pictură, recomandăm întotdeauna, înainte de a acționa asupra picturii, să cunoaștem materialele utilizate.

A2 reprezintă Anacrosina diluat în proporție 50% cu apă demineralizată

C reprezintă Anacrosina nediluat

Ac reprezintă Anacrosina cu timp de acțiune limitat

Se preferă folosirea acestui detergent anionic (Anacrosina) diluat în proporție de 50% cu apă demineralizată, pentru că îndepărtarea murdăriei aderente se face treptat și fără riscuri.

Nr. test	Localizare	Soluție	Metoda de îndepărtare	Rezultat
1.	Molenie partea dreaptă, Sfântul Ioan	Detergent Anacrosina plus apă demineralizată -1:1	Prin rularea ușoară a bețișorului și bine stors.	Îndepărtarea controlabilă a murdăriei – excremente de porumbel fără a solubiliza stratul de culoare
2.	Molenie partea dreaptă, Sfântul Ioan partea inferioară	Detergent Anacrosina plus apă demineralizată -1:1	Prin rularea ușoară a bețișorului și bine stors.	Îndepărtarea controlabilă a murdăriei fără a solubiliza stratul de culoare

3.	Icoana Nașterea lui Iisus –registru 2	Detergent Anacrosina plus apă demineralizată -1:1	Prin rularea ușoară a bețișorului și bine stors.	Îndepărtarea controlabilă a murdăriei fără a solubiliza stratul de culoare
4.	Icoana Evanghelist Matei – medalion pe Ușa Împărătească	Detergent Anacrosina plus apă demineralizată -1:1	Prin rulareaușoară abe-țișorului și bine stors.	Îndepărtarea controlabilă a murdăriei fără a solubiliza stratul de culoare, implicit suportul de metal
5	Element decorativ registru3	Decapant decanol super	Pensularea unui strat subțire cu timp de aș-teptare 5 minute. Apoi, îndepărtarea stratului „brânzit" de bronz.	Îndepărtarea stratului repictat de bronz, sub care găsim o foiță de aur de calitate bună pe un strat de bolus roșu.
6	Element decorativ pe ușa Împărătească	Decapant decanol super	Pensularea unui strat subțire cu timp de aș-teptare 5 minute. Apoi, îndepărtarea stratului „brânzit" de bronz.	Îndepărtarea stratului repictat de bronz, sub care găsim o calitate bună de foiță de aur pe un strat de bolus roșu.

Aderența stratului de vopsea este slabă, îndepărtarea se poate face destul de ușor printr-o metodă mecanică cu ajutorul unui bisturiu cu lamă chirurgicală. Stratul de vopsea nou se desprinde în fulgi neantrenând stratul de dedesubt adică cel original.

După îndepărtarea elementului decorativ se pot observa urme ale repictării și martori ai culorii inițiale, originale. De asemenea se poate observa modul în care s-a făcut repictarea, cu elementele decorative montate pe scheletul iconostasului iar bronzul s-a aplicat prin pulverizare.

Remopai Sverniciatori este un decapant pentru vopsea, neutru, tixotropic, formulat cu un amestec de clorura de metilen, fără solvenți, conform legilor în vigoare. Datorită formulei sale echilibrate și agresive înlătură ușor vopseaua și lacurile, chiar foarte învechite, prezente pe orice suprafață (lemn, perete, cu excepția plastic și fibra de sticla).

Propuneri de restaurare:

Fotografierea complexului iconostasului atât în întregime cât și în detalii.

Desprăfuirea ușoară a întregului complex. Acțiunea va avea loc de pe schelă cu ajutorul pensulelor cu păr moale și cu ajutorul aspiratoarelor.

Intervenții de restaurare aplicate pe registre:

Registrul 1 - Demontarea elementelor constitutive și detașabile și anume Icoane, elemente decorative, uși atât împărătești cât și diaconești

Registrul 2 - Demontarea elementelor constitutive și detașabile și anume Icoane, elemente decorative, icoana centrală *Maica Domnului cu Pruncul*

Registrul 3 - Demontarea elementelor constitutive și detașabile și anume Icoane, elemente decorative, Icoana Centrală Iisus Împărat

Registrul 4 - Demontarea elementelor constitutive și detașabile și anume Icoane, elemente decorative, crucifix central.

Toate registrele

Intervenții de urgență și asistență tehnică de specialitate. Operațiunile vor fi executate înainte de transportul fragmentelor către spațiul unde vor fi restaurate. Dacă spațiul unde se va face restaurarea este în afara localității se vor lua măsuri de asigurare pentru transportul în cele mai bune condiții, fiecare lucrare va fi ambalată astfel încât să nu se producă accidente care ar putea dăuna stării de conservare a elementelor. Acolo unde este cazul se va face asigurarea stratului pictural prin consolidarea cu foiță japoneză și soluție de clei de pește 4% în vederea transportului la un atelier specializat sau la unul special amenajat în apropierea bisericii (la icoanele din registrul 4 sau la molenii dacă este cazul). Există diferențiat mai multe tipuri de intervenții aplicate picturii icoanelor în funcție de suportul lor, așadar:

Operații de restaurare aplicate icoanelor pictate pe pânză și întinse pe șasiu
Operații de restaurare aplicate icoanelor pictate pe pânză și întinse pe blat de lemn
Operații de restaurare aplicate icoanelor pictate pe tablă metalică
Operații de restaurare aplicate icoanelor pictate suport de lemn.

Icoane pictate pe pânză și întinse pe șasiu, în număr de 29 bucăți:

4 icoane împărătești, 12 icoane praznice, 12 icoane apostoli, 1 icoană Iisus Împărat

Pânza va fi demontată de pe șasiu, și propun ca șasiul să fie șlefuit/teșit pe partea interioară și pânza reîntinsă pe șasiul refăcut. „Fața dinspre pânză a șasiului va fi tăiată puțin oblic către partea dinăuntru, astfel încât partea exterioară a șasiului să fie mai înaltă, pentru ca pânza să rămână liberă de la o parte la alta. Altfel, totdeauna marginea dinăuntru a șasiului se va cunoaște pe fața pânzei și a picturii."[2]. Deși în mod normal această operație trebuia făcută la început de meșterii care au lucrat la confecționarea acestor șasiuri, totuși, din punctul meu de vedere ar trebui să se facă o ușoară șlefuire cu o pânză abrazivă astfel încât să eliminăm această posibilitate pentru viitor în caz că pânza se va mai „lăsa".

Îndepărtarea murdăriei aderente la pictură ținând cont de testele făcute, folosind soluție de curățare Anacrosina - detergent anionic, diluat în apă distilată cu proporția de 50%.

Îndepărtarea picăturilor de ceară se va face cu ajutorul lămpii cu infraroșu care încălzește ceara și aceasta poate fi apoi ușor îndepărtată cu ajutorul unui bisturiu cu lamă chirurgicală.

Operația de vernisare se va face prin aplicarea unui strat protector de rășină naturală (dammar) dizolvată în esență de terebentină 10-12%. Vernisarea se va face în 3 - 4 straturi aplicate consecutiv în sensuri diferite prin pensulare cu o pensulă lată.

Icoane pictate pe pânză și întinse pe blat de lemn 14 bucăți, 12 icoane ale Proorocilor și două Molenii

Pânza va trebui desprinsă de pe blatul de lemn care s-a uscat micșorându-și volumul.

Se va face o consolidare cu soluție de clei de pește prin pensulare pe pânza întinsă. Acest tratament are rolul de a consolida. Consolidarea fisurilor la icoanele din registrul 4 și la cele două molenii, prin pensulare de soluție de clei fierbinte 9%. Soluția are dublu rol, consolidează stratul pictural și rehidratează întreaga pictură. Micile lacune se vor chitui cu chit din clei de pește și praf de cretă.

După ce se va face consolidarea, îndepărtarea murdăriei aderente conform testelor, completarea lacunelor cu chit de clei de pește 9% și praf de cretă de munte, se va vernisa suprafața picturii și se va face integrarea cromatică cu culori de restaurare pe bază de ulei având ca vehiculant un verni. Integrarea se va face în tehnica „ritocco" și „velatura".

Icoane pictate pe tablă zincată 7 bucăți

După îndepărtarea murdăriei aderente de pe pictura icoanelor pictate pe tablă zincată, se va vernisa suprafața picturii și se va face integrarea cromatică cu culori de restaurare pe bază de ulei având ca vehiculant un verni. Integrarea se va face în tehnica „ritocco" și „velatura.

Pictură pe suport de lemn - Crucea răstignirii lui Iisus

Prima operație va fi cea de îndepărtare a becurilor care împrejmuiesc această cruce.

Apoi se va face îndepărtarea murdăriei aderente de pe acest element apoi se va vernisa suprafața picturii și se va face integrarea cromatică cu culori de restaurare pe bază de ulei având ca vehiculant un verni. Integrarea se va face în tehnica „ritocco" și „velatura".

Restaurarea picturii (a iconostasului ca o componentă artistică) urmărește punerea în valoare a reprezentărilor care din păcate au suferit diferite degradări în timp din cauza condițiilor de păstrare sau au fost falsificate prin repictări. Practic, restauratorul încearcă să readucă în actualitate aspectele iconografice specifice unei anumite perioade de timp sau specifice unei

[2] C. Săndulescu-Verna, *Materiale și tehnica picturii*, Editura Marineasa, Timișoara, 2000, p.18

anumite zone geografice, încercând o punere în valoare cât mai fidelă momentului creării lor. Din fericire aceste repictări la iconostasul din Peleș-Satu Mare, nu au fost făcute pe suprafața pictată a icoanelor. În schimb au fost repictate elementele de susținere și anume: cadrul iconostasului, precum și elementele decorative sculptate și ramele care încadrează icoanele.

Îndepărtarea repictării cu bronz se va face din aproape în aproape pe suprafețe mici ca să poată fi ușor controlat acest proces. Se va folosi decanol aplicat cu pensula în strat subțire.

Îndepărtarea repictării cu vopsea de ulei industrială se va face tot prin pensularea unui strat de soluție remopai, un decapant sverniciatori conform testelor făcute. Aceleași recomandări ca suprafețele pe care se lucrează să fie mici pentru a se putea controla timpul de acțiune

Intervenții pe elementele decorative mobile (demontabile)

Avem 10 elemente decorative situate deasupra icoanelor împărătești și diaconești, 8 capiteluri la stâlpi, 2 elemente decorative deasupra ușilor diaconești, 2 elemente deasupra ușilor împărătești, 14 elemente decorative deasupra praznicelor, rama icoanei *Maica Domnului cu Pruncul* din registrul 2, tot aici 12 rame tip arcade și 14 capiteluri. În registrul 3 avem 24 elemente decorative, 12 rame și o ramă centrală care încadrează icoana *Iisus Împărat*. La nivelul registrului 4 avem elemente decorative, ramele ce încadrează reprezentările celor 12 Prooroci și ramele celor 2 molenii. Panoul care susține icoana *Iisus Împărat* mai are 2 elemente decorative atașate și o ramă care conturează acest panou. Remopai Extra forte este un decapant universal de vâscozitate medie și pH neutru. Remopai Extra forte este similar produsului folosit deja și testat în procesul de restaurare numit Sverniciatori, folosit în genere pentru îndepărtarea repictărilor cu bronz peste foița de aur.

Metodă: se va pensula acest decapant pe suprafețe care pot fi controlate (aprox10x10cm) apoi se va aștepta timpul de acțiune și cu ajutorul unui bisturiu cu lamă boantă sau a unui instrument neascuțit se va ridica acel strat de bronz care trebuie să fie moale ca o pastă sub influența decapantului. Operația se va face prin ștergerea repetată a acestui bisturiu cu o cârpă moale care va colecta acest material pe care îl dorim extras de pe foița de aur. Această extragere se va face cu strictă și continuă supraveghere pentru a nu exista riscul îndepărtării foiței de aur.

După îndepărtarea acestui bronz, elementele decorative vor fi vernisate prin aplicarea unui strat protector de rășină naturală (dammar) dizolvată în esență de terebentină 10-12%. Vernisarea se va face în 1 - 2 straturi aplicate consecutiv în sensuri diferite prin pensulare cu o pensulă lată. Se va face integrarea cromatică cu culori de restaurare pe bază de ulei având ca vehiculant un verni. Integrarea se va face în tehnica „ritocco" și „velatura".

Intervenții pe elemente la cadrul iconostasului fix

Cei șase stâlpi din registrul 1 sunt acoperiți cu o vopsea cu dominantă verde – o imitație de marmură verde. Din cercetări nu a reieșit exact data la care s-a făcut o așa zisă „restaurare" dar s-a procedat la o revopsire atât a structurii (cadrului) iconostasului cât și a elementelor acoperite cu foiță de aur. Astfel structura a fost revopsită cu diferite culori de vopsea industrială (alchidică) – gri, roz-violaceu, galben-ocru, alb, iar cei 6 stâlpi din registru 1 cu amestec de vopsea alb, roșu și albastru.

La fel toate elementele care conțin foiță de aur și foiță de alamă au fost revopsite cu bronz lichid aplicat cu pensula. Toate aceste intervenții ulterioare sunt făcute destul de neîngrijit astfel încât în unele zone apar scursuri și stropituri cu aceste vopsele. Pe stâlpii care delimitează icoanele din primul registru se recomandă îndepărtarea repictării cu vopsea de ulei gri-albăstrui și roșu.

Metodă: Aderența stratului de vopsea este slabă, îndepărtarea se va face relativ ușor printr-o metodă mecanică cu ajutorul unui bisturiu cu lamă chirurgicală. Stratul de vopsea nou se desprinde în fulgi neantrenând stratul de dedesubt adică cel original.

Din corespondența care se purta între Parohia Greco - Catolică și Firma care a realizat iconostasul se poate afla că acești stâlpi erau pictați în culori de ulei imitând marmura iar culoarea dominantă era verde. Acest strat iese într-adevăr la iveală prin îndepărtarea celui nou, la fel și testul făcut cu ajutorul spectometrului de fluorescență de raze x confirmă prezența acestui verde.

Tradiția Bisericii afirmă că prima icoana a lui Hristos a apărut încă din timpul vieții Sale pământești. Era imaginea numită în Occident „Sfântul Chip", iar in Biserica creștină răsăriteană „imaginea nefăcută de mâna omenească".[3]

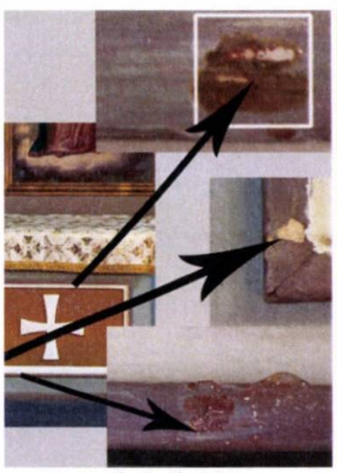

Teste de îndepărtarea vopselei industriale și a bronzului pensulat peste foița de aur.

Test de îndepărtare a repictării cu vopsea de ulei gri-albăstrui și roșu pe stâlpi

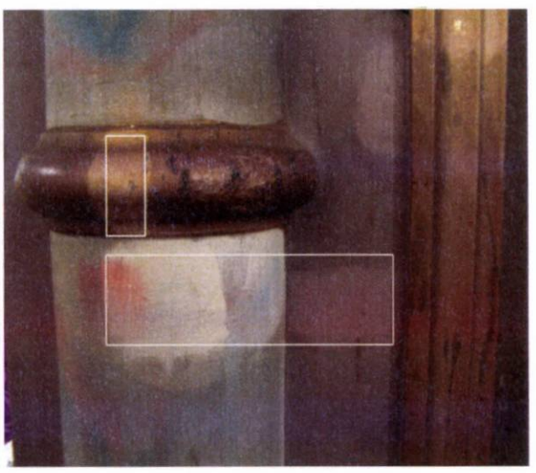

Test de îndepărtare a repictării cu vopsea de ulei gri-albastrui și roșu

Cristina Oana Busuioc
Muzeul Județean Satu Mare, RO
e-mail: cristioana@yahoo.com

[3] Leonid Uspensky, *Teologia icoanei în Biserica Ortodoxă*, Ed. Anastasia, Bucuresti, 1994, p.75

A MÁRAMAROSSZIGETI BORROMEO SZENT KÁROLY PLÉBÁNIATEMPLOM FESTMÉNYEINEK RESTAURÁLÁSA

Puskás ÉVA, Sulyok LÁSZLÓ

Abstract: *In the year of 1730 Piarist monks in front with Crisostom lay down the foundations of a solid catholic community. As a direct result to this act on the 28th of March 1736 the foundation stone of the church is set in the city center of the town of Sighet, constructing soon a monastery, a Piarist school and a parish house. The parish was being led the Piarists Monk Order up until 1780, after which all the activities were taken over by the diocesan priests. The church from an architectural standpoint is built in baroque style, shaped in a single boat like hallway, having a principal altar in the middle and six lateral altars. In the current study we will present the restoration process and results of the 3 pictures that are property of the above-mentioned church:*

1. The picture of the Armenian altar, dedicated to Saint Gregory the Enlightener.

2. The altar picture dedicated to Saint Joseph of Calasanz

3. The picture of the Descent from the Cross

Keywords: *restoration, church, pictures, roman-catholic, monk order, St. Carol Borromeo of Sighetu Marmației.*

Rezumat: *În anul 1730 călugări piariști în frunte cu Crisostom pun bazele unei comunități catolice solide, în urma căreia pe 28 martie 1736 depun piatra de temelie a bisericii din centrul orașului Sighet, urmând să construiască o mănăstire, școala piaristă și casa parohială. Parohia este condusă de către Ordinul Călugăresc Piarist până în anul 1780, după care toate activitățile sunt preluate de către preoții diecezani. Biserica, din punct de vedere arhitectural este realizată în stil baroc, formată dintr-o singură navă, în interior având pe lângă altarul principal încă șase altare laterale. În lucrarea de față vă prezentăm restaurarea a trei picturi, care aparțin acestei biserici, ele fiind următoarele:*

1. pictura altarului armean, dedicat Sfântului Grigore Iluminatorul

2. pictura de altar dedicat Sfântului Iosif de Calasanz

3. pictura Coborârea de pe Cruce

2015. évben, a tulajdonosok felkérésére a Szatmárnémeti Római Katolikus Püspökség restauráló műhelye megkezdte a Borromeo Szent Károly templom művészeti értékeinek restaurálását. Jelen írásunkban három oltárképet mutatunk be.

Az egyházközség rövid története

A plébánia pontos alapítási éve nem ismeretes, de első templomát Szent Imre tiszteletére szentelték fel, ami feltehetően 1050 és 1150 között épült. Máramarossziget plébániája hitújításkor a reformátusoké lett, majd 1730-ban alapították újra és a piarista atyákra bízták. 1780-ig

a piarista atyák vezetésével működött, majd egyházmegyés papot neveztek ki a plébánia élére. Az új templomot a piaristák építették.[1]

1730-ban III.Károly király segítségével 9 piarista szerzetes, élükön P.Chrysostomus-szal érkezik Sziget városába, akik megkezdik a templomuk építését. A barokk stílusban épült templom alapkőletétele 1736 május 28-án volt, patrónusa Borromeo Szent Károly lett. Az 1778-ban Esterházy Károly egri püspök látogatásakor készült jegyzőkönyv leírása a templombelsőben 3 oltárt említ, mely közül kettőt meg is nevez, a Kalazanci Szent József és a Világosító Szent Gergely oltárokat. 1862-ben Mezei József megfesti a templom főoltárképét, mely Borromeo Szent Károlyt ábrázolja, majd 1892-ben átépítik a főoltárt. A XIX. század folyamán a templom két esetben is 1802 és 1872-ben tűzvész következtében megsérült, ezeket követően, 1887-ben neoreneszánsz stílusba építik át a mellékoltárokat, Jakobey Károly pedig 1896-ban megfesti a szentély boltozatán található, magyar szenteket ábrázoló freskóját. 1930-ban ismét belső felújításokat, javításokat és átalakításokat végeztek a templombelsőben és annak tárgyain. 1930-ban az oltárok kinézetét egységesítik, újanon kialakított keretekkel összhangba hozzák. Mindezek említése azért fontos, mivel két oltárkép a régmúltban át lett alakítva.

Világosító Szent Gergely oltárkép

A festmény a máramarosszigeti Borromeo Szent Károly római katolikus templom tulajdonát képezi, melyet örmény oltárképként ismernek és említenek, témája Világosító Szent Gergely, aki 301-ben megkeresztelvén III. Trdat királyt és népét, földünk első keresztény államává változtatta Örményországot. Az oltárkép mérete: 160 x 280 cm. A kép szerzője ismeretlen. Keltezését a 18. század második felére tehetjük, ekkorra ugyanis már jelentős számú örmény család telepedett le Sziget városában.

Az eredetileg barokk stílusban kiképzett oltárkép, feltehetően a mellékoltárok egységesítésekor, félköríves kinézetet kapván, át lett szabva és ekkor meg lett nagyobbítva. Ez alkalommal a kép vászon széleit megcsonkították, majd a kép méretének megnagyobbítását körkörösen 6-10 cm széles fa deszkákkal alakították ki, melyeknek színeit a kép kromatikájához igazították.

Máramarosszigethez hasonlóan Erdély szerte, azokon a településeken, ahol örmények éltek, élnek, ismételten találkozunk Világosító Szent Gergely ábrázolásokkal, így Gyergyószentmiklós, Szamosújvár, Dés, Erzsébetváros, Nagyszeben, Csikszépviz, Apanagyfalva templomaiban fellehető tárgyak mindezen települések örmény katolikus lakosairól tesznek tanúbizonyságot.

Történelmi hátté

„A XVI-XVII. századi Erdélyben... egyre nagyobb számban jelentek meg az örmények kisebb-nagyobb csoportjai... Újabb nagyobb letelepedési hullám 1672-ben következett be, amikor az oszmán-török háború miatt indultak útnak Moldvából. Letelepedésüket elősegítvén, 1680-ban Apafi fejedelem kereskedelmi kiváltsággal kedvez nekik. „becsületes híveimnek, a kereskedő örményeknek birodalmunkban mindenütt, minden városban, falukban és akármely helyeken is minden sokadalmakban és városokon szabados kereskedésük legyen"[2].

A XVII. században még mindig az ősi örmény keresztény hitet gyakorolták, majd a nyolcvanas években Oxendio Virziresco (1655-1715) moldvai születésű örmény pap vezetésével áttérnek a római katolikus hitre.

„Erdélybe az örmények ősi apostoli gregoriánus örmény vallásukat hozták magukkal. Néhány évtizeddel a letelepedés után, 1689-ben Oxendio Virziresco térítő tevékenységének köszönhetően uniót kötöttek a római-katolikus egyházzal. Az unió döntő jelentőségű volt beilleszkedésük, templomaik kialakítása, azok berendezése és a különféle szentek tisztelete szem-

[1] A szatmári egyházmegye név és címtára, Szatmárnémeti, 2000.

[2] Egyed Ákos, *Székelyföld története* II. Haáz Rezső Múzeum, Székelyudvarhely, 2016, pp. 262-263.

pontjából is."[3] Katolikus templomainkban a leggyakrabban ábrázolt örmény szent a keresztény hitre térítő Világosító Szent Gergely, akinek országhatárainkon belül 15 oltárképét ismerjük, aki mellett ritkábban ugyan de megtaláljuk az ókeresztény vértanú Szent Hripszime, valamint az örmény ábécé megalkotója Szent Meszrop Mastoc ábrázolásait is.

A műtárgy bemutatása

A Világosító Szent Gergely ikonográfiájának terjedésében az ábrázolások hasonlóságait, csak úgy, mint több más festmény esetében is a közös előképek, felhasznált metszetek magyarázzák. A Világosító Szent Gergelyt ábrázoló képek területén kétféle ikonográfiai típust különíthetünk el, így az első Trdat király megkeresztelését ábrázolja, a második típus központjában a keresztelés-jelenetet egy narratív keret övezi, mely Szent Gergely megkínzását medalionokba foglalt képek formájában meséli el. E második típushoz tartozik a máramarosszigeti oltárkép is, melynek megértéséhez elengedhetetlen a szent életének és legendájának ismerete.[4]

Világosító Szent Gergely (örményül Szurp Grigor Luszarovich) a III. században született Örményországban. Atyja meggyilkolja az ország uralkodóját I.Khosrov királyt, minek következtében megölik őt és egész családját. Az újszülött Gergelyt dajkája keresztényként neveli fel. Felnőttként családot alapit, feleségül vesz egy keresztény lányt, majd 2 fiúgyermekük születik. A későbbiekben, Rómában katona, majd 286-ban a perzsák ellen harcol abban a seregben, mely Trdat herceget, a meggyilkolt Khosrov király fiát az örmény trónra segíti.[5]

Mivel Gergely megtagadja a hálaáldozat bemutatását Diana istennőnek, ezért Trdat megkínoztatja, majd 14 esztendőre egy verembe zárja. Mikor a király megbetegszik és nővére tanácsára Gergelytől kér segítséget a gyógyuláshoz, Gergely megvilágosítja elméjét és meggyőzi, hogy térjen át a keresztény hitre. Közben 301-ben Gergelyt püspökké szentelik, ki visszatérvén Örményországba először megkereszteli a királyi családot, a nemeseket, majd tömegesen a népet az Eufrátesz folyóban. A későbbiekben embereket térit keresztényhitre, templomokat, kápolnákat, kolostorokat alapit, majd 325 körül, remeteként hal meg egy sziklás barlangban.

Az általunk bemutatott oltárképen 16 medalion található, az alsó részén örmény „Szent Gergelynek az örmények megvilágosítójának megkinzatása"[6] valamint latin nyelvű felirattal „Szent Gergely első örmény pátriárka (püspök) mártíromsága és csodái", mely egyben a kép témája és címe is.

Az oltárkép ikonográfiai előképének Franz Karl Heissig augsburgi mester 1770 körül készült rézmetszetét tartják[7], mely a kolozsvári Erdély Nemzeti Történelmi Múzeum tulajdonában található.

A festmény egy többalakos kompozíció, melynek középpontjában III.Trdat király megkeresztelését láthatjuk. Az ősz szakállú idős Szent Gergely díszes püspöki ornátusban – aranyszínű pluviálében és mitrában, kék stólával - bal kezében kettős keresztet tart,[8] míg jobb kezével egy kagyló formájú tárgy segítségével szentelt vizet csorgat az előtte térdeplő király fejére, mely egy díszes keresztelő kút fölé hajol. Az ifjú barna hajú és szakállt viselő király, derékban megkötött fehér inget és egy arany rojttal szegélyezett vörös köpenyt visel, a lábán kék saru látható. A földön, közel hozzá királyi attribútumait, a jogart és a koronás turbánt láthatjuk. Ez a központi kompozíció két részből épül fel. Az alsó regiszterben a földön, a király megkeresztelését mutatja be a festő, ahol a püspök, király, királyné és még három az udvarhoz tartozó személyt látha-

[3] Pál Emese, *Az erdélyi örmények szakrális művészeti értékei.* http:// kisebbsegkutato.tk.mta.hu/.../az_erdelyi_ormenyek_muveszeti_ertekei.

[4] Pál Emese, *Világosító Szent Gergely ábrázolásai Erdélyben.* http://kisebbsegkutato.tk.mta.hu/.../vilagosito_szent_gergely_abrazolasai_Erdelyben.pdf.

[5] Magyar Katolikus Lexikon. lexikon.katolikus.hu/G/Gergely html.

[6] Örményből fordította Dr. Puskás Attila, az Erdélyi Magyarörmények Szövetségének elnöke.

[7] Nicolae Sabău, *Metamorfoze ale barocului transilvan.* II. Pictura. Cluj-Napoca, 2005, p. 248.

[8] Latinul crux gemina.

tunk. Az égi szférát megjelenítő felső részben találjuk a Szentháromságot, Atya, Fiú a keresztet tartva és a Szentlélek galamb formájában, közre fogva a földgolyót, melyen egy kereszt látható. A két rész között a háttérben építészeti részletek, egy oszlop rész mögül kikandikáló zöld faág, két puttó fej, valamint a felhők között lebegő vörösen izzó tűzoszlop[9], tetején kereszttel, amely a legenda szerint a keresztelési szertartás ideje alatt, mint Isten jelenlétének jele, a megkeresztelteknek feje fölött lebegett.

Ezt az égi jelenést, eltérően egyesek oszlopnak, mások pedig gyertyának nevezik. Talán az égő gyertya a helyes megnevezés, hiszen a gyertya „a világosság jelképe, amit Krisztus hozott a világba"[10], valamint ebben az esetben Világosító Szent Gergely attribútumaként is felfogható.

A narratív keret a kép három oldalának medalionjain keresztül meséli el a szent megkínoztatását, valamint csodálatos megmenekülését, melyet a következőkben a jobb felső sarokból kiindulva fogunk ismertetni.

1. Ágyékkendőben ábrázolva, szétterpesztett lábainál felfüggesztve, jobbján megkínzója forró vízzel beöntést hajt végre rajta, míg balján a király szemléli.

2. Félmeztelenül, fehér bőrzsákkal a fején - mely hamuval van megtöltve és a nyakához van kötve – fél térdre ereszkedve látható, mellette kínzója, balján pedig a király.

3. A hosszú fehér ingben ábrázolt szent oldalra fordított fejét, ketten satuba szorítják.

4. Lábaiba vert vasszegekkel, a király és egy katona járni kényszerítik.

5. Két férfialak a lábait fa szerkezetek közé szorítja, mialatt dicsfénnyel a feje körül, karjait az ég felé tárva, imádkozik.

6. Egyik lábánál fogva felfüggesztve, két oldalról ütlegelik, a feje alá rakott tűz bűzös füstjében.

7. Fölemelt karokkal csuklóinál fogva gerendához kötözve ábrázolják, mialatt hátát egy nagydarab kősó terheli. A kép jobb oldalán itt is a koronát és jogart viselő király látható.

8. A király fölháborodva Gergely ellenállásán, kezeit hátra köttetvén szájába zabolát tétet vastag kötél formájában, melynek két végét ketten tartják.

9. A bal felső sarok képén szétterpesztett kezek- és lábakkal fa rudakhoz erősítve, két oldalról vasszerszámokkal szaggatván húsát, kínozzák.

10. Mivel a kínzások nem törték meg akaratát, a király parancsára tövisekre fektették.

11. Összekötözött kezekkel fára felfüggesztve, a király parancsára lábaira szegekkel bélelt térdig érő csizma alakú vascsöveket verettek, így hagyván a szabad ég alatt.

12. A király jelenlétében egy férfialak tűz fölött üstben olvasztott ólmot önt a szent testére. A legenda szerint a szájába is öntöttek ólmot, mégsem halt meg és beszéde sem sérült.

13. A király utasítására ketten emelik Gergely testét egy verem fölé, amelybe a halálra ítélt bűnözőket szokták bedobni. A kígyókkal és ragadozó állatokkal teli veremben meg kellett volna halnia, mégis 14 évig élt itt, egy keresztény asszony segítségével, aki az évek során élelmet vitt neki.

14. Ebben a jelenetben a szent megkinzatásának végét, valamint szabadulásának kulcsát láthatjuk, amely a Római Birodalomból idemenekült 37 keresztény szűz kivégzését sugallja. A jelenet Szent Hripszimét ábrázolja, amint kegyelemért a király felé fordul, mielőtt a kivégzője kardja lesújtana rá, a háttérben a kivégzett szüzek szellemeivel.

Mivel a király e tettének borzalmától búskomorságba esik, udvarához tartozó emberei, felvidítására vadászatot rendez, azonban mielőtt még kiérnének a városból, a király elméje elborul és őrjöngve szaggatni kezdi saját öltözékét, majd húsát, végül vaddisznóvá változik több nemes és katonával együtt, akik a szüzek kivégzésében segédkeztek. Ennek orvoslására, a király nővére angyali sugallatra kiszabadította Gergelyt fogságából, mivel csak ő segíthetett.

[9] Latinul columna ignis

[10] Jutta Seibert, *A keresztény művészet lexikona*, Corvina, Budapest, 1986, p. 109.

15. A jelenetben az ég felé mutató és imádkozó szent mellett a király emberi és állati alakban is jelen van, ami utalhat a keresztség felvétele előtti pogány - állati - állapotra, majd a megtérést, megvilágosodást követő kereszténnyé válás utáni csodálatos visszaváltozásra.

16. A legenda időrendjét követve, az utolsó medalion, zárójelenetként Szent Gergelyt idős remeteként ábrázolja egy sziklás barlangban, lábainál a püspöki süvegével.

Állapotleírás és restaurálás

A képet a mellékoltárok egységes kialakításakor átalakították, ekkor a vásznat megduplázták, a kép méretét pedig megnagyobbították, a hiányzó részeket körkörösen 6 – 12 cm szélességben fa kerettel egészítvén ki. Ebből az alkalomból a vászon megsérült, a szélek csonkításokon estek át.

Az eredeti vászonhordozó egy darabból áll, sűrű szövésű és a sérült széleket leszámítva ép. A vászon alapozása jó minőségű vörös bólusszal készült, amely ma is jól kötődik a felülethez. A festett felület szennyezett, repedezett, kagylósodott, több helyen kipergett és elveszett.

A pergő, veszélyeztetett részek japán papiros konszolidálását követően, a kép portalanítása után a képet szétszereltük, a pótlásokat eltávolítottuk, majd a dublirvásznat lefejtettük a kép hátáról.

A hátoldal és szélek letisztításához porszívót, puha ecseteket és szikét használtunk. A kagylósodott festékszigeteket meleg halenyv segítségével, visszanyomtattuk a helyére, vasalással és hideg márványlapos préssel simítottuk. A vászon egyenetlenségeit, széleit, enyhén nedves, majd száraz itatóspapíron keresztül vasaltuk, amit majd márványlapok segítségével préseltünk.

A rétegek maximális stabilizálása érdekében, valamint a dublirozás előkészítéseként, az eredeti vászonhordozó hátoldalát higított Beva 371 oldattal itattuk át, amit szilikon papíron keresztül átvasaltunk.

A következő lépésben a festmény kiegészítése, megnagyobbítása következett, amit a vászon megduplázásával, dublirozással értünk el. A festmény méreteihez hozzáadtuk a régi pótlások méreteit, majd az így kiszabott dublirvászon teljes felületét, leszámítva a húzószélek részeit, 37%-os Beva műgyantával kezeltük le. 24 órás száradás után a két vásznat összevasaltuk. Mindez idő alatt a dublirvászon szilikon papír alátéten rögzítve volt, hogy ne mozdulhasson el.

Másnap a már előre elvégzett oldódási próbák alapján, elkezdhettük a festett felület tisztítását, melyet alkohol és terpentin alapú keverékkel végeztünk, ami szépen, problémamentesen tisztította a felületet.

Ezt követően a megnagyobbított vászon széleket, ami festés előtt állt, Lefranc Bourgeois Gesso universal primer-t használva, lealapoztuk. Az alapozómasszát spatulával hordtuk fel a megfelelő vastagságban, több vékony réteg formájában, kialakítván ez által a festmény kívánt méretét. A kipergett, hiányzó részek tömítéséhez kréta és halenyv alapú masszát használtunk. Az alapozott részek száradása, valamint a találkozó vonal szintbe csiszolása után, a festményt

Örmény oltárkép, átvételi állapot

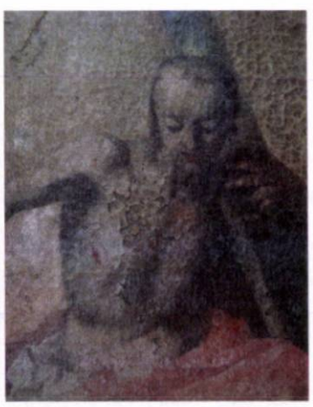

Részlet fotó restaurálás előtt

Esztétikai helyreállítás közben

Restaurálás után

egy ferdére csiszolt peremekkel ellátott, ékelhető, újra készített feszítőkeretre feszítettük fel.

Az esztétikai helyreállítás előtt a festett felületet 25%-os terpentinben oldott gyantával védtük le. A lakkréteg száradása után a hiányzó festett felületeket beilleszkedő retussal képeztük ki, Maimeri Restauro festékeket használva. Végezetül a festmény egy akril alapú Lefranc Bourgeois szatén fényű záróréteget kapott.

Kalazanci Szent József oltárkép

A kép témája: Kalazanci Szent József diákokkal a Szűzanya előtt. Az oltárkép mérete: 160 x 280 cm. akár csak az örmény oltárképé és ugyan csak megnagyobbított. A kép szerzője ismeretlen, de keltezését a 18. század második felére tehetjük, pontosabban 1767 - 1778 közé.

Az eredetileg barokk stílusban kiképzett oltárkép, feltehetően a mellékoltárok egységesítésekor, félköríves kinézetet kapván, át lett szabva és ekkor meg lett nagyobbítva. Ez alkalommal a kép vászon széleit megcsonkították, majd a kép méretének megnagyobbítását körkörösen 10 cm széles fa deszkákkal alakították ki.

Kalazanci Szent József élete

Kalazanci Szent József a katolikus tanító szerzetesrendnek, a piarista rendnek a megalapítója. A rend hivatalos elnevezése: Ordo Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum azaz Kegyes Iskolák Isten Anyjáról nevezett Szegény Szabályozott Papjainak Rendje. Mottójuk: Pietas et litterae (Kegyesség és tudomány). Tevékenységük oktatás, nevelés, pasztoráció. A rend alapításának éve 1597, jóváhagyva 1617. Egyházmegyénkben a piarista rend Nagykárolyban 1725-től, Máramarosszigeten 1730-tól van jelen.

Kalazanci Szent József, a piarista rend megalapítója, szerzetesi nevén Josephus a Matre Dei, 1557. szeptember 4-én születik Peralta de la Sal nevű spanyol kis faluban. Gyermekként az estadillai trinitárius atyáknál tanul, utána a léridai egyetemen filozófiát és jogot hallgat, majd teológiai tanulmányokat végez. Annak ellenére, hogy édesapja világi pályára szánja, ő mégis kitart eredeti elhatározása mellett és a papságot választja hivatásaként. 1583-ban pappá szentelik, 1591-ben teológiai doktori címet szerez, majd Rómába utazik, ahol több karitatív testvérület munkájába kapcsolódik be. Ez idő tájt született meg egy ingyenes iskolaalapításának a gondolata, melynek célja a szegények gyermekeinek konkrét megsegítése és iskoláztatása, így 1598-ban Kalancius és még két munkatársa vezetésével Róma első ingyenes népiskolája megkezdi működését. Ezt követően Olaszország szerte, majd Európa szerte új rendházak és újabb ingyenes népiskolák alapíttatanak. Az így alakult Kegyes Iskolákban (Scuole Pie) a diákok a katolikus nevelés mellett, írás, olvasás, kalligráfia, matematika, valamint zenei ismereteket szerezhettek. 1632-ben VIII.Orbán pápa Kalazanci Szent Józsefet a piarista rend generálisává nevezte ki. 1648-ban, 91. éves korában elhunyt, majd 1767-ben szentté avatták.

Kalazanci Szent Józsefet a keresztény népiskola mennyei pártfogójaként tisztelik. Liturgikus emléknapja augusztus 25-én van, de a piarista iskolákban a nyári szünet miatt, november végén ünneplik.

A műtárgy bemutatása

A kép egy több alakos kompozíció és Kalazanci Szent Józsefet ábrázolja, melynek ikonográfiai típusa több oltárkép és metszetről köszön vissza. Az általunk bemutatott oltárképen Kalazanci Szent József fekete szerzetesi ruhába, áhítattal emeli tekintetét a felhők között megjelenő Istenanya és az ölében tartott kis Jézus felé. Jobb kezét a szívén tartja, míg a bal kezével az imára kulcsolt kezű kisfiúra mutat, akit a Szűzanya pártfogásába ajánl. A háttérben egy másik kisdiák alakja bukkan elő, aki bal kezének tartásával, figyelemkeltően az esemény fontosságát jelzi.

A kép bal alsó részében, a földi szférában egy kőkorláton, palást, pásztorbot, mitra és bíborosi kalap látható. Ezek a liturgikus öltözeti kellékek az egyházi hierarchia szimbólu-

mai, melyek lehetőségeiről lemond, amikor a szegény gyerekek tanításának szenteli az életét. Mindezt a gondolatot nagyon szuggesztíven ábrázolja a festmény kompozíciója, melyben egyik oldalt a Szűzanya oltalmát élvezve Kalazanci Szent József látható a diákjai között, míg a másik oldalt a nem választott jövő lehetőségei láthatóak.

Állapotleírás és restaurálás

A kép méretét ebben az esetben is megnagyobbították, körkörösen 10 cm. széles desz-

Kalazanci Szent József mellékoltárkép, átvételi állapot

Pergő felületek rögzítése

A festett felület tömítés után

A restaurált kép.

kákkal egészítvén ki. Az átalakítás következtében a vászon hordozó több helyen megsérült, beszakadt, kilyukadt, a széleket csonkolták. A hordozó egy darabból álló sűrű szövésű vászon, alapozása jó minőségű vörös bólusszal készült, amelyre olaj technikában dolgoztak. A festett felület szennyezett, mélyen repedezett, kagylósodott, több helyen lyukas. A restaurálás fázisai megegyeztek az előző oltárkép esetében leirotakkal, hiszen a problémák is, melyeket ezen esetben is orvosolni kellett, hasonlóak voltak, ezért ezek leírását nem ismételjük meg.

Levétel a keresztről[11]

A festmény készítési technikája olaj vászonra, méretei: 175 x 283 cm. A festő Daniele Ricciarelli da Volterra, manierista olasz művész 1545-ben készült munkáját, vette alapul, a kép megfestésekor, mely a római Santissima Trinita dei Monti templomban látható.

Daniele Ricciarelli olasz festő és szobrász Volterrában született 1509 körül, majd Rómában halt meg 1566 április 4-én. Eleinte Sienában Sodoma, eredeti nevén Giovanni Antonio Bazzi tanítványa volt, de utóbb Rómában teljesen Michelangelo hatása és pártfogása alá került, aki munkássága során sokat segítette tanácsaival, de még rajzaival is, amiket da Volterra képeihez készített. Da Volterra fő műve, a Krisztus levétele a keresztről is feltételezhetően Michelangelo rajza alapján készült. A tridenti zsinat következtében, Rómában a Sixtus kápolna mennyezetfreskójára, III.Pál pápa megbízásából ruhákat festett Michelangelo Utolsó ítéletének mezítelen alakjaira és ezért a „Braghettone" (nadrágszabó) gúnynevet vonta magára.

A műtárgy témáját illetően a passió egyik gyakran ábrázolt jelenete a képzőművészetben. A festmény egy nagyon szép élénk színezetű kompozíciót ábrázol, 16 személyt elevenítve meg, melyen a keresztfa és a létrák párhuzamos vonalai a stabilitást, az ívesek, görbületek, testek hajlatai, ruhák redői, pedig a dinamizmust ötvözik tökéletes összhangba. Az egész cselekmény a központi figura, Jézus élettelen testének a keresztről való levételét ábrázolja. A felső regiszterben Arimateai József, Nikodémus és több segédkező állnak a létrán. A központi részben a Jézus testének leemelésénél segédkező kezek dominálnak.

A kereszt alatt Jézusnak jobbján látható az anya Mária, aki eszméletlenül fekszik a földön, körbe véve őt a három Mária: Mária Magdolna, Mária Kleofás Jézus anyjának testvére és

[11] A teljes restaurálási dokumentáció itt: Kovács Petronella. ISIS Erdélyi Magyar Restaurátor Füzetek 17. Haáz Rezső Múzeum, Székelyudvarhely, 2017.

Mária Salome János evangélista anyja.[12] Ugyancsak a kép alsó felében, vörös ruhában és kék köpenyben látható bal kezét hárítóan felemelve Szent János, a kedves tanítvány. Vele átellenben egy zöld ruhás férfialak tekint ki a képből.

Restaurálás előtti állapot

A vakkeret több helyen kilazult, meggyengült, a lécek elcsúsztak, összeillesztésük a sarkoknál nem megfelelő, a keresztléc formája a fa vetemedése, valamint a vászon megereszkedésének következtében átnyomódott a képbe.

A hordozó egyetlen darabból álló vékony, egyenletes, sűrű szövésű lenvászon. A feszítőszél elöregedett, töredezett, a szegek körül oxidált. A hordozó az elmúlt idő során többször át lett szegezve, ami a többszöri beavatkozás jele is egyben. A vászon hullámos, megtört, merev, hasadt, szélein átlyuggatott. A vászon hátoldalán több javítás is észlelhető, ezeknél egy régi festményből vágtak ki darabokat és azzal pótolták a szakadt és lyukas felületeket, melyeket felragasztott kartonpapír darabokkal határoltak körbe. Ezek a több rétegű foltozások mára már átnyomódtak a kép festett felületébe. A festmény egy vékony fehér alapozásra készült. A hiányok a festmény alsó regiszterében találhatóak, valamint a széleken.

A korábbi beavatkozások nyomai szabad szemmel is jól láthatók, ezek a beavatkozások és javítások több időben és más-más kéztől kerültek a képre. A festmény lepergett hiányait, kopásait, a mechanikai sérüléseknek tudhatjuk be. A nem megfelelő tárolásnak köszönhetően a kép és kerete is több rendben sérült. A vászon több helyen karcolt, lyukas, behasadt, ezeken a helyeken az alapozás és festett réteg betöredezett, megrepedezett, egyes területek leperegtek, elvesztek. Az egész festmény felületét megsárgult elöregedett egyenetlen, szennyezett lakkréteg fedi. A festmény mostani kerete eredetileg nem tartozott ehhez a képhez, amit a festmény félkörös záródása is alátámaszt, hanem az 1736-ban felszentelt templom egyik barokk oltárképének a kerete lehetett. A keret állaga nagyon meggyengült a biológiai károsodás hatására, az egész faanyag teljesen szivacsossá vált, ami érintésre, tisztításra porlott. Több helyen pótlások, hiányok, átalakítások nyomai láthatók a keret felületén és a hát oldalán. Az egész felület szennyezett, por, piszok, ékteleníti. A keret felülete többször át lett festve. Az eredetileg bólusszal ellátott felület aranyozva volt, utána fehérre, majd márvány erezetűre festették át. A rá alkalmazott díszek valamikor a barokk oltáron a kép körül lehettek, most a kereten vannak elhelyezve. Ha a keret nem is tartozott eredetileg e festményhez, mégis a megőrzése indokolttá válik, ha alapul veszszük, hogy ezzel a lépéssel megmenthetünk egy ide tartozó régi darabot az enyészettől.

A restaurálási folyamat ismertetése

A festmény alapos tanulmányozása, valamint az állapot fotódokumentálása után, első lépésben megtörtént a kép portalanítása, a festmény kiszerelése a keretből, a vászon hordozó levétele a vakkeretről. A hátoldalra felragasztott foltok eltávolítása elég nehézkesnek bizonyult, ezért, hogy elősegítsük a puhulást, az eltávolítandó felületeket Klucel G hidroxi-propil cellulóz alapú alkoholos géllel vontuk be rövid ideig, minek után szike segítségével tökéletesen megtisztíthattuk e részeket. Ezt követően a vászon helyi egyenetlenségeit korrigáltuk. A felületi szennyeződéseket a festett felületről puha ecset segítségével, míg a jobban tapadó zsíros szennyréteget és ráfestéseket mechanikus és vegyszeres kombinált tisztítással végeztük el, majd a hiányzó részeket tömítettük. Mivel a vászonhordozó alapanyaga eléggé vékony és sérülékeny volt, ezért a kép egészsége érdekében a dublirozás mellett döntöttünk, ami etilénvinilacetát alapú Beva 371 nevű műgyantával történt vasalással.

Ez alatt elkészült a vakkeret konszolidálása, mechanikus tisztítása, lécek összeillesztése, ferdére csiszolása, sarkok megerősítése, összeállítása, amire most már felfeszíthettük a megduplázott vásznat. A kifeszítés után a kép felületét terpentinben oldott dammar gyantával védtük le. A lakkozást követően került sor a festett felület hiányzó részeinek kiegészítésére, beilleszkedő

[12] Jutta Seibert, *A keresztény művészet lexikona*, Corvina, Budapest, 1986.

retust alkalmazva. Végezetül a felületet egy akril alapú spray zárórétteggel láttuk el.

A díszkeret restaurálása a következő fázisokat foglalta magába:

szegek eltávolítása, szétszerelés, felületi tisztítás, régi festék rétegek eltávolítása, konzerválás, konszolidálás, hiányok pótlása, aranyozás, festés.

Szerettük volna, ha a ráfestett rétegek eltávolítása után megtarthatjuk az eredeti állapotot, de sajnos a sok átalakítás, toldás, és biológiai kártevőknek köszönhetően ez nem volt lehetséges, mivel a megmaradt felület nagyon rossz állapotba maradt meg. (9-12 kép)

Eddig e gyönyörű templom három festménye újult meg, így napjainkban e három kiváló mestermű eredeti pompájában tekinthető meg a máramarosszigeti Borromeo Szent Károly plébániatemplom épületében. (13-15 kép).

Krisztus levétele a keresztről, átvételi állapot

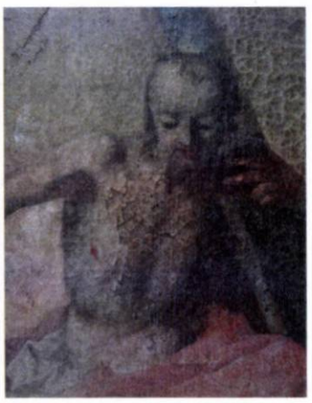

0.kép Részlet fotó restaurálás előtt

A festett felület tömítés közben

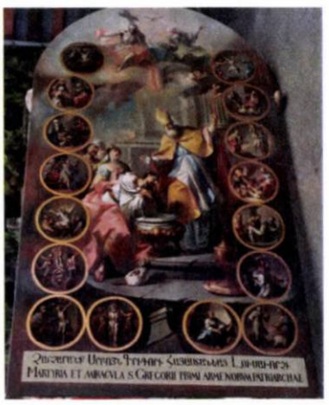

A festmény és kerete, restaurálás után

Örmény oltár

Kalazanci Szent József oltár

Levétel a keresztről

Puskás ÉVA
e-mail: evapuskas@yahoo.de
Episcopia Romano-Catolică
Sulyok LÁSZLÓ
Episcopia Romano-Catolică

ARTA

VIAȚA ARTISTICĂ LA SATU MARE
(scurt istoric)

Muhi SÁNDOR

Abstract: *This work presents the richness and variety of styles, themes and contents of the plastic art from Satu Mare during the past 100-120 years. Hundreds of professional plastic artists have practiced various techniques in this region, painters, sculptors, graphic artists, designers, representatives of decorative and applied arts. The artistic life has taken a real soar when the county was re-established in 1968, the number of artists from this date is growing continuously.*
The local branch of the Union of Plastic Artists from Romania has an impressive number of members, and the exhibition activity of the last decades has become so rich that is particularly difficult to pursue the phenomenon. Similarly, the popularization of this activity in the printed and electronic press, the mass media and on various cultural websites on the Internet is increasing.

Keywords: *artistic life, the secular art, artistic events, plastic artists, private collections*

Viața artistică din județul Satu Mare nu are o istorie vastă, despre o activitate mai intensă se poate vorbi de la începutul secolului XX. Bineînțeles că au creat în această zonă artiști renumiți și mai devreme, dar ei și-au desfășurat activitatea izolat, executând lucrări la comandă, în primul rând cu caracter religios: picturi de altar, obiecte decorative, statui pentru biserici, cimitire.

Arta laică începe să se răspândească în secolul al XIX-lea. Pe la mijlocul secolului pictează în această zonă Mezei József, care în 1846 execută un portret reușit al marelui poet maghiar Petőfi Sándor în casa Ormos (casa cu ceasul electric), portret care acum se află la Budapesta, la Muzeul Național Maghiar.

Prima statuie laică din oraș este bustul lui Kölcsey Ferenc, opera lui Gerenday Antal din Budapesta, ridicat în anul 1864 în piața centrală, mutat la începutul secolului XX în fața Bisericii cu lanțuri. Fragmente din statuie sunt expuse în prezent în curtea Muzeului de Artă din Satu Mare.

La sfârșitul secolului al XIX-lea apar din ce în ce mai multe portrete, unele executate de Góth Móric și Bartók Lajos. În anii optzeci-nouăzeci din acel secol au fost realizate picturile murale din sala profesorală a Liceului Reformat.

Viața artistică din această zonă primește un avânt după înființarea Academiei de Arte Frumoase din Budapesta, al cărei student eminent era și Aurel Popp. De fapt, cu activitatea acestuia și a lui Litteczky Endre, urmat de Tóth Gyula, Sarkadi Sándor, Boca Epaminondas, Nicolae Brana, Mohy Sándor, Pirk János începe viața artistică adevărată în orașul Satu Mare.

Erau oameni multilaterali, pe lângă o activitate expozițională intensă, au publicat scrieri despre artă, au înființat în atelierele proprii școli particulare de artă, punând astfel bazele unei activități artistice permanente pe aceste meleaguri.

Începuturi

În jurul anului 1900 găsim puțini artiști plastici în zonă. Dintre aceștia, trebuie să îi amintim pe Góth Móric (1873-1939), care s-a născut în localitatea Negrești-Oaș. A studiat pictura la München, Baia Mare, Viena și Paris, a lucrat în cea mai mare parte a vieții sale în Țările de Jos. Din anul 1908 a participat la expozițiile artiștilor profesioniști din Budapesta. A creat portrete, peisaje în stil realist, caracterizate prin minuțiozitatea reprezentării și exigență profesională. Pentru primăria orașului Satu Mare a executat două lucrări de mari dimensiuni, portretul regelui Franz Josef și al soției sale, precum și portretele primarilor sătmăreni: Böszörményi Károly și Hérman Mihály. Fiica pictorului, Góth Sára a continuat tradiția familială, lucrând în Olanda ca portretist.

Ócsvár Rezső (1877-1968) a fost profesor de desen la Liceul romano-catolic din Satu Mare. Era un excelent peisagist, lucra în acuarelă, dar execută și o serie de portrete în ulei, reprezentând pe intelectualii orașului.

Dintre artiștii plastici cei mai cunoscuți îl evidențiem pe Aurel Popp (1879-1960), al cărui nume îl poartă Liceul de Artă din Satu Mare, strada unde a locuit, are un bust în apropierea atelierului de odinioară, în prezent Casa memorială Aurel Popp. Studiile universitare le-a finalizat la Budapesta, din anul 1907 fiind numit profesor de desen la Liceul Romano-Catolic din Satu Mare, unde a depus eforturi considerabile în vederea dezvoltării vieții artistice din acest oraș. Încă în anul 1908 organizează o școală liberă de artă. Cultivă relații apropiate cu personalități culturale proeminente, cu personalități precum Octavian Goga, Emil Isac, și relații prietenești cu Ady Endre, Nicolae Tonitza. Corespondează cu Kós Károly, Tamási Áron, Mohy Sándor, Szentimrei Jenő, Gellért Sándor și alții. A fost autorul plăcii comemorative dezvelită în amintirea păcii de la Satu Mare (1711), care în prezent se află în curtea Muzeului de Artă din Satu Mare. Este unul dintre întemeietorii fabricii de ceramică DAC din Grădina Romei; participă la concursul organizat în vederea realizării monumentului Vasile Lucaciu. Împreună cu Litteczky Endre organizează tabăra de pictură de la Baia Sprie. Din anul 1919 a fost atras de politică, în anii treizeci refuză un post de profesor universitar la Timișoara. În ciuda preocupărilor diverse, rămâne fidel picturii până la sfârșitul vieții. A creat compoziții de mari dimensiuni, portrete, peisaje, lucrări dinamice, uneori cu o atmosferă dramatică, expresivă. Desenator excelent, lucrările sale, unele chiar nefinalizate, dovedesc o forță creativă și spontaneitate rar întâlnită.

Litteczky Endre (1880-1953) își desfășoară activitatea la Satu Mare la începutul carierei sale artistice. Tatăl său este o personalitate cunoscută în oraș, proprietar de tipografie și ziar. Litteczky Endre a studiat la Budapesta și la München. În anul 1918, împreună cu artistul plastic sătmărean Tóth Gyula deschide o școală de pictură la Satu Mare în vederea descoperirii unor talente noi. Printre alții, îndrumă spre carieră artistică doi tineri sătmăreni: Mohy Sándor și Pirk János. Arta lui Litteczky Endre este realistă, dar are și unele trăsături impresioniste. Este un portretist, un peisagist excelent, cromatica lucrărilor sale inspiră bucurie și optimism. Între anii 1918-1928 lucrează la Baia Sprie și la Satu Mare, mai târziu se mută la Timișoara. Împreună cu a doua soție, Litteczky-Krausz Ilona face mai multe excursii de studii în Ardeal, Sibiu, Sighișoara, Cluj și împrejurimi. Câțiva ani lucrează împreună cu Aurel Popp în atelierul din Grădina Romei, care pierde influență după înființarea fabricii de ceramică DAC.

Colonia de pictori de la Baia Mare și sătmărenii

Colonia de pictură înființată la sfârșitul secolului al XIX-lea a avut un rol determinant în dezvoltarea vieții artistice din această zonă. Câțiva tineri artiști din Satu Mare frecventează cursurile de vară, unii dintre ei devenind chiar membri în conducerea coloniei.

T. Rácz Péter (1879-1945) a participat din 1905 la activitățile și expozițiile coloniei de pictură, unde din anul 1931 devine președinte executiv.

Borgida Pál (1899-1972) vizitează, între cele două războaie mondiale, școala de pictură, unde învață de la pictorii Thorma János și Réti István, dar este atras și de curentul neoimpresionist, reprezentat de Alexandru (Sándor) Ziffer. Pe lângă activitatea artistică, în perioada 1927-1928 a publicat articole despre activitatea coloniei în cotidianul sătmărean Szamos. În prima fază a Școlii de pictură, din punct de vedere administrativ, Baia Mare făcea parte din județul Satu Mare. Se știe că relațiile dintre creatorii din Satu Mare și Școala de pictură de la Baia Mare nu erau întotdeauna prietenești. Din această cauză, în anul 1922, la inițiativa lui Litteczky Endre, sătmărenii înființează o școală de pictură proprie la Baia Sprie, la care participă Aurel Popp, Pirk János, Mohy Sándor, Borgida Pál și alții. Această inițiativă însă nu a reprezentat nicio clipă o concurență semnificativă pentru colonie.

Mándy Laura (1904-1993) a vizitat cursurile de vară între anii 1925-1929, unde se întâlnește și se căsătorește cu pictorul Nagy Oszkár.

Pirk János (1903-1989) frecventează cursurile școlii în anii 1921, 1922 și 1925, unde intră sub îndrumarea pictorului Thorma János.

Scheip Károly (1904-1981) a fost pictor de firme la Satu Mare, la Baia Mare învață de la pictorul neoimpresionist Ziffer Sándor. Pe lângă pictură, este preocupat de îngrijirea mormintelor artiștilor care au participat la activitatea școlii libere și au fost înmormântați la Baia Mare.

Artiștii coloniei au organizat mai multe expoziții la Satu Mare, în anii 1901, 1926 și 1934. În anul 1941 se organizează o expoziție colectivă a artiștilor din Satu Mare și Baia Mare, la care participă: K. Csikos Antónia, Krizsán János, Mikola András, Slevenszky Lajos, Weith László, Litteczky Endre, Mohy Sándor, Sarkady Sándor, Tóth Béla, Erdős I. Pál.

Pirk János în anul 1921 a organizat o expoziție personală la Satu Mare din lucrările executate la Baia Mare, Borgida Pál în 1925-26 are expoziții la Satu Mare. În anul 1926 expune la noi Ferenczy Valér și soția F. Sárosi Eta, iar în anul 1930 Boldizsár István cu Mikola András și Mándy Laura. În anul 1931 expune Thorma János, Kiss Margit și T. Rácz Péter. În anii patruzeci colonia intră deja într-un proces de autodizolvare, relațiile artistice dintre cele două localități învecinate însă nu se întrerup. La Muzeul de Artă din Sau Mare și în colecții particulare se află zeci de lucrări semnate de artiștii coloniei: Balla Béla, Börtsök Samu, Czigány Dezső, Ferenczy Károly, Ferenczy Valér, Horthy Béla, Kádár Géza, Maticska Jenő, Mándy Laura, Mikola András, Nagy Oszkár, Pirk János, Sztelek Norbert, Ziffer Sándor. Din lucrările acestor artiști s-ar putea organiza la orice moment o expoziție reprezentativă. O astfel de inițiativă s-a materializat în anul 2019, când a fost vernisată o expoziție de portrete la Muzeul de Artă, provenind din două colecții particulare, fiind expuse mai multe lucrări executate de membrii marcanți ai coloniei: Ferenczy Károly, Maticska Jenő, Czigány Dezső, Hollósy Simon, Horthy Béla.

Chiar și artiștii contemporani din Baia Mare expun din când în când împreună cu colegii lor din Satu Mare, printre altele Muzeul de Artă în anul 2003 a fost gazda unui eveniment artistic comun.

Viața artistică din Satu Mare dobândește noi dimensiuni

Eforturile depuse de Aurel Popp și Litteczky Endre aduc roade. Crește numărul artiștilor din orașul și din județul Satu Mare, se înmulțesc și comenzile, instituții și persoane particu-

lare comandă din ce în ce mai multe portrete. În locuințele sătmărenilor apar peisaje, gravuri, pasteluri, mici colecții de artă, fundamentul viitoarelor colecții mai ample din zilele noastre.

Zolnay Géza (1886-1965) a fost un portretist excelent, dar la Satu Mare nu avea nicio șansă să trăiască din pictură. A fost profesor de desen la Liceul Forestier din oraș până la pensionare, după care se mută la Budapesta. A participat la saloanele naționale de la București și Budapesta, la comandă execută portretele unor personalități locale. Împreună cu Tóth Gyula, a organizat în 1919 la Satu Mare o expoziție personală de succes.

Sarkadi Sándor (1887-1959) a fost un om multilateral. Profesor de fizică-chimie, pictor, sculptor, ceramist, ziarist, director de școală, printre altele a crescut și o lupoaică, și a înființat prima și ultima grădină zoologică la Satu Mare. Începând din anii douăzeci participă la expozițiile de grup din oraș, unde expune acuarele și busturi.

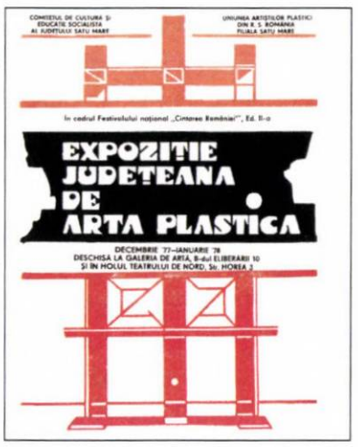

Csengery István (1887-1946) și Szölgyémi Endre (1888-1918) au avut o activitate artistică relativ scurtă la noi.

Kudelász Károly (1896-1973) a fost ceramist, dar totodată sculptor și pictor autodidact. El l-a convins pe Aurel Popp să înființeze fabrica de ceramică DAC la Satu Mare.

Tóth Gyula (1891-1970), cel mai fidel artist al orașului din acea vreme a avut un rol determinant în viața artistică. S-a născut la Satu Mare, a frecventat cursurile coloniei de la Baia Mare, și-a continuat studiile la München și la Paris, unde este influențat de pictura impresionistă. În orașul Satu Mare, pe lângă activitatea expozițională, se ocupă și cu îndrumarea tinerilor artiști. În slujba Diocezei Romano-Catolice din Satu Mare execută picturi de altar, portrete, decorații interioare. Paralel cu pictura bisericească realizează naturi statice cu flori și gravuri colorate pentru vânzare. Are o corespondență impresonantă cu artiștii plastici din aceea vreme: Mikola András, Pirk János, Mohy Sándor, Popp Aurel, Ruzicskay György și alții. În oraș se găsesc multe lucrări semmnate de Tóth Gyula, în colecția Muzeului de Artă, a Episcopiei Romano-Catolice și în diferite colecții particulare.

Artiști plastici la catedră

Grijile zilnice, viața familiară i-a împins pe majoritatea artiștilor să accepte slujbe, cei mai mulți dintre ei lucrând în învățământ.

Mohy Sándor (1902-2001) era, înainte de toate, pictor, dar lucra și ca profesor de desen la Satu Mare, la Dej și la Institutul „Ion Andreescu" din Cluj. A absolvit Institutul de Arte Plastice din Cluj, între anii 1929 și 1937 a fost profesor de desen la Liceul Reformat din Satu Mare. În prima fază a activității sale artistice a fost influențat de pictura impresionistă și postimpresionistă, însă relativ repede descoperă și își conturează un stil propriu, inconfundabil, înrudit cu cubismul și constructivismul. Pe parcursul vieții publică cu regularitate articole și scrieri despre artă, eseuri despre fenomene, personalități artistice, prieteni. Acestea au fost adunate într-un volum intitulat Műhelynapló (Jurnal de atelier, Cluj, Editura Dacia, 1981). Pictorul Mohy (inițial Muhi) era profesor universitar, prorectorul Institutului de Artă Plastică „Ion Andreescu", dar și cetățean de onoare al orașului Cluj. Cu ocazia împlinirii a 100, respectiv 110 ani de la nașterea pictorului, la Satu Mare au fost organizate expoziții, simpozioane iar în anul 2012, la inițiativa familiei, pe fațada atelierului de odinioară a fost dezvelită o placă comemorativă.

Litteczky-Krausz Ilona (1900-1975) grafician, a fost a doua soție a pictorului Litteczky Endre. S-a născut la Timișoara; împreună cu soțul ei a organizat o serie de expoziții la Arad, Oradea, Timișoara, Cluj, Ploiești, Budapesta. Între anii 1954-1966 a fost profesoară la Școala Populară de Artă din Satu Mare, sub îndrumarea ei mai mulți tineri sătmăreni devenind profesori de desen, artiști plastici, creatori de modele. Era membră a Uniunii Artiștilor Plastici din

România, organizând expoziții personale la Satu Mare în anii 1957, 1960, 1965 și 1968.

Olajos Béla (1910-1991) a fost profesor de desen și pictor la Satu Mare. Este absolvent al Academiei de Artă din Budapesta, după al doilea război mondial se stabilește la Satu Mare, unde cu mici întreruperi participă la expozițiile colective ale artiștilor din județ. Are picturi executate în tempera, pastel, deseori folosește tehnică mixtă. Timp de decenii este marginalizat, după moarte, fata lui popularizează opera artistului în țară și peste hotare. În anul 2010 apare o monografie (Olajos Béla, Editura Csíkszereda Kiadóhivatal) semnată de Banner Zoltán.

Csapó Sándor (1913-1979) a fost profesor de desen, pictor, sculptor la Satu Mare. Ca profesor a lucrat la Liceul Reformat, la Liceul Pedagogic și la Liceul de Artă din Satu Mare. A fost un bun cunoscător al tehnicilor artistice, un adevărat polihistor. Este autorul bustului dr. Lükő Béla din fața Spitalului Municipal. Cu ocazia împlinirii a 100 de ani de la naștere, Muzeul Județean Satu Mare a organizat o expoziție comemorativă și un simpozion în cinstea lui, unde printre altele au fost expuse, pe lângă sculpturile artistului, și câteva picturi în ulei.

Au pornit din Satu Mare

Erdős I. Pál (1916-1987) a organizat prima expoziție la Satu Mare când avea vârsta de 15 ani. Ulterior, devine elevul lui Molnár C. Pál din Budapesta iar la vârsta de 22 de ani, cu sprijinul cetățenilor din Satu Mare, face o excursie de studii la Paris. În timpul războiului este deportat în diferite lagăre de concentrare, de unde scapă în anul 1946. Pentru o scurtă perioadă se stabilește la Satu Mare, de aici se mută la Baia Mare, unde ajunge un artist recunoscut și premiat la nivel național, ocupând și diferite funcții cultural-artistice. Din anul 1968 se reîntoarce în Satu Mare, unde rămâne până la sfârșitul vieții.

După război, artiștii rămași în Satu Mare: Litteczky Endre, Litteczky–Krausz Ilona, Tóth Gyula, Tóth Béla, Rentea Ion, Pusztai Ilona, Szabados Irma, Erdős I. Pál primesc un atelier comun de la conducerea orașului, dar nu reușesc să obțină sprijin material și comenzi.

Pirk János, Mándy Laura, Muhi István, Szatmári Jolán, Aurel Haiduc sunt tot sătmăreni, unii dintre ei în acești ani lucrează chiar la Satu Mare. Pirk János (1903-1989) ajunge în Satu Mare în anul 1917, la vârsta de 14 ani; orfan, locuiește la bunici, unde cunoaște îndeaproape viața grea și totuși frumoasă, plină de căldură, a țăranilor. Aceste amintiri constituie tematica principală a operei sale picturale, sursă de inspirație veșnică până la sfârșitul vieții. La Satu Mare, talentul i-a fost descoperit de pictorul Litteczky Endre. Frecventează Școala de Pictură de la Baia Mare, unde este îndrumat de Réti István și Thorma János. După studiile artistice superioare la Budapesta, face excursii de studii la Paris și în Italia, după care se stabilește în Ungaria, la Szentendre, unde a stat până la sfârșitul vieții. Are mai multe lucrări, în primul rând gravuri în colecții particulare din Satu Mare. După absolvirea Liceului Pedagogic din Satu Mare, Mándy Laura (1906-1993) frecventează cursurile Școlii de pictură de la Baia Mare, unde este îndrumată de Krizsán János și Thorma János. Lucrările sale realiste poartă anumite nuanțe impresioniste și postimpresioniste. A organizat prima expoziție la Satu Mare în anul 1930 iar în anul 1988 a avut o expoziție personală la Galeria de Artă din strada I. C. Brătianu.

Muhi István (1917-1998) s-a născut la Satu Mare, activând ca profesor de desen, pictor și sculptor. A studiat la Academiile de Artă din București și Budapesta. În timpul războiului este capturat, ani de zile fiind prizonier în diferite lagăre din Rusia. După eliberare realizează cea mai importantă operă de artă, un jurnal cu 132 de desene, compoziții de mici dimensiuni despre prizonierat. După moartea lui au fost organizate mai multe expoziții la Satu Mare din acest jurnal ilustrat de prizonierat, care a fost publicat la Budapesta (Képeskönyv a hadifogságról, Országút Társulat, 2018).

Szatmári Jolán (1908-1972) a fost profesoară de desen la Liceul de Fete (acum Colegiul Național „Ioan Slavici") din Satu Mare. A pictat câteva peisaje, portrete și a participat la puține expoziții de grup în Satu Mare.

Aurel Haiduc (1917-1970) s-a născut la Trip-Bixad. Este absolvent al Academiei de Artă din București, unde în perioada 1950-1970 a fost profesor. Este cunoscut în primul rând ca metodist, autor al mai multor manuale școlare de desen. Muzeul Județean Satu Mare a organizat în anul 1974 o expoziție amplă, retrospectivă din portretele, compozițiile și obiectele ceramice ale artistului.

Viața artistică la Satu Mare după cel de al doilea război mondial

Viața în general, viața culturală, artistică după al doilea război mondial era săracă, tristă, pesimistă, Satu Mare după bombardările din septembrie 1944 arată jalnic, nu se găsește sticlă, pantofi, pâine și în general lipsesc alimentele de bază. În ciuda contextului nefavorabil, în anul 1944 Litteczky Endre propune înființarea unei asociații profesionale a artiștilor sătmăreni, aceasta primind ulterior comenzi modeste de la autorități. De la debut apar însă conflicte, neînțelegeri în cadrul colectivului, care, printre altele, este asaltat și de pictori amatori, fără pregătire profesională corespunzătoare. Fenomenul nu este unic, persistă și în zilele noastre.

Paralel cu eforturile locale ale sătmărenilor, la București ia ființă Uniunea Artiștilor Plastici din România. Primii artiști care au fost primiți ca membri în Uniunea din Satu Mare sunt: Litteczky Endre, Litteczky-Krausz Ilona și Erdős I. Pál. De la debut se conturează și posibilitatea asigurării unor împrumuturi de creație și pensii modeste.

În ciuda eforturilor din capitala țării, la Satu Mare lucrurile se schimbă foarte încet. Odată cu regionalizarea, cu ocazia expozițiilor regionale, artiștii plastici din Satu Mare sunt nevoiți să își ducă lucrările la Baia Mare, având, totodată, acces limitat la comenzi și ajutoare de creație. Regionalizarea încetinește și dezvoltarea economică locală.

Cu toate acestea, artiștii s-au acomodat relativ repede cu deziderateleor societății în plină transformare. Pentru prima dată, Litteczky Endre realizează compoziții cu teme inspirate din viața muncitorilor iar Erdős I. Pál și Litteczky-Krausz Ilona execută portrete cu aceeași tematică, în timp ce Aurel Popp încheie contracte cu Ministerul Culturii în vederea realizării unor compoziții istorice.

În anul 1954 la Satu Mare se înființează Școala Populară de Arte, în sălile muzeului (Casa Vécsey) se pot vizita expoziții personale. În anul 1957, la Liceul de Băieți (Liceul „Kölcsey Ferenc") se organizează o expoziție jubiliară, unde sunt expuse și lucrările unor artiști-profesori sătmăreni: Mohy Sándor, Csapó Sándor, Szopos Kálmán. Se stabilesc în orașul Satu Mare absolvenți tineri, ambițioși, dornici de afirmare.

Szatmári Ágnes (n. 1932) este absolvent al Institului „Ion Andreescu" din Cluj, din anul 1956 lucrează ca creator de costume și scenograf la teatrul din Satu Mare. În anii 1958, 1966, 1969, 1971, 1973 și 1994 a organizat expoziții personale în oraș și a participat la expozițiile de grup, ocazionale și festive ale artiștilor sătmăreni, respectiv băimăreni. Este un pictor cu o personalitate evidentă, realizează lucrări într-o cromatică clară, sugerând echilibru și optimism.

Paulovics László (n. 1937) după absolvirea Institutului „Ion Andreescu" în anul 1964 se întoarce în orașul natal, la Satu Mare, unde împreună cu Szatmári Ágnes; a fost creator de costume și scenograf la teatrul din Satu Mare. Este grafician și pictor, autorul unor afișe, coperte, ilustrații de cărți. Din anul 1985 trăiește în Germania, mai târziu se stabilește la Szentendre (Ungaria). Paralel cu activitățile amintite organizează mai multe expoziții personale la Satu Mare, execută pictura de altar și compoziții pentru Biserica Romano-Catolică „Szentlélek", este cetățean de onoare al orașului.

Aurel Cordea (1937-2006) s-a născut la Micula, în județul Satu Mare, este absolvent al Institutului „Ion Andreescu" din Cluj, unde a lucrat o perioadă scurtă ca asistent. De la sfârșitul

anilor șaizeci începe să participe la viața artistică a județului Satu Mare. Arta lui se caracterizează prin exigență profesională, este autorul unor afișe, coperte de cărți, o perioadă scurtă lucrează ca grafician la ziarele județene, și ca scenograf. Paralel cu acestea are și o activitate expozițională remarcabilă, a fost membru al Uniunii Artiștilor Plastici din România și membru în colectivul de conducere al Filialei din Satu Mare.

Ion Popdan (1935-2000) s-a născut la Ardud, a fost membru al Uniunii Artiștilor Plastici din România, a predat la Școala de Artă din Satu Mare. Este autorul unor naturi statice, portrete și compoziții istorice cu atmosferă patetică. Remarcabil, acesta scria și poezii, acestea fiind publicate post mortem.

Ion Sasu (1939-2011) s-a născut la Târșolț, în județul Satu Mare, a fost un membru activ al colectivului de artiști plastici din Satu Mare, al Uniunii Artiștilor Plastici din România. Este absolvent al Institutului Pedagogic din Cluj, profesor de desen cu o activitate expozițională foarte bogată, a organizat mai multe expoziții personale la Satu Mare și Cluj, a participat la multe expoziții colective în țară și în străinătate. Era inițiatorul saloanelor de vară și de toamnă ale profesorilor de desen din județul Satu Mare.

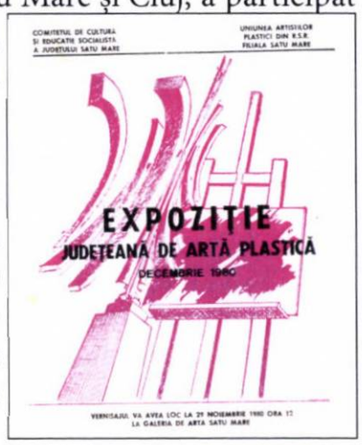

Petkes József (1928-2016) s-a născut la Tășnad, este absolvent al Institutului „Ion Andreescu" din Cluj. La Satu Mare a lucrat ca profesor de desen și ca inspector de specialitate. A fost un acuarelist excelent, care, pe lângă activitatea expozițională, a avut o contribuție remarcabilă în domeniul cercetărilor etnografice. În ziarul local a publicat un ciclu de articole interesante și inedite despre valorile etnografice din județ. În ultima perioadă a vieții a trăit la Nyíregyháza, Ungaria.

Pe lângă pleiada de artiști sătmăreni la care am făcut referire până acum, nu putem omite numele unor artiști mai puțin cunoscuți: Szopos Kálmán, Vasile Moldovan, Bogáti Sándor, Kricsfalusi József, Gyulai László, Maria Vișinescu, Marian Vișinescu, Harausz Jenő.

Satu Mare, după 1968 din nou capitala județului

Cu ocazia sistematizării teritoriale din anul 1968, municipiul Satu Mare devine din nou centru administrativ. În paralel cu schimbările petrecute în viața economică, se produc transformări radicale și în viața cultural-artistică a orașului. După două decenii petrecute la Baia Mare, Erdős I. Pál revine la Satu Mare, cu sarcina să reorganizeze viața artistico-plastică din județ. În această perioadă Erdős este deja un artist recunoscut pe plan național și internațional, Maestru Emerit al Artei, are relații foarte bune cu conducătorii politici al județului.

Prima etapă a reorganizării a fost inventarierea creatorilor și organizarea unei expoziții județene la sfârșitul anului 1968. Este o conjunctură prielnică, realismul socialist e pe cale de dispariție, în orașul Satu Mare sosesc noi absolvenți, profesori de desen. Orașul încă nu are o sală de expoziții, nici ateliere sau galerii de artă. Prima expoziție județeană a fost organizată în curtea casei Vécsey, unde vechile garaje ale pompierilor au fost transformate în sală de expoziție. În prezent aici se află depozitele Muzeului de Artă din Satu Mare.

La prima expoziție județeană au participat 23 artiști cu 56 lucrări. Din vechiul grup al artiștilor sătmăreni sunt prezenți: Erdős I. Pál, Csapó Sándor, Tóth Gyula, Szopos Kálmán, Litteczky-Krausz Ilona. Este totodată prima participare a unor artiști tineri: Miron Aurel și Muhi Sándor. După anii petrecuți la Petroșani, în 1968 Szilágyi Béla sosește la Satu Mare, unde participă la prima expoziție județeană.

Miron Aurel (n. 1942) din 1968 a lucrat ca profesor de desen la Satu Mare, a participat la câteva exoziții județene, festive cu picturi în ulei.

Szilágyi Béla (n. 1932, Sfântu Gheorghe) este absolvent al Institutului „Ion Andreescu"

din Cluj, membru al Uniunii Artiștilor Plastici din România, de ani de zile este președintele Filialei din Satu Mare. Este pictor, a expus lucrări în ulei, în acuarelă, în tuș, dar este și autor, respectiv coautor al unor opere de artă monumentale din Valea Jiului și Satu Mare. Arta lui, cu trăsături dominant realiste, se caracterizează prin buna cunoaștere a meseriei, a tehnicilor artistice. În prezent trăiește în Ungaria.

Muhi Sándor (n. 1945) s-a născut la Satu Mare, absolvent al Institutului „N. Grigorescu" din București, grafician, membru al Uniunii Artiștilor Plastici din România. Expune la Satu Mare, în diferite localități din țară și din străinătate desene, gravuri, monotipii, este autorul unor articole, studii, cărți, monografii, manuale, redactorul revistei culturale Sugárút și al unor pagini cultural-artistice de pe internet, profesor asociat de două decenii la Universitatea „Babeș-Bolyai", extensia Satu Mare.

După prima expoziție județeană s-au accelerat evenimentele în domeniul vieții artistice. Expoziția din anul 1969 a fost organizată în sala de gimnastică a actualului Liceu Romano-Catolic „Hám János", unde expun deja 30 de artiști plastici. Apar nume noi: Juhos László, Tiberiu Zelea, Iosif Șaitoș, expun și câțiva artiști amatori: Kisujszállási István, Szilágyi György, Erdei Líviusz, Tarczy István, Radu Maximilian.

Diversificarea vieții artistice în anii șaptezeci

Din 1969 Gyöngyösi Gábor, secretarul literar al teatrului din Satu Mare organizează un ciclu de expoziții în holul instituției.

Pe Bulevardul I. C. Brătianu este înființată din 1970 prima Galerie de Artă din Satu Mare, unde din două în două săptămâni se organizează expoziții de o înaltă ținută profesională, la Satu Mare expun artiști cu renume din Baia Mare, Oradea, Cluj, București. La început se organizează expoziții mici, cu 10-15 lucrări, ulterior spațiul de expunere este mărit considerabil, aproape triplat. Acest efort de integrare al artei sătmărene în viața artistică națională este benefic, deschide orizonturi noi. Din ce în ce mai mulți artiști sătmăreni participă la expoziții republicane și internaționale.

Un eveniment artistic deosebit a fost expoziția jubiliară a Liceului Mihai Eminescu din Satu Mare (50 de ani de la înființare), unde foștii elevi și profesori au expus împreună. Îi amintim pe artiștii plastici: Popp Aurel, Mohy Sándor, Erdős I. Pál, Ion Popdan, Szopos Kálmán, Radu Maximilian, Boca Epaminondas, Paulovics László, Radu Șoneriu, Muhi Sándor etc.

Expoziția județeană din anul 1970 era planificată pentru luna mai, dar la 14 mai s-au produs catastrofalele inundații, când o bună parte a lucrărilor este distrusă. Expoziția a fost deschisă în decembrie, până la această dată apar lucrări noi, inspirate de tragicul eveniment: Peretele se dărâmă, Povestea apelor, Apa a venit noaptea, Pericol, După inundație, Moment critic. În această expoziție pentru prima dată la Satu Mare sunt expuse lucrări ale lui Kiss Béla, Uszkai-Márkusz Erzsébet, Fodor Kálmán.

După mai mulți ani de activitate la Petroșani, Fodor Kálmán (1929-1980), absolvent al Institului „Ion Andreescu" din Cluj, se întoarce acasă, în județul Satu Mare. Picturile sale sunt înrudite cu opera reprezentanților de seamă ai postimpresionismului și expresionismului. Expune lucrări de mari dimensiuni, cu caracter dinamic accentuat, uneori dramatice, cu contraste puternice de forme și culoare.

Kiss Béla (n. 1942), absolvent al Institutului „Nicolae Grigorescu" din București, a expus la prima participare compoziții abstracte. Este o personalitate complexă, cu preocupări multiple. Printre altele, pe lângă pictură s-a ocupat și cu estetica filmelor, cu ikebana, în prezent trăiește în localitatea Sfântu Gheorghe.

În acești ani, pentru o scurtă perioadă, politizarea artei își pierde din intensitate, revenind după 2-3 ani, cu pretenții din ce în ce mai anacronice, absurde, uneori caraghioase.

Uszkai-Márkusz Erzsébet (n. 1945) a prezentat în domeniul tapiseriei opere remarcabile la această expoziție, care de data aceasta a fost organizată în sala festivă naționalizată a Episcopiei Romano-Catolice. De mai multe decenii, artista s-a stabilit în Germania.

După 1968 au obținut ateliere la pasajul Dacia, unde era și secretariatul filialei, Erdős I. Pál și Ion Sasu. Lângă secretariat avea atelier și Aurel Cordea; clădirea se află în prezent în administrarea Muzeului Județean. Ion Popdan obține un atelier pe bulevardul central - așa-numitul corso - din Satu Mare. În acești ani primesc ateliere mai modeste artiștii plastici: Domokos Lehel, Petkes József, Muhi Sándor. Mai sunt ateliere lângă Galeria din Centrul Nou, în apropierea ștrandului, numeroși artiști plastici lucrează însă acasă.

Tendințe de reideologizarea culturii și a artei la începutul anilor șaptezeci

Activiștii din acea vreme știau că realismul socialist al anilor cicizeci nu poate reînvia. Din această cauză ei declară că artiștii sunt liberi să aleagă tema, tehnica dorită, dacă creațiile lor contribuie nemijlocit la realizarea politicii partidului, sugerează optimism, credință într-un viitor luminos și fericit. În timp scurt foarte mulți dintre creatorii sătmăreni devin, pentru avantaje mărunte, slujitorii acestor idei. Cauzele sunt prozaice: știau că fără aliniere nu sunt achiziții, călătorii de studii în străinătate, comenzi. Așa începe șirul lung de expoziții tematice (Cântarea României) la Satu Mare, ca dealtfel peste tot în țară.

Prima expoziție partinică a fost organizată în anul 1971, cu ocazia sărbătoririi a 50 de ani de la înființarea Partidului Comunist Român. 26 de artiști au expus un număr de 46 de lucrări; de această dată, calitatea lucrărilor scade brusc, din motivele amintite mai sus. Cu această ocazie expune prima dată la Satu Mare Domokos Lehel și Gabriela Moldovan.

În anul 1972 artiștii plastici sătmăreni se pregătesc pentru o expoziție festivă deosebită. Este anul sărbătoririi existenței milenare a orașului Satu Mare. Această serbare a fost inițiată și organizată fără documente credibile, nici măcar ulterior nu s-au identificat dovezi în acest sens. Nu demult, din această cauză a fost schimbată chiar și placa comemorativă de pe clădirea Muzeului de Artă. Scopul însă a fost atins: cu ocazia serbărilor, orașul primește ajutoare consistente din fondurile centrale pentru modernizarea localității, construirea unor cartiere noi, reînnoirea drumurilor, construcții de poduri și diguri.

La această expoziție au participat 30 de artiști plastici cu 84 de lucrări. Expoziția a fost organizată în sala festivă a Episcopiei Romano-Catolice din Satu Mare, apare și un catalog reprezentativ, tipărit la Oradea. Expun pentru prima dată la Satu Mare: Brugós Gyula, Lucian Cociuba, Parádi Hajnalka, Negruț Petru și fiul, Negruț Adrian, Reiter András, Vasile Ionici.

Și la expoziția județeană din 1973 apar nume noi: Ioan Ignat, Mets György, Pócsai András, Iolanda Munteanu, Tudor Costeanu, Dési Nagy Károly, Vastag István, Mihaela Grigorescu, Lajtos János, Elena Seican. Expun pentru prima dată la Satu Mare György Albert și Czank Veronika.

Odată cu lărgirea cercului expozanților se prezintă din ce în ce mai mulți amatori, indulgența juriului depășește însă limitele admise. Despre acest fenomen publică articole în publicația Szatmári Hírlap mai mulți intelectuali din oraș: artiști, medici, ziariști, profesori, juriști, iubitori de artă, concluziile clare pledând în favoarea artei profesioniste, de calitate, criteriu valabil dealtfel și în zilele noastre.

În acest an se înființează la Covasna Galeria de Artă a Săptămânalului din București, A Hét. Inițiativa aparține unui artist plastic sătmărean, Fodor Kálmán. Alături de inițiator, din Satu Mare trimit lucrări Erdős I. Pál, Paulovics László, Muhi Sándor, Petkes József. După acest debut, Covasna devine un centru artistic, un nucleu unde au fost organizate constant expoziții inter-regionale și naționale.

1974-1978

În anul 1974 sosește în Satu Mare profesorul de desen, artistul plastic Szejke Vilmos (1942-1992) care până la sfârșitul vieții rămâne pe aceste meleaguri. Este absolvent al Institutului „Nicolae Grigorescu" din București, a realizat portrete, peisaje în ulei, tehnica preferată este însă pastelul. Peisajele sale cu nuanțe postimpresioniste au valori cromatice indiscutabile.

Atmosfera acestor expoziții deja poartă amprenta vremii, ilustrăm prin câteva titluri: Luminile șantierului, Blocuri noi, Constructorii, Miner, Amintiri din șantier.

În anul 1975 expun pentru prima dată la Satu Mare: Orbán István, Ion Darida, Joszipovics-Csíki Géza, Cornelia Alexa Windhab și Delia Ioaniu. Este anul expozițiilor la sate, Szatmári Ágnes și Muhi Sándor expun la Odoreu, Căpleni, Petkes József și Parádi Hajnal, la Tășnad.

În clădirea Liceului Reformat Páter Sándor expune metaloplastie, la Clubul tineretului patru elevi talentați, viitori artiști plastici, își prezintă lucrările publicului: Victor Anghiuș, Magyar Ferenc, Ion Pancea și Vasile Pop.

În anul 1975 apare albumul intitulat Artiști plastici din Satu Mare, unde sunt prezentați 11 artiști sătmăreni. Printre ei apare un coleg nou: Cociuba Lucian, grafician, membru activ câțiva ani al colectivului de artiști plastici din Satu Mare. În prezent locuiește la Arad. În acești ani sunt expuse lucrările artiștilor sătmăreni la Nyíregyháza (Ungaria), Ujgorod (Ukraina), Wolfenbüttel (Germania) și Zuthpen (Olanda). În anul 1976 sosesc două colege noi la Satu Mare: Olimpia Angela Sipeanu (n. 1954) și Cristina Gloria Oprișa (n. 1954). Olimpia Angela Sipeanu trăiește la Sibiu, Cristina Gloria Oprișa este un membru activ până în zilele noastre a filialei UAP Satu Mare.

La inițiativa lui Ion Sasu, în această perioadă se organizează saloanele de primăvară și de toamnă ale profesorilor de desen, unde participă în general aceiași artiști ca la expozițiile filialei. Meritul acestei inițiative este că apar și nume noi: Aurel Donca, Nicolae Pop, Maria Stanciu, Wermescher Erika, Zsombori Mária, Iudita Sasu.

La expoziția județeană din 1976 expune prima dată Major Ildikó, care atrage atenția cu niște compoziții lirice, originale în tempera.

Se organizează în această perioadă și tabere naționale de creație pentru profesorii de desen la Tarna Mare, Sibiu, Sighișoara, la care participă și artiști, profesori sătmăreni.

La expoziția națională a profesorilor de desen din anul 1978, de la București, expun din Satu Mare opt colegi: Lucian Cociuba, Erdei István, Stefan Gnandt, Muhi Sándor, Petkes József, Ion Sasu, Olimpia Sipeanu, Szejke Vilmos.

Lărgirea grupului și a sferei de activitate

În continuare sosesc artiști talentați la Satu Mare, care participă la diversificarea vieții artistice: Lucian Oșan, Dan Sorin Șuta, Erdei István, Pászkán Mihály, Ștefan Gnandt.

Gnándt István (Ștefan Gnandt, n. 1952) este profesor de desen, grafician, pictor, după studiile de la Timișoara a lucrat la Carei, o perioadă la Baia Mare, apoi se stabilește în Germania. În prezent trăiește în Ungaria, dar participă activ și la viața artistică sătmăreană, organizând mai multe expoziții personale la Satu Mare și la Carei.

Pászkán Mihály (n. 1951) este absolvent al Institutului „Ion Andreescu", ceramist, pictor, grafician, creator de modele. La expozițiile sătmărene a participat cu compoziții ceramice, în prezent trăiește în Germania. Este un creator deosebit de activ, care menține și cultivă în continuare relațiile profesionale cu foștii colegi din Satu Mare.

Erdei István (Ștefan, n. 1951) este absolvent al Institutului „Ion Andreescu" din Cluj. Lucrează ca profesor, sculptor, este autorul unor busturi din municipiul și județul Satu Mare. Compozițiile de mică ceramică expuse la mai multe expoziții județene și personale dovedesc un profesionalism incontestabil, dar și mult simț al umorului.

La expoziția județeană din 1979 au participat 30 de artiști cu 47 de lucrări, tematica

dominantă fiind în continuare cea a constructorilor, muncitorilor, eroilor, istoriei glorioase. Se organizează chiar și o expoziție cu portretele fruntașilor din producția socialistă, ceea ce dovedește o revenire clară, incontestabilă la moda anilor cincizeci.

Din anul 1979, Maria Olteanu și Silvia Timiș participă la expozițiile profesorilor de desen. La expoziția județeană din 1980 se prezintă o artistă talentată din Satu Mare, Moldvay Katalin (n. 1955), absolventă a Institutului „Ion Andreescu" din Cluj, care acum trăiește în Germania.

Apar nume noi în cataloagele expozițiilor: Doina Racoși Nechitean, Vastag István. Minerva Radu Mărginean este un membru activ al vieții artistice sătmărene, fiind prezentă la expoziții cu lucrări, instalații, compoziții realizate în tehnici mixte.

La începutul anilor optzeci se deschide Galeria din Centrul Nou, însă din cauza chiriei mari, filiala renunță la ea după câțiva ani iar Galeria se mută pe cealaltă parte a centrului, lângă atelierele unde se află și biroul filialei. Din anul 1981 expune pentru prima dată la Satu Mare Nyiri Zoltán și Murányi Éva.

Nyiri Zoltán (n. 1951) este pictor, absolvent al Institutului „Ion Andreescu" din Cluj, a lucrat la diferite instituții culturale din oraș, este profesor la Liceul de Artă din Satu Mare, fiind o personalitate marcantă a vieții artistice de la noi.

În această perioadă muzeul organizează o expoziție intitulată Artiști contemporani din județul Satu Mare, la care participă cu lucrări 19 creatori. Pictură: Aurel Cordea, Ion Darida, Fodor Kálmán, Cristina Gloria Oprișa, Paulovics László, Ion Popdan, Ion Sasu, Szatmári Ágnes, Szejke Vilmos, Szilágyi Béla. Grafică: Bogáti Sándor, Lucian Cociuba, Erdős I. Pál, Muhi Sándor, Petkes József. Sculptură: Domokos Lehel, György Albert.

În anul 1984 Ács Maria Rodica și Maria Vișinescu iau parte la expoziția colectivă iar în anul 1985 Lakatos Pál debutează la Satu Mare cu statui în bronz originale, apropiate de lumea Pop Art-ului. Lakatos Pál trăiește la Kecskemét (Ungaria), dar a organizat în 2015 o expoziție personală deosebită, amplă, și la Satu Mare.

În anul 1987 a murit Erdős I. Pál, președintele Filialei UAP Satu Mare, din anul 1988 fiind numit în această funcție pictorul Szilágyi Béla. După evenimentele din 1989, în urma alegerilor, câteva luni Muhi Sándor ocupă această funcție, iar după demisie Cristina Gloria Oprișa, Szilágyi Béla, Ion Sasu sunt președinții filialei. Președinția de la Ion Sasu a fost preluată de Eugen Munteanu (n. 1953) până în zilele noastre. Este pictor, absolvent al Academiei de Artă din Iași, organizator al unor expoziții județene, inter-regionale în țară și în străinătate, motorul vieții artistice profesioniste din această zonă.

Radu Ciobanu, Florin Bârză, Aurelia Călinescu, Liviu Paul, Nyiri Angéla, Maria Gheorghiade, Alexandru Badea, Magyar F. Attila de la sfârșitul anilor optzeci, începutul anilor 90 iau parte la viața artistică din Satu Mare. După evenimentele din 1989 prima expoziție se organizează în martie 1990, cu participarea a 20 de artiști și 50 de lucrări.

În acest an a fost organizat Congresul Uniunii Artiștilor Plastici la București, la care au participat patru dintre membrii UAP din Satu Mare.

Reorganizarea vieții artistice

În anul 1992 se deschide la Liceul „Kölcsey Ferenc" o expoziție cu lucrările foștilor profesori și elevi, la care au participat: Csapó Sándor, Mohy Sándor, Olajos Béla, Muhi István, Petkes József, Szatmári Jolán, Muhi Sándor. În același an se organizează o expoziție națională la Muzeul de Artă din Satu Mare, la care participă 58 de artiști, din care 16 sătmăreni. La această expoziție participă, printre alții, Madarasi György și Erdei Z. Anna. În anii de tranziție viața artistică sătmăreană este neîntreruptă. Posibilitățile sunt mai modeste, sprijinul material scade drastic, din această cauză chiar și tipărirea afișelor și a cataloagelor devine din ce în ce mai dificilă.

În anul 1994 se organizează o expoziție reprezentativă de grup, la care au participat: Radu Ciobanu, Aurelia Călinescu, Alexandru Badea, Erdei István, Ion D. Ion, Maria Gheorghiade, Ioan Gozman, Cristina Gloria Oprișa, Liviu Paul, Dorel Petrehuș, Lucian Oșan, Ion Pop, Parádi Hajnal, Cornel Pop, Nicolae Pop, Ion Popdan, Muhi Sándor, Adrian Negruț, Nyiri Zoltán, Maria Olteanu, Iudita Sasu, Ion Sasu, Szatmári Ágnes, Szilágyi Béla, Wermescher Erika, Gheorghe Stănică, Dan Sorin Șuta. Majoritatea artiștilor amintiți au studii superioare în domeniu, iar zece dintre ei sunt membrii ai UAP din România. În acești ani se mărește interesul față de achiziționarea operelor de artă în Satu Mare, la galeriile de artă din municipiu se realizează vânzări record. Fenomenul se datorează în primul rând prețurilor reduse față de țările învecinate. În anul 1995 se deschid expozițiile personale ale lui Ion Popdan, Muhi Sándor și Szilágyi Béla la Muzeul de Artă, tot aici se vernisează expoziția de grup a artiștilor din Negrești-Oaș. La Galeria de Artă Radu Ciobanu, Ion Sasu și Aurel Cordea organizează expoziții personale.

În anul următor activitatea expozițională este și mai bogată, nivelul însă scade treptat, mulți dintre colegi în vederea vânzării lucrărilor fac concesii deseori nepermise.

În acest an Ion Sasu organizează două expoziții, Minerva Radu Mărginean o expoziție personală la Muzeul de Artă, Erdei István la Galeria de Artă din Centrul Nou, Ion D. Ion la Negrești-Oaș.

Asistăm în această perioadă și la experimente mai puțin obișnuite, precum expoziția Strigătul sau Expoziția- happening în turnul Palatului Administrativ, cu lumini, strigăte, efecte, surprize deseori teatrale. Organizatorul, animatorul, promotorul acestor expoziții, la fel ca și al ciclului de expoziții „Micul Prinț" a fost Cristina Gloria Oprișa. Se caută noi posibilități de expunere, se deschid expoziții de grup și personale la bănci, la Casa Corpului Didactic.

Cu ocazia centenarului Coloniei de pictori de la Baia Mare, se organizează o expoziție, simpozion și la Satu Mare. Expun: Popp Aurel, Tóth Gyula, Litteczky Endre, Mohy Sándor, Kövesné Szabados Irma, Szatmári Jolán, Stigma Erzsébet, Gáll Ferenc, Erdős I. Pál, Góth Móric și T. Rácz Péter.

În anul 1997 se deschide expoziția „Eseu interior", unde participă 74 de artiști din opt județe. Apare cu această ocazie și un catalog vast cu peste 70 de reproduceri.

În anul 1998 se implinesc 30 de ani de la prima expoziție județeană, se organizează o expoziție jubiliară la care au expus 52 de artiști, materialul a fost selectat din colecția muzeului. În anul 1999 apare un calendar ilustrat de 12 artiști sătmăreni; în premieră, la Galeria de Artă se deschide o expoziție de nuduri.

Mileniul trei

În 2000 s-au sărbătorit 50 de ani de la înființarea Uniunii Artiștilor Plastici din România, cu această ocazie organizându-se o expoziție reprezentativă la Muzeul de Artă din Satu Mare, la care au participat cu lucrări: Corneliu Baba, Henri Catargi, Alexandru Ciucurencu, Ion Sălișteanu, Constantin Piuliță, Vasile Grigore, Erdős I. Pál, Aurelia Călinescu, Radu Ciobanu, Ion Sasu, Dorel Petrehuș, Eugen Munteanu, Cristina Gloria Oprișa, Muhi Sándor, Erdei István.

S-au organizat expoziții colective, personale și în anii 2001, 2002, dar din punct de vedere al vieții artistice anul 2003 a fost și mai bogat. În acest an au fost organizate două expoziții colective mai importante cu titlul IterArt. Prima, împreună cu colegii din Baia Mare, la care au participat 44 de artiști. La a doua expoziție (InterArt II) au participat și cinci artiști din Nyíregyháza (Ungaria).

Spre bucuria iubitorilor de artă și a artiștilor, după terminarea studiilor mulți tineri talentați se întorc în oraș, în județ și se integrează în viața artistică de la noi, dar vin colegi și din alte județe mai îndepărtate: Bernáth Diana, Narcisa Munteanu, Lepedus Ildikó, Adrian Golban, Nyiri Angela Cilu, Oana Mirabela Păcuraru, Mihaela Galea, Valer Sasu, Szántó Szilárd, Florin Țițoc, Veres Szabolcs.

În realitate sunt mult mai mulți, le cer scuze acelor colegi ale căror nume, din lipsă de spațiu, le-am omis; nu am făcut-o intenționat, începând însă cu noul mileniu, fenomenul devine foarte complex, din ce în ce mai greu de urmărit.

Astfel, asistăm la o creștere numerică și la diversificarea fără precedent a manifestările artistice din județul Satu Mare. Încă nu am reușit să prelucrez materialul adunat în ultimii 15 ani;ca o curiozitate - fără pretenția unei prezentări integrale - enumăr mai jos câteva manifestări artistice, considerate de mine mai importante. În anul 2006 a fost organizată la Galeria din centul nou expoziția Expo Art Grup. În anul 2007, artiștii din Satu Mare organizează o expoziție colectivă la Csenger (Ungaria).

În 2008 se deschide o expoziție interregională la Muzeul de Artă din Satu Mare. La expozițiile artiștilor sătmăreni, spre bucuria tuturor apar și nume noi: Rodica Baciu, Antal Anamaria, Daniela Frumușeanu, Ana Iancu, Gabriela Király, Lázin Csaba, Lepeduș Ildikó, Mira Marincaș, Lia Paul Trifu, Adriana Popa Canija, Ioana Liana Popa, Ioan Pop Prilog, Révész Csaba, Ana Maria Rugescu, Cristina Sabou Trifu, Valer Sasu, Liviu Scripor, Maria Zoita Suiugan, Szemák Papp Zsuzsa, Kálmán Sztrharszky, Vasile Tolon, Diana Varga.

În anul 2010 se organizează o expoziție reprezentativă a artiștilor plastici din Satu Mare la Rzeszow (Polonia) unde au expus: Aurelian Busuioc, Radu Ciobanu, Erdei Ștefan, Stefan Gnandt, Herczeg Edward, Ioan Gozman, Ion D. Ion, Király Gabriela Luciana, Lázin Csaba, Muhi Sándor, Eugen Munteanu, Nyiri Zoltán, Cristina Gloria Oprișa, Liviu Paul, Dorel Petrehuș, Corneliu Pop, Nicolae Pop, Ioan Pop Prilog, Ion Sasu, Valer Sasu, Lola Gabriela Scripor, Liviu Artene Scripor, Reha Mark, Révész Csaba, Szemák Papp Zsuzsa, Lia Paul Trifu.

În anul 2012 se organizează expoziția de arte vizuale intitulată Apocalipsis, unde expun, pe lângă artiști sătmăreni deja cunoscuți: Abkorovits Robert, Lepedus Ildikó, Talpos Elisabetea, Zita Pop, Veres Wermescher Erika.

La Negrești-Oaș, la Galeria „Dr. Pop Mihai" se organizează expozițiile intitulate: Art Bunavestire. În anul 2016 la Galeria din Centrul nou se organizează Salonul de primăvară, la care participă: Ana Maria Antal, Cristina Busuioc, Aurelian Busuioc, Dan Cisma, Radu Ciobanu, Stefan Gnandt, Ovidiu Hațeganu, Gabriela Király, Edvard Herceg, Lázin Csaba, Timea Mitroi, Muhi Sándor, Eugen Munteanu, Nyiri Zoltán, Nyiri Angéla, Cristina Gloria Oprișa, Maria Olteanu, Liviu Paul, Dorel Petrehuș, Virginia Pișcoran, Lia Paul Trifu, Nicolae Pop, Ioan Pop Prilog, Zita Pop, Minerva Radu Mărginean, Valer Sasu, Mica Sasu, Liviu Scripor, Andrea Tămășan, Lola Scripor, Cristina Sabău Trifu, Florin Țițoc, Székely Tünde, Szemák Zsuzsa, Vasile Tuns, Veres Wermescher Erika.

Un eveniment artistic deosebit a fost Salonul de artă organizat în anul 2015 la Muzeul de Artă: Insemn alb, Alb în semn Alb semn Alb, urmat de expoziții În semn solar (2016), Semn iubire (2018). În această perioadă se organizează numeroase expoziții personale la Satu Mare și în diferite localități din județ, numărul participărilor la expozițiile colective locale, naționale, și din străinătate crește considerabil, lucrările artiștilor sătmăreni ajung în mai multe țări europene dar și în Statele Unite ale Americii, Canada etc.

De ani de zile, în luna mai se organizează la Muzeul de Artă expoziția Atelier. La ediția din anul 2018 au participat: Radu Ciobanu, Valer Sasu, Alexandru Ciobotariu, Lola Berciu, Cristina Busuioc, Aurelian Busuioc, Csilla Rapa, Annamaria Antal, Liviu Scripor, Timea Mitroi, Gabriela Király, Edward Herceg.

Expoziția internațională „Micul Prinț", organizat de Cristina Gloria Oprișa ajunge în 2019 la ediția XXIV, numărul participanților crescând de la an la an.

În loc de încheiere

Sunt convins că prezentarea unui fenomen atât de complex precum arta plastică sătmăreană în general, sau arta plastică din mileniul III, în doar câteva pagini, este imposibilă.

De această dată am intenționar să evidențiez în primul rând diversitatea, dinamismul acestui fenomen, să ofer o vedere în ansamblu celor interesați. Surse de inspirație nu am avut, deoarece până în zilele noastre nimeni nu a încercat să prezinte istoricul artei plastice sătmărene.

În anul 2004 am publicat o carte în limba maghiară, intitulată Képzőművészeti élet Szatmáron (Otthonom Szatmár megye 20. Satu Mare 2004) care, pe lângă prezentarea cronologică a fenomenului, conține o serie de reproduceri și datele biografice ale artiștilor participanți la viața artistică sătmăreană. Am folosit această carte ca punct de pornire în elaborarea acestui text, îmbogățindu-l, totodată cu aspecte, date și informații noi.

Din 2004 până în prezent au trecut 15 ani, colectivul artiștilor sătmăreni s-a îmbogățit cu noi membri, au fost organizate nenumărate expoziții, au apărut cataloage, albume noi. Unii dintre foștii colegii ne-au părăsit definitiv, mulți dintre ei lucrează în străinătate sau în alte orașe din țară, câțiva s-au îndepărtat de creație. Datele, întâmplările din această perioadă le-am notat, prelucrarea acestora însă necesită mult mai mult timp.

Pe baza celor prezentate se poate afirma că viața artistică sătmăreană nu a fost niciodată atât de bogată și diversificată ca în zilele noastre. Niciodată nu au activat în orașul nostru atât de mulți artiști, nu au existat atâtea ateliere, expoziții. Numărul mare al artiștilor care expun la Satu Mare, datorită expozițiilor cu caracter inter-regional, național și internațional a crescut considerabil, la fel ca și participarea artiștilor sătmăreni la diferite expoziții organizate în țară și în străinătate.

Odată cu liberalizarea fenomenului artistic, grupurile artiștilor amatori au devenit mai puternice, mai vocale, uneori mai agresive. Ei consideră și afirmă categoric că sunt artiști, noi credem că arta, pe lângă talent și pregătire profesională și estetică corespunzătoare presupune încă două calități indiscutabile: contemporaneitate și originalitate.

Privind fenomenul în ansamblu se poate afirma că pe lângă obiectele de kitsch foarte populare într-o vreme, niciodată nu au existat în locuințele sătmărenilor atâtea lucrări artistice de bună calitate: picturi, desene, gravuri, statui, obiecte ceramice.

Nu este de neglijat nici rolul popularizării evenimentelor artistice în diferite ziare, publicații culturale, radio, televiziune sau pe diferite pagini de pe internet. Despre critică de artă profesionistă pe scară largă încă nu se poate vorbi, deocamdată activează prea puțini oameni de specialitate în acest domeniu. Și numărul colecțiilor de artă este în continuă creștere, educația vizuală în sistemul școlar al județului, rolul liceului de artă, are, de asemenea, o importanță deosebită în diversificarea vieții artistice. Cu apariția unor facultăți, academii noi de artă, chiar și numărul oamenilor de specialitate în acest domeniu este în continuă creștere, despre selectarea studenților și nivelul de pregătire a absolvenților însă am putea discuta mult și bine.

Este greu, aproape imposibil să schițăm viitorul artei plastice din această zonă, antecedentele prezentate însă ne încurajează să fim optimiști.

Muhi SÁNDOR

SCURTĂ PREZENTARE A COLECȚIEI SECȚIEI DE ARTĂ A MUZEULUI JUDEȚEAN SATU MARE

Irina Liuba HORVAT, Denisa Monica CĂRĂIAN

Abstract: *This paper`s purpose is not a specialized analyse of the art collection, but rather an approach to recover, with gratitude, to reunite the community, to regenerate by art and to spread the valuable patrimony that can be found in the Art Museum, patrimony that places the city of Satu Mare on the European cultural map. Also, is an homage for all the artists that can be found in collection, asserting the treasures and diversity that can be found in a small city from the banks of Somes river.*

Keywords: *collection of art, art, exhibitions, painting, graphics, sculpture, decorative art.*

Colecția secției de artă a Muzeului Județean Satu Mare nu reprezintă doar o sumă de artefacte ce servesc exclusiv satisfacerii curiozității, muzeele fiind centre originale ale culturii morale și estetice, chemate să transfere experiența acumulată a omenirii generațiilor noi. Ele au menirea să trezească sentimentul și dorința de a gândi, de a dezvolta nu numai principiul contemplativ, dar și cel activ, creativ. Muzeul de artă are un rol important în dezvoltarea sensibilității și a imaginației. Educația estetică în cadrul muzeului de artă este posibilă datorită atitudinii individului față de artă și extinderii experienței senzoriale în procesul de comunicare cu originalul.

Patrimoniul cultural al secției de artă a MJSM cuprinde 5753 de bunuri culturale (pictură de șevalet, grafică, sculptură, artă decorativă, icoane, tapiserie, obiecte memorialistice - scrisori, role film, obiecte personale ale artiștilor, documente etc. Colecția de pictură, grafică și sculptură este reprezentativă pentru arta românească modernă și contemporană și pentru arta din secolele XIX –XXI. S-a constituit în anul 1968 prin achiziția unor lucrări de la familia artistului Aurel Popp, fiind și cea mai numeroasă și stând la baza formării expoziției permanente cu același nume. Este constituită din:

- 45 lucrări de pictură – ulei pe pânză, ulei pe placaj și ulei pe carton - *Culesul merelor, Autoportret, Portretul mamei, Portretul soției, Centrul vechi la Satu Mare, Atacul, Cine-l știe?*, sau peisaje din Baia Sprie (*Culesul merelor, Vara la țară, Stradă din Baia Sprie* etc).
- 18 lucrări de sculptură –din bronz sau gips, unele reprezentând portrete ale familiei (*Portretul soției, Copiii artistului* sau inspirate din Primul Război Mondial, ca de exemplu: *Adevăratul învingător, Memento mori* etc).
- 529 de lucrări de grafică, studii sau schițe, planuri de monumente, de exemplu: Monumentul Unirii, Monumentul Vicențiu Babeș, planul Capelei Aurel Popp, planul casei memoriale Ady Endre etc. Unele studii datează din perioada Primului Război Mondial, unde artistul a fost martorul ororilor acestuia. Lucrările din această perioadă au o importanță istorică și documentară deosebită, amintind aici doar câteva lucrări ale acestuia: *Soldat mort, Din tranșee,*

Volynia, Capela unității, Bucătăria de campanie, Transportul muniției, portrete ale unor soldați, schițe la lucrările *Atacul și Cine-l știe?* etc. și obiecte personale, majoritatea acestora putând fi văzute în expoziția pemanentă a secției.

Deși este cunoscut marelui public în primul rând ca pictor, artistul, aparținând generației de mari maeștri ai artei românești din prima jumătate a secolului XX, se dovedește și un mare virtuoz al desenului. Lucrările reprezintă în cea mai mare parte studii și schițe, având o valoare documentar-istorică, care mărturisesc un mesaj profund militant, umanitarist. Desenele, schițele și studiile pot fi grupate tematic: lucrări cu tematică antimilitaristă (inspirate din Primul Război mondial), anticapitalistă cu tentă socială, personalități istorice, proiecte și schițe de monumente, studii care evocă personalități din istorie, proiecte și schițe de monumente și fresce cu tematică istorică. Lucrările, inspirate de teme ale muncii, lucrări cu tematică istorică, schițe și proiecte de monumente, transmit un mesaj progresist, militant, caracteristic operei artistului și care demonstrează inepuizabila rezervă de interpretare a acestuia, care, deși revine în mod obsesiv asupra aceluiași subiect, descoperă de fiecare dată noi modalități de expresie.

În paralel cu tematica antimilitaristă, o preocupare permanentă a artistului a fost realitatea vieții sociale, cu o serie de schițe și studii unde sunt prezentate figuri de muncitori de la ocnele de sare, lucrări alegorice, care reflectă realitatea unei societăți nedrepte, unde sunt redate mizeria socială a societății în care trăiește. Se evidențiază ciclul dedicat muncii, puterii și voinței omului în lupta cu natura (Doborâtorii de copaci). Munca grea a țăranilor din munți, măiestria acestora devine pentru Aurel Popp un izvor de inspirație. Aici se regăsesc un număr impresionant de schițe și studii.

În acest ciclu, artistul își definește cu măiestrie virtuozitatea și dinamica liniei, studiile comunicând o robustă vitalitate, evidențiind calitățile grafice ale artistului.

Tema de inspirație istorică. Interesat de evenimentele vremurilor sale și de trecutul istoric, artistul lucrează la o serie de compoziții, referitoare la Horea, Cloșca și Crișan, Doja, Avram Iancu, Spartacus, care au rămas nefinalizate. Se remarcă schițele *Avram Iancu vorbește moților* și *Prinderea lui Horea*. Ele se evidențiază prin grandoare, sugerează măreția faptelor istorice, sacrificiul eroilor în lupta pentru binele poporului.

Studii și proiecte de monumente. Se remarcă studiile dedicate monumentului Unirii, monumentul lui Vasile Lucaciu, studii nefinalizate la monumentul lui Bălcescu, Eminescu (acestea având un caracter mai mult documentar) și care atestă complexitatea artistică a pictorului, preocupările sale multilaterale.

Aurel Popp. Pianina roșie; Ulei/ pânză.117x93 cm

Aurel Popp. Soția mea; Bronz. 37x31x30

Aurel Popp. Adevăratul învingător; Bronz turnat. 22x10x17,5

Aurel Popp. Proiect Monumentul Unirii
Cărbune/hârtie. 60x47 cm

Aurel Popp.Transportul muniției
Creion/hârtie. 45x32 cm

Aceste studii și schițe au o valoare artistică de necontestat, au o importanță deosebită prin mesajul lor și dovedesc conexiunea artistului cu realitățile vremii. Opera artistului este reprezentată prin lucrări de pictură, grafică, sculptură, proiecte, planuri și proiecte de monumente și obiective memorialistice.

Creion/hârtie. 35x43 cm

Un număr impresionant de lucrări aflate în colecția secției aparțin Maestrului Emerit al Artei, **Erdős I. Pal**, (1916-1987)[1] una dintre personalitățile definitorii ale graficii din România secolului al XX-lea. Lucrările acestuia conturează personalitatea graficianului, cu o contribuție reprezentativă în formularea trăsăturilor caracteristice mișcării artistice românești.

Opera artistului, în afară de calitățile artistice, însumează și un profund mesaj umanist și social, idei și sentimente care emoționează prin actualitatea lor. Surprinzând aspecte din mediul de muncă și de viață, Erdős I. Pal este un autentic rapsod al realităților și frumuseților din nordul Transilvaniei, Maramureș, Țara Oașului sau Baia Mare. Lucrările lui sunt o cronică ilustrată a vieții regiunii. Creația artistului cuprinde concretizări grafice ale imaginilor poetice date de marii literați sau impresii calde și sugestive despre oameni și locuri, demonstrând valoarea desenului ca gen de artă autentic, iar arta sa își are izvorul în realitate. Prin analiză ajunge la sinteze, reconstituie faptele de viață, prezentând sensurile esențiale ale acesteia. Minerii, de cele mai multe ori sunt prezentați în portrete de proporții.

Muncitorii țapinari din Maramureș sau cooperatorii din Oaș sunt redați în costume diferite specifice Oașului.

1 Irina Liuba Horvat, Marinela Vasvari, *Erdős I. Pal (1916-1987)*, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2016.

Erdős I. Pál. Susana și bătrânii; Tuș/carton. 46x65 cm *Erdős I. Pál.Concert grossoII;Tuș/hârtie. 70x50 cm*

Arta maestrului atrage în special prin complexitatea ideilor și sentimentelor transmise prin viziunea artistică originală și emoţională. Frumusețea omului, a femeii, conturează noi noțiuni, redau specificul local al unui oraș, dau viață gândurilor și stărilor sufletești. Erdős, creator de frumuseți de artă contemporană, se înscrie în arta fenomenului creator universal contemporan. În colecția secției se regăsesc 74 de lucrări ale maestrului. Totodată, în atelierul artistului, din municipiul Satu Mare, Pasajul Ruha nr. 8 și care aparține Secției de artă, se află lucrări de grafică și obiecte personale ale acestuia.

Erdős I. Pál. Pentru pace;Tuș/hârtie. 66x47 cm *Erdős I. Pál. Compoziție-Odă;Tuș/hârtie. 50x70 cm*

Un alt artist bine reprezentat în colecția secției este pictorul **Litteczky Endre** (1886-1953), mentorul lui Mohi Sándor și Pirk János, cu un număr de 55 de lucrări. Artist născut la Carei, s-a afirmat ca un remarcabil portretist. Vom aminti doar câteva lucrări aflate în colecția noastră: *Bătrân cu pălăria în mână*, 2 lucrări – *Portretul soției, Bătrână, Electrician, Muncitor, Portretul pictorului Tibor Ernő, Autoportret, Cusutoreasa*) și pesagist, (*Pesaj de vară, Peisaj de toamnă, Peisaj sătmărean, Peisaj cu fântână, Peisaj cu căpițe, Peisaj cu lac*). O altă tematică abordată de artist este cea cu temă socialistă, cu lucrări

Litteczky Endre. Bătrân cu pipa; Ulei/pânză. 81,5x58,3 cm *Litteczky Endre. Bătrâna; Ulei/pânză. 50x42,7 cm*

Litteczky Endre. Dans; Ulei/hârtie. 32x24.5 cm

Litteczky Endre. Împărţirea produselor; Ulei/pânză. 100x80 cm

reprezentative epocii: În faţa Gazetei de perete, Citind manifestul, Şedinţă în uzină, Împărţirea produselor etc.

Litteczky Ilona Krausz (1900-1975), soţia pictorului Litteczky Endre este şi ea bine reprezentată în colecţia secţiei cu un număr de 181 de lucrări, în special grafică. Desenele sale în creion, cărbune sau tuş imortalizează imagini din Satu Mare, Sighişoara, Veneţia, Capri, precum şi portrete, clădiri şi peisaje din Satu Mare. Amintim câteva lucrări ale artistei: *Căsuţă din Satu Mate, Biserica cu lanţuri, Casă pe strada Rozelor, Curte veche* etc.

Un alt artist cu un număr mare de lucrări este **Costa Carei**, pe numele de botez Dimi-

Litteczky Krauss Ilona. Pionieră (Toboşar); Tempera/pfl. 70x57 cm

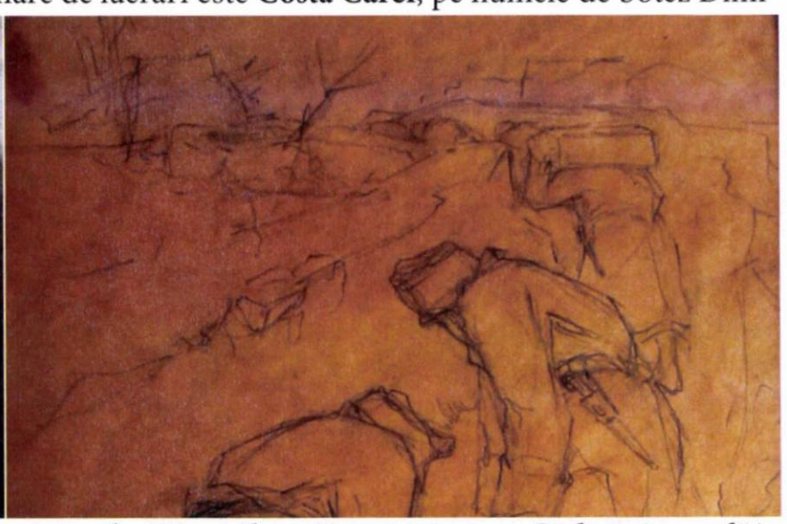

Litteczky Krauss Ilona. Trecut şi prezent; Cărbune/acuarelă/ carton. 73x51 cm

trie Coriolan Coltău (1909-2015), născut în 10 decembrie 1909 la Sanislău. A fost un foarte bun vorbitor de limbă maghiară şi un fin cunoscător al culturii poporului maghiar, militant pentru apropierea dintre culturile română şi cea maghiară, un cunoscut traducător. În paralel cu munca de traducător, Costa Carei a avut o mare pasiune, pictura. Preocupările lui artistice au fost încurajate de renumiţi critici de artă precum Petru Comarnescu, care i-a apreciat la superlativ pictura şi grafica[2]. În colecţia secţiei există 1431 de lucrări, în principal schiţe, studii, acuarelă, tempera etc. Predomină peisajul citadin şi portretele feminine (Ţărancă, Peisaj cu case, Căsuţă, Portret de fată, Nud cu pălărie etc).

[2]http://www.buletindecarei.ro/2015/07/despartamantul-astra-carei-a-comemorat-45-de-ani-de-la-moartea-lui-costa-carei.html.

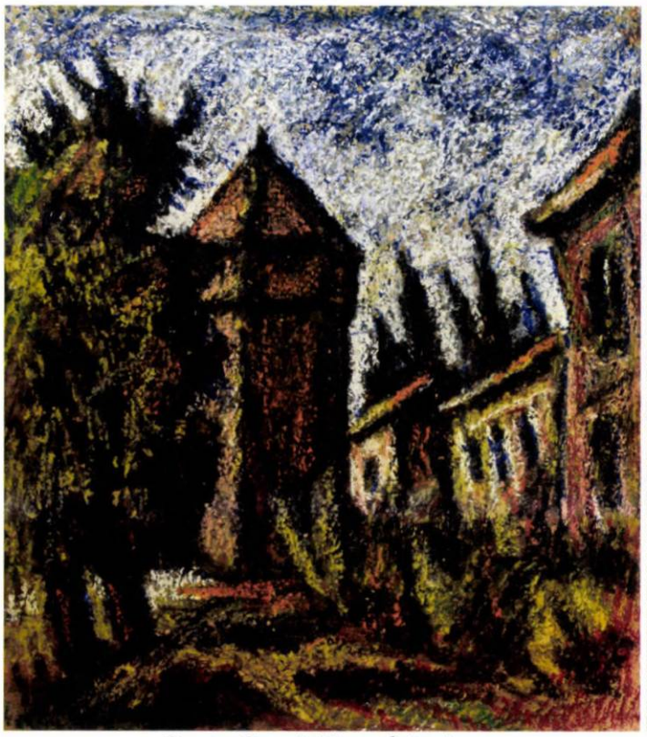

Costa Carei. Turn bătrân;
Cerapastel/hârtie. 29x40 cm

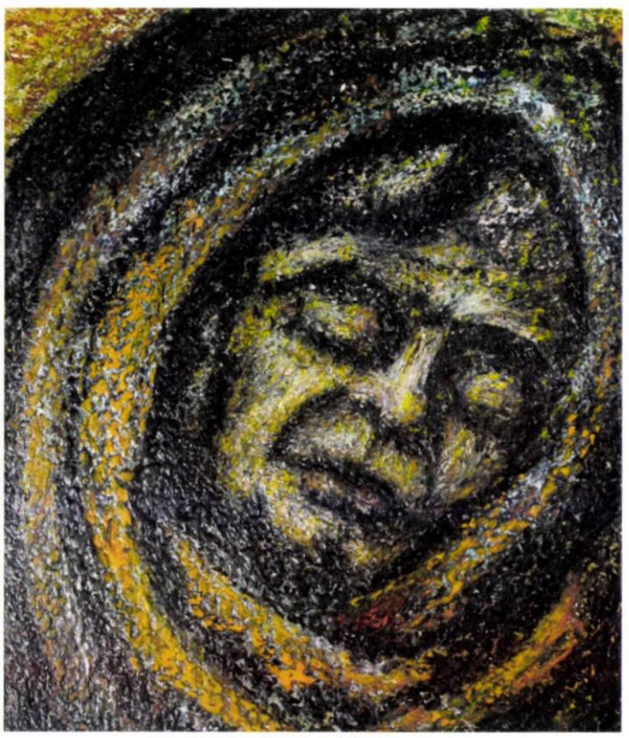

Costa Carei. Ţăranca;
Cerapastel/ hârtie. 37x42 cm

Artista Ana Iuliuţ (1913-1991) născută la Cetatea Alba (Ucraina), unde l-a avut .profesor şi pe Octav Băncilă, este şi ea bine reprezentată în colecţia secţiei. Lucrările artistei denotă o dragoste statornică pentru satul românesc, cu oameni şi tradiţii. Satul a fost o sursă importantă pentru lucrările acesteia. În colecţia secţiei se regăsesc 193 de lucrări ale acesteia (studii, schiţe, xilogravuri color, acuarelă). O temă dragă artistei au fost obiceiurile din Oaş, lucrări reprezentative pe această temă pot fi regăsite şi în colecţia noastră – *Mireasă, Portret, Joc*).

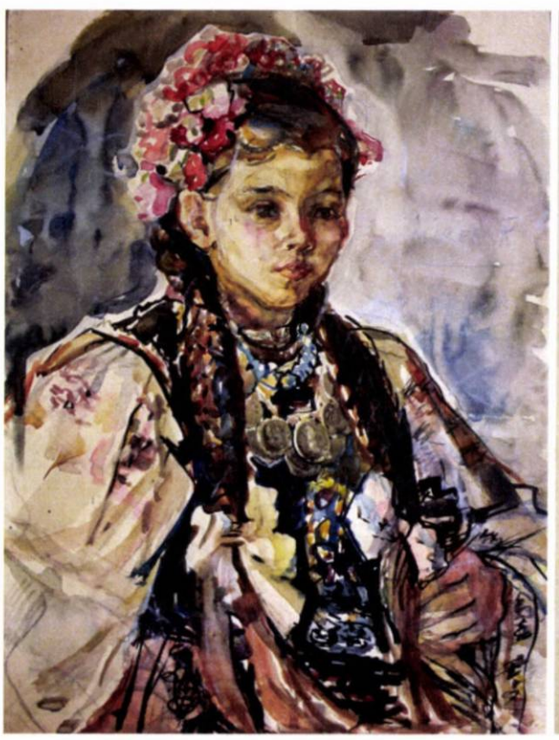

Ana Iliuţ. Mireasa; Xilogravură
color.53,6x26,5 cm

Ana Iliuţ. Joc din Oaş; Xilogravură
color. 36x36 cm

Amplificarea fondului muzeal s-a realizat în anii care au urmat înfiinţării lui, prin transferuri, donaţii şi achiziţii. În perioada anilor 1982-1989 au fost transferate de la Comitetul de Cultură şi Educaţie Socialistă din Bucureşti o serie de lucrări ale unor artişti consacraţi: Catul Bogdan, Dumitru Ghiaţă, Zamfir Dumitrescu, Horia Bernea, Henri Catargi, Alexandru Ciucurencu, Aurel Ciupe, Brăduţ Covaliu, Mitroi Florin, Iosif Iser, Năpăruş Georgeta, Marius Cilievici, Dem Iordache, Olos Mihai, Ion Pacea, Kazar Vasile, Bedivan Petru, Benone Şuvăilă, Călugări Titina, Cismaru Mihai, Dan Erceanu, Anghel I. Gheorghe, Ion Grigore, Groza Nicolae, Grigore Vasile, Ilfoveanu Sorin, Ion Jalea, Péter Jecza, Labin Gheorghe, Lazăr Iacob, Sultana Maitec, Coca Meţianu, Micoş Fred, Ervant Nicogosian, Ion Nicodin, Horia Paştină, Pelmuş Ştefan, Codiţă Pavel, Popa Ala Jalea, Popescu Ştefan, Popovici Petru, Sima Ioan, Sânc Marilena Preda, Gheorghe Spiridon, Suhar Liciu, Simona Vasiliu Chintilă, Vărzaru Mircea, Velea Mircea, Napoleon Zamfir, Brana Nicolae, Vremir Mircea, Ovidiu Maitec, Ion Jalea, Ion Irimescu, Vasile Gorduz, Minea Grigore, Corneliu Baba, Oniţă Iulia, Nicodim Ileana, Butnoiu Marius, Dăscălescu Ileanu, Rotaru Doru, Wanda Miculeac, Laolea George, Elena Greculesi, Bandac Mihai, Bogoi Teodor, Cova Iosif, Cumpătă Alexandru, Popa Eugen, Szasz Ileana, Spiridon Gheorghe, Ion Sălişteanu, Romoceanu Andrei, Horia Roşca, Ivaşcu Sabina Mihai, Dan Hatman, Marin Gherasin, Frenţiu Sever, Vasilescu Corneliu, Toedoreanu Ion Nadia, Sorin Dumitrescu, Boris Caragea, Flămându Horia, Erberwein Anton, Szobotka Andrei, Voinea Marian, Iliescu Gh. Călineşti, Balogh Péter, Smigelschi Anamaria, Ion Biţan, Blendea Constantin, Mimi Şaraga - Maxy, Alupi Călin, Elena Dăscălescu, Raţiu Anton, Mancaş Virgil, Spiridon Gheorghe, Paştină Ovidiu, Butnoiu Marius, Sanda Gheorghiu, Hora Coriolan, Feszt Ladislau, Dobrian Vasile, Dinulescu Maria, Dumbravă Maria, Damian Vasile, Damian Petrescu, Tia Peltz, Almâşan Virgil, Dan Cristian, Benea Adrian, Viţelaru Dragoş, Popp Horia, Cambir Silvia, Cristea Alexandru, Gion Mihail, Chirnoagă Marcel, Olos Mihai etc.

Vom prezenta în mod aleatoriu câţiva artişti:

Pictoriţa Georgeta Năpăruş (1930 - 1997), ale cărei lucrări sunt omagii aduse vieţii[3], în care festivalul vieţii se manifestă sub forma ţesăturilor populare şi unde aproape toate personajele sunt feminine, mame tinere cu copii, aşezate ceremonios în rând, ca la o serbare şcolară, are în colecţia noastră lucrarea *Sere* (ulei pe pânză).

Georgeta Naparus. Sere; Ulei/pânză. 146x116 cm

O altă temă abordată de către artistă este cea istorică, profundă şi cu un caracter naţional pronunţat. Exemplul elocvent este lucrarea *Grup de revoluţionari din 1848* (ulei pe pânză).

Pictorul **Ciucurencu Alexandru (1903-1977)**, membru corespondent al Academiei Române, absolvent al Şcolii de arte frumoase din Bucureşti, al Academiei Julian din Paris, participă o perioadă de timp la Şcoala de la Baia Mare; a făcut din pictură un mod de comunicare mai directă între sensibilitatea creatorului şi realitate[4]. Colorist exultant într-o fază iniţială, a evoluat spre o paletă mai rafinată, un desen concis şi compoziţii cu iz decorativ. În prima perioadă de creaţie a pictat mai ales naturi moarte, nuduri şi peisaje, care se remarcă prin armonie coloristică, după care îşi schimbă tematica, realizând compoziţii cu subiecte istorice sau sociale sau portrete de muncitori şi peisaje industriale. În colecţia secţiei este prezent cu lucrările *13 Decembrie 1918 (memento), Colectivizarea, Flori I, Flori în vas.*

[3] http://artindex.ro/2012/05/16/naparus-georgeta.

[4] Constantin Prut, *Dicţionar de artă modern*, Ed. Albatros, Bucureşti, 1982, pp. 90-91.

Alexandru Ciucurencu. Flori în vas; Ulei/carton. 59x49,5 cm

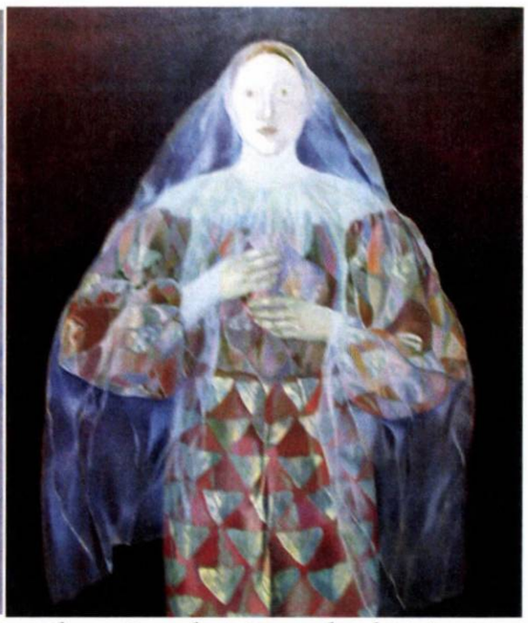

Elena Greculeși. Rapsod; Ulei/pânză. 116x100 cm

Elena Greculesi (1928 – 2016)[5] a rămas în istoria artei românești un reper în ceea ce privește interpretarea și transpunerea artistică a filonului pur tradițional românesc. Înzestrată cu mult har, a creat un stil propriu, profund, plin de mesaje și sensuri de o mare expresivitate plastică. Coloristă rafinată, sensibilă, ea surprinde prin dinamismul tonurilor și prin dispunerea planurilor de culoare, prin construcția riguroasă a compoziției[6]. A avut un stil personal, descoperea noi tehnici, căuta să transmită expresivitate și semnificații. Tablourile comunică mesaje profunde, care ne uimesc prin eleganța și siguranța desenului, echilibrul compozițional, vibrație, puritatea amestecurilor de culoare. În colecția secției se regăsește lucrarea *Rapsod*, care dovedește faptul că a iubit Bucovina pe care a purtat-o în suflet și unde regăsim spiritul zonei. Abordarea costumului popular ca simbol al existenței neamului se regăsește în lucrările *Te cântăm Republică* și *Sub mândre flamuri*, omagiu adus țării și epocii contemporane, într-un dialog compozițional și cromatic, într-o bogată paletă de roșu și nuanțe de albastru.

Pictorița și graficiana **Bedivan Zamfirescu Mala (1928-2014)** și-a însușit temeinic marea lecție a profesorilor săi, Samuel Müntzer, George Lovendal, Al. Jean Steriadi și Simion Luca, abordând atât pictura, cât și gravura, care se manifestă printr-un desen riguros și cromatică expresivă, punând în evidență spiritul locurilor imortalizate pe pânză sau carton[7]. Preocupările pentru figura umană, pentru studierea psihologiei unor personaje sunt calități reliefate de tablourile cu țărănci îmbrăcate în costume populare, un exemplu elocvent fiind și lucrarea aflată în colecția noastră, *Fata cu tulnic*.

Bedivan Mala Zamfir. Fata cu tulnic; Ulei/pânză. 84x74 cm

Pictorul **Dumitrescu Zamfir (1946 –)**, intelectual de excepție al României, face parte, alături de Ștefan Câlția, Sorin Ilfoveanu, Cornel Antonescu, Wanda Mihuleac, Victor Teodorov, Mihai Buculei, Napoleon Tiron, Bata Marianov, Florin Codre, OvidiuBuba și Tereza Panelli din generația de aur a Institutului de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu" din

[5] https://ro.wikipedia.org/wiki/Elena_Greculesi.

[6] Lucia Pușcariu, *Elena Greculesi (1928-2016) pictură și grafică. Painting and graphics*, Ed. Mușatinii, Suceava, 2018, p. 7.

[7] http://artindex.ro/wp-content/uploads/2019/01/13.-Mala-Bedivan.

București, generație despre care se poate spune că a contribuit din plin la îmbogățirea Istoriei Artei[8]. Este reprezentat în colecția secției cu lucrările: *Portretul pictorului Nicolae Grigorescu, Natură statică cu portret, Fructe roșii* și *Natură pașnică.*

Dumitrescu Zamfir. Natură statică cu portret; Ulei/pânză. 108,5x91 cm

Tot în perioada anilor 1982-1989, colecția secției s-a îmbogățit prin transferuri și achiziții de la Comitetul Județean de Cultură și Educație Socialistă Satu Mare (artiști sătmăreni): Erdös I. Pal, Bártlok Lajos, Bârză Florin, Bogáti Sándor, Brugòs Gyula, Călinescu Aurelia, Ciobanu Radu, Cociuba Lucian, Cociuba Veronica, Cordea Aurel, Csapò Sandor, Dan Sorin Șuta, Darida Ion, Darida Mircea, Dărăban Mariș Maria, Domokos Lehel, Erdei Ștefan, Eugen Munteanu, Fodor Kálmán, Gergely Erika, Gnándt István, Gozman Ioan, György Albert, Haiduc Aurel, Pop Corneliu, Popdan Ion, Ion Sasu, Lakatos Pál, Liviu Paul, Magyar F. Attila, Major Ildikó, Maria Gheorghiade, Maximilian Radu, Moldovan Vasile, Morar David Dorel, Muhi Sándor, Nyiri Zoltán, Olajos Béla, Olteanu Maria, Oprișa Cristina Gloria, Oșan Lucian, Gergely Erika, Szodoray-Parádi Hajnalka, Paszkan Mihai, Pereni Ștefan, Petkes József, Petrehuș Dorel, Paulovics László, Pop Vasile Negrețeanu, Pop Nicolae, Szilagyi Bela, Szejke Vilmos, Szopos Kálmán, Șuta Dan Sorin, Timiș Silvia, Szatmári Ágnes, Szatmari Jolanda, Vișinescu Marian, Wermescher Veres Erika, Toth Zoltan.

Paulovics László. Concert II; Ulei/carton. 105x70,5 cm

Artist plastic de notorietate internațională, graficianul, pictorul și scenograful **Paulovics László (1937 -)**, prețuit și de colecționari, recunoscut peisagist și portretist sătmărean din ultimul sfert de veac, a cărui artă a devenit o oglindă fidelă și credibilă a meleagurilor sătmărene și a oamenilor de aici, este reprezentat în colecția secției cu 33 de lucrări.

Pictorul Fodor Kálmán (1929-1980), absolvent al Academiei de Arte Plastice din Cluj Napoca, spirit de o expresivitate deosebită, cu o creație efervescentă în tușe largi cu o cromatică contrastantă, indiferent de tematica abordată, are în colecția secției 14 lucrări, printre care: peisaje - *Peisaj din Oaș, Peisaj la Pășunea Mare,* Călinești, naturi statice - *Vază cu flori, Floarea soarelui* și compoziții cu teme omagiale - *Calea Martirilor deportați, Baladă pentru acest pământ, Omagiu* etc.

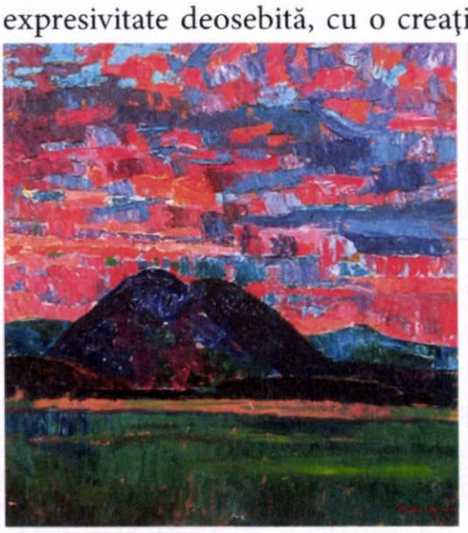

Fodor Kálmán. Peisaj; Ulei/placaj. 60x48,5 cm

Szilághi Béla. Pădure în martie. (Flori); Ulei/pfl. 48x48 cm

[8] http://artindex.ro/2012/12/21/dumitrescu-zamfir.

Pictorul Szilágyi Béla (1932 -), din aceeaşi generaţie cu Fodor Kálmán, stabilit pe plaiurile sătmărene, venind din grupul pictorilor din Valea Jiului, abordează teme muncitoreşti, personaje des vehiculate în perioada socialistă, folosind o cromatică de griuri colorate şi contrastul închis-deschis, cu tuşe geometrizate, are în colecţia secţiei un număr de 15 lucrări. Amintim doar câteva dintre ele: *Pe ogoarele noastre, Constructor, Tânăr, Rodnicie, Apus de Soare, Vara* etc.

Szatmári Ágnes. Flori; Ulei/ pânză.79,5x49,5 cm

Artista **Szatmári Ágnes (1932 -)**, abordează compoziţii ce ilustrează perioada contemporană, naturi statice şi peisaje, fiind şi o bună portretistă. Cezaniană ca tratare a subiectelor, uşor decorativă, figurează în colecţia muzeului cu 33 de lucrări, amintind doar câteva dintre ele: *Fruntaş în producţie, Noul cămin, Portret de muncitor, Canalizare, Sărbătoare, Flori galbene, Grădina, Iarna, Peisaj, Autoprotret, Fetiţă citind* etc.

Renumitul pictor şi poet **Popdan Ion (1935-2000)**, ale cărui lucrări pot fi pline de adevărate poezii sau imagini în care culorile apar în armonii fine şi care se adresează ochiului prin transmiterea de echilibru, este reprezentativ în colecţia secţiei, cu 15 lucrari cu tematică istorică şi socială: *Jertfa pentru azi, Întâlnirea eroilor, Imn, Ctitorie, Omagiu, Menumorut şi norodul* (pictură în ulei) şi portrete: *Maria Zidariu, Traian Olteanu* etc.

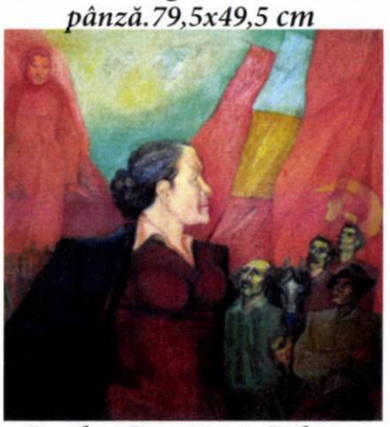

Popdan Ion. Maria Zidaru; Ulei/pânză. 100x100 cm

Pictorul despre care criticul de artă Negoiţă Lăptoiu afirma că „indiferent de motivul inspirativ, caracteristic, rămânând refugiul către vâltorile absolutului celest, sursă de imprevizibil şi revelaţie, **Ion Sasu (1939-2011)**, se păstrează eminamente pictor interesat de elocvenţa argumentului tonal şi stilistic"[9], are în colecţia secţiei 30 de lucrări: *Bălcescu, Dreptate, Frăţie, Strigătul Doftanei, Pecetea Unirii, Omagiul pâinii, Omagiul Cobzarului, Flori albe, Holde, Lanuri, Lumini solare* etc.

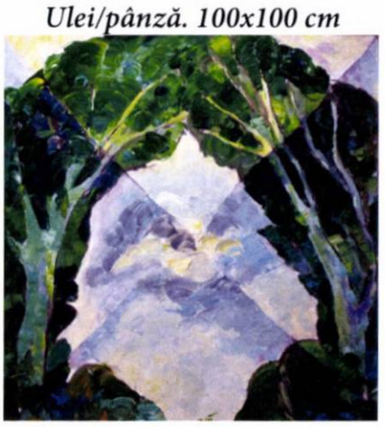

Ion Sasu. Arbori gemeni; Ulei/pânză. 70x70 cm

Artistul plastic **Nyiri Zoltán (1953 -)**, cu un stil foarte pictural, bazat pe simboluri, stăpânind foarte bine cromatica pe care o pune în slujba compoziţiilor figurative, are în colecţie un număr de 4 lucrări: *Elogiul muncii, Secţiune, Petale, Peisaj, Draperii* (ulei pe pânză).

Amplificarea fondului muzeal s-a realizat prin donaţii pe parcursul anilor în urma organizării unor expoziţii personale sau colective ale altor artişti plastici sătmăreni Berciu Scripor Lola, Busuioc Aurelian, Busuioc Cristina, Ciubotariu Alexandru, Ciobanu Radu, Dan Gheorghe, Eugen Munteanu, Fleiss Gina Dorothea, Fekete Róbert, Golban Adrian, Gozman Ioan, Haiduc Aurel, Haţeganu Ovidiu, Herţeg Edward, Pop Corneliu, Koter Vasile, Kovács Emil, Lakatos Gabriela, Lázin Csaba, Markó András, Mărginean Minerva Radu, Miron Aurel, Moldvay Katalin, Nicolăescu Gabriela, Szodoray-Parádi Hajnalka, Pereni Ştefan, Petrehuş Do-

Nyiri Zoltán. Peisaj; Ulei/pânză.81,5x56 cm

[9] Negoiţă Lăptoiu, *Ion Sasu: privind spre lumină*, Ed. Dacia, Cluj, 2006, p. 1.

rel, Pişcorean Virginia, Pop Ioan Prilog, Pop Vasile Negreşteanu, Pop Nicolae, Révész Csaba, Scripor Liviu, Sasu Valer, Szemák Zsuzsa, Talpos Elisabeta, Tămaş Luciana, Ţenţ Aurel, Muhi Sándor etc.

Pictorul care mărturiseşte într-un interviu: „trăiesc şi lucrez pentru clipa în care Îngerii pe care i-am pictat, sculptat şi esenţializat să vorbească.....”[10], **Pop Vasile Negreşteanu (1955 -)**, absolvent al Institutului de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu” din Bucureşti, artist complex, cu un palmares artistic bogat, care întreaga sa activitate are ca inspiraţie sursele etnografice izvorâte din filonul obârşiei oşeneşti, un foarte bun desenator, portretele căruia populează compoziţiile făcând din oamenii locului - personaje simbol, fiind şi autorul numeroaselor fresce, vitralii sau mozaicuri în biserici, are în colecţia secţiei de artă 9 lucrări: *Mesaj, Olarul, Compoziţie, In memoriam, Maestrul, Geometria secretă, Univers oşenesc, Ladă cu zestre, Înger heruvim-serafim.*

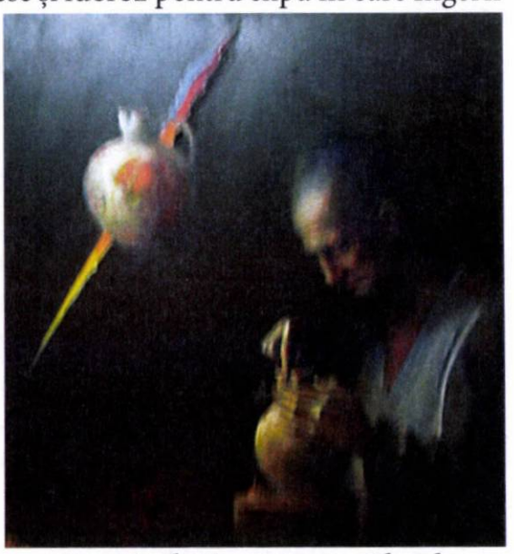

Pop Vasile Negreşteanu. Olarul; Ulei/pfl.70x66 cm

Pictorul şi muzeograful **Petrehuş Dorel (1957 -)**[11], membru titular al Uniunii Artiştilor Plastici din România, unul din iniţiatorii grupului Bunavestire (eveniment de marcă al oraşului Negreşti Oaş), cu o bogată activitate expoziţională, de factură expresionist, îmbinând cu o libertate ludică semne ale tradiţiei folclorice cu imagini ale realului concret este reprezentat în colecţia secţiei cu lucrările: *Compoziţie, Omul care vede prin oameni, Diptic, Mizerie, Gest.* Iată ce scrie criticul de artă Tiberiu Alexa în catalogul ExpoGrup. Pictura 1995, despre lucrările artistului: „ .....mişcare şi suferinţă, agitaţie şi expresie, forţa fizică şi puterea afectivă. Cu un cuvânt, energii”.

Petrehuş Dorel. Compoziţie; Ulei/pânză. 133x121 cm

Graficianul sătmărean **Sasu Valer (1980 -)**, absolvent al Universităţii de Arte şi Design din Cluj - Napoca, se exprimă într-un limbaj plastic diferit, se inspiră deseori din tematici clasice, căutând noi modalităţi de exprimare, are în colecţia secţiei un număr de 5 lucrări.

În urma unor tabere de creaţie finalizate cu expoziţii colective, ca de exemplu „d.fleiss &east west artists“, organizată de către Dorothea Fleiss, artistă de origine română stabilită la Stuttgart (Germania), colecţia secţiei s-a îmbogăţit cu lucrări ale unor artişti consacraţi din ţară sau din cele mai îndepărtate zone ale lumii: Franţa, Maroc, Spania, Austria, Polonia, Grecia, Japonia China, Malaezia, S.U.A, Ungaria, Germania. Amintim aici câţiva artişti: Dorothea Fleiss, Elena Garstea, Dimitar Velichkov, Ion Sălişteanu, Zoltán Fátyol, Tomoriki Takahashi, Özlem Kalkan Erenus, Eva Mazzucco, Mayer Berta, Şerban S. Roşca, Georg Brandner, Nora Blaj Demetrescu, Dušan Teodorović, Lazin Csaba, Markus Günther, Labancz Cismaşu Agneta , Oliver Onclin, Jaroslav Uhel, Dorel

Sasu Valer. Portret pe scaun; Ulei/lemn

[10] https://www.cotidianul.ro/vasile-pop-negresteanu-astept-clipa-in-care-ingerii-mei-vor-incepe-sa-vorbeasca.

[11] *Catalog expo grup Pictura*, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1995.

Găină, Korbely István, Klotz Miklós Ludvig Zoltán, Delia Deznan, Aki Miwa, Krisztof Bojarczuk,Talal Moualla, Thomas Matsuda, Caroline Jourdan, Ovidiu Sălăgean, Vasile Tolan, Csuta György, Balog Ștefan, Gisela Engert, Linhong Zhao, Pișcoran Virginia, Csurka Imola, Traistaru Silvia, Rainer Mate, Chemao Mountaissir, Daniela Frumușeanu, Eder Gertraud, Martine Boubal, Neacșu Constantin, Giuseppe Strano Spitu etc.

Vom reda în mod aleatoriu

Pictorul și profesorul universitar **Sălișteanu Ion (1929-2012)**, despre care Ion Frunzetti, în pliantul expoziției avute la Satu Mare în anul 1998, afirma că „Pictura lui este ideograma unor impulsuri lăuntrice devenite conștiente, și se caracterizează printr-un cuvânt: fototropism, adică respectarea în mersul unei vieți, a mersului vieții întregi, a universului spre lumină"[12], are în colecția secției 7 lucrări, și anume: *Lumina corozivă a mării, Chip vag, Începuturi, Dimineața în câmp, Înmugurire, Aer și mișcare* și *Obiecte cu har* (în tehnica ulei pe pânză sau tempera pe carton).

Sălișteanu Ion. Obiecte cu har; Ulei/pânză. 97x78 cm

Profesorul universitar, artistul **Dorel Găina Gerendi (1953-)**, artist care trăiește, respiră artă și „bea" fotografia ca pe o cafea zilnică. Pasionat de tot ceea ce înseamna vizual, inclusiv zona de design, este omul și artistul complex pentru care a crea înseamnă viață, a concepe, a plăsmui necontenit, a provoca și a se implica în orice proiect artistic face parte din starea lui naturală. Exponent al artei contemporane cu rădăcini în tânărul „Atelier ‚35", avangarda anilor ‚80, generos și își risipește creația, de la cuvânt, la imagine și faptă, semenilor. Un artist altruist, la care conceptul stă mereu la baza exprimării sale. Fotografiază necontenit, scrie, vorbește și dăruiește festivaluri, activități artistice din cele mai diverse, experimente, tot ceea ce pornește din clasic până la digital în materie de fotografie. O avalanșă de cuvinte și întâmplări artistice, fapte revărsate din depozitele minții trecute prin privire și gând lăuntric îl definesc pe artist. Un OM în a cărui companie, fie pe simeze sau în tot ce face este un real câștig, este reprezentat și el în colecția secției cu lucrările *Albastru absent și Imaginatrix.*

Un alt artist profesionist, **Cristina Gloria Oprișa (1954 -)**, membru al Uniunii Artiștilor Plastici din România, pe parcursul anilor a organizat expoziții interjudețene și naționale, a condus câțiva ani viața artistică sătmăreană, având o contribuție însemnată în îmbogățirea colecției prin organizarea art-evenimentului Micul Prinț (pe parcursul a 24 de ani), al expozițiilor Semn-Însemn, expozițiilor personale și colective care au unit artiști consacrați și artiști care s-au format și au crescut alături de Micul Prinț, cu donații ale artiștilor Dorel Găină Gerendi, Sever Moldovan, Sixtine Mitroi, Kalman Sztrharszky, Maria Olteanu, Cristina Gloria Oprișa, Iana Oprișa, Aurelia Călinescu, Victor Anghiuș Locher etc.

Cristina Gloria Oprișa. Miracol; Tempera/hârtie. 83x63 cm

Artista ale cărei lucrări fac parte din perioada compozițiilor figurative, abordând cu predilecție tema folclorului, descoperit de aceasta odată cu stabilirea ei pe meleagurile sătmărene. Oașul, obiceiurile, portul, culoarea au inspirat artista în lucrări ca: La ceasul datinei albe, Sat oșenesc. „Mieriul" lo-

[12] *Pliant expo Ion Sălișteanu*, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1998.

culuí stârnit şi din poezia lui Ioan Ghiur, a născut lucrarea *Porţi albastre*, o sinteză de simboluri prefigurate în gama albastrului de Oaş. Maternitatea, o temă dragă artistei, înfăţiş ează semnul iubirii printr-o interpretare a Madonei născătoare de viaţă profilată pe un fundal tumultuous, la fel ca viaţa, realizat prin tuşe contrastante, agitate, peste care copita calului ce se închină este semn al triumfului şi preţuirii dragostei materne învingătoare prin mesajul fecundităţii, ilustrat în lucrarea *Miracol*. Artista are în colecţia secţiei un număr de 17 lucrări.

Artistul plastic **Maria Olteanu (1940 -),** membru al filialei artiştilor sătmăreni, acurelistă de o sensibilitate profundă care abordează ca tematică predilectă natura: peisaje, flori, diverse anotimpuri, cu cromatică reţinută în culori grizate ce vorbesc despre posibilităţile generoase ale acuarelei, are în colecţia secţiei un număr de 8 lucrări: *Cer de lumină, Satul, Potir, Noiembrie* etc.

Maria Olteanu. Noiembrie; Acuarelă/hârtie. 28,5x39,5 cm

În urma expoziţiilor, deja cu tradiţie, Atelier de mai, Bienala Alb-Negru, expoziţia absolvenţilor Liceului de Artă Aurel Popp, patrimoniul secţiei s-a îmbunătăţit, de asemenea, cu o serie de lucrări de artă contemporană: Dan Perjovski, Láng Eszter, Moldvay Katalin, Valer Sasu, Aurelian Busuioc, Lakatos Gabriela, Lola Berciu, Anamaria Antal etc.

Ilustratorul, desenatorul, scriitorul, jurnalistul **Dan Perjovski (1961 -)**[13], absolvent al Academiei de Artă din Iaşi, pe care îl caracterizează autenticitatea, cu lucrări care reprezintă o combinaţie între artă brută, grafitti, desene şi desene animate, are în colecţia secţiei *lucrările Est - Vest PEECH PREE, Caralog, Carte artist*.

Artista **Láng Eszter (1948 -)**, ale cărei lucrări debordează energia vieţii, iar culorile şi formele sunt pline de forţă, cu un conţinut de expresie exprimând formele naturii concrete, are în colecţia secţiei 6 lucrări.

Láng Eszter. Forme roşii; Pastel/ hârtie. 50x65 cm

Analizând situaţia socială dificilă de la sfârşitul secolului al XlX-lea este de înţeles că tinerii cei mai talentaţi au fost înclinaţi ca, după absolvire, să se afirme şi să caute inspiraţia creatoare în afara regiunii unde locuiau şi chiar a ţării. Principala rampă de lansare pentru formarea în domeniul artei a fost şcoala de desen de la Budapesta, de unde tinerii absolvenţi şi studenţi îşi continuau educaţia la Viena, Munchen, Paris, rar la Dresda.

La cumpăna secolelor XIX- XX, activitatea artiştilor a devenit atât de susţinută, încât au început să se deschidă noi ateliere private pentru artişti şi colonii de pictură, la care participau tineri plini de ambiţii, cu vederi artistice noi şi care doreau să cucerească lumea. Tocmai acest lucru a dat impulsul formării unui nou Barbizon la Baia Mare. Fenomenul Şcolii de Pictură Baia Mare este o receptare specifică a principalelor orientări ale renaşterii culturale şi artistice a Europei, începând cu naturalismul lui Jules Bastien-Lepage (1848 - 1884) şi Pascal Dagnan - Bouveret (1852-1929), urmate de impresionism şi post-impresionism, care au contribuit la depăşirea academismului considerat osificat. Adepţii acestor idei iniţiază în Europa noi tendinţe artistice şi şcoli libere, unind în jurul lor valoroşi artişti progresişti. Una dintre acestea este celebra Şcoală de pictură a lui Simon Hollósy, care mai târziu a devenit instituţia de bază pentru perfecţionarea abilităţilor artiştilor, pentru modelarea stilului picturii acestora în Colonia de pictură de la Baia Mare şi care va deveni un nou centru de inovare şi consacrare pentru noi generaţii de artişti. În colecţia secţiei se regăsesc opere ale unor artişti care au activat

[13] http://www.romaniacurata.ro/bio/dan-perjovschi.

la Colonia de pictură de la Baia Mare: Mikola András, Balla Béla, Balla József, Ziffer Sándor, Mandy Laura, Harșia Teodor, Gruzda János, Nagy Oszkár, Eleutheriade Micaela, Pascu Eugen, Dávid Jándi, Arthur Verona, Károly Ferenczy, Thormáné Kiss Margit, Rátz Péter, Várhelyi Imola, Deák Nándor, Krizsan Janos, Slevenszky Lajos, Börtsök Samu, Ernő Tibor, Márton (Martin) Katz, Olejnik Janka, Lipót Herman, Sztelek Norbert.

Artiștii sătmăreni Aurel Popp, Litteczky Endre, Mohy Sándor, Pirk Janos au înființat o colonie proprie la Baia Sprie. Această colonie însă ca importanță, calitate niciodată nu a putut concura cu Colonia din Baia Mare.

Vom prezenta doar câteva lucrări aflate în colecția secției de artă:

Mikola András. Compoziție; Ulei/ pânză. 95x68 cm

Figură marcantă a școlii băimărene, artist emerit al artelor, cu peste 800 de lucrări[14], **Mikola András (1884 – 1969)** se numără printre artiștii care s-au impus în conștiința orașului Satu Mare. Ca bursier al Comitatului Sătmarului, urmează cursurile de desen și pictură la Academia Julian, unde îi cunoaște pe marii pictori Picasso și Matisse. A fost omul care și-a dăruit întreaga existență descoperirii frumuseților ascunse ale naturii. Are foarte multe peisaje și compoziții, și tocmai de aceea am ales această *Compoziție*, fiind o excepție în pictura acestuia.

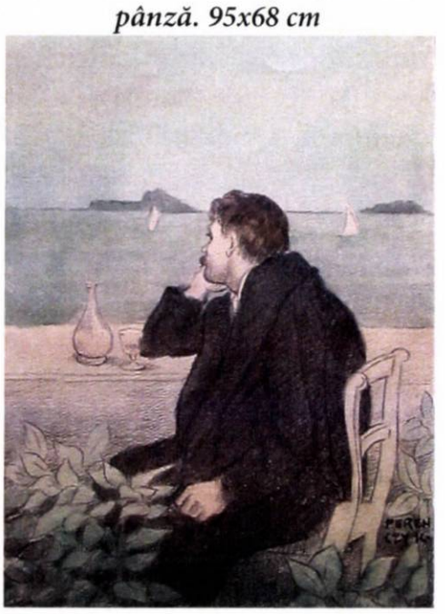

Károly Ferenczy. Autoportret la malul mării; Creion/acuarelă/ hârtie. 50x24 cm

Károly Ferenczy (1862-1917). Este unul dintre cei mai importanți artiști care au activat la Colonia de pictură de la Baia Mare. Studiul artei îl începe la München, desăvârșindu-și educația artistică la Paris, în cadrul Academiei Julian, între 1887 –1889 și în 1894. Artistul pune bazele fondării învățământului artistic băimărean propriu-zis și prin contribuții semnificatice la activitatea Școlii Libere de Pictură, împreună cu Béla Iványi Grünwald, István Réti și János Thorma. În colecția noastră există doar o singură lucrare a acestuia, intitulată *Autoportret la malul mării.*

Artistul plastic **Balla József (1910-1991)**, când ajunge la Baia Mare, scoala de pictură este într-o fază de autodesființare, ne aflăm în perioada războiului. Execută portrete de natură expresionistă, sintetizează și interpretează formele într-o bogată tentă coloristică, are în colecția secției lucrările *Autoportret și Peisaj* (ulei pe pânză).

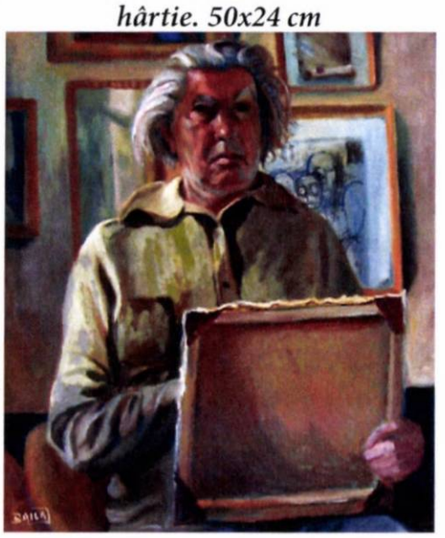

Balla József. Autoportret; Ulei/ pânză. 100x91 cm

Un alt artist renumit al Școlii de pictură băimărene, elevul artistului Károly Ferenczy, **Balla Béla (1882-1965)**, sub influența căruia a ajuns la un nivel de o înaltă ținută și a cărui operă cuprinde compoziții figurative, pesaje impresioniste, are în colecția secției o lucrare intitulată *Peisaj* (ulei pe pânză).

Renumitul pictor **Nagy Oszkár (1893-1965)**, absolvent al Academiei de Arte Plastice din Budapesta, participant la Școala de pictură de la Baia Mare, are în colecția noastră 3 lucrări: *Bunica, Râul roșu și Străduță din Baia Mare* (toate

[14] http://www.informatia-zilei.ro/sm/andrei-mikola-a-condus-scoala-baimareana-de-pictura-in-anii-30/.

Balla Béla. Peisaj; Ulei/placaj. 50x60 cm

Nagy Oszkár. Bunica (La fereastră);Ulei/pânză. 80x69,8 cm

lucrările având tehnica ulei pe pânză).

În colecţia secţiei avem 3 lucrări ale proeminentului artist al Şcolii de pictură din Baia Mare, care s-a remarcat şi în postura de pedagog, **Ziffer Sándor (1880-1962)**, care a jucat un rol de seamă în dezvoltarea picturii româneşti, al cărui stil este caracterizat prin trăsături postimpresioniste, compoziţii bine structurate şi stabile (*Portretul pictorului Aurel Popp* şi *Nud)* şi prin folosirea cromaticii puternice, care se regăseşte în lucrarea *Peisaj din Baia Mare*, o paletă de roşu şi albastru, specifică artistului.

Artistul sătmărean **Tóth Gyula (1891-1970)**, care a studiat pictura la Budapesta, Mun-

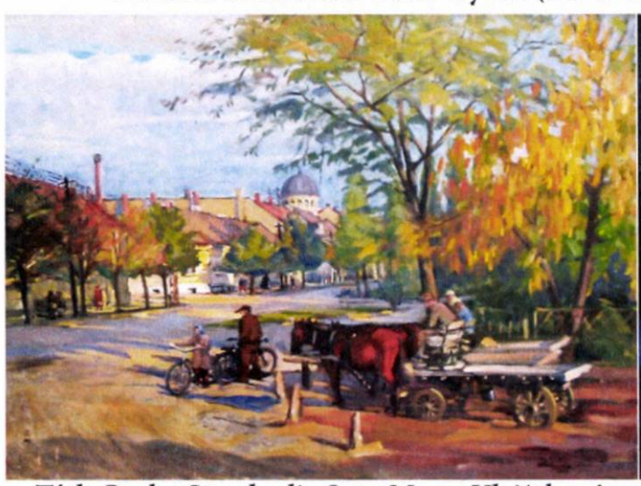

Tóth Gyula. Strada din Satu Mare; Ulei/placaj. 75x100 cm

Ziffer Sándor. Peisaj Baia Sprie; Ulei/pânză. 100x72 cm

chen, Baia Mare sub îndrumarea pictorilor István Réti şi Károly Ferenczy, care i-au influenţat opera , deţine în colecţia secţiei 11 lucrări: *Peisaj din Baia Sprie, Peisaj de toamnă*. Portret de femeie, *Portret de bărbat, Lenin, Stradă din Satu Mare* etc.

În colecţia secţiei se regăsesc lucrări ale marilor maeştri, care prin activitatea lor au contribuit la constituirea unei arte naţionale reprezentative începând cu secolul al XIX-lea.

Marele pictor **Nicolae Grigorescu (1838-1907)**[15], personalitate marcantă a picturii româneşti, promotor al plein-air-ului francez, este unul dintre pictorii de referinţă ai artei româneşti, alături de Thedor Aman şi Ion Andreescu. Portretist al unor personalităţi marcante ale vremii dar, în egală măsură, şi autor al multor personaje anonime ce au devenit celebre datorită tablourilor ce le înfăţişează. Este artistul care a adus omagiu omului din popor, alegându-l ca personaj în pictura sa.

[15] Constantin Prut, *op. cit.* p. 177.

Pictor idilic al monografiei satului românesc, a fost acela pentru care casa, locul, îndeletnicirea țăranului au fost teme predilecte (*Casă țărănească la Plăinești*, aflată în colecția noastră). De asemenea, istoria cu marile sale evenimente au ocupat un loc important în creația sa. Peisajele sale populate de case, bordeie, hanuri ce atestă viața, sunt tablouri de o rară frumusețe, cu încărcătură patriotică, tratând deopotrivă natura și locuitorii ei. Influențat de școala franceză unde a stidiat pictura sa degajă spontaneitate și prospețime prin modul de tratare a fiecărui subiect. Carele cu boi ce l-au făcut recognoscibil în paleta artiștilor, oferindu-i o personalitate aparte, sunt tratate cu deosebită dedicație asupra temei. Numeroasele schițe, crochiuri stau la baza acestei teme atât de mult folosită de autor. Un crochiu al mișcării și proporției prin distribuirea spontană și echilibrată a tușei și liniei sugerează mișcarea și anatomia animalelor înhămate înaintea carului (studiu la lucrarea *Car cu boi*). Tablourile sale fac parte din marea panoplie a artei românești și înnobilează colecția muzeului prin prezența lor.

Arta românească a primei jumătăți a secolului XX este reprezentată de lucrări semnate Theodor Pallady, Iosif Iser, Dumitru Ghiață, Corneliu Medrea, Marius Bunescu, Corneliu

Nicolae Grigorescu. Studiu-Car cu boi; Ulei/placaj. 31x65 cm

Nicolae Grigorescu. Casă țărănească la Plăinești; Ulei/lemn. 28.2x18 cm

Baba, Aurel Ciupe, Dimitrie Gheața, Vida Geza, Ștefan Popescu, Horia Bernea, Henri Catargi, Brana Nicolae, personalități artistice, care, inspirându-se din realitățile epocii, cu deosebită dăruire au pus bazele unei școli naționale românești de o remarcabilă valoare și originalitate.

Vom exemplifica cu câteva lucrări aflate în colecție.

Pictorul **Dumitru Ghiață (1888-1972)**, care a făcut parte, alături de Petrașcu Gheorghe, Pallady Theodor, Sirato Francisc, Iser Iosif, Tonitza Nicolae, St. Dimitrescu, Bunescu Marius, Catargi Henri, Ciucurencu Alexandru din strălucita pleiadă de artiști care s-au afirmat pe deplin între cele două războaie mondiale, a știut să realizeze confluența a ceea ce era viu și legat de omenesc din arta românească și din cea universală, având o viziune și un stil propriu[16].

Urmând cursurile Academiei Ranson și ale Academiei Delecluze și familiarizându-se cu tehnicile post-impresioniste, le va reda într-o manieră personală în lucrările sale: naturi moarte, peisaje și compoziții în culori sobre, cu influențe din arta populară, având un limbaj plastic simplu și direct, cu un colorit armonios, cu tonuri calde, are în colecția secției un număr de 3 lucrări: *Peisaj din București, Târg de pepeni* și *Peisaj marin.*

Pictorul român, Maestru Emerit al Artei, **Corneliu Baba** (1906–1997)[17], figură reprezentativă a artei românești contemporane, care și-a dedicat întreaga creație omului, condiției și destinului său și a cărui operă s-a bazat în primul rând pe limbaj și pe stil, pe valoarea artistică și pe dimensiunea semantică a imaginii, ale cărui tablouri sunt o narațiune realizată cu scopul de a comunica idei, are doar o lucrare în colecția noastră, și anume *Peisaj Venețian.*

[16] ttps://editura.mttlc.ro/carti/Retrospectiva%20Ghiata.%202.%20Carti.%20CLP.pdf.

[17] Constantin Prut, *op. cit.*, p. 32.

Dumitru Ghiață. Peisaj din București; Ulei pânză/ carton. 60,7x49,5 cm

Corneliu Baba. Cartier Venețian; Ulei/carton. 52x44 cm

Lucrarea a participat la expoziția dedicată maestrului Corneliu Baba itinerată la Jiangxi Province Art Museum din Nan Chang,China, organizată în parteneriat cu Institutul Cultural Român, prilejuită de aniversarea Centenarului Marii Uniri a României și de celebrarea a 70 de ani de la stabilirea relațiilor diplomatice dintre Republica Populară Chineză și România, a primit numeroase aprecieri din partea publicului, dar și din partea presei.

Artistul Emerit al Poporului, pictorul român **Catargi Henri (1894-1976)**[18], un nume de rezonanță în pictura românească, a cărui artă stă sub semnul originalității și exigenței, a cărui operă se definește prin robustețea sentimentului cu care cuprinde natura și oamenii, unde peisajul artistului este o construcție de o simplitate majestuoasă, cu culori și lumină care accentuează reflexele meditative, este reprezentat în colecția noastră cu lucrările *Peisaj mediteranean, Portret, Livadă, Peisaj, Peisaj la Doi Mai.*

Henri Catargi. Portret; Ulei/pânză. 114x100 cm

Un alt maestru emerit al artei, **Theodor Pallady (1871-1956)**[19], unul dintre cei mai prestigioși artiști moderni, a cărui operă rămâne la loc de cinste și ale cărui tablouri sunt mărturii pentru spiritul epocii, redând sentimentul formelor și culorilor pline de sensibilitate, se regăsește în colecția secției cu o lucrare intitulată *Femeie în Fotoliu* (tehnică creion și acuarelă pe hârtie), care este dovada originalității pictorului fascinat de natură și în special de portrete feminine; în lucrare, autorul nu dorește să glorifice în mod deosebit frumusețea sau perfecțiunea trupului, ci mai degrabă sentimentul, starea de vis, emoțiile, erotismul.

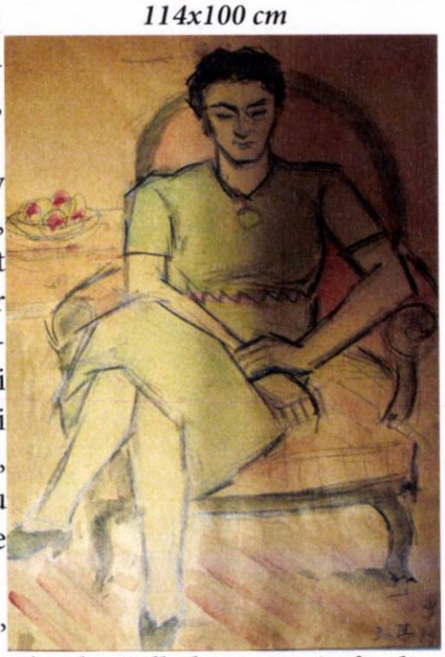

Theodor Pallady. Femeie în fotoliu; Creion-acuarelă/hârtie

Peisagistul și portretistul de factură impresionistă, care prezintă evidente afinități cu pictorul Lucian Grigorescu, abordând, de cele mai multe ori, pictura în aer liber, colorist

[18] *Ibidem*, p. 81.

[19] *Ibidem*, p. 341.

fin cu o paletă cromatică cu tonuri calde, **Ion Musceleanu (1903–1997)** are în colecția secției două lucrări: *Natură statică cu flori* și *Peisaj din București.*

Brana Nicolae. La sapă; Ulei/carton. 71,2x50 cm

Ion Musceleanu. Natură statică cu flori; Ulei/pânză-carton

Marele pictor și gravor român, **Brana Nicolae (1905-1986)**, în arta căruia găsești elemente de conținut și sentimente emanate fără ocoluri, direct din virtuțile primare ale pământului, are în colecția secției două lucrări: *Recoltă bogată* (tehnică mixtă pe hârtie) și o lucrare de pictură, ulei pe carton, intitulată *La Sapă.*

Pictorul **Bernea Horia (1938–2000)**, care, în 40 de ani de carieră a transpus valori estetice excepționale în picturile sale cu impact răsunător și care a simțit nevoia să mărturisească prin credință, turle, prin cruce, prin prapor, subiecte aproape netratate în pictură, fiind reprezentat în colecția secției cu lucrarea *Prapor* (tehnica ulei pe pânză).

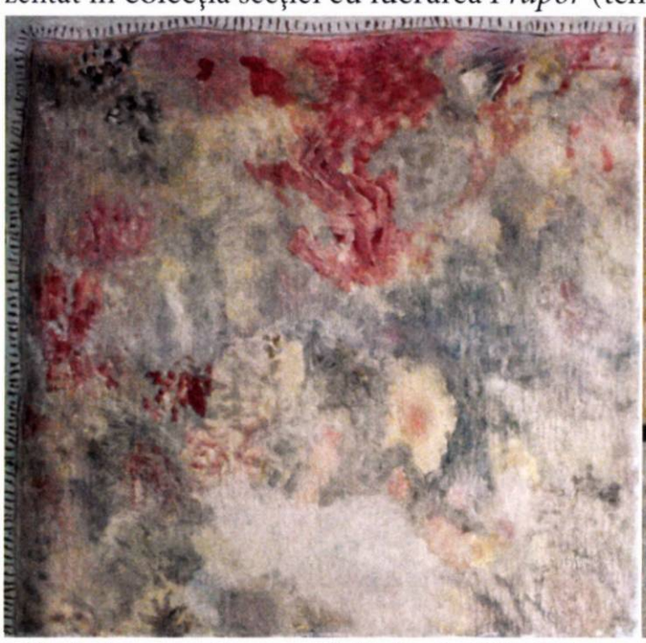

Horia Bernea. Prapor; Ulei/pânză. 130x130 cm

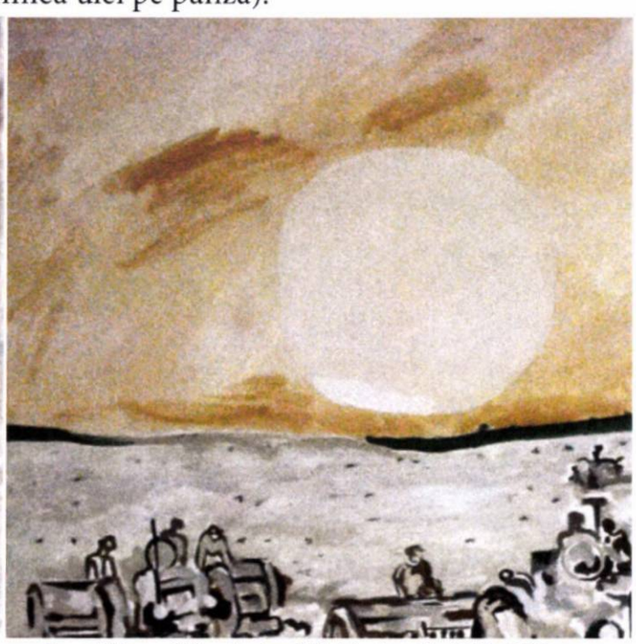

Ion Biţan. Sămânța; Ulei/pânză. 200x200 cm

În fondul secției se regăsesc artiști care se îndreaptă spre modalități mai radicale de a aborda imaginea și tehnicile vizuale, repun în cauză genurile clasice și se reorientează către noi problematici de limbaj și comunicare. După criticii momentului și etichetele lor stilistice originale, artiștii pot fi afiliați unui realism experimental (Ion Biţan), unei arte obiectuale (Coriolan Hora), geometrismului conceptual/neoconstructivismului (Molnar Zoltan), artei psihoecologice (Olos Mihai), artei conceptuale (Horia Bernea) etc. Unul dintre cei mai prestigioși exponenți ai imaginii tradiționale, fiind deschis spre inovarea limbajului, aducând „la

zi" problemele și căutările artei moderne[20], artistul **Ion Biţan (1945-1951)**, renumit și pentru descoperirea colajelor pe care le va reprezenta pe parcursul carierei (ciclurile de asamblare și colaje), interesat de materialitate, materiale, obiect și posibilităţi de asamblare, reușind să deturneze căile obișnuite ale raportării privitorului la opera de artă, experimentând, în paralel cu pictura – colajul, obiectul, asamblajul, instalaţia[21], se regăsește în colecţia secţiei cu lucrările *Vas la Constanţa* (ulei pe pânză) și *Sămânţa* (ulei pe pânză. Lucrările au fost expuse în cadrul expoziţiei „Prizonierii avangardei. O retrospectivă Ion Biţan", organizată la Muzeul Naţional de Artă Contemporană a României, în 2018.

În colecţia secţiei se regăsesc lucrări ale artiștilor legaţi de Școala Superioară de Arte Frumoase și de Centrul Artistic Cluj, precum și de Asociaţia Bănăţeană de Arte Frumoase din Timișoara: Catul Bogdan, Aurel Ciupe, Petre Abrudan, Alexandru Mohy, Theodor Harșia, Ioan Sima, Alexandru Cristea, Cseh Gusztáv.

Pictorul **Aurel Ciupe (1900-1988)**, născut la Lugoj, se va exprima în manieră postimpresionistă ca fond[22], cu influenţe cromatice expresioniste, cu lucrări construite din lumină și culoare, cu o abordare intelectualizată prin cunoștinţele legate de compoziţie și organizarea materiei, pline de sensibilitate. Este reprezentat în colecţia secţiei prin lucrările: *Natură statică, Natură statică și croșeu de cal* și *Vila Ion Andreescu la Stâna* (toate lucrările având tehnica ulei pe pânză).

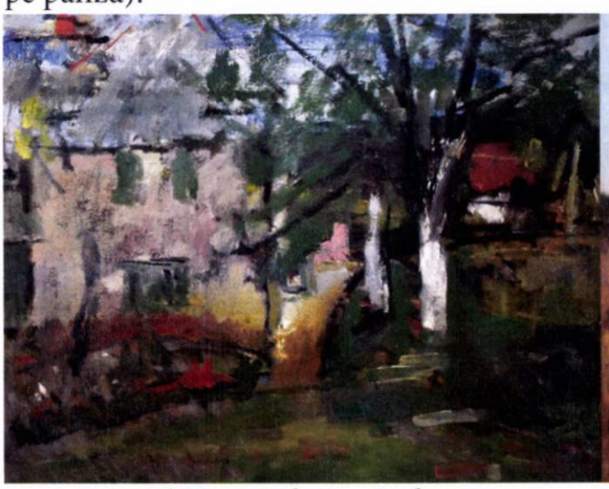

Aurel Ciupe. Vila Ion Andreescu; Ulei/pânză. 80,5x66 cm

Harșia Teodor. Seceriș; Ulei/pânză. 80x60 cm

Pictorul care și-a petrecut o mare parte a vieţii la Cluj Napoca și a studiat în atelierul lui Catul Bogdan și a cărui operă este alcătuită din peisaje de inspiraţie rustică, având o pasiune pentru aceasta, este **Harșia Teodor (1914-1987).** În colecţia secţiei avem doar o lucrare, *Seceriș*.

Pictor și grafician, membru al Academiei Române, **Iosif Iser (1958-)**, inspirat de curentul expresionist, și care în perioada de maturitate a pictat compoziţii, portrete cu o coloristică luminoasă, compoziţiile căpătând echilibru și maturitate, are în colecţia noastră o lucrare, intitulată Ţărancă (ulei pe pânză).

Artistul care și-a început cariera sub îndrumarea pictorilor Károly Ferenczy, János Thorma și István Réti la Școala de pictură de la Baia Mare este **János Léderer David (1893-1944)**, cunoscut sub numele **Jándi Dávid**, pe care-l schimbă în 1913 în Jánd, ale cărui lucrări sunt peisaje, scene biblice și mitologice, subliniind spaţialitatea formelor, unde imaginea e plină de strălucire interioară adâncă, este reprezentat în colecţia noastră cu lucrările *Claie de fân* și *Peisaj*.

[20] *Ibidem*, pp. 55-56.

[21] *Dicţionarul sculptorilor din România. Secolele XIX - XX*, Vol. I, LIT. A-G, Ed. Academiei Române, București, 2011, p. 66.

[22] Constantin Prut, *op. cit.*, p. 91.

Catul Bogdan (1897-1978), unul dintre primii profesori de pictură ai Școlii de Arte din Cluj-Napoca, cel care va forma, alături de Aurel Ciupe și Romul Ladea, trio-ul de aur al educației plastice din acest oraș, cu o solidă cultură, avându-l ca partener de dialog cromatic, pe

Iosif Iser. Portret de femeie; Ulei/carton. 68,5x47 cm

Catul Bogdan. Peisaj de toamnă; Ulei/carton. 47,5x36,5 cm

Jándi Dávid. Claie de fân; Ulei/lemn. 31,5x21,5 cm

unul din pictorii români postimpresioniști, Lucian Grigorescu, și care a realizat medieri echilibrate între realism și impresionism, dar și între postimpresionism și simbolismul francez, are în colecția secției o singură lucrare, *Peisaj de toamnă* (ulei pe carton), unde putem descoperi o spațialitate tradusă prin calități coloristice deosebite.

Irina Liuba Horvat
Muzeul Județean Satu Mare, Ro
hrtvira@mail.com
Denisa Cărăian
Muzeul Județean Satu Mare, RO
caraianmonicadenisa@gmail.com

DIVERSITATE ŞI PERFORMARE LA MUZEUL DE ARTĂ

Alexandru ZOTTA

Cunoscând din anii de studii rolul şi importanţa criticii de specialitate în afirmarea şi performarea artistică, în mod deosebit, am încercat să găsesc preocupări de această natură şi în arealul în care trăiesc şi lucrez de peste cincizeci de ani. În acest interval în Satu Mare au activat importante instituţii de cultură şi artă, precum Filarmonica „Dinu Lipatti", Teatrul de Nord, cu secţii maghiară şi română, câteva reviste literare precum Poesis şi Acolada, cu apariţie îndelungată şi cu circulaţie chiar şi dincolo de spaţiul naţional, Muzeul Judeţean cu secţie de Istorie, Arheologie, Etnografie şi Artă, Filiala Artiştilor Plastici, dar activitatea acestora nu a constituit obiectul unor preocupări consecvente din partea criticii de specialitate.

O vreme această preocupare a fost susţinută de consemnările din presa locală, operative şi eficiente în privinţa popularizării activităţii artistice, dar rareori şi în mică măsură aplicate domeniului, poate cu excepţia parţială a teatrului. Meritorie rămâne activitatea ziariştilor Vasile Savinescu, Ovidiu Suciu, Grigore Scarlat care au susţinut rubrica de cultură la ziarele judeţene. În comparaţie cu alte centre, mai mari şi mai mici, manifestările artistice din arealul nostru s-au bucurat doar sporadic de atenţiile criticii de specialitate; depăşirea condiţiei marginale s-a produs datorită vecinătăţii cu Şcoala de pictură de la Baia Mare. În rest evaluările şi aprecierile critice, atâtea câte au fost, s-au datorat unor profesionişti cu activitate în centre culturale prestigioase, invitaţi la manifestări aniversative sau omagiale; personalităţi cu preocupări critice de specialitate, adevăraţi profesionişti ai domeniilor artistice particulare nu s-au format şi nu au activat în arealul nostru.

Cu încredere în funcţia formativă a şcolii, domeniul în care am lucrat, am încercat să susţin şi să stimulez o apropiere a acesteia de viaţa şi lumea artistică, bazat pe dimensiunea culturală a învăţământului de atunci şi pe afinităţile şi propensiunile artistice ale multor slujitori ai acestuia: educatoare, învăţători, profesori; ulterior, odată cu experienţa universitară şi studenţi. Foloseam prilejul întrunirilor de specialitate, al cercurilor pedagogice şi al consfătuirilor cadrelor didactice în programul cărora cuprindeam şi acţiuni precum *Revista presei literare*, Apariţii editoriale importante şi, mai cu seamă, întâlniri cu scriitori, memorabile fiind cele cu redactorii revistei clujene Steaua, cu universitari şi oameni de cultură, transformate în interesante dialoguri şi dezbateri de specialitate. Deosebite erau sesiunile de comunicări ştiinţifice, activitate care a facilitat afirmarea unor colegi deveniţi ulterior universitari şi cercetători prestigioşi. În compania profesională a acestora am început şi activitatea critică, provocat şi de relevanţa redusă a acesteia în Satu Mare şi de conştiinţa utilităţii şi necesităţii ei. Alături de critica literară şi de teatru am îndrăznit să abordez subiecte de pictură şi grafică, profitând de colegialitatea şi prietenia unor profesionişti în afirmare, dascăli şi artişti.

Cu ajutorul acestora am iniţiat la Casa Corpului Didactic o serie de expoziţii de pictură şi grafică; pentru pictori prilej de contacte mai cuprinzătoare cu publicul, iar pentru acesta, contactul cu creaţia plastică şi iniţierea în receptarea frumosului artistic. Experienţa, derulată pe parcursul a peste zece ani, m-a apropiat şi de critica de artă, folosind ca bază ştiinţifică cu-

noștințele de literatură și estetică. Și pentru a stimula receptarea artei plastice și a suplini cât de cât critica acesteia am redactat însemnările critice de la vernisajele expozițiilor într-un pliant mai amplu, intitulat **Câțiva pictori și amici în eseuri foarte mici** editat de CCD. Am avut bucuria să constat că toți artiștii expozanți au primit aceste însemnări cu oarecare surpriză și cu reală satisfacție. Menționez aici numele lor pentru că aproape toți se regăsesc de mulți ani și cu performanțe artistice deosebite printre colaboratorii prestigioși ai Muzeului de Artă: acuarelista Maria Olteanu, cu care, la început de drum am fost *„gând la gând cu bucurie"*, graficianul Muhi Sandor, inițiatoarea de activități artistice și cu cei mici și cu cei mari - Cristina Gloria Oprișa, harnicul și statornicul Nicolae Pop, sporadic Silvia Timiș, Eugen Harausz, Aurel Donca, profesori și artiști cărora li s-au adăugat Virginia Pișcorean, debutantă ca și Mihaela Galea, un real talent în arta textilelor, plecată de la noi mult prea devreme, Ștefan Pereni, diletant, actualmente membru al Filialei Baia Mare a UAP. Prin solicitudinea lor am realizat expoziții personale și de grup, grafică și pictură, la unele contribuind și mici artiști care au ajuns ulterior în „academia" Micului Prinț. Toate acestea în condiții nu întotdeauna favorabile, spațiul coridoarelor înguste și luminate defectuos nu era tocmai cel mai potrivit pentru expunerea lucrărilor, ceea ce a declanșat și unele reacții nu prea încurajatoare. De pe poziția unor exigențe artistice, într-adevăr de ridicat profesionalism, încercarea a fost calificată la început drept *„pictură de gang"*. Autorii nu s-au supărat și au continuat să expună; unii, apăruți mai târziu, continuă și în zilele noastre, spre satisfacția unui public destul de numeros care, trecând frecvent prin spațiul instituției datorită preocupărilor profesionale, adastă deseori și în fața lucrărilor expuse, în virtutea atracției firești pentru frumos, pe care în condițiile celerității vieții actuale omul contemporan și-o poate satisface mai cu greu. Cei mai mulți dintre cei de la început au participat cu lucrări bine apreciate la expoziții prestigioase, regionale, naționale și internaționale sau au lucrări în colecții publice și particulare din țară și din străinătate: Cristina Oprișa a ajuns astfel chiar și la expoziția deschisă recent la ONU.

Prin intermediul creațiilor lor am intensificat și contactele cu Muzeul de Artă, participând la vernisajele expozițiilor, organizate în condiții fără îndoială mai potrivite sau la activități de o cuprinzătoare diversitate, modalități de atragere și inițiere estetică a publicului sătmărean și nu numai. Instituția s-a dovedit receptivă la propunerile profesorilor artiști contribuind la inițierea și derularea unor proiecte interesante și destul de eficiente în privința atragerii publicului spre receptarea artei, a sensibilizării ființei și a stimulării simțului și formării gustului estetic.

Îmbinarea creației artistice cu preocupările pedagogice a început promițător și a atins performanțe care deseori au depășit așteptările: cu o motivație temeinică, mai întâi familială, dar și pedagogică și artistică, Cristina Gloria Oprișa a inițiat expoziția **Micul prinț**, un experiment care s-a dovedit deosebit de eficient în plan educativ și instructiv și totodată trainic și productiv. Îmi amintesc de un astfel de „happening" numit de primarul de atunci al municipiului, domnul Iuliu Illyes, *„loc de dat cu capul în artă"*. Se pare că dânsul este predestinat nu numai activității edilitare, ci și celei de protector al artei, patronând și la Vetiș, unde este primar în prezent, o tabără de creație.

Profesoara și pictorița a reușit să adune, de la an la an, fără întrerupere, mai întâi copii talentați, cuceriți de arta desenului și picturii, dar și artiști din ce în ce mai numeroși și mai valoroși, din oraș și județ, apoi din alte localități din țară și, nu peste mulți ani, și din străinătate, din țările limitrofe și apropiate. Nu este de mirare că „Micul Prinț" și-a luat „bacalaureatul" și și-a sărbătorit „majoratul" cu rezultate excelente și că aceleași calificative le obține și în prezent, la „licență" ori la „masterat", întrucât a ajuns deja la aproape un sfert de veac. Dincolo de talent, la un astfel de rezultat au contribuit generozitatea, modestia, hărnicia și consecvența inițiatorilor, artiștilor și organizatorilor.

Cred că integrarea experimentului „Micul Prinț", devenit între timp performanță plastică, a coincis și cu preocupările muzeografilor de a diversifica activitățile de atragere și inițiere a publicului în receptarea și creația artistică. Din câte cunosc a fost una dintre primele acțiuni reușite care a prefigurat „atelierele de creație" ce se desfășoară în prezent, facilitate și de programul „Școala altfel" căruia muzeul îi oferă o posibilitate de inițiere acțională, interactivă. Cu o receptare mai susținută în rândul școlarilor atelierele nu rămân destinate exclusiv acestora; ele cuprind și adulți de diferite profesii și vârste, interesați în receptarea estetică și inițierea artistică. Extinderea acestei experiențe la dimensiunile unor „tabere de creație", încercare mărturisită de doamna Liuba Horvat, șefa secției de artă a muzeului, întâmpină deocamdată dificultăți de spațiu adecvat, folosind pentru început doar curtea instituției. Prin acestea inițierea artistică se completează cu pictura pe sticlă, pictura cu cuțitul și alte tehnici adaptate particularităților solicitanților.

Preocupările din ultimii ani au impulsionat și manifestările tradiționale cuprinse în programul muzeului. S-a promovat arta creatorilor locali prin expoziții personale ale sculptorului Radu Ciobanu, ale graficianului Muhi Sándor și ale pictorilor Lia și George Paul Trifu, Nyri Zoltáan, Vasile Pop Negreșteanu, Dorel Petrehuș, Ioan Pop Prilog, artiști cu o operă constituită, aflați în deplinătatea facultăților creatoare. S-au bucurat de succes deosebit expozițiile comemorative consacrate lui Ioan Popdan, Ion Sasu, Aurel Țenț, Nicolae Pop, dar mai cu seamă simpozioanele consacrate unor personalități artistice sătmărene precum Paul Erdös și Aurel Popp, organizate cu prilejul deschiderii atelierelor și expozițiilor care le poartă numele. La astfel de manifestări prestigioase și-au adus contribuția critici profesioniști renumiți invitați precum Pavel Șușară sau profesorul băimărean Nicolae Suciu, și alți critici de artă precum Ioan Marchiș, Octavian Bufan, Grety Papiu, Nicolae Cațavei, Zsuzsa Szemak, alături de care au participat și studenți ai facultăților de arte plastice de la universitățile din Baia Mare, Cluj-Napoca și Ujgorod (Regiunea Transcarpatia din Ucraina). Deși incitant, oxymoronul din titlul **Alb-Negru** al simpozionului internațional desfășurat aici nu demult, nu reflectă pe deplin diversitatea și substanțialitatea comunicărilor și intervențiilor colocviale reprezentând viziuni și perspective, tehnici și maniere artistice de o accentuată modernitate, prin care entități și aspecte contrarii sunt aduse la complementaritate și sinteză.

În activitatea de modernizare a spațiului muzeal trebuie să subliniem o inițiativă deosebit de valoroasă și o realizare pe aceeași măsură, datorate tinerei artiste restauratoare Oana Păcurar, deocamdată reprezentantă unică a acestor preocupări artistice în Satu Mare. Alături de alte lucrări de restaurare a unor obiective de importanță istorică și artistică, arhitecturală și ambientală, precum Castelul Karoly din Carei, localul vechii primării din același oraș și, nu demult, Casa Meșteșugarilor din Satu Mare, artista a amenajat într-un stil modern, funcțional, apropiat de „art nouveau" (Jugendstil) și Expoziția permanentă „Aurel Popp", moment important în activitatea din ultimii ani a muzeului de artă. La evidențierea și actualizarea activității acestui valoros artist plastic sătmărean o contribuție deosebită și-a adus directorul Centrului Multicultural Poesis, ziaristul și poetul Dumitru Păcuraru prin Albumul **Aurel Popp. Între două culturi** (RAO, 2017), cu o postfață de Pavel Șușară, un Catalog al ilustrațiilor de Oana Păcuraru și contribuții documentare de Adriana Zaharia, întreprindere editorială mai rară în județul nostru. Același pasionat cercetător a realizat și ampla monografie **Aurel Popp** (RAO, 2018) lansată recent la Bookfest, Târgul de carte din București, lucrare deosebit de utilă nu numai pentru cunoașterea vieții și activității pictorului ci și a contextului cultural și istoric al arealului sătmărean în care artistul a trăit și a creat. Ambele sunt lucrări exemplare pentru cercetarea și valorizarea activității altor personalități artistice, locale în primul rând, pentru care cei dintâi chemați sunt muzeografii, istoricii și criticii de artă.

Am participat acum câteva zile la vernisajul Expoziției de portrete din colecțiile particulare ale lui Erdei Peter și Cornel Palfi. Atragerea colecționarilor reprezintă încă o ilustrare a diversificării activității instituției. Deși mai greu de realizat, având în vedere exigențele justificate ale proprietarilor, acțiunea se anunță valoroasă prin prisma acelorași exigențe care au condiționat și achiziția și conservarea lucrărilor. Expoziția amintită reunește 40 de lucrări de pictură și sculptură aparținând unor artiști din secolele XVIII, XIX și XX, cele mai multe, cărora li s-au adăugat, ca referință, și doi contemporani: Radu Ciobanu și Vasile Pop Negreșteanu. Prezentarea concisă, dar substanțială a lui Muhi Sándor a edificat în suficientă măsură publicul asupra valorii portretelor expuse, lăsând timp și pentru contemplarea și receptarea lor individuală. Un catalog al lucrărilor ar fi adus un plus de informare și asupra autorilor și a subiectelor tablourilor.

Nu cunosc integral și nici nu este aici locul potrivit pentru a înfățișa șirul expozițiilor personale și colective găzduite de muzeu și nici diversitatea activităților întreprinse și proiectate. Am înțeles însă că la 50 de ani de la apariția publicației **Studii și comunicări** de istorie, arheologie și etnografie, editată de Muzeul Județean Satu Mare sunt în desfășurare lucrări precum **Reorganizarea depozitului de pictură**, în vederea asigurării condițiilor de conservare și a sporirii funcționalității acestuia, **Digitizarea colecției de artă** și întocmirea **Catalogului de pictură** al muzeului, instrument extrem de util pentru punerea în valoare a patrimoniului instituției, care, din câte se știe, este considerabil, cantitativ și calitativ.

Odată cu înfăptuirea acestor proiecte instituția va dispune de o sursă funcțională de informare și documentare pentru cercetarea viitoare și de comunicare și colaborare cu instituții similare. Din date preliminare aceasta este amplă și substanțială, de natură să înscrie patrimoniul și activitatea muzeului de artă într-un circuit mult mai cuprinzător.

Alexandru ZOTTA
e-mail: zotta22@yahoo.com

EXPO ITINERAR SPIRITUAL - 33

Cristina Sabău - TRIFU

Abstract: *This article refers to the part of the liturgical clothing exhibited in the frame of the Spiritual Itinerary - 33 exhibition, in 2017, at the Art Department of the Satu Mare County Museum. Basic ideas on the design of this clothing and their technique are explained.*

Keywords: *liturgical art, ornate vestments collection, episcopal vestments, papal mitre*

Reprezentând o atracţie de interes cultural şi turistic al judeţului Satu Mare, Muzeul de Artă situat într-o clădire cu vocaţie istorică, într-o ambianţă deosebită pentru artiştii expozanţi. Prin bunăvoinţa conducerii muzeului, în luna august a anului 2017 am putut organiza pe simezele acestuia o amplă expoziţie personală, curatorul ei fiind istoricul de artă doamna Felicia Grigorescu. Expoziţia cuprindea o retrospectivă a lucrărilor mele de artă liturgică realizate pe parcursul a peste trei decenii de activitate. Eveniment inedit, expoziţia de artă liturgică catolică s-a bucurat de un număr impresionant de vizitatori, demonstrând interesul crescut pentru acest gen de artă, care îmbină concomitent două emoţii cu rădăcini profunde în subconştientul uman: fiorul artistic şi cel religios.

Mulţi m-au întrebat cum de am optat pentru această ramură a artei, care în lumea de azi pare demodată şi foarte puţin cunoscută, în contextul unei puternice înstrăinări de religiozitatea şi canoanele bisericii, mult blamate în perioada comunistă şi care în ţările occidentale, în paralel a cunoscut o puternică secularizare? Răspunsul meu este simplu: am simţit afinitate pentru acest domeniu al artei.

Ca să mă exprim mai poetic: este ca şi cum m-aş plimba pe lângă o mare grădină părăsită cu copaci seculari, cu specii de arbuşti şi plante valoroase, dar neglijate, năpădite de uscăciuni şi buruieni, cu mormane de gunoaie aruncate într-însa. Părerile multora spun că grădina trebuie modificată sau chiar rasă de pe faţa pământului, bălăriile ei ocupă un loc important care poate fi înierbat sau folosit în diferite alte scopuri, dar că neapărat trebuie scăpat de acea povară de vegetaţie şi copaci, care implică multă bătaie de cap. Ei bine, eu mă încăpăţânez să intru în grădina veche. Copacii mari mă impresionează puternic dar contemplându-le înălţimea sunt neatentă şi mă împiedic de crengile uscate căzute pe acolo. Aşa ajung aproape de pământ şi descopăr nişte buruieni frumoase, de o rară noblеţe. Culeg aceste buruieni şi le plantez într-un ghiveci ca să le pun în valoare, apoi găsesc că de fapt sunt clopoţei de pădure şi că sunt deosebit de frumoşi....".

Aşa şi cu arta liturgică *„Am cules clopoţei dintr-ăştia în urmă cu mulţi ani , i-am cultivat şi dezvoltat ca să arăt şi altora că acestea sunt flori deosebite şi trainice, culese dintr-o grădină cu trecut pretenţios".*

Expoziţia mea a cuprins fotografii cu lucrări realizate, amenajări de sanctuare, picturi pe sticlă pentru interioare de biserici, numeroase imagini cu vestimentaţie liturgică şi separat, ornatele liturgice propriu-zise, care alcătuiesc Colecţia Catedralei Romano - Catolice din Satu Mare.

Voi insista asupra colecţiei de ornate prezente în natură în sălile de expoziţie ale muzeului. Trebuie spus că ele au fost create între anii 2006 şi 2008 şi sunt expresia unei concepţii estetice unitare atât asupra rostului cât şi a funcţiei hainelor bisericeşti, care în deplină concordanţă cu cerinţele impuse de canoanele liturgice, exprimă totodată un suflu nou, o viziune novatoare în exprimarea simbolurilor liturgice. În arta bisericească de după Conciliul Vatican II, între regulile si canoanele stabilite şi reprezentarea simbolurilor de inspiraţie biblică există un vast teritoriu de libertate de exprimare, ... *„se poate face creaţie artistică"*.

Colecţia se compunea din veşminte realizate pentru anumite ocazii, care fiecare corespundea unei culori liturgice de bază, iar pe ţesătura de fond erau compuse diferite simboluri biblice cunoscute creştinilor practicanţi. Aceste veşminte le-am creat în aşa fel ca ele să atragă şi privirile celor mai puţin avizaţi, aducând un mesaj accesibil unui public cât mai numeros. Folosind tehnica colajului şi a juxtapunerii materialelor textile, îmbinarea lor s-a făcut prin multiple genuri de cusături textile, broderii ornamentale etc. Materialele folosite au fost cu precădere stofe din lână cu aplicaţii din mătase pictată manual sau imprimată, diferite fire de mătase şi fire metalice.

Îmi este greu să stabilesc o ierarhizare a acestora deoarece fiecare capătă importanţa deplină în contextul sărbătorii în care este folosită, dar încerc să evidenţiez câteva dintre ele, după ordinea în care au apărut în sala de expoziţie.

Una din piesele „grele" în încărcătura simbolistică este **un ornat folosit în Postul Mare** şi care în ciuda mijloacelor modeste cu care este realizat (fără strălucirea conferită de firele de aur) şochează prin ineditul compunerii asimetrice a două culori: **violetul căinţei şi griul cenuşii.** Acestea se împletesc sub forma unor spini care devin dramatici şi violenţi, pe partea anterioară a ornatului luând forma unui fulger de foc. Această împletire de simboluri şi culori liturgice încarcă metafora cu dramatismul necesar, iar reţinerea de la strălucire şi fast, exprimă austeritatea căinţei, concentrându-se pe mesajul Postului Mare.

Următoarea piesă din înşiruirea expusă este un ornat ce exprimă foarte mult optimism şi încântare vizuală. Este acea piesă care după ce a părăsit atelierul fiind dusă spre destinaţie, a lăsat încăperea pustie, cu toate că mobilierul şi obiectele din preajmă rămăseseră tot acolo. Folosită la liturghiile oficiate în catedrală, haina emană multă spiritualitate şi optimism. **Ornatul este folosit în perioada de peste an, are culoarea liturgică verde**, exprimă speranţa care ne învăluie viaţa. Compoziţia este tumultuoasă şi bogată în semnificaţii. Pe suprafaţa hainei se întrezăresc multiple luciri ale peştilor ce înnoată în ape (simbol creştin) şi converg spre cercul euharistic şi însemnul lui Cristos. Multe îmbinări de nuanţe, multiple bogăţii în rezolvările detaliului.

Înşiruirea continuă cu o altă piesă de rezistenţă: **ornatul pentru Vinerea Mare**. Este de un dramatism aparte care din punct de vedere vizual se materializează prin alăturarea pe **culoarea roşie**

(simbolul martiriul) a petelor de culoare gri şi negre, a formelor şi liniilor colţuroase, chipul Mântuitorului mort pe cruce şi alte simboluri cu impact puternic. Este un postav din lână, cuprinde cusături groase şi aplicaţii foarte accentuate, fără broderie aurie, cu un mesaj ferm!

Imediat alături, un veşmânt contrastează puternic cu acest ornat prin **armonia şi moliciunea nuanţelor de violet**, un fel de clar-obscur al sentimentului de speranţă şi dor al adventului (**Postul Crăciunului**), o aşteptare prelungă în care se întrezăreşte lumina, căci şi acest ornat exprimă o stare de spirit ce caracterizează o anumită perioadă a calendarului liturgic, ne introduce în atmosfera respectivei sărbători.

Trecând apoi peste **ornatul alb al bucuriei Crăciunului**, cu dinamica Stelei care a răsărit, cu aripa îngerului care călăuzeşte, mă opresc şi insist asupra **veşmântului alb de Paşte,** sărbătoarea supremă a creştinătăţii. Ornatul conceput pentru acest eveniment exprimă accentuat tresărirea de bucurie a învierii Domnului, este ca un semn de exclamare! Gândit a fi în culori calde, puternice, compuse în benzi oblic înclinate, cu aspect asimetric inedit, vesteşte de la mare distanţă bucuria triumfului luminii asupra întunericului. Pe această dispunere a culorilor apare chipul lui Isus înviat, imprimare textilă a unei lucrări grafice personale. Ornatul acesta are un impact puternic asupra întregului sanctuar. Folosit în catedrală, luminează de la mare distanţă, ca un veşmânt curcubeu.

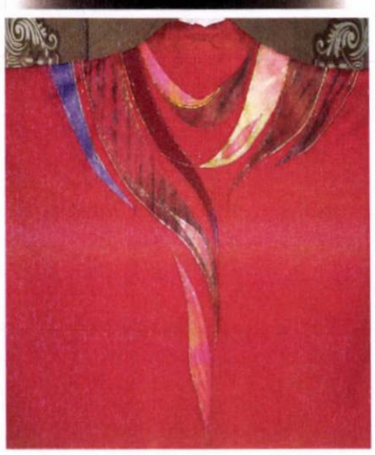

O altă surpriză este **veşmântul roşu pentru Rusalii**, o adevarată cavalcadă de culori de flăcări şi Spirit Sfânt, multă dinamică şi foarte mult avânt, o realizare de mare curaj, care înflăcărează sufletele şi le urneşte din pasivitate.

Sigur că au fost expuse şi alte ornate liturgice, a căror colorit şi vibraţie de forme şi simboluri în fiecare caz este aparte, cu expresivitate specifică. Demersul rezolvării în această tehnică care conferă specificitatea stilului folosit de mine, deocamdată unic în România şi în această parte a Europei, nu atât pentru tehnica folosită, cât pentru viziunea novatoare creată.

Din acest motiv există multe persoane care apreciază rezultatele efortului depus de mine pentru inovare, cum dealtfel

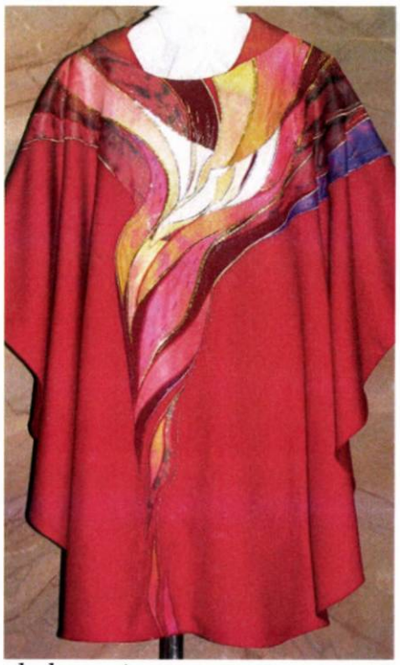

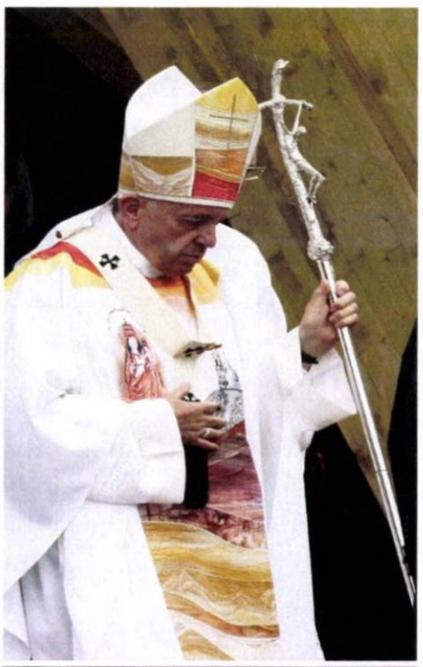

altele mai conservatoare, optează pentru o anume reţinere în promovarea formelor noi de expresie plastică.

Totuşi, după 35 de ani de căutare şi activare necontenită în acest domeniu, conjunctura anului 2019 a fost prielnică, iar în contextul vizitei apostolice în România a Sanctităţii Sale Papa Francisc, am beneficiat de onoarea deosebită de a mi se atribui comanda proiectului şi execuţiei ornatului liturgic în care Sfântul Părinte a oficiat liturghia de la Şumuleu-Ciuc.

Acest proiect includea **veşmântul liturgic propriu-zis, mitra episcopală, ornatele diaconilor şi proiectarea veşmintelor episcopilor şi a stolelor pentru preoţi**. Este un proiect special în care am reunit experienţa acumulată de-a lungul anilor cu elanul şi voinţa de a crea ceva nou, în stilul pe care l-am perfecţionat. În viziunea mea am vrut să exprim măreţia momentului, mesajul de optimism şi personalitatea Papei Francisc. Este o lucrare complexă care respectă tradiţia formelor şi simbolurilor de bază, dar introduce combinaţii de linii şi culori mai puţin convenţionale, însă foarte armonioase. Aşadar, aceeaşi dinamică a liniilor compoziţiei pe care am practicat-o de-a lungul anilor, culori optimiste, calde şi atent căutate înconjoară pe faţa ornatului reprezentarea statuii Fecioarei Maria şi turlele bisericii mariane din Şumuleu Ciuc. Toate acestea în deplină concordanţă cu aspectul mitrei papale, cu veşmintele diaconilor pe care reverberează ca un ecou replici vizuale din haina papei în armonie cu grafica şi coloritul decoraţiei de pe veşmintele episcopilor şi a stolelor preoţilor prezenţi.

Iată că revenind la metafora de la început *„clopoţeii" culeşi ca flori sălbatice, „buruienile au rodit în ghivece" iar acum, prin adierea anilor ce au trecut, au căpătat culoare intensă şi gingăşie, sugerând un clinchet fin de recunoştinţă. Cum spuneam, „Grădina veche" ascunde multe bogăţii şi multe comori!*

În ceea ce mă priveşte, am reuşit să apreciez aceste comori şi doresc să le susţin până la capăt!

Sabău - Trifu Cristina

IMPRESII

Gradina magică

G+G, alias Găină DOREL, unul dintre îngăduiții în paradisul sătmărean și în a sa gradină magică

Există locuri prin lumea aceasta ce ne fac să uităm cum că odată, de mult, de tare demult, se pare, se zice, sau chiar așa a și fost fiind să fie, noi am fost alungați din Paradis. E adevărat că alungarea nu a reușit pe deplin căci nimeni și nicicând, poate doar noi înșine, nu ne pot alunga din paradisurile noastre interioare, paradisuri dragi, de cele mai multe ori candide, de cele mai multe ori gingașe, de cele mai multe ori vulnerabile, de cele mai multe ori covârșite de povara viselor, năzuințelor, speranțelor și dorințelor noastre dar stăruind să ne primească cu drag și cu alint atunci când ne întoarcem din lumea lumeită, când obosiți ne bucurăm că ne lasă să ne culcușim în ele. Nu este însă, se pare, de ajuns.

Avem nevoie inerțial sau manifest, dinspre și înspre fizic și metafizic, de paradise de întru-real, fie ele plenare fie ele secvențiale. Avem nevoie nu să fim izgoniți din paradis și paradise, cele de întru-real, ci să fim primiți și îngăduiți. Din fericire, fie căutând, fie doar fiind aleși ai norocului, aceste locuri cu rol și rostuire de paradis ne este dat să le găsim sau, murmurând a minune ne ies chiar ele în cale.

Pentru artiștii îndragostiți de respirarea fizică și metafizică a lumii lumeite și a altor bănuite, plauzibile sau chiar posibile lumi, respirare făcută prin complicate, dar dragi conjugări de privire, simțire și dăruire de daruri născute din asemenea conjugări, unul dintre, rarele, e drept, locuri ce se înveșmântează și se întrupează în chip, închipuire și rostuire de ales Paradis este cel al secției de artă a Muzeului județean de Istorie Satu-Mare.

De, iată, cinzeci de vremuiri el a fost, este, și va fi, acel paradis în care artiștii și arta lor sunt îngăduiți întru aleasa, de fiecare dată, sărbătoare, fie în și întru identitarul auctorial singular fie întru celebrarea de plural și de împreună, fie preț de o vreme, fie preț de adăpostire întru minunatele oglinzi ce revarsă tandru și limpede povești ale treceri artiștilor și artei dintru lumea lumeită către dincolo de închipuita închipuire. Și mai apoi, după ce fiecare din noi, artiști, oameni ai muzeului, public expert sau doar îndragostiți de artă ne hrănim pașii, simțirea și privirea cu spațiile în care ne întâlnim cu arta noastră și a altora în celebrare de ceremonii ale necesarelor oglindiri, paradisul acesta nu ne alungă ci ne cheamă vrăjit să stăruim preț de clipe sau de nedecisa vreme în grădina din mijlocul lui, o gradină magică ce pe dată se și însoțește cu noi ascultându-ne șoaptele gândului și alintându-ne cu foșnet de frunze, de iarbă, și de flori. Abia după aceea, după trecerea și petrecerea prin și duhul grădinii magice, el locul paradis nu ne alungă ci ne lasă să plecăm, așteptând, apoi, totdeauna, înțelept și prieten eterna noastră reîntoarcere.

Cristina Gloria OPRIȘA,
artist plastic, UAPR Satu Mare

Cum poate un muzeu să-ți devină familiar, cum poate să fie parte din tine, din munca și din viața ta? Simplu, dacă ani de-a rândul ești de bună voie și nesilit decât de dragostea ce o ai față de actul cultural, organizator al unor evenimente care în timp devin permanente și se petrec ani de-a rândul doar prin grija ta. Da, Muzeul de Artă este asemenea unei case pentru mine, un loc unde sălile au găzduit artiști din toate generațiile și care au răspuns și răspund prezent la invitațiile evenimentelor pe care le păstoresc. Pot spune că-i cunosc fiecare colț, că l-am însoțit de fiecare dată în transformările sale, că „i-am invadat" sălile cu expoziții personale, de grup, saloane, expoziții internaționale sau vernisând expozițiile altor colegi, astfel înnobilându-i cu respect și dăruire simezele. Pereții albi au primit sute de tablouri, desene, creații artistice din toate genurile ce au însoțit evenimente ca un corolar al expozițiilor. Artiști plastici consacrați, studenți ai facultăților de artă și copiii s-au bucurat deopotrivă de multe panotări de-a lungul anilor.

El, muzeul, locul de întâlnire al atâtor generații de creatori, a fost gazdă. O gazdă ce a oferit în timp și spațiu, sub multe conduceri perindate, același loc al emoțiilor, al întâlnirilor inedite cu arta. Concertele, lansările de carte, happeningurile, recitalurile și colajele din lumea teatrului au însoțit, nu o dată, expozițiile. Mână în mână, nenumărate demersuri artistice au stat la aceeași masă dialogând benefic pentru publicul căruia i se dăruiau.

E un sentiment de împlinire să „porți vina" unui eveniment pe care îl organizezi de 24 de ani și să simți cum an de an a crescut numeric, valoric și asta de fiecare dată pentru că în fiecare an expoziția „Micul Prinț" adună noi și noi participanți, ca un ecou universal al minunatei cărți a lui Saint-Exupery. Evenimentul este un omagiu adus acestui unic personaj al tuturor vârstelor, care are astrala putere de a aduna pe aceleași simeze toate generațiile de artiști. 24 de ani au crescut din copii, studenții ce au devenit artiști și în unicitatea acestui demers se reunesc nepoți, părinți și bunici, uneori pe aceleași simeze, la „ospățul" creației.

Poate nu întâmplător stau și la ceas de seară, în Noaptea muzeelor, să spună tuturor acelora ce calcă pragul muzeului, povestea. Povestea începută cu bucurie de Dr. Dorel Găină și subsemnata, în dorința de a rămâne în paginile unei copilării care ne apără sentimente, trăiri și gânduri spuse cu penelul, dalta, penița, obiectivul foto sau te miri câte și mai câte măiestrite unelte de exprimare.

Spațiile muzeului devin terenuri de aterizare în preajma evenimentului, coletele inundându-le și purtând în ascunzișul lor mesaje de pretutindeni, răspunsuri la provocările fiecărei ediții, care la un semn, de fiecare dată - 14 mai, se dezvăluie privitorilor. Atunci sălile devin neîncăpatoare și festinul își împlinește rolul dăruindu-se privirilor acelora care an de an onorează sărbatoarea, și asta până la decolarea lucrărilor ce au aniversat încă o întâlnire care deja se prefigurează pentru anul următor.

Astfel crește un eveniment, într-un loc unde frumosul plutește dăruind din truda, căutarea și izbânda artiștilor, cu generozitate, emoția. Evenimentele, semne ale actului de creație, au privilegiul de a avea o casă. O casă ai cărei pereți poartă atât de multe taine dezvăluite tututor celor ce îi calcă pragul, intrând într-o lume a artiștilor care, prin altruism, dăruiesc.

Casa aceasta este MUZEUL, o taină a creatorilor consacrați de istorie, dar și a artiștilor contemporani, un loc unde te poți întâlni cu viața în secvențe de emoție, un lăcaș care dăruiește generos.

Alexandra FEDORCA

Muzeul

E o carte de piatră, cu mii de pagini - încăperi ale inimii apuse, dar care prin culoare ori cuvânt rămâne prezentă. E o carte ce-şi are prologul în scările de marmură, cu ecoul trecutului, ce odată urcate cu paşi sfioşi, duc spre casa amintirilor, casa fantasmelor care prind viaţă ori de câte ori cineva îşi alunecă privirea asupra lor şi le readuce la simţire prin tremurul provocat de artă. E o carte pe care cu toţii o citim, dar din care fiecare înţelegem şi traducem pentru sine alte sentimente.

Ne luptăm cu plictisul unei vieţi consumate, fără orizont, blazate şi ne cufundăm în adâncimea pădurii, urmăriţi de şoapta lui Thoreau: „Am vrut să trăiesc profund şi să sug toată măduva vieţii". Nimeni n-ar fi adormit cu trupul întins peste nori, dacă nu ar fi existat revoltaţii, rebelii, care despică cu coame de mânz în vânt tot ceea ce e încremenit, osificat în lume, dacă nu ar fi fost poezia, cuvântul cu oglindiri diamantine, pictura, sculptura. Nimeni nu ar fi crezut în pasiunea care palpită şi cutremură întreaga lume, ascunsă după nebunie căci patima creatoare este una devastatoare.

Pictorii se avântă în culori vibrante, de noapte înstelata, iar ceea ce rămâne peste pânză este un seismograf al emoţiei, cel mai cumplit act de bravură, de luptă cu un fatum pe care nu doar că trebuie să ni-l însuşim, ci trebuie să îl trăim cu avânt şi prăbuşire în absurd, căci în viaţa plină de lacrimi, idealuri, cruzime şi tragism, acolo stă adevărata valoare şi nuanţă.

Mărturia războiului, care prin râuri sângerii ne-a împletit istoria şi neamul, cuvântul pe care l-a şoptit trecutul, armura care îmbrăcată peste un trup curajos a cotropit meleaguri, săbiile care au învins cerul şi răsuflul celor ce prin mâini înzestrate, au modelat lumi şi suflete, toate acestea, prin muzeu, nu au rămas, pribegind în vântul singurătăţii, ci sunt astăzi aici, în jurul nostru, vii.

FERNAND BRAUDEL ÖRÖKSÉGE STRUKTÚRA ÉS FUNKCIÓ A MAI TÖRTÉNELEMFELFOGÁSÁBAN

Kereskényi SÁNDOR

Abstract: *Fernand Braudel (1902-1985), was the greatest French historian of the 20th Century and a leader of the Annales School, who has emphasized the role of large-scale socio-economic factors in the making and writing of history. He can also be considered as one of the precursors of the world-system theory. From a theoretical and methodological standpoint, the concepts of structure and function were prioritized by Braudel in order to objectively describe the historical processes. His main goal was to liberate ideological factors and partiality from historiography. He preferred to give a comprehensive image of historical realities. A feature of Braudel's works was his compassion for the suffering of marginal people. He articulated that most surviving historical sources originate from the literate wealthy classes. He emphasized the importance of the ephemeral lives of slaves, serfs, peasants and the urban poor. His work was often illustrated with contemporary descriptions of daily life, rarely with pictures of nobleman, kings or the rich in general.*

Keywords: *Braudel, structure and function, contemporary historiography, historical processes, historical realities.*

Fernand Braudel era cel mai mare istoric francez al secolului al XX-lea și unul dintre conducătorii „Școlii Annales", care accentua rolul de scară-largă a factorilor socio-economice în facerea și scrierea istoriei. Totodată el este considerat ca unul dintre precursori ai teoriei de „sistem universal". Noțiunile de structură și funcție din punctul său de vedere teoretic și metodologic, erau prioritizate în ordinea descrierii obiective ale proceselor istorice. Scopul său principal era eliberarea istoriografiei de ideologie și de partizanat axiologic, el preferând să dea o imagine comprehensivă realităților sociale.

O caracteristică importantă a operelor braudeliene reprezenta compasiunea sa față de suferințele omului marginal. Braudel subliniază că majoritatea surselor istorice provenite la noi, vin din partea unor pături înstărite și știutoare de carte. Totuși, istoricul ne sugerează importanța a vieții efemere a sclavilor, iobagilor, țăranilor săteni și a sărăcimii urbane. În consecință, operele sale sunt ilustrate foarte des prin descrierea amănunțită a vieții cotidiene a celor mulți umili, fapt care se întâmplă rareori prin recurgerea desenării vieții de huzur a nobilimii, a regilor sau a bogătașilor în general.

Közhelynek számít a történeti elbeszélés és általában a történetírás jól bevált, azaz széles körökben népszerű és hagyományos állam - és politikatörténeti érdeklődése, és úgynevezett nevelő hivatása a nagyközönség általában a múltról való beszédnek ezt a sokszor kenetteljes és

okító módját ismeri el történetírásnak, a szakma pedig (jobb híján) ezt tekinti a historiográfia hivatalosan elismert (és megbecsült, a közéletben támogatott) képviseletének.

Az *eseményt*, mindenekelőtt a „történelmi eseményt" a leírás és értékelés középpontjában álló (rankei) kánon mellett azonban már a 19. században is jelentkezett az a fajta történetírás, amely - ha nehezen is - igyekezett szakítani az eseménytörténeti, illetve eseményközpontú beállítottsággal[1]. De Paul Lacombe és François Simiand vagy Lewis Namier és R.H.Tawney (francia, illetve angol vonalon) már úgy gondolták, hogy az események helyett sokkal inkább a „szerkezetek" képezik a historiográfia tárgyát[2]. E téren a legfontosabb lépéseket az Annales-kör tette meg a 20. század elején, s később pedig Fernand Braudel, aki a *struktúrát* egyértelműen az esemény fölé emelte a maga történelemelméleti diskurzusában.

A funkció fogalma-ellentétben a struktúráéval-nem szociológiai, hanem nyelvelméleti eredetű[3]. Lényegében mindkét fogalom fontosságának tudata és intellektuális súlya arra vezethető vissza, hogy a 20. századi társadalomtudományos gondolkodás (elsősorban Nietzsche-i ösztönzésre) szakítani kívánt a hegeli rendszerfogalommal. Míg a neokantiánusoknál és az életfilozófiában (és persze a Bergson-féle vitalizmusban is) ez programszerűen történt, addig a történetírásban-és különösen a francia historiográfiában – nem annyira elméleti, mint inkább módszertani kérdésként jelent meg.

Nagyon fontosnak tekinthető ebből a szempontból Lucien Febvre (teoretikus hozadékaiban is elismert) történetírói munkássága (különösen a Rabelais vallásosságáról -vagy inkább „vallástalanságáról"-írott, 1937-es könyve), mert új megvilágításba helyezte elképzeléseinket és tudásunkat a hit funkciójának fogalmáról. Febvre (akárcsak Bahtyin) a hitet „a környező világot homogenizáló, ideologikus és uralmi funkcióként" határozta meg, és arra törekedett, hogy a történettudományi kutatást eszerint „dezideologizálja".

Ebben az értelemben Febvre tanítványa és barátja, Fernand Braudel, nagy lépést tett előre. Fernand Braudel (1902-1985) szerint a történetírás eseménycentrikus beállítottságának episztemológiai alapja abban a meggyőződésben gyökerezik, hogy a múlt írott dokumentumai a „teljes igazság" hitelével bírnak. Eszerint a források gondos és kritikus olvasata révén a történész rekonstruálhatja a múltat, feltárva a tények összefüggő láncolatát. Mindez, Braudel értelmezésében, csupán látszat, pontosabban ez a történelem lényegében magának a történetírásnak a történésznek a *műve*. Braudel szakítani kívánt ezzel az írásmóddal, és ez a szakítás végül is a gazdaság- és társadalomtörténet javára, és a politikatörténetként felfogott eseménytörténet kárára szolgált.[4]

Braudel tehát bevezette a „hosszú idő" (*longue durée*) fogalmát, amelyet szembeállított a kulturális vonatkozású középtávú idővel, illetve az eseménytörténeti jellegű „rövid időtartammal". Csakhogy ez az elméleti megfontolás a történetírói ethosz választását is involválta: az esemény-, illetve politikatörténeti stúdiumok felszínesnek, a kultúrtörténeti vizsgálódások pedig az ideológiai megközelítés rabjainak tűntek. Egyedül a gazdaságtörténeti tárgyú, a "hosszú időtartamú" szerkezetek leírását célzó megközelítések váltak igazán hitelessé, hiszen ezek próbálták megragadni „az okok tudását", az események és felfogások mögött rejlő „igazi" valóságot, a „tények mögötti lényeget"[5].

Braudel kezdeményezése sejthetően messze túlnő a történettudomány területén, és

[1] Ilyen volt a Comte-i társadalomfelfogást követő pozitivista, vagy a Burckhart-féle „klasszikusan kultúrtörténeti" historiográfia.

[2] Burke, Peter, What is Cultural History? Polity Press, Cambridge, 2004, pp 7-15.

[3] Ankersmit, Frank, *Meaning, Truth and Reference in Historical Representation*. Cornell University Press, Itacha, New York, 2012, p. 141.

[4] Braudel, Fernand, A történelem és a társadalomtudományok. A hosszú időtartam, In: Gyurgyák János - Kisantal Tamás (szerk.), *Történelemelmélet*, Osiris, Bp., 2006. II., pp. 1161-1162.

[5] I.m. 1163

érezteti hatását a francia, sőt a globális kulturális köztudatban, közéletben. Jellemző, hogy a francia közírás egyik jeles képviselője, Jean-Marie Domenach, a kilencvenes évek elején azt írta róla: Braudel nyomán végre helyükre kerültek a történelem ténylegesen meghatározó szereplői, a termelés folyamatosságát biztosító „névtelen" emberek. S az őt megillető helyére került végre a politikatörténet is, hiszen „eltűnt a tudomány kirakatából"[6]. Braudel híres trilógiáját[7] végre úgy olvashatjuk, mint valódi történeti munkát, és nem mint históriai leírásnak álcázott ideológiai kézikönyvet[8]. Domenach kiemeli azt is, milyen nagy szerepet játszik Braudel módszertanában a *struktúra*, pontosabban szólva a struktúra és a *funkció* bizonyos értelemben „alternatív vezérfogalmak".

Mindez jól ismert Maurice Aymard elemzései óta, amelyek bebizonyították: Braudel sokat merít Claude Lévi-Strauss strukturalizmusából, (és rajta keresztül) Roman Jakobson funkcionalizmusából. Így az is elmondható, hogy historiográfiát megújító győztes paradigma részint etnológiai, részint antropo-lingvisztikai eredetű. Ilyen értelemben pedig szorosan kapcsolódik a 20. századi kultúratudományok megújítási kísérleteihez. Aymard szerint a Braudel-féle „totális történelem", amelyben az „egész" és a „rész" egyaránt megtalálja a maga helyét, éppen a strukturális és a funkcionális fogalmak széleskörű alkalmazásának tartós egyensúlyára épül[9].

Az ambiciózus *L'invention du monde: une geographie de la mondialisation* (2008)[10] elsősorban a területiség történelmével foglalkozik (pontosabban: a történetiség területi lebontásainak teoretikus lehetőségeivel), a mondializáció gazdasági fluxusaival, antropológiai konfigurációival, geopolitikai és politikai összetevőivel, különös tekintettel a globális fejlődés földrajzára (városiasodás, mobilitás, termeléskihelyezés, telekommunikáció). Az Braudelnek köszönhető, hogy mindezekről immár *összefüggéseikben* lehet értekezni, azaz végre etnogeográfiai és kultúrhistóriai komplexitásuknak megfelelően.

Egy másik mérvadó francia kiadvány (*L'Histoire et le métier d'historienne en France, 1945-1995*)[11], melynek szerzői között ott van a jól ismert Peter Burke, Mario Rosa, Roger Chartier, André Burguière, ékesszólóan azt bizonyítja: „Braudel szelleme" nagyon is jelen van a mai francia történetírásban-noha a Mesterrel való óvatos, tiszteletteljes vitát a históriku sok mármár a kötelességüknek érzik. Érdekes módon nem a „hosszú időtartam" (és általában Braudel időfelfogása) az, ami ellenérzést vált ki, hanem az ún. *totális történelem* eszménye, amelyről a ma történészeinek többsége, ilyen vagy olyan okból, lemondani kényszerül.

A Braudel-életművel szembeni „ellenállás" igazi oka azonban alighanem másutt keresendő. Peter Burke (némi öniróniával) figyelmeztet arra, hogy korunk történésze (az akadémiai elvárások gyökeres változásainak következtében) nem engedheti meg magának, hogy braudeli módra éveket, évtizedeket áldozzon kedvelt témái tanulmányozására. Burke szerint a totális történelem igénye Braudelben is úgy ébredhetett fel, hogy módja volt vezető kutatási témáit egyre szorosabban összekapcsolni. Tér és idő, gazdaság és társadalom, struktúra és funkció hatalmas témáinak szervesülése nem jöhetett volna létre anélkül, hogy Braudel ne szánt volna hosszú éveket a Földközi tenger térségének beható tanulmányozására. Tanulmányai (nem utolsó sorban kutatói alkatának, azaz alaposságának, sokoldalúságának köszönhetően) olyannyira elmélyültek, hogy a történész - különösen az ötvenes évek végétől - egyszerre tekinthette magát a történettudományos teória és praxis mérvadó képviselőjének. Mint ilyen, ismételten kiállt

[6] Domenach, Jean-Marie, *Anchete despre ideile contemporane*. Trad. Laura Mica. Humanitas. Buc. 1992.

[7] *Civilisation matérielle, Économie et Capitalisme (xve et xviiie siècles)* A. Colin, Paris.

[8] Uo. 45.

[9] Aymard, Maurice, *Éclaircissements*, Seuil, Paris, 1988. 79.

[10] Seuil, Paris, 2003.

[11] Főszerk. François Bédarida, szerk. Maurice Aymard, Ives Marie Bercé, Jacques Le Goff, Jean-François Sirinelli, Nicolas Roussellier. Editions de la MSH, Paris, 1995.

a totális történelem eszméje mellett, bár kezdettől hangsúlyozta, hogy nem „ideologikusan", hanem „módszertanilag" közelíti meg ezt a fogalmat, a „tematikus totalitás" gondolatát pedig egyenesen elvetette. (Ezzel szemben Jean-François Sirinelli arra figyelmeztet, hogy Karl R. Popper híres „történelemellenes kirohanásait" követően már a hetvenes években *nem volt divat* a történelem komplexitásáról, netán teljességéről túl pozitív véleményt formálni"[12]).

Érdemes most egy pillantást vetni arra, mi következett a francia és az egyetemes történetírásban Fernand Braudel után[13]. A „hosszú időtartam" braudeli fogalma ugyanis már a nyolcvanas-kilencvenes években egyre több „konstruktív kritikát" kapott, azaz nem utasították el, de jelentősen „átgondolták". A „struktúra" és a „funkció" braudeli elképzelését is tovább „finomították" - így például Pierre Chaunu „párhuzamosan" vitte el a kvantitatív és a mentalitástörténeti historiográfia irányába. François Furet (aki egyszerre csodálta és kárhoztatta a Braudel-féle „totális történetírást") jelentős mértékben követte a Mester módszertanát, de az ideológiai-kritika jegyében elutasította számos elméleti következtetését[14].

Mi történt közben a historiográfia háza táján globális szinten? A német történelemelméleti diskurzusban uralomra jutott Reinhart Koselleck fogalomtörténeti teóriája, az angolszász világban pedig Hayden White, majd Frank Ankersmit retoricitáson alapuló reprezentativitási elmélete. Később ugyanott William H. Sewell jr. antropológiai historiográfiája és az *új historizmus* vált divatossá. A lengyel Jerzy Topolski a nyolcvanas-kilencvenes években megpróbált egyfajta elméleti szintézist teremteni, kísérletét azonban szerencsétlen módon beárnyékolta, hogy nem tudott teljesen megszabadulni az államszocialista kultúrpolitika jól ismert, leegyszerűsítő klisséitől, fölényeskedő tárgyalásmódjától és főleg álszent, „materialistának" titulált utilitarizmusától.

Nagyjából másfél évtizeddel azt követően, hogy Braudel explicit formában is kifejtette elképzeléseit a „hosszú időtartam" problémájáról, Koselleck szintén felvetette a kérdést *idő* és *történelem* viszonyáról. Kifejtette, az *esemény* a „rövid időt", a *struktúra* ellenben a jóval huzamosabb történelmi létezést testesíti meg. Az esemény *per definitionem* az „előttiség" és az „utániság" szigorúan kronologikus (és lineáris) rendjében „helyezkedik el", a struktúra viszont túlmutat „a kronológiailag (és lineárisan) rendbe állítható tapasztalat terén, azaz sokkal inkább „térbeli létforma". Ezért tűnik úgy, hogy az események időben zajlanak, a személyek „időhöz köthető módon" idézik elő vagy szenvedik el őket, míg a struktúrák „idő-, egyén- és sorrend-felettiek", és valamiféle „funkcionális meghatározást igényelnek".

Ismét előtérbe kerül tehát a *struktúra* és a *funkció* egymásmellettisége, egymásra vonatkoztatottsága, sőt elkerülhetetlen összefüggése. A struktúra esemény(ek) következtében jön létre, s maga is generálhat eseményeket. Koselleck-Braudellel egybehangzóan - úgy véli: az események elbeszélésre kínálkoznak, a struktúrák ábrázolásra, leírásra, míg a funkciókat elsősorban értelmezni kell (nyilván előzőleg megállapított események és struktúrák függvényében.)[15]

Koselleck az esemény, a struktúra és a funkció fogalmai mellé - *közvetítő jelleggel* - bevonja a jelentés, a kép, a kommunikáció és főleg a nyelv fogalmát. A *nyelv* mint tudati *struktúra* és kommunikációs *funkció* jelenik meg, amelyen kívül nincs és nem is lehet emberi történelem. Koselleck azt is hangsúlyozza, hogy a *linguistic turn* mennyire meghatározta a *történelmi megismerés* új formáit. A nyelvi kifejezés mint képi *megjelenítés* (reprezentáció) közvetíti sőt felülírja a historiográfiában az esemény, a történés, a struktúra és a funkció fogalmát. A nyelv (amely-

[12] Popper, Karl R., *A historicizmus nyomorúsága*. Ford. Lékai András. Akadémiai Kiadó, Bp., 1991, p. 75.

[13] Az alábbiakban Jacques Le Goff és Roger Chartier írásaira támaszkodunk (lásd. *Visszatérések a mai francia történetírásban*. Budapesti Könyvszemle 12. (2000), pp.192-197.

[14] Czoch Gábor, A „longue durée" körüli viták. In. *A felhalmozás műve* (szerk. Halmos Károly et al., Századvég, Bp. 2009, pp. 517-528.

[15] Koselleck, Reinhart, Ábrázolás, esemény és struktúra. In. uő. *Az elmúlt jövő. A történeti idők szemantikája*. Ford. Szabó Máté, Atlantisz, Bp., 2003, pp. 164-165.

nek segítségével megjelenítjük a múltat) nem egyszerűen „tárolja" a múltbeli struktúrákat és funkciókat, hanem olyan valóságnak mutatja azokat, amelyeket maga idéz fel, azaz teremt újjá. (Csakhogy így a nyelv nem csupán képviseli, hanem korlátozza is a történelmi cselekvő valamikori tetteinek megjelenítését)[16].

Ezzel Koselleck visszakanyarodik a braudeli figyelmeztetéshez: a történész nemcsak írja, hanem alkotja is a történelmet. Így a történészek a történelmi múltban keletkezett tapasztalatokat folytonosan felfedezik, feljegyzik, továbbítják és újraírják. Ez pedig nem jelent mást, mint azt, amit Braudel már jelzett: a historiográfustól „megbízható" (kvázi végleges) múltismeretet, éppen „tapasztalatainak alkotói egyirányúsága", azaz tudományos szűkössége folytán, nem lehet és nem is szabad elvárni. Annál is inkább, mert a történetírónak egyszerre két irányba kell figyelnie: egyszerre kell megragadnia a gyorsan változó és a mélyben lassan haladó, alig észlelt „történeteket", a mában is észlelhető és a már befolyásoló, sőt meghatározó folyamatokat. A kettő objektív viszonyának megmutatása a történetíró „igazi művészete" (azaz „alkotás-kényszere").

Mindez rendkívüli módon felértékeli „a történész szerszámosládáját", azaz a leírás eszközeit. A *struktúra* és a *funkció* fogalmai ma a történelemelmélet (de még az olykor esztétizáló, olykor moralizáló) történetfilozófia immár megkerülhetetlen (értsd: használandó) konceptusai. Erre jó példa lehet egyrészt Walter Ong, másrészt William H. Sewell jr. és Simon Shama munkássága. (Ong a történelmet megjelenítő szó és írás - a szó technologizálódása -, Sewell pedig, ugyancsak jellemző módon, az esemény értelmezése kapcsán nyúlt vissza Braudel struktúra -, illetve funkciófogalmához.)

Frank Ankersmit nyomán egyre gyakoribbá válik a történelem és a nyelviség, illetve a történetek oly vizsgálata, amelynek előterében a nyelvi reprezentáció és a valóság közötti viszony áll, valamint a „képi kifejeződés" fontosságának előterébe állítása. A valóság önnön történeti reprezentációját (legyen szó eseményről, struktúráról vagy funkcióról) a nyelven keresztül nyeri el. Ezért tartotta fontosnak Philippe Carrard az *Annales* köréhez tartozó francia históriku sok nyelvhasználatának beható elemzését[17]. Magyarázat és leírás narratív módozatainak ténylegesen megvalósuló használatát (és jelentőségét), a történetírói gyakorlatban, többnyire még maguk a historikusok sem látják tisztán. (Ugyanez a helyzet tapasztalható a diskurzus ideológiai elemeire vonatkozólag.)

Carrard hangsúlyozza: a *történetmondás* a *szóbeliség*, a *történetírás* pedig az *írásbeliség* függvénye, illetve terméke, és az ebből fakadó különbözőségek nemcsak Homérosz és Thuküdidész között mutathatóak ki, hanem „elkísérik", a tudományág egész alakulását, fejlődését, tagolódását. A mai francia történetírásban is (itt elsősorban az *Annales* köréről van szó) kialakult az írásbeliség „saját" poétikája. E poétika szerint az esemény megjelenítését az elbeszélő narráció végzi el. Ennél fontosabbnak látszik azonban a struktúra ábrázolása, ecsetelése, megjelenítése, ez pedig a leíró (és elemző) beszédmód feladata. A funkció megmutatása az értelmezésekben és értékelésekben bukkan fel, és Braudeltől kezdődően (különösen pedig Jacques Le Goffnál) gyakran az *antropologizálás* képét ölti fel[18].

Ugyancsak Ankersmit „kifejezéselmleti" eszmefuttatásainak hatása érződik Walter Ong írásbeliség-értelmezésein[19]. Ong szerint a kirografikus kultúrából óhatatlanul ki kell nőnie a nyomtatásos technológiának, amely a 18. századtól a történeti írásmódot (sőt gondolkodásmódot is) meghatározza. Ebből következik, hogy a „modern gondolkodásmód" jegyében

[16] Koselleck, Reinhart, *Tapasztalatváltozás és módszerváltás*. Korall 23, 2006, pp. 31-49.

[17] Carrard, Philippe, *Poetics of the New History. French Historical Discourse from Braudel to Chartier*. John's Hopkins University Press, Baltimore, 1992.

[18] Uő, *History as a Kind of Writing: Textual Strategies in Contemporary French History*. University of Chicago Press, Chicago, 2017.

[19] Ong, Walter, *Szóbeliség és írásbeliség*. Ford. Felkai László, Gondolat, Bp. 2010.

búvárkodó történetíró múltat illető felismerései (és egyáltalán: megismerő tapasztalatai) nem felelhetnek meg a valamikori, a „kizárólagos" vagy „maradványos" szóbeliség körülményei között kutató historikus (és természetesen az eme korokban élő és tevékenykedő „történelmi ágens") önértékelésének, illetőleg öntudatának.

Az *esemény* és *történés*, a *struktúra* és *funkció*, a *diskurzus* és *habitus* fogalmi összefüggéseit emeli ki William H. Sewell akkor, amikor részletesen értelmezi a Bastille ostromát mint történelmi esemény megkonstruálását[20]. Az esemény többnyire nem gyors lefutású történés, hiszen szabad utat kell nyitnia a strukturális átalakulás előtt. Elindulnak az érvényben lévő struktúrák bomlási folyamatai, ám ebben az időben az aktorok (a történelem ágensei) még bizonytalanok azt illetően, hogy mi is történik velük valójában. Ez a bizonytalanság természetesen a feledés homályába merül amikorra kialakul az esemény (történelmi) jelentőségének tudata. Így a Bastille ostroma, bevétele és lerombolása utóbb minden fennakadás nélkül azonosítódik a forradalommal. A forradalomként azonosítódott történelmi esemény ekkor már kiemelt történésként szerepel (a kortársak tudatában is), első történetírói pedig szinte magától értetődően ruházzák fel „forradalmi tudattal" (mint társadalmi habitussal) azokat az ágenseket, akiknek egyébként primer történelmi tapasztalata és (annak szóbeli vagy írásbeli kifejeződése) még eltért bármilyen „forradalmi diskurzustól".

Sewell szerint tehát a szóban forgó epizód csupán idővel vált „forradalmi jelentőségűvé" (azaz vált ki külön jelképes értelemmel az erőszakos párizsi tömegakciók sorából). Ahhoz, hogy ez bekövetkezhessen, még számos más eseménynek kellett ezzel egy időben megtörténni, illetve a „koherens történés" szintjén megmaradni. Eme különféle de egy irányba mutató eseményszekvenciák együttes hatására nyerhette el végül július 14. a forradalom címkéjét. Vagyis azt, hogy a koherens, összetartozó történések gyűjtőpontjaként funkcionáljon - „felismert" diskurzusban és „tulajdonított" habitusban egyaránt. A Bastille-események „forradalmi eseményként" fel- és elismert korabeli jelentősége „hetek múlva" derült ki - arra pedig, hogy ostromlói „forradalmi habitussal" bírtak (július 14. délutánján), természetesen nem az ostromlók „jöttek rá", hanem azok, akik „közben" immár egy forradalminak nevezhető funkcionális diskurzust alakítottak ki.

A *jelentéstulajdonítás* mint a történelmi tudat „meghatározó funkciója" tehát július 14. és 23. között ment végbe. A funkció-probléma azonban a kultúraszociológiai vizsgálatok bármely szintjén felmerülhet - annál is inkább, mert a *funkció* a jelentésösszefüggések szintjén jelentkezik a legerőteljesebben, latens vagy manifeszt módon egyaránt. A forradalom, nyilván történelmi struktúrának számít, azonban az is világos, hogy körülírható és értelmezendő történelmi funkciója van. A funkció nyelvhez és kultúrához kötöttsége miatt, persze, eltöprenghetünk azon, hogy a *forradalom mint funkció* „strukturális funkciónak" vagy pedig „funkcionális struktúrának" tekinthető-e? (A Robert Mertontól eredő kérdés, az tudniillik, hogy a struktúra vagy a funkció az elsődleges, a két fogalom egymásra utaltságának mértékén túl az elméleti szociológia számos más, és hasonlóan fontos, problémájára figyelmeztet)[21].

A „nincs szerkezet működés nélkül" magának a „szociológiai képzeletnek" az alaptémája. Ezért aztán méltán nevezhette Peter Burke Braudel történeti írásmódját „szociologizálónak", és ezzel magyarázható az is, hogy a „világrendszer-elméletet" megalkotó szociológus, Immanuel Wallerstein kezdettől úgy tekintett Braudelra, mint példaképre. Hiszen Braudel - a maga struktúra - és funkciófelfogásával - nagy segítséget nyújtott a történeti szociológián túl a társadalomelméletnek is. Braudel elméleti kezdeményezéseinek fő haszonélvezője azonban mégis a történettudomány, pontosabban a gazdasági jelenségekre összpontosító társadalomtörténet.

[20] Sewell, William H. Jr., *Logics of History. Social Theory and Social Transformation.* University of Chicago Press, Chicago, 2005, pp. 81-151, 197-270.

[21] Ezzel kapcsolatban: Boudon, Raymond, *Sociologie.* Seuil, Paris, 1988, pp.76-79.

Braudel elsősorban arra tanít, hogy elkerülendő bármiféle fogalmi vagy módszerbeli „privilegizálás", s főleg a magát a historikust igazoló *eszményítés*. Ezért keresi olyan makacsul a minél „jelentéktelenebb" tényeket. Egyik kedvelt kifejezése a *mindennapiság*, s ha egyáltalán fontos abban a hatalmas építményben valami, amit létrehozott (és amit a szakmának és az érdeklődőnek ajánl), az *a mindennapi ember*. A értelmiséghez és a kulturális, valamint a politikai elithez túl sok eszme (és ideológia) kötődik, túl sok csűrés-csavarás, értelmezés és magyarázat. A mindennapi ember a maga hétköznapjaival beszél és vall a történelemről, a tevékenységével, és Braudel úgy gondolja, hogy viszonylag a tettek hazudnak a legkevésbé[22].

Csakhogy feltárásukhoz - a realista szemléletmódon túl - hatalmas apparátus és nagy türelem kell. Braudelnek (szerencséjére és szerencsénkre) mindkettő megvolt. Tudta, hogy mit akar, és hogyan akarja - jellemző rá, mint íróemberre, hogy csodálatosan fogalmazott, ám lelkesedését iróniával fékezte. Következetesen kerülte a hatásos szentenciákat, mert félt az álkatarzistól és a leegyszerűsítéstől. Tudta, a leegyszerűsítés, a nagyotmondás, a sematizálás a mindenütt lappangó ideológiának kedvez, a futószalagon gyártott és alig ellenőrzött, soha nem vitatott álértékeknek[23].

Ezért Braudelt mindig jobban érdekelték a forradalmak okai, mint maguk a forradalmak, hisz számára ezek az okok sokkal hosszabb életűnek bizonyultak, mint látványos, de felszínes okozataik. Kétségkívül ezzel magyarázható, hogy a hetvenes évektől (az ideológia-érzékeny) francia historiográfiai környezetben csappanni kezdett a népszerűsége, ellenben az Egyesült Államokban a legtekintélyesebb külföldi történész rangjára emelkedett, valóságos kultusza kezdődött (Ez, alkalmasint, azonban még tovább is növelhette az esetleges anyaországi ellenérzéseket).

A braudeli tudományos magatartás az *elkötelezettség* és a *függetlenség eszményeire épült*. Ez azt jelentette, hogy kötelező az elkötelezettség a *tudományos igazság* irányába, és nélkülözhetetlen a függetlenség minden fajta társadalmi *előítélettől*. Braudel Franciaországban valóban mindent megtett a független tudományos kutatás korszerű fórumainak megteremtése érdekében. Ezzel egyrészt Marc Bloch és Lucien Febvre törekvéseit folytatta, másrészt (egyszerre) ismerte fel a *nacionalizmus* és a *globalizáció* veszélyeit. Belátta, hogy a nemzetközpontú történetírás belterjességének ellensúlyozására nemzetek feletti álláspontot képviselő tudományos műhelyekre van szükség. Ugyanakkor felismerte a regionális és mikroregionális (olykor radikálisan etnohistórikus) kutatások fontosságát is, és olyan munkatársi gárdát szervezett maga köré, amelynek tagjai mindkét irányban jól tájékozódtak. (Természetesen elvetette a retorikusan patriotárd, a történelmet megszépítő historiográfia minden változatát).

Fernand Braudel úttörőnek bizonyult munkatársi és tanítványi kapcsolatainak formálásában is. Körülötte nagy tudású és nagy hatású történészek kis csoportja alakult ki, akik Európában és szerte a világon közvetítették fő gondolatait, ismertették és népszerűsítették tudományos eredményeit. Ezeknek Braudel nemcsak kutatásait segítette, de pályépítésüket is jótékonyan befolyásolta. Így elmondható, hogy a francia történész az iskola-alakítás korszerű példáját is felmutatta, és tanítványai a nyolcvanas-kilencvenes években vezető személyiségeivé váltak nemcsak a francia, de az angol, görög, olasz, spanyol vagy USA-beli történetírásnak is. (Ugyanez érvényes munkatársaira - így a magyar Makkai Lászlóra - is).

Az ötvenes-hatvanas évek strukturalizmusa érthető módon büszkén és önérzetesen a magáénak tudta Braudelt. Egy ilyen sokoldalú, szuverén alkotót azonban nem könnyű egyetlen irányzathoz kötni. Sokan hatottak rá (Émile Durkheim, Karl Marx, Henri Pirenne), maga még többekre hatott (Roger Chartier, Georges Duby, Jacques Le Goff, Pierre Chaunu munkásságát nehéz volna elképzelni hatása nélkül, az bizonyos.) Igazi öröksége alighanem az, hogy vissza

[22] Braudel, i.m. 1167.

[23] I.m. 1168.

tudta adni a történetírás szakmai méltóságát – egy olyan korban, amikor a társadalomtudományok tekintélye többször is megingott, a gyakori elméleti és módszertani váltások miatt.

Gyáni Gábor 2011-es akadémiai székfoglalójában úgy vélte: Fernand Braudel „programalkotó elméleti kijelentései" szinte „lecserélték" az eseménytörténet-írás korszakát a szerkezet-analízis korszakára. Egy új, mindenképpen hitelesebb episztemológia vette kezdetét a történettudományban, amelynek hamarosan megjelentek a jótékony ontológiai és axiológiai következményei is[24]. Gyáni, történelmi esemény és történelmi struktúra viszonyát elemezte, úgy látja, hogy Braudel „fogalomtörténeti megújulást" alapozott meg a 20. századi történettudományban azzal, hogy képes volt a kutatók figyelmét a *strukturalitás* fontosságára irányítani.

Egy másik magyar szerző, Mórocz Gábor a *funkcionalitás* braudeli felfogását értelmezi, különös tekintettel *A Földközi-tenger és a mediterrán világ II. Fülöp korában* című mű zárófejezetének emberképére. Következtetése az, hogy még a „strukturalista" Braudel sem képes kivonni magát a múlt elsődleges (azaz narratív) megértésének szuggesztiója alól - az általa strukturalitásában felvázolt civilizáció csupán II. Fülöp alakjában (vagyis antropomorfizálódva) nyeri el „történelmi értelmét". Az ember a szerkezet és a működés összekapcsolódásának közvetítője - s a spanyol uralkodó jelképesen megtestesíti ezúttal azt a populációt, amely a kor keretei között keresi a történelem mindennapos racionalitását[25].

Paul Ricoeur fenomenológiai vétetésű történetfilozófiai szintézise, illetve eme szintézis Braudelhez való viszonya nem véletlenül kerül Mórocz figyelmének előterébe. A fiatal esztéta az arány-, a mérték-, a szépség- és harmónia-eszmény motívumait követve vizsgálta a braudeli koncepciót, és Ricoeur megközelítése kapóra jött annak bizonyítására, hogy a strukturalizmus, meghirdetett „objektivizmusa" ellenére, nem nélkülözheti a szerves kapcsolódást a kultúra humanista tradícióihoz és a „világegész" jól ismert platonista eszményéhez. (Ehhez kell a megismerő szubjektum ontológiai pozíciójának egyfajta rehabilitálása „hiszen Braudel joggal érezhette, hogy a 20.-ik századi történetfilozófia meghátrál az „egésszel való szembesülés" tudati terhe és felelőssége elől).

Ahogy Carlos Rojas írja *Fernand Braudel et les sciences humaines* (2004) című könyvében: Braudel csupán az ember ideológiai eszményét (azaz általában az ideológiai ember-eszményeket utasította el, ezzel szemben azonban a humanitás axiológiai primátusát állította és vallotta[26]. Ilyen értelemben a francia történetíró nem a humanizmus évszázados eszményrendszerének tagadója, hanem annak voltaképpen hiteles megújítója. (Főleg, ha arra gondolunk, hogy műveiben milyen meggyőző módon állt ki a *mindennapi ember* történelmi méltóságának elfogadtatása, megértetése mellett, és milyen határozottan képviselte azoknak az igazát, akiket a „gazdagok, a királyok és a nemesek történetírása" megpróbált eltűntetni a történelem tudatának nagy ünnepi körképeiből).

A nagyszámú Braudel-fordítás talán ennek a felismerésnek a következménye is - ne feledjük, hogy Braudel még életében európai, sőt világ-klasszikussá vált, ismertsége évről évre nőttön-nőtt. Így például angol nyelven 12 könyvcíme szerepel, román nyelven pedig nem kevesebb, mint 8 könyvét lapozhatja az olvasó. (E téren 17 könyvcímmel vezet az olasz recepció és a spanyol is 14-et mondhat magáénak.) A spanyol Braudel-irodalom egyébként rendkívül kiterjedt, olyannyira, hogy már-már versenyez magával a franciával. (Megjegyzendő, hogy létezik japán és kínai recepció is).

Bizton állíthatjuk azt, hogy ma is létezika Braudel-kultusz, sőt mintha reneszánszát

[24] Gyáni Gábor, *Történelmi esemény és struktúra: kapcsolatuk ellentmondásossága*. Történelmi Szemle, LIII, 2011.2, pp. 145-161.

[25] Mórocz Gábor, *Ricoeur és a braudeli „hosszú idő" problémája*. Belvedere Meridionale. Történelem és társadalomtudományok. XXVI., 2014. 3. pp. 129-138.

[26] Magyarul: Rojas, Carlos, Fernand Braudel és a társadalomtudományok. L'Harmattan Kiadó, Bp., 2016.

élné, nemcsak a fordítások folytonos növekedése, hanem az interpretációk rendkívüli gyarapodása révén is. Mint említettük, a kezdeti lelkesedést ugyan némi óvatosság váltotta fel egy időben, az elmúlt tíz esztendőben azonban újra fontossá vált, és egyre nélkülözhetetlenebbnek tűnik mindaz, amit braudeli örökségnek nevezhetünk. Amelynek pedig legfőbb komponense a „szerkezeti szemlélet" (Gyáni Gábor) és a „formatív funkcionalitás" (Mórocz Gábor), azaza a historiográfia strukturalista-funkcionalista ihletésű megújítása, s ebben Braudel és tanítványai élen jártak és élen járnak. (Legyen szó akár a historiográfiai szemlélet és gyakorlat mai magyar közegéről, illetve műhelyeiről).

Braudel fő művei természetesn olvashatóak magyarul. Fordításuk sorrendje azonban sokat sokat elárul arról, hogy a magyar történettudomány mit tart fontosnak az életműből. Íme a lista: *A mindennapi élet struktúrái: a lehetséges és a lehetetlen. Anyagi kultúra, gazdaság és kapitalizmus. XV-XVIII. század.* Ford. Pődör László. Gondolat, Bp. 1985; *A Földközi-tenger és a mediterrán világ II. Fülöp korában*, I-III. Ford. R. Szilágyi Éva. Akadémiai - Osiris, Bp. 1996; *Anyagi kultúra, gazdaság és kapitalizmus, XV-XVIII. század. A mindennapi élet struktúrái: a lehetséges és a lehetetlen.* Ford. Pődör László. Gutta, Bp., 2004; *Franciaország identitása*, I-II. Ford. Mihancsik Zsófia. Helikon, Bp., 2003-2004; *A kapitalizmus dinamikája*. Ford. Ábrahám Zoltán, Tóth Gábor. Európa, Bp., 2008.

Ezek szerint az *Écrits sur l›histoire* (1968) és a *Grammaire des civilisations* (1987) kivételével minden jelentős Braudel-művet lefordítottak magyarra (Az *Écrits* legjelentősebb tanulmányai közben gyűjteményes kötetekben jelentek meg.) Azt mondhatnánk, a fordítások és a szakirodalom felől nézve, hogya konkrét gazdaságtörténet játszik nagyobb szerepet, de jól látszik, hogy azzal sem könnyű megbírkózni. Elmondható tehát az, hogy bizonyos értelemben a magyar Braudel-recepció még folyamatban van. Ennek a folyamatszerűségnek az általában jellemző előnyeivel és hátrányaival.

Kereskényi SÁNDOR
Muzeul Judeţean Satu Mare, RO
e-mail: kereskenyis@yahoo.com

BIBLIOTECA MUZEULUI JUDEȚEAN SATU MARE

Illyés-Gulácsi ANDREA

Abstract: (*The library of Satu Mare County Museum*) *Since the beginning of the functioning of the Satu Mare County Museum it has had a scientific specialty library consisting of over 50.000 volumes.*

The documentary part of the library consists mainly of the collection of books that the library has inherited from the old prefecture of Satu Mare city. A different part of the library is composed by duplicated books that were given to Satu Mare County's Museums library from the Romanian Academy's collection of scientific books. More books, journals and newspapers especially from the interwar period were donated by the family members of the famous local poet and translator Costa Carei. Another significant donation of books was from another local intellectual Dr. Steuer György who was of Jewish origin and contributed significantly with its donation to the complexity of today's library.

The library's collection of books and periodicals are part of the mobile National Cultural Heritage and are part of the nation's treasury. During the years of its activity the library with the above-mentioned various donations and acquisitions of books has grew to a substantial number. Currently it has more than 50.000 volumes of documents and over 350 periodical publications. Our library focuses mainly on the following sciences and research domains: archeology, history, ethnography, local history, museology and pedagogical museology.

The primary objective of the library is to promote to a scientific medium for researching intellectuals and to promote these above-mentioned research specialties of the local museum.

During the communist era of the library's lifespan it has seen significant growth in its rapporteur of scientific books. But the communist era is less impactful in comparison with the main wave of enlargement and growth of the library that has happened after the collapse of the socialist rule in Romania. In the 90's the opportunity to expand the collection has arose due to the emergence of various partnership programs with different institutions and exchange programs of periodicals and books alike, this has immediately aided us in growing the collection. The old book collection and the Dr. Steuer György collection till this day remain the most well-known books within our library but thankfully in the 90's our scientific books and periodicals have also expanded helping not only the researchers of the institution but also external researchers or even students who desire to pursue scientific works and adventures in our environment.

Keywords: *library, historical background, collection, old books, periodicals, research, museum, science, Satu Mare.*

În cadrul Muzeului Județean Satu Mare funcționează încă de la începuturi o bibliotecă documentară și de specialitate numărând în jur de 50.000 de volume.

Partea documentară cuprinde cărțile transferate muzeului din colecția prefecturii vechiului comitat al Sătmarului, o donație primită din Fondul de Dublete ale Bibliotecii Academiei Române, cărți și periodice în principal din perioada interbelică, donația familiei pictorului, poetului și traducătorului Costa Carei, biblioteca doctorului Steuer, documente achiziționate și primite prin schimb interbibliotecar pe parcursul anilor. Din acest fond, trei cărți sunt clasate în categoria tezaur a Patrimoniului Cultural Național.

Istoria bibliotecii este legată de cea a muzeului, astfel încât, conform evidențelor inventarului din 1932, fondul în limba maghiară deținea 992 volume în valoare de 38.543 lei, și fondul cărților în limba română conținea 824 volume cu o valoare de 19.722 lei[1]. Volumele înregistrate în inventarul bibliotecii românești erau cărți din diferite domenii precum literatură, având autori ca Alecsandri, Eminescu, Coșbuc, Grigore Ureche etc., dar și scriitori străini, adică Cicero, Emile Zola, Andersen etc. În bibliotecă mai puteau fi consultate documente din diferite domenii: știință și artă, agricultură, geografie, astronomie etc. Cea mai mare parte a colecției în limba română a fost donată de Biblioteca I. G. Bibicescu din Drobeta-Turnu Severin și de Biblioteca Academiei Române[2].

În urma mutării din 1984, biblioteca muzeului fost organizată la primul etaj al clădirii, pe balconul căruia, Nicolae Ceaușescu în cadrul vizitelor făcute la Satu Mare a ținut un discurs. Ea a primit două încăperi, într-una dintre ele era sala de lectură cu opt locuri, iar cealaltă a devenit depozit. În sala de lectură se află colecția de referințe, precum și o secțiune cu literatura locală și publicațiile Editurei Muzeului Sătmărean.

Cea mai mare parte a fondului a fost așezată în depozit, iar colecția muzeală și volumele mai puțin folosite, cu timpul, au fost plasate în depozitele de la etajul al doilea.

Colecția a devenit pe parcursul aniilor o bibliotecă științifică foarte semnificativă, atât prin compoziție, cât și ca mărime. Are mai mult de 50.000 de volume și aproape 350 de publicații periodice diferite, având teme de arheologie, istorie, etnografie, istorie locală, muzeologie și pedagogie muzeală. Scopul principal al bibliotecii este de a oferii literatură științifică pentru activitatea cercetărilor care lucrează în muzeu și de a promova activități conexe. Cărțile pot fi consultate doar la sala de lectură, dar desigur, este deschis și pentru cercetătorii externi.

Structura bibliotecii

Cea mai mare parte a colecției este formată din colecții după tipul de volume: cărți, publicații periodice (periodice, anuare, serii, ziare), cataloage de expoziții, extrase, colecția de carte veche și colecția Steuer.

Colecția de carte conține în principal literatură de specialitate și lucrări științifice, monografii, volume cu studii și este așezată după numărul de inventar.

În cadrul colecției de periodice, facem distincția între periodicele interne și externe, sortate după ordin alfabetic.

Biblioteca noastră colectează și păstrează peste 300 de anuare și reviste științifice din 87 de instituții românești (muzee, biblioteci universitare și județene, institute de cercetare etc.), 54 de instituții maghiare și 75 de instituții din 17 țări europene diferite.

Colecția de ziare conține în mare parte ziare zilnice și săptămânale din județul Satu Mare și un ziar săptămânal din Transilvania.

Instituția noastră, datorită specificului său, colectează și cataloage de expoziții. Din păcate, acestea sunt încă neprelucrate, neorganizate pe rafturile diviziei bibliotecii, dar sperăm

[1] Diana Kinces, *Istoria muzeului sătmărean în secolul al XX-lea*, în „Satu Mare. Studii și Comunicări", nr. XXX/II, 2014, p. 96.

[2] *Ibidem.*

că vom putea organiza această colecție cât mai curând. Biblioteca are, de asemenea, un număr mare de extrase care conțin lucrările colegilor autori.

Achiziția *și prelucrarea fondului*

După anii 90, oportunitățile pentru creșterea fondului s-au extins, deoarece contactele cu muzee străine și alte instituții științifice au devenit mai intense. Fondul bibliotecii s-a dezvoltat în cea mai mare parte prin schimb interbibliotecar, apoi prin donații și achiziții.

Primul sistem integrat de bibliotecă, BiblisC, a fost achiziționat de către muzeu în anul 1995, iar din anul 2018 s-a trecut la programul Qulto, un sistem integrat de bibliotecă mult mai modern.

Atribuțiile bibliotecarului includ sarcini administrative, înregistrarea, gestionarea și catalogarea publicațiilor, întreținerea schimburilor, întocmirea bibliografiilor de literatură de specialitate, precum și asigurarea accesului cercetătorilor la colecțiile bibliotecii, cu respectarea strictă a regimului de utilizare a materialului documentar.

Colecția de carte veche și colecția Steuer

Separat de fondul principal se găsesc colecția de carte veche și colecția Steuer.

Colecția de carte veche[3] conține 1 manuscris, 13 volume de carte românească veche, 322 de carte veche străină, 514 rarități, 4 reviste vechi în limba străină, în total 854 de documente.

O caracteristică specială a colecției de carte veche este că următoarele 3 piese din colecție sunt clasate în categoriile tezaur și fond ale patrimoniul cultural național:

1) Demosthenis Et Aeschinis Principum Graeciae Oratorum Opera (1572) - volumul este păstrat relativ bine, fiind deteriorate doar cele două coperți. Textul este în limba greacă și latină. Fiecare capitol începe cu inițiale decorative.

2) Corpus Juris Hungarici, seu Decretum Generale Inclyti Regni Hungariae (1751) - Coperțile cărții și legătura sunt deteriorate. O parte din cotor lipsește. Pielea este deprinsă pe margini, lipsind bucăți din ea.

3) Apostol - Manuscrisul de la Bocicoel (1692) - Starea de conservare este bună. Se păstrează în întregime legătura, filele sunt în stare bună.

Colecția Steuer

Pe parcursul inventarierii acestui fond, Kocsis Ágnes, bibliotecarul din acea perioadă[4], a găsit între cărți o agendă medicală, care cuprinde inventarul întocmit chiar de fostul proprietar.

Înregistrările încep din 1 octombrie 1937, au fost actualizate în 1938 și 1939. Conform primului inventar din 1937, fondul de carte a fost format din 3.263 de volume, care în 1938 a crescut la 3.962, iar în 1939 a ajuns la cifra de 4.341 bucăți. În agenda respectivă mai sunt semne ulterioare de identificare din anul 1946, fapt ce dovedește că în anul respectiv, proprietarul a reintrat în posesia cărților (în 1944, doctorul Steuer a fost deportat ca evreu, lăsandu-și valorile în grija altora, recuperându-le la întoarcere).

Conform agendei, cărțile au fost repartizate după conținut în 33 de categorii: sociologie, filosofie, geografie, lexicoane, lingvistică, științele naturii, istorie, artă plastică, muzică, medicină, literatură rusă, română, spaniolă, italiană, sanskrită, persiană, japoneză, greacă, latină, ebraică, finlandeză, scandinavă, poloneză, engleză, germană, franceză, maghiară, folclor, antologii, cărți in limba germană cu tematica nespecificată, precum și categoria hungarica. Mai sunt amintite în agendă cărți și periodice vechi în limba maghiară și în alte limbi străine. Agenda respectivă enumeră toate titlurile aflate în colecție, după tematica prezentată, menționând autorul, titlul, editura și eventualele coligate. Acest lucru ne dovedește că domnul Steuer și-a construit o bibliotecă cu caracter enciclopedic ordonând volumele după criterii tematice. În momentul actual, Biblioteca Steuer inventariată la Muzeul Județean Satu Mare, are aproximativ 6.200 de

[3] Elena Bărnuțiu, *Cartea românească veche în colecții* Sătmărene, Satu Mare, Ed. Muzeului Sătmărean, 1998.

[4] *Pe baza însemnărilor lui Kocsis Ágnes, al cărui raport/descriere poate fi găsit în evidența bibliotecii muzeului.*

titluri, din care 80% sunt în limba maghiară, 18% în limba germană, iar celelalte în alte limbi: engleză, franceză, romană, ebraică etc. Cuprinde multe volume de ediții princeps, de lux și facsimile și are în jur de 200 de titluri de carte veche străină (maghiară, germană, latină etc.)

În ceea ce privește aspectul fizic al volumelor, aproape fiecare este legată fie în coperta originală, fie legate la comanda specială a proprietarului. Cele legate în original, sunt deosebit de valoroase, fiindcă sunt scoase de edituri remarcate ca Révai, Franklin, Tolnai, Dante, Philip Reclam etc. Colecția este prevazută cu ex librisuri ale lui dr. Steuer György și ale lui dr. Steuer Imre Iván, reprezentând imaginea unei biblioteci piramidale, cu o persoana care stă citind pe unul dintre rafturi. Vârful piramidei se termină într-o imagine care dă impresia de-a fi o bufniță stilizată, cu ochii formați din două diamante care, ca un far, dispersa lumina științei. Prin bufniță care este simbolul înțelepciunii și prin diamantul care este cristalul cel mai valoros, ex librisul ne sugerează că înțelepciunea este valoarea cea mai mare a omului și este obligatoriu ca aceste cunoștințe acumulate să fie date mai departe. Ex librisurile apar pe fond alb în culoarea neagră, verde sau maro. Pe lângă ex libris mai găsim din când în când și semnătura lui Steuer Imre Iván sau a lui Steuer György, scris cu mâna pe foaia de gardă, în partea de sus sau pe foaia de titlu. Conform modelului epocii, cărțile medicului erau puse în dulapuri Lingel. Alături de cărțile sale, și mobilierul se află în colecția Muzeului Județean Satu Mare.

Illyés-Gulácsi ANDREA
Muzeul Județean Satu Mare, RO
andreagulacsi@yahoo.com

ISSN 2067-6948
editura muzeului sătmărean